

**T.C.
Fırat Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı**

**MİLLÎ EDEBİYAT DÖNEMİ ROMANLARININ
(1911 – 1923) İNSANİ DEĞERLER ve TÜRKÇE EĞİTİMİNE
KATKILARI BAKIMINDAN İNCELENMESİ**

Doktora Tezi

Yıldız YENEN AVCI

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hayrettin AYZAZ

Elazığ, 2013

T.C.
Fırat Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı

Yıldız YENEN AVCI'nın hazırlamış olduğu **Millî Edebiyat Dönemi Romanlarının (1911 – 1923) İnsanî Değerler ve Türkçe Eğitimine Katkıları Bakımından İncelenmesi** başlıklı tez, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulunun.....tarih vesayılı kararı ile oluşturulan jüri tarafından..... tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda doktora tezini oy birliği/oy çokluğu ile başarılı sayılmıştır.

Jüri Üyeleri: (unvan sırasına göre)

İmza

1. Prof. Dr. Şener DEMİREL
2. Doç. Dr. Mehmet Akif ÇEÇEN
3. Doç. Dr. Tarık ÖZCAN
4. Yrd. Doç. Dr. Hayrettin AYZ (Danışman)
5. Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan SİNAN

Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulunun
..... tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Doç. Dr. Mukadder BOYDAK ÖZAN
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

BEYANNAME

Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Yrd. Doç. Dr. Hayrettin AYZAZ danışmanlığında hazırlamış olduğum **"Millî Edebiyat Dönemi Romanlarının (1911 – 1923) İnsani Değerler ve Türkçe Eğitime Katkıları Bakımından İncelenmesi"** adlı doktora tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi hâlinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

(imza)

Öğrencinin Adı Soyadı
Yıldız YENEN AVCI

31 /12/ 2013

ÖN SÖZ

Tanzimat’la başlayan Batılılaşma sürecinde Türk edebiyatının önemli bir kesitini oluşturan Millî Edebiyat Dönemi (1911-1923), bugüne kadar pek çok akademik çalışmaya konu olmuştur. Sözü edilen çalışmalar, edebiyatımızın bu dönemini farklı açılardan ele alan incelemelerden oluşmaktadır. Bu tezde, Millî Edebiyat Dönemi “insan” temi etrafında ele alınmış ve dönem romanlarının Türkçe Eğitime katkıları üzerinde durulmuştur.

Yapıp-eden, eğiten-eğitilen ve düşünme kabiliyetiyle canlı türleri arasında yegâne varlık olan insan, medikal (medical) bilimlerin yanı sıra etnolojiden antropolojiye, teolojiden felsefeye, psikiyatri/psikolojiden edebiyata uzanan geniş bir zeminde sosyal bilimlerin de başat konusu hâline gelmiştir. Tahkiyeli türler başta olmak üzere edebî metinlerin hemen hepsi ağırlıklı olarak “insan”ı merkez alır. Çalışmamızda, insan unsurunun Millî Edebiyat Devri romanlarına yansımaları ele alınmıştır. Bizi bu çalışmaya yönelten temel ilgi, söz konusu dönemde gelenekle yenileşmenin bir arada yürüdüğü zeminde insanın ele alınışındaki yaklaşımlar olmuştur. Ayrıca edebiyat-eğitim arasındaki yakın ilişkiden hareketle bu romanların “değerler eğitimi”ne ve “temel dil becerileri”ne katkıları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Gerek konu ve gerekse konuyu destekleyen alt temalar itibariyle sosyal bilimlerin birçok dalına hizmet edeceği umulan bu çalışmanın, dönem özelliklerini ele alması, eser ve tür incelemesi bakımından Edebiyata, pedagojik öğelerin işleniş yönünden Eğitim Bilimlerine, değerlerin algılanışı, öğretilmesi; duyguların eğitimi ve dil becerilerinin geliştirilmesi açısından da Türkçe Eğitime hizmet ettiğini söylemek mümkündür.

“Millî Edebiyat Dönemi Romanlarının (1911 – 1923) İnsani Değerler ve Türkçe Eğitime Katkıları Bakımından İncelenmesi” başlığının kuşattığı geniş bir zeminde var olan bu tezde, 1911-1923 tarihleri arasında basımları gerçekleşen on beş roman esas alınmıştır. Bu seçkinin yapımında söz konusu eserlerin Millî Edebiyat Dönemi’nin fikir ve felsefesini yansıtmaları ile değerler eğitime ve dil gelişimine katkıları göz önünde bulundurulmuştur.

Araştırma tarama modeli şeklindedir. Çalışmanın bilgi toplama basamağı yani kuramsal çerçevesi, ilgili literatürün gözden geçirilmesiyle oluşturulmuştur. Tematik

analiz içinse, seçilen romanlar belirlenen başlıklar doğrultusunda titizlikle taranmış ve ulaşılan yargılar yeri geldikçe okuyucuya sunulmuştur.

Çalışma dört ana bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır:

Birinci bölümde, insan sözcüğünün etimolojik izahı yapılmış; bu kavramın mahiyetiyle ilgili tanımlamalara yer verilmiştir. Ayrıca bu kısımda dinî öğretiler, pedagoji, felsefe ve edebiyat gibi disiplinlerin insanı ele almadaki öngörü ve tasavvurları ele alınmıştır.

İkinci bölümde Millî Edebiyat Dönemi'nin genel özellikleri üzerinde durularak incelenen romanların tanıtımı ve özetleri yapılmıştır. Yazarların, içinde yaşadıkları döneme hâkim olan fikir ve gelişmelerden nasıl etkilendikleri, bunu eserlerine ne ölçüde yansıttıkları araştırılmıştır.

Üçüncü bölümde dönem romanları “insan ve değerler eğitimi” bağlamında ele alınmıştır. Söz konusu yapıtlarda; eğitim hayatının romanlardaki yansımalarına ve gelenekle yenileşme kavşağında varlığını sürdüren eğitim kurumlarıyla, bu kurumların hazırladığı ortamlardaki öğretmen-öğrenci münasebetlerine yer verilmiştir.

İnsanın beşeri eğilimleri de yine bu düzlemde incelenmiş, dinî öğretilerden sosyal bilimlerin farklı disiplinlerine uzanan geniş bir sahada insanın taşıması öngörülen kalitelerin tezahürleri irdelenmiştir. Öngörülen kaliteleri şu başlıklar altında sıralamak mümkündür: *Vatanseverlik, kahramanlık, merhametli olmak, iyiliksever, hoşgörülü olma, fedakârlık, alçakgönüllülük, arkadaşlık ve dostluğa değer verme, amaç ve azim sahibi olma*. Bu bölümün ilgili alt başlığı kapsamında, insanın eksik, zayıf ve düşük yanları üzerinde durulmuş; sonrasında da “insan” temi hayat, ölüm ve din gibi olgular çerçevesinde tahlil edilmiştir.

Dördüncü bölümde dönem romanları anlama ve anlatım becerileri açısından da incelenmiş, bu eserlerin Türkçe Öğretim Programı'ndaki kazanımlara ve sınıf içi etkinliklere uygunluğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma süresince elde edilen bilgi ve bulgular Sonuç kısmında verilmiş, yararlanılan dokümanlar (kitap, tez, makale, internet adresi) ise Kaynaklar adı altında sıralanmıştır.

Şahsıma ait ifadeler ile özet hâlinde yaptığım alıntılarda TDK'nin son değişikliklerini –Yazım Kılavuzu (2012)- dikkate aldım. Dilsel bütünlüğü sağlamamakla beraber metin içinde yaptığım “tıpkı” alıntılarda ise; eserlerin orijinal şekillerine bağlı kalmaya çalıştım.

Tezin her aşamasında benden ilgi ve yardımlarını esirgemeyen danışmanım Yrd. Doç. Dr. Hayrettin AYZA'ya; sabrı ve özverisiyle bana destek olan eşim Aziz AVCI'ya teşekkür ederim.

Yıldız YENEN AVCI

Aralık, 2013

ÖZET

Doktora Tezi

MİLLÎ EDEBİYAT DÖNEMİ ROMANLARININ (1911 - 1923) İNSANİ DEĞERLER ve TÜRKÇE EĞİTİMİNE KATKILARI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Yıldız YENEN AVCI

T.C.
Fırat Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı

Elazığ-2013, Sayfa: XI+481

Bu çalışmada, Millî Edebiyat Dönemi “insan” temi etrafında ele alınmış ve dönem romanlarının Türkçe Eğitimine katkıları üzerinde durulmuştur. Araştırma, tarama modeli şeklindedir. İncelemeye esas alınan yapıtlar, belirlenen sınırlılıklar çerçevesinde tek tek incelenmiş ve çalışma süresince ulaşılan yargılar, yeri geldikçe ortaya konulmuştur. Bu eserlerde, insanın bir yandan olgun ve güçlü duruşuyla, bir yandan da zaaf ve eksiklikleriyle ele alındığı görülmüştür. Dönemin canlı bir panoraması olan insanın ele alınışında “*Siyasi tercihlerin, kişisel önyargıların, toplumsal değer yargıların, beşeri eğilimlerin, duygu ve düşünce iklimindeki algılamaların, yaşanmışlıkların ve yaşanacaklara duyulan kaygıların*” etkili olduğu görülmektedir. Dönem romanları aynı zamanda değerler eğitimi ve temel dil becerileri yönünden de irdelenmiştir. İncelemeye dâhil edilen yapıtların, değerlerin tanınması, kavratılması ve dil becerilerinin geliştirilmesi konularında Türkçe eğitimine katkı sağlayacağını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Millî Edebiyat Dönemi, insan, değerler eğitimi, temel dil becerileri

ABSTRACT

Doctorate Thesis

INVESTIGATION OF NATURAL LITERATURE NOVELS (1911 - 1923) IN TERMS OF HUMAN VALUES AND CONTRIBUTIONS TO TURKISH EDUCATION

Yıldız YENEN AVCI

**The University of Firat
The Institute of Education Sciences
Main Sciences Department of The Turkish Education**

Elazığ-2013, Pages: XI+481

In this study, National Literature Period was dealt around “human” theme and dwelled upon the contributions of period novels to Turkish Education. The research is in the form of scanning model. The compositions which were taken as a basis of the study were investigated one by one within the frame of determined constraints, and judgments which were reached during the study were put forward in places. In these works, it was seen that human was dealt with mature and powerful stance on the one hand, on the other hand was dealt with their weaknesses and lacks. In the handling of human who is a lively panorama of the period, "political preferences, personal prejudices, social values, human tendencies, perceptions in the climate of feeling and thinking, experiences and concerns felt against happenings" seem to be effective. Novels of the period were also examined in terms of values education and basic language skills at the same time. It is possible to say that the works included in the investigation would contribute to Turkish Education in the matters of the recognition and comprehension of values, and the development of language skills.

Keywords: National Literature Period, human, values education, basic language skills

İÇİNDEKİLER

BEYANNAME	II
ÖN SÖZ	III
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XI
BİRİNCİ BÖLÜM	1
1. GİRİŞ	1
1.1. İNSANA GENEL BAKIŞ	1
1.1.1. Genel Olarak İnsan	1
1.1.2. “İnsan” Sözcüğünün Etimolojisi	1
1.1.3. Din ve İnsan.....	2
1.1.3.1. İslam’a Göre İnsan.....	2
1.1.3.2. Tasavvufî Düşünceye Göre İnsan	5
1.1.3.3. Kitab-ı Mukaddes’e Göre İnsan	7
1.1.3.4. Yeni Ahit (İncil)’e Göre İnsan.....	8
1.1.3.5. Budizm’e Göre İnsan	9
1.1.4. Pedagoji ve İnsan	9
1.1.5. Felsefe ve İnsan	15
1.1.6. Edebiyat ve İnsan.....	21
İKİNCİ BÖLÜM	26
2. MİLLÎ EDEBİYAT DÖNEMİ VE ROMANLARI.....	26
2.1. Millî Edebiyat Dönemi’ne Genel Bir Bakış	26
2.2. Millî Edebiyat Dönemi Romanları	33
2.3. Dönem Romanlarının Tanıtımı ve Özellikleri	38
2.3.1. Seviye Talip	38
2.3.2. Yeni Turan	40
2.3.3. Handan	43
2.3.4. Mev’ut Hüküm.....	46
2.3.5. Ateşten Gömlek	48
2.3.6. Vurun Kahpeye	50

2.3.7. Çalıkuşu	53
2.3.8. Kiralık Konak	57
2.3.9. Nur Baba	60
2.3.10. İstanbul'un Bir Yüzü	63
2.3.11. Efruz Bey	66
2.3.12. Yalnız Efe	70
2.3.13. Aysel	72
2.3.14. Küçük Paşa	75
2.3.15. Aydemir	78
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	81
3.MİLLÎ EDEBİYAT DÖNEMİ ROMANLARININ İNSAN ve DEĞERLER EĞİTİMİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ	81
3.1. DÖNEM ROMANLARININ DEĞERLER EĞİTİMİNE KATKILARI	81
3.1.1. EĞİTEN VE EĞİTİLEN OLARAK İNSAN.....	88
3.1.1.1. Medreseden Okula	88
3.1.1.2. Muallimden Öğretmene	103
3.1.1.3. Talebeden Öğrenciye	125
3.1.2. BEŞERİ EĞİLİMLERİYLE İNSAN.....	137
3.1.2.1. Erdemleriyle İnsan.....	137
3.1.2.1.1. Kahraman İnsan.....	137
3.1.2.1.2. Vatansever İnsan	146
3.1.2.1.3. Merhametli İnsan.....	162
3.1.2.1.4. Fedakâr İnsan.....	171
3.1.2.1.5. Alçakgönüllü İnsan.....	178
3.1.2.1.6. İyiliksever İnsan	183
3.1.2.1.7. Hoşgörülü İnsan	193
3.1.2.1.8. Arkadaşlık ve Dostluğa Değer Veren İnsan	200
3.1.2.1.9. Amaç ve Azim Sahibi İnsan	210
3.1.2.2. Duygularıyla İnsan	217
3.1.2.2.1. Aşk	218
3.1.2.2.2. Korku.....	237
3.1.2.2.3. Kıskançlık.....	246

3.1.2.2.4. Öfke/Kızgınlık.....	256
3.1.2.2.5. Kin/ Nefret.....	267
3.1.2.2.6. Hüzün/Keder	275
3.1.2.2.7. Şüphe	283
3.1.2.2.8. Kaygı	286
3.1.2.2.9. Pişmanlık ve Vicdan Azabı	291
3.1.2.2.10. Utanç/Utanma.....	299
3.1.2.2.11. Mutluluk	306
3.1.2.3. Zayıf Yönleri ve Eğilimleriyle İnsan.....	316
3.1.2.3.1. Hasta İnsan	316
3.1.2.3.2. Yalancı İnsan.....	327
3.1.2.3.3. Zalim İnsan.....	336
3.1.2.3.4. Dedikoducu İnsan.....	345
3.1.2.3.5. Zevk, Eğlence ve Gösteriş Düşkünü İnsan.....	352
3.1.2.4. Hayat ve Kutsal Öğretiler Bağlamında İnsan	364
3.1.2.4.1. İnsanın Dinî Tutumu	364
3.1.2.4.2. Hayata Tutunan İnsan.....	383
3.1.2.4.3. Ölüm ve Ötesi Karşısında İnsan.....	393
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	408
4. DÖNEM ROMANLARININ TEMEL DİL BECERİLERİ BAKIMINDAN	
TÜRKÇE ÖĞRETİMİNE KATKISI.....	408
4.1. DÖNEM ROMANLARI ARACILIĞI ile TEMEL DİL BECERİLERİNİ	
GELİŞTİRME.....	408
4.1.1. Dönem Romanlarının Türkçe Öğretim Programındaki Amaç ve Kazanımlara	
Uygunluğu	413
4.1.2. Dönem Romanlarının Sınıf İçi Etkinliklere Uygulanabilirliği	430
SONUÇ	454
KAYNAKLAR	461
ÖZ GEÇMİŞ	481

KISALTMALAR

Age.	: Adı geçen eser
AÜ	: Ankara Üniversitesi
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİVANTAŞ	: Diyanet Vakfı Neşriyat Pazarlama Ticaret Sağlık ve Turizm A. Ş.
EÜ	: Ege Üniversitesi
Hzl.	: Hazırlayan
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
S	: Sayı
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğeri
vs.	: vesaire
y.t.y.	: Yayın tarihi yok

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. İNSANA GENEL BAKIŞ

1.1.1. Genel Olarak İnsan

Bilimin sistemleşip dallara ayrılmasıyla birlikte insana dönük kavrayışlar da çeşitli cepheleriyle araştırma ve inceleme konusu hâline geldi. Biyo-medikal bilimlerden sosyal bilimlerin farklı disiplinlerine kadar yayılan geniş bir zeminde insan; hayatın akışında yapıp-eden, düşünen-sorgulayan, düşleyip-gerçekleştiren bir varlık olarak araştırmaların odağındaki isim olmuştur.

Çalışmanın ana konusuna bir başlangıç olması maksadıyla öncelikle “insan” kelimesinin etimolojik izahı yapılacak, sonrasında da bu varlığın dinî öğretiler, felsefe, pedagoji ve edebiyattaki yansımaları irdelenmeye çalışılacaktır.

1.1.2. “İnsan” Sözcüğünün Etimolojisi

Türkçede daha çok “kişi, kimse”¹ sözcükleri ile karşılanan “insan”, farklı dillerde değişik söyleyişlerle telaffuz olunmaktadır. Bu kelime İngilizcede: *Human/Human being*; Fransızcada: *L’homme*; Almandada: *Mensch* olarak yer almaktadır.

Türkçeye Arapçadan geçen “*insan*” kelimesinin kökeni Arapça “*ins*” kelimesinden türetilmiştir. “*Beşer, insan topluluğu*” anlamına gelen *ins*, daha ziyade *insan türünü ifade etmekte olup bu türün erkek veya dişi her ferdine insî/enesî yahut insan denmektedir.*”²

Canlı türleri arasında fizyolojik, biyolojik ve psikolojik açıdan da farklı özellikler gösteren insan, yerkürenin düşünen, hisseden, sorgulayan, yorumlayan, değiştiren ve değişime uğrayan sakinidir. Hakkında yapılan tanımlamalar da onu, kesin çizgi ve kelimelerle tarif etmenin zor olduğunu göstermektedir. Meselâ Türkçe Sözlük’te, “*Memelilerden, iki eli olan, iki ayak üzerinde dolaşan, sözle anlaşılan akli ve düşünme yeteneği olan canlı.*”³ olarak tanımlanan insan sözcüğü bilim dünyasında;

¹ Ali Püsküllüoğlu (1995), *Türkçe Sözlük*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 973

² İlhan Kutluer (2000), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, DİVANTAŞ, C.22, İstanbul, s.320.

³ Türkçe Sözlük (1974), “*İnsan*”, TDK Yayınları, Ankara, s. 413

“Yaratılışı din ve bilim arasında tartışmalara konu olmuş olan canlı türü. Dini inanışlara göre insan Allah tarafından yaratılmış üstün bir varlıktır. Bilimsel verilere göre ise insan yani *Homo sapiens*, primatların en yaygını ve sayıca en çok olanı ve en zekisidir.”⁴ sözleriyle özetlenmektedir. Duygusal zekâ üzerine çalışmalar yapan Goleman’a⁵ göre ise, bilimsel çevrelerde kabul gören “*Homo sapiens*” ifadesi bireyin duygu dünyasını göz ardı ettiğinden insanı karşılamada yeterli bir tanımlama değildir.

1.1.3. Din ve İnsan

“Dinî öğretiler, -inanç bağlamındaki genel kabullere göre- evrenin yaratıcısı Allah/Tanrı (v.b.)’nın elçileri vasıtasıyla insanlığa teklif ettiği sistematik kuralların bütünü olarak anlaşılabilir. Dinlerin bu sistematik karakteri icabı hayat, varlığı zorunlu olan Tanrı (İslâmî mânada ‘*Vacibü’l-Vücûd*’) tarafından var edilmiştir. Semâvî dinler başta olmak üzere bütün inanç sistemlerinin hayata dair öngörüsü bu yoldadır.”⁶ İnsanlık tarihi inançsal öğretiler yönünden zengin bir görünüme sahiptir.

Hinduizm, Konfüçyanizm, Şintoizm, Sabîlik... gibi yoğunlukları belirli bölgelere toplanmakla beraber yerkürenin değişik yerlerinde izleri görülen ve mensupları tarafından varlığını sürdüren daha pek çok inanç sistemi mevcuttur.⁷ Her öğretinin emir ve yasakları farklı olsa da arzu edilen, insanın “iyi, doğru ve güzel niteliklere” sahip olmasıdır. İnsanın yaratılışı, sorumlulukları semavi dinlerle ve diğer inanç sistemlerine ait kutsal metinlerde ayrıntılı biçimde anlatılmaktadır. Bu kutsal metinlerde, yaratılışa ilgili ifadelerin yanı sıra insanın mahiyetine dair bilgiler de yer almaktadır. Bu bölümde yalnızca İslam, Hristiyanlık, Yahudilik ve Budizm gibi inanç sistemleri üzerinde durulacak, bu öğretilerin insanı ele alışları yansıtılmaya çalışılacaktır.

1.1.3.1. İslam’a Göre İnsan

“Mevcut inanç sistemleri içerisinde gerek otantikliği, gerekse kapsamlı görüş ve teklifleri ile dikkat çeken Kur’ân-ı Kerîm’de insan sözcüğü altmış beş kez yer almakta olup on sekiz yerde *ins*, bir yerde de *insî* geçmektedir. Ayrıca bir âyette *enâsî*, 230

⁴ John- David Yule (1987), *Bilim ve Teknoloji Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 414-415

⁵ Daniel Goleman (2007), *Duygusal Zekâ*, Varlık Yayınları, s. 30

⁶ Ömer Nasuhi Bilmen (1959), *Muvazzah İlm-i Kelâm* (3. Basım), Yeni Matbaa, İstanbul, s. 32

⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Aydın (2004), *Dinler Tarihine Giriş*, Din Bilimleri Yayınları, Konya

yerde *nâs* şeklinde çoğul olarak da yer almaktadır.”⁸ Kur’an-ı Kerim’de insan genel olarak “yaratılış” olgusunun bir unsuru olarak ele alınmaktadır. Diğer semavi dinlerle beraber İslam, hayatın bir Yaratıcı tarafından var edildiğini kabul eder. Dolayısıyla insan da hayatın bir unsuru olarak sonradan var edilmiştir. İnsanın başlangıçtaki yolculuğu semavi dinlerin kutsal metinlerinde bazı farklılıklarla benzer ifadelerle nakledilir. Kur’an ayetleri ve hadisler incelendiğinde insan, bir misyonun gereği olarak tasarlanmış ve var edilmiştir. Nitekim Bakara Suresi bu hadiseyi naklederken insanın bazı özelliklerine de dikkat çekmektedir:

“Düşün ki, Rabbin meleklere: ‘Muhakkak Ben, yeryüzünde bir halife tayin edeceğim.’ dediği vakit, ‘Biz Seni tesbih ve takdis edip dururken orada fesat çıkaracak ve kanlar akıtacak bir yaratık mı yaratacaksın?’ dediler. ‘Her halde Ben sizin bilmeyeceğiniz şeyleri bilirim!’ buyurdu.”⁹

Yaratılacağı vaadedilen bu varlığa meleklerden saygı ifadesi olarak secde edilmesi istenmiştir. Ancak Yaratıcı’nın bu iradesine İblis (Şeytan) isyan eder. Bu nakil, Kur’an-ı Kerim’in birçok ayetinde yer almaktadır:

*“Ve o vakit meleklere: “Âdem için secde edin!” dedik, derhal secde ettiler. Ancak İblis dayattı, kibrine yediremedi, zaten o kâfirlerden idi.”*¹⁰

Kuran-ı Kerim’de insanın hem olumlu hem de olumsuz yanları anlatılmaktadır. Olumlu özellikleri konusunda, insanın daha fitratının oluşum safhasındayken diğer canlılardan farklı olarak üstün niteliklerle donatıldığı haber verilmektedir. Bu husus Tin Suresi’nde şöyle ifade edilir:

*"Biz insanı en güzel biçimde yarattık."*¹¹

*“Andolsun ki Biz, Âdem oğullarını üstün bir şerefe mazhar kıldık; karada ve denizde binitlere yükledik ve güzel nimetlerle besledik; yarattıklarımızdan çoğunun üzerine geçirdik.”*¹²

⁸ İlhan Kutluer (2000), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, DİVANTAŞ, C.22, İstanbul, s.320

⁹ Elmalılı Hamdi Yazır (1994), *Kur’ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Bakara 30, Huzur Yayınevi, İstanbul, s.5

¹⁰ Elmalılı Hamdi Yazır (1994), *Kur’ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Bakara 34, s.5

¹¹ Elmalılı Hamdi Yazır (1994), *Kur’ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Tin 4, s.596

¹² Elmalılı Hamdi Yazır (1994), *Kur’ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, İsrâ 70, s.288

İlerde temas edileceği gibi, Hz. Âdem'in cennetteyken yasak meyveyi yemesinden ötürü, Yahudi ve Hristiyan kaynakları insanı doğuştan günahkâr saymaktadır. Buna karşılık yukardaki ayetlerden de anlaşıldığı gibi, İslam, insanı doğuştan masum olarak kabul eder; ayrıca bülüğa erene kadar da ona sorumluluk yüklemeyiz.

Yaratıcı, insanı kendi hâline terk etmemiş, dönem dönem görevlendirdiği peygamberleri vasıtasıyla insana bir istikamet tayin etmiştir¹³: Nitekim bu husus Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade ediliyor:

*“Erginlik, yüzlerinizi bir doğu bir batı tarafına çevirmeniz değildir. Ancak eren Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba ve peygamberlere iman edip yakınlığı olanlara, öksüzlere, çaresizlere, yolda kalmışa, dilenenlere ve esirler uğrunda seve seve mal veren, hem namazı kılan, hem zekatı veren, sözleştikleri vakit sözlerini yerine getiren, hele sıkıntı ve hastalık durumlarında ve savaşın kızıştığı anda sabır gösterenlerdir.”*¹⁴

Yaratıcı tarafından tavsiye edilen bu istikamet, insanoğlunun tarih içindeki yürüyüşünde, yaratılışındaki karakter ve eğilimlerine bağlı olarak türlü şekillerde ortaya çıkmıştır. Kur'an-ı Kerim'in birçok ayeti insanın yükümlülükleri üzerinedir. Varlığına anlam kazandıran bu yükümlülüklerin başında insanın kendini aşması; yani zaaflarına teslim olmaması gelir:

İnsanın böyle bir görevle yükümlü olması, bu önemli emaneti yüklenmiş bulunması, onun yeryüzündeki varlığının temel anlamlarından birini ifade eder. Bu görevi yerine getirme sürecinde aşması gereken en önemli engel yine insanın kendisidir. Çünkü onun imtihan varlığı olmasının bir gereği olarak nankörlük, geçici hazlara düşkünlük, cimrilik, umutsuzluk, unutkanlık, böbürlenme, acelecilik, gerçeğe karşı direnme, inkârcılık vb. zaafı bulunmakta olup ahlâkî gelişim sürecinde bu zaaflarını yenmeyi öğrenmelidir. Özünde en

¹³ Ömer Nasuhi Bilmen (1959), *Muvazzah İlm-i Kelâm* (3. Basım), Yeni Matbaa, İstanbul, s. 34

¹⁴ Elmalılı Hamdi Yazır (1994), *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, Bakara 177, s. 26

güzel şekilde yaratılan insan, bunu başaramadığı zaman aşağıların aşağısına düşmeye mahkûmdur.¹⁵

Kur'an'da insanın eğilim ve pratiklerindeki kusurlarla ilgili pek çok ayet mevcuttur. Bir kısmı şöyledir:

İnsan zalim ve nankördür:

*“Hem size istediğiniz şeylerin hepsinden verdi; öyle ki, Allah’ın nimetini saysanız onu bitiremezsiniz. Gerçekten insan çok zalim, çok nankördür.”*¹⁶

İnsan pek acelecidir:

*“İnsan, hayrı ister gibi şerre davet çıkarıyor; İnsan çok acelecidir!”*¹⁷

İnsan hâristir:

*“Gerçekten insan hırslı ve huysuz yaratılmıştır.”*¹⁸

1.1.3.2. Tasavvufi Düşünceye Göre İnsan

“Kur’an-ı Kerim’de, insanın hayat karşısındaki tutum ve davranışlarını belirleyen temel eğilimleri için ‘nefs’ kelimesi kullanılır. Kur’an-ı Kerim’de nefis kavramı sekiz farklı manaya gelmektedir. Bu manalar ise şunlardır: Zatullah, insan ruhu, kalp ve sadr, insan bedeni, bedenle beraber ruh, insanlara kötülüğü emreden kuvvet, zat ve cins. Bu ayetlere dayanarak nefis, insanın bütünlüğü ve ondan meydana gelen bir fiili olarak tanımlanabilir.”¹⁹ Buna dair bir âyetin meali şöyledir:

*“Her kim de Rabbinin makamından korkmuş, nefisini kötü arzularından engellemişse, muhakkak cennettir onun varacağı.”*²⁰

Tasavvuf düşüncesi, kısaca insan ruhunun terbiyesini ve kalbin kötülüklerden arındırılmasını hedef almaktadır. Genel kabullere göre “tasavvuf, İslam’ın temel kaynaklarından Kur’an-ı Kerim ve hadislerle sahabenin büyüklerinden Hz. Ali’den rivayet olunan talim ve tariflere dayanmaktadır.”²¹ Nefs, kötülüğü emredici olarak

¹⁵ İlhan Kutluer (2000), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, DİVANTAŞ, C. 22, İstanbul, s. 321

¹⁶ Elmalılı Hamdi Yazır (1994), *Kur’ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, İbrahim 34, s. 259

¹⁷ Elmalılı Hamdi Yazır (1994), *Kur’ân-ı Kerîm Yüce Meâli*, İsrâ 11, s. 282

¹⁸ Elmalılı Hamdi Yazır (1994), *Kur’ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Me’âric 19, s. 568

¹⁹ Adem Çatak (2012), *Mevlânâ Celâleddin Rûmî’nin Nefs Anlayışı*, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 217-218

²⁰ Elmalılı Hamdi Yazır (1994), *Kur’ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Naziât 40, s. 589

²¹ Ömer Nasuhi Bilmen (1959), *Muvazzah İlm-i Kelâm* (3. Basım), Yeni Matbaa, İstanbul, s. 30

nitelendirildiği için ona karşı koymak sûfiler arasında önemli ibadetlerden biri olarak görülür. “Mevlânâ da diğer mutasavvıflar gibi nefsi, genellikle insan bedeninde bulunan ve ona fesadı, kötülüğü emreden cevher olarak tanımlamıştır.”²² Varlık sebebi insanın “ıslah”ı olan tasavvufun, insana dair asıl maksadı, onu insan-ı kâmil (olgun insan) mertebesine yükseltmektir. Çünkü “*İnsân-ı kâmilden murad, Hz. Muhammed Mustafa (s) ve O'nun manevî mirasına sahip olanlardır. İnsân-ı kâmil, Allah'a gerçek manada halife olmuştur*”²³

Mutasavvıf şair ve yazarların eserlerinde de insanın “kâmil” vasfına çokça vurgu yapılır. Ümmî Sinan, insanın olgunluğa ulaşmasını kâmil mürşide bağlanmakta bulur:

Biz fenâ-ender-fenâ olduğumuz tan gelmesün
Mürşid-i kâmil yüzünden vasl-ı sübhânâ bugün²⁴

İnsana verilen yükü, feleklerin bile kaldıramayacağını ifade eden Erzurumlu İbrahim Hakkı; yere, göğe sığmayan o emanetin ancak kâmil bir insanın kalbinde bulunacağını ve onun ruhunun o hakikate erişebileceğini söyler:

Felek mülk olamaz ol emâneti hâmil
Ki yüklenür anı insan hakikatı kâmil
O kim sığışmadı arz u semâsına her giz
Müdâm olur dil-i kâmilde rûh ana vâsıl²⁵

Bektaşî şair Teslim Abdal’a göre ise bütün zorlukları nazarıyla çözen kâmil mürşid, Sırat’ı da kolayca geçmeye muktedirdir:

Mürşidin nazarı müşkülü seçer
Kâmil olan rehber sıratı geçer²⁶

Harputlu mutasavvıf şair Hazmî de Hakk’ı arayan kimselerin sonunda kâmil bir insana (mürşid) vasıl olacağını şu beytiyle ifade ediyor:

Mey-i kevser içerler çeşme-sâr-ı feyz-i akdesten
O hak-cûlar ki Hazmî kâmil insâne ermişler²⁷

²² Adem Çatak (2012), Mevlânâ Celâleddin Rûmî’nin Nefs Anlayışı, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 219

²³ Ethem Cebecioğlu (2009), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, Ankara, s. 158

²⁴ Azmi Bilgin (2000), *Ümmî Sinan Divânı*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 187

²⁵ Erzurumlu İbrahim Hakkı (1923), *İnsaniyet-i Kâmile*, Matbaa-i Âmire, Dersaadet, İstanbul, s. 4

²⁶ Müncî Baba (1924), *Tarikat-ı Aliyye-i Bektaşîyye*, Kütüphâne-i Sûdi, Dersaadet, İstanbul, s. 34

1.1.3.3. Kitab-ı Mukaddes'e Göre İnsan

Semavi dinlerde insana dair tespit ve öngörüler “yaratılış” hadisesi ile dile getirilmektedir. Yahudilik ve Hristiyanlığa ait kutsal metinleri ihtiva eden Kitab-ı Mukaddes’in²⁸ Eski Ahit bölümünde, yeryüzünün hayat için elverişli hâle getirilmesinden sonra “insan”ın yaratılması anlatılır:

*“Ve Allah dedi: Suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım; ve denizin balıklarına, ve göklerin kuşlarına, ve sığırlara, ve bütün yeryüzüne, ve yerde sürünen her şeye hâkim olsun.”*²⁹

Çünkü Yaratıcı’nın “kendi sureti”nde var ettiği ve erkek, dişi olarak yarattığı³⁰ insan, yeryüzünün hâkimi olacak; daha önce yarattığı bütün varlıklar da onun hizmetine verilecektir.³¹ Kutsal metinde insanlığın atası Hz. Âdem’le eşinin yaratılıp cennete konulması ve kır hayvanların en hilekârı olan yılan tarafından aldatılıp da cennetten çıkartılması da anlatılır.³² Eski Ahit’e göre, insanlığın atası Hz. Âdem’le eşi “ilk günahı” işlemeleri üzerine cennetten çıkartılıp yeryüzüne gönderilmelerinden sonra da, bedel ödetilmeye maruz kalıyorlar. İlk bedel kadınlığın temsilcisi Havva’ya ödetiliyor:

*“Kadına dedi: Zahmetini ve gebeliğini ziyadesile çoğaltacağım; ağrı ile evlât doğuracaksın; ve arzun kocana olacak, o da sana hâkim olacaktır.”*³³

Ardından insanlığın babası Hz. Âdem’in işlediği günahın otürü sebep olduğu kötülükler sayıldıktan sonra Tanrı tarafından çarptırılacağı ceza şöyle ifade ediliyor:

Ve Âdeme dedi: Karının sözünü dinlediğin, ve: Ondan yemiyeceksin, diye sana emrettiğim ağaçtan yediğin için, toprak senin yüzünden lânetli oldu; ömrünün bütün günlerinde zahmetle ondan yiyeceksin; ve sana diken ve çalı bitirecek; ve kır otunu yiyeceksin;

²⁷ Hayrettin Ayaz (1998), *Divân- Harputlu Abdülhamid Hazmî*, Elazığ Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, İstanbul, s.54

²⁸ Kitab-ı Mukaddes Eski Ahit (Eski Antlaşma) ve Yeni Ahit (Yeni Antlaşma) olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Otuz dokuz bölümden meydana gelen Eski Ahit, Zebur ve Tevrat’ı kapsamaktadır. Kitab-ı Mukaddes’in ikinci bölümünü oluşturan Yeni Ahit ise Hristiyanlara ait kutsal metin olup yirmi yedi bölümden oluşmaktadır. Bkz. Hayreddin Karaman, Ali Bardakoğlu ve Yunus Apaydın (1998), *İlmihal*, C. I, DİVANTAŞ, İstanbul, s.101-102

²⁹ *Kitabı Mukaddes (Eski Ahit)* (1992), Tekvin Bap 1, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, s.1-2

³⁰ *Kitabı Mukaddes (Eski Ahit)* (1992), Tekvin Bap 1, s.2

³¹ *Kitabı Mukaddes (Eski Ahit)* (1992), Tekvin Bap 1, s.2

³² *Kitabı Mukaddes (Eski Ahit)* (1992), Tekvin Bap 3, s.3

³³ *Kitabı Mukaddes (Eski Ahit)* (1992), Tekvin Bap 3, s.3

toprağa dönünceye kadar, alınının terile ekmek yiyeceksin; çünkü ondan alındın; çünkü topraksın, ve toprağa döneceksin.³⁴

Kitabı Mukaddes'te Hz. Âdem'in çocuklarından Habil'le Kain arasındaki mücadeleye de yer verilmektedir. Kutsal metinde, Kain'in Habil'i öldürüp toprağa gömdüğü anlatılmakta³⁵ ve Tanrı, işlediği günahı Kain'e şöyle hitap etmektedir:

*“Ne yaptın? Kardeşinin kanının sesi topraktan bana bağıırıyor. Ve şimdi sen toprak tarafından lânet edildin, o toprak ki kardeşinin kanını senin elinden almak için ağzını açtı; toprağı işlediğin zaman, artık sana kuvvetini vermeyecek; yeryüzünde kaçak ve serseri olacaksın.”*³⁶

Eski Ahit, insanlık tarihini, kronolojik bir kadro içerisinde peygamberlerin hikâyeleri etrafında anlatmaktadır. Kitabı Mukaddes'teki bütün bu anlatımlardan çıkan sonuç, diğer inanç sistemlerinin öngörülerinde olduğu gibi hayat yaratılış modeline uygun olarak başlamıştır. İnsanlığı atası Hz. Âdem'le Havva'nın cennetten çıkarılış hadisesinde görüldüğü gibi, insanın doğuştan aldanmaya eğilimli olduğu ve günah işlemeye yatkın bir fitrata sahip kılındığı sembolik ifadelerle ima edilmektedir. İnsanlığın kendisinden türediği Hz. Âdem'in oğlu Kain'in, kardeşi Habil'i öldürmek suretiyle ilk kan dökücü olduğu, dolayısıyla insanın kan dökmeye eğilimli olduğu da vurgulanmaktadır.

1.1.3.4. Yeni Ahit (İncil)'e Göre İnsan

Yeni Ahit'te (İncil) insanı müstakil olarak tanımlayan, anlatan ifadelere pek rastlanmaz. Bu metinlerin amacı Hz. İsa'nın doğumunu, hayatını, öğretisini, mucizelerini, ölümünü ve dirilişini anlatmaktır.³⁷ Tabiatıyla bir kutsal metinden beklendiği gibi İncil de “yaratılış” modelini öne çıkarır. İnsanla ilgili olarak değişik İncil nüshalarında insanlığın durumu Hz. İsa'nın şahsı etrafında anlatılır. Yeni Ahit'te (İncil) Hz. İsa'nın ifadesiyle ideal bir insanın vasıf ve meziyetlerine de temas edilir. Meselâ “Romalılarına Mektup” bölümünde, insanın sahip olması gereken özellikler şu sözlerle belirtilir:

³⁴ Kitabı Mukaddes (Eski Ahit) (1992), Tekvin Bap 3, s.3

³⁵ Kitabı Mukaddes (Eski Ahit) (1992), Tekvin Bap 4, s.4

³⁶ Kitabı Mukaddes (Eski Ahit) (1992), Tekvin Bap 4, s.4

³⁷ Kitabı Mukaddes (Yeni Ahit) (1992), Matta, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, s.1-55

Sevgi riyasız olsun. Kötüden nefret edin; iyiye yapışın. Kardeşlik sevgisinde birbirinizi şefkatle sevin... ümitte sevinin, sıkıntıda sabırlı olun... Size eza edenlere hayır dua edin; hayır dua edin ve lânet etmeyin. Sevinenlerle sevinin; ağlayanlarla ağlayın. Yüksek şeyler düşünmeyin, fakat hor görülenlere tenezzül edin. Kendi kendinize ukalâ olmayın. Kimseye kötülüğe karşı kötülük etmeyin. «Rab diyor: Öç benimdir, karşılığını ben vereceğim.» Fakat: «Eğer düşmanın acıkmışsa, ona yedir, eğer susamışsa, ona içir...» Kötülüğe yenilme, fakat kötülüğü iyilikle yen.³⁸

1.1.3.5. Budizm'e Göre İnsan

Budizm, semavi dinlerdeki gibi kutsal metinler etrafında oluşan sistematik bir inanç bütünlüğüne sahip olmamakla beraber inananlarının çokluğu bakımından dikkat çeken bir öğretilerdir. Batı dillerinde “Budizm” olarak yaygınlaşıp yerleşen bu uzakdoğu dini, Asya’da bağlılarının yaşadığı ülkelerde *Buda-Sasana* (Buda disiplini) diye adlandırılır.³⁹ Hindu Kast Sistemi’ni içine almayan, öğretisinde tapılacak bir üstün varlığa yer vermeyen, dünyanın kurtuluşu için benliği feda ederek Nirvana’ya ulaşmasını esas alan Budizm’de insanın uyması gereken beş altın kural vardır: Öldürme, çalma, zina yapma, yalan söyleme ve sarhoş edici şeyleri kullanma.⁴⁰

1.1.4. Pedagoji ve İnsan

İnsanın en önemli cephelerinden biri de hem eğitilen hem de eğiten bir kabiliyete sahip olmasıdır. İnsanoğlunun kendini idrak edişinden günümüze kadar geçen süre zarfında medeniyet, kültür ve teknik alanındaki baş döndürücü hamle ve gelişmelerde gösterdiği başarı hep bu kabiliyete bağlıdır. Pedagoji, yüzünü geleceğe dönmüş canlı bir bilimdir. İnsan yavrusunun daha anne karnındayken başlayan serüveni; uzman kişilerin görüş ve incelemeleri doğrultusunda uygun düşünülen kalıba doğru yol alır. Bazen amaç, sadece çocuğu iyi vasıflı bireyler olarak yetiştirmek iken, bazen de arzu edilen sosyal düzeni oluşturmak, yeniden yapılandırmak olur.

³⁸ *Kitabı Mukaddes (Yeni Ahit)* (1992), Pavlusun Romalılarına Mektubu Bap 12, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, s.164-165

³⁹ Günay Tümer (1992), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, DİVANTAŞ, C.6, İstanbul, s.352

⁴⁰ Hüseyin Yurdaydın ve Mehmet Dağ (1978), *Dinler Tarihi*, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı- Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, s. 132-139

En genel hâliyle “*çocukları yetiştirme sanatı olan pedagoji, çocuğun eğitimini konu alan bir disiplindir. Çocuk bilimi, eğitim teknikleri bilgisi ve bu teknikleri uygulama, pedagojinin uzmanlık alanı çerçevesindedir.*”⁴¹ Pedagoji ve eğitim, çocuğun yönetilmesi ve yetiştirilmesi fikirlerini çağrıştıran kavramlardır. Eğitim, pratik alanında yer alır ve çocukların yetiştirilmesiyle ilgilidir, oysa pedagoji ise, teori alanına girer ve eğitim metotlarının bilgisiyle ilgilidir.”⁴²

Çocuk eğitimi ilk çağlardan bu güne insanların hassasiyetle üzerinde durduğu konulardan biri olmuştur. Her medeniyet, değer yargıları ölçüsünde insan yavrusuna renk ve şekil vermeyi başlıca amaç edinmiştir. Aile, eğitim kurumları ve dış çevre eğitmenlik zincirinin önemli birer halkası olarak beklentilere yanıt verecek insan modelinin mimarlığını yüklenmişlerdir. Ayrıca çocuk eğitimi konusunda, her dönemin ilerleme ve kalkınmışlığına paralel olarak insana ulaşan eğitici kaynakların, (kitap, dergi, gazete, televizyon yayınları, internet adresleri...) doğal öğretmenler olan tecrübelerin yeri de yadsınamaz bir gerçektir. Her dem farklı kuram ve kuramcılarla insanı dilediği şekilde yontmayı, bina etmeyi amaçlayan pedagojinin gelişim silsilesini Mısırlılardan başlatmak mümkündür:

İlk eğitsel ve didaktik eserlerden biri Ptah-Hotep tarafından yazılmıştır. Bu kişinin kitabı pedagoji tarihinde ve insanlığın tarihinde elimize geçen ilk didaktik ve eğitsel eserdir. Ptah-Hotep yazdığı kitap hakkında şöyle diyor: 'Bu eserin amacı gençliğe vazifelerini öğretmek ve aynı zamanda diğer insanlarla ilişkilerinde gençleri akıllı ve kurnaz yapmaktır. 'Mısır kültürüne ait olan bu eserde, aile hayatında ne gibi kurallar hüküm sürmeli, devlet ve cemiyet hayatında ne gibi nizamlar bulunmalı, hırsızlıktan ve yalancılıktan uzaklaşmanın lüzumu, amirlere itaat, memurlara yumuşak muamele, hareketlerimizde ve sözlerimizde tedbirli olma, yoksullara ve talihsizlere merhamet etme... vs. gibi meseleler birer birer incelenmektedir.’⁴³

İlkçağ filozoflarından Sokrat’ın pedagoji üzerine görüşleri, öne çıkardığı yöntem ve teknikler bugün bile eğitim sisteminin ana dayanağını teşkil etmektedir. Onun

⁴¹ Paul Foulquié (1994), *Pedagoji Sözlüğü*, Çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yayınlar, İstanbul, s. 390

⁴² Paul Foulquié (1994), *Age.*, s. 390

⁴³ Fikret Kanad (1948), *Pedagoji Tarihi*, Millî Eğitim Basımevi, (1. Cilt), İstanbul, s. 10

öğretimde kurduğu temel şeydu: “Soru, artsız arasız soru. Hatta buna “Sokrat yöntemi” denildi. Herkese, her yerde, her şeyi sormak. Sokrat gerçeğin ancak bu yolla çıkabileceğine inanmıştı. Soru soran ve karşılık veren kimse diyalektik bilgini, demekti. Hakikat tıpkı bir kıvılcım gibi düşüncelerin birbirine çarpmasından çıkar.”⁴⁴

Sokrates’e göre: “Öğretmen, bilgiden ziyade öğretim maharetine malik olmalı ve çocuklara kendini sevdirmeli ve sevgi kuvvetiyle onlara etki yapmalıdır. Öğretmen, fikirleri çocuklara yama gibi eklememeli, belki ustaca sorularla onların ruhlarını doğru bir şekilde geliştirmeli ve öğrencileri kendi kendine etkin yapmaya teşvik etmelidir.”⁴⁵

Onun geçerliliğini yitirmek bir yana gün geçtikçe önem kazanan bir diğer öğretisi ise kişilik gelişimi üzerinedir. Kendine hâkim olmak, bunların başında gelir: “Öğrenciler her şeyden önce kendine hâkim olmalıdır. Zira kendine hâkim olmayan, esirlerin esiridir. Nefsine, zevkine ve eğlencesine düşkünlük kadar bilimin gelişimine engel olan bir şey daha yoktur.”⁴⁶

Antik Çağ filozoflarından Platon ise, Yunan’da devleti yönetecek filozof kralların belirlenmesi konusunda “eleme” usulünün önemine vurgu yapar. Zira bu filozofa göre: “Bu eleme sürecinin başlayabilmesi için önce, zengin fakir ayrımı yapılmadan her çocuğa eğitim verilmelidir.”⁴⁷ Platon’un öngördüğü ideal devlette, “Jimnastik (Gymnastik) ve müzik (Musik) çocukların eğitiminin temel taşları olmalıdır. Jimnastik bedeni eğitir, çocuğu yürekli ve dayanıklı yapar. Müzik ise ruhu eğitir, onu ince ve yumuşak yapar. Bu ikisinin birleşimi sağlam, güzel ve dengeli bir kişiliğin oluşmasına yol açar.”⁴⁸

İnsanı çok yönlü bir eğitim programından geçiren, her aşamadan sonra eleme usulü ile en uygun kişiyi belirlemeyi hedef alan pedagoji anlayışı, neredeyse bir ömür boyunca devam eder. Bu durum Platon’un yönetime verdiği değerden kaynaklanır; fakat bu değer; sosyal yapıyı oluşturan bütün kesimler için de geçerli miydi? Platon; toplumu; “1. İdareciler, 2. Savaşçılar, 3. Köylüler, Sanatkârlar ve İşçiler olmak üzere sınıflara ayırıp; siyasi, sosyal, askeri hak ve rollerden yoksun bıraktığı üçüncü sınıfı eğitim

⁴⁴ Nafi Atuf Kansu (1952), *Pedagoji Tarihi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 24

⁴⁵ Fikret Kanad (1948), *Pedagoji Tarihi*, s.130-137

⁴⁶ Fikret Kanad (1948), *Pedagoji Tarihi*, s.130-137

⁴⁷ H. J. Störig (2000), *İlkçağ Felsefesi* (2. Basım), Yol Yayınları, İstanbul, s. 267-268

⁴⁸ H. J. Störig (2000), *İlkçağ Felsefesi*, s. 267-268

*hakkından da mahrum eder. Yönetilen kesimin en alt basamağı olarak gördüğü sanatkâr ve işçilerin eğitime ihtiyacı olmadığını düşünür.”*⁴⁹

“Böylece *Platon*, devletin bu ilk iki sınıfın özelliklerine göre düzenlenmesini öngörür ve bir “*aristokratik komünizm*” taslağı çizer. Ona göre; bu üst sınıflara mensup vatandaşlar, kanun önünde eşittirler. Özellikle de Savaşçıların bir özel aile hayatları yoktur. Mal, mülk, kadın ve çocuklar, hepsi için ortaktır. Orta sınıfa mensup olan erkek ve kadınlar, kışlalarda ortaklaşa bir hayat yaşarlar. Ancak devletin tüzük ve yönetmeliklerine uygun olanlar çocuk yaparlar. Yeni doğan çocukların anne ve babaları tarafından bilinmemesi ve tanınmaması gerekir. Onun için de çocuklar, doğumdan hemen sonra anneden alınıp uzaklaştırılır. Devlete ait bakım evlerinde, yabancı anneler tarafından bakılıp yetiştirilir. Aynı dönemlerde doğmuş olan çocuklar, birbirlerine “kardeş” ve “bacı” derler.”⁵⁰

İslam düşünürlerinden olan “İbni Sina (980-1037) yeni doğan çocukların bakımı, hastalıkları ve tedavileri konusunda çok ayrıntılı bilgiler vermiştir. Çocuğun her gün yıkanmasını tavsiye eden filozof, çocuğu mümkün olduğunca annesinin emzirmesini, bunun da günde iki üç kez tekrarlanmasını salık vermiştir.⁵¹ Çocuğun eğitimiyle ilgili olarak İslâm’ın da öngörülerini yansıtması bakımından İbn-i Sinâ’nın görüşleri önem taşımaktadır. Bu görüşlerde, ebeveynin de çocuğa dönük ödevlerine vurgu yapılmaktadır. Eğitime başlama yaşının altı olmasına dikkat çeken İbn-i Sinâ, çocuğun on dört yaşına kadar okutulmasını tavsiye eder.⁵² Öğretmenlerin sahip olması gereken nitelikler ile ilgili olarak, “*Öğretmen dindar, dürüst, bilgili, inşafli, temiz, kibar olmalı, çocuk eğitimi ve öğretimini bilmeli, çocukların yeteneklerini tanımalı, onlarla ilgilenmeli, onları yalnız bırakmamalıdır. Öğretmen çocuğa karşı ne onun küstahlık yapabileceği kadar yumuşak, ne de korkup soru soramayacağı kadar sert davranmalıdır.*⁵³ görüşlerini ileri sürer.

Bu sebeple İbni Sina, zengin ve eşraf çocuklarının diğerlerinden ayrı, özel ders olarak yetişmelerini uygun bulmaz. Çünkü çocuk tek başına öğretmenle karşı karşıya kalmaktan sıkılacağı gibi, çocuklar kendi rahat ve teklifsiz çevrelerinde birbirlerinden

⁴⁹ Kemal Aytaç (1972), *Avrupa Eğitim Tarihi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, s. 38-39

⁵⁰ Kemal Aytaç (1972), *Avrupa Eğitim Tarihi*, s. 39

⁵¹ Yahya Akyüz (2001), *Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Basım Yayım Ltd. Şti., İstanbul, s. 27

⁵² Yahya Akyüz (2001), *Türk Eğitim Tarihi*, s. 27

⁵³ Yahya Akyüz (2001), *Türk Eğitim Tarihi*, s. 27

çok şey öğrenirler. Çocuklar beraber olunca birbirlerine ve haklarına saygı gösterme alışkanlığı da kazanırlar.⁵⁴ Tıpla da yakından ilgilenmesinin sonucu olsa gerek düşünürün, insanı biyo-kültürel bir varlık olarak gördüğü, sosyal yönünün yanı sıra onun biyolojik yapısını da dikkate aldığı görülür. Ayrıca bireysel farklılıkları dikkate alma, duruma uygun düşen yöntem ve tekniğe başvurma İbni Sina'nın, günümüz eğitim anlayışından çok da uzak şeyler ileri sürmediğini gösterir. Bununla beraber onun öğretiminde dikkat çeken nokta; eğitimin bir disiplin işi olduğu fakat bu kavramın da dayak sözcüğüyle özdeşleştirilmemesi gerektiğidir.

Ortaçağ'a gelindiğinde Avrupa'da insanın eğitimiyle ilgili olarak dikkate değer görüş ve düşünceleri ileri süren Montaigne'i (1533-1591) görmek mümkündür. Kilisenin henüz olanca kısıtlayıcı ve belirleyiciliğine rağmen bu düşünürün eğitime ilgili düşüncelerindeki liberal tutum dikkat çekicidir. Montaigne 'Denemeler'⁵⁵ adlı eserinde küçük yaşta halkın ve tabiatın kanunları içine bırakılmış insanların, aç kalmayı, güçlüğü göğüs germeyi öğrendiklerini belirtir. Ayrıca bu tür insanların toplumsal yaşam konularına duyarlılık göstereceğini ve halkla sağlam ve sıcak bir bağ kuracağını vurgular. Çocuğun gereksiz bilgiler altında ezdirilmemesi, ona yarar sağlayacak ve mutluluk getirecek bilgilerle donatılması gerektiği; yazarın ileri sürdüğü bir diğer düşüncedir.

İngiliz filozofu John Locke (1632-1704) göre "insan zihni doğuştan boş bir levha (tabula rasa) üzerinde hiçbir yazı bulunmayan beyaz bir kâğıttır. O, Descartes'in doğuştan düşünceler öğretisine karşıdır. Locke'ın yaşadığı dönemde bilginin kaynağını, algı ve deney olarak göstermek zor bir iştir. Çünkü o dönemin egemen düşüncesi, Descartes öğretisidir. Bütün bilgilerimizin kaynağı akıldır diyordu Descartes."⁵⁶

Düşünüre göre, "Çocuğun yetişmesinde ne menfaat, ne korku, ne de ceza bir eğitim ögesi olarak kullanılmamalıdır. Çocuk yalnız onur kaygısı ile hareket etmelidir. Dayak ve kamçı pek bayağı bir disiplin aracıdır. Locke, öyle bir çağda dayacı kötülüyordu ki o çağda dayak bütün okullarda tek disiplin ve eğitim aracı olarak kabul olunuyordu."⁵⁷ Fransız yazar ve düşünürü, aynı zamanda "Natüralist" akımın öncüsü olan Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)'a göre ise gerçek doğadır ve insan da doğal

⁵⁴ Yahya Akyüz (2001), *Türk Eğitim Tarihi*, s. 27

⁵⁵ Montaigne (1996), *Denemeler*, Türkçesi: Sabahattin Eyupoğlu, Cem Yayınevi, İstanbul

⁵⁶ Ayhan Aydın (2002), *Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası*, Alfa/Aktüel Kitabevi, Bursa, s. 154

⁵⁷ Nafi Atuf Kansu (1952), *Pedagoji Tarihi*, s. 82-84

bir varlıktır. O doğuştan iyidir; çünkü Yaradan'ın elinden çıktığında her şey iyidir; insanın elinde her şey bozulur. Toplum insanı bozar, onun istenmedik davranışlar göstermesine neden olur.⁵⁸ “Öğrenci bizzat yapacak ve yaşayarak öğrenmeli, doğal bir ortamda karşılaştığı problemleri yine kendi çözmeli, duygularını geliştirmeli, çevresiyle uğraşarak yaşamını düzene koymalıdır, çünkü iyi bir kılavuz mu istiyorsunuz; daima doğanın gösterdiği yoldan gidiniz. Doğada insanın her işini kendi başına yapması beklenir. Yapmazsa, yaşayamaz. Başarırsa ödülünü derhal alır; başaramazsa cezasını görür; çünkü doğada ödül ve ceza kendiliğinden vardır. Bu nedenden dolayı ona öğüt verilmemelidir.”⁵⁹

John Dewey'in (1859-1952) öncüsü olduğu Pragmatizm'e göre ise gerçek, değişmedir. İnsan, yaşantı yoluyla yararlıyı seçen, biyo, kültürel ve toplumsal bir varlıktır.”⁶⁰ “Eğitim bilimi bu filozofa göre “karakter kurma bilimi” dir. Eğitmek her şeyden önce her hayat sahibi varlığın özelliklerinde olup kişiliğini teşkil eden iç kuvvetlere etkinlikte bulunmak, edim ve gerçek alanına girebilmek fırsatını vermektir... Eski eğitimde ağırlık merkezi çocuğun dışındadır; öğretmendedir; kitaptadır. Oysa bu eğitim anlayışında çocuk merkez oluyor; eğitim araçları ve gereçler onun etrafında dönüyor.”⁶¹

Brezilyalı eğitimci, filozof ve eleştirel pedagojinin kuramcısı Paulo Freire (1921-1997) “Ezilenlerin Pedagojisi”⁶² adlı eserinde eğitimi bir yatırıma, öğrenciyi ise öğretmenler tarafından doldurulması gereken bidonlara, kaplara benzeten Bankacı Eğitim Modeli'ni eleştirir. Düşünüre göre, öğrencilerin eleştirel düşüncelerine imkân sağlayan, yaratıcılığını ortaya çıkaran Problem Tanımlayıcı Yöntem, onun arzuladığı eğitim modelidir. Temeli arkadaşlığa dayanan öğretmen-öğrenci ilişkisinde sevgi, alçakgönüllülük, inanç, güven ve umut diyalogu kuvvetlendiren başlıca öğelerdir. Eleştirmeyi ve sorgulamayı öğrenememiş çocuklar, geleceğin en uysal halk yığınlarıdır. Yönetenin manipüle etmesi, yönetilenin bilinçli irade sergilememesi yahut

⁵⁸ Veysel Sönmez (1996), *Eğitim Felsefesi*, Pegem Yayıncılık, Ankara, s. 115

⁵⁹ Veysel Sönmez (1996), *Eğitim Felsefesi*, s. 115

⁶⁰ Veysel Sönmez (1996), *Eğitim Felsefesi*, s. 104

⁶¹ Nafi Atuf Kansu (1952), *Pedagoji Tarihi*, s. 267

⁶² Paulo Freire (2008), *Ezilenlerin Pedagojisi*, Çev. Dilek Hattatoğlu-Erol Özbek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

hak ve özgürlüklerinden yoksun bırakılması eğitim politikalarının bir sonucudur. Özetle Freire; siyaset ile pedagoji arasındaki ilişkiye dikkat çekmek ister.⁶³

Son olarak “insanı tüm gizemlerinden sıyrıp; çocuğun zihinsel gelişimini, onun fiziksel davranışlarına göre açıklayan; bizi çocuğa hangi yaşta nasıl davranılması ve neler öğretilmesi gerektiği sonucuna götüren”⁶⁴ “Piaget’den ve onun ahlâk gelişimi alanında ortaya koyduğu dönemleri dikkate alarak bu konuda kapsamlı araştırmalar ortaya koymuş olan Kohlberg’den bahsetmek mümkündür.

Piaget ahlâki gelişimi bir inşa süreci, Kohlberg ise evrensel ahlâki ilkelerin keşif süreci olarak görmektedir. Ayrıca, Piaget anlattığı hikâyelerde eylem ve düşünce arasında bir ayırım gözetmezken, Kohlberg deneğin zihnindeki çatışmaları anlamaya yönelik hipotetik hikâyeler anlatmaktadır. Bu amaçla, çocukların ve yetişkinlerin ahlâki yapılarını ortaya koyacak ahlâki ikilemlerden (Ethical Dilemmas) yararlanmıştır.”⁶⁵

1.1.5. Felsefe ve İnsan

İlkçağdan başlayarak günümüze kadar süregelen felsefi akım ve öğretiler, ağırlıklı olarak kâinat, tabiat ve insanı konu almışlardır. Direkt olarak insanı merkez almayan felsefi görüşler bile dolaylı olarak insanla ilgilenmişlerdir: Metafizik, ontoloji, epistemoloji, moral (ahlak) gibi. Gerek idealist olsun gerek materyalist olsun bu felsefi akım ve ekoller, insana dair çeşitli hüküm, algı ve öngörüler geliştirmişlerdir. Çalışmanın bu kısmında felsefi doktrinlerin insan öngörüsüne kısaca yer verilecektir:

Grekçe’de *philia* sevgi, *sophia* bilgi, bilgelik sözcüklerinin birleşiminden oluşan felsefe kelimesi, Yunancada *Philosophia* olarak geçer ve 'bilgi, bilgelik sevgisi' anlamına gelir.⁶⁶ İlk dönemde bütün bilimlere kapsayan Felsefeden zamanla matematik, fizik, antropoloji, biyoloji, kimya, astronomi, sosyoloji, psikoloji... vb. ayrılmıştır. Çağımızda ise, bazı düşünürler, felsefenin konusunun yalnız dil, mantık olduğunu savunurlar.⁶⁷ Buna karşılık filozoflar, Antik Çağ’dan başlayıp yakın geçmişe kadar insanı mercek altına alıp onun varlığı, özü, amaçları, mutluluğa ulaşma yolları, Tanrı ile olan ilişkisi; erdemleri ve toplumla olan bağları konusunda birbirinden farklı görüşler

⁶³ Paulo Freire (2008), *Ezilenlerin Pedagojisi*, s.104

⁶⁴ Hüsen Portakal’ın “*Jean Piaget’in Gelişim Psikolojisi*” adlı yazısından alınmıştır. *Bkz.* Jean Piaget (2000), *Çocukta Zihinsel Gelişim*, Çev. Hüsen Portakal, Cem Psikoloji, İstanbul, s. 10-11

⁶⁵ Ziya Selçuk (2001), *Gelişim ve Öğrenme*, Nobel Yayınları, Ankara, s. 112

⁶⁶ Bedia Akarsu (1994), *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, s. 80

⁶⁷ Veysel Sönmez (1996), *Eğitim Felsefesi*, Pegem Yayıncılık, Ankara, s. 7

ileri sürmüşlerdir. “İnsan ve bilgi sorunlarını Antik Felsefe’ye sokan kişilerin Sofistler olduğu bilinir.⁶⁸ İlk Çağ filozoflarından Protagoras’ın bu konuda söyledikleri çağını aşan ileri düşünceler olarak kabul görmüştür. Filozof’un “çok ünlü ve bugün artık bir atasözü gibi söylenen bir sözü şöyledir: ‘İnsan her şeyin ölçüsüdür. Olanlar oluşuyla olmayanlar olmayışıyla.’ Bunun anlamını şöyle açıklamak mümkündür:

Kesin ve son (mutlak, absolut) bir gerçek yoktur, yalnız göreceli (izafi, relativ) bir gerçek vardır; bir kişiye göre her zaman geçerli, nesnel (objektif) bir gerçek yoktur, yalnız kişiye göre değişebilen, öznel (subjektif) bir gerçek vardır. Hatta Protagoras bu sözüyle şunu da söylemek istemiş olmalı, her şeyin ölçüsü olan insan, herhangi bir insan değil -ki bu yine genel bir ölçü olurdu- belirli bir sözü söylemiş olan belirli bir insandır. Çünkü aynı söz bir kişi için doğru, bir başkası için yanlış olabilir; bu, o sözün kimin tarafından ve hangi koşullar altında söylenmiş olduğuna bağlıdır.⁶⁹

“İlk Çağ filozoflarından Sokrat, bütün hataların ve fena hareketlerin, bilgisizlikten ve fenalığı iyilik zannetmekten kaynaklandığını belirterek, şahsına ait olan vazifelerde kanaatkâr başkalarına karşı vazifelerde ise adil olmasını salık verdiği insanın; hem devlet hem de Tanrısal kanunlar tarafından idare edildiğini öne sürer.⁷⁰

“Sokrat, insanların dikkatini dış âlemden iç âleme çekmiş, her şeyden önce, insanın, kendi nefsinin, kendi mahiyetini incelemesi gerektiğini, (Kendini Bil)mesini ileri sürmüş, Eflâtun, Aristo felsefelerine de hâkim olacak bir gâye fikrini ortaya atmıştır.”⁷¹

Sokrates’e göre insanın kendini bilmesi, erdemli olmasının ön koşuludur. Erdem bilgi ile özdeştir... Eylemin yararlı olması, kişinin amaçlarına ve beklentilerine karşılık vermesi ile doğru orantılıdır. Bunun için de insan, insanlığın ortak amaç ve beklentileri üzerinde odaklanmalıdır. Çünkü bireyin mutluluğu toplumun mutluluğuna bağlıdır. Ona göre iyi davranışlar herkese başarı ve mutluluk getirirken, kötü davranışlar da başarısızlık ve endişe getirir.⁷²

⁶⁸ Harun Tepe (2003), *Felsefede Doğruluk ya da Hakikat* (2. Basım), İmge Kitabevi, Ankara, s. 36

⁶⁹ H. J. Störig (2000), *İlkçağ Felsefesi* (2. Basım), Yol Yayınları, İstanbul, s. 228

⁷⁰ Cemil Sena (1969), *Büyük Filozoflar Ansilopedisi*, (4. Cilt), Okat Yayınevi, İstanbul, s. 304-305

⁷¹ Cavit Sunar (1975), *Tasavvuf Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, s. 83

⁷² Ayhan Aydın (2002), *Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası* (2. Basım), Alfa/Aktüel Kitabevi, Bursa, s. 4

Sokrates'in öğrencisi Platon'a göre ise "insan akıllı bir hayvandır. Bedeni, nesnelere âlemine; ruhu ise idealar âlemine aittir. Bedeni ölümlü; ruhu ise ölümsüzdür..."⁷³ Platon insanları üç kategoriye ayırır ve şu izahatı yapar: "Parayı sevenler, şerefi sevenler, bilgiyi sevenler. Bu üç değerden birine ulaşmayı istemesine göre üç insan tipi meydana gelir. Ama insanların çoğunda itkiler ağır bastığından, yağın hiçbir zaman filozof olamaz; o, ana erdemi yani felsefi erdemi hiçbir zaman edinemez."⁷⁴

İnsanı sınıfsal ve ruhsal bakımından kategorize edip, en yükseğe filozofları koyması, ünlü düşünürün bilgiye verdiği değerün ürünüdür; fakat öğretisinde sıradan insanlara ve kölelere önyargıyla yaklaşım yalnızca seçkinlerin atılım yapabileceklerine şartlanması, toplum içindeki sınıfsal ayrışmadan rahatsızlık duymadığını hatta buna destek olduğunu gösterir. Platon gibi insanı daha çok toplumsal yönü ile ele alan bir diğer filozof ise Aristo'dur. Ona göre; "İnsan, akıllı ve aynı zamanda toplumsal politik (zoon politikan) bir hayvandır."⁷⁵ İnsana dair öngörü ve tasavvurlarda bulunan diğer bir İlk Çağ filozofu ise Epikuros'tur. Hayatın temel amacını, haz ve mutluluğa ulaşmakta bulan Epikuros, kendisinden önce hazcılık (hedonizm) olarak bilinen felsefi yaklaşımı yeniden kavramlaştırmıştır.⁷⁶

Ona göre haz, olumlu bedensel hazları değil, ruhun acı ve ıstıraptan kurtulmasını tanımlamaktadır. Örneğin aç ve susuz olmamak, korku ve ürküntü duymamak en önemli haz kaynaklarıdır. Görüldüğü gibi Epikuros, gerçek mutluluk için insanın sade ve gösterişsiz bir yaşam sürmesinden yanadır. Esasen insanın birçok gereksinimi vardır. Ancak insan her tür gereksiniminin karşılanacak ve doyurulacak nitelikte olmadığını bilmelidir... Mutlu bir yaşam sürmek için birincil gereksinimleri tanımlayan doğal ve zorunlu olanların karşılanması yeterlidir.⁷⁷

⁷³ Veysel Sönmez (1996), *Eğitim Felsefesi*, Pegem Yayıncılık, Ankara, s. 78

⁷⁴ Bedia Akarsu (1998), *Mutluluk Ahlakı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, s. 119

⁷⁵ Veysel Sönmez (1996), *Eğitim Felsefesi*, s. 86-87

⁷⁶ Mackie 1980'den aktaran Ayhan Aydın (2002), *Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası* (2. Basım), Alfa/Aktüel Kitabevi, Bursa, s. 27

⁷⁷ Mackie 1980'den aktaran Ayhan Aydın (2002), *Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası* (2. Basım), Alfa/Aktüel Kitabevi, Bursa, s. 27-28

Kıbrıslı Zenon'un öncüsü olduğu Stoacı anlayışa göre ise insan, "*Olimpiyat oyunlarında hazırlık gören bir pehlivana benzer. O, nasıl ki güreşlerinde galip gelmek için kendi nefsiyle savaşıyor, kendini yetiştirir, idman yaparsa, mesut olmak isteyen yetkin bir insan da öylece kendi nefsinin isteklerinden, tutkularından soyar; fazilet meydanındaki zafere ancak bu suretle kavuşabilir.*"⁷⁸

Ortaçağ İslam filozoflarından İbn Tufeyl (1106-1186) kaleme aldığı alegorik romanıyla -*Hay bin Yakzan*⁷⁹ - insanın mahiyetine felsefî açıdan bakar. Ülken (1967; 215) İbn Tufeyl'in Hay hakkında anlattıkları ile Daniel Defoe'nun Robinsone Crusoe adlı eseri arasında konu benzerliği bulunmasına karşın, ondan çok farklı olduğunu belirtir. Hay, ıssız adada bir ceylan tarafından emzirilerek büyütülüyor. Yetişkin hâle gelince de ağaçların meyveleriyle besleniyor, yapraklarıyla da elbise yapıyor. Evlat anne ilişkisi içinde olduğu ceylanın yaşlanması esnasında bu kez ona Hay bakıyor. Ülken'e göre:

*"İssiz bir adada kendi kendisine doğan insan tek başına büyümüştür, hiçbir insan eğitiminden geçmemiştir, hiçbir insan tanımamıştır. Bütün bilgisi kendi başına doğayla karşı karşıya kalmadan ve onda doğuştan gelişen akıl yetileri yardımıyla meydana gelmiştir... İbn Tufeyl'in bu felsefî romanda göstermek istediği şey, insanda felsefî ve metafizik düşüncenin doğması için hiçbir öğretime ihtiyaç olmadığı, bu düşünceye ait fikirlerin, bizde her türlü öğretime dışında doğuştan ve doğrudan doğruya bulunduğu noktasıdır."*⁸⁰

"Hay bin Yakzan; zamanında büyük tartışmalara yol açan üç ana sorunu çözümlenmeyi amaçlamaktadır: 1. İnsan kendi başına, hiçbir eğitim ve öğretim görmeksizin, doğayı inceleyerek düşünme yoluyla "insan-ı kâmil" (yetkin insan) aşamasına ulaşabilir. 2. Gözlem, deney ve düşünme yoluyla elde edilen bilgiler, vahiy

⁷⁸ Cemil Sena (1969), *Büyük Filozoflar Ansilopedisi*, (4. Cilt), Okat Yayınevi, İstanbul, s. 394

⁷⁹ İbn Tufeyl'in bu romanı Arapça aslı Latinceye çevirisiyle birlikte Edward Pococke tarafından "*Philosophus Autodidactus*" adı ile 1671'de Oxford'da yayınlanmıştır; ikinci defa olarak 1700'de basılmıştır. Üçüncü bir İngilizce çevirisi Arapça aslından Simon Ockley tarafından yapılmış ve 1711'de Londra'da basılmıştır. Hollanda diline yapılan bir çevirisi önce 1672, sonra 1701'de basıldı (Rotterdam). İlk Almanca çevirisini J. G. Pritius, ikinci çeviriyi J. G. Eichhorn yapmışlardır. Cezayir Üniversitesi İslâm felsefesi profesörü L. Gauthier İbn Tufeyl hakkında bir tetkikle birlikte ilk defa Fransızca çevirisini yayınladı (1938). Türkçeye ise ilk kez Şabanşade Reşid çevirdi (1923). Bkz. Hilmi Ziya Ülken (1967), *İslâm Felsefesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.216

⁸⁰ Hilmi Ziya Ülken (1967), *İslâm Felsefesi*, s. 215

yoluyla gelen bilgilerle çelişmez, yani felsefe ile din arasında tam bir uygunluk vardır. 3. Mutlak bilgilere ulaşmak, bütün insanların üstesinden gelebileceği bir şey değildir. Yüce gerçeklere ulaşmak, bireysel bir olaydır.”⁸¹

İlerde temas edileceği gibi, Avrupa düşüncesine egemen olacak materyalist-mekanik görüşlerin aksine Hollandalı filozof Baruch Spinoza (1632- 1677) da metafizik yaklaşımla insanın “aşkın”lık boyutunu öne çıkarır. Filozof bu düşüncesini hayatın varoluşuna getirdiği yorumlarla pekiştirir. “*Spinoza’ya göre, ‘varolan her şey Tanrı’da vardır ve Tanrı olmadan hiçbir şey var olamaz hatta kavranamaz.’ Bu nedenle, Tanrının doğasından çıkan her şeyin özsel bir birliğinden söz edilebilir.*”⁸²

Yeni Çağ’ın Fransız filozoflarından Descartes’e göre insan, “düşünen bir varlık olup Tanrı ile hiçlik arasında bir yerde durmaktadır... Realist filozoflardan Locke ve Herbart’a göre ise insan doğal ve ruhsal bir varlıktır.”⁸³ İnsan tabiatıyla ilgili düşünceler ileri süren ve “erdemsizlik olmadan erdem olmaz.”⁸⁴ diyen Immanuel Kant, (1724-1804)’a göre ise, “insanın doğası ikili ve çatışmalı bir karakteristiğe sahiptir. Her davranışın ve yönelişin bir karşıtı vardır. İnsanın gelişimi için bu ikili yapı ve çatışmalı karşıtlık zorunludur. İnsan tümüyle iyi olsaydı gelişemezdi. Kötülükle mücadele onu daha iyi bir toplumsal düzen kurmak için yüreklendirecektir. Erdemsizliklerden yakınmak yerine, bizi erdeme götürecek toplumsal törel değerleri aramalıyız.”⁸⁵

Diğer bir Alman filozofu idealizmin öncüsü Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), insanın varlığını belirleyen onu diğer canlılardan ayırarak doğa-üstü varlık hâline getiren etkinliğin “çalışma” etkinliği olduğu görüşündedir.⁸⁶ Efendi ve Köle diyalektiğini inceleyen bu filozofa göre, “Çalışma”, insanların ve toplumların hayati ihtiyaçlarını karşılayacak şeyleri üretme etkinliğidir. Bu, Köle’nin payına düşen

⁸¹ Bu bölüm N. Ahmet Özalp’in “*İbn Tufeyl ve Hay Bin Yakzan Üzerine*” adlı yazısından alınmıştır. Bkz. İbn Sina/İbn Tufeyl (2012), *Hay bin Yakzan*, Çev. M. Şerafettin Yalçınkaya, Babanzâde Reşid, Hzl. N. Ahmet Özalp, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 60

⁸² Mustafa Cihan (2004), *Spinoza’nın İnsana Bakışı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 4, S. 2, Erzurum, s.177

⁸³ Veysel Sönmez (1996), *Eğitim Felsefesi*, s. 92

⁸⁴ Ayhan Aydın (2002), *Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası*, Alfa/Aktüel Kitabevi, Bursa, s. 181

⁸⁵ Ayhan Aydın (2002), *Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası*, s. 181

⁸⁶ Süleyman Velioğlu (2000), *İnsan ve Yaratma Edimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.128

ödevdir. İşte, Köle'nin koluna ve sırtına yüklenen bu etkinlikle, Köle ve insan varlığı öz bilinçli kimliğine ve özgürlüğüne ulaşacaktır.⁸⁷

XIX. yüzyıla gelindiğinde ise, *evrim, pozitivism, tarihi ve diyalektik materyalizm, psikanalizm* gibi öğretileri görmek mümkündür. Bu öğretilerin her biri, insanın farklı bir cephesinden hareketle yeni görüşler ileri sürdü:

İngiliz biyolog ve tabiat tarihçisi Charles Robert Darwin (1809-1882) insanın biyolojik kökeni etrafında geliştirdiği teziyle insanla beraber diğer canlı popülasyonların evrim yoluyla tekâmül ettiğini dile getirir. İnsanlık tarihini ekonomik ilişkilerin belirlediğini öne süren filozof ve politik ekonomist “Karl Marx’a göre, insan, doğayı dönüştürme gücü olan bir varlıktır; ve bu gücü insan, yalnız “toplumsal varlık” olarak kullandığı zaman ele geçirir. İnsan doğayı ve kendini toplumsal emekle değiştirir. Birlik ve bütünlüğün gerçekleşmesi sınıfsız bir toplum düzeniyle olasıdır.”⁸⁸ Sigmund Freud (1856 - 1939) ise insanın kişilik yapısını, *id, ego* ve *süper ego* olarak adlandırdığı bilinç tezahürlerine bağlar. Bu ise, bireyde cinsellik ve şiddet eğilimleri olarak ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.⁸⁹ İnsanla ilgi bu görüş ve düşünceler daha sonra bir kısım felsefi akım ve ekollere mensup filozof ve düşünürler tarafından farklı mahiyetlerde sistemleştirildi.

XIX. yüzyıl felsefesine hâkim olan insana dair bu görüş ve düşünceler, kimi farklılıklarla Alman filozofu Friedrich Wilhelm Nietzsche (1844-1900)'nin öğretilerine yansdı. Nietzsche felsefesinin esas temeli, “*Hükmetme ve kudret iradesi’ fikridir. Eski filozoflara göre bu motif, nev’in veya ferdin bekasıdır. Bazılarına göre ıztıraptan kaçmak veya hazza yanaşmak, Freud’a göre, cinsiyet ve şehvettir. Adler ve Yung’a göre itilmiş komplekslerdir.*”⁹⁰ Darwin’in tabii seleksiyon teorisini cemiyete uygulamayı teklif eden Nietzsche'nin bu konudaki düşünceleri özet olarak şöyledir:

Hayat, sürekli bir savaştır. Bu savaş bir tekâmül ihtiyacından ve iç güdüsünden gelir. Savaş sonunda zayıflar, çürükler ve intibak kabiliyetinden mahrum olanlar helâk olacak ve ancak güçlüler

⁸⁷ Süleyman Velioğlu (2000), *İnsan ve Yaratma Edimi*, s.128-129

⁸⁸ Süleyman Velioğlu (2000), *İnsan ve Yaratma Edimi*, s.162-178

⁸⁹ Sigmund Freud (1998), *Psikanaliz Üzerine* (10. Basım), Türkçesi: A. Avni Öneş, İstanbul, Say Yayınları

⁹⁰ Friedrich Nietzsche (y.t.y.), *Zerdüşt Böyle Dedi* (4. Basım), Çev. Sadi Irmak, İkbâl Kitabevi, İstanbul, s.8

kalacaktır. Bu suretle tekâmül hâdisesi, insan neslinde de devam ederek, nasıl maymundan insan meydana gelmişse, insandan da daha üstün bir cins yani «insanüstü» zuhur edecektir. Ve böyle olması iyidir. Çünkü hakikî tekâmül, fertlerin rahat ve huzuru değil, insan neviden daha üstün bir nevin zuhur etmesidir.⁹¹

Felsefi doktrinlerin hayata ve insana dair görüşleri XX. Yüzyılda da devam etmiştir. Egzistansiyalizm (varoluşçuluk) bu yüzyılın öne çıkan akımlarından biridir. Egzistansiyalizm'in temsilcilerinden olan Jean-Paul Sartre (1905- 1980)'ye göre "İnsanda varoluş, özden önce gelir. Yani evvela insan vardır, sonra da bu insan, tabiat ve cemiyet karşısında türlü savaşlar, etkiler ve tepkilere girişerek veya bunlara katlanarak kendi kendini imal eder. Bu, her insan, kendi özel karakterini vücuda getiren nitelikleri, sonradan bu savaşlar sayesinde kazanır demektir."⁹²

Yine bu yüzyılda insanın bir değer olarak yükseldiğini; biyolojik, sosyal ve psikolojik yönüne dikkat çekildiğini söylemek mümkündür. Maslow, ihtiyaçlar üzerine yoğunlaşırken ve Fromm ise insan- sevgi bağlamına odaklanır. "Fromm' göre insanın en büyük sorunu; kendini, yaşamı ve diğer insanları severek gelecekte korkmadan ileri doğru adım atmaktır."⁹³

1.1.6. Edebiyat ve İnsan

Canlı türüne doğrudan veya dolaylı olarak hizmet eden bilimler gibi sanatın tüm dalları da insan üzerinedir ve insanı konu alır; çünkü bütün değerler ancak insanla anlam kazanır. Güzel sanatların diğer dallarında olduğu gibi edebiyat, insanın duyuş, düşünüş ve estetik algılamaların sonucu ortaya çıkan yorumlamaların ürünüdür. Kurmaca âlemin zevk ve beğenilerle yoğrulduğu edebiyatın merkezinde de insan vardır. Edebiyatta insan, olayları hazırlayan, kurguyu sağlayan, hayatın her türlü oluşumunu benliğinde taşıyan ve bunu dış âleme yansıtan temel unsurdur. Klasik edebiyattan başlayarak günümüze kadar süregelen edebî gelenekte de bu algılayışın devam ettiği görülür.

⁹¹ Friedrich Nietzsche (y.t.y.), *Zerdüşt Böyle Dedi* (4. Basım), Çev. Sadi Irmak, İkbal Kitabevi, İstanbul, s. 9

⁹² Cemil Sena (1969), *Büyük Filozoflar Ansilopedisi*, (4. Cilt), Okat Yayınevi, İstanbul, s. 304

⁹³ Ayhan Aydın (2002), *Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası*, s. 262

Estetik ve sanat felsefesiyle uğraşan düşünürler genellikle insanın doğuştan sanat ve estetik özlere sahip olduğunu dolayısıyla sanat üretimine eğilimli olarak dünyaya gözlerini açtığı kanaatini paylaşmaktadırlar, Nitekim Suut Kemal Yetkin'e göre, "*İlk insan çok geri olmakla beraber tohum halinde, bütün insanlığın medeniyet unsurlarına sahip olmamış olsaydı, en yaman mücadele, en dayanılmaz ihtiyaç, onun ilmi ve sanatı yaratmasına fırsat vermezdi.*"⁹⁴ Çünkü bu sanat kuramcısına göre, "*İlk insanda tohum halinde güzelliğe karşı tabii bir istidat kabul etmek zarureti vardır.*"⁹⁵ Batı'da gelişen edebî akımlar aslında hayat ve insanın farklı yönlerini öne çıkarmaya çalışmışlardır. Meselâ Rönesansla birlikte Batı kültüründe doğup gelişen hümanizm akımı insanı merkez alır. Bu akımın etkisiyle kaleme alınan edebî eserler insanı anlatır:

*"Hümanistlere göre, doğuştan birtakım zaafırlara sahip olan insan, eğitimle belli bir ruh-beden dengesine ulaşabilecek potansiyele sahiptir. Zira insan bir Tanrı melekesi olan akla sahip ve akli sayesinde Tanrı'ya en yakın varlıktır. Bu sebeple o sorumluluk sahibidir. İyi insan, inançları ve akli arasında bir denge kurabilmiş; iradesini Tanrı iradesinin emrine verebilmiş olmalıdır."*⁹⁶ Edebiyat insanoğlunu doğrudan veya dolaylı ilgilendiren birçok olay ve kavramın yansıtıldığı bir düzlem olsa da sanatçı bu işi titizlikle yapar. Edebî eserde gereksiz ayrıntılara yer vermemeye çalışır:

"Gerçi yazar hayatı, insanları, onların tutkularını, özelliklerini anlatır, bu gerçek hayatı olduğu gibi anlatmak değildir. Yazar bir adamın hayatını günü gününe en küçük ayrıntısına kadar anlatsa, sanat yapmış olamaz... Bir adamı olduğu gibi anlatmak tarihin işidir, sanatın değil... O bir tek adamın hayatında genellikle hayatı, *insanoğlunun* hayatını, yani hayatta evrensel olan unsurları yansıtır. Olanı değil, olabilir olanı. Bunun için de anlatmak istediğinin özüne ait olmayan unsurları, ayrıntıları, raslantısal olanları atar, gerekli olanları ayıklar, seçer"⁹⁷

Sanatçının görevi, "*seçme sonucu, kişiliğın ne gibi olaylara yol açtığını, durumların kişiliğın nasıl etkilediğini, bir durumun nasıl gelişebileceğini göstermektir;*

⁹⁴ Suut Kemal Yetkin (1945), *Sanat Meseleleri*, Nebioğlu Yayınları, İstanbul, s. 23

⁹⁵ Suut Kemal Yetkin (1945), *Sanat Meseleleri*, s. 23

⁹⁶ İsmail Çetişli (2007), *Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 5

⁹⁷ Berna Moran (1994), *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi* (9. Basım), Cem Yayınevi, İstanbul, s. 25-26

yani tek olanı kullanarak genel olanı açıklamaktır.”⁹⁸ Edebî eserler bir yandan sanatsal bir görünüme hazırlanırken bir yandan da ideal olanı telkin etme bakımından süzgeçten geçirilir. Ele alınan konunun, yer verilen olayların ve yaratılan rol modellerin insana neler kazandırdığı ve kazandıracığı sorgulanır. Ayrıca “*İnsanın akıl ve duygu gibi karşıt iki manevi gücünün gelişmesinde denge idealinden sapmaması, tek yönlü olma durumuna sürüklenmemesi için de estetik eğitimden, edebiyat aracılığıyla duygu eğitiminden yararlanılmaktadır.*”⁹⁹ Aytaç, duygu gelişimi ile akıl arasındaki dengeyi sağlayan, insana başka hayatlara katılma, başka dünyalara girme imkânı veren edebiyatın; güzel olana karşı duyarlılık geliştirmesi yönü ile estetik eğitime katkıda bulunduğunu ifade eder:

...belirleyici özelliği *biçim* (Form) olan edebiyat, insanın güzele karşı duyarlılığını güçlendirir, onda estetik ilgi uyandırır. *Güzelden iyiye* geçiş, güzelle iyi arasındaki bağ ise estetik eğitimin temel ilkesidir. Güzele ulaşılan form duyarlılığı, *iyinin* norm saygısına hazırlayacaktır. Başka deyişle estetikle etik, güzellikle ahlâk biçim duygusuyla bağlanmaktadır. Çünkü her türlü göreceliğe rağmen ahlâk, *ölçü, kural* temeline dayanır. Belli dönemlerde belli toplumlarda ya da toplum kesimlerinde neyin iyi sayıldığı farklılık gösterir, ama her birinin saptadığı belli *kurallar* vardır. İşte kurala saygı duygusunun gelişmesi, estetik eğitim inancına göre güzele duyarlılığının gelişmesiyle mümkündür.¹⁰⁰

Edebiyatın bir diğer özelliği de güzel değerleri işlemeyi, aktarmayı kendisine ilke edinmesidir. “Türkçede edebiyat kelimesini bugünkü anlamda ilk olarak kullanan kişi Şinasi’dir. Diğer Tanzimatçılar gibi Şinasi de ahlâksızlığın ve çirkinliğin edebiyatta yeri olmadığını, edebiyatın toplumu ve kişileri kalkındırmak ve yüceltmek amacını taşıdığını ‘*Edebiyat fenni öyle bir marifettir ki, insanlara terbiye ve ahlâk öğrettiği için ona edeb ve mensup olanlara edib demişlerdir.*’ sözüyle belirtmiştir.”¹⁰¹

⁹⁸ Berna Moran (1994), *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, s. 25-26

⁹⁹ Gürsel Aytaç (1999), *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, Gündoğan Yayınları, 2. Basım, Ankara, s. 20

¹⁰⁰ Gürsel Aytaç (1999), *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, s. 19- 20

¹⁰¹ Ahmet Kabaklı (1994), *Türk Edebiyatı*, C. 1, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 1

İnsanlığa dair yol göstericilik misyonunu yüklenmiş olan “Edebiyat dile dayanır. Musikide ses, resimde boya, mimaride taş ne ise edebiyatta da kelime odur.”¹⁰² Bu yüzden iki kavram arasında sıkı bir ilişki vardır. Dil aynı zamanda kültürün de bir ögesidir. “Dildeki “ifade şekilleri”ne bakınca bir milletin çağlar boyunca yaşadığı bütün duygu, düşünce ve hayallerinin akislerini buluruz. Bu mânâda dil, bir milletin hayatının aynasıdır ve Gökalp’in çok iyi gördüğü gibi “millî kültür”ün temelidir.”¹⁰³

Dil düşüncenin aynasıdır. Onun için dil, bir milletin düşünce sisteminin göstergesidir. İnsan dil ile düşünür. Bir dil, onu kullanan milletin kafa yapısını, nasıl düşündüğünü, o milletin fertlerinin zihninin nasıl çalıştığını ortaya koyar, millî düşünce tarzını aksettirir. İkinci olarak dil millî hâfızanın, millî hatıraların, duyguların ve düşüncelerin, bütün maddî ve manevî değerlerin, bütün buluş ve yaratışların müşterek hazinesidir. Üçüncü olarak dil fertleri birbirine bağlayan ilk bağıdır... Anlaşma vasıtası olarak dil en yaklaşımcı sosyal akrabalık bağıdır.¹⁰⁴

Güzel sanatların dille vücut bulan dalı olan edebiyat, oluşum şekli itibari ile kişisel olsa da geniş kitlelere hitap eder; Berna Moran’ın ifade ettiği üzere insandan, insanlığa ulaşmayı hedefler. Bu yönüyle “Edebiyat, din, lisan, ahlak gibi, en iptidai cemiyetlerden bugünkü en yüksek milletlere kadar bütün insan cemiyetlerinde mevcut içtimai bir mahsuldür.”¹⁰⁵

Köprülü’ye göre (2007, s.12) edebiyat, şekil ve teknik bakımından farklılık göstermese de ruh ve zevk bakımından içinde bulunduğu toplumdan izler taşımaktadır. Aslında “Her edebî eserde hayat veya kültürün bir parçası görünür. Fakat kırık bir aynada da nasıl insanın çehresi gözükürse, bir mısra, bir beyit, bir ata sözü, hattâ küçük bir deyişte de insandan bir parça vardır... Günlük dil, veya edebî dil, baştanbaşa bir kültür hazinesidir.”¹⁰⁶ Kültürün önemli bir ögesi olan ve “yaşamla beslenip, ona ayna tutan edebiyat; toplumun yapısına sıkı sıkı bağlıdır... Toplumsal bir kurumdur edebiyat.

¹⁰² Mehmet Kaplan (2001), *Kültür ve Dil* (14. Basım), Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 159

¹⁰³ Mehmet Kaplan (2001), *Kültür ve Dil*, s. 163

¹⁰⁴ Muharrem Ergin (1994), *Üniversiteler İçin Türk Dili*, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul, s.20

¹⁰⁵ Fuat Köprülü (2007), *Bugünkü Edebiyat*, Hzl. Mehmet Akif Çeçen ve Ahmet Balcı, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 12

¹⁰⁶ Mehmet Kaplan (2001), *Kültür ve Dil*, s.10-11

Bir ulusun edebiyatındaki gelişme ve değişimlerle o ulusun toplumsal yapısındaki gelişim ve değişimler arasında güçlü bir etkileşim vardır. Genel bir deyişle toplumdaki değişimlerin tarihsel akışına uygun bir koşutluk gösterir edebiyat.”¹⁰⁷

Netice itibariyle “dil, onu konuşan ulusun kültürünün, dünya görüşünün, tarih boyunca geçirdiği çeşitli evrelerin ve başka toplumlarla kurduğu ilişkilerin yansıtıcısıdır.”¹⁰⁸ Bireyi, toplumu, sosyal yaşamı, değerleri, inançları bir kurgu etrafında anlatan edebiyat bir yönüyle hayatın panoroması olurken diğer yandan da kültürün temel öğelerine katkıda bulunur.

¹⁰⁷ Emin Özdemir (1979), *Türk ve Dünya Edebiyatı Üzerine Notlar*, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, s.19

¹⁰⁸ Doğan Aksan (2005), *Türkçenin Gücü* (9. Basım), Bilgi Yayınevi, Ankara, s. 14

İKİNCİ BÖLÜM

2. MİLLÎ EDEBİYAT DÖNEMİ VE ROMANLARI

2.1. Millî Edebiyat Dönemi'ne Genel Bir Bakış

Millî Edebiyat Dönemi, Türkiye'nin son birkaç asrında, çeşitli sosyal, siyasal ve ekonomik olayların tetiklediği bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Millî Edebiyat Dönemi'nin ortaya çıkışını ve karakterini belirleyen unsurların anlaşılması bakımından XVII. yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına kadarki sürecin tahlil edilmesi gerekir. Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti, Viyana kuşatmasından başarısız olup (1683) ardından yapılan Karlofça Antlaşması'yla (1699) ilk kez Batı karşısında mağlubiyet yaşadı. Ardından Küçük Kaynarca Antlaşması'yla (1774) da ilk kez büyük ölçüde toprak kaybına uğradı. Sonraki dönemlerde kendi valileriyle problem yaşaması (Sened-i İttifak/1808), öz ordusu Yeniçeriliğin ortadan kaldırılması (1826), Mısır Valisi Kavalalı Hadisesi (1831-1833), Kırım Savaşı (1853-1856), Doksanüç Harbi (1877-1878), ve Balkan Savaşları (1912-1913) Osmanlı Devleti'ni zayıflatıp dağılmanın eşiğine getirmişti.

Bütün bu yaşanan mağlubiyet ve isyanlar karşısında kendini ayakta tutacak tedbirler almaya giden devlet, ilkin Avrupa'nın elde ettiği bilim ve teknik imkânların ülkeye getirilmesi için çalışmalar başlattı. Bunun için de Batı'dan uzmanlar getirildi, buna uygun okullar açıldı. Ardından III. Selim ve II. Mahmut döneminde Batı'ya yaklaşmak maksadıyla reformlar yapıldı, yeni ordular kuruldu. Bunu pekiştirmek için de ilkin Tanzimat ilan edildi (1839), ardından Islahat Fermanı'yla yeni düzenlenmelere gidildi (1856). Yapılan bu düzenlemeleri yürütecek kadroların yetiştirilmesi maksadıyla açılan okulların ve tercüme odalarının yanı sıra dil öğrenimi için Batı'ya öğrenci gönderildi. Bunun sonucu olarak zihniyet değişikliğiyle beraber yeni bir edebî anlayış da doğmuş oldu.

Bütün bu gelişmeler çerçevesinde “*Tanzimat'tan beri Türk cemiyeti ve Türk insanı nasıl hayatındaki ikiliğin doğurduğu bir benlik buhranı içinde kalmışsa, Türk edebiyatı da bu cinsten bir ikiliğin tesiri altındadır.*”¹⁰⁹ demek, kabildir.

¹⁰⁹Ahmet Hamdi Tanpınar (1995), *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Hzl. Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 104

Osmanlı Devleti'nin duraklama döneminden sonra içine düştüğü çöküş süreci, kültür ve edebiyatımızı da yakından etkilemiştir. Kaya Bilgegil'in ifadesiyle “*Türkiye’de Yenileşme Çağı edebiyâtının siyâsetle çok yakından ilgisi vardır.*”¹¹⁰ İdareci elitin bizzat aldığı kararlarla başlatılan Batılılaşma olgusu, beraberinde bir zihniyet dönüşümüne de yol açmıştır. Bu bahis, edebiyat ve kültür tarihçileri arasında farklı değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Kimi, bu gelişmeleri “*eskinin yerine yeninin ikamesi*” olarak görürken kimi de “*bir medeniyetin tasfiyesi*”inden sonra ortaya çıktığı görüşünü taşımaktadır. Kenan Akyüz, “*beklenen*” bir durum olarak belirttiği bu dönüşümle birlikte Türk edebiyatının, İslam medeniyeti kadrosu içinde doğmuş olan Divan edebiyatından sıyrılarak Avrupaî bir karaktere büründüğünü ve Batı edebiyatının hemen bütün türlerinde büyük başarıya ulaştığını dile getirir:

İslâmî edebiyatın bütün özelliklerine sahip olabilmek için XI. yüzyıldan XV. asıra kadar uzun bir intibak devresi geçirdikten sonra, XIX. asrın ortalarına kadar gelişip kökleşerek Türk aydınlarının gözündeki değerini koruyan Divan Edebiyatı, bu asrın ikinci yarısında yetişen idealist, çok kabiliyetli yazarlarla şairlerin çok dinamik ve sürekli çabaları ile, kırk yıl gibi kısa bir sürede, yerini hızla batılı bir edebiyata bıraktı.¹¹¹

Bu sürecin yoluna devam etmesindeki sıkıntılara dikkat çeken Kaya Bilgegil ise “*bir milletin, düşünce, duyuş, tahayyül tarzından kolay kolay vazgeçemeyeceğini, bunu beğenmediğini*” dile getirerek konuya eleştirel bir bakış getirir:

1859 yılından sonra göze çarparak olan edebiyâtı yenileştirme teşebbüsleri de, bu tasfiye hareketlerinin bir safhasıdır, hem de hepsinden sonra meydâna çıkan bir safhasıdır. Bu gecikme tabiidir: Bir millet, düşünce, duyuş, tahayyül tarzından kolay kolay vazgeçemez, bunu beğenmediğini, yerine yabancılardan istiârelerde bulunacağını kolay kolay ilân edemez. Yeni edebiyât, ancak tasfiye hareketleri içindeki yerine oturtularak izâh edilebilir. Bu devrede gazeteye bağlı yazı neveleri girmiştir, tiyatro girmiştir, roman

¹¹⁰ Kaya Bilgegil (1978), Bir Medeniyeti Tasfiye Teşebbüsleri (I), *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Ankara, S.8, s. 1

¹¹¹ Kenan Akyüz (1995), *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, s. 5

girmiştir... -Batı eserleri, türkçeye çevrilir... Bütün bu faaliyetlerin altında eski edebiyâtın tasfiyesi çabası vardır. Tanzîmat sonrası muharrirleri, dil ve imlâ ıslahı ile ilgili tekliflerinde dahi, estetik temâyülden ziyâde, siyâsi gâye ile hareket ediyorlardı: Hedef, yazılanın herkes tarafından kolayca okunup anlaşılabilmesi idi.¹¹²

Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e uzanan süreçte, Batı düşüncesinin de etkisiyle gerek bürokraside gerek kültür ve edebiyat sahasında yetişmiş elit grupların eliyle ülkede radikal gelişmeler yaşandı. Bunun ilk durağı, adına I. Meşrutiyet de denilen Kanun-ı Esasi'nin (1876) ilanıdır. Aralarında Mithat Paşa, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın da yer aldığı Jön Türkler (Genç Osmanlılar), Meşrutiyeti ilan etmesi şartı ile Sultan II. Abdülhamit'i Osmanlı tahtına çıkardılar. Ancak 93 Harbi denilen Osmanlı-Rus savaşının başlaması ve Meclis'te yer alan azınlıklara mensup vekillerin olumsuz faaliyetleri gerekçe gösterilerek Meclis-i Mebusan kapatıldı. Bu gelişmeler, adına Avrupaî Türk Edebiyatı denilen yeni edebiyat anlayışının karakterine de etki etti. Şöyle ki, Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal'in temsil ettiği bu edebiyatın birinci devresine hâkim olan siyasi ve sosyal muhteva, Meclis'in kapatılmasıyla yerini daha ferdi ve santimental anlayışa terk etti. Bu dönemin başlıca edebî simaları Abdülhak Hamid Tarhan, Recaizâde Mahmud Ekrem ve Samipaşazâde Sezâi'dir. Ara nesille beraber yoluna devam eden bu edebî anlayış, yerini 1896 yılında ortaya çıkan Servet-i Fünûn ekolünün edebî anlayışına bıraktı. Edebiyat tarihlerinde basit bir kafiye tartışmasından hakette ortaya çıktığı ifade edilen yeni edebî anlayış, aslında eski (gelenek)yle yeni anlayışın kavgasıydı.¹¹³

Ülkedeki siyasi ve sosyal çalkantılar aslında içten içe edebî zemini de etkiliyordu. 1908'deki II. Meşrutiyet'in ilanı ve ardından Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan siyasi gelişmelerin yanı sıra Balkan Savaşları'nın patlak vermesinin doğurduğu sosyal çalkantılar, yeni bir edebiyata ve dil anlayışına zemin hazırladı. Tanzimat'la başlayarak II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasına sarkan süreçte Osmanlı Devleti'ni ayakta tutmak maksadıyla çeşitli fikirler gelişti. Bunlar

¹¹² Kaya Bilgegil (1978), Bir Medeniyeti Tasfiye Teşebbüsleri (I), *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Ankara, S.8, s. 2

¹¹³ Daha geniş bilgi için bkz. Kenan Akyüz (1995), *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul. Ebubekir Sofuoğlu (2004), *Osmanlı Devletinde Islahatlar ve I. Meşrutiyet*, Gökkuşbu Türk Tarihi Dizisi:2, Bilimevi Basın Yayın Ltd. Şti., İstanbul

Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarıydı. Gevşek bir muhtevaya dayalı Osmanlıcılığın aksine diğer iki akım güçlü bir zeminde var oldu. Özellikle Sultan II. Abdülhamid'in saltanatı süresince halifelik sıfatının etkin biçimde öne çıkması İslamcılık akımını hayli güçlendirmişti. II. Meşrutiyet sonrasında yönetime hükmeden İttihat Terakki Cemiyeti'nin siyasi projeleriyle çakışan Türkçülük akımı ise bir süre sonra devletin resmi ideolojisi hâline geldi.

1908'den sonra milliyetçilik hareketi, "Türkçülük" adı altında, önce tamamiyle kültürel ve Balkan Harbi'nden sonra aynı zamanda siyasî bir cereyan halini alarak dernekler ve yayın organları kurmak suretiyle teşkilatlanmağa başlar. Bu teşkilatlanma ile ilgili ilk dernek, 1908-1913 tarihlerinde çalışmalar yapan ve 1911 de kendi adı ile bir de dergi yayınlayan Türk Derneği'dir. Türk Derneği'nin yerini, 1911' de, Mehmet Emin'in başkanlık ettiği Türk Yurdu derneği izlemiş; o da bir yıl sonra yerini Türk Ocağı'na bırakmıştır. Milliyetçi dernekler içinde, en sürekli olanı budur. Daha çok milliyetçiliğin kültürel yönünü temsil ve yalnız aydınlara hitap eden bu organlardan başka, halkın seviyesine inmeği amaç edinen Halka Doğru (1913) dergisi çıkarılmıştır.¹¹⁴

Milliyetçilik düşüncesinin siyasi ve kültürel yönünü öne çıkaran bu dergilerin başında "Necib Asım, Veled Çelebi, Yusuf Akçura, Mehmet Emin, Ahmet Hikmet, Yusuf Akçura, Ağaoğlu Ahmet, Ferit Bey, Mehmet Ali Tevfik Emin Bülent, Hamdullah Suphi gibi isimler yer almaktadır."¹¹⁵ Türkçülük düşüncesini sosyoloji zeminine taşıyarak ona ilmi bir hüviyet kazandıran Ziya Gökalp bu akımın önemli bir şahsiyetidir. "Yeryüzündeki bütün Türkleri siyasi ve kültürel bakımdan birleştirmek ve kaynaştırmak amacına yönelik olarak ortaya çıkan Türkçülük, Ziya Gökalp için 'Türk milletini yükseltmek' demektir."¹¹⁶ "Ziya Gökalp'ta zamanla daha realist bir Türkçülük fikri kuvvetlenmiş, Gökalp, umumî Türkçülüğün **bir kültür Türkçülüğü** olması ve

¹¹⁴ Kenan Akyüz (1995), *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, s.165-166

¹¹⁵ Nihat Sami Banarlı (1971), *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*, C. 2, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 1100

¹¹⁶ Hüseyin Tuncer (1994), *Meşrutiyet Devri Türk Edebiyatı*, Akademi Kitabevi, İzmir, s. 252

‘fiilî Türkçülüğün’ de ancak bir **Türkiye Türkçülüğü** anlatışıyle hareketlenmesi kanaatine varmıştır.”¹¹⁷

“1911 yılında Selânik’te çıkmaya başlayan ‘**Genç Kalemler**’ dergisiyle milliyetçilik akımı, edebiyatta da etkili olur. Bu dergi, ‘**Millî Edebiyat**’ deyimini ilk defa ortaya koyar. Millî bir edebiyat yaratmak için, millî bir dilin gerekli olduğunu savunur.”¹¹⁸

Bu akımın edebiyat ve lisan sahasında pek çok temsilcisi bulunmaktaydı. Bunların arasında Ömer Seyfettin, Ali Canip Yöntem ve Mehmet Emin Yurdakul öne çıkanlarıydı. Ali Canip Yöntem “Genç Kalemler’e en çok yazan ve Yeni Lisanla ilgili polemik kısmını idare eden kişidir. Yeni Lisanın aleyhinde olanlarla (Köprülüzâde Mehmet Fuat, Mehmet Rauf); *Genç Kalemler*’le mücadeleye girenler (Cenâb Şehâbeddin, Süleyman Nâzif), karşılarında hep onu görmüşlerdir.”¹¹⁹ M. Emin Yurdakul’un ‘*Ben bir Türküm dinim cinsim uludur*’ mısraı ona büyük Türk şairi unvanını kazandırmış ve birbiri peşi sıra gelen savaşlarda, bu sade dille yazılmış manzumeler, özellikle askerler arasında sevilerek okunmuştur.”¹²⁰

Eserlerinde genellikle tarihsel konulardan esinlenen ve bu yolla ulusal kültür öğelerini telkin etmeye çalışan Ömer Seyfettin “eski ve yeni edebiyatların millilikten uzak olduğunu söyler. Her sözün başında (**edebiyatsız edebiyat yapacağım**) diyerek, her türlü süs, özentî ve yapmacıktan kurtulmak istediğini belirtir. Ona göre, Türk Edebiyatı, Servet-i Fünûn’un getirdiği ‘**kuş, kelebek ve ağlayış dolu**’ havadan kurtulmalı, Türk halkını asırlık uykulardan uyuracak bir canlılığa ulaşmalıdır.”¹²¹ Ancak Millî Edebiyat Akımı’nın başlamasındaki bu heyecan ve hamlelere rağmen amaçlarını dile getirecek bir beyannamenin bulunmayışı, sözü edilen akımın tanımı ve sınırları konusunda görüş ayrılıklarına yol açmıştır. Nitekim bu kanaati taşıyan Orhan Okay şunları söylemektedir:

¹¹⁷ Nihat Sami Banarlı (1971), *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*, C. 2, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 1116

¹¹⁸ Hüseyin Tuncer (1994), *Meşrutiyet Devri Türk Edebiyatı*, Akademi Kitabevi, İzmir, s.240

¹¹⁹ Yusuf Ziya Öksüz (1995), *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları, Ankara, s. 134

¹²⁰ İnci Enginün (2006), *Yeni Türk Edebiyatı: Tanzimat’tan Cumhuriyet’e* (1839-1923), Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 575

¹²¹ Ahmet Kabaklı (1997), *Türk Edebiyatı*, C. 3, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, s.366

Yirminci yüzyıl Türk edebiyatının en yaygın varlığından en çok bahsedilen akımı olmakla beraber, belli bir beyanname bulunmadığından hatta mensuplarını programlı ve disiplinli bir tek grup altında düşünmek mümkün olmadığından Millî Edebiyat'ın ne olduğu veya olmadığı üzerinde münakaşalar daha kendi döneminde başlamış, Cumhuriyet'ten sonraki yıllarda da devam etmiştir. Bu yüzden Millî Edebiyat akımından zaman olarak sınırlarını, şahsiyetlerini, eserlerini net bir şekilde belirtmek kolay değildir. Millî edebiyat kavramının tarifi de, bu akımın gelişme süreci içinde az-çok değişikliklere uğramıştır. Her şeyden önce çok defa fikir olarak aynı yılların Türkçülük ideolojisiyle karışmış, bu arada millî edebiyat ile milliyetçi edebiyatın da birbirine karıştırıldığı görülmüştür.¹²²

Böyle olmakla beraber, Millî Edebiyat akımının, 1911 yılında Genç Kalemler'de Ömer Seyfeddin imzasıyla kaleme alınan Yeni Lisan adlı makalede öngörülen yeni dil anlayışı doğrultusunda bir hüviyet kazandığı genel kabul gören bir görüştür.¹²³ “Gerçekten, 1911 yılında nisanında Selanik'te çıkmağa başlayan Genç Kalemler dergisi ile milliyetçilik cereyanı edebiyatta da başlamış oldu.”¹²⁴ “Derginin yazarları önce dilin millileştirilmesiyle işe başlarlar. Çünkü edebiyatın temel amacı dildir ve “Millî bir edebiyat yaratmak için önce millî bir dil gereklidir.” Dili sadeleştirme konusunda bir takım ilkeler ortaya koydular. Edebiyatta taklitçilikten kaçınılmasını, sanatçıların kendi halkımızın hayatına yönelerek yaratıcı nitelikler kazanmalarını ve yapıcı eserler verilmesini istediler.”¹²⁵ Millî Edebiyatın yazı dilinde benimsediği ilkeler şöyledir:

1. Millî edebiyat için her şeyden önce millî bir dil gereklidir. İstanbul Türkçesi, yazı ve konuşma dilimiz için en tabî ve en güzel dildir. Yazı ve konuşma dili İstanbul Türkçesine göre olmalıdır.
2. Bir dilin yazı dili ve konuşma dili diye iki ayrı şekli olamaz. Yazı dili ile konuşma dili birleştirilecektir ve konuşma dili esas alınacaktır. Bu yapıldığı takdirde yeni bir edebiyat doğacaktır.

¹²² Orhan Okay (2005), *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 155

¹²³ Orhan Okay (2005), Millî Edebiyat Akımı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, DİVANTAŞ, C.30, İstanbul, s. 72

¹²⁴ Kenan Akyüz (1995), *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 166

¹²⁵ Cahit Kavcar (1999), *Edebiyat ve Eğitim* (3. Basım), Engin Yayınevi, Ankara, s. 15

3. Türk yazı diline girmiş yabancı gramer kaideleri atılacak, sadece Türkçe Gramer kaidelerine yer verilecektir.
4. Dilimize girmiş Arapça, Farsça tamlamalar terk edilecektir.
5. Dilimize girmiş ve ses olarak da Türkçeleşmiş olan yabancı asıllı kelimeler, yabancı olma özelliklerini kaybettikleri için Türkçe kabul edileceklerdir.
6. Türkçeleşmiş edatlar dışındaki bütün yabancı edatlar terk edilecektir.¹²⁶

“Genç Kalemler’in edebiyat ve edebî dil anlayışları Servet-i Fünun ve Fecr-i Âtî mensublarınca tepki ile karşılanır. Yapılan itirazlar, daha çok, ‘Yeni Lisan’ın bir edebiyat dili olamayıp ancak bilim dili olabileceği, sanat eserlerinin milletlerarası olması sebebi ile’ edebiyatın da millî olamayacağı ve Millî Edebiyat anlayışının ‘ırkî bir karakter taşıdığı’ noktasında toplanıyordu.”¹²⁷

Genç Kalemler ile başlayan hareketin edebî olmaktan ziyade fikrî ve sosyal olduğunu ve temel gayenin millî kültürü aramak olduğunu belirten Öksüz, bu cereyanı zamanın bir getirisi olarak görür:

Türkçenin sadeleşme tarihinde, önemli bir yer tutan Yeni Lisan cereyanı, ilk bakışta Genç Kalemler ile başlayıp gelişmiş görünse de, hemen her dönemde içten içe varlığını duyurmuş, şahıslardan çok, zamanın eseridir. Çünkü zaman, ihtiyaçlara göre bu dili şekilden şekile sokmuş ve ona, o günkü dilin zemnini hazırlamıştır. Aslında bu hareketin gayesi yeni bir cereyan yaratmak değil, esasen var olan bir cereyanı güçlendirmektir.¹²⁸

“Hâlbuki bizim edebiyatımız bugüne kadar sırf taklidî ve ibdaî bir mahiyette bulunduğu gibi, lisan ve vezin kabilinden harici unsurları itibariyle de, asri bir edebiyattan ziyade bir kurûnu-ı vusta edebiyatına, bir ümmet edebiyatına benzer.”¹²⁹ diyen Köprülü, Millî Edebiyatı, esas itibariyle tamamen şahsi bulur.

¹²⁶Necat Birinci (2004), Osmanlı Dönemi Türk Edebiyatı, *Millî Eğitim*, S. 163, s.29-30

¹²⁷ Kenan Akyüz (1995), *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkilap Kitabevi, İstanbul, s. 168

¹²⁸ Yusuf Ziya Öksüz (1995), *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları, Ankara, s. 112

¹²⁹ Fuat Köprülü (2007), *Bugünkü Edebiyat*, Hzl. Mehmet Akif Çeçen ve Ahmet Balcı, Akçağ Yayınları, Ankara, s.15

Ahmet Kabaklı ise, bu hareketi Tanzimattan beri süregelen bir sadeleşme özleminin eyleme dönüşmüş hâli olarak görür. Geniş yankılar bırakan, konuların ve duyguların halktan alınması gerektiğini savunan ve şiirlerinde hece veznini benimseyen bu insanların toplumculuk fikrine bağlı kaldığını belirtir.¹³⁰

Millî Edebiyat Akımı hemen her alanda adından söz ettirecek şahsiyetler¹³¹ yetiştirmiştir. Şiirde eski kaynaklara doğru bir yönelişin ve hece veznini kullanmaya dair bir rağbetin olduğu görülür. Nayiler (Halit Fahri, Selahaddin Enis, Hakkı Tahsin, Orhan Seyfi, Yakup Salih); Havza Edebiyatı'nı benimseyenler (Yayha Kemal, Yakup Kadri, Salih Zeki) ve Beş Hececiler (Enis Behiç, Yusuf Ziya, Faruk Nafiz, Halit Fahri ve Orhan Seyfi) bu dönemin farklı arayışlarıdır. Tiyatroda Mühasip- zâde Celal, Mithat Cemal, Faruk Nafiz, Aka Gündüz; mizah ve hicivde Neyzen Tevfik Kolaylı, Refik Halit, Orhan Seyfi; düşünce türündeki yazıları ile Refik Halit, Yahya Kemal, Falih Rıfkı; araştırma ve incelemeleriyle Fuat Köprülü, Ziya Gökalp... öne çıkan kişilerdir. Hikâye ve romanda ise, Halide Edib Adivar, Reşat Nuri Güntekin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ömer Seyfettin, Refik Halit Karay, Aka Gündüz, Halide Nusret Zorlutuna, Ebubekir Hazım Tepeyran, Müfide Ferit Tek gibi isimler yer alır.

2.2. Millî Edebiyat Dönemi Romanları

Osmanlı devletinin son çeyreğinde ivme kazanan değişim serüveninin, etkili olduğu sahalardan biri de edebiyattır. Bu dönemde yeni türlerin benimsenmeye çalışıldığı, mevcut olanların ise modernize edildiği görülür. Olaya dayalı bir anlatıma, gerçek ya da gerçeğe yakın olanın izdüşümlerine dayanan ve her çağda farklı teknik ve algılayışlarla gelişim gösteren roman, edebiyat dünyasının yakından tanımaya çalıştığı bir kavram olur. Bilindiği gibi:

Türk edebiyatında Tanzimat dönemine kadar batılı anlam ve ölçüde roman yoktur. Divan edebiyatında 'Leyla ile Mecnun', 'Ferhat ile Şirin' ve benzeri aşk hikâyeleri, konuya değil şiire dayalı örneklerdir. 'Kerem ile Aslı', 'Seyyid Battal Gazi' çeşidinden

¹³⁰ Ahmet Kabaklı (1997), *Türk Edebiyatı*, C. 3, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 336

¹³¹ Daha geniş bilgi için bkz. Kenan Akyüz (1995), *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 164-192

manzum ve mensur halk hikâyeleri ise bilinen karakterdeki romanlardan çok farklı türde, ortak ve anonim eserlerdir.¹³²

Dünya edebiyatında 17. Yüzyılda Cervantes’le (Don Kişot) başlayan ve ardı ardına Daniel Defoe, Goethe, Balzac, Stendhal, Victor Hugo, Dostoyevski... gibi şahsiyetlerle parlak bir dönem yaşayan romanın ülkemize geç girmesinin ve nitelikçe zayıf olmasının nedenini “*Müslüman Şark, psikolojik tecüssüsü pek az tanımıştır. Bazı umumi fikirlerin dışında insan ve insan ruhu onu pek az meşgul etmiştir... Şark hikâyesi muayyen bir vaka anlayışında kalmış, onun ötesine geçip insana erişememiştir.*” sözleriyle dile getiren Tanpınar, bu durumun sosyal yaşamla olan ilgisine dikkat çeker.¹³³

...Türk romanının başlangıcındaki imkânsızlıklara kadın ve erkeğin beraber yaşamaması kapalı ve tek taraflı olması da ilave etmelidir. Kadınsız bir cemiyetin hayat tecrübesi tabiatıyla tam olamazdı... Bu ilk romancılarımızda muaşaka tabiatıyla cariyelerle veyahut aile efradı arasında yahut da azınlık kadınlarla olacaktı. Her üç şekilde kendiliğinden gelme mahzurları vardı. Birincisinde partönerler arasında hürriyet fikri kayboluyordu. Pazardan alınan bir kadının girdiği evdeki erkeğe mukavemet derecesi tasavvur edilebilir. Onda bilakis her şey bu ihtirası kabul etmeye emredecekti. Hürriyet maddi, saadet, rahatlık, şeref hep onunla geleceklerdi. Diğer ikisinde ise hayat zorlanıyordu. Sanatta mümkünü aramak en tehlikeli zayıflıktır.¹³⁴

Modern tarzdaki romanın gecikmesini geleneksel sanat anlayışına, insanın psikolojik yönünü göz ardı eden yaklaşıma ve dönemin sosyal alandaki değer yargılarına dayandıran Tanpınar’ın yanı sıra, Fethi Naci ise bu durumu, insanın -iktisadi nedenlerden dolayı- birey kimliğini kazanamamış olmasına bağlar.

“Batı romanı, daha doğrusu ‘birey’i anlatır; burjuva toplumunun insan örneği olan bireyi. Bu romanlarda bireyin bitmez tükenmez zenginliklerle dolu iç dünyası betimlenir. Bu romanlarda

¹³² Şemsettin Kutlu (1970), *Başlangıçtan Günümüze Türk Romanları*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, s.7

¹³³ Ahmet Hamdi Tanpınar (1995), *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Hzl. Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 58-59

¹³⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar (1995), *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s. 60-61

bireyin günlük yaşamının en küçük olayları, kafasından geçenler son derece önemli, değerli olaylar durumlar olarak gösterilir; çünkü roman kahramanı artık başlı başına bir dünyadır, toplumun dünyasına eşit bir dünya... Romanın, ancak bir burjuva yaşama biçiminin ve “birey”in yetesiye açıklıkla belirmesiyle ortaya çıktığına değinmişim. Oysa Osmanlı toplumu, ekonomik bakımdan, geri bir tarım ülkesi olarak kalmış 1838 İngiliz Ticaret Antlaşması, kurulu küçük sanayi yok etmekle kalmamış sanayileşme olanaklarını büsbütün ortadan kaldırarak toplumun bir yarı sömürge oluşuyla sonuçlanmıştır. Böyle bir toplum yapısı, ‘birey’in oluşmasını önleyen bir toplum yapısıdır.”¹³⁵

Batılı tarz ve üsluptaki roman, Türk edebiyatında çevirilerle kendini göstermeye başlar. Yusuf Kâmil Paşa’nın Fenelon’dan tercüme ettiği “Telemak” bu yolculuğun birinci basamağı olarak kabul edilir. “*İstemedikleri erkeklerle evlendirilen genç kızların başlarına gelecek kötü sonuçlar üzerinde durarak Toplumsal bir eleştiri getiren Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat, edebiyat tarihi bakımından önemli olan; fakat yazınsal değeri olmayan bir eserdir.*”¹³⁶ Buna karşın “Türkçede yazılmış ilk romanlardan olan İntibah aşk, kıskançlık ve intikam gibi eski edebiyatta da var olan bu konuları hayal, semboller ve alegorilerden çok, Batılı romanlara has bir tarzda, tasvir ve tahlil metoduyla ortaya koyduğu ve günlük hayatta benzerlerine rastlanabilecek tipler yarattığı için Türk edebiyatında büyük bir yeniliktir.”¹³⁷ “Tanzimat döneminde ilk romancılar Batı ile Doğu kültürünü birleştirme çabası gösterirken Batı romanı ile geleneksel hikâyecilik arasında bocalamış”¹³⁸ olsalar da bu türü okuyucuyla tanıştırdıkları, sade dil ile yazmanın önemini dile getirdikleri, hak ve özgürlükler bağlamında topluma yön vermeleri dolayısıyla dikkatleri üzerine toplayan isimler olmuşlardır. Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnu¹³⁹, Eylül¹⁴⁰ gibi yapıtlar ile modern romanın örneklerini veren Servet-i

¹³⁵ Fethi Naci (2002), *Yüzyılın 100 Türk Romanı*, Adam Yayınları, İstanbul, s. 7-11

¹³⁶ Fethi Naci (2002), *Yüzyılın 100 Türk Romanı*, Adam Yayınları, İstanbul, s.14

¹³⁷ Mehmet Kaplan’ın “*İntibah Romanı Hakkında Birkaç Söz*” adlı yazısından alınmıştır. Bkz. Namık Kemal (1984), *İntibah*, Hzl. Mehmet Kaplan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 3-8

¹³⁸ Nihayet Arslan (2007), *Türk Romanının Oluşumu*, Phoenix Yayınevi, Ankara, s. 57

¹³⁹ Kantarcıoğlu, bu eserde yazarın geleneksel roman teknikleriyle dramatik roman tekniklerini başarılı bir şekilde birleştirdiğini belirtir. Bkz. Sevim Kantarcıoğlu (2004), *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 37

Fünun (Edebiyat-ı Cedide) yazarları ise ülkedeki kaosun gölgesinde ancak karamsar ruh hâllerinin yansımalarını işlediği eserlerinde yalnızca ferdi sıkıntı ve kaygılarını ele alabilmişlerdir.

Tanzimat romancıları ülke davalarında söz sahibi olmak isteyen, imparatorluğun derdine çare bulmaya ve göstermeye çalışan, siyasal faaliyetleri olan aydınlardı. Sanata eğitici bir araç olarak bakıyor ve yapıtlarında toplumsal sorunlara da el atıyorlardı. Abdülhamit'in karanlık istibdat döneminde yazan Edebiyat-ı Cedide'ciler ise içine düştükleri karamsarlıkla hayata küsmüş, siyasete sırtlarını dönmüş, kendi toplumlarından da, sorunlarından da hayli kopmuş insanlardı. Romanların kahramanları hayata yenik düşmüş, hayal kırıklığına uğramış duygusal kişilerdir.¹⁴¹

Ayrıca dillerindeki yabancı terkipler, ağır ve süslü ifadeler, anlamı güçleştiren sembol ve alegoriler her şeyi olduğu gibi anlamaktan ve anlatmaktan hoşlanan halkla mesafeleri iyice açmıştır. 1911 yılında Genç Kalemler dergisinde yükselen ses, aydın ve halk arasındaki kopukluğun ortadan kaldırılması gerektiğinin sinyallerini vermesi bakımından önemlidir. “Bu fikirler daha önce Namık Kemal, Menemenlizâde Mehmet Tahir, Nabizâde Nazım, Şemseddin Sami gibi şahsiyetler tarafından söylenmişti. Ancak bunları söyleyenlerin bizzat kendileri Türkçeyi söyledikleri gibi kullanamamışlardı. *Genç Kalemler* etrafında toplanan gençlerin en önemli başarıları, söylediklerini yazılarında bizzat uygulamaları oldu.”¹⁴²

Ömer Seyfettin'in “Yeni Lisan” makalesiyle savunduğu dilde sadeleşme fikri, düşüncede hatta sosyal hayatta millîleşme ülküsünü benimseyen aydınlarca geniş bir alana yayılır. Şerif Aktaş'ın “Millî Edebiyat kavramını sadece vezin, sade dil gibi şekli meselelere indirgemek son derece hatalıdır. Yeni Lisan yeni insana ve yeni hayata

¹⁴⁰ Yakup Kadri bu esere yönelik beğenisini, “Eylül, bizde yazılmış tek analiz romanıdır. Sonra tekniği itibarıyla Avrupa'dır. Mehmet Rauf (Necip ile) o kadar kuvvetli bir tip yaratmıştır ki, ben o yaşlarda bunun tesirini ve kudretini bütün benliğimde duydum.” sözleriyle dile getirir. *Bkz.* Ahmet Kabaklı (1997), *Türk Edebiyatı*, C. 3, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 808

¹⁴¹ Berna Moran (1994), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış – I*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 68

¹⁴² Necat Birinci (2004), Osmanlı Dönemi Türk Edebiyatı, *Millî Eğitim*, S. 163, s.30

açılan kapıdır.”¹⁴³ tespitine bağlı olarak yeni dil, yeni hayat, yeni insan ve dolayısıyla yeni toplum o dönem düşünür, yazar ve şairlerinin odağındaki konular olur. Temel kaygıları, sade ve yalın bir konuşma dili ile ülkenin geçeklerini, halkın sıkıntılarını anlatmak olan Millî Edebiyat sanatçıları özellikle hikâye ve roman alanında Türk Edebiyatının ana dokusunu teşkil edecek eserler verirler. Dönemin sanatçıları kimi eserlerinde aşk, kıskançlık gibi bireysel konuları işlerken, kimi zaman da güçlü gözlem güçlerinin ürünü olan ülke gerçeklerini edebiyata taşırlar:

“Millî duygu ve düşünceye bağlı edebiyatı savaşın getirdiği felaketler de besledi. Bütün savaş boyunca ve arkasından gelen İstiklal Harbi müddetince şiirde hece vezni, halk şiiri nazım şekilleri ve sade bir dille eser verenlerin sayısı arttı. Roman ve hikâye dalında millî konuları yine sade bir ifade içinde anlatan eserler yazıldı. 1923’e geldiği zaman artık dil en mükemmel şeklini almış, konuşma dili ile yazı dilli arasında, herhangi nemli bir fark kalmamış, Türkçe ile bütün Türk milletinin rahatlıkla anlayabileceği bir edebiyat meydana geldi.”¹⁴⁴

Çalışmaya konu olan romanlar 1911-1923 yılları arasında tefrikaları gerçekleşen veya kitap hâline getirilen eserlerdir.¹⁴⁵

Halide Edib Adıvar: *Seviye Talip* (1910), *Yeni Turan* (Tanin 1912, 1912), *Handan* (Tanin 1912, 1912), *Mev’ut Hüküm* (Yeni Mecmua 1918, 1919), *Ateşten Gömlek* (İkdam 1922, 1923), *Vurun Kahpeye* (Akşam 1923, 1926); **Reşat Nuri Güntekin:** *Çalığışu* (1920); **Yakup Kadri Karaosmanoğlu:** *Kiralık Konak* (İkdam 1920, 1922), *Nur Baba* (Akşam 1921, 1922); **Refik Halit Karay:** *İstanbul’un Bir Yüzü* (1939, İstanbul’un İyüzü adıyla: 1920); **Ömer Seyfettin:** *Efruz Bey* (1919), *Yalnız Efe* (Büyük

¹⁴³ Şerif Aktaş (2007), Millî Edebiyat 1911-1923, T. S. Halman, O. Horata, Y. Çelik, N. Demir, M. Kalpaklı, R. Korkmaz, M. Ö. Oğuz (Editörler). *Türk Edebiyatı Tarihi* (C. 3), TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 189

¹⁴⁴ Necat Birinci (2004), Osmanlı Dönemi Türk Edebiyatı, *Millî Eğitim*, S. 163, s.30

¹⁴⁵ *Çalığışu*, *Kiralık Konak*, *Nur Baba*, *İstanbul’un Bir Yüzü*, *Efruz Bey* ve *Yalnız Efe* romanlarının yayım bilgileri konusunda Cevdet Kudret’in *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman* adlı çalışmasından yararlanılmıştır. Bkz. Cevdet Kudret (2004), *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, 2. Cilt, Dünya Kitapları, İstanbul. *Aysel* (1933) romanı ilk olarak *Kurbağacık* (1919), daha sonra *Hakiki ve Millî Büyük Hikâye* isimleriyle basılmıştır. Bu konuyla ilgili olmak üzere bakınız. Hüseyin Tuncer (1994), *Meşrutiyet Devri Türk Edebiyatı*, Akademi Kitabevi, İzmir, s. 380. Diğer yapıtlarla ilgili bilgiler ise söz konusu eserlerin tanıtım bölümlerinde yer almaktadır.

Mecmua 1919); *Aka Gündüz: Aysel* (1919); *Ebubekir Hazım Tepeyran: Küçük Paşa* (1910); *Müfide Ferit Tek: Aydemir* (1918).

İncelemeye esas alınan bu romanlar, Osmanlı Devleti'nin çöküş dönemiyle Millî Mücadele'nin devam ettiği ve yeni bir geleceğin inşa edilmeye çalışıldığı süreçte kaleme alınmışlardır. Bu geçiş ikliminde bir yandan savaşın doğurduğu alt-üst oluşları diğer yandan da filizlenen umutları görmek mümkündür. Yine bu romanlarda gözlenen diğer bir husus da geleneksel değerlerle yeni fikirlerin çarpıştığı zeminde insanın çeşitli boyutlarıyla ele alınmış olmasıdır.

2.3. Dönem Romanlarının Tanıtımı ve Özellikleri

2.3.1. Seviye Talip

İlk baskısı 1910 yılında gerçekleşen eser, Meşrutiyet sonrası Türk toplumunda yaşanan değişimleri anlatmaktadır. Mutlu beraberlikleri, eşler arasındaki ortak noktaların çokluğuna ve aşk temelli oluşuna bağlayan yazar, kişiye acı gelecek de olsa insanların birbirine karşı her zaman için samimi ve dürüst davranmaları gerektiğini vurgulamaya çalışır. Ayrıca eserin ismi yazarın niyetini örtük de olsa anlatır gibidir. Seviye eşinden boşanamadığı için onun ismiyle (Talip) anılmak zorunda kalan bir kadındır. - Zaten o devirde bayanlar evliyse kocalarının bekârsa babalarının isimleriyle anılıyorlardı.- Yani, eser eşiyile anlaşamayan ve mutsuz bir birlikteliği olan kadının boşanma konusunda yaşadığı sıkıntıları edebiyata taşıması ve mevcut medeni kanunun sorgulanması bakımından bir ilktir. Kadınlar, 1917'de çıkarılan Hukûk-ı Aile Kararnamesi¹⁴⁶ ile şartlı olarak eşinden ayrılma hakkına sahip olurlar. Eserin yayımından kısa bir süre sonra gerçekleşen bu hukuksal gelişmeye katkı sunanlardan birinin Halide Edib olduğu düşünülebilir.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Halil Cin, bu "kararnameyi doğuran sebepleri ve etkileyen fikir akımlarını şöyle ifade eder: Fikri ve kültürel sebeplerin başında kadınların haklarını koruma gayesi ile ortaya çıkan ve Batı'dan desteklenen kadınlık cereyanı gelmektedir. Kadının ilkokuldan üniversiteye kadar eğitim müesseselerinin her kademesine kabul edilmesi, 1858'de Kız Rüştiyesinin, 1870'de Kız Öğretmen Okulunun (Dâr'ül-Muallimât) ve II. Meşrutiyetten sonra da İnâs Darül-Fünûnu'nun açılması, Osmanlı Devletinde feminist cereyanı güçlendirmiştir. Bu cereyan 'Müdâfaa-i Hukuk-ı Nisvân' ve benzeri cemiyetlerle kadınlara yeni haklar verilmesini ısrarla talep etmiştir. Bkz. Halil Cin, Ahmet Akgündüz (1996), *Türk Hukuk Tarihi*, 2. Cilt, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, s. 80

¹⁴⁷Orhan Okay, Şerif Aktaş bu konu ile ilgili görüşlerini, "Denilebilir ki Halide Edib'in eserleri ve faaliyetleri, bu geçişte, kadınlarımızın rolünü, eniyi gözler önüne seren belgelerdir." sözleriyle dile getirirler. Bkz. Orhan Okay ve Şerif Aktaş (1992), *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri*, C. 11, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s. 62

Eserin özeti ise şöyledir: Fahir, Oxford'ta üç yıllık eğitimini tamamladıktan sonra ülkesine geri döner. Meşrutiyet ortamının sağladığı özgürlükleri ve yurt dışında aldığı eğitimi düşündüğünde geleceğe dair umut ve beklenti içinde olsa da trenden ayağını atar atmaz, ezilmişlik hissinin ve beynini kemiren çeşitli karmaşık duyguların kendisini bırakmadığını fark eder. Sahip oldukları, kendini doyurmamakta, aksine sahip olmayı düşledikleriyle arasındaki uçurumu daha da belirginleştirmektedir. Kıyafetlerinin kendisini mahcup düşüreceği kaygısıyla ailesinin kendisini karşılamaya gelmesini istemeyen genç adam, yalnız bir şekilde evinin yolunu tutar. Annesinin isteği üzerine Macide ile yaptığı evlilikten Hikmet isiminde bir çocuğu olan Fahir, karısının idealindeki kadın modelinden uzak olmasından dolayı ailesine bir türlü ısınmaz. Okuma-yazma bilmeyen, yeniliklere şiddetle karşı çıkan Macide, kocasını kaybetmemek için onun arzuladığı muhitin insanı olmaya gayret eder. Yabancı dilde yazılmış eserleri anlayacak kadar eğitimini ilerletir. Ayrıca basma ve entarilerini bir tarafa atarak dekolteli şık tuvaletleriyle yabancı erkeklerin karşısına rahatlıkla çıkar. Macide'ye piyano dersi vermek üzere Cemal isiminde bir öğretmen görevlendirilir. Cemal, Seviyye'nin Talip Bey'i bırakmasından sonra nikâhsız olarak birlikte yaşadığı erkek arkadaşıdır. Çok kısa bir sürede piyano derslerini başarıyla veren Macide'yi ve eşini evine davet eden Cemal, Fahir'in ilerde bir saplantıya, bir tutkuya dönüştüreceği aşka zemin hazırlamış olur.

Fahir, o gece Seviyye'den çok etkilenir. Elinde olmadan gece gündüz onu düşünür. Seviyye, billur sesi, güzel gözleri, etkileyici vücudu ve şık giyimi ile Fahir'in gözlerinin önünden bir türlü gitmez. Genç adam, bu saplantıdan kurtulmak için Paris'e gitmeye karar verir. Son gecesini arkadaşı Numan'ın ısrarı üzerine Cemal ve Seviyyeler de geçirir. Evine döndüğünde ise aşk buhranları geçirir. Genç kadının ismini sayıklayarak kendinden geçer. Uyandığında Numan ile birlikte deniz yoluyla Mısır'a gitmeye karar verir. Omuzlarında yalnız Seviyye'nin aşk acısı değil, karısı Macide'yi üzmüş olmanın pişmanlık ve kederi de vardır. Mısır'da okul arkadaşı Fred ile karşılaşır. Fred onları bir opera konserine davet eder. Sahneye çıkan meşhur Pridomina Evelin, Seviyye'ye olan benzerliğinden dolayı Fahir'in dikkatini çeker. Evelin de bu esmer Türk erkeğinden etkilenmiştir. İkisi arasında, flörte benzeyen bir ilişki yaşanır. Fahir bu ilişkiyi Seviyye'ye olan aşkını gömmek için kullanmaya çalışsa da bunu başaramaz. Evelin'in aşk ve beraber olma çağrılarını geri çevirerek ülkesine dönmeye karar verir.

Genç adamın karasevdaya dönüşmüş olan hastalıktan kurtulmak için son çaresi, Seviyye'den aşk dilenmek olacaktır. İstanbul'a döndüğünde, kendisini rahat hissetsin diye yataklarını ayırdığı Macide, olgun ve hoşgörülü bir tavır ile eşine yaklaşır. Bir anne olduğunu aklından çıkarmayarak çocuğunun eğitimine özen gösterir.

Şahsi sorunların üstesinden gelemeyen ve aşk yükünün altında ezilmenin çığlıklarını atan Fahir ise bir gece Seviyye'nin evine gider. Cemal evde yoktur. Gözü dönmüş bir öfke ve kinle Cemal'e zarar vereceği konusunda tehditte bulunur. Cinsel zaafına yenilerek Seviyye ile birlikte olur. Seviyye sevdiği erkeğin hayatı için bedenini feda etmiş olsa da, bu utanç onu ömür boyu kendisine olan saygısını kaybetmesine neden olur. Fahir Seviyye'ye yaşattığı utancı ve karısı ile çocuğuna verdiği acıları düşündükçe yaşamayı hak etmediğini düşünür. Hürriyet uğruna savaşan insanların yanında yer alarak ölüme yol alır. Bu son, isminin bir hürriyet şehidi olarak anılmasına, eşi ve çocuğunun yüreğinde aziz bir hatıra olarak yaşatılmasına vesile olur.

Eserde Yer Alan Kahramanlar

Kadınlar: Seviyye Talip, Macide, Samime, Fahir'in annesi ve kayınvalidesi, Miss Hopkins, Semiha, Eleni ve Evelin Marchal

Erkekler: Fahir, Cemal, Numan, Talip Bey, Haşim Bey, Fred

Çocuk(lar): Hikmet

Kadın kahramanların sayısının fazlalığına ve eserin, ismini bir kadından almış olmasına rağmen romanın kurgusu Fahir-Macide-Seviyye üçlemi üzerine kurulmuştur. Yazar, Fahir'in imkânsız bir aşktan dolayı yaşadığı bunalım, saplantı ve iç çatışmaları eserin geneline yaymıştır. Yani eserin ana dokusu, daha çok Fahir'in ruhsal hâlleri üzerine kuruludur. Onun bu durumundan en çok etkilenen kişi, karısı Macide'dir. Seviyye ise, maddi varlığından ziyade kişi üzerinde bıraktığı tesirle kendini hissettiren bir konumdadır. Eserdeki tek çocuk olan Hikmet, yazarın okuyucuya çocuk eğitimi ile ilgili bilgilerin verilmesi konusunda vücut bulmuş olan bir karakterdir.

2.3.2. Yeni Turan

İlk baskısı 1912'de Tanin gazetesinde yayımlanan eser, 1916'da Almanca'ya çevrilmiştir. Halide Edib, romanın yazılış amacına yönelik görüşlerini: "*Yeni Turan* hiç şüphesiz bir ütopya idi ve ütopyalar gibi tahakkuk mümkün olmayan gayeleri vardı. Bu

eser, kadınların rey sahibi olacağı, hayat ve insan münasebetleri makul ve muntazam olabileceği bir devri tahayyül ediyordu. Bilhassa Türk kadını, kafa ve kalbindeki itidal ve cemiyete karşı muhabbetle dolu olduğu bir zamanın hasretini çekiyordu. Bilhassa, Osmanlı devrinin Bizanslaşan intihab devrinde, süs, israf, gösterişe kaçan kadın sınıfını şiddetle tenkit ediyordu.”¹⁴⁸ şeklinde açıklar.

Meşrutiyet Dönemi sonrasında Yeni Turan ve Osmanlılar adlı partilerin siyasi çekişmeleri üzerine kurulu olay örgüsünde yazar, Türkiye sınırları içinde gerçekleşmesini arzuladığı Turancılık ülküsünü merkeze koyarak, bu fikir akımının savunuculuğunu yapar. Kültür ve gönül birliğine dayalı milliyetçilik düşüncesinin telkin edilmeye, Osmancılık, İslamcılık gibi diğer ideolojilerin çürütülmeye çalışıldığı eser, ütopyik bir değer taşımakla birlikte, bu niteliklerinden dolayı tezli roman özelliği de göstermektedir. Olayların “Yeni Osmanlılar” Partisi’nin lideri olan Hamdi Paşa’nın gazeteci yeğeni Asım tarafından anlatıldığı romanın özeti şöyledir:

Hamdi Bey’in başını çektiği Yeni Osmanlılar Partisi verdiği mücadeleye rağmen okulları, dernekleri, yurtları ve taraftarlarıyla her geçen gün biraz daha ilerleyen “Yeni Turan” karşısında devamlı kan kaybetmektedir. Hamdi Bey, Dâhiliye Nazırı olduktan sonra meydanlarda coşkulu konuşmalar yaparak kendisini destekleyenlerin sayısını artıran Oğuz’un tutuklanmasını sağlar. Yeni Turan’ın öğretmenlerinden olan Kaya, akrabası ve aynı zamanda dava arkadaşı olan Oğuz’un idamdan kurtulması için Hamdi Bey’in evlenme teklifini kabul etmek zorunda kalır. Kaya aslında eşinin eski dostlarından Lütfü Bey’in Samiye olarak anılan kızıdır. Günlerden bir gün baba kız mahalleden taşınmışlardır. Kimseye haber vermeden çıkıp gitmeleri en çok Hamdi Bey’i üzmüştür. Belki ülkesine duyduğu sevgiden, belki parti çıkarlarını düşünmesinden ve belki de Kaya’ya duyduğu ilgiden gerçekleşen bu evlilik bir pazarlık temeline oturduğu için hem Hamdi Bey’e hem de genç kadına mutluluk getirmez. Partiler arası yaşanan gerilim, evliliklerine siyah bir sis gibi çöker. Hamdi Bey’in kadın eğitimine verdiği destekten dolayı eşinin sevgisini kazanmaya başladığı gün, çiftin en mutlu günü olsa da bu durum pek uzun sürmez. Oğuz kadınlara hak vermesinden rahatsızlık duyan bir deli tarafından saldırıya uğrayıp bir süre sonra da hayata gözlerini kapar. Oğuz’un

¹⁴⁸ Halide Edib Adıvar (2011), *Mor Salkımlı Ev*, Can Yayınları, İstanbul, s. 222-223

yaralanmasının Kaya'dan gizlenmiş olması; kendisine özel hisler duyan kadının sinir krizi geçirdikten sonra eşini ve evini terk etmesine neden olur.

Eserde Yer Alan Kahramanlar

Kadınlar: Kaya (Samiye), Vedia, Oğuz'un annesi, Hemşire Meryem, Hatice Teyze, Eleni, Mari

Erkekler: Oğuz, Hamdi Paşa, Asım, Fevzi Efendi, Ertuğrul Bey, Hurşit Salim, Ahmet, Doktor Sungur, nazırlar

Romanda, olaylara yön verme bağlamında kadın ve erkeğe dengeli bir rol yer verilmesine karşın; nicelik bakımından erkek kahramanların ağırlığı görülmektedir.

“Eser modern ve kendi imkânlarıyla yaşayabilen; fabrikası, zengin insanları, imar edilmiş şehir, kasaba ve köyleri olan bir Türkiye'dir. Bu, farklı fikrî hareketlerden yola çıkarak kendi benliğinde bir senteze ulaşmış bir Türkiye'dir. Eser, bu Türkiye'ye nasıl ve kiminle gidilecek sorusuna edebî türün imkânlarıyla cevap verir: Takip edilecek yol Yeni Turan ideolojisi, bu işi gerçekleştirecekler de idealist Türk aydınları ve gençleridir.”¹⁴⁹

Kaya, ismi gibi güçlü, dirençli bir karakter olarak yer alır. O, aynı zamanda dik duruşu, mert oluşu ve çalışkanlığı ile toplumun kendine biçtiği kadın ve anne kimliğiyle yetinmeyip, hayatın her alanında varlığını hissettirmek isteyen ideal kadının modernize olmuş ismidir.¹⁵⁰ Oğuz, Ertuğrul ve Sungur gibi gençler ise olumlu kişilik özellikleri ile eserde vücut bulmuşlardır. Onların en belirgin yönü milliyetperver ve yenilikçi olmalarıdır. Ayrıca Türk tarihinde iz bırakan bu isimlere okuyucunun aşına olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamdan hareketle yazarın isim-karakter uyumuna dikkat ettiğini söylemek pek tabiidir. Ulus olma ve ülkeyi bayındır hale getirme yolunda siyasi entrikalarla Yeni Turan'a engel olmaya çalışan Yeni Osmanlılar ise, yazarın gözden düşürmeye çalıştığı insan profilidir. İdeolojik hassasiyetlerin söz konusu olduğu bu eserde Halide Edib'in, kahramanlarına eşit ve mesafeli davranmadığını, onları iyiler ve kötüler diye kategorize ettiğini söylemek mümkündür.

¹⁴⁹ Şerif Aktaş (2007), Millî Edebiyat 1911-1923, T. S. Halman, O. Horata, Y. Çelik, N. Demir, M. Kalpaklı, R. Korkmaz, M. Ö. Oğuz (Editörler), *Türk Edebiyatı Tarihi* (C. 3), TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 244

¹⁵⁰ İnci Enginün ilk defa bu romanda kadının sadece bir aşk ve aile kadını olmaktan çıktığını ve toplum içinde önemli bir rol oynadığını belirtir. Bkz. İnci Enginün (1995), *Halide Edip Adivar'ın Eserlerinde Doğu Ve Batı Meselesi*, MEB Yayınları, İstanbul, s.154

2.3.3. Handan

Handan 1912 yılında Tanin’de tefrika edilmiş ve aynı yıl kitap hâline getirilmiştir. II. Meşrutiyet öncesi dönemin anlatıldığı eserde, aşkın insan psikolojisi üzerindeki etkisi konu edinilmektedir. Her biri Handan’ı doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren mektuplardan oluşan eserde yazar, mutlu aşk ve evliliklerin önyargılardan uzak, birbiriyle uyumlu kişilik özelliklerine sahip insanlarca gerçekleşebileceğini anlatmak ister. Eserin özeti şöyledir:

Refik Cemal, Server’e yazdığı mektupta Cemal Bey’in alafranga kızlarından Neriman ile tanıştığını ve kısa bir süre içinde onunla evlendiğini belirtir. Evliliğinin güzel yönüne değinen kahraman, ayrıca Nötr-Dame Kilisesi’ni gezdiği sırada Handan ve eşi Hüsnü Bey ile tanıştığını belirtir.

Cemal Bey’in dostlarından olan Selim Bey aynı zamanda Handan’ın da sevdiği insanlardandır. Handan, Selim Bey’le Maltepe’ye gider. Burada sosyalist bir genç olan ve devrin padişahı aleyhine çalışmalarında bulunan Nâzım ile tanışır. Uzun boylu, mavi gözlü ve sarı saçlı olan kahraman, Handan’ın beğendiği erkek tipidir. Handan’daki bilgi eksikliğini fark eden Nâzım, Cemal Bey’in de isteğiyle genç kıza tarih, musiki, felsefe ve edebiyat dersleri verir.

Öğretmen- öğrenci ilişkisi ortak noktalarının çokluğundan da feyz alarak aşka dönüşür. Nâzım, Handan’a evlenme teklifinde bulunur. Sevme ve sevilme ihtiyacı içinde olan Handan, Nâzım’ın kendisine istediklerini veremeyeceğini, yalnızca davasına kilitleneceği düşüncesiyle kararını ağırdan alır. Bu arada genç kız, zengin aile dostlarından Hüsnü Paşa ile tanışmış, muhabbeti epey ilerletmiştir. Handan’ın teklifine sessiz kalışı, Nâzım’ın da Handan-Hüsnü Paşa yakınlaşmasına ilgisiz kalıyormuş izlenimi vermesine neden olur. Handan, Nâzım’ın bu tutumu üzerine Hüsnü Paşa ile evlenmeyi kabul eder. Oysa Nâzım, Handan’a kırgındır ve tutuklandığı sırada kendini asarak, bütün hissettiklerini mektuplara dökmüştür. Nâzım’ın ölümüyle yalnızca bir nikâhla apar topar evlenen Handan, kendini musiki ve edebiyata vermeye başlar. Suçluluk psikolojisinin yansıması olsa gerek Refik ve Numan’ın doğan çocuğuna “Nâzım” isminin verilmesini ister. Genç kadın, günlerden bir gün eşi ile birlikte Refik Cemal ve Neriman’a misafir olur.

Refik Cemal'in dava arkadaşı Nâzım'ın ölümüne sebep olduğu için Handan'a duyduğu kin, genç kadının eşiyle yaşadığı tartışmalardan dolayı yerini merhamete bırakır. Öte yandan Hüsnü Paşa'nın günde beş altı kere tekrar eden kavgaları, metreslerine yedirdiği paradan dolayı girdiği borç batağı ve bunu rahatça dile getirmediği küstahlığı Handan'ı yatağa düşürmüştür. Her kusurunu örtbas etmeye çalışan, çirkin davranışlarının görmezden gelen Handan, Hüsnü Paşa'nın uzun zaman kendisini ilgisiz bırakmasını hazmedemez. Menenjit teşhisiyle yatırılan kadına, kocasının tek katkısı bir miktar para göndermek olur. Neriman, hamile olduğundan başucunda ailesinden yalnızca Refik Cemal vardır. Kısa bir süre içinde Handan kendini toparlar. Bu arada Neriman doğum yapmış ve çocuğa "Handan" ismini vermişlerdir. En zor günlerinde yanında bulunan Refik Cemal'in ilgisi, hizmeti, şefkati iki insan arasında duygusal bir yakınlaşmaya sebep olur. Uzun konsültasyonlar sonucu hafızasını kazanan Handan, çok sevdiği insan olan Neriman'ın kocasına âşık olduğunu fark edince kahrından ölür. Bu olay hem Neriman'ı hem de Refik Cemal'i derinden etkiler.

Eser, Handan'ın cenaze merasiminin çocukluk arkadaşı Haşım'ın ağzından anlatılmasıyla son bulur. Defin sırasında Hüsnü Paşa, Handan'ın ölümünden Refik Cemal'i sorumlu tutarak genç adama saldırmış ve hüznü dolu aşkın başkalarınınca da duyulmasına neden olmuştur.

Eserde Yer Alan Kahramanlar

Kadınlar: Handan, Neriman, Sabire Hanım, Saffet, Şehper, Sister Janette, Eleni, Bety, Hüsnü Paşa'nın metresleri (Morion, Juliette, Mod)

Erkekler: Refik Cemal, Nâzım, Server, Hüsnü Paşa, Cemal Bey, Selim Bey, Salim Bey, Doktor Charles, Doktor Şe

Çocuk(lar): Küçük Nâzım ve Handan

Eserde hem sayı hem de ağırlıkları bakımından cinsiyetler arasında dengeli bir dağılıma yer verilmiştir, buna karşın çocuklar, neredeyse figüran konumundadırlar. Hemen hemen her sayfada geçen Handan sözcüğü kitabın başlığı ve konusu ile uygunluk teşkil etmektedir. İsim değerlendirmesi konusunda ise, Handan sözcüğünün neşeli, mutlu ve iyimser bir insan olan kahramanın tabiatıyla uyum göstermesine karşın hayat çizgisindeki ve özellikle duygusal hayatındaki acı ve yıkımlarla tezat bir görünüm sergilediği dikkat çekmektedir. Kısaca Handan, şen bir tabiata fakat kötü bir yazgıya

sahip kadının biyografisidir. Halide Edib bu eseri, Salih Zeki'den ayrıldıktan sonra kaleme almıştır. Yakup Kadri, Handan karakteriyle yazarın hem psikolojik hem de fizyolojik bakımdan kendisini anlattığını söyler.

“Bu heyecanım, sanırım ki, biraz da, karşımda duran Hanımafendinin şeklinde, yüzünde Handan ile benzerlik buluşundan ileri geliyordu. O romanda, Handana dair, kendisini henüz görmemiş bir genç adamla onun pek yakın arkadaşlarından Neriman adında bir genç kız arasında şöyle bir konuşma cereyan ettiğini hatırlıyordum:

– Handanı ne kadar seviyorsun, Neriman! Herhalde senin kadar güzel değildir...
Tarif et.

– Dur bakayım... Birçok kızılıtlı, açık koyulu acayip saçları vardır. Saçlarını iyi düzeltir. Saçlarının renginde büyük büyük gözleri vardır.

– Çehresinin başka yerleri?

– Handan'da insan sade gözleriyle saçlarını görür. Başka yerlerini düşünemez.

– Endamı? Vücudu?

– Güzeldir.

– Boylu? Etli?

–Yok, yok... Ne tuhafınız? Orta, ince. Fakat, birçok inhina, hat ve güzel kımıldanış.

İşte, benim de Halide Edip'in 'şeklü şemail'inde bulduğum özellikler aşağı yukarı, bundan başka değildi. Ancak, bunlara ilave edebileceğim şey ağzının, dudaklarının acımsı çizgisiydi... Acaba, Halide Hanım, hâlâ kocasından ayrılışının ızdırabını mı çekiyordu? Hâlâ genç kızlığının ve kadınlığının ilk hayal kırıklığı içinde mi yaşıyordu? Ve bu uzlet köşesinde, kendisini hareretli bir çalışmaya verişi derdini unutmak için miydi?”¹⁵¹

Yakup Kadri hatıralarını anlattığı eserinde¹⁵² Handan'ın fizyonomisinden ve yaşadıklarından hareketle yaptığı bu otobiyografik benzetmenin Halide Edib'in hoşuna gitmediğini belirtir. Handan'ın dış portresi ya da kişisel deneyimleri yazarı çağrıştırırsa

¹⁵¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1990), *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, Hzl. Atilla Özkırımlı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 245-247

¹⁵² Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1990), *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, s. 245-247

da olaylara verilen tepkiler ve hayata tutunma bakımından iki kadın birbirinden farklı karakter özellikleri sergiler. Akıllı ile duyguları arasında güçlü bir denge kuramayan ve eşinin her ihanetini sineye çeken Handan'a karşın, Halide Edip, genel olarak akıl, mantık ve sağduyunun sesi, kadın haklarının ise temsilcisi olur. Yazarın benzetmelere tepki göstermesi de bu nedenden kaynaklanıyor olabilir.

2.3.4. Mev'ut Hüküm

İlk olarak 1918 yılında kitap haline getirilen Mev'ut Hüküm, Balkan Savaşı yıllarında geçen olayları konu etmektedir. Yurt dışında tahsilini tamamlamış, başarılı bir doktorun kıskançlığına yenik düşüp, eşini öldürmesinin anlatıldığı eserde temeli güvensizliğe dayanan bu zafiyetin, aşka üstün gelişi anlatılmaktadır. Aşkta kıskançlık, Shakespeare'in Othello¹⁵³ adlı eserinde işlediği bir konudur. Eserin özetine geçmeden önce Othello'da yaşananları anlatmak iki eserin ortak yönlerinin ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır:

Desdemona Othello'nun acılarını, hayat serüvenini hayranlıkla dinledikten sonra ona özel hisler duymaya başlar. Cesur, zeki, erdemli bir insan olan Othello, ne yazık ki oldukça çirkin bir insandır. Ayrıca karısı ile de aralarında epey yaş farkı vardır. Görev ve terfi bakımından haksızlığa uğradığını düşünen kıskanç Iago, bunun intikamını Othello'dan almaya karar verir. Yaverliğe getirilen Cassio ile Desdemona arasındaki ilişkiyi kullanarak Othello'nun karısının sadakati konusunda şüphe duymasına neden olur. Othello, suç delili olan mendil görünce kıskançlığının sonucu olarak kendini kaybederek karısını öldürür. Oysaki mendil Iago'nun sinsî planının bir parçası olarak Desdemona'dan gizlice alınmıştır. Mev'ut Hüküm'ün özeti ise, aşağıdaki gibidir:

Kasım Şinasi, Avrupa'da tıp eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul'a döner. Kendisini karşılamaya gelenlerden biri de Atife'dir. Küçük kız yengesi Behire'in yeğenidir. Sarı saçları, renkli gözleri ve sevimli duruşuyla ilk karşılaşmada Kasım'ın dikkatini çeken kahraman her zaman sevgi ve şefkatinden kendi payına düşen yüklü bir hisse olacaktır. Kasım, hayatıyla ilgili henüz oturtulmamış bir düzeni olduğundan öncelikle yengesi Behire'nin verdiği eğlencelerden tanıştığı varlıklı insanların sağlık sorunlarıyla ilgilenir. Bir süre sonra bu işten sıkılır ve kendine üç yataklı bir doğumevi, muayenehane ve dispanserden oluşan bir sağlık kurumu açmaya karar verir. Haftanın üç

¹⁵³ W. Shakespeare (1985), *Othello*, Çev: Özdemir Nutku, Remzi Kitabevi, İstanbul

gününi fakir insanlara bakmakla geçiren genç doktorun çevresi her geçen gün artan ilgiyle daha genişler. Kasım, kısa bir sürede İstanbul'un en seçkin doktorlarından biri olur. Fakirlere yönelik hizmet verdiği bir gün dairesine genç ve çekici bir subay olan Süruri gelir. Kasım, zengin hastayı, bütün hastalarını göndermek –muayenesini tamamlama- koşuluyla kabul eder. Yapılan tetkikler sonucunda, Süruri'nin frenginin pençesine düştüğü anlaşılır. Doktor Kasım, Süruri'nin ve dolayısıyla hastalığı eşinden kapmış olan Sara'nın tedavisiyle ilgilenmeye başlar. Genç subay ise, tedaviden sonra kendini eğlence hayatına atar. Hareketli ve sağlıksız hayatı ölümüne neden olur.

Kasım, tedavi süresince dost ilişkisi başlatmış olan Sara ve kızı Atife'yi yalnız bırakmak istemez ve onları Şehzedabaşı'ndaki konağına götürür. Sara'ya hissettiklerinin aşka dönüşmüş olmasından dolayı onunla evlenir. Mutlu çift Boğaziçi'nde bir eve yerleşir. Hüseyin Kâmi'nin -Süruri'nin kardeşi- İstanbul'a gelişiyle güzellik ve neşe bayrağının dalgalandığı evliliğe gölge düşer, çünkü Sara, kocasına alışma dönemindeyken geçmişin kötü izlerini hatırlatan bu insandan nefret etmekte ve bu durumda evde soğuk rüzgârların esmesine neden olmaktadır. Kasım'ın savaşa gitmesiyle yalnızlık ve boşluğa düşen genç kadın Kâmi ile dostane ilişkiler içine girer. Bu ilişkiden yararlanmak isteyen Behire, Kasım'a imali mektuplar göndererek, onun, karısının sadakati konusunda şüphe duymasına neden olur.

Aslında karşılıksız da olsa Kâmi gizli bir aşkla Sara'yı sevmektedir. Sara zor günlerinde yanında olan ve aşkıdan tutuşan kahramanın son isteğini geri çevirmeyerek ona saçından bir tutam vermiştir. Behire saç ve Kâmi'nin üstüne defalarca "Sara" sözcüğün yazdığı kâğıdı gizlice alarak, uzun bir mektupla Kasım'a gönderir. Şüphelerin gölgesinde ruhu işkence çeken Kasım, kıskançlığının ateşiyle bir zamanlar sevdiği kadından nefret eder duruma gelir. Karısının ihanetini delilik olarak değerlendirir. Sara, aylar öncesinde kendisinden aklını kaçırmayı durumunda hayatına son vermesini istemiştir. Kasım verdiği söze bağlı bir insan edasıyla ilacına koyduğu morfinle karısını öldürür. Mev'üt Hüküm öldürme kararı demektir. Böylelikle eser, bu vakanın yerine getirilmesiyle sona ermiş olur.

Bir İngiliz hayranı olan, eserlerinde Anglosakson eğitimin önemine vurgu yapan ve Shakespeare'in eserlerini Türkçeye çeviren Halide Edib'in *Mev'ut Hüküm* adlı romanıyla bir Othello naziresi yaptığını söylemek mümkündür.¹⁵⁴

Eserde Yer Alan Kahramanlar

Kadınlar: Sara, Behire, Cavide, Ayşe, Nesibe Molla, Fatma, Sara'nın annesi ve evindeki iki hizmetçi, Hafız Paşa'nın eşi

Erkekler: Kasım Şinasi, Hüseyin Kâmi, Remzi Bey, Ömer Ağa, Rıfat Bey, Kasım'ın babası, Mehmet, Hafız Paşa ve iki oğlu

Çocuk(lar): Atife ve Hayri

Eserde hem sayıları hem de olayları yönlendirmedeki konumları düşünüldüğünde erkek kahramanların ağırlığı söz konusudur. Kurguyu yönlendiren ana kahramanların üstün meziyetlerle donatılıp yüceltmeye çalışıldığı, gerilimi sağlayıcı karakterlerin ise yalnızca olumsuz yönleriyle boy gösterdiği roman anlayışının, bu eserde de itibar görmediğini söylemek doğru olur.

Halide Edib, siyah ve beyaz tonların arasına gri nüanslar ilave ederek, bir psikolog duyarlılığı ve titizliliğiyle insana yaklaşıma çalışır. Fakat ne var ki, karakterlerin çok yönlülüğü konusunda başarılı bir çizgi yakalasa da onların gerçek yaşama uygunluğu konusunda tam anlamıyla sağlam bir doku ortaya koyamaz. Erkekler (Kasım, Kâmi) genel olarak mantık ve muhakemeden yoksun, içgüdülerinin kontrolünde hayatlarına yön veren insanlar olarak gösterilirler. Kahramanların saplantılı ve takıntılı ruh hallerinin neredeyse eser boyunca sürüp giden erdemli duruşlarına eğreti geldiğini söylemek belki de yanlış olmaz. Kadınlar ise, son derece şuursuz, ahmak (Sara ve annesi) ve kıskanç (Behire) kişiler olarak gösterilirler.

2.3.5. Ateşten Gömlek

Yazarın, Sakarya Savaşı kahramanlarına ithaf ettiği eser, ilk olarak 1922'de İkdam'da tefrika edilip 1923 yılında kitap hâline getirilmiş ve çeşitli dillerde - İngilizce Arapça, Almanca, Rusça, İsveççe, Fransızca- yayımlanmıştır. Gerçek hayatta düşman askerlerine karşı verilen zorlu mücadele, benliğin duygusal savaşlarıyla daha etkileyici

¹⁵⁴ Berna Moran ve İnci Enginün, bu romanın Othello'dan esinlendiğini belirtirler. *Bkz.* Berna Moran (1994), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış – I*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 118 ve İnci Enginün (1995), *Halide Edip Adivar'ın Eserlerinde Doğu Ve Batı Meselesi*, MEB Yayınları, İstanbul, s.218

bir boyuta taşınmıştır. İnsanın iç dünyasında aşk ögesiyle, dışarıda ise Yunan askerleri ve zorlu hayat koşullarıyla girdiği çarpışma “Ateşten Gömlek” ifadesiyle somutlaşmıştır.

Roman, iki bacağına Kurtuluş Savaşı’nda kaybeden Peyami’nin kafasına saplanmış olan kurşundan dolayı yaşadığı acıların kurgu bulmasından oluşmuştur. Peyami, ameliyat gününe kadar vücudunu ve ruhunu kemiren hastalık nöbetlerinin yansımalarını şöyle dile getirir:

Ayşe eşinin, çocuğunun öldürülmesinden sonra kardeşinin ve halasının yanına yani İstanbul’a gelir. Selime Hanım gibi mücadeleyi anlamsız ve boş bulan İngiliz hayranı kişilere yaptığı savunma, genç kadını orada bulunan vatansever insanların gözünde (kuzeni Peyami, kardeşi Cemal, Yüzbaşı İhsan ve Haşmet Bey) kahramanlaştırır. İzmir kızı olarak anılan Ayşe, düşman mezalimine uğramış halkın savaş istemi konusundaki haklı davalarının sembolü olur. İzmir’in işgali ile birlikte Ayşe ve diğer subaylar Anadolu’ya geçerler. Ayşe cephede savaşmayı çok istese de hastabakıcılıkla yetinmek zorunda kalır. Genç kızın yiğitliği, vatanına duyduğu sevdası ve İzmir’in yeşilini alan gözleri, İhsan’da ilgi uyandırır. Gençler arasında kendini açık bir şekilde göstermese de duygusal bir etkileşim yaşanır. Ayşe’nin güzelliği diğer erkeklerin de dikkatini çeker. İhsan, yanında olduğu hâlde bunun önüne geçemediği için, aşkı canını yakan bir gömleğe dönüşür.

Henüz on beş, on altı yaşlarında kimsesiz bir kız olan Kezban, İhsan’ı karşılıksız bir aşkla sevmektedir. Kendisiyle zorla evlenmeye çalışıp bunu başaramayınca İhsan’ı kıskanıp öldürmeye kalkışan Mehmet Çavuş’un yakalanmasında rol oynar. İhsan’ın, kuzeniyle olan ilişkisi, nişanlandığına dair ortaya atılan söylemler Ayşe’nin kırılmasına ve üzülmeye neden olur. İhsan’ın yanlış anlaşılması, Ayşe’nin Haşmet Bey’le olan muhabbeti kahramanın bu gömleğin yakıcılığını daha derinlerinde hissetmesine neden olur. İhsan için yokluk ve çaresizlik içinde kıvranan insanların teçhizat bakımından üstün olan düşmandan İzmir’i almaları ne kadar meşakkatli ise, bağımsızlık ülküsünün en ateşli savunucularından olan Ayşe’nin kalbini kazanmak da o denli imkânsız ve güç gözükür.

Genç adam bu zorluktan olsa gerek İzmir ile Ayşe’yi özdeşleştirir. Taş üzerinde taşın bırakılmadığı Sakarya Taarruzu sırasında, İhsan şehit olur. Aynı gün Ayşe de

ruhunu teslim eder. Sevdiği iki insanı kaybetmekle derin bir acı yaşayan Peyami, Haşmet Bey'in birliğiyle savaşa girer. Bu olayda Cemal de ölür. Peyami arkadaşlarının yanı sıra iki bacağı kaybeder. Eser, emireri aynı zamanda neferi olan Salim'in desteğiyle yaşamaya çalışan Peyami'nin, ameliyat sırasında can vermesiyle sona erer.

Eserde Yer Alan Kahramanlar

Kadınlar: Ayşe, Kezban, Selime Hanım, Peyami'nin annesi, Mister Kok, Katina, Zeynep Kadın

Erkekler: İhsan, Peyami, Cemal, Haşmet Bey, Mukbil Bey, Ahmet Ağa, Ahmet Rıfkı, Mehmet Çavuş, Saffet Bey, Ahmet Selim, Salim, Mürsel Ağa ve iki oğlu, isimsiz askerler

Çocuk(lar): Ayşe'nin oğlu (Hasan)

“Yazar, kahramanlarını okumuş insanlardan seçmiştir; hedefleri ve idealleri olan bu insanlar kendilerini frenlemesini, aşklarını ‘Ateşten Gömlek’ gibi üzerlerinde taşımasını bilirler.”¹⁵⁵ Eserde gerek sayıları ve gerekse olayları yönlendirmedeki rolleri bakımından erkeklerin üstünlükleri söz konusudur. Savaşı çıkaranlar gibi savaşanların da erkek olduğu düşünüldüğünde bu durumun sosyal gerçeklerle örtüştüğünü söylemek mümkündür. Aşkın ve savaşın ağır bastığı yapıtta, çocukların bir figürandan öteye gidemedikleri birer masum ve mazlum olarak yaşamının bedelini ağır şekilde ödedikleri görülür.

2.3.6. Vurun Kahpeye

İlk olarak 1923 yılında Akşam gazetesinde tefrika edilen eser, daha sonra 1926'da kitap halinde basılır. Kurtuluş Savaşı'nın bölgesel direniş örgütü olan Kuvayımilliye birliklerince sürdürülmeye çalışıldığı dönemin anlatıldığı eserde, ülkesine ve dinsel inanışlarına samimi duygularla bağlanan insanlar ile sahip oldukları güç ve nüfuzu kullanarak bu değerleri çıkarları doğrultusunda yorumlayan insanlar arasındaki sürtüşme ve çatışmalar dile getirilir.

Ayrıca bu eser, meslek heyecanının, ilk aşk sevincinin ve hayat pınarının tadını doyasıya alamamış, bütün özlem ve mutlulukları en doruğundayken yarım kalmış

¹⁵⁵ Alemdar Yalçın (2002), *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, s.194

kimsesiz ve çaresiz Aliye'nin hazin hikâyesini konu edinir. Yazarın birey-birey, birey-toplum ve toplum-toplum arasındaki ilişkiyi çok hassas değerler ve dengeler üzerine kurarak ana yapıyı oluşturduğu görülmektedir. Eserin özeti aşağıdaki gibidir:

Aliye annesini hastalıktan, babasının izini ise Kafkasya'da kaybetmiştir. Dârümuallimatı bitirdikten sonra kimsenin gitmeye yanaşmadığı (...) kasabasına öğretmenlik yapmak için gider. Okul yatılı olmadığı için, genç kız barınma ihtiyacını Ömer Efendi ile Gülsüm Halanın evinde kalarak giderir. Yaşlı çift, Aliye'yi ölen kızları Emine gibi benimserler. Aliye, okulda şımarıklığıyla çevresindekileri huzursuz eden Sabri'ye tepki göstermesinden ve evlilik teklifini geri çevirmesinden ötürü Kantarcıların Hüseyin Efendinin oğlu Uzun Hüseyin ile anlaşmazlığa düşer. Hüseyin Efendi'nin kini, genç kızın Kuvayımilliyeye liderlerinden olan Tosun Bey'le münasebetinden dolayı daha da artar. Bu arada gençler arasındaki aşk nişanlanmayla ciddi bir düzleme oturtulur.

Tosun Bey'in kuvvetlerinin bir yıllık gereksinimi için hâli vakti yerinde olan insanlardan para toplaması, kendisinden haz etmeyen insanların güç birliği etmesine neden olur. Hain çıkarlar uğruna bir araya gelen Hacı Fettah Efendi ile Hüseyin Efendi, Yunan komutanı Damyanos'un birlikleri ile köye gelmelerini sağlar. Tosun Bey'in köprüyü uçurma planı, Aliye'nin büyüleyici güzelliği ve daha çok zengin olmak düşüncesi Yunan Komutanının iştahının kabarmasına ve kasabayı abluka altına almasına neden olur. Kuvayımilliyeye para vermeyi reddedip halkı kıskırtan Hacı Fettah Efendi ile Kantarcıların Uzun Hüseyin Efendi, Damyanos'un eğlence masraflarını büyük bir cömertlikle karşılarlar. Ayrıca onu mutlu etmek için elinden geleni yaparlar (Kuvayımilliyeye aleyhine ajanlık yapmak, eşini savaşta kaybetmiş Anadolu kadınlarını ona sunmak, içkili eğlence tertiplemek ...)

Ömer Bey'in tutuklanmasından dolayı karargâha gelen Aliye'nin Damyanos'la karşılaşması, binbaşının duygusal bir etkileşim içine girmesine neden olur. Tüm ısrarlara rağmen Yunan Komutanının evlilik teklifini geri çeviren Aliye, Tosun'un kuşatma altına alınmış evinden rahatça çıkıp köprüye çıkarması uğruna Damyanos'un teklifini kabul etmiş gibi davranır. Bu teklifi karşısında Yunan komutanından babası gibi gördüğü Ömer Efendi'nin tarlalarına ve kendisine göz diken Kantarcıların Uzun Hüseyin Efendi ile yüzü açık gezdiği için kendisine günahkâr damgasını vurup halkı kıskırtan Hacı Fettah Efendi'yi tutuklamasını ister.

Köprünün uçurulmasıyla, Türk birlikleri kasabaya gelmiş, Yunan ordusu bozguna uğratılmıştır. Karargâhta tutuklu olan Uzun Hüseyin ile Hacı Fettah Efendi birer kahraman gibi dışarıya çıkartılırlar. Türk askerlerinin düşmanı kovalamasını fırsat bilen hainler, bütün olup bitenlerden Aliye’yi suçlu göstererek, onun linç edilmesine neden olurlar. Aliye “Vurun kahpeye, vurun kahpeye.” (s.172) söylemleri içinde son nefesini verir. İstiklal Mahkemesi’nin kurulmasıyla Aliye’nin masumiyeti tescil edilir ve asıl suçlular idamla yargılanır. Köprüyü uçurma sırasında bedeninin yarısını kaybetmiş olan Tosun Bey ise Aliye’yle buluştukları ağacın altına gelir. Bu kez onun kabrini ziyaret etmek için oradadır. Tosun Bey, çok yoğun duygular yaşadığı bu mekânda nişanlısının yüce ülküsünü devam ettireceğine ve sevdasını yaşatacağına dair söz verir. Eser, hüznün ve acının doruk noktasında sona erer.

Eserde Yer Alan Kahramanlar

Kadınlar: Aliye, Gülsüm Hala, Bakkal Salim’in karısı, Maarif Müdürünün karısı, Hatice Hanım, Kantarcıların Uzun Hüseyin Efendi’nin eşi, Hacı Fettah Efendi’nin üç karısı

Erkekler: Tosun Bey, Kantarcıların Hüseyin Efendi’nin oğlu Uzun Hüseyin, Hacı Fettah Efendi, Ömer Ağa, Sadık Lütfü Ağa, Ali Bey, Türk ve Yunan askerleri

Çocuk(lar): Sabri, Durmuş ve isimli diğer öğrenciler

Eserde güzel ve idealist bir genç kızın hayat çizgisinden yansıyanlar ele alınmış olsa da, bu yaşananlara sebep olanların ve yön verenlerin erkekler olması, ayrıca olay zamanının savaş günlerine denk gelmesi romandaki erkek varlığını hissedilir derecede artırmıştır. Kadınların, genel olarak toplumun ağır baskısı altında ezilmekte olduğu görülmektedir. Evinde rakipleri arasında (çok eşli evliliklerde) varlığını kanıtlama kaygısında olan kadın, sosyal hayatta da bu mücadelesini geleneksel zihniyete karşı verir. Özetle, egemen güç bazen evin reisi olan erkek, bazen de özgür irade ve mağrur duruşu asilik ile bir tutan katı ve tutucu anlayıştır. Bu durum kadının psikolojik baskıya maruz kalmasına hatta linç edilmesine kadar uzanır.

Yazar Aliye karakteri ile kendine güvenen, değerlerinin bilincinde olan cesur, kültürlü ve tahsilli kadının portresini çizmiştir. Bu ideal kadının varlığını sürdürebilmesini de toplumun değer yargılarına bağlamıştır. Kısacası bireyin yazgısı, toplumun tasarrufundadır. Erkekler ise, kadınlar gibi iki ayrı duruş sergilemektedir.

Kimileri Tosun Bey, Ömer Efendi gibi toplumsal çıkarları, kişisel beklentilerinin üzerine koyarken kimileri de Hacı Fettah Efendi, Kantarcıların Hüseyin Efendi'nin oğlu Uzun Hüseyin gibi şahsi menfaatleri uğruna renk ve rota değiştirirler. Güçler dengesinin istediği normlar üzerine kurulmadığı dış dünyada yazar, rahatsızlık duyduğu konularda oldukça net bir duruş sergiler. Vatan hainleri ve din istismarcıları eleştirilerinin odağındaki isimler olurlar. Bu itibari düzlemde Yunan askerleri ise, olumsuz nitelikleriyle kötülüğün üçüncü ayağını temsil ederler.

2.3.7. Çalığışu

Vakit gazetesinde 1922 yılında yayımlanıp aynı yıl kitap hâline getirilen eser, aşkta hayal kırıklığı yaşayıp İstanbul'dan ayrılan Feride'nin Anadolu'da öğretmenlik yaptığı yıllarda başından geçen maceraları konu edinir. Karşılaştığı her zorluk ve sıkıntıyı iyimser dünya görüşüyle atlatıp, haşarı ve hırçın tabiatını olgunluğa dönüştürmeyi başaran kahraman, hayata güzel ve umutlu bakmanın sembolü olur.¹⁵⁶

Türk edebiyatının “Polyanna”sı denilebilecek kahraman, kimi zaman fiziksel güzelliğinden dolayı sıkıntı yaşayan bir genç kız, kimi zaman naif duyguların kurbanı olan masum bir insan ve kimi zaman da yüreğindeki fırtınalara rağmen dersliğine ilk günün heyecanıyla giren öğretmen profilinin en güzide örneğini teşkil eder. Okuyucunun yüreğinde yıllara meydan okurcasına her dem tatlı bir esinti bırakan eserin özeti şöyledir.

Babasının görevi dolayısıyla çocukluğunun ilk yıllarını Musul'da geçiren Feride, altı yaşındayken annesini kaybeder. Babasının komutasındaki neferlerden biri olan Hüseyin tarafından İstanbul'a büyükannesinin yanına getirilir. Yaramazlıkları ile çevresindekileri epey yorar. Babası, Feride'yi sür mektebine vermeye karar verir. Feride henüz dokuz yaşındadır ve bu okulda on yıl kalacaktır.

Babasını kaybeden kahraman, yaz tatillerini Besime teyzesinin Kozyatağı'ndaki köşkünde geçirmektedir. Bir gece eşini kaybetmiş olan Neriman ile kuzeni Kâmran'ın sarıldığına şahit olması Kâmran'ın yaşananların duyulması korkusundan olsa gerek Feride'ye ilgi göstermesine neden olur. Genç adam mektebe getirdiği şeker, kurabiye,

¹⁵⁶ Alemdar Yalçın, *Çalığışu*'nda olumsuzluklarla mücadele etmenin kendisini daima gösterdiğini ve en zor şartlarda bile bir yaşam sevincini bulmanın mümkün olduğunu belirtir. Bkz. Alemdar Yalçın (2002), *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, s.185

pastalarla kuzeninin gönlünü hoş etmeye çalışır. Feride bir tatil sürecinde Tekirdağ'da yaşayan Ayşe teyzesinin yanına gider. Burada kuzeni Müjgân ile güzel zaman dilimleri geçirir. Günlerden bir gün Kâmran da sıcak havalardan duyduğu rahatsızlığı bahane ederek Tekirdağ'a gelir.

Kâmran, Feride'nin kendisine olan özel hislerini Müjgân'dan öğrendikten sonra sonra iki genç nişanlanırlar. Genç adam bir süre sonra amcasının isteği üzerine sefaret memuru olmak amacıyla Avrupa'ya gider. Dört yıl süren bu ayrılık zarfında nişanlısı Feride de mektebi bitirmiş, diplomasını almıştır. Düğünlerine birkaç gün kala çarşafı bir kadın Kâmran'ın Avrupa'dayken Münevver isimli bir kadınla gönül ilişkisi yaşadığını, onun evlenmesi durumunda da zaten çok hasta olan arkadaşının üzüntüden ölebileceğini söyler. Feride, Kâmran'ın kendisini aldattığını öğrendikten sonra nişanlısına sitem dolu bir mektup bırakarak evden ayrılır.

İlk gece sütninesinin evinde kalan kahraman diğer geceleri de annesinin dadısı Gülmisal Kalfa'nın yanında geçirir. Yaşlı kadından yemek pişirmeyi, bulaşık ve çamaşır yıkamayı, sökükle dikmeyi öğrenir. İstanbul'dan bir an önce ayrılmayı düşünmesine rağmen, misafirliğinin bu kadar uzamasında tayin ile ilgili işlemlerin gecikmesi rol oynar. Araya hatırı sayılır kişilerin girmesi ile diploması geçerlilik kazanan Feride, B... vilayetinin merkez rüştiyesine coğrafya ve resim öğretmeni olarak atanır. Fakat Huriye Hanım isminde bir başka öğretmenin aynı kadroya atanmış olmasından dolayı Zeyniler Köyü'ne gitmek zorunda kalır. Burada oldukça sıkıntılı günler geçirir. Yaşadığı zorluklar ona hayat konusunda güzel bir tecrübe ve Munise adlı bir dost kazandıracaktır.

Zeyniler Köyü mektebinin kapanmasıyla açıkta kalan Feride, Maarif Müdürlüğünde tesadüfen karşılaştığı Kristiyan'ın sayesinde B... Darülmualimatında göreve başlar. Feride mektepte oldukça mutlu olur. Bir mevlevî şeyhi olan musiki hocası Yusuf Bey ile güzel bir arkadaşlık kurar. Genç kıza olan sevgisinden dolayı Feride'ye "İpekböceği" ismi verilir.

Uzun bir süredir hasta olan Yusuf Bey, İpekböceği'ne karşı özel hisler taşımaktadır. Ölümüne saatler kala kız kardeşi Feride'yi çağırır. Musiki hocasının genç kıza duyduğu aşk çeşitli dedikodulara neden olur. Feride bu söylentilerden duyduğu rahatsızlığı Maarif Müdürlüğüne belirterek, görev yerinin değişmesini ister. İsteği kabul

edilir ve genç kız, bir asker kasabası olan Ç'ye atanır. Teninin renginden, güzelliğinden dolayı erkekler Feride'ye "Gülbeşeker" ismini yakıştırırlar. Genç kız bu durumu, hasta yatağında kendini ziyaret eden arkadaşlarından öğrenince çok utanır. Yeni görev yerinde Feride'ye iyi kismetler çıkar; fakat o, taliplerini nazikçe reddeder. Erkeklerin ilgisi çeşitli dedikodulara zemin hazırlar. Bütün bu yaşananlardan rahatsızlık duyan genç kız, Munise'yi de yanına alarak İzmir'e gelir.

Rüştiye'nin Fransızca muallimeliği sınavını kazanamayınca Reşit Bey'in mürebbiyelik teklifini kabul eder. Feride, Munise ile birlikte köşke yerleşir ve kızlara Fransızca dersi vermeye başlar, fakat bu durum da uzun sürmez; çünkü ders verdiği öğrenciler (Ferhunde ve Sebahat) Kâmran'ın "Sarı Çiçek" diye hitap ettiği Münevver'in yeğenleridir. Ayrıca evin Küçük Beyi Cemil'in kendisine olan ilgisi, Reşit Bey'in evlilik teklifi Feride'yi bir başka diyara, Kuşadası'na sürükler. Burada canla başla çalışan genç öğretmen, savaşın başlaması ve okulun hastaneye dönüştürülmesi üzerine hastabakıcılık görevini üstlenir.

Zeyniler Köyü'nde karşılaştığı Doktor Hayrullah Bey ile birlikte omuz omuza askerlerin yaralarını sararlar. Savaşın bitmesiyle Feride, okul binasına sonunda kavuşur. Bu arada emekliliğe ayrılmış olan başmualliminin yerine getirilir. Ayrıca kendisine okul idareciliği yani müdürlük de verilir. Mesleki alanda yaşanan bu güzel gelişmeler Munise'nin hastalanıp, ölmesiyle yerini yas ve kedere bırakır. Doktor Hayrullah Bey, bu süreçte Feride'yi yalnız bırakmaz. Evinde kendisine yer açarak, dostane ilişkilerle genç kızın yaşadığı bu büyük yıkımı atlatmasına yardımcı olur, fakat ilişkilerin yanlış anlaşılıp, dedikodu malzemesi olması üzerine Feride için soruşturma başlatılır. Genç kız görevinden istifa ederek Hayrullah Bey ile evlenir.

Baba-kız ilişkisi temeline dayanan bu evlilik, Feride'ye yeni ortamların kapılarını açar. Eşi yüz görümlüğü olarak kendisine bir yetimhane armağan etmiştir. Genç kız, Hayrullah Bey ile günlerini burada geçirir. Kâmran bu süre içinde Münevver ile evlenmiş, dört senelik evliliğinin üç yılını eşine hastabakıcılık ederek geçirmiştir. Eşini kaybeden kahraman oğlunu da yanına alarak hava değişimi için Tekirdağ'daki teyzesinin evine gelmiştir.

Feride de altı sene sonra eşinin vasiyeti üzerine teyzesinin yanına gider ve Kâmran ile karşılaşır. Kâmran'ın oğlu Necdet'le başta olmak üzere herkesle güzel

ilişkiler kurarak, onların sevgilerini kazanır. Ayrıcalığı günün gecesi Kâmran'a verilmek üzere Müjgân'a bir paket bırakır. Kuzeni bu paketi merak eder ve vaktinden evvel Kâmran'a teslim eder.

Pakette, Hayrullah Bey'in yazdığı bir mektup ve Feride'nin yaşadıklarını anlatan mavi kaplı bir defter vardır. Kâmran mektup ve günlüğü okuyarak gerçekleri öğrenir. Feride'den habersiz nikâh kıyarak, ona artık kocasını olduğunu belirtir. Kendisinden ayrılmasına izin vermeyen genç adam, Feride ile yarım kalan mutluluğunu bıraktıkları yerden yaşamaya başlar.

Eserde Yer Alan Kahramanlar

Kadınlar: Feride ve annesi, Müjgân, Munise ve annesi, Besime ve Ayşe teyze, Münevver ve arkadaşı, sütüne, Gülmisal Kalfa, Hayriye Hanım, Mişel, Kristiyan, Manastırlı Kadın, Huriye Hanım, Fatma, Hatice Hanım, Nazife Molla, Zehra, Munise'nin üvey annesi, Nadide Hanım, Nerime Hanım, Nazmiye Hanım, Kalfa Hanım, Müdüre Hanım, Necmiye, Güzide, Feridun Bey'in teyzesi

Erkekler: Kâmran, Hayrullah Bey, Yüzbaşı İhsan, Hacı Kalfa, Maarif Müdürleri, Hüseyin, Sör Aleksi, Çoban Mehmet, Muhtar Efendi, Hafız Kurban Efendi, Burhanettin Bey, Feridun Bey, Reşit Bey, Cemil, Aziz Bey, Sör Matild, Ma Sör Terez, Sör Süperiyör, Nizamettin Bey, Vehbi

Çocuk(lar): Hayganuş, Necdet, Murat

Yazar, bir çocuğunu diğerlerinden ayrı tutamayan anne şefkati ve hassasiyetiyle bütün kahramanlarına eşit, mesafeli ve dengeli yaklaşmıştır. Karşı güç, yani olumsuz karakterin temsilcileri neredeyse yok gibidir. Bu insanlar kötülük yapsalar bile zararları en çok kendi benliklerindedir. Çalığı bu bakımdan her yönünden güzellik fişkırın bir sevgi pınarıdır. Reşat Nuri bu eseriyle modern kadın ve erkeğin çizgilerini de sezdirmeye çalışmıştır. Kültürlü, tahsilli, Anadolu'nun ücra köşelerine bir başına gidecek kadar cesur, ekmeğini alın teriyle kazanacak kadar onurlu, iffet ve namusuna düşkün kadın profili Feride şahsında, olgun, anlayışlı, ciddi, terbiyeli ve geniş dünya görüşüne sahip insan tipi ise Hayrullah Bey, Kâmran gibi karakterlerde okuyucuya sunulmaya çalışılmıştır.

2.3.8. Kiralık Konak

İlk olarak İkdam'da tefrika edilen eser, 1922'de kitap hâline getirilir. Eserde siyasal, sosyal yapının değişmesiyle birlikte değerlerin de değiştiği anlatılır. Ayrıca modernize adı altında gelen yeniliklerin tepeden inme olduğu ve çabuk benimsenmelerinden dolayı tam ve doğru algılanmadığı, bu durumun ise nesiller arası çatışma ve ayrışmalara neden olduğu ifade edilir. Kısacası, hayatı kolaylaştırdığı ve insana mutluluk verdiği düşünülen maddesel imgelerin, ruhu doyumsuzluğa ve manevi bir boşluğa sürüklemesinin hem bireyde hem de toplumda bıraktığı sancılar dile getirilmektedir. Eserin özeti ise şöyledir:

Yaz mevsiminin gelmesiyle Naim Efendiler, Kanlıcadaki yalısına taşınırlar. Eşi Nefise Hanım'ın beş yıl önce hayatını kaybetmesi sonucu otoritesi ve nüfuzu kalmamış olan Naim Efendi, damadı Servet Bey'in, Büyük Hanım'ın yetiştirdiği hizmetçilere yol verip, yerine Beyoğlulu beyaz önlüklü, başı topuzlu görevlilere sesini çıkarmaz. Öfkesini ve üzüntüsünü içine gömse de henüz yirmi bir yaşında gazino ve eğlencelerin sadık bir gediklisi olan Cemil ile bütün gününü Gyp'in romanlarıyla tüketen, değişken, alaycı bir ruh yapısına sahip Seniha konusunda kaygılanmaktadır.

Siyasi değişimler sosyal yapıyı, sosyal yapı ise kültürel dokuyu etkilemiştir. Tanzimat ve Meşrutiyet ile başlayan yeni kıyafet modası, insanlar arasındaki seviyesiz, gelişmiş güzel ilişkilerin tetikleyicisi olmuştur. Her pazartesi günü Seniha'nın verdiği çay partisine gelen Faik Bey, genç kızın odasına istediği gibi girip çıkar, ayrıca Seniha'nın kıyafetlerinin uygunluğu konusunda hiçbir endişe ve utanç duymaz. Bu durum örf ve adetlerine bağlı olan Naim Efendi'nin rahatsızlık duymasına neden olsa da her şeye alışmayı çözüm olarak geliştirmiş kahramanın, daha sonra kayıtsız kalmasına neden olur.

Yabancı ülkelere gitmenin özlemiyle yanan Seniha, İstanbul'dan her geçen gün biraz daha sıkılır. Torununun ruhsal bunalımlarının evlilikle kaybolacağını düşünen Naim Bey'e herkes karşı çıkar. Hekimlerin Seniha'ya yer ve hava değiştirmesi gerektiğini söylemeleri üzerine, genç kız mürebbiyesi Madam Kronski ile birlikte Büyükkada'da yaşayan halası Necibe Hanımefendi'nin köşküne misafir olur.

Necibe Hanımefendi'nin evinde verdiği davete gelenlerden biri de Faik Bey'dir. Seniha ile Faik Bey arasındaki yakınlaşma flörte dönüşür. İki gencin mutluluğu Faik'in

kadına ve kumara olan tutkusundan dolayı uzun sürmez. Seniha, Cemil'in dostlarından Macit Bey'le görüşmeye başlar. Bu arada kuzeni Hakkı Celis'in manalı bakışlarına umut vermekten çekinmemektedir. Seniha ile Faik'in ulu orta sevişmeleri, ilişkilerine ciddiyetlik kazandırmamaları çeşitli dedikodulara neden olur. Söylenenler haysiyetli ve hassas bir insan olan Naim Bey'i çok sarsar. Yaşlı adam gençlerin evlenmeleri konusunda Faik'in babasıyla görüşmeye gider. Bu olay dede-torun arasındaki ilişkiye bir darbe olur. Yaşlı adam, kendisine bağırıp çağıran torununun hiddetinden dolayı yataklara düşer. Seniha da elmaslarını satarak Madam Kraft'la birlikte Avrupa'ya gider. Kimilerine göre felaket, kimilerine göre rezalet olan bu hadise aile fertlerini çok yıpratır.

Seniha'nın akıl almaz tavırlarına ve takip edilemez gönül ilişkilerine rağmen kuzeni Hakkı Celis onu sevmekte ve bir gün, kendisine döneceğinin düşünmektedir. Zaten kendisini hiçbir zaman sevmemiş olan Servet Bey, kızının evi terk etmesinden dolayı kayınpederini sorumlu tutarak konaktan ayrılır. Alafranga müptelası damadın Şişli'de bir apartmana taşınmasıyla Naim Efendi koca konakta yalnız kalır. Kardeşi Selma Hanım ve yeğeni Hakkı Celis yaşlı adamı ziyaret ederek, kimsesizliğini yaşatmamaya çalışırlar. Selma Hanım kardeşi için konağının kiralanmasının iyi bir fikir olduğunu düşünür. Oysa, Naim Efendi konağı satmamakta kararlıdır ve bu yüzden çeşitli oyunlarla kiracı adaylarını vazgeçirmektedir.

Bu arada Seniha, sefaret memuru Nedim Bey'den sonra... Mebusu Necip Bey'le flört etmektedir. Genç kızın doymak bilmeyen iştahı kendisine temiz duygular besleyen Hakkı Celis'in duygularına gem vurmasına neden olur. Genç adam sevgilinin açtığı boşluğu vatan aşkıyla doldurarak Çanakkale'ye savaşmaya gider. Hakkı Celis'ten sonra yalnızlığını derinden hisseden Naim Efendi, maddi konularda da sıkıntı içindedir. Konağın ihtiyaçlarını karşılamak için her gün eşyalarından birini satar. Hakkı Celis'in şehit olduğu haberi ile hepten yıkılan acılı adam, yatağa mahkûm hâle gelir. Seniha yeni gözdesi Kaymakam Azmi Bey'in şerefine yemek verdiği sırada, annesi ölüm döşeğinde yatan Naim Efendi'nin başucunda beklemektedir. O gece Hakkı Celis'in nasıl öldüğünden bahsedilmek istense de bunu dinlemek istemediğini belirten genç kız, davetliler arasındaki şeker tüccarının kurlarıyla keyifli anlar geçirir.

Eserde Yer Alan Kahramanlar

Kadınlar: Seniha, Nefise Hanımefendi, Sekine Hanım, Madam Kronski ve Matmazelleri, Belkıs Hanım, Nuriye Hanım, Neyyire Hanım, Marika, Selma Hanımefendi, Memduha Hanım, Necibe Hanımefendi, Madam Kraft, Ferdiye Hanım, Cenana Kalfa, Şekibe Hanım

Erkekler: Hakkı Celis, Faik Bey, Naim Efendi, Cemil, Servet Bey, Kasım Paşa, Macit Bey, Nazif Bey, Afif Paşa, Nedim Paşa, Ragıp Efendi, Hasan, Dilaver, Nedim Bey, Necip Bey

Yakup Kadri güçler dengesini maddi ve manevi değerler üzerine kurar, fakat kazananlar ise, “Acı patlıcanı kırağı çalmaz.” misali genellikle dünyevi zevkleri ağır basan, yaşamayı eğlenmeyle bir tutan insanlardır. Manevi yönü ağır basan kişiler ise ya kederinden yataklara düşer, ya da vatani kurtamak gibi yüce bir amaç uğruna canını feda ederler.

İnatçı, baskın ve sinirli deli saraylı kadınlar, Batılılaşmayı yalnız somut objelerden ibaret gören şekilci insanlar, gerçek ile hayalin arasına sıkışmış romantik gençler ile sağlıklı iletişim kurmak ya da empatiyle yaklaşmak yerine eski usül terbiye ile zamane insanına yön vermeye çalışan gelenekçi ihtiyarlar, eserde yer alan kişiler olurlar. Fakat şunu da belirtmede yarar var ki Yakup Kadri, kadın ve erkek kahramanlara aynı tutumla yaklaşmaz.

Ana gücü temsil eden ve olumlu özellikleriyle boy gösterenler erkekler (Hakkı Celis, Naim Efendi, *Nur Baba*'da Macid), menfi niteliklerin temsilcileri ise, daha çok kadınlar (Seniha, *Nur Baba*'da Nigâr, Ziba Hanımefendi) olur. Yazar kimi zaman onların ahlaki düşüklüklerinden ve gösteriş merakından (Seniha, Necibe Hanımefendi), kimi zaman acizliğinden (Sekine Hanım), kimi zaman agresif, katı, kuralcı yönünden (Nefise Hanımefendi), kimi zaman da dırdırcı ve şikâyetperest tavırlarından (Selma Hanım) duyduğu rahatsızlığı dile getirir. Buna karşın erkek kahramanlar, kadınlar kadar eleştiri oklarına maruz kalmamakla birlikte ideal insan portresi çizmekten uzak bir görüntü çizerler. Ne zampara Faik Bey, ne mirasyedi Servet Bey, ne para düşkünü Kasım Bey, ne de gelenekçi Naim Efendi yazarın tasvip ettiği tiplerdir.

“Hayır! Hayır! Millet denilen şey Naim Efendi gibi müstehaselerle (fosillerle), Seniha ve Faik Beyler gibi sefil iştahlı insanlardan mürekkep bir varlık değildi.” (s. 191-192)

“Naim Efendi hıçkırıklarında devam etsin ve Seniha Almanyalı, Avusturyalı zabitlerle rahat rahat çay ziyafetleri verebilsin diye, bir hafta sonra Çanakkale’ye, hayatına doymadan ölmeye gidecek” (s.191) olan Hakkı Celis ise; vatan savunması konusundaki hassasiyetiyle yazarın öne çıkardığı insan profilidir. Yakup Kadri’nin, cephede kahramanlaştırdığı ve şehitlik mertebesiyle yücelttiği genç adam; cephe gerisinde çekingen, duygularının tutsağında olan, zayıf ve hayalperest biri olarak eserde boy gösterir.

2.3.9. Nur Baba

1922’de yayımlanan eser, üçü ek olmak üzere toplam on iki bölümden oluşmaktadır. Yakup Kadri’nin bu eseri yayınlanmasından sonra çok tartışılmıştır. Eserde, bir din istismarcısı olarak tanıtılan Nur Baba’nın, olumsuz nitelikler sergileyen kişilik özelliklerinden ve kimliğinden dolayı Bektaşî Tekkesinin gözden düşürülmeye çalışıldığı görülür. Yakup Kadri daha çocukluk günlerinde kendisine aşılarmaya başlayan bu nefreti şöyle anlatır:

“Bektaşîliğin Manisa halkında katillikten, hırsızlıktan, gâvurluktan daha kötü bir şey telakki edildiğini ve hele bizim evde bunun sözünü söylemenin bile yasak olduğunu biliyordum. Zira bizim evde bu, bir aile faciasının, bir aile ayıbının da adıydı. Ortada dönen rivayetlere göre babamın ablasıyla arası bu yüzden açılmıştı ve halam malını mülkünü bu yüzden tasfiye edip Manisa’dan İstanbul’a gitmiş ve orada yerleşmişti.”¹⁵⁷

Halasının Rûfâî tarikatının önde gelen isimlerinden Vehbi Efendi ile sessizce çekip gitmesinin yanı sıra ayinlerde gerçekleştirilen zikirlerin de yazarı olumsuz yönde etkilediği görülür:

“Zira, bu Rûfâî tekkesinde olan işler hikâyenin başında size anlattığım Mevlevîhane Sema’larından büsbütün başka bir şeydi. O

¹⁵⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1999), *Anamın Kitabı*, Hzl. Atilla Özkırmımlı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 129

tatlılık, o nazlılık, o ahenk ve erkân nerede? Bu haşinlik, bu haşarılık neredeydi? Saç sakal karışmış, göğüs bağır açık yüzlerce kişilik bir sokak kalabalığı omuz omuza sıkışıp da saf saf olarak şeyhin karşısında dizildiler mi insanın içine hemen garip bir ürküntüdür çökerdi. Sanki, bunlar buraya ev sahibinin iznini almadan kapıları, bacaları kırarak girip yığılmış ve neredeyse bir katliama kalkışacaklarmış gibi gelirdi ilk görenlere... Hayır, şeyh efendi ne yılgın, ne baygındır. Şişlerle diken diken olmuş ateşin başında her türlü hücumu karşı koymak kararını vermiş bir kumandan gibi dimdik duruyor. Böyle bir kararın ise tam zamanı gelmiştir. Zira demin genizden gelen «Hu hu»lar, şimdi gırtlığa intikal etmiş, sertleştikçe sertleşmekte, birer paslı bıçak, birer kör testere hırıltısıyla kulakları tırmalamaktadır.»¹⁵⁸

Nihat Sami Banarlı, kişilerin zayıf ve eksiklerini sosyal, tarihsel ve dini yönü olan köklü bir kuruma mal etmeye çalışan yazarın, inançsal değerleri hırpaladığını ve bu durumun Bektaşiliğin iç yüzünü bilenler için üzücü olduğunu söyler.¹⁵⁹ Cevdet Kudret bu eseri “Nevyunanilik” akımının romandaki yansıması olarak görür.¹⁶⁰ Niyazi Akı da bu düşünceyi destekler.¹⁶¹ Eserin özeti şöyledir:

Birinci Bölümde, İstanbul’un yedi tepesinin birinde eski bir Bektaşi dergâhından kadın ve erkeklerin sabaha doğru yaptığı konuşmalar yer alır. Dem meclisinde bulunanlar içki içmekle, uygunsuz sohbetler etmektedirler. Bu olumsuz atmosferi Celile Bacı dağıtmak istese de pek başarılı olamaz. Dergâhın lideri Nur Baba, Ziba Hanımefendi’yi kendilerine katılmak isteyen hanıma engel olduğu için eleştirir.

¹⁵⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1999), *Age.*, s.129-131

¹⁵⁹ Nihat Sami Banarlı (1971), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (2. Cilt), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s.1203

¹⁶⁰ Cevdet Kudret (2004), *Türk Edebiyatı'nda Hikâye ve Roman* (2. Cilt), Dünya Yayıncılık, İstanbul, s. 134

¹⁶¹ “Yine müellifin ifadesine göre 1921 de yayınlanan roman yedi sekiz yıl önce (1914-1915), yani tekkeyle münasebeti sıralarında kısmen yazılmış bulunuyordu. Bu yıllar Yakup Kadri’nin Euripide’i ve bilhassa onun *Les Bacchantes*’ını okuduğu yıllardır, yani, paganist çağlardaki Bacchus âyinlerinin işret ve raks âlemlerinin cazibesine kapıldığı bir devredir; yazar, içkili, rakslı, müzikli âyinlerin, âyin-i cemlerin muhabbet dolu vecdi peşindedir. Bu itibarla, cemiyetimizin vaktiyle en önemli bir kültür müessesesi olan Bektaşi tekkelerinden birini sadece hissî ve ritüel taraftan işleyen romanı *Bacchanale* bir görü mahsulü kabul etmek yerinde olur. *Bkz.* Niyazi Akı (1960), *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 114-115

İkinci Bölümde, Nur Baba'nın çocukluğu, gençliği ve nasıl dergâh lideri olduğu anlatılır. Ayrıca selefî ve manevî babası olan Afif Baba'nın eşi Celile Bacı ile evliliği, genç müritlerden Ziba Hanımefendi'ye olan aşkı dile getirilir. **Üçüncü Bölümde**, söylentiler üzerine yeğenini ziyaret eden Ziba Hanım ile Nigâr Hanım arasında geçen konuşmalara yer verilir. Söylentilerin, Bektaşiliği bir çocuk eğlencesine çeviren Nasib Hanım gibilerin ortaya çıkardığı kanaatine varılır. **Dördüncü Bölümde**, Ziba Hanım'ın, yeğeni Nigâr Hanım'ı dergâha davet etmesi anlatılır. Dergâhta Nur Baba ile karşılaşan genç kadın, gördüklerini önceleri yadırgamış olsa da bir süre sonra Nur Baba'ya ve onun hayatına ilgi duymaya başladığını fark eder.

Beşinci Bölümde, Macid ve Nigâr Hanım'ın Bektaşiliğe yönelik izlenim ve düşüncelerine yer verilir. Macid oldum olası sevmediği bu kurumu alaşağı etmek için elinden geleni yapmakta, Nigâr'ı oradan uzaklaştırmak için her türlü yolu denemektedir. **Altıncı Bölümde**, Nur Baba dergâhının emektar aşçısı Çinarî konu edilir. **Yedinci Bölümde**, Nigâr'dan dolayı Macid'in dergâha girmek zorunda kalması ve dinsel törenden duyduğu rahatsızlık ele alınır. **Sekizinci Bölümde**, Nur Baba'nın Nigâr Hanım'a duyduğu aşk dile getirilir. **Dokuzuncu Bölümde** ise, tekke liderinin genç kadını ağına düşürmesi için oynadığı oyunlara ve yaptığı kurlara (serenatlar, ayağına kapanma, şiirsel yorumlar, süzgün bakışlar...) yer verilir.

Eklerde Anlatılan Olaylar:

Ek 1: Nigâr Hanım'ın, Nur Baba'nın eşi olduğu, dergâhta yaşamaya başladığı, servetini dergâhın gereksinimlerine harcadığı ve beş, altı yıl içinde bakımsız ve çökmüş bir kadına dönüştüğü belirtilir. **Ek 2:** Nevruz günü Nur Baba'nın son gözdesi Süheyla ile evleneceklerinin haberinin yayılmasına ve bunu duyan Nigâr Hanım'ın duyduğu üzüntü ve pişmanlıklara yer verilir. **Ek 3:** Macid'in Nigâr Hanım'ı çocuklarıyla bir araya getirmesi fikrine karşın, genç kadının hastalık nöbetlerinin etkisiyle bu konuya ilgisiz kalışı anlatılmaktadır.

Eserde Yer Alan Kahramanlar

Kadınlar: Nigâr Hanım ve annesi, Nasib Hanım, Celile Bacı, Ziba Hanımefendi, Süheyla, Alhotoz Afife Hanım

Erkekler: Nur Baba, Macid, Derviş Çinarî, Safa Efendi, Rauf Bey, Miralay Hamdi Bey, Afif Baba, Nesîmi Bey, Udî Niyazî, Latif Baba, Eşref Paşa

Çocuk(lar): Nigâr Hanımın oğlu ile kızı

“Romanlarım çocukluğumdan beri üzerimde tesir bırakmış vakaların, insan tiplerinin kendi mizacıma ve hayat telâkkime göre hikâye ve tahlilleridir”¹⁶² diyen yazarın, bu romanda da insanı tek yönlü bir varlık olarak ele aldığını söylemek mümkündür.

2.3.10. İstanbul’un Bir Yüzü

Abdülaziz, Meşrutiyet Dönemlerini ve I. Dünya Savaşı’nın yaşandığı günleri konu edinen eser ilk olarak “İstanbul’un İç Yüzü” (1920) olarak yayımlanır, fakat daha sonra “İstanbul’un Bir Yüzü” (1939) olarak değiştirilir. Fethi Naci, bu değişikliği doğru bir tercih olarak görür:

“Romanın adının değiştirilmesinin pek yerinde olduğunu söylemişim, çünkü bu roman, bütün İstanbul’un içyüzünü değil, yalnızca İstanbul’da yaşayan bir azınlığın içyüzünü gözler önüne seriyor: Savaş zenginleri, karaborsacılar, vurguncular, türediler, İttihat ve Terakki’nin adamları... İstanbul’un 'öteki yüzü', yani 'halk' yok romanda.”¹⁶³

Ülkeyi bir hastalık gibi saran türedi savaş ve polita zenginlerinin ince bir ironi ile yerden yere vurulduğu eserde yazar, eski devrin asalet ve karakter sahibi insanlarına özlem duyarken, yeni devrin ahlaksız, dalavereci, açgözlü, bencil... simalarından duyduğu rahatsızlık ve üzüntüyü dile getirir.

Toplumun bir grubu arasında gerçekleşen iktisadi hormonal büyüme ve ahlaki değer çöküşü İsmet’in ağzından okuyucuya ulaşmaktadır. “İstanbul’un İçyüzü, Meşrutiyet devrinde iş başına geçen ve yazarın siyasal rakipleri olan İttihat ve Terakki Fırkası adamlarını ve Birinci Dünya Savaşı sırasında bunların zengin ettikleri türedi savaş zenginlerini yeren bir çeşit, siyasal yergi romanıdır.”¹⁶⁴ Eserin özeti şöyledir:

“**Bir Harp Zengini**” adlı bölümde Fikri Paşa sarayında misafirleri eğlendiren İsmet ile savaş sonrası mevcut durumdan yararlanarak bir anda zenginleşmiş Kâni’nin yıllar sonra gerçekleşen buluşması anlatılır.

¹⁶² Selim İleri (1978), *Çağdaşlık Sorunları*, Günebakan Yayınları, İstanbul, s. 95

¹⁶³ Fethi Naci (2002), *Yüzyılın 100 Romanı*, Adam Yayınları, İstanbul, s. 85

¹⁶⁴ Cevdet Kudret (2004), *Türk Edebiyatı’nda Hikâye ve Roman* (2. Cilt), Dünya Yayıncılık, İstanbul, s. 177

“**Eski Devirdekiler**” isimli ikinci bölümde, Fikri Paşa’nın dağda yeni tarzda yaptırdığı konakta geçen unutulmaz kışlardan bahsedilir. Bu süreçte İsmet’in unutmadığı olaylardan biri, Damat İshak Bey’in, çocuğunun sütinesiyle kaçması ve Kâni’nin onların yaşadığı yeri bulmasıdır. Ragibe Hanım, kocasının affedilmek için bitmek bilmeyen dil dökmelerine dayanamayarak hiçbir şey olmamış gibi eşiyle evine döner. Sütine de İshak Bey’den bezdiği için onun gidişine ses çıkarmaz. Şadiye Hanım’ın saman ateşi misali çabuk tutuşan ve sönen sevdaları, İsmet’in âşıklar arasındaki mektupları taşıma macerası, bölümde yer alan diğer konulardır.

“**Yeni Devir Simaları**”nda yoksul iken bir anda zenginleşen Mesut Efendi’nin, evli bir kadın olan iri gözlü Ayşe’nin kızına tutulması, para karşılığında onunla evlenip, daha sonra kadını boşaması anlatılır. Eserde ayrıca Ali Bey’den de bahsedilir. Ali Bey, Ermeni sarrafından öğrendiği bir işle zenginleşir. Öncelikle çevresindeki insanları birer birer evlendirir. Bu bölümde Çöpçatan Ali Bey dışında Kâni’nin savaş ve politika zengini olan Lütü Pehlivan ve Hidayet Bey’in yaşadıklarına yer verilir.

“**Eski Devir Simaları**”nda zenginken fakirleşen Saffet Bey’e, Daniştay’da azalık yapan ve ikinci evliliğinden dolayı kahrından ölen Ziya Bey’e, yeme, içme dışında hiçbir kaygısı olmayan Rıza Bey’e, rezaletleri isim yapmış Ahmet Bey ile oğluna, son olarak da Babıâli’de kalem müdürü Nazmi Bey’e ve arabozucu Hacı İshak Bey’e yer verilir.

“**Harp Devrinin Hanımları**” adlı son bölümde ise, Kâni’nin ısrarına dayanamayan İsmet’in, Şayan’ı ziyaret ettiği gün Hizmetçi Peyker’in evlendirilmesinden dolayı bir araya gelen misafirlerine yönelik gözlemlerine ve hayat hikâyelerine yer vermesi anlatılır. Ayrıca, Madam Aldiyado’nun sahte vatanseverliliği, Nermin ve Munire kardeşlerin dayızadeleri şair Bidar’a duydukları aşk, Seniha Hanım’ın bedbaht evlilikleri, Leyla Hanım ve kızlarının hafifmeşrep tavırları, Namika Hanım’ın annesinin tepkisine rağmen çirkin ve yoksul bir insan olan Osman Bey ile olan evliliği, alttan alta terzinin reklâmını yapmak amacıyla giydiği kıyafetlerle dikkat çeken Fevziye Hanım ve öğretmenliğin karın doyurduğuna inanmayıp zengin bir harp kaçkını ile hayatını birleştiren Leyla Hanım’ın yaşadıkları anlatılır.

Eserlerde Yer Alan Kahramanlar

Kadınlar: İsmet, Şâyan ve kızları, Rukiye Hanım, Dilara Hanım, Şadiye Hanım, Taya Hanım, Seniha Hanım, Leman ve annesi, Leyla Hanım ve kızları, Neriman ve kızı Nemika, Munire, Nermin, İri gözlü Ayşe'nin kızı, Matmazel Meri, Madam, Madam Tirello, Peyker, Sütnine, Ziya Bey'in eşi, Madam Aldiyado, Fevziye Hanım

Erkekler: Kâni, Fikri Paşa, Damat İshak Bey, Osman Bey, Doktor Vasaf Bey, Recep Bey, Bekir, Aziz, Hafıye Ahmet, Şişman Rıza Efendi, Nazmi Bey, Ali Bey, Ziya Bey, Saffet Bey, Lütfü Pehlivan, İmam İshak Efendi, Fatin Bey, Zâl Bey, Hidayet Bey, Tunuslu Zülâl Bey

Eserde görüldüğü gibi kalabalık bir şahıs kadro yer almaktadır. Yazarın kadın-erkek dağılımında dengeyi gözettiğini söylemek mümkündür. Çocuklar ise, yetişkinlerin hayatlarındaki geriye dönüşlerle vücut bulmuşlardır. Refik Halit, özellikle Sultan Abdülaziz döneminden sonra, kaymak tabakada kendine yer açmaya çalışan sonradan görme insanları mizansen bir yaklaşımla eleştirir. Yazarın bu tutumunda, gerçek hayatta İttihat ve Terakkicilere duyduğu olumsuz hislerin payı bulunmaktadır. Romanda Eski devrin insanları özlemle yâd edilirken Yeni devrin simaları ise görgüsüzlükleri, dengesizlikleri ve bayağılıklarıyla yerin dibine geçirilir.

“Evet, işte harp devri simaları (yüzleri) hep böyle şansız, bayağı, zevk vermez, kaba adamlardan ibaretti.” (s. 102)

“Eski devir simaları (yüzleri) ... Onlar da başka biçim acayip şeylerdi; fakat doğrusu, az zararlı, baba adamlardı, en kendine düşkün, en kendini beğenmişinin bile gene etrafında olup biten işlerle, çekilen mihnetler (sıkıntılar) ve sefaletlerle bir alâkası; insanı hiddetlendirmeyen, göze batmayan, kana dokunmayan bir safdilliği, bir cahilliği vardı. Sohbetleri, seyranları, kanaatleri hepsi kendilerine mahsus (özgü), nev'i şahıslarına münhasır (kişiliklerine uygun), gönülden doğma, yüreğe bağlıydı; imanları, itikatları içinde ne rahat, ne müsterih yaşarlar, bugünün adamlarına nispetle bir çocuk gibi günahsız, fütursuz ömür sürüp ne mes'uliyetsiz ve azapsız ölürlerdi.” (s. 103)

Millî Edebiyat geleneğinin içindeki pek çok eser gibi bu romanda da insanı çeşitli renk ve desenlerinden izole edip, yekpare bir varlık olarak gören bir algılayış vardır.

2.3.11. Efruz Bey

II. Meşrutiyet öncesinden başlayarak I. Dünya Savaşı yıllarına uzanan dönemin romanı olan Efruz Bey “yazarın ölümünden üç ay kadar önce 8 ve 9 Aralık 1919 tarihlerinde Vakit Gazetesinde çıkan 'Efruz Bey, memleketimize ait bazı tiplerin ve bazı meyil ve itiyatların sanakârâne bir mübalâğa ile çizilmiş bir karikatürü hükmündedir' ilanından hemen sonra 10 Aralık 1919 'da eserin birinci bölümü olan 'Hürriyete Layık Bir Kahraman' parçasınının tefrikasını yapar... Bu bölüm 'Fantazi Roman' başlığı ile cep kitabı boyunda basılarak aynı yıl yayımlanır.”¹⁶⁵

Eserin diğer bölümlerinin ciltlere gelişigüzel biçimde dağıldığını belirten Cevdet Kudret, bu durumun Pertev Naili Boratav'ın dikkati sayesinde düzeltildiğini, romanın tam baskısının ise, 1970 yılında Bilge Yayınevi tarafından gerçekleştiğini ifade eder.”¹⁶⁶

Tahir Alangu, Ömer Seyfettin'in “Hürriyete Lâyık Bir Kahraman parçasının temelindeki şarlatan tipi ile Feyzelof Rıza Tevfik'i, Kâmurân Bey Tanburîn'in sözlerinde ise Yusuf Akçura'nın kişiliğini ifade ettiğini söyler. Akçura'nın 'on beş asırlık Akçora âilesinin vâris-i asâleti olan pederi' kaydını da buna delil gösterir. Aziz al-Sücûf al Zırtaf tipinde ise Kabataş Lisesindeki arkadaşlarının Fransızca öğretmeni olan Osman al Uttas Bey'i tasvir eder. Onun bozuk şivesini ve tuhaf sözlerini kendisine göre yorumlayan yazarın yeni bir mizah konusu çıkardığını belirtir.

'Tam Bir Görüş' adlı bölümde hayallerinden romantik köy manzaraları yaşatan taklitçi aydınları, 'Bilgi Bucağında' ise dönemin tarihçilerini alaya alır. Türkiye'de saltanat hanedanından başka Türk olmadığını ispat ettiği hâlde Afrika zencilerinin Türk olduklarını meydana koymaktan geri durmayan Ahmet Mithat Efendi, Amasya Tarihi müellifi Necip Bey, Sümer, Akad ve Hititlerin Türk olduğunu savunan Ahmet Refik yazarın oklarına, hedef isimler olur. Yazarın «Amerikalılar Türktür» buluşuyla onları mizahsen bir yaklaşımla eleştirdiği belirtilir. Bucak Başkanı olarak taşlanan kişi Hamdullah Suphi'dir. Kendisinden hoşlanmayan yazarın onu partinin liderler zümresi arasında entrikalar çeviren bir kimse olarak gördüğünü çevresiyle paylaştığı, bu hikâyesinde, Türk Ocaklarını kendi kişisel tutkuları yönünde kullanmak isteyenlere açıkça çattığı görülür.

¹⁶⁵ Tahir Alangu (1968), *Ömer Seyfettin- Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, May Yayınları, İstanbul, s. 476-477

¹⁶⁶ Cevdet Kudret (2004), *Türk Edebiyatı'nda Hikâye ve Roman* (2. Cilt), Dünya Yayıncılık, İstanbul, s. 36

Beşinci Bölüm olan 'Açıkhava Mektebi' nde Müfid Bey'in şahsında, Meşrutiyet devri eğitimcilerinden Satı Bey'in kastedildiğini anlatır. Satı Bey o dönemde Osmanlıcı geçindir. Ziya Gökalp'in görüşlerine karşı çıkar, imparatorluğun çökmesi ile Suriye, Irak ve en sonunda Mısır'da kitapları ile Arap Nasyonalizmin öncülüğünü eder, akabinde de bir zamanlar çatışma içinde olduğu Gökalp'in düşüncelerinin aktarmacılığını yapar. 'Yeni Mektep'teki çocuk yuvası ile burada Tıfıl Kovuğu diye alay edilmektedir. Türkiye'de ilk açık hava okulunu Çamlıca'da açan İsmail Hakkı'da yazarın hicivlerinden nasibini alır.

'İnat'ta ise ittihat ve Terakki despotluğuna karşı olmasından dolayı Bergsoncu Mustafa Şekip Tunç'un aksine, son anı defterindeki notlardan hareketle Yahya Kemal'in eleştirildiğini belirtir, çünkü Ömer Seyfettin, Yahya Kemal ile Türkçe'nin doğru ve düzgün kullanımı üzerine Ziya Gökalp, Fuat Köprülü ve başkalarının huzurunda, bir tartışma yaşamıştır.¹⁶⁷

Sonuç olarak Efruz Bey, yazarın haz etmediği fikirlerini temelsiz ve saçma bulduğu insanları sert ve kırıcı bir tutumdan uzak, zarif bir mizahsen yaklaşımla yerdiği eserin adıdır. Nezaket ve zerafet kurallarından ödün verilmeden tatlı bir üslupla gülünç duruma düşürülen insanlar Efruz Bey namı diğer Ahmet Bey karakterinde vücut bulmuşlardır.

İdeal insan tipinin, olumlu kişilik özellikleri ve evrensel değer yargıları ile verilmesinin aksine alışık olunmadık bir tarzda, zaaf ve eksiklikleri ile çizilmesi Cervantes hayranı olan yazarın bir Don Kişot yaratmaya çalıştığı fikrini akla getirir. Nitekim, 'Boratav da bu kanıdadır ve bu eseri, Ömer Seyfettin'in Don Kişot'u olarak görür.¹⁶⁸ Yazarın "Sivrisinek" adlı son bölümünde liyakata sahip olmayanları yeldeğirmenlerine saldıran Don Kişot'a benzetmesi, bu gayretin açık bir işaretidir.

Birinci Bölüm (Hürriyete Lâyık Bir Kahraman)

Ahmet Bey kalemdeki görevinin başına geçer geçmez Kanun-i Esasi'nin kabul edilmesiyle hürriyetinin ilan edildiğini belirtir. Mümeyyiz ise bunun zaten mevcut olduğunu ve her sene resmi Salnâmenin en başına basıldığını söyler, fakat Ahmet Bey'i ikna etmeyi başaramaz. Babıâli'ye gelerek "Yaşasın Hürriyet!" naraları ile ortalığı

¹⁶⁷ Tahir Alangu (1968), *Ömer Seyfettin- Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, May Yayınları, İstanbul, s. 480-494

¹⁶⁸ Cevdet Kudret (2004), *Türk Edebiyatı'nda Hikâye ve Roman* (2. Cilt), Dünya Yayıncılık, İstanbul, s. 36

kariştiran kahraman, Beyoğlu'nun altını üstüne getirir. Bir saat içinde etrafına hükümet memuru, müsteşar, mümeyyiz, hulefa kâtibi gibi daha pek çok insanı toplamıştır. Kendisini Jön Türklerin reisi olarak tanıtan Ahmet Bey, coşkulu konuşmalar yapar. Art arda sıraladığı tutarsız ve gerçek dışı söylemlerine rağmen halkın özlemini duyduğu kahramanı olur.

Sıradan bir devlet memuru iken bir anda halkın sevgi çemberiyle kuşattığı Ahmet Bey, istibdat ve zulüm karanlığını aydınlattığını düşünerek kendisine “Efruz” ismini uygun görür. Kahraman, Sahavet Hanını merkez yaparak yürüttüğu çalışmalar üzerine bir sabah İttihat ve Terakki Cemiyetine götürölür. Cemiyettekiler sırf pohlanmak için bu kadar gürültüye sebep olan Efruz'a gülseler de, onu Hapishane-i Umumiyyeye gönderirler. Burada üç gün gibi bir süre tutuklu kalmasına rağmen, halk onu kolayca unuttur. şimşek gibi çakan bu görkemli hayattan yalnızca geriye ismi yadığâr kalır.

İkinci Bölüm (Asiller Kulübü)

Her ay annesinin verdiği on beş lira ile kalemden aldığı 2500 kuruş dışında bir geliri olmayan Efruz Bey'in en belirgin özelliklerinden biri, zengin görünmek istemesidir. Bu amaçla asil ve varlıklı olduğunu düşündüğu arkadaşlarını evine davet eder. Onlara asaletleriyle örtüőecek komik unvanlar veren kahraman, gerçekte bir kumarbaz ve sahtekâr olan Zırtaf'ın evinde toplandıkları sırada polis baskınına uğrar. Zırtaf'ın tutuklanmasıyla bir daha arkadaşlarıyla bir araya gelemeyen Efruz, bu olayın zenginliğini ve asaletini çekemeyen insanların bir komplosu olduğunu düşünür.

Üçüncü Bölüm (Tam Bir Görüş)

Kendisini kitaplara veren kahraman kütüphane kütüphane gezindiği bir sırada yazar ile karşılaşır. Gittikleri köyde başına gelenler onun bütün köylülerin saf ve temiz oldukları düşüncesini çürütüp, yanıldığını gösterse de Efruz, doğru bildiği yolda yürümeyi kutsal bir görev saymaya devam etmektedir.

Dördüncü Bölüm (Bilgi Bucağında)

Efruz Bey, Bilgi Bucağında sosyoloji dersleri vermeye başlar. Reis Bey'le, yaz tatili, konusunda girdiği tartışmadan galibiyet elde ederek, Türk Ocağının en güçlü adamı olur. Mantık ve muhakemeden uzak sırf muhalefet yapmak adına savunduğu

görüşler insanların onu anlamasını güçleştirmiştir. Bir zamanlar, heykeli dikilecek adam olarak görülün Efruz Bey, yazmak yerine konuşmayı yeğlediği için artık Bilgi Bucağında ders veremeyeceğine kanaat vererek, sessizce oradan ayrılır.

Beşinci Bölüm (Açık Hava Mektebi)

Efruz Bey, Avrupa postasının gecikmesi üzerine hem kitapların olduğu yere hem de tahsilini tamamlamak için Avrupa'ya gitmeyi düşünür. Bu fikrini Tıfıl Kovuğu adlı özel bir mektebin sahibi olan Müfat Bey'le paylaşır. Bu görüşme neticesinde el işlerine yeteneğinin olduğunu düşünen kahraman, “Avrupa'ya gitti.” söylentilerini yaymasına rağmen gizlice evinde çalışır. Arkadaşlarına üç yıl görüşmeyeceğini söyleyip vedalaşp ayrılan Efruz, bu yalana en fazla iki ay dayanabilir. Kitaplardan da epey sıkılmış olan kahraman “Masrık-ı Envar-ı Maarif-i Osmani!” mektebinin müdürü ile tanışır.

Efruz'un açık hava mektebi fikrine olumlu bakan müdür, birçok şeyi bedavaya getireceğini düşünerek onun görüşlerini hemen kabul eder. Okul, artık öğrencilere her bilgiyi yaşayarak öğrenmelerini sağlayan bir misyonu yüklenmiş, bunların sorumlusu olarak da işlerin başına Efruz getirilmiştir. Efruz Bey, daha ilk dersten talihsiz bir olayla karşılaşır. Sahipsiz köpeklerin saldırısından kurtulmak için çıktığı bayrak direğinden düşüp, gözlerini hastanede açar.

Altıncı Bölüm (İnat)

“... yalnız “şifahi bir muharir” değil, aynı zamanda şiirsiz meşhur bir şair, esersiz meşhur bir dâhi, ilimsiz meşhur bir âlim... Kanatsız kuş, kambursuz deve, gagasız leylek gibi harika ...” (s. 129) bir insan olan Efruz'un yazarla dilin doğru kullanımı üzerine girdiği tartışmada fikirlerini hiçbir tavize yer vermeden, şuursuzca savunması anlatılır.

Yedinci Bölüm (Sivrisinek)

Müdürlükten sonra dergi editörlüğüne başlayan Efruz'a en güzel dersi yazarın kendisi verir. Kendisinde liyakatın bulunmadığını ve bu yüzden de aciz ve şarlatan olduğunu düşünen yazar, onun bu tür şeylerle ancak kendini komik duruma düşürdüğünü anlatır.

Eserde Yer Alan Kahramanlar

Kadınlar: Efruz'un annesi, Despina, Mehveş, Peyker, Pesent

Erkekler: Efruz Bey (Ahmet Bey), mümeyyiz, talebeler, Jön Türkler, Müfat Bey, Mehmet Mustafa Tahsin Nidai Bey, Zırtaf, Nermin Bey, Müzekki Bey, Yusuf Pinko ve yazarın kendisi

“Bir fantezi roman olan Efruz Bey, II. Meşrutiyet devri Türk toplumunun çeşitli kesimlerindeki hürriyet, siyaset, alafrağa yaşayış, yabancı hayranlığı ve yabancılara özentisi, bilim, milliyetçilik, köycülük, dil, edebiyat, tarih, sosyoloji, eğitim, felsefe... gibi anlayış ve yaşayış özelliklerini ele almakta, değişik kesimlerin temsilcileri Efruz Bey’in kişiliğinde birleştirilmektedir.”¹⁶⁹ Efruz, bu yönüyle yazarın hoşlanmadığı, düşüncelerini tasvip etmediği şahsiyetlerin temsilidir. Bilgiçlik taslayan aydınlar, söylenmemiş her sözü bir buluş olarak gören düşünce mucitleri, gösteriş düşkünleri, kendini dev aynasında görenler... Ömer Seyfettin’in hicivlerinden yakalarını kurtaramazlar.

2.3.12. Yalnız Efe

Yalnız Efe’de, Sivastopol ve Silistre bozgunlarıyla birlikte, devlet otoritesinin zayıflaması sonucu hırsızların, zalimlerin at koşturduğu Anadolu’da, ezilen ve hor görülen köylünün sesi olarak adaleti sağlamaya çalışan bir halk kahramanının hikâyesi anlatılır.

“... bir parmağımız yaralansa, bedende ruhu birbirine bağlayan ve egemen kesimle birleştiren bütünlüğümüz duyar bunu, acıyan bir tek yanımız da olsa, acıyı her yanımız bir bütün olarak duyar, böylece de parmağımız ağrıyor deriz. İnsanın başka yerleri için de böyledir, ister ağrının verdiği rahatsızlık, ister zevkin verdiği rahatlık halinde olsun.”¹⁷⁰ cümleleriyle iyi yönetilen bir sitenin hâlini küçük bir ağrıyı bütün uzuvlarıyla hisseden bir vücuda benzeten Platon gibi Ömer Seyfettin de toplumdaki en küçük bir aksaklıktan ve bozukluktan dolayı halkın olumsuz etkilendiğini hatta bunun bedelini en ağır şekilde ödeyen kitle olduğunu anlatmaya çalışır.

Yiğitlerin ve cesaretin daha çok erkek kimliğiyle özdeşleştirilmeye çalışıldığı bir dönemde yazar, kabullenmişleri bozarak kadınların da birer halk kahramanı olabileceğini anlatmaya çalışır. Aradan yıllar geçtikten sonra gerçekleşen Kurtuluş

¹⁶⁹ Cahit Kavcar (1984), Ömer Seyfeddin'in "Efruz Bey" Tipi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 1, s. 372

http://dergiler.ankara.edu.tr/detail.php?id=40&sayi_id=517 Erişim: 08-06-2013

¹⁷⁰ Eflatun (1973), *Devlet*, Hürriyet Yayınları, Çev. Hüseyin Demirhan, İstanbul, s. 203

Savaşı'nda Anadolu kadınının fedakârlıkları ve kahramanlıkları düşünüldüğünde yazarın bu öngörüsünde haklı olduğu söylenebilir. Eserin özeti şöyledir:

Yazar, Kumdere Köyünün en ünlü nişancılarından biriyle Akkovan'a doğru yürürken sırtını bir çam ağacının gövdesine vererek biraz dinlenmek ister. Sigarasını yakması üzerine kılavuzun sert tepkisiyle karşılaşır. Her gece nur indiğini gören insanların olduğunu söyleyen nişancı, Yalnız Efe'nin sır olduğu yerde sigara içilmemesi gerektiğini söyler. Ger Ali'nin, Koroğlu'nun Develi'nin, Cellav'ın menkıbeleriyle büyümüş olan yazar, Yalnız Efe'nin de hikâyesini dinlemek ister. Küçük yaştaiken, onu gören kadınlardan olayı öğrendiğini belirten kılavuz, halkın gönlünde unutulmaz bir yer etmiş olan kahramanın yaşadıklarını şöyle anlatmaya başlar:

Yörük Hoca dört sene evvel karısını kaybetmiş, kızı Kezban'la yaşayan ihtiyar bir insandır. En büyük hayali Silistre bozgunundan sonra Anadolu'da yaygınlaşan eşkiyalık, zulüm, hakaret, hırsızlık, açlık ve yağmacılığa son veren bir kahramanın ortaya çıktığını görmektedir. Bir akşam Yörük Hoca'nın evine Sivastopal'da birlikte savaştıkları arkadaşları misafir olur. Eseoğlunun bütün köylülerin tarlalarını, çiftliklerini zapt ettiğinden bahsedilir. Eseoğlu zor durumda olanlara para vermekte, sonda da onları faiziyle birlikte borç batağında bırakmaktadır. Yörük Hoca Eseoğlu'na üç yıl önce senetsiz bir şekilde borç vermiştir. Yaşlı adam, ondan parasını almak için kasabaya iner, fakat bir daha geri dönmez. Kezban babasının kimin tarafından öldürüldüğünü öğrenmek ve katilini, azmettiricisiyle birlikte kasabadaki hükümet yetkililerine teslim etmek amacındadır. Genç kız babasını vuranı, Çoban Deli Mustafa'dan öğrendikten sonra zaptiyeye gider, durumu bildirir.

Zaptiye, kızı ciddiye almadığı gibi, hakaretlerle başından savuşturmaya çalışır. Kezban, katili görmezden gelen, şikâyeti değerlendirmek yerine kendini aşağılayan görevliyi öldüreceğine söz verir. Bunu duyan zabıt, Kezban'ı döverek sokağa atırır. Bu olaydan sonra genç kız ortadan kaybolur. Herkes İzmir'e birinin yanına evlatlık verildiğini düşünürken, o, dağa çıkar. İlk işi, sarhoş teğmeni öldürmek olur. Daha sonra babasını öldüren koruyucunun ve olayı hasıraltı ettiren Eseoğlu'nun hayatına son verir. Kasabalı ağaların çiftliklerinde korucu, hergeleci, çoban olarak çalışan bütün yabancıları birer birer ortadan kaldırır. Zalim zaptiyeleri, köylüyü soyan memurları ve

rençberleri dolandıran madrabazları öldüren Kezban'a tek başına gezindiğinden dolayı "Yalnız Efe" lakabı verilir.

Fakirlere yardım eden, köylere mektep kurduran, köprü yaptıran... Yalnız Efe halkın kahramanı olur. Her köyün korusunda gizli bir ağaca astığı heybelere köylülerin getirdiklerini bırakmalarıyla ihtiyacını karşılar. Günlerden bir gün Söke tarafında Rum eşkiyasını durduramayan bir bölük asker, eli boş dönmek için Yalnız Efe'yi yakalamaya çalışır. Askere ateş açmak istemeyen kahraman; geriye tüfeğini, seccadesini ve yeşil namaz bezini bırakarak ortadan kaybolur.

Eserde Yer Alan Kahramanlar

Kadınlar: Kezban (Yalnız Efe), sütninesi, Tosun Dayı'nın karısı, isimsiz köylü kadınlar

Erkekler: Yörük Hoca, Eseoğlu, Kaymakam, Zaptiye şarhoş zaptiye, kâhya ve kardeşi Zeynel, Muhtar Mehmet, Hacı Durmuş, Hristo Çorbacı, Tosun Dayı, Deli Mustafa, Kamgısızların Veli, Nalbant İsmail, isimsiz Rum ve yerli askerler, yazarın kendisi ile kılavuz

Kalabalık bir erkek kadrosuna sahip olmasına rağmen olayları yönlendiren yegâne kişi Kezban'dır. Yazar, Kezban karakteri ile özlemine duyduğu kadın ve erkeğin profilini aynı potada eritmeye çalışmıştır. Kezban her ne kadar dışıl özelliklerden içi boşaltılmış bir genç kız olsa da yazar cinsiyete değil, cinsiyetin temsil ettiği niteliğe dikkat çekmek istemiştir. Ömer Seyfettin'in amacı, haksızlığa sesini yükselten, yiğit, gözü pek, inançlı, ahlaklı kişileri idealize etmek, ayrıca kurumlarının yozlaştığı, devletin el çektiği ve halkı kendi kaderine bıraktığı topraklarda, cirit atan vurguncu, ahlaksız, zalim kişileri yermektir.

2.3.13. Aysel

1919 yılında "Kurbağacık" adıyla yayımlanan eser, daha sonra Aysel (1933-1943) ismiyle okuyucusuyla buluşur. Kurbağacık meselesi önemli olmakla birlikte eserin sonlarına doğru konu edinilir. Bu yüzden bu isimlendirme doğru, fakat eksiktir. Olaylar Ali ile Aysel cephesinde geliştiğinden -hatta eserin ağırlığı Ali üzerinde de denilebilir- iki kahramana atfedilecek bir isimlendirme, kanımızca daha yerinde bir tercih olurdu. Yazarın kitabın başlığı konusunda yaşadığı tereddütü Aysel ile gidermiş

olması çekingen, ürkek bir kahraman olan Ali'den ziyade özgüven sahibi, yiğit Aysel'in buna daha çok yakışacağına inanması ile ilişkilendirilebilir.

Osmanlı-Rus Savaşının yaşandığı yılları konu edinen eserde, temeli ekonomiye dayanan sınıfsal farklılıkların kadın-erkek arasındaki gönül ilişkisine olumsuz yansımaları ele alınmıştır. Ezen-ezilen arasındaki sosyal uçurumun tetikleyici olarak gelişen olaylarda paranın beslediği güç ve nüfuzun çeşitli hile ve oyunlarla kötüye kullanılmasını gerekçe göstermek mümkündür. Eserin özeti ise şöyledir:

Hacı Nazif Ağa; her hasat zamanında yaptığı gibi bu yıl da zenginlik ve gücünün göstergesi olarak köylülere harman ziyafeti vermektedir. Kızı Aysel son döğene binmenin uğur olduğuna inandığı için bunu denemek ister, fakat döğenci başı, yerini geçici olarak Günahsızların Ali olarak bilinen Kâtip Ali'ye bırakmıştır. İki gencin bakışları, muhabbeti sıcak bir gönül akışına neden olur. Sonraki günlerde gençlerin birkaç kere buluşmaları ve bunun Hacı Nazif tarafından bilinmesi, Ali'nin işini kaybetmesine neden olur. Hacı Nazif, Ali'ye yapılan bu kötülük karşısında kızını Karakol Çavuşu'na verme konusunda anlaşmaya oturmuşsa da verdiği karardan vazgeçer. Bu olaya canı sıkılan Çavuş, Aysel'le evlenmek istemez. Hacı Nazif'in suçlamaları üzerine kovduğu Ali'yi tekrar işe alır.

Ayrıca maaşını da yüz elliden üç yüz kuruşa çıkarır. Hacı Nazif gelişmelerden rahatsızlık duyduğundan ikinci planını harekete geçirir. Ali'nin bir asker kaçağı olduğunu ve Çavuş'unun da buna göz yumduğunu yetkililere belirterek Karakol Çavuş'unun tutuklanmasını sağlar. Yerine geçen yeğeni Sadık'ın ilk işi, hakaret ve aşağılamalarla Ali'yi kovması olacaktır. Bütün kapıların yüzüne kapandığını gören Ali, Aysel'i kaçırmaya karar verir. Bunu öğrenen Günahsızın Veli oğluna zarar verecekleri kaygısıyla kaçmalarına engel olmak için Aysel'e yalan söyler.

Ali'nin kendisiyle yalnız parası için evlenmeyi düşünen bir insan olduğu yalanına inanan Aysel, gözyaşları içinde evine gelir. Bunu fark eden Hacı Nazif, yanına Sadık Çavuş'u da alarak çeşitli aşağılamalarla Günahsızın Veli'yi dövmeye başlar. Anne ve babasının Aysel tarafından ihbar edildiği söylentisi ve Hacı Nazif'in, çavuşla birlikte babasını dövmesi Ali'yi çok üzer. Bir yıl önce ayrılmış olan ve tahsilini gerçekleştirmesinde kendisine yardımcı olan eski Kaymakam'ın mektubunu, yeni Kaymakam'a teslim ederek başından geçenleri anlatır. Kahramanın yaşadıkları herkesi

duygulandırır. Kaymakam, suçluların tutuklanmasını istese de Ali tevazu göstererek bunu istemez. Onun bu davranışı özgüven kazanmasını ve halkın kendisini takdir etmesini sağlar. Ayrıca eski Çavuş karakola tekrardan getirilmiş, Sadık tutuklanmış ve Ali de dokuz köyün salgın kâtibi olarak ayda sekiz yüz kuruş maaşla yeni görevine başlamıştır.

Ali'nin bu yükselişi Hacı Nazif'in üçüncü kozunu oynamasına neden olur. Hacı, karısının dövülmesi ve çocuğunu düşürmesi konusunda iftira ettiği Günahsızın Veli ile Çavuş'un tutuklanmalarını ister. Ali de olayın asıl suçlusunu olarak Kaymakam'ın huzuruna çıkarılır. Kahramanlar tutuklanmak üzere iken Aysel çıkarılır ve gerçekleri anlatır. Hacı Nazif'in cenin diye gösterdiği şeyin, derisi soyulmuş ve kana, toprağa bulanmış bir kurbağa yavrusu olduğunu belirten genç kız, zanlıların serbest bırakılmasını sağlar. Çeşitli hilelerle insanları aldatan, iftiralarla yok yere tutuklanmasına neden olan Hacı Nazif de köşeye sıkışmış olarak Kaymakam'ın imalı bakışları ve sözleri üzerine kızını vermeye razı olur. Böylelikle Ali ve Aysel'in nikâhları kıyılır.

Eserde Yer Alan Kahramanlar

Kadınlar: Aysel, annesi, Ali'nin annesi, Ayşe, Kaymakam'ın kız kardeşi

Erkekler: Ali, Hacı Nazif, Günahsızın Veli, Çavuş, Sadık, Mehmet, eski ve yeni Kaymakam, hekim ve kasabanın ileri gelenleri

Esere Aysel ismi verilmiş olsa da olaylar erkekler arasındaki mücadeleyi konu edinmektedir. Yazarın kahramanları ele alışı, tek yönlüdür. Ana gücü temsil eden insanlar olumlu hasletlerle donanmışken, karşı gücün temsilcileri ise her yönüyle kötü olarak gösterilmeye çalışılmışlardır. Kadınlar, özgürlükleri erkek egemen toplumun çizgileriyle sınırlandırılmış itaatkâr, özverili, sessiz ve çaresiz kimselerdir. Aysel aslında kadına biçilmiş olan bu rolün tipik bir örneğidir. Zengin bir babanın tek evladı olmasına rağmen okula gönderilmeyen, duygularından dolayı hakaretlere ve fiziksel şiddetle maruz kalan bir Anadolu kızıdır. Ayrıca dürüstlüğü ve yiğitliğiyle de dalavereci, hilekâr, kurnaz babasından oldukça farklı bir kişilik sergilemektedir.

Güç ve otoritenin önüne gelen bütün güzel değerleri silip süpürdüğü bir platform da, gariban ve fukara Ali'nin hep dört ayağı üzerine düşmesi yazarın sahipsiz insanlara duyduğu sempatinin sonucudur ve bu durum da ancak romanlarda karşılaşılabilecek bir

bahtiyarlıktır. Aka Gündüz, derebeylik sisteminin uzantısı olan zengin toprak ağalarının halka yaptığı zalimliği trajikomik bir şekilde anlatmaya çalışırken mevcut düzendeki aksaklık ve eksiklikleri sorgulamaktan da kendini alamamıştır.

2.3.14. Küçük Paşa

İlk defa 1910 yılında yayımlanmış olan eser, Yemen Savaşı yıllarında üvey anne baskısı altında ezilen bir çocuğun hazin hikâyesini anlatmaktadır. Paşa unvanının keyfi olarak bir çocuğa verilmesini, yarını için hiç bir güvencesi olamayan insanların karşılaştıkları zorlukları, savaşın olumsuz yansımalarını, sefalet, yoksulluk ve çaresizlik içinde kıvranan Anadolu halkının içler acısı durumunu çarpıcı yönleriyle anlatan Küçük Paşa, aynı zamanda dönemin sosyal, siyasal ve ekonomik yapısına ışık tutan bir belge niteliği taşımaktadır.¹⁷¹ Eserin özeti ise, şöyledir:

Suat Paşa'nın küçük kardeşi Dilaver Bey'in eşinin -Dilber Hanım'ın- doğumu yaklaşınca çocuk için bir sütanne arama girişimine başlanılır. Paşa'nın emektar hizmetkârlarından olan Kâmil, köylüsü Ali'nin memur olarak çalıştığı karakolu sık sık ziyaret etmektedir. Kahraman, sütannelik için henüz yeni doğum yapmış olan Ali'nin karısının -Selime'nin- uygun kişi olduğunu düşünür. Selime bunun üzerine kırkını yeni tamamlamış olan Salih'le birlikte apar topar konağa getirilir. Genç anne, konak hayatından memnundur ve sutoğlu Haldun'un da sıhhati oldukça yerindedir. Bir akşam Salih'in sütkardeşi Haldun'u taklit edip Suat Paşa'ya, "Paşa Baba" demesi çocuğun kaderini değiştirecektir. Bu seslenme Paşa'nın hoşuna gidecek ve evlatlık alınmasına neden olacaktır.

Selime görevinin bitmesiyle eşi ile birlikte köyüne döner, fakat oğlunu konakta bırakır. Çünkü Salih, Suat Paşa'nın öz evladı gibi benimsediği, konağın, "Küçük Paşa" sıdır artık. Suat Paşa'nın hastalıktan dolayı ölmesi sonucu eşi Naime Hanım, Salih'i konaktan uzaklaştırarak köyüne gönderir. Salih'in yatağından, içi oyuncak ve kıyafetle dolu sandığından başka bir şeyi yoktur. Ayrıca babası imzasız bir mektup yüzünden eşini boşamış ve Haçça isminde bir kadınla evlenmiştir. İhtişamlı konak hayatından

¹⁷¹ Oktay Akbal, Fahir Ahngu, Mustafa Nihat Özün, Cevdet Kudret, Mehmet Bayrak, Mehmet Ergin, Fethi Naci, Sadri Erdem, İsmail Habip Sevük ve Fahir Onger Anadolu gerçeğini anlatması bakımından eseri çok başarılı bulurlar. *Bkz.* Ebubekir Hazım Tepeyran (1984), *Küçük Paşa*, De Yayınevi, İstanbul

sonra geldiği bu köyde sefalet, bakımsızlık, sevgisizlik, kötü muamele ve bir çocuk için olumsuz anlamlar çağrıştıran daha pek çok kavram Küçük Paşa'nın -Salih'in- aşına olduğu durumlar olacaktır. Küçük Paşa aralarında soğukluk bulunan babası Ali'ye yeni yeni alışmaya başlarken, Ali, Yemen'e asker olarak gönderilir ve kendisinden bir daha haber alınamaz. Salih'in beraberinde getirdiği eşyaların bir kısmı ya satılır ya ortaklık malı olur ya da üvey annesi Haçça tarafından kendisinden habersizce saklanılır.

Küçük Paşa'nın çilesi bununla da bitmez. Kız kardeşi Güssün'ün kirli donlarını yıkar, sümüklü Mevlüt'le aynı tabaktan yer, köylülerin mayıs dedikleri hayvan dışkısını elleriyle toplayarak duvarda şekil almasını sağlar ve kardeşinin altına kaçırmasıyla sarıya boyanmış yatak örtüsünden uydurulmuş basma donu giymek zorunda kalır. Bakımsızlık ve sefaletin yanı sıra Salih'in maruz kaldığı aşağılama, hakaret ve dayaklar, yüreğindeki keder ve elemin büyümesine, veremin belirtilerinden olan öksürük nöbetlerinde kendini göstermesine neden olur. Bir akşam, çocuğun öksürük nöbetlerinden rahatsız olan Haçça, havanın yağışlı, karlı olduğuna bakmadan her zamanki gibi onu öfkeyle gelişigüzel kavrayarak kapının önüne atar.

Bahtsız çocuk ısınmak için ahıra doğru birkaç adım atma takatini kendinde bulmuşken aç kurtların saldırısına uğrar. Onun ölüm haberinin alındığı gece Naime Hanım doğum yapmaktadır. Bebek ancak parçalanarak dışarıya çıkartılabilmektedir. İkinci çocuğunu da kaybettiğini gören kadın bu durum üzerine aklını kaçıırır. Koca konakta, harabe köyün virane baba ocağında kendine yer bulamamış olan Küçük Paşa, kurtlar tarafından parçalandığından köy mezarlığında da kendine yer bulamamıştır.

Eserde Yer Alan Kahramanlar

Kadınlar: Selime, Haçça, Naime Hanım, Şirin Dadı, Nevnihal ve Nazikter Kalfa, Aleksandrin, ebe, Nüzhet Hanım, Dilber Hanım

Erkekler: Suat Paşa, Ali, Dilaver Bey, Mevlüt, Kâmil, Kamber Ağa, Zarif Beyefendi, hekim, muhtar, Recep, Bekir

Çocuk(lar): Küçük Paşa (Salih), Haldun, Memiş

Küçük Paşa romanının ana düğümünü belirleyen durumların başında paşalık unvanının keyfi olarak verilmesi gelir. Buna bağlı olarak hiçbir resmi dayanağı

olmayan makam ve terfilerin bireye geçici bir mutluluk yaşattığı, bu ayrıcalıkların elinden alınmasının güzel bir düştene uyanan insanı sarstığı anlatılır.

Romanda, padişah sözcüğü yalnızca ismen geçmekte ve paşalık makamıyla ilişkilendirilmektedir. Küçük Paşa'nın köye gelişi insanlarda heyecan uyandırdığı gibi "paşalık" unvanının gündeme oturup tartışılması için zemin bulur. Kimi köylüler "bu paşalığın, hâlâ hayatta sandıkları Suat Paşa tarafından verilmiş kuru bir ünvan, adeta köy çocuklarının beşiklerine anaların mavi boncuk bağlamaları veya sarı cılız çocukları babalarının «tosunum» diye çağırması gibi bir şey olduğunu ..." (s.90) ifade ederken içlerinden biri de paşalığın ancak padişahlar tarafından verilebileceğini ileri sürer. Eserde ayrıca altın kafesi içindeki padişahın dış dünyanın gerçeklerinden habersizce yalnız paşaların istek ve önerileri doğrultusunda -liyakat ilkesini önemsemeksizin- bu ünvanı önüne gelene verdiği eleştirisi yapılır.

"İsterse horoza da, keçiye de nişan takar; rütbe verir, kim karıştır. Paşalar ilayık dediler, o da olsun buyurdu. Siz Padişahımız her rütbe verileni görür, bilir mi sanırsınız, o ne görür, ne bilir, olan işlerin vebâli Paşaların boynunda kalır, ilic Padişah görse hükümet konağı meydanında bir testi dikerek sabahtan akşama kadar kurşun atıp nişan talimi yapan, sokak aralarında at koşturup çocuk tepeleyen mutasarrıflar gönderir mi? Şehrin çayırılığında eşek döğüştiiren, daha bilmem neler ettiren mutasarrıflar, kadılar, muhtar uzun Yuvan'a tokat vurmak için sandalyeden merdiven yaparak kulağından tutup omzuna çıkan ancacı dört bucuk kanş boyunda, kambur, cüce, soytarı gibi maskara memurlar gönderir mi? Estağfurullah, tövbe... Altın ki»fes içinde bulunan padişah efendimiz dışarıda ne olup bittiğini bilir mi?"

Keleş Salih'in torununu Padişah paşa yapmış ise, kim bilir, belli elli yaşında, bir adam sanmıştır. Moskof muharebesinde bulundu, Pilevne'de sekiz yerinden kurşun yedi, güllenden kurşundan gözünü kırpmaz çatal yürekli bir kumandan, bir kahraman mı dediler, ne dediler, o da «Paşa olsun» buyurmuştur. " (s. 90-91)

Anadolu insanının yaşadığı sıkıntı ve zorluklar bu kez hayatın acı yüzüyle erken tanışan, hayata dair hiçbir güvencesi kalmamış olan bir çocuğun penceresinden yansıtılmaya çalışılmıştır. Küçük Paşa aslında acısı ve tatlısıyla dünyanın yalnızca kendi etrafında döndüğünü düşünen yetişkinlere çocuklara gereken önem ve değerin verilmesini telkin eden, çocuk hassasiyeti konusunda düşünmelerini sağlayan bir

eserdir. Salih yalnızca Anadolu'da değil, tüm dünyada kendi trajedyalarını yaşayan, bir köşede unutulmuş bedeni küçük; fakat ruhu büyük insanların, insancıkların temsilcisidir.

2.3.15. Aydemir

İlk olarak 1918'de basımı gerçekleşen *Aydemir*, Müfide Ferit'in realiteden ziyade aşk, hayal ve coşkular üzerine bina ettiği milliyetçilik duygularını ön plana çıkaran ütopyik bir eserdir. Romanda, aşkını kalbine gömüp Şark ve Şimal Türklerini, Turan Birliği çatısı altında toplamanın idealini yaşatan Demir'in (Aydemir'in) yaşadıkları anlatılmaktadır. İdeolojik kaygıların kadın duyarlılığı ve hissiyatıyla dile getirildiği yapıtın özeti şöyledir:

Eser, Demir ile Hazin'in konuşmalarıyla başlar. Demir, Türkistan dediği topraklara, mektepleri, mescitleri ve dimağları yozlaştıran Rusların Türklere yaptığı baskı ve zulmü durdurmak, Türk Birliğini sağlamak amacıyla gideceğini belirtir. "Attila, Cengiz Han gibi kahramanların, Odin, Buda gibi yüce şahsiyete sahip ecdadın varislerini uyandırmak ve bir çatı altında toplamak" (s.17) Demir'in en büyük ülküsü olacaktır. Hazin'den de dolaylı olarak sanatını icra edip millî davasında katkıda bulunmasını isteyen kahraman, genç kızı ilk öğrencisi, İstanbul ocaklarının azası olarak görmeyi arzuladığını ifade eder.

Demir'le Hazin'in İstanbul'daki son görüşmeleri aynı zamanda gençlerin aşklarını dile getirememeden dolayı yaşadığı pişmanlığı birbirlerine itiraf ettikleri süreçtir. Genç adam, bu tecrübeden sonra ülküsüne doğru yol alır. Hive, Buhara, Kaşgar ve birinci merkez yaptığı Semerkant onun insanlara milliyetçilik sevgisini ve bilincini aşıladığı üstler olur. Hastalara şifa, işsizlere iş, fakirlere para, okuma-yazma öğrenmek isteyenlere kurslar veren kahraman bununla da yetinmeyerek Amele şirketini ve Ziraat Bankasını kurar. Ayrıca ülkülerinin haklılığını dile getiren gazetesi de onun daha çok insana ulaşılmasında bir haber kaynağı olur.

Yakalandığı hastalıktan dolayı her geçen gün ölüme biraz daha yaklaşan kahraman, bir an olsun kalbinden çıkaramadığı aşkı Hazin'i son defa görmek istemenin düşünür. Bu vesileyle onunla mektuplaşır. Mirza Uluğ Medresesine yaptığı katkılardan dolayı kin duyan Ahunt Ömer, kendisine yapılan iyilikleri unutarak Demir ve talebelerine yönelik karalama kampanyalarına başlar. Demir bir yanda soğuk

odasında hastalıkla mücadele ederken, öteki tarafta Türkler arasındaki iç çekişmelerden dolayı sıkıntılı günler yaşamaktadır. Rusların Osmanlı'ya karşı giriştikleri savaşta Türk gençlerini kabile kabile cepheye göndermesi Ahunt Ömer liderliğinde halkın isyanına neden olur. Bu isyan sonucu Ahunt Ömer tutuklanarak, idama mahkûm edilir.

Demir, hasta yatağına beş çocuğuyla birlikte gelip kendisinden yardım isteyen Ahunt Ömer'in karısını geri çevirmek istemez ve suçu üstlenir. Hasan, Şakir ve diğer on iki talebesiyle Rigistan Meydanı'nda idam edilir. Demir'i dünya gözüyle son defa görmemenin üzüntüsü ve pişmanlığıyla yıkılan Hazin ise, ziyaret ettiği mezarın üstünde gözyaşlarına boğulur. Genç kadın, aşkını haykırarak onun ülküsüne kaldığı yerden devam edeceğini söyleyerek, bedensel olmasa bile ruhsal olarak onunla yaşayacağını belirtir.

Eserde Yer Alan Kahramanlar

Kadınlar: Hazin, Nevin, Demir'in annesi, Ahunt Ömer'in karısı, Leyla Hanım, Madam (D. M.)

Erkekler: Demir (Aydemir, Han Demir), Neyyir, Ahunt Ömer, Şakir, Hasan, Nedim Paşa, Servet Bey, padişah, Demir'in talebeleri

Çocuk(lar): Demir'den kurs alan isimsiz kahraman

Yazar, milliyetçilik konusunda oldukça mükemmeliyetçi bir tutum sergilemiştir. Bu durum ise realiteden uzak karakterlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir romandan ziyade bir efsanenin büyülü havasını teneffüs eden Demir (Aydemir) bazen olağan bazen de olağan üstü vasıflar sergileyen bir kişi olarak okuyucunun karşısına çıkar.

Demir'in aşkına sırtını dönüp başkasıyla evlenen, sonrasında çocuklarını geride bırakıp Türkistan'a giden ve Demir'in mezarı başında feryatlar koparan Hazin ise, duygularındaki ölçsüzlüğe rağmen eğitilmiş, kültürlü, modern kadını temsil etmesi bakımından kayda değerdir. Aslında *Aydemir* romanı aynı ideolojinin (Türk birliğini sağlama) farklı perspektifleri olması itibarıyla¹⁷², tapınma derecesinde hayranlık

¹⁷² Osman Gündüz, yetişme tarzları ve kültürleri aynı olan Oğuz ile Demir'in benzer kişilik özellikleri sergilediğini; kahramanlar arasındaki terk farkın ise; birinin Türkiye Türkçülüğünü yüceltmek için mücadele verirken, diğerinin ise dış Türkleri Ruslara karşı şuurlandırmak için çalışmalarını Türkistan'da

uyandıran ana kahraman profiliyle (*Aydemir*'de Demir, *Yeni Turan*'da Oğuz) ve sevdiğinin ölümüyle yıkılıp, ülküsünün bayrağıyla eskisinden çok daha güçlü olarak ayağa kalkacağı belirtilen kadın imajıyla (*Aydemir*'de Hazin, *Yeni Turan*'da Kaya) bir *Yeni Turan* naziresi görünümündedir.

sürdürmesi olduğunu belirtir. *Bkz.* Osman Gündüz (1997), *Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema*, C. II, MEB Yayınları, İstanbul, s.688

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MİLLÎ EDEBİYAT DÖNEMİ ROMANLARININ İNSAN ve DEĞERLER EĞİTİMİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

3.1. DÖNEM ROMANLARININ DEĞERLER EĞİTİMİNE KATKILARI

Türkçe Eğitimi, çağa ve koşullara uygun bir şekilde dil eğitimini belirli ilkeler çerçevesinde gerçekleştirmeyi amaç edinen alanlardan biridir. Okullarda Türkçe dersi olarak verilen bu yaklaşımın dayandığı ilkelerin başında 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu gelmektedir. Bu kanunun “11. Maddesinde: “Güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilincinin, yurt yönetimine ait bilgi, anlayış ve davranışlarla sorumluluk duygusunun ve manevi değerlere saygının, her türlü eğitim çalışmalarında öğrencilere kazandırılıp geliştirilmesine çalışılır.” denilmektedir.¹⁷³

2011/51 Sayılı İlk Ders Genelgesi’yle eğitim sistemine giren “Demokrasi Eğitimi ve Demokratik Okul Kültürü”¹⁷⁴ programı, demokrasi ve insan hakları ile ilgili kuralları ezberletmek yerine bunların yaşama geçirilmesini hedefleyen bir yaklaşımdır. Hak, adalet, özgürlük, gibi kavramları ön plana çıkaran, cinsiyete dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını savunan bu projede, öğrencilere sorumluluk duygusunun aşılması; sevgi, saygı, anlayış ve hoşgörüye dayanan çift yönlü bir iletişim ortamının gerçekleştirilmesi amaçlanır.

Türk millî eğitiminin genel amaçları arasında bütün fertlerin; Türk milletinin millî, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini yaşayan, koruyan, geliştiren bireyler olarak yetiştirilmesi hususu yer almaktadır. Eğitim sistemi içinde öğrencilerimizin; dengeli, sağlıklı, gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere sahip, temel ve insani değerleri kazanmış, topluma duyarlı, iyi insan, iyi vatandaş olarak yetişmelerini sağlama görevini yerine getirme; onlara, barış ve huzur içinde, hoşgörü ve adalet anlayışıyla bir arada yaşama kültürünü destekleyici bilgi, beceri, değer ve tutumları kazandırma amacına yönelik çalışmalar sürdürmektedir. Bireyin ön plana çıktığı ve daha fazla önem kazandığı günümüzde geliştirilen öğretim programları, bireyin

¹⁷³ <http://www.egitimmezuat.com/index.php/Table/2013/> Erişim tarihi: 27.07.2013

¹⁷⁴ <http://www.egitimmezuat.com/index.php/Table/2013/> Erişim tarihi: 27.07.2013

varlığını bir bütün olarak maddi ve manevi ikilemlerine düşmeksizin esnek düşünme becerisini geliştiren, farklılıklara birlikte var olma imkânı sunan bir zihinsel yapıya imkân verecek şekilde tasarlanarak demokratik düşünüş ve davranış tarzı vurgulanmıştır.”¹⁷⁵

Bireyi merkeze alan ve sağlıklı ilişkiler kurmasına yardımcı olan, onların sosyal becerilerini geliştiren ve değerleri tanımalarına, geliştirmesine yardımcı olan eğitim yaklaşımı aslında 2010/53 Sayılı İlk Ders Genelgesi¹⁷⁶ ile Türk eğitim hayatına girmiştir. Bu genelge; öğrencilere değer alanı oluşturmak, onların yeterliliklerini artırmak ve bunların davranışlara yansımaları sağlamak amacıyla 2010-2011 eğitim öğretim yılının ilk haftasından itibaren tüm örgün eğitim kurumlarında, bütün sınıf ve şubelerde etkinliklerin yapılmasını karara bağlamıştır.

“Günümüzde küreselleşme; siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda pek çok gelişmeye imkân sağlarken bir taraftan da toplumsal yaşamı tehdit eden sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bireyi, aileyi, yaşadığımız toplumu ve dünyayı tehdit ederek risk ve sorunların çözümünde, toplumsal yaşantımızın temel yapısını oluşturan millî, manevi, sosyal, ahlaki ve kültürel değerlerimizden olan yardımlaşma, dayanışma, hoşgörü, misafirperverlik, vatanseverlik, doğruluk, iyilik, temizlik, çalışkanlık, dürüstlük, sevgi, saygı, duyarlı olma, adil olma, paylaşımcı olma gibi kazanımlarımız en önemli referans kaynağımızdır.

Eğitim sistemimiz öğrencilerimize; bilgi, beceri, tutum kazandırmanın yanında onların dengeli, sağlıklı, gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere sahip, temel ve insani değerleri kazanmış iyi insan, iyi vatandaş olarak yetişmelerini sağlamak görevini üstlenmiştir. Toplumsal hayatı oluşturan, insanları birbirine bağlayan, gelişmeyi, mutluluğu ve huzuru sağlayan, risk ve tehditlerden koruyan ahlaki, insani, sosyal, manevi değerlerimizin tüm bireylere kazandırılmasında en önemli etken eğitimidir. Bu kazanımlarımızın öğrencilerimize aktarılması da değerler eğitimi oluşturmaktadır... Değerler eğitimi

¹⁷⁵ <http://www.egitimmezuat.com/index.php/Table/2013/> Erişim tarihi: 27.07.2013

¹⁷⁶ <http://www.egitimmezuat.com/index.php/Table/2013/> Erişim tarihi: 27.07.2013

toplumun tümünü ilgilendirdiğinden çok boyutlu ele alınması gerekmektedir.”¹⁷⁷

Ülkemizde peş peşe gerçekleşen bu yenilikler son yıllarda eğitimde yükselen bir değer olarak yerini alan “Yaşayan Değerler Eğitimi”¹⁷⁸ ile yakından ilgilidir; çünkü Türkiye de bu projeyi destekleyen ülkelerden biridir. “Yaşayan Değerler Eğitimi” ayrımcılığın her türüsüne karşı olan, dünya çocukları arasında kültürel bir köprü kurmayı amaçlayan; barış, saygı, sevgi, mutluluk, işbirliği, dürüstlük, tevazu, sorumluluk, sadelik, hoşgörü, özgürlük ve birlik gibi on iki değerini öğrencilere kazandırılmasını hedef alan bir yaklaşımdır. Unesco’nun desteklediği ve dünyanın birçok ülkesinde etkin olan bu projenin çağdaş eğitim sistemine bir dayanak olup, günümüz eğitim politikasına yön verdiğini söylemek mümkündür.

Örgün eğitim kurumlarında eğitim programının uygulanışı dersler aracılığı ile gerçekleşir. Her dersin kapsam ve amaçları farklı farklı da olsa temelde yürürlükteki programa dayanır. Diğer disiplinler gibi Türkçe de çocuğa bilgi ve beceri kazandıran, onu hayata hazırlayan bir derstir. Bu dersin genel amaçları Millî Eğitim Temel Kanunu ve Türkçe Dersi Öğretim Programı dikkate alınarak hazırlanmıştır. Dersin kapsamı, niteliği ve yetiştirdiği insan profilinin anlaşılması bakımından Türkçe Dersinin Genel Amaçlarını¹⁷⁹ özetlemek yerinde olacaktır: 1. Dil bilincini kazanma ve Türkçeyi doğru kullanma, 2. Duygu ve düşüncelerini etkili ve anlaşılır bir biçimde dile getirme (yazılı ve sözlü olarak), 3. Anlama, sıralama, ilişki kurma, sınıflama, sorgulama, tahmin etme, sentez yapma, yorumlama ve değerlendirme becerilerini geliştirme, 4. Yapıcı, yaratıcı, akılcı, eleştirel ve doğru düşünme yollarını öğrenme, 5. Kitap okuma sevgisini kazanma, 6. Söz varlığını zenginleştirme, 7. Millî ve evrensel değerleri tanıma, 8. Hoşgörülü, insan haklarına saygılı, yurt ve dünya sorunlarına duyarlı olma, çözümler üretme, 9. Millî, manevî ve ahlakî değerlere önem verme.

Yukarıda belirtildiği gibi Türkçe eğitimi yalnızca dil becerilerini geliştirmekle sınırlı kalmayıp, çocuğu hayata hazırlayan, ona değerleri aşıl原因 ve kişilik gelişimini

¹⁷⁷ <http://www.egitimmezuat.com/index.php/Table/2013/> Erişim tarihi: 27.07.2013

¹⁷⁸ <http://livingvalues.net/context.html#program> Erişim tarihi: 26.07.2013

¹⁷⁹ MEB (2006), *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*, s.4, <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx> Erişim tarihi: 10 Temmuz 2013

destekleyen bir misyonu da üstlenmiş oluyor. Eğitimde bireyin ön plana çıkmasıyla beraber, onun psikolojik varlığı olan kişilik de araştırmaların odağındaki konu olmuştur.

“Bugün eğitimde en çok geçen terim “kişilik”tir. Kişilik gelişmesi, her insanın kendi eğilimlerine, yeteneklerine göre gelişmesi, hayatta karşılaştığı yeni şartlara göre izleyeceği yolu kendisinin seçmesi demektir.”¹⁸⁰ Genel olarak “bir insanı başkalarından ayıran bedensel ve ruhsal özelliklerin tümü olarak”¹⁸¹ değerlendirilen kişilik, eğitimin de önceliğidir. Türkçe Öğretim Programı; sağlam karakterli ve güçlü kişiliklere sahip bireylerin yetiştirilmesi için bu kavramı bir tema olarak bünyesine almıştır. “Kişisel Gelişim” başlığı altında öğrencilere “kendini tanıma, kendine saygı, kişilik tipleri, empati, sorumluluk, sosyal gelişim, olumlu düşünme, meslek seçimi, karar verme, başarı, girişimcilik, öz eleştiri”¹⁸² gibi alt temaların kazandırılması amaçlanmaktadır.

Kişilik konusunu tamamlayıcı bir unsur olmak üzere eğitim sistemimize girmiş olan bir diğer kavram ise “değerler eğitimi”dir. Çünkü “Değerler; davranışlarımızı yol gösteren, rehberlik eden inançlar ve kurallardır. Eylem ve davranışlarımızın yerindeliğini, güzelliğini, ahlakiliğini, belirlemeye hizmet eden ilke ve standartlardır.”¹⁸³ “İnsanların gereksinme, duyma biçimi ve istemelerinin türlü türlü oluşu, değerlemeleri de çoğalttığından sayısız değer türleriyle karşılaşılır. Ayrıca, birine yüksek bir değer olarak görünen bir şey, bir başkasına değeri az ya da değersiz görülebilir. Değerler, biçimsel olarak: olumlu ve olumsuz, görelî ve salt, öznel ve nesnel değerler olarak ayrılırlar; içerik bakımından: nesne değerleri (hoş, yararlı, kullanışlı), mantıksal değerler (doğru), ahlaksal değerler (iyi), sanat değerleri (güzel) olarak ayrılır.”¹⁸⁴ “Sahip olunan değerler bireyin gelecekte kişiliğini, bakış açısını, davranışlarını, hatta hayatını belirleyecek etkenler olduğu için, bireyin belli başlı değerlerin farkına varması, gerekli değerleri kazanması, yeni değerler benimsemesi; bütün bu değerleri kişiliğinin temel taşları hâline getirerek davranışa dönüştürmesi

¹⁸⁰ Cahit Kavcar (1999), *Edebiyat ve Eğitim* (3. Basım), Engin Yayınevi, Ankara, s. 4

¹⁸¹ Özcan Köknel (1998), *Zorlanan İnsan*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, s. 94

¹⁸² MEB (2006), *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*, s. 56, <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx> Erişim tarihi: 10 Temmuz 2013

¹⁸³ Hayati Hökelekli (2013), *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi* (2. Basım), Timaş Yayınları, İstanbul, s.285

¹⁸⁴ Bedia Akarsu (1994), *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (5. Basım), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, s. 49

gerekir. Neredeyse hayat boyu devam eden bu değer kazanma/kazandırma süreçlerine *değerler eğitimi* denilmektedir.¹⁸⁵

Değerler, kişiliğin iskeletini oluşturan, kişinin hayata duruşunu ve eğilimlerini belirleyen, kararlar almasını ve bunu gerçeğe dönüştürmesini sağlayan, kendi varlığına verdiği önemin yanı sıra çevresindekilere karşı da duyarlılık geliştirmesine yardımcı olan soyut kavramlardır. Bireyin mutluluğu, toplumun huzuru için önemli birer dayanak olan sevgi, saygı, hoşgörü, alçakgönüllülük, adalet... gibi öğeleri çocuğun gelişim düzeyine uygun olarak etkinliklerle veya telkin yoluyla kavratmak gerekir. Bilindiği gibi Türkçe dersi metinler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. İster düz yazı, isterse şiir formatında olsun, bir olayı anlatan öyküleyici bir paragraf yahut bilgi verici bir makale olsun her metnin bir yazılış amacı vardır. Türk veya dünya edebiyatından seçilmiş örnekler bir yandan temel dil becerilerini kazandırırken, içeriğindeki eğitimsel mesajlarla da karakterin güçlenmesine, kişiliğin olgunlaşmasına yardımcı olur.

Türkçe dersinde belirlenen kazanımlarının uygulamaya dönüştürülmesinde en çok başvurulan araçlar metinlerdir. Bu yüzden metin seçiminin özenle yapılması gerekmektedir. Türkçe Programında¹⁸⁶ da bu konu üzerinde durulmuş ve ders kitaplarında yer alan metinlerin özellikleri tek tek belirtilmiştir. Kişilik gelişimi ile ilgili olmak üzere öne çıkan maddeler şöyledir:

1. Metinler millî, kültürel ve ahlakî değerlere aykırı olmamalı,
2. Sosyal, zihinsel, psikolojik gelişimini olumsuz yönde etkilememeli,
3. Siyasi kutuplaşmalara ve ayrımcılığa yol açmamalı,
4. Metinlerde insan hak ve özgürlüklerine, insani değerlere aykırı öğeler yer almamalı,
5. Öğrenciye eleştirel bir bakış açısı kazandırmalı,
6. Öğrencinin duyuğu ve düşünce dünyasını geliştirmeli,

¹⁸⁵ Ertuğrul Yaman (2012), *Değerler Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 18

¹⁸⁶ MEB (2006), *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*, s.56, <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx> Erişim tarihi: 10 Temmuz 2013

7. Kişisel gelişimine katkıda bulunacak ve onlara estetik bir duyarlılık kazandıracak nitelikte olmalı

İster nazım ister düz yazı olsun; ister öyküleyici, betimleyici isterse bilgi verici olsun sınıf ortamında işlenen her metnin bir gayesi vardır. Duygusal, düşüncel becerilere hizmet eden, estetik beğeni aşıl原因an metinler aynı zaman da edebî bir nitelik de taşırlar; çünkü edebiyat eserinin kendisi ya da bir bölümüdürler. “Okuduğumuz edebiyat ürünleri bizde birtakım özlemler, hayaller, tutku ve sevgiler uyandırır. Bilinç düzeyimizi yükseltir. Güçlü eserler sayesinde bizden çok önce yaşamış insanlara karşı da bir yakınlık duyabiliriz. Çünkü edebi eser zaman ve uzaklık engellerini aşarak ruhlar arasında bir yakınlık ve birlik kurar.”¹⁸⁷

“Gençler yazınsal yapıtlarda, istekleri, acıları, büyüklükleri, eksik yönleriyle insanları tanır, sorunlarını anlarlar. Bu insanlarda, kendilerini de görürler. Kendi güçlerini tanıyarak güven duyar, eksikliklerini başkalarında da görerek avunurlar. Yazının insana kendini tanıtan etkisi en yararlı ve eğitici yönlerden biridir. Yazınsal yapıtların ana izdemlerinden biri acıma duygusudur; yazar kötülükleri, eksikleri, yetersizlikleri bu duyguyla gösterir. Başka bir izdemse iyimserliktir; yazar bu kötülüklerin ortadan kalkacağına inanır. Bundan dolayı yazın, kötülükleri anlatsa da okuyucuya iyilik ülküsü aşılır, insanları iyiye götüren sevgiyi, özgürlüğü, neşeyi, doğruluğu över. İstekler, ülküler yazından güç alır.”¹⁸⁸

Edebiyat eserlerinin aynı zamanda dil zevkini ve bilincini kazandıran, dilin doğru, güzel ve etkili kullanılmasına yardımcı olan özellikleri de vardır: “Bilindiği üzere, edebiyatın malzemesi dildir. Yani, konuşurken ya da yazarken bizim kullandığımız sözcükler ve dille ilgili değişik yapı malzemeleri aynı zamanda edebiyat sanatında da kullanılmaktadır. Bu nedenle edebiyatın bir sanat olarak ele alınıp değerlendirilmesi ile Türkçe'nin kompozisyon ilkeleri açısından öğretilmesi arasında eğitim aracı yapılan

¹⁸⁷ Cahit Kavar (1999), *Edebiyat ve Eğitim* (3. Basım), Engin Yayınevi, Ankara, s.4

¹⁸⁸ Beşir Göğüş (1978), *Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi*, Gül Yayınevi, Ankara, s.89

malzeme yönünden bir ortaklık bulunmaktadır.”¹⁸⁹ Duygu ve düşüncelerini bir bütünlük içinde ifade etme, yazacağı türün özelliklerini bilme kompozisyon konusunun dâhilindedir. Bu açıdan bakıldığında edebî metinlerin yazma becerilerini desteklediği muhakkaktır.

Edebiyat sanatı, dili, estetik bir değer oluşturacak tarzda ve etkili bir biçimde kullanma olarak tanımlanmaktadır. Türkçe-kompozisyon öğretiminde de amaç yine dili, estetik bir değeri birinci plana almadan, yanlışsız bir biçimde, doğru olarak konuşmak ve yazmak olduğuna her iki öğretimin amacında, estetik kaygının ötesinde bir amaç birliği vardır, denilebilir... İşte bu nedenlerle Türkçe-kompozisyon eğitiminin muhakkak edebiyat dersi ile birlikte yürütülmesi gerekmektedir. Ancak, bu yürütme sırasında ders kitapları ile öğrenciye okutulacak metinlerin çok iyi seçilmesi şarttır. O metinlerin, dil dokusu son derece sağlam, iyi planlanmış, iyi düzenlenmiş, ortak paydaları taşıyan, zorlamalardan uzak birer örnek olması lâzımdır.”¹⁹⁰

Metinler, anlatımın bir diğer yolu olan konuşma becerisi için de önem arz etmektedir. Nitekim, “Konuşmayı geliştirmek için hikâye anlatma, drama, pantomim vb. çalışmalar yapılabilir. Çocukların kendilerini rahat ifade etmelerine yardımcı olan hikâye anlatma yöntemi, konuşma becerilerini geliştirmenin başlangıç aşamasında kullanılacak etkili yöntemlerden biridir. Hikâyeler çocuklar için çekici özelliklere sahip, olayları uygun bir şekilde sıralayan ve hareket içeren anlatımlardır.”¹⁹¹

Bu bölümde Millî Edebiyat Dönemi romanları değerler eğitimi bakımından ele alınacaktır. Eserlerde hangi değerlerin telkin edildiği veya önem yitirdiği araştırılacak; yazarların görmek istediği insan profili tespit edilmeye çalışılacaktır.

¹⁸⁹ Mustafa Cemiloğlu (2001), *Türkçe Yazılı Anlatım ve Anlatım Teknikleri Öğretimi*, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul, s.3-4

¹⁹⁰ Mustafa Cemiloğlu (2001), *Türkçe Yazılı Anlatım ve Anlatım Teknikleri Öğretimi*, s.3-4

¹⁹¹ Hayati Akyol (2012), *Programa Uygun Türkçe Öğretim Yöntemleri* (5. Basım), Pegem Akademi, Ankara, s.24

3.1.1. EĞİTEN VE EĞİTİLEN OLARAK İNSAN

“Toplumları var eden, ayakta tutan ve geliştiren temel unsur “insan”dır. İnsanın en iyi şekilde eğitilmesi ve yetiştirilmesi her türlü yatırımın üstündedir. Bundan dolayı toplumun huzur ve refahı için, insanı iyi yetiştirmek öncelik arz etmektedir.”¹⁹² Eğitim, Antik Çağ’dan bu yana insanoğlunun en çok önemseydiği değerler arasındadır. Onu inşa eden kavramlar ise okul, öğretmen ve öğrencidir. Bu bölümde eğitimin temel unsurları üzerinde durulacak ve söz konusu öğelerin insan yaşamına olan etkisi ele alınacaktır.

3.1.1.1. Medreseden Okula

İncelenen eserlerde genel olarak, üst tabakaya mensup varlıklı insanların yabancı kolejleri, etiketli okulları (Galatasaray Lisesi); orta tabakadakilerin, öğretmen okullarını tercih ettiği görülmektedir. Alt tabakadaki insanlar ise hayırsever kişilerin desteğiyle ancak rüştüyü bitirebilmektedir. Yabancı okulların eğitim -öğretim dışında kendi misyonlarını aşlamaya gayret ettiği, Anadolu bayırlarında yalnızlığına terk edilmiş derme çatma eğitim kurumlarının ise okul dışında her türlü amaca hizmet ettiği görülmektedir. Eserlerde ütopyik okul projelerinin yanı sıra Mülkiye, Harbiye gibi gerçek eğitim kuruluşlarına da yer verilmektedir.

Halide Edib’e göre, en büyük yatırım, insana yönelik olandır. Eğitim de bu kaynağın temel harcıdır. İster özel dersler aracılığıyla okul dışında, isterse bu kurumun çatısı altında olsun, eğitim belirli bir sistem çerçevesinde verilmeli, aileler eğitim konusunda hiçbir masraftan kaçınmamalı ve çocukları ile yeterince alakadar olmalıdırlar. Yalnızca aileler mi bu konuda kaygılanmalı? Elbette hayır! Devlet de böylesine ciddi bir konuda vizyon sahibi olmalıdır. Çağın gereklerine uygun hazırlanan, bilimsel bir temel üzerinde yükselerek teori ile pratiği birleştiren ve doğaya sırtını değil, yüzünü çeviren eğitim kurumları açmalıdır.

Okul, Reşat Nuri için, cami gibi kutsal bir yerdir. Bu yüzden dedikodu, iftira ve karalamalardan uzak tutulması gerekir. Yakup Kadri, okulu ciddiye alınması gereken bir kurum olarak görür. Her ne sebeple olursa olsun, derslerini ihmal edenleri, savsaklayanları hoş görmez. Refik Halit Karay’ın, eğitim kurumuna bakışı menfidir. Okulu, kötü düşüncelerin (giyim-kuşam merakı, müsrif yaşama, estetik kaygılar içinde boğulma, çok kazanma hırsı...) aşılandığı bir yer olarak görür. Bu düşünceden olsa

¹⁹² Ertuğrul Yaman (2012), *Değerler Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara, s.190

gerek, yazar, ne eğitimcilerle ne de eğitilenlerle olumlu bir karakter yükler. Refik Halit, bu bakış açısıyla, -üstü kapalı olarak- İttihat ve Terakkinin, camcı dükkânına girmiş bir fil gibi toplumdaki her kurumu mahfettiğini geride güzele ve iyiye dair bir eser bırakmadığını ileri sürer. Ömer Seyfettin, kültürel yapımıza, coğrafyamıza uygun olmayan eğitim anlayışının yanlışlığına değinir. Okul modelinin, bir moda gibi beğeni ve heveslere kurban edilmemesi gerektiğini vurgular.

Aka Gündüz, konuya biraz daha insani öğelerle yaklaşır. Hayırsever kişilerin eğitime verdiği destekle, yoksul öğrencilerin kaderini değiştirdiğini belirtir. Ebubekir Hazım Tepeyran, okulun, amacına uygun hizmet vermediği bir yerde, cehaletin hükümranlık sürdüğünü anlatır. Müfide Ferit Tek ise, okullara yüklenen misyonun çağın koşullarına uygun olarak genişletilmesi gerektiğini belirtir. Kızları, yalnızca öğretmen olarak yetiştiren bir eğitim programının, miladını tamamladığını vurgular.

Halide Edib, *Seviye Talip*'te iyi okullarda okumuş ve yabancı dil bilen insanlara yer verir. Fahir ile Numan'ın birbirine komşu oldukları ve Sultaniye'de (Galatasaray'da) eğitim gördükleri anlatılır. İki mahalle arkadaşı daha sonra Oxford'da tahsillerini tamamlayıp ülkelerine döner. Numan, Fahir ve Seviye İngilizce içinde büyüdüklerinden bu dili kullanmada oldukça başarılıydılar. Fransızca bilmeyen İngilizceyi çok az konuşabilen Macide ise, kendini zamanla geliştirecektir. Cemal ve kız kardeşleri ise hem Macarca hem de Fransızca bilmektedir.

Halide Edib'in bir diğer eseri olan *Yeni Turan*'da, Türkiye'yi ileriye taşıyacak olan okullardan bahsedilir. Çağın gereksinimlerine uygun olarak sağlık ve tarımı ön plana çıkaran, teoriyi pratikle birleştiren, politik kaygılardan uzak, yeşiller arasında yükselen bir mimariye sahip, içinde Türk kültüründen izler taşıyan, dönemin teknik ve teknolojisine sahip Yeni Turan okulları, Halide Edib için bir umut ışığı olur.

Samiye'nin yani, Kaya'nın babası Yüzbaşı Lütfü Bey, Bursa Askeri İdadisi öğretmenlerindendir. Oğuz da annesinin teşvikiyle subay olmak için bu okula girmek istese de uygun şartlar oluşmadığından, mülkiye idadisinde eğitim hayatına devam eder. Kuzeni Kaya ile tanışması, Oğuz için bir dönüm noktası olur. Kaya, Değirmendere'de Türk milliyetçiliğini savunan bir okul kurmuştur.

“Öbür yanı büyük ve birçok pencereli uzun bir dersane, başları iki örgülü arkaları düz, yırtmaçsız entarili, gözleri ışıklı birçok küçüklü büyüklü kızlar sıralarında

oturmuşlar, bir yanda öğretmenin söylediği bir şeyi dinliyorlar. Akşam azatı olmak üzere. Öğretmen okuyor, dağılmadan her akşam rüyalarını, hülyalarını temiz ve güzel yapacak bir parça.” (s. 115) cümleleriyle betimlediği yer Turan öğretilerinin aşılandığı mekândır.

Oğuz ve Kaya, doktorluğu bitiren Sungur’un da aralarına katılmasıyla gerçek anlamda ilk Turan okulunu, Erzurum’da açarlar. Sayıları her geçen gün artan bu okullar kurdukları yurtlar ile öğrencilerin barınma ihtiyaçlarını karşılar. Bu yurtlardan en bilineni Erenköy Yeni Turan Yurdudur. Modern ve klasik mimari anlayışının sentezi olan bu eğitim yuvası Türk kültüründen de izler taşımaktadır:

“Çiçekler ve çemenlerle süslenmiş bir bahçe ortasında, üstüne bir kısmı camlı ve büyük sade bir bina idi. Üst kısmından başka her şey ıhlamurdan yapılmış, kapıları Selçuk Türklerinin oymalarıyla pek ustaca değilse bile gerçekten kişisel ve özel surette işlenmişti...

Bahçeden girince göze çarpan şey, her tarafı örten ağaçla, sarmaşık ve çimenle dolmuş sonsuz, sulak, bereketli bir yeşilliktir. Okuma salonundan içeri girdim. Önce buradaki tuhaflığa gülmek istedimse de özel bir güzellik olduğunu söylemek zorundayım. Okuma salonu da... büyücek bir oda idi. İki taraf baştanbaşa aynı sade tahtalar üzerine oyulmuş, Türk halıları ile örtülmüş, alçak uzun yaylı kerevetlerle döşenmişti. Bu kerevetlerin üstüne de eski Türk işlemleri ile yapılmış yastıklar atılmış, ortada gene baştan başa aynı tahtadan bir rahle kadar alçak ve uzun masa üzerine birçok kâğıtlar ve kitaplar bırakılmıştı. Masanın çevresinde hiç sandalye yoktu. Zaten burada insan sandalyeye oturunca masaya beli iki büklüm oluncaya kadar eğilmek gerekirdi. Ortada, güzel koyu bir halı üzerinde biraz dolgun ve yüksekçe birçok minder, öteye beriye atılmıştır. Hepsinin önünde, yeni oyulmuş sade, tahta rahleler vardı... (s. 22-23)

Birer eğitim ve hayır kurumu olan Turan okullarının sayısı bir yıl içinde on beşi bulur. Zamanla etkinliğinin artmasıyla dikkat çekici bir güç konumuna gelen bu kurumların önlemez yükselişi muhaliflerin hoşuna gitmez:

“Memleketi mezara sürükleyecek fena fikir yuvaları! Oldukları yerde hepsini yakmalı.” (s. 20-21) söylemine karşılık yazar, Sabih’i konuşturarak bu okulların ülke geleceği için ne denli büyük katkılarda bulunduğu üstüne basar:

– Aksine, dedi, hemen hiç politika yok. Pratik olarak ziraat, çocuklara gerekecek kadar ilk bilgiler ve en çok sağlık ve sağlığın gerekliliği üzerine kurulmuş öğretim, cuma günleri sinematografla çocuklara ve köylü kadınlara en ilkel sağlık ve uygulamalı tarım konferansları.” (s. 21)

Halide Edib bu eser aracılığıyla yazar “millî elit (seçkin) yetiştirilebilecek bir eğitim sistemi vasıtasıyla ülkenin güç kazanacağı düşüncesini ortaya kor. Yeni Turan okullarını açanlar ve orada görev alanlar, millî elit yetiştirme gayesine hizmet ederler. Bu okullar, tarihî zaman içinde kazanılan millî değerler ile modern dönemlerin iç dinamiği olarak bilinen iş yapma iradesi ve hayata yönelik eğitimi bir araya getirirler.

Yeni Turan okullarının eliti, kendi mekân, değerler bütünü ve tarihine bağlı zamanın getirdiği yenilikleri kendi şartları içinde hazmedip yorumlayabilen, zevki ve yaşayış tarzıyla düşüncesi ve hissi çatışmayan varlığını idealiyle birleştirmiş ve şahsiyet hüviyetiyle karşımıza çıkar. Bu elit, “yeni insan”ın önderi ve öğretmeni, “yeni hayat”ın kurucusudur. Bunları gerçekleştirmek içinde işe eğitimden başlamanın kaçınılmaz şart olduğu hem sezdirilir, hem de açıkça ifade edilir. Romanda böyle seçkin insanların yetişmesine imkân hazırlayacak önderler hangi eğitim sistemiyle hangi okullarda eğitilecek sorusuna, başta Oğuz ve Ertuğrul olmak üzere kahramanların hayat hikâyesi cevap verir.”¹⁹³

Halide Edib *Handan*'da okul sınırları dışında verilen derslerin de bir programa bağlı ve bir sisteme dayalı olarak verilmesinin gerektiğini belirtir. Eserde Nâzım'ın bir sistem dairesini dersliğe dönüştürdüğü, Handan'ın mahalleden arkadaşı olan Haşim'in ise Harbiye'ye devam ettiği anlatılır.

Sosyalist bir genç olan Maltepelî Nâzım, Handan'a sosyoloji, felsefe, tarih, edebiyat ve musiki dersleri vermeyi düşünür. Derslik olarak da bir sistem dairesini uygun görür. “Nâzım'ın hep:

– Bir sistem dairesinde, diye tekrar ettiği ötesini anlayamadığım bir cümle odamın açık penceresinden bana hücum ediyordu. Nihayet anlaştılar. Ben bir sistem dairesinde çalışacak ve yaşayacakmışım.” (s. 53)

¹⁹³ Şerif Aktaş (2007), Millî Edebiyat 1911-1923, T. S. Halman, O. Horata, Y. Çelik, N. Demir, M. Kalpaklı, R. Korkmaz, M. Ö. Oğuz (Editörler), *Türk Edebiyatı Tarihi* (C. 3), TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 263

Okul, eğitim ve öğretimin belirli bir plan, program ve müfredata uygun olarak öğrencilere aktarıldığı kurumdur. Yazarın böyle bir yeri tercih etmesinde her iki mekânın da bir sistem çerçevesinde kurulmuş olmasının payı vardır.

Handan'ın mahalleden arkadaşı olan Haşim de Harbiye'de okumakta olan bir öğrencidir.

“Odaya giren yirmi, yirmi üç yaşlarında Harbiye'nin son sınıfında çehresinin rikkat ve zaafını herhalde Hacı Murat Efendi'den almamış olan bir çocuktur.” (s. 212)

Halide Edib'in bu eserinde de askeri okuldan vazgeçmediğini söylemek yerinde olur.

Halide Edib'in *Mev'ut Hüküm* eserinde Şinasi'nin Avrupa'nın en iyi okullarında okuduğu, Atife'nin Amerikan Koleji'ne yazdırıldığı ve Mehmet'in Galatasaray Lisesine gönderildiği anlatılır. Yazarın okul tercihinde yine Anglosakson kültürünün etkisinde kaldığını söylemek mümkündür.

Atife özel dersler ile eğitim hayatına başlar, fakat bu eğitimin ciddiyetten uzak oluşu, savsaklanarak gerçekleşmesi Kasım'ın gözünden kaçmaz. Genç Adam; Atife'nin ailesine danışarak, onun düzenli eğitim veren bir eğitim kurumuna gönderilmesini önerir. Süruri'nin ilgisizliğinden ve kendisinin sağlık sorunlarından dolayı Sara bu kararı Kasım'a bırakır. Atife öğrencilerin ayda bir evlerine gönderiliği Amerikan Koleji'ne başlar. Bütün işlemleri de Kasım gerçekleştirir. Küçük kızın bu okulda yaşadıklarını genç adama gönderdiği mektuptan anlamak mümkün. Atife ilk günlerde yalnızlık hissetmiş, koğuşunun soğukluğundan dolayı üşümüştür. Ayrıca pazartesi günleri gerçekleşen anne-baba ziyaretlerinde bir başına kalmanın üzüntüsünü yaşamıştır.

Eserde ismi geçen bir diğer okul ise, Galatasaray Mektebidir. Kasım'ın bir yıllık taksidini peşin ödediği bu okulda çamaşırcı Ayşe Kadın'ın oğlu Mehmet okumaktadır. Romanda ayrıca Kasım Şinasi'nin otuz yaşında mesleğiyle ilgili öğrenimini tamamladıktan sonra Avrupa'nın en iyi okullarında dört yıllık ihtisas eğitimi aldığından bahsedilir.

Ateşten Gömlek'te bir Erkâniharbiye talebesi olan Cemal'in millî mücadeleye bakışı, katkıları anlatılır. Halide Edib, Cemil şahsında bu okulun vatanın bütünlüğü ve

bağımsızlığı konusunda ne denli önemli bir misyonu yüklendiğini üstü örtük olarak anlatmak ister.

Cemal, Erkânıharbiye mektebine yani Harp Akademisine devam etmekte olan bir öğrencidir. Kahraman, İzmir'in işgali ile birlikte öğrencilik hayatında öğrendiklerini uygulama dönemine geçer. Vatanın bağımsızlık mücadelesi bütün insanlarda savaşa katılma duygusu uyandırır. Yalnızca okuluna devam edenler ile Şişli hanımları bu birlikteki yerini almazlar.

Halide Edib'in *Vurun Kahpeye* adlı eserinde, Kız Öğretmen Okulunu bitiren Aliye'nin, bir kasaba okuluna tayin edildiği, fakat okulun kötü kokulardan, pislikten ve bakımsızlıktan kırıldığı vurgulanır.

Aliye'nin sihirli elleriyle bir eğitim yuvasına dönüşen okul, düşman askeri tarafından işgal edilse de bu durum pek uzun sürmez. Halide Edib, okulun fiziksel donanımı konusundaki eksikliklerin çözümünü devlet yetkililerine değil, maaşıyla kıt kanaat geçinen bir öğretmene yüklemiştir. Aliye burada sadece öğretmenlik yapmamış, okulun hademeliğini de üstlenmiştir. Ülkenin ölüm kalım savaşı verdiği bir dönemde bürokrasinin ilgisizliğini bir nebze olsun hoş görmek mümkün olsa da varlıklı velilerin kayıtsızlığını anlamak mümkün değil.

Aliye, Kız Öğretmen Okulunu bitirdikten sonra diplomasını (şehadetnamesini) elini alarak Maarif Müdürlüğüne gider. Hiç kimsenin gitmeye yanaşmadığı (...) kasabasına öğretmen olarak atanır. Mektep nehari yani gündüzlüdür. Bu, Aliye'nin ev tutması gerektiği anlamına gelir. Ömer Efendi ile Gülsüm Bacı'nın kendisine evlerinde yer açmasıyla genç kız hiç değilse evinde kendisini rahatsız eden erkeklerden korunmuş olur.

Mektebin durumu tam bir hayal kırıklığıdır. Kâğıt kaplı pencerelere ve tütün kokusu sinmiş duvarlara sahip bakımsız derslik, pis ve karanlık toprak avlu, kapısı kırık kapısından kötü kokular sızan tuvalet genç öğretmeni kara kara düşündürür.

Aliye öncelikle okulu temizlemekle işe başlar. Eğitim ve öğretimde ilk adımını okulu sağlıklı bir fiziksel görünüme kavuşturduktan sonra atar. Yunan işgali ile birlikte okul kapanmıştır. Bu durum Aliye'yi çok üzer. Yunan komutanı Damyonus'un kaçışına çıkmaktan çekinmeyen cesur öğretmen okulun yeniden açılması gerektiğini anlatan haklı bir konuşma yapar:

“Evet Kumandan, mektebi işgal etmişsiniz. Mademki medenîsiniz, emrediniz, mektebi boşaltsınlar, çocukların tahsili geri kalsın.” (s. 109)

Ertesi gün okul açılır ve eğitime kaldığı yerden devam edilir. Romanda, eğitim ve öğretimin ancak temiz ve sağlıklı bir fiziksel ortamda gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilir. Ayrıca, savaş gibi ciddi bir afetle karşılaşılsa bile okulların açık tutulması ve eğitimin sekteye uğratılmaması gerektiği dile getirilir.

Reşat Nuri, **Çalığışu** eserinde eğitimin sağlam, sağlıklı bir fiziksel donanıma ve ideal öğrenci sayısına sahip dersliklerde gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtir. Ayrıca kırsal alanlarda okulların mezarlığa bitişik olmasından dolayı genç bayan öğretmenlerin sıkıntı çektiğini anlatır.

Kız Öğretmen Okulu (Dârümuallimat) her sınıfta yaklaşık elli öğrencinin bulunduğu, fakat güzel ilişkilerin yaşandığı eğlenceli bir okuldur. Feride, ülkenin öğretmen ihtiyacını karşılayan bu okulda Fransızca derslerine girmeye başlar ve her biri kendisiyle akran olan, hatta aralarında yaşça daha büyük olanların bulunduğu talebelere “Kızlarım...” (s. 252) diye hitap eder. Aralarında pek de yaş farkı olmamasına rağmen öğrencilerini evladı gibi gören bu sevgi yaklaşımı genç öğretmenin pedagojik anlayışını sıtır aralarından değil, yürek kıpırtılarından aldığını gösterir.

Dam dö Siyon, öğrencilerine on yıl boyunca veren bir Fransız okuludur. Feride bu okulda yatılı olarak kalmakta, yaz tatillerini ise teyzelerinde geçirmektedir. Sör Mektebi, kahramanın kişiliğinde ve hayata bakışında önemli bir etkiye sahip olur. Feride karşılaştığı her zorlukta Sör Aleksî'nin sözlerini hatırlar.

Eserde yer alan bir diğer yabancı okul ise oda hizmetini gören Hacı Kalfa'nın kızı Hayganuş'un devam ettiği Ermeni Katolik Mektebidir. Feride, Hacı Kalfa'nın isteği üzerine küçük kıza peygamberler tarihini ve vaftiz olayını öğretir.

Feride'nin ilk görev yeri olan Zeyniler Köyü, Maarif Müdürü'nün: “Havası, suyu güzel, menazır-ı tabiiyesi ferahfeza, ahalisi haluk ve müstakim, cennet gibi bir yer. Orada bir Vakıf Mektebi vardı. Geçen sene, bir hayli fedakârlıkla tamir ve tecdit ettik. Birçok levazım-ı tedrisiye ve ikmal-i nevakısına muvaffak olduk. Mektebin içinde muallimlerin ikametine mahsus daire de var. Şimdi bir genç muallimimizin himmet ve fedakârlığına muhtacız. Gönül ister ki, oraya sizin gibi güzide bir hanım gitsin. Cidden iyi bir yer. Hem de aynı zamanda ecirli bir hizmet-i vataniye olur.”

Gerçi, maaşı sizin buradan alacağınız maaştan noksan. Fakat buna mukabil, et, süt, yumurta vesaire fiyatları, buradakiyle nisbet kabul etmeyecek kadar ucuz. İsterseniz bol para da biriktirebilirsiniz. Mamafih, ilk fırsatta maaşınıza zam yaparak bugünkü miktara iblağ ederim. O takdirde buradaki İdadi Müdürlüğü'nden daha kârlı bir vaziyete gelirsiniz.” (s. 160) sözlerinin aksine eski bir ağırın bir takım küçük değişikliklerle yeni görünümüne kazandırılmasından başka bir şey değildir. Dershanenin bahçe tarafındaki duvarın dibinde bulunan eski hayvan yemliğinin kaldırılmamış olması bunu doğrular niteliktedir.

Öğrencilerin yemeklerini, kitaplarını ve ısınmak için topladıkları çalı çırpının saklandığı bir bölme olan bu yemlik, aynı zamanda Hatice Hanım'ın yaramaz öğrencileri hapsettiği bir ceza aracıdır.

Zemini tahta ile döşenmiş, pencereleri genişletilerek cam takılmış olan Zeyniler Köyü mektebinde karma eğitim vardır, fakat erkek çocuklar 12-13 yaşlarına geldiğinde delikanlı olarak görülmekte ve bu anlayış sonucu olarak epeyce uzaktaki Garipler Köyü'ndeki erkek mektebine gönderilmektedir. Zeynilerde en yeni malzemelerden sayılan beş, altı sıra bir köşeye atılmış ve yere oturmaya alışmış öğrenciler hasır üzerinde ders görmektedirler. Feride bu duruma evvela çok şaşırır, Hatice Hanım'ın yardımı ile hasırı kaldırdıktan sonra, sıraları güzelce yerleştirir.

Feride'nin meslek heyecanı ve sevinciyle geldiği bu okulda yaşadığı ilk büyük hayal kırıklığı, odasının Zeyniler mezarlığına açılan bir pencereye sahip oluşudur. Çocukluğundan beri ölü, mezar korkusu olan kahraman, penceresini hep kapalı tutarak, bu, bu duyguyla yaşamasını öğrenir.

Kız Öğretmen Okulu yani Darülmuaallimat, her sınıfta yaklaşık elli kızın bulunduğu sınıfları kalabalık bir okuldur. Bu durum, Feride'yi mesleki hedeflerini gerçekleştirme konusunda kaygılandırırsa da: “Kızlarımdan çok ama pek çok memnunum. Beni o kadar sevdiler ki, teneffüste bile peşimi bırakmıyorlar. Arkadaşlarıma gelince, doğrusu onlar da fena insanlar diyemem. Bana karşı fazla soğuk duranlar, odanın bir köşesinde yan yana bakarak benim için herhalde iyi olamayan şeyler fısıldaşanlar yok değil. Fakat insan, evinde bile herkesle sevişebilir mi?

Arkadaşlar arasında en hoşuma giden, Nezihe ve Vasfiye diye iki sevimli İstanbul çocuğu. Birbirlerinden hiç ayrılmıyorlar. Fakat, muavin Şehnaz Hanım bana,

bunlarla sıkı fıkı arkadaş olmamamı tavsiye etti. Sebebi nedir, bilmiyorum! Bunlardan başka iki tane eski bildik var. Birisi vaktiyle Merkez Rüştiyesi'nde beni müdafaa eden uzun boylu, keskin kara gözlü kadın ki, burada haftada bir gün ders veriyormuş. Müdür Efendi'nin yan bakışlarından korkmayan yegâne arkadaşımız bu. Bilakis Recep Efendi, ondan çekiniyor, gizli gizli mavi latasının yakasını silerek: 'Vah ne şirrettir o! Şunu bir atlatsam yok mu, tövbe olsun gözüm açılacak!' diyor." (s. 252-253) sözleri ile bu durumu kabullenip, ortama alıştığını ifade eder.

Derslerin kesilip imtihanların başlamasıyla B.'deki bütün kız mektepleri şehirden bir saat uzaklıktaki bir dere kenarında "Mayıs Bayramı" yaparlar. Feride öğrencilerinin ve meslektaşlarının ısrarı üzerine bu şenliğe katılır. Müdüre Hanım'ın: "Mektep, cami gibi mukaddes bir yerdir. Onu dedikodudan, iftiradan, daha sair lekelerden korumak bizim için en büyük vazifedir." (s. 302) görüşü üzerine İpekböceği Feride, dedikodular yüzünden bu güzel okuldan ayrılmak zorunda kalır. Sonuç itibariyle kötü söylemlere alet edilmemesi gereken okulların, birer kutsal mekân olarak düşünülüğünü söylemek yerinde olur.

Feride Kuşadası'ndaki okulda başmuallim ve müdüre olarak görevine devam eder. Savaşın başlamasıyla okul hastaneye dönüştürülür. Feride de Hayrullah Bey'in yardımcısı olarak hastabakıcılık yapmaya başlar.

Yakup Kadri, *Kıralık Konak*'ta dönemin gözde eğitim kurumuna yer verir. Fakat ne var ki kahramanların sosyal statülerine uygun düşen okul, zekâ ve fitratlarına uygun düşmemiş olacak ki kahramanlar, diplomasız tahsilli özelliği sergilerler.

Servet Bey her fırsatta eğitimini Galatasaray Lisesinde gerçekleştirdiğini dile getirip, bununla övünse de bu, belirsizliğini koruyan bir durumdur. Hakkı Celis'in ve Servet Bey'in oğlu Cemil'in de mektebe gittiklerinden bahsedilir, fakat Cemil Beyoğlu gecelerinden, Hakkı Celis ise Seniha'ya duyduğu karşılıksız aşktan derslerini ihmal eder.

Refik Halit, *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde dönemin değişik eğitim kurumlarına yer verse de okul, kahramanların nezdinde amaç değil, zamanı dolduran bir süreç veya eğitimde modayı yakalama mekânıdır. Eserde, bununla beraber eğitim kurumlarının, olumsuz duygu ve düşünce tohumunun ekildiği yerler olduğu belirtilir.

“Evet, işte harp devri simaları (yüzleri) hep böyle şanssız, bayağı, zevk vermez, kaba adamlardan ibaretti.” (s.102) sözüyle insan niteliğindeki değişimi İttihat ve Terakki'nin ürünü olarak gören yazarın, okulların yozlaşmasından da aynı yönetimi sorumlu tuttuğu gözlerden kaçmaz.

Kâni, Soğuk Çeşme Rüştüyesinde okumuştur. Babası İdris Bey, berberlik yaparken Fikri Paşa'ya sokulunca, okul gözetimcisi başına abani bir sarık bağlatarak İdris Bey'i rüştüyelere tecvid ve ilmihal hocası olarak tayin ettirir. Berber İdris'in Fikri Paşa'ya yakınlığından dolayı kaydırılması böylelikle kendisine hocalığın kapılarını açmıştır.

İsmet'in Darulmuallimatta (Kız Öğretmen Okulunda) okuduğu sırada Baytar Okuluna devam etmekte olan Kâni, Şâyan ile buluşmaya başlar. İlişkinin duyulması sonucu iki gence nikâh kıyılır. Bu durum Kâni'nin, okulu bırakmasına yol açar. Türedi bir harp zengini olan Kâni'nin kızlarının Berlin'de bir musiki mektebine gitmeyi arzuladıklarından bahsedilir. Konak eğlencelerinin misafirlerinden olan ve bilgiçliğiyle övünen Matmazel Meri'nin Fransız Akademisinden mezun olduğu, sahtekâr bir harp zengini olan Leman Hanım'ın ise leyli (yatılı) kız mektebinde ve Darulmuallümatta okuduğu anlatılır.

Yazar, şekilsel kaygıları, zevk ve eğlenceye düşkünlükleri ile ön plana çıkan öğretmenlerin tutum ve davranışlarından duyduğu rahatsızlığı dile getirir. Okulların birer kültür ve bilgi yuvası olmaktan çıkıp öğrencilere giyim-kuşam merakını, lükse düşkünlüğü aşılayan mekânlara dönüştüğünü anlatır:

“Ne kadar vakitsiz ve habersiz gitmiş olsam gene, önüme, derhal tatlısı ve tuzlusu ile dört, beş türlü yemek, yahut, kahvaltı çıkardı. Pek iyi bilirdim ki o eve ayda nihayet üç yüz, dört yüz kuruş girerdi; bu para ile nasıl yaşayabilirler, çeşit çeşit yemekleri ve takım takım elbiseleriyle refaha yakın nasıl bir ömür sürebilirlerdi?.. İşte bu ahval (durum) o zamanın faziletlerinden biriydi... Bu ucuzluk İstanbul'un ahlâkı üzerinde bir nevi mülk koruyuculuk ederdİ. Zaten fakir semtler kadınlarını iki âmil (sebe) baştan çıkardı: Pahalılık ve mektep... Leman bu ikisinin doğurmasıydı. Fena bir tedris (öğretim) ile murdar mütaleaların (pis düşüncelerin) tesiri altında epeyce hırpalandıktan sonra mektepten çıktı, ne yapacaktı? Muallimelik (Bayan öğretmen)...” (s. 172-173)

Ömer Seyfettin, *Efruz Bey* romanında kültürel yapımıza, coğrafyamıza uygun olmayan okul anlayışının benimsenmemesi gerektiğini vurgular. Romanda, Ahmet Bey'in Galatasaray'dan, Mülkiye'den bazen de Aşiret Mektebi'nden birinci olarak çıktığı anlatılır. İnsanları dört ayaklı hayvanlara benzettiğinden dolayı okuluna “Tıfıl Kovuğu” ismini veren Müfat Bey, bu eğitim yuvasında ulusal değerleri yasaklar, alafrangalaşmak ve Avrupalılaşmayı vizyonu hâline getirir. Efruz Bey'in okul namına son gözdesi ise, “Açık Hava Mektebi” olur. Anglosakson terbiyesini benimseyen ve her öğrenciyi bir Robenson olarak gören kurum, ilk mezunlarını vermeden tarihinin tozlu sayfalarına karışır.

Ahmet Bey (Efruz Bey) kendisinin Galatasaraydan, Mülkiyeden bazen de Aşiret Mektebinden birinci olarak çıktığını ve madalyanın kendisine verilmediği, onun baş kâtip paşa hazretlerinin çekmecisinde olduğunu sık sık dile getirir. Altın madalyayla diplomasının kendi elinde olması durumunda Avrupa'ya kaçarak istediği insanın hizmetine girebileceği söylemine karşın, onu sevmeyen bazı çalışanlar Ahmet Bey'in tahsilini tamamlamadan Galatasaraydan kovulduğunu iddia ederler.

Efruz Bey, Bilgi Bucağından ayrıldıktan sonra Avrupa'da ne tür bir tahsil yapacağı konusunda -Aksaray'da- Tıfıl Kovuğu adı verilen mektebin müdürü ile görüşmeye gider. Müfat Bey'in idareciliğini yaptığı mektep “...eski bir konaktı. Dört yüksek duvar arasında gayet rutubetli, dar, çukur bir bahçesinin içindeydi. En üst kattan bile duvarların öbür tarafı gözükmezdi. Altmış sene evvel, doksan yaşından sonra on dört yaşında bir kızla evlenen kıskanç bir ihtiyar tarafından yaptırılmıştı. Mal sahibi bahçenin duvarlarını yapan ustaya mütemadiyen, ‘İçerisini kargalar bile görmesin!’ demişti.

Şimdi uçan kargalar değil, hatta kenarlarına konan serçeler bile içerisini görmüyorlar; bostan kuyusu zannederek kaçıyorlardı. Halk mektebe, bu mimari vaziyet için ‘Kovuk’ namı verilmiş sanıyordu. Halbuki bu namın sebebi mektebin çukurluğu, kapanıklığı filan değildi, (s. 172) şeklinde betimlenir. İnsanları dört ayaklı hayvanlara benzettiği için mektebine bu isme veren Müfat Bey için en önemli kavramlar, alafrangalaşmak ve Avrupalılara benzemektir.

“Din de yok, millette yok” (s. 173) görüşünü benimseyip, öğrencilere aşıl原因an kahraman için en büyük hakaret, “Türk” sözcüğüdür. Bu kelime ile arkadaşlarına

seslenen çocukların ilişkilerinin derhal kesildiği bu okul, İstanbul'un en meşhur eğitim kuruluşlarından biridir.

Efruz Bey, Müfat Bey'in önerisini üzerine birkaç ayda aldığı bilgilerden hareketle eğitim sisteminde köklü değişiklikler yapmaya karar verir. Öncelikle, Maşrıkı Envar-ı Maarif-i Osmanî, mektebinin müdürü Mehmet Mustafa Tahsin Nidai ile görüşür. Uzunca süre bir görüşmeden sonra açık hava mektebinin açılmasına karar verilir. Eserde anlatılan bu mektep, "...ilk insanlar gibi, çocukları tabii hayata alıştırmak için kurumuş ilmi bir müessesedir. Yaz kış, gece gündüz, müalimler, talebeler, hepsi hayatlarını kırlarda geçirirler. Okumak yazmak pek az! Yalnız ekip, biçmek! Yol yapmak, Kanal açmak! Köprü kurmak! Nadas etmek! Hayvan yetiştirmek! Tavukların dil altlarını çıkarmak! Beygirleri nallamak! Güzel övendire kulanmak! Falan filan..." (s. 200) şeklindedir.

Müdür Bey'in gelmemesi ve çocukları göndermemesiyle bu düşünce de hayata geçirilmeden miladını tamamlamış olur. Yazar Anglosakson terbiyesini kabul eden ve her öğrenciyi bir Robenson gibi gören anlayışın kültürel yapımıza ve coğrafyamıza uygun olmadığını anlatmak ister:

"Evet, Avrupa'da açık hava mektepleri vardır. Tabii papaz mektepleri falan buradaki gibi hâlâ binalar içinde... Fakat yeni terbiyeyi yani teşebbüs-i şahsiyeyi, Anglosakson terbiyesini kabul eden kaya mektepleri hep açıktadır.

– Kaya mektepleri ne demek?

– Ecole de roche... Yani, kayalar üzerinde ders okunan mektep...

Mesele mühimdi. Müdür masanın başından kalktı, Efruz Bey'e daha ziyade yaklaşmak için önüne gitti.

– Kayalar üzerinde mi?

– Evet.

– Niçin kayalar üstünde?

– Pek basit, çünkü rutubet yoktur. Kaya gayri nakil olduğu için yazın soğuk, kışın sıcaktır. Adeta Allahımızın bir kaloriferi..." (s. 199)

Ömer Seyfettin, *Yalnız Efe*'de hem medreseye hem de okula yer verir. Yazar hangi isimle anılırsa anılsın, halkın bilinçlenmesinde eğitim kurumlarının zorunluluğuna ve önemine dikkat çeker. Romanda, Yörük Hoca'nın gençliğini medreselerde geçirdiği belirtilmektedir.

“Bu, bütün köyün kendilerindenmiş gibi sevdikleri Yörük Hoca'ydı... Gençliğini evvelâ medresede, sonra dağlarda, muharebelerde geçirmişti.” (s. 8)

Yalnız Efe de yetkili kişilerden, okulu olmayan köylere okul yapılmasını istemektedir. “ ‘Filân köprüyü yapınız. Filân köye bir mektep kurunuz.’ gibi emirler verir.”

Ömer Seyfettin, halkın sessizlik kültürüne gömülüp, haksızlıklara meydan verişini, üstü örtük olarak eğitim kurumlarının eksikliğiyle ve insanların bilinçsizliğiyle ilişkilendirir.

Aka Gündüz, *Aysel* romanında halkın eğitim seviyesinin oldukça düşük olduğunu anlatmak ister. Okumak isteyenlerin gidebildiği en yüksek eğitim kurumu, yalnızca kaza rüştiyesidir.

Ali, hayırsever bir Kaymakam'ın desteğiyle kaza rüştiyesinde okuyarak köyün karakolunda düşük bir maaşla işe başlar. Kadrolu olmayan ve henüz on altı yaşında olan kâtabin maaşı, jandarmalar arasında toplanıp, kendisine verilmektedir. Ali, okuma-yazma bilmeyen Karakol Çavuşu'nun ve jandarmaların resmi işlerini kolaylaştıran bir konumdadır. Kahramanın eğitilmiş oluşu onun sosyal konumunun yükselmesinde etkili olurken cezalandırılması konusunda hoşgörü umutlarını azaltır.

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*'da okulların birer eğitim yuvası olarak değil, hocaların yan gelir kapıları olarak kullanıldıkları ve köylünün dudak uçuklatacak bir cehalet içinde olduğunu anlatır. Okulların asıl amaçlarının dışında kullanıldığını fark eden yetkililerin, gururunun okşanmasını sağlayacak birkaç demeç dışında, somut ve etkili adımlar atmadığı görülür:

Nazikter Kalfa ile Selime arasında geçen diyalog okullarla ilgili durumun ne denli iç karartıcı olduğunu gösterir:

“– Sizin köyde mektep yok mu?”

– Var, caminin yanında güççük bir dam, yazın taput, teneşir korlar, kışın imam çocuklarından bazılarına namazlıklarını öğretir.

– Yaz günlerinde öğretmez mi?

– Yaz günlerinde çoluh çocuh herkes kırdı bulunur; köyde yalnız hastalar, kötürümler, düşkün ihtiyarlar kalırlar. Zaten imamın da bir çoh çoluğu çocuğu bir dam dolusu ekmek düşmanları var, o da yazıda yabanda gezer, çift çubuh arkasında koşar. İmam, kış günleri de çocukların hepsini okutmalı ister emme, her hafta perşembelik (perşembe günleri hocaya verilen on para) vermek, köyde hangi yiğidin kârıdır? Mektepte üç beş çocuk ya kider, ya kitmez.” (s. 34-35)

Okullar anlaşıldığı üzere birer eğitim yuvası değil, hocaların yan gelir kapıları ve köylünün tabut, teneşir koyduğu mekânlarıdır. Suat Paşa bu durumu öğrenir öğrenmez durumu yetkililere bildirir. Bütün köylerden mekteplerin tesis edilmesini, ayrıca İslamiyet’in doğru bir şekilde halka öğretilmesini ister. Bu olayı yakından takip eden basın, Paşa’ya övgüler yağdırır.

Müfide Ferit, *Aydemir*’de yeni bir okul modelinden söz eder. Sadece kız öğretmenler yetiştirmekle kalmayan, sosyal hayatın her alanına kadın elinin değmesini sağlayacak olan bu eğitim kurumlarını, ülkenin kalkınması için önemli bir adım olarak düşünür. Eserde ayrıca medreselerin yalnızca din eğitimi veren yerler olarak düşünülmemesi, pozitif bilimlerin de yuvası hâline gelmesi gerektiği vurgulanır. Böylelikle, yazar, bu eğitim kurumlarının yalnız dine değil, hayatın her alanına hizmet etmesi gerektiğini vurgulamış olur.

Hazin, kadınların eğitimine dikkat çeker. Okulların hedefinin yalnızca öğretmen yetiştirmekle sınırlandırılmaması gerektiğini belirterek, kadınların her sahaya el atmasını ister. Genç kadın böylelikle kadınlara istediği mesleğe girebilme hakkını da dile getirmiş olur:

“Bizdeki mekteplerin hemen hepsinin hedefi kız öğretmenler yetiştirmektir. Halbuki cemiyetin, yalnız kız öğretmen suretindeki mürebbiyeye değil, her terakki sahasında, her günkü yaşayışında, kadın irşadına ihtiyacı vardı... Niçin Avrupa’da olan o fedakâr, o güzide kadınlar bizde bulunmasın! Orada onların ekserisi en yüksek tabakaya mensup hanımlar, aile reisleri oldukları halde binlerce hayır cemiyetleriyle uğraşmaya vakit buluyorlar ve bütün ıstırap çekenlere annelik ediyorlar. İşte bize de

böyle insaniyet ve şefkat mümessili kadınlar, cemiyete hizmet etmeyi ihtiyaç halinde duyacak âlicenap hanımlar lâzımdı. Hazin, bu boşluğu doldurmayı düşündü. Mektepte gayet çok tarih ve felsefe gösterecekti. Şimdiye kadar insaniyetin tekemmülü için, beşeriyetin saadeti için düşünülmüş bütün içtimaî ve ferdî meslekleri okutacak Plato'dan Karl Marx'a ve Nietzsche'ye kadar insanlarla veya ma'kuriyetlerle uğraşmış bütün mütefekkirleri tanıtacak ve en son medeniyetin insanların elemelerini hafifletmek için bu düşüncelerden çıkardığı içtimaî tatbikatı öğretecek, talebeye millet muhabbeti, insaniyet aşkı, hizmet ihtiyacı, çalışmak şevki, fedakârlık savleti hissettirecekti. O, İdealistler yetiştirmeyi istiyordu. Buradan çıkacak talebe, doğrudan doğruya Demir'in talebesi olacaktı.” (s. 57)

Genç kadın Demir'e veremediği hayatından duyduğu pişmanlığı, onun idealine sahip talebeler yetiştirip, bu amaca hizmet eden okullar açarak gidermeye çalışır.

Rusların hâkimiyeti altındaki Türkistan'da Türkçe eğitim yapan okullar bulunmadığından, eğitim ve öğretim medreseler yoluyla halka ulaşmaktadır. Demir, bakıma ihtiyacı olan bu yerleri onararak halkın hizmetine hazır hâle getirir. Ayrıca bu eğitim kurumlarında, öğrencilerin yalnızca din bilgileriyle değil, çok yönlü yetişmesi gerektiğini belirtir:

“Demir'in her sözünün, her hareketinin en büyük takdirkârı o oldu; biraz sonra şaşı olan gözlerini süzerek, sesini yumuşatarak, Demir'in kendi medresesine riyaset etmesini rica ediyordu...

Demir, Ahunt'un fikrini anladı ve tebessüm etti. Demir'i kendi eline alırsa, onun kuvvetinin kendi kuvvetini azaltacağını değil, bilakis çoğaltacağını zannediyordu... fakat tam bir ciddiyetle cevap verdi:

– Maalmemnuniye Ahunt Ömer, nazır değil, zira sizden iyi nazır olamaz, fakat hoca olurum, lâkin benim oraya koymak isteyeceğim yeni dersleri bilmem siz kabul eder misiniz?

– Ecnebi lisan mı?

– Evet, lisan, idman. Musiki... Musikinin ruhlar üstünde bıraktığı tesire emniyetim vardır. O, insanın maneviyatını damıtır ve yalnız iyilikleri geçirir.” (s. 88)

Demir, Buhara’da İmam Kulu Han Medresesinde ameleğe gece dersleri vermektedir. Ömer Ahunt Medresinin iyileştirilmesinde oldukça emek sarf eden kahraman, burayı Avrupa’nın en iyi eğitim kurumu hâline getirir, ayrıca bütün Türk çocuklarının buraya gelmesini sağlar.

Mirza Uluğ Medresesini de onaran Demir, burada kendine ayırdığı bir odada kalmaktadır. Eserde Tellekâr Medresesinden de bahsedilir. Burası Hristiyan lisanının okutulduğu bir eğitim kurumudur. Medreseler her ne kadar dönemin eğitim ihtiyacını karşılayan yerler olsalar da Rusların herhangi bir şüpheli durumda öncelikle arama yaptıkları mekânlar olurlar.

3.1.1.2. Muallimden Öğretmene

Halide Edib, *Seviyye Talip*’te çocuğunu hayata hazırlayan eğitici anne modeline, *Yeni Turan*’da eğitimci kişiliğini politik misyonu ile özdeşleştirmeye çalışan öğretmen tipine, *Handan*’da öğretmen-öğrenci arasındaki umutsuz aşka, *Mev’ut Hüküm*’de okul çatısı altında görevini sürdüren eğitimcilerin önemine, *Vurun Kahpeye* eserinde idealist ve vatansever öğretmen tipine yer verir. *Ateşten Gömlek*’te ise, millî dil ve terbiye veren Türk öğretmenlerin yerine yabancı mürebbiyeleri tercih eden alafranga anlayışın eleştirisi görülür. Bu tespitlere göre Anglosakson hayranı olan ve eserlerinde batı kültürünü İngiliz mürebbiyelerinin elinden vermeyi bir geleneğe dönüştüren yazarın, millî mücadele ile birlikte bu düşüncesinden vazgeçip, ulusal bilinci çağrıştıran öğeleri yükselen değer olarak ele aldığı görülür.¹⁹⁴ Halide Edib gibi Reşat Nuri de, -Feride karakteriyle- idealist bir öğretmen portresi çizer. Kişiliklerindeki farklılıklara rağmen (Aliye içedönük, çekingen, sessiz, ciddi, kırılğan, mesafeli, mağrur; Feride dışadönük, sempatik, canayakın, hareketli, duygusal, gülyüzlü) bu öğretmenler “Anadolu’da çalışınız” düşüncesini telkin ederler.

Yakup Kadri, *Kıralık Konak*’ta mürebbiyelik kurumunun eleştirisini yapar. Toplumun yozlaşmasından, değer yargılarının değişmesinden mürebbiyeleri de sorumlu tutar. Refik Halit Karay ise öğretmenliğin maddi beklentileri karşılamada yetersiz kaldığı düşüncesindedir. Bu yüzden kahramanları, farklı arayışlar içine girerler. Ömer

¹⁹⁴ Enginün, bu romanda yazarın Batı hayranlığının, tarihi zaruret karşısında Batılılara karşı mutlak bir nefrete dönüştüğünü; Anadolu halkına karşı ise büyük bir hayranlığın oluştuğunu dile getirir. Araştırmacı, bu değişimde millî mücadele yıllarının etkisine değinir. Bkz. İnci Enginün (1995), *Halide Edip Adivar’ın Eserlerinde Doğu Ve Batı Meselesi*, MEB Yayınları, İstanbul, s. 219

Seyfettin, eğitimde disiplin konusuna vurgu yapar. Öğretmenin orta yollu bir disiplin anlayışına sahip olmasını ister.

Aka Gündüz, halkla bütünleşen fakat güçlünün yanında bulunmaktan kendini alıkoyamayan eğitimci tipine; Müfide Ferit öğretmen-öğrenci arasındaki aşka yer verir. Ebubekir Hazım Tepeyran için, eğitimcinin yerli, yabancı, mürebbiye, öğretmen olması değil, bilgili, sağlam karakterli ve vicdan sahibi olması önemlidir.

Halide Edib'in *Seviyye Talip* romanında, çocuğunu eğiten onu hayata hazırlayan bir öğretici anne modeli ile karşılaşmaktadır. Bunun yanı sıra eşlerin zaman zaman birbirinden faydalanılması gerektiği vurgulanır. Ayrıca eserde öğretmen-öğrenci arasındaki aşka da yer verilir.

Çocukluk arkadaşları Fahir ve Numan'ın aksine Seviyye, İngiliz bir mürebbiye tarafından eğitilir. Kitaplardan, ders çalışmaktan hoşlanmayan kahramanın, kalın ayakkabılı, gözlüklü ihtiyar mürebbiyesinin seslenmelerine baştan savma bir "yes" ile karşılık verdiği, fakat eğitimcisine her zaman için itaat ettiği ve derslerini ihmal etmediği anlatılır.

Seviyye daha sonra özel dersler alır. Öğretmeni siyah bıyıklı, siyah gözlü, yakışıklı ve zarif bir insan olan Talip Bey'dir. Aynı zamanda Galatasaray'da da öğretmen olan Talip Bey ile öğrencisi arasındaki duygusal yakınlaşma evlilikle noktalanır. Yaklaşık olarak on iki yıl devam eden bu evlilik Seviyye'nin orta yaşlı, sessiz, kendi hâlinde, durgun bir insan olan piyango hocası Cemal'e ilgi duymasından ve eşiyle olan huzursuzluğundan dolayı sona erer. Seviyye bundan sonra Cemal ile birlikte yaşamaya başlar. Genç kadının eşinden tam olarak boşanmadan sevdiği erkek ile nikâhsız yaşaması, Talip Bey'in halkı kışkırtması üzerine tepki toplar. Cemal, bu gerekçenin sonucu olarak uzun süre işsiz kalır. Numan'ın önerisi üzerine Cemal, Macide'ye piyano dersleri vermeye başlar. Haftada iki kez verilen dersler sayesinde Macide kısa bir sürede piyano çalacak duruma gelir.

Fahir eşinin daha geniş fikirli ve bilinçli bir insan olması için bir öğretmen edasıyla yanıldığı konularda onu aydınlatmaya çalışır:

"Vatan fikri onda pek belirli değil, daha çok Müslümanlık, Hıristiyanlık olarak dünyayı ikiye ayırıyor. Kendisine bunun üzerine çok şeyler söyledim. Vatan ile dinin

birbiriyle ilgili olmadığını, bir Rum, bir Ermeni Osmanlı, bir Türk, bir Müslüman Osmanlı kadar vatanı sevebileceğini söyledim.” (s.19)

Eğitimin aileden ve özellikle anneden başladığının en güzel örneği Macide karakterinde görülmektedir. Macide oğlu Himmet’e elifba cüzü ile saatlerce eğitim vermeye başlar. Ayrıca çocuk terbiyesi ile ilgili İngilizce kitapları yanı başından eksik etmez.

“Macide’yi bir iki sabah, Hikmet’in dersiyle uğraşır buldum. Elinde elifba cüzü, saatlarca, harfleri öğretmekle uğraştıktan sonra, ona sözlü olarak dersler veriyor. Masanın üstü çocuk terbiyesiyle ilgili İngilizce kitaplarla dolu. Kalbimin içi boş ve karşılıksız kalan bu zavallı genç kadın, hep kitapları arasında günlerini, hep yazmakla, okumakla geçiriyor...” (s. 118-119)

Bir anne olarak çocuğunun “mert, dindar, doğru, onurunu koruyan ve cesur” (s.119) olmasını isteyen kahraman, model olarak da eşi Fahir’i örnek gösterir.

“–Tıpkı, tıpkı baban gibi!..” (s. 119)

Eserde bir öğretmen anne tiplmesiyle karşılaşmaktadır. Bu anne, çocuğunu eğitmeden önce kendi eksikliklerini gidererek ilk adımı kendisinden başlatmıştır.

Macide’nin bir anne olarak çocuğuna ilk eğitimi verme gayreti takdire değerdir, fakat henüz üç yaşındaki bir çocuğun zihnini, saatlerce yazılı ve sözlü bilgilerle doldurmak, eleştirilecek bir noktadır.¹⁹⁵ Kaldı ki o yaştaki bir çocuk, bırakın ders çalışmaktan, oyun oynamaktan bile sıkılır. Yazarın “öğrenme” konusunda yaş, dikkat, ilgi kavramlarını göz ardı ettiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, kız öğrenci-erkek öğretmen arasında doğan aşkın heves ve cazibe ürünü olmasından ötürü insana mutluluk getirmediği, üzerinde durulan bir diğer konudur.

Yeni Turan’da, memleketi ileriye taşıyacak olan Kaya ve Kaya gibiler idealize edilmeye çalışılır. Halide Edib bu karakteri yaratmada Quaker mezhebine -Anglosakson Protestanlığının bir kolu- mensub bir ailenin kızı olan Isabel Fry’den esinlendiğini belirtir:

¹⁹⁵ Enginün, genel olarak kahramanların olgunlaşma yolunda yavaş yavaş ilerlemediğini ve özlenen hedeflerin gerçekleşmesi uğrunda ortaya mübalağalı tiplerin çıktığını belirtir. *Bkz. İnci Enginün (2004), Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 95*

“Babası o günün en meşhur milletlerarası hukukçularının başında bulunan Sir Ed. Fry idi. Isabel, babasının malikânesini bırakmış, Londraya gelerek küçük ve hususi bir mektep açmıştı. Bu mektepte sayıları az olsa büyük aile kızlarına cemiyetsever, basit ve ciddi bir hayat terbiyesi vermeye çalışıyordu...”

Pazar günleri, diğer Hristiyan kiliselerinden başka olan sade ve sakin bir binadaki mabetlerine beni de götürürlerdi. Papaz yoktu. Herkes yerinde oturur, içinden dua eder, herhangi bir fert içinden doğarsa kürsüye çıkar, İncil’den bir pasaj okur, onun duasını bütün «cemiyet» iştirak ederdi. *Yeni Turan*’daki gri giymeleri, yüzleri açık, fakat başlarındaki beyaz örtüler galiba biraz buranın ilhamı ile olmuştu.”¹⁹⁶

Eserde ayrıca, çeşitli nedenlerle hayallerini süsleyen okula girememesine rağmen amaç ve azmini kaybetmeden, günün şartlarına göre daha makul olanakları değerlendirerek belirlediği yeni hedefleri gerçekleştiren, okulun eksikliklerini gidermek için elbirliğiyle çalışan öğrenci portresine yer verilir.

Yazar, öğrencilerin okul ve meslek seçiminde tek amaca kilitli kalmamalarının, her zaman için farklı alternatiflere de açık kapı bırakmalarının önemine değinir. Bu durum hayal kırıklığı yaşayan bireyin engellere takılan düşleri konusunda daha az sarsılmasını sağlayacaktır. Bununla beraber kız çocuklarının hayallerini hemşirelik ve öğretmenlikle süsleyen yazarın, erkeklere “büyüyünce asker olma” idealini aştığı gözden kaçmaz.

Eserde Yeni Turan okullarının yetiştirdiği öğretmenler ince, zarif tuvaletleriyle evlerin süsü ve erkeklerin sevda amaçları olmaktan uzak “ağırbaşlı, karakterli hastabakıcı yetişen, bir muharebe olur olmaz Arap savaşçıları gibi Mehmetçiklerin yaralarını sarmaya giden, ordunun dikişini dikmek için kadın çalışma yurtlarında çalışan eski Türk işleme sanatlarını Yeni Turan’a uygulamak için ekonomik, insancıl, bilimsel ve bilmem daha bir sürü yönlerde çalışan...” (s.17) insanlardır.

Ağır ve ciddi görünümlü, başörtülü ve siyah cübbeli bu öğretmenler yurdun dört bir yanına dağılan Turan okullarında öğrencilere ahlaki, insani, dinî ve dünyevi bilgiler verirler. Okulların öğretmensiz bırakılması çok üzücü bir durum olarak görülür. Erenköy Yurdunda Cuma Okulu öğretmenliğinin açık kalması üzerine : “... Erenköy’ü

¹⁹⁶ Halide Edib Adıvar (2011), *Mor Salkımlı Ev*, Can Yayınları, İstanbul, s. 224-225

Yurdu, fedakâr kızlarından birini bu insancıl ve dinsel göreve çağırıyor.” (s. 63) ilanı Kaya’yı derinden etkiler.

Öğretmenliğin soydan gelen bir hastalık olduğunu belirten Oğuz, eniştesinin yanı sıra teyzesi Hatice Hanım’ın da öğretmen olduğunu belirtir. Hatice Hanım, okulda çocukları döven öğretmenin şikâyet edilmesi üzerine, ısrarlara dayanamayarak gönüllü olarak öğretmenlik yapmayı kabul etmiştir. Kaya, Yeni Turan’a katılmadan önce Saraylı köyünde kız ve erkekler için açtığı okulda bu mesleği icra etmektedir.

Kısacası, eserde idealist tutumları, bilgi, beceri ve ahlaklarıyla ön palana çıkan otoritesini baskı ve şiddetten değil, sevgi ve anlayıştan alan bir öğretmen profili yer almaktadır. Bununla beraber Halide Edib, ülkülerin gerçeğe dönüşmesi konusunda eğitimcilere büyük görevler düştüğünün altını çizer.

Handan'da ise, erkek öğretmen-kız öğrenci arasında gelişen duygusal yoğunluğa dikkat çekilir. Bireyin hayata hazırlanmasında yalnızca musikin değil, genel kültür derslerinin de önemli olduğuna vurgu yapılarak, dönemin eğitim modası eleştirilir.

Cemal Bey kızlarını eğitmesi için bir İngiliz mürebbiye tutar. Bu eğitimleri sonucu olsa gerek, kızlar alafrangalığa düşkünlükleri ve İngilizceye hâkimiyetleri ile dikkat çekerler.

Selim Bey’in yeğeni Nâzım, Handan’la tanıştıktan sonra onunla bilgisini paylaşmak üzere ders vermek istediğini belirtir. Genç kızın rıza göstermesi ve ailesinin de onay vermesi üzerine bir sistem dairesinde derslere başlanılır. Nâzım evvela öğrencisine bir çalışma planı hazırlar. Buna göre, Handan sabahleyin erken kalkacak, öncelikle tarih ve edebiyatla meşgul olacak, sonra bir buçuk saat piyanoda etüt yaptıktan sonra yemeğini yiyip bir saat dinlenecek. Akabinde de sosyoloji ve felsefe çalışacak. Handan’ın çalışma programına alışması için de burada bulunduğu müddetçe her gün, eve gittikten sonra ise haftada iki gece öğrencisini ziyaret edip musiki dışındaki derslerin hepsini okutacak. Genç öğretmenin vereceği dersler ise daha çok genel kültür ihtiva eden niteliktedir:

“Edebiyat, Osmanlı edebiyatı, tarih, tarih-i umumi fakat aynı zamanda Osmanlı tarihi de okuyoruz. Ben evvela Osmanlı tarihini bildiğimi söyledim. Hele Osmanlı edebiyatının eski Acem mektebini neden tetkik edeceğimi anlayamıyordum.

O, sabit ve anut:

– Her köşesinde sesinizi işittirmek, ruhunuzu vermek için bir milletin ruhunu, mazisini ve edebiyatını bilmeli; tarihi biliyorsunuz, öyle mi? Zarar yok. Bir de benim bildiğim gibi biliniz, diyordu.

Felsefede ta kadim Yunan’dan başladık. İctimaiyatı garip ve orijinal bir tarzda okuyoruz. Bu, Nâzım’ın insanlar, cemiyetler ve bunların hayatlarıyla rabitalar hakkında tetebbuat nazariyatından ibaret. Ne acayip adam! Bütün bu zahmetlerden elimden, dimağımdan, ruhumdan tutup kendisince muayyen bir noktaya beni götürmek arzusu var hissi bende hâsıl oluyor. Bilmem doğru mu?” (s. 54)

Handan’a bilmediklerini öğretmeyi amaçlayan Nâzım, özel ders karşılığında para almayı kabul etmez:

“– Handan’ın Nazım’dan bu yaz ders alması kararlaşıyor gibi. Sabire, ne dersin Handan’ın tahsiline?

– Şimdilik pek münasip değil. Artık ettiğimiz masraf yetişmez mi? Hem Handan’ın bildikleri de yetiştir.

– Türk edebiyatı bilmiyormuş. Ben de bilmem ya, Nâzım söylüyor.

– Bilmiyorsa bilmiyor, Nâzım’a ne?

– Sabireciğim, galiba Nâzım, Handan’ın bilmediklerini öğretmeyi bir vazife edinmiş!

– Ha, aylığı kaç?

– Nâzım İstanbul’da en pahalı hoca olduğunu kendisi söyledi.

– Mahsus, senden çok para kopartmak için. Utanmıyor, hem de dost evladı.

– Ona en büyük ikram para vermemekmiş!” (s.64)

Nâzım’ın, yaptığı iş karşılığında para istememesinin nedeni, bunu bir görev olarak değil, zevk olarak yapmasıdır, çünkü Handan öteki öğrencilerden daha meraklı ve bilgiye açıktır, yani her öğretmenin idealindeki öğrenci profilene sahiptir. Ayrıca genç adam, öğretmenliği yalnızca musiki eğitimi vermekten ibaret gören kibar hocalığı algısından da oldukça sıkılmıştır:

“Dinleyiniz. Eğer bu memlekette yazı yazılsa, sansür olmasa, yahut hiç olmazsa kemanla, musiki ile hayat kazanılsa hocalık etmem. Bilmeniz bu kibar hocalığı beni nasıl bizzarre eder. Nasıl fena bir meslektir. Bu fena talebelerden dinlenmek için Handan Hanım’a ders vereceğim. Bu benim tiyatrom, konserim, bu memleketin vereceği yegâne zevk! Artık bunun için para alırsam bu da zevk olmaktan uzak kalır. İnsaf ediniz.” (s. 66)

Özel ders vermesinin bir diğer gerekçesi ise Nâzım’ın, genç kıza karşı özel hisler duymasıdır:

“ Handan Hanım, ben sizinle evlenmek istiyorum...

– Siz beni seversiniz zannediyordum...

– O da ayrı bir mesele Nâzım Bey. Fakat bu izdivaçta seven yalnız ben değil, siz de olmalısınız.

Nâzım daha hayretkâr:

– Ben mi sizi sevmiyorum, ha, Handan? Handan, maksattan sonra dünyada en büyük bulduğum, en çok bağlandığım sizsiniz. Görmüyor musunuz ki şimdiye kadar tanıdığım kadınların hiçbirine böyle bir teklif (izdivaç) edecek kadar onları büyük bulmadım.” (s.69-71)

Nâzım ciddi, disiplinli ve idealist bir öğretmendir. Öğrencisine çok yönlü bilgileri bir sistem çerçevesinde vermiş olması onun donanımlı ve planlı bir insan olduğunu gösterir.

Eserde eğitim için uygun bir fiziksel ortamın, iyi bir çalışma programının, bu programı takip edecek sorumluluk sahibi bir öğretmenin önemi vurgulanmaya çalışılır.

Diğerlerinde olduğu gibi Halide Edib, bu eserinde de erkek öğretmen-kız öğrenci arasındaki pedagojik süreci, aşk fonuyla süslemekten geri kalmamış, öğretmenliği yalnızca piyano ve keman çalmasını öğretmek olarak algılayan salon eğitimini eleştirmiştir.

Halide Edib’in bir diğer çalışması olan *Mev’ut Hüküm*’de, düzenli ve sağlıklı olmamasından dolayı özel dersler yerine iyi bir okulun tercih edildiği görülmektedir.

Profesör Remzi, Kasım'ın hem arkadaşı hem de hocasıdır. Kasım'ın Avrupa'da tıp ihtisasını tamamladıktan sonra İstanbul'a dönmesiyle, onunla sık sık bir araya gelir. Hayat tecrübeleriyle yoğrulmuş bilgileri Kasım'la paylaşır. Eski öğretmeninin verdiği bu bilgiler, göreve yeni başlamış olan doktorun meslek hayatına yön veren belirleyiciler olur. Kasım Şinasi'nin alanına hâkim başarılı bir doktor olmasında, Avrupa'nın en güçlü isimlerinden eğitim almış olmasının rolü büyüktür.

“O nihayet otuz yaşında mesleğiyle ilgili öğrenimini bitirmiş, keyfi için dört yıl daha Avrupa'nın en güçlü ustaları karşısında, en iyi laboratuvarları içinde çalıştıktan sonra, biraz daha genişleyen vücudu üstünde tepesinin saçları kaybolmuş bir halde, gözlükleri arkasında birçocuk kadar sade yüzü ve inceleyici gözleriyle dönmüştü.” (s. 14)

Atife'nin önceleri özel öğretmenden dersler alarak eğitimine devam edildiği belirtilmişse de bu durumun çok sağlıklı olduğu düşünülmemek, küçük kızın devamlı ve düzenli eğitim veren bir okula gönderilmesi kararlaştırılmıştır.

“Atife'nin öğreniminin özel öğretmenler elinde, fakat o kadar savsaklanarak, ilgi görmeyerek ve düzensiz olarak süremeyeceğini, önemle anlatmıştı... Sonunda bir gün yine, bu evin kederli havasından çocuğu canlı ve neşeli bir çalışma çevresine atmak için, yatılı bir okula vermelerini Kasım Sara'ya tekrar ettiği vakit, Süruri ile konuşma lakırtısı olmaksızın, hemen kabul etti.” (s. 98)

Ateşten Gömlek'te de, İngiliz mürebbiyeyi, Türkçe dersler veren Ayşe'den üstün gören Selime Hanım ve onun gibiler eleştirilir. Sakarya Savaşı'nın geçtiği günlerde yazarın, eğitim ile ilgili kavramaları bir fon olarak kullandığını söylemek mümkündür.

Ayşe, Türkçe özel ders veren bir muallimedir. Ders verdiği günlerin birinde İngilizlere sempatisi olan ve direnişe karşı tutumuyla tanınan Salime Hanım'la karşılaşır. Salime Hanım, Ayşe'yi küçümseyerek çocuğa bir İngiliz mürebbiye tarafından eğitim verilmesinin daha yararlı olacağını ifade eder.

“– Moda'da tüccarların evinde, dedi, Salime Hanım bir İngiliz romorkörüyle gelmez mi? Ev alt üst oldu. Öğrencim küçük hanım masa başında duramaz oldu. Ben gerçekten korktum. Nihayet ders odasına Salime Hanım'ı getirmezler mi? Ben başımı eğdim, meşgul oldum. Salime Hanım başımdan bir arşın yüksekte baktı:

– Bu çocuğa bir İngiliz mürebbiye alsanıza, dedi.” (s.47)

Halide Edib, *Vurun Kahpeye* romanında idealist ve vatansever bir öğretmenin başından geçenleri anlatır. “Son senesinde asabi ve ateşli bir genç muallimenin, ‘Anadolu’da çalışınız’ telkinini, herkesin bir moda diye sadece bahsedip münakaşa yürüttüğü bu fikri, ruhuna yakıcı ve müspet bir emel olarak” (s. 20) yerleştiren Aliye bu düşüncesine bağlı olarak Maarif koridorlarında iş bekleyen muallimelerin aksine hiç kimsenin gitmeye yanaşmadığı kasabaya eğitim götürmek için İstanbul’dan ayrılır.

Kasabayı ve halkını, “Toprağınız toprağım, eviniz evim; burası için, bu diyarın çocukları için bir ana, bir ışık olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım; vallahi ve billâhi!” (s.19) diyerek benimser. Meslek hayatına ilk adımını kir ve pislik içinde olan okulu temizleyerek atar.

Sınıfında yalınayak, yamalı şalvarlarla gelen esnaf çocukları ile kendini diğerlerinden üstün gören eşraf ve kibar memur çocukları bulunmaktadır. Öğrencileri arasındaki sınıfsal farklılıkları dikkate almaksızın hepsine eşit ve seviyeli yaklaşır.

Onun bu tutumu evlatlarına ayrıcalıklı davranılmasını isteyen ebeveynleri rahatsız eder. Kantarcıların Hüseyin Efendi’nin oğlu Uzun Hüseyin genç öğretmenin, oğlu Sabri’yi haksız görüp, doğru yolu bulana dek okuldan uzaklaştırması üzerine, “Sen kim oluyon garı... Sen muallime değil misiniz? Sen bu kasabanın muallime değil misin? Ne haddine bir eşraf çocuğunu koğuyon, ne haddine benim suratıma haykırıyon? İstanbul’un hayâsız garılarına, erkeklerin suratına haykıran, yol iz bilmeyen garılarına burada lüzum yok. Ne okutmanı, ne de seni isteyoz.” (s. 32) şeklinde hakaretlerde bulunur. Oysa Aliye’nin tepkisi, oldukça net, cesurca ve nezaket kuralları çerçevesindedir:

“Şimdi buradan dışarı çıksın Efendi, dedi. Kasaba demek siz demek; değilsiniz, ben, Anadolu’ya çocuklarını okutmak için geldim. Bu kasabada sizin gibi terbiyesi eksik adamların yüzünden kalamazsam, başka yere gider, vazifemi yaparım. Çıkınız ve beni Maarif Müdürü’ne şikâyet ediniz. Fakat ben de bir kadın mektebine hususî odasına girer gibi, hem de söylediğini bilmez bir tarzda gelen sizi şikâyet edeceğim. Haydi, çabuk, şimdi!” (s. 32)

Mektepte asayışı ve sükûneti sağlamak genç öğretmeni yormakta, fakat Maarif Müdürü olaylara kayıtsız kalarak onu yalnız bırakmaktadır. Öte yandan kocasının ilgisi

karşılığında çocuğuna ayrıcalıklı muamele göstermesini isteyen müdürün eşi: “Hoca parçası, kocamın hepiniz halayığsınız, istersek hemen azlelerimiz ...” (s. 29) sözleriyle Aliye'nin onurunu incitmeyi sürdürmektedir.

Aliye eğitimin yalnızca dört duvar arasında gerçekleşmeyeceğini düşündüğünden, öğrencilerin sosyal ortam ve açık havayla buluşmaları için onların gezdirilmeleri gerektiğine inanır; bu anlayışa bağlı olarak onları kasabada gezdirir. Kendine ve öğrencilerin yüzüne peçe takmadığı için Hacı Fettah Efendi'nin sert tepkisiyle karşılaşır. Onun bütün hakaret, tehdit ve kışkırtılmalarına rağmen doğru bildiğini okumaya devam eder.

Kasaba halkının can korkusuyla evinden çıkmaya korktuğu bir dönemde Yunan komutanının karşısına çıkarak, okuldaki kuşatmanın kaldırılmasını ister. Öğrencilerine kavuşan genç öğretmenin zor durumlarda bile görevini aksatmak istemeyen, öğrencilerinin geleceğini düşünen idealist bir duruş sergilediği gözlerden kaçmaz.

Aliye, aynı zamanda vatansever bir öğretmendir. Kuvayımilliyeye ordusunun geleceği gün çocukları marşlar eşliğinde meydana götürür ve askerlerin gelişini kutlamak ister. Yunanlıların kasabayı terk etmelerine yakın günlerde öğretmen maaşını feda ederek büyük bir bayrak işlemeye başlar. Fakat parası yetişmediği için annesinden yadigar kalan yegâne yüzüğü hiç tereddüt etmeden satar.

Mesleğinde dinsel bilgilerin yanı sıra pozitif ilimlerin önemine değinen kahraman, gerçek Müslüman kimliğini samimi ibadetlerle birlikte yürek, düşünce ve güzel davranışlarda arayan bir kişidir. Cehaletin yanı sıra halkın inançlarını, çıkarlarını gözetmek uğruna sömüren din istismarcılarının en büyük rakibidir. Dedenin yüreğinde uyandırdığı güzel duygular ile Hacı Fettah Efendinin dedikodu ve iftiralarla “günahkâr” sıfatını yakıştırdığı kalbi büyük çalkantılar yaşasa da son nefesini dinsel öğretileri özünde sindirmiş bir insan olarak ve Allah'ın isimlerini anarak verecektir.

“Altı ay sonra taşla, sopa ile, yumrukla Aliye'nin parçalandığı noktada bu küçük, iki koltuk değnekli, gençliğinin harabesini sürükleyen, kumral ve mustarip yüzlü bir zabite faciayı anlattı.

– Ölürken ne dedi?

Toprağınız toprağım... çocuklarınıza ışık olacağım... vallahi ve billâhi! dedi, sonra geldiler, aldılar.” (s. 179)

Maarif Müdürü'nün şüpheli işlerine alet olan, ağızında sakızı, elinde sigarası eksik olmayan hatta öğrencileriyle karşılıklı sigara içen Hatice Hanım, eserde adı geçen bir diğer muallimedir. Okulun pislik içindeki hâline aldırmadan çocuklara din eğitimi veren kadın, Hacı Fettah Efendi gibi dinî bütünlüğü, namus kavramını peçeden ibaret gören şekilci zihniyetin yan ürünüdür.

Okula tertemiz bir görüntü, ferah bir çehre kazandıran, adaletli, çalışkan, mert olan meslektaşu Aliye'nin varlığından rahatsızlık duyar. Onun şahsında İstanbul'dan gelen öğretmenleri: “Efendim, benim sınıfımda her çocuk namaz surelerini bilir. Hiç olmazsa Amme cüzünün sonuna kadar ezberler. Yeni hanımlar hep dinsizlik, milliyetsizlik öğretiyorlar. Ben dokuz yaşında kızların bile yüzlerini siyah peçelerle kapadım.

Halbuki İstanbul'dan yeni gelenler kendi yüzleri açık geziyorlar. Şimdi on üç yaşında bâligalar saçlarını açıyorlar. Artık bunların terbiyesi sayesinde inşallah verilir de...” (s. 47) sözleriyle eleştirir.

Sonuç olarak denilebilir ki, Aliye, okulun sağlıklı ve temiz bir görünümüne kavuşması için canla başla çalışmış, sınıftaki kast sistemini çökertmiş, okuldaki işgalin kalkması ve eğitimin sürdürülmesi için gözünü kırpmadan Yunan komutanının karşısına dikilmiş, sadece bilgilerle değil sosyal aktivitelerle de okulu öğrencilere sevdirmiş, vatan sevgisini en canlı şekliyle çocuklara telkin etmeyi başarmış bir insandır.

Reşat Nuri'nin *Çalkuşu* romanı, öğretmenlerin çalışma güvencelerinin olmadığını, meslek ile ilgili yön tayinlerinin Maarif Müdürü'nün keyfi uygulamalarına bağlı olduğunu ve arkasında güçlü, nüfuz sahibi herhangi bir hamisi olmayanların mahrumiyet yerlerin müdavi sakinlerinden olacağı gerçeğini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bununla beraber ülkenin acı bir gerçeği olan “küçük gelinler” meselesini dile getirmesi bakımından da önemlidir. Yazar, satır aralarına gizlediği “Tüm olumsuzluklara rağmen Anadolu'ya gidiniz ve oradaki insanları eğitiniz.” telkinini yapmaya çalışır. Ahmet Kabaklı'nın, “*Bugün bile yurdun ıssız köylerinde*

öğretmenlik yapan gençlerin gönlünde bir Çalığışu olmak emeli yatmaktadır.”¹⁹⁷
görüşü, Reşat Nuri'nin bu idealini gerçekleştirdiğinin bir göstergesidir.

Feride zorluklar karşısında kendisine kalkan yaptığı düşünceleri aşıl原因 Sör Aleksi'yi ve diğer öğretmenlerini her daim şükran ve sevgiyle anar. İlk görev yeri olan Zeyniler, mahrumiyet bir bölge olmasına rağmen kendisini yıldırılmaz. Evvela okulu iyi bir temizlik ve bakımdan geçirir. Şen ve eğlenceli tavırları ile çocukların minik yüreklerine mutluluk eker. Öğrencilerini kuru müfredat bilgileriyle boğmaz, arada sırada bahçeye çıkararak oynamalarını ve temiz hava almalarını sağlar. Bu durum “Beden Eğitimi” dersine ve teneffüs saatlerine verilen önemin bir göstergesidir.

Aslında Feride, Dam dö Siyon'a öğretmen olmak için gitmemiştir. Bu mesleği yapmak belki de aklının ucundan bile geçmemiştir. Fakat Birol Emil'in belirttiği gibi tesadüfler¹⁹⁸ çok hayırlı bir işe imza atıp onu Anadolu'nun bağına göndermiş ve sevgisizlikten çoraklaşan yüreklere su serpmesine zemin hazırlamıştır. Feride artık yalnızca bir öğretmen değil, insanlara gülmeyi, muhabbeti, eğlenmeyi, paylaşmayı... kısaca hayatı sevdiren bir yaşam koçu olmuştur.

Zorluklar karşısında mutlu olmasını bilen ve bunu çevresindekilere aşıl原因 genç kız, toplumsal konularda biraz kayıtsız davranır. Gerçi savaş günlerinde hastabakıcılık yapar, zavallı bir çocuğu sahiplenir ve yüz görümlüğü olarak kendisine armağan edilen yetimhanede büyük bir şevkle çalışır. Fakat sevgi dolu bir yüreğe sahip olmak farklı, duyduğu rahatsızlığı dile getirmek konusunda cesur olmak farklıdır. Bu konu ile ilgili olmak üzere Zeliha Güneş; Feride'nin yalnızca özel yaşamına, okuluna, öğrencilerine odaklandığını ve bu yüzden de iyi eğitim almış, çağdaş bir genç kız örneği olmaktan öteye gidemediğini belirtir. Ayrıca yurt ve dünya meselelerine kulağını kapamış olan kahramanın aydın nitelemesini hak etmediğini düşünür.¹⁹⁹

Feride, olumsuz kış koşullarında mesafelerce uzaklıktaki okula gitmek zorunda kalan erkek öğrencilerin durumundan dolayı üzüntü duyar, Hatice Hanım için “Horozdan kaçan namuslu kadın” benzetmesini yapsa da bunun önüne geçmek için

¹⁹⁷Ahmet Kabaklı (1997), *Türk Edebiyatı*, C. 3, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 796

¹⁹⁸ Birol Emil (1990), *Öğretmenler Romancısı Reşat Nuri Güntekin I*, Marmara Üniversitesi, *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, S. 2, s. 73-83

¹⁹⁹Zeliha Güneş (1997), *Millî Edebiyat Romanlarında Aydın Tipi*, Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 276

herhangi bir çaba sergilemez. Reşat Nuri'nin Polyanna'sı, kız öğrencilerin erken yaşta evliliği konusunda da kayıtsız davranır.

Çocuk yaşta evlenen öğrencisine (Zehra'ya) engel olmak yerine, ona kendi elleriyle gelinlik hazırlar. Ayrıca evde kaldığını hatırlattığı için de biraz içerlenir. Munise'yi dışlayıp onu hor gören çocuklara anlayışlı olmaları konusunda yol göstericilikte bulunmaması da okuyucuyu şaşırtan bir diğer noktadır. Yukarıdaki durumlardan hareketle Feride'nin toplumsal sorunlara kafa yormadığı, düzendeki aksaklıklara sessiz kaldığı görülür. Gerçi inançların, sosyal yapının ve ekonominin şekillendirdiği değer yargılarını değiştirmek bir öğretmeni aşan durumlardır; fakat Feride'den beklenen bu konulara en azından bir eleştiri getirmesi, düşüncelerini biraz olsun yüksek sesle dile söylemesi idi. Böyle davranmakla Feride ne kaybederdi? Aslında bir şey kaybetmek yerine çok şey kazanırdı. Öncelikle özel hayatıyla ilgili kararlarını sorgulardı. Genç kızın yaşadığı birçok sıkıntı fevri kararlarının yanı sıra ürkek tabiatından ve alınganlığından kaynaklanmaktadır. İster kendi şahsımızla isterse dış dünyayla ilgili olsun gerçeklerden, sorunlarla yüzleşmekten kaçınmak onları bir tür kamburlaştırmaktır. Ayrıca hayat her zaman karşımıza mutluluğumuzu inşa eden - Hayrullah Bey gibi- kişiler çıkarmayabilir. Bununla beraber duygusal enkaz altında kalan bir firari gibi sürekli yer ve konum değiştirmek modern eğitime yakışan durumlar değildir.

Eserde "... siyah elbisenin içinde filiz gibi boyu, bembeyaz *koleret*'i ile alnına kaldırılmış bir saraylı yaşmağına benzeyen başlığı arasında sivilceli kansız yüzü, narçiçeği kırmızılığındaki dudaklarıyla şimdi karşımda belirse ve bana tekrar o suali sorsa, galiba aynı cevaptan başkasını bulamayacağım; yine balık gibi göl içinde doğduğumu söylemeye başlayacağım." (s. 10) şeklinde anımsadığı isimsiz öğretmen kişiliği ve hayata bakışıyla Feride üzerinde iz bırakır.

Fransızca muallimi Sör Aleks'in: "Hayattaki ilk hatıralarınızı yazmaya çalışın. Bakalım neler bulacaksınız? Sizin için güzel bir hayat temini olur." (s. 7) sözleri henüz dördüncü sınıf öğrencisi olan Feride'nin temel ilkesi olur. Genç kız, yazma alışkanlığını ürününü olan günlüğü sayesinde mutluluğa kapı aralar.

En zor ve sıkıntılı zamanlarında sözleriyle kuvvet bulan Sör Aleks'in yanı sıra Feride için, yaramazlıklarına göz yuman ve hatalarını hoş gören Sör Söperiyör'ün de

yeri büyüktür. Mektepteki musiki hocası Sör Matild katı bir mutaasıp olmasına rağmen Feride'nin uçuşan sinekleri gösterip: “Ma Sör, aziz annemizi melekler ziyarete gelmiş!” (s. 25) şeklindeki alaycı sözlerine bile tepki göstermeyen kahraman, anlayışlı bir insan olarak eserdeki yerini alır. Mektepteki hocalar gezmeyi, eğlenmeyi pek sevmemelerine rağmen öğrencileri gezmeye götürürler. Bu durum eğitimin dört duvar arasına sıkıştırılmamasını telkin etmesi açısından önemlidir.

Feride okulunu bitirdikten sonra düğün hazırlıklarına başlar, Fakat nişanlısının ihanetini öğrendikten sonra diplomasını da yanına alarak Anadolu'da öğretmenlik yapmaya karar verir. Bu isteği başlarda, İstanbul'dan uzaklaşma, sadakatsiz sevgiliden kaçma şeklinde düşünülse de, mahrumiyetin ve sefaletin kol gezdiği coğrafyada sitem ve isyan etmeden çalışması, samimiyetinin, idealist duruşunun birer göstergeleri olarak düşünülebilir. İlk görev yeri olan Zeynilerde biraz burukluk yaşasa da sahip olduklarıyla mutlu olma ve çalışmak zorunda kalma düşüncesi Feride'nin kısa sürede ortama ve insanlara alışmasını sağlayacaktır. Hasırını kaldırarak yeni sıraları yerleştirecek, okulu iyi bir temizlik ve bakımdan geçirecektir.

Feride, Zeynilerde, elindeki imkânları sonuna kadar kullanarak öğrencilere yardım eder, onları bilgisiyle aydınlatır. Şen ve eğlenceli tavırları ile çevresindekilerin gönlünü kazanır. Altı ay gibi bir süre sonra okulun kapanmasıyla köyden ve öğrencilerden ayrılmak zorunda olduğunu öğrenen genç kız, önceleri bir hayal kırıklığı, korkunç bir kâbus olarak düşündüğü Zeynilere ne denli bağlandığını hisseder:

“Dün sabah, bu vakit, daha Zeyniler'den ayrılmamıştım. İrili ufaklı bütün talebelerim kayalığın üstündeki araba yoluna kadar beni selametlemeye gelmişlerdi. Ne arsız gönlüm var benim? Etrafındaki insanları ne kadar çabuk seviyorum. Aziz Enişte'min tuhaf bir sözü vardı. Ara sıra beni ellerimden tutarak:

– Ah, benim yapışkan kızım, evvela insanı yadırgarsın, kaçarsın; sonra çam sakızı gibi öyle bir yapışırsın ki... derdi. Adamcağızın hakkı varmış. Bu çocukların hepsine acıyordum. Güzellerine güzel, çirkinlerine çirkin, sefillerine sefil oldukları için. Böyle her ayrıldığım yerde kalbimin bir parçasını bırakırsam ala!” (s. 231)

Kendisi evliliğe kapılarını kapatmış olsa da öğrencilerinin sevdiklerine kavuşmasına ve mutlu olmalarına katkıda bulunur. Öğretmenin elleriyle diktiği gelinliği giyen Zehra, allayıp pulladığı Cemile onun halkla kaynaşmasının güzel örnekleridir.

Munise'ye acıyıp bağına basması, onun güzel giysiler alması bilgi veren değil güzel değerleri uygulamalı olarak öğreten bir eğitimci olduğunu gösterir.

Feride Kuşadası'nda başmuallimlik ve müdürelik yaptığı sırada Hayrullah Bey ve kendisi hakkında çıkan dedikodular üzerine başlatılan soruşturmanın tebliğ edilmesiyle çok sevdiği mesleğinden istifa etmek zorunda kalır. Kapanan kapı ona yeni bir günün doğumunu getirir. Yetimhane işletmeye başlayan genç kız, buradaki çocuklara hem bilgisini hem de sevgisini verir.

Sonuç olarak, güzelliği ve cana yakınlığından dolayı çevresindekilerin dikkatini toplayan Feride, dedikodular üzerine oradan oraya konup göçen bir kuş gibi görev yeri değişikliği yaşamıştır. Sabrı ve gayretiyle ideale yakın olmaya çalışan, küçük şeylerden bile büyük mutluluklar çıkaran Feride'nin kanı kaynatan sıcaklığı, insani zaaf ve eksikliklerinden izole edilmemiş olmasına bağlanabilir. Kanımızca hayatın birçok rengini içine hapsedmiş olan bir yapıtın okuyucunun gözüne daha samimi ve doğal geleceğini söylemek yerinde olur.

Reşat Nuri, genç ve güzel aynı zamanda yalnız bir bayanın karşılaştığı güçlükler anlatırken, meslek aşkının insanı hayata bağlayan en güzel duygulardan biri olduğunu ifade eder. Bununla beraber Feride karakteri ile öğretmenliğin salt kuru bilgi vermektan ibaret olmadığını, sevgi, saygı, paylaşım, özveri... gibi kavramlarla yüklü çok yönlü bir meslek olduğunu anlatmaya çalışır.

Yakup Kadri **Kıralık Konak**'ta çocuklarının eğitimini yabancı bir mürebbiyenin ellerine bırakan ebeveynlerin yaşadığı sancıları anlatır. Madam Kronski, Avrupa hayranlığını özendirici bilgilerle -maddi ve manevi yönden zaten sağlam bir temel alamamış- Seniha'ya, telkin eder; çünkü genç kız sahip olduklarıyla yetinmeyip, sürekli bu düşü gerçekleştirme özlemi içinde olur. Erdem ve faziletler yerine maddi arzu ve beklentileri hedef olarak gören eğitim anlayışının, bireyi doyumsuzluğa sürüklediğini söylemek mümkündür.

Evine hizmetçi bulamayan, bulsa bile öfke ve tahammülsüzlüğünden onlara istediği eğitimi veremeyen Nefise Hanımefendi'nin, kahrından ölmesiyle damadı Servet Bey, evdeki bütün hizmetçilerin görevlerine son vererek evi Beyoğlu'ndan getirdiği kızlarla doldurur. Beyaz önlüklü bu kızların idaresini, aynı zaman da çocuklarının eğitimleri ile ilgilenen Madam Kronski'ye verir. Yaşadığı yerden sıkılan, sürekli yeni

yerler görmenin, yeni insanlar tanımanın hayalini kuran, sahip olduğu maddi ve manevi değerleri basit, sıradan ve köhne bulan Seniha'nın kısmen de olsa anlaştığı yegâne kişi mürebbibesidir. Madam Kronski'nin: "Avrupa'nın muhtelif yerlerindeki şato eğlencelerine, Çar sarayının merasimine, at üstünde sürgün avlarına, Almanya'nın, İsviçre'nin 'kür' yerlerindeki palas hayatına, Fransa'nın cenup sahillerindeki gazino safalarına ve nihayet Paris'in salonlarına, bulvarlarına, kahvelerine, tiyatrolarına dair..." (s. 42) anlattığı hikâyeler genç kızın kendinden geçercesine dinlemesine neden olur.

Seniha'nın bu görkemli hayata sahip olması için zengin olması gerektiğini söyleyen Madam, genç kızın hayattaki temel amacının zengin olmak ve dolayısıyla zengin koca bulma yolundan geçtiğinin mesajını verir. Genç kız, eğitmenden aldığı bu bilgi çerçevesinde gönül işlerinde yalnız zengin ve mevki sahibi insanlara yer verir.

Derin bir bağıllık duyduğu Faik Bey, kumar borçları yüzünden zor günler geçirmektedir. Seniha, parasal yönden eskisi gibi güçlü olmayan erkek arkadaşını hayatından çıkarır. Ailesinden gizlice Avrupa'ya gider. Sefaret memuru Nedim Bey, (...) mebusu, erkânı Harp Kaymakamı Azmî Bey gönül ilişkisi yaşadığı diğer kişiler olur. Kendi hâlinde bir mektep talebesi olan Hakkı Celis, onun özel dünyasına girmeyi asla başaramaz.

Eserin sonlarına doğru Seniha'nın nişanlısı Azmi Bey'den ziyade zengin şeker tüccarına yakınlık duyduğundan bahsedilir. Görüldüğü gibi eğitim hayatı, genç kızın hayatında doğrudan etkili olmuştur.

Refik Halit Karay *İstanbul'un Bir Yüzü* romanında öğretmenliğin, maddi açıdan insanın beklentilerini karşılamakta yetersiz kaldığını, eserde yer alan kahramanların, daha çok kazanç getiren arayışlara girdiğini anlatır. Romanda, konaklarda piyano dersleri veren Madam Tirello'nun gençlere çöpçatanlık yaparak onların tanışmalarını ve flört etmelerini sağladığı anlatılır.

Tıknaz ve gösterişli bir insan olan Madam Tirello, Fikri Paşa'nın kızı Şadiye Hanım ile Recai Bey'in flört etmelerine aracılık ederek bundan gurur ve mutluluk duyar.

"Ah o Madam Tirello! Tevekkeli bir zamanlar piyano dersleri sıklaşmıştı. Baş başa verip içeride hep bunlar konuşuluyormuş; ilk haber Madam vasıtasıyla gelmiş, daha doğrusu ilk haberi Madam götürmüş, zira teşebbüs bizim Küçükhanımefendi'den

başlamıştı. Madam Tirello- daima siyah elbiseler giyer, tıknaz, gösterişli dalkavuk bir İtalyan melezi- aynı zaman da Recai Bey'in hemşiresine de ders verirdi; fakat iki aile birbirleriyle görüşmezlerdi, hattâ uzaktan bile tanışmazlardı. Piyano hocasının orada bizden, bize de onlardan bahsetmesiyle iki tarafta da bir merak hasıl olmuş, bir gün-kararlaştırılarak iki genç hanım Madam'ın Ayazpaşa'daki evinde buluşup görüşmüştü. İş buralarda iken araya Recai Bey'in meselesi karışmış, hattâ benim haberim olmadan, münasebet bir hayli ilerlemişti.

Fakat bu yeni muaşaka (âşıkdaşlık) hem tehlikeli, hem de sohbetliydi... Madam Tirello evini böyle gizli mülâkatlara tahsis etmekten korkardı. Çarşafı bir hanımın ve şık bir beyin gelip gitmeleri polisin nazarı dikkatini celbederse (çekerse) kadın için felâket olurdu.” (s.79-80)

Darülfünunda hoca olan Fatin Bey züppe tavırları ve uygunsuz kıyafetleri ile dikkat çeken bir tiptir. Onun lakayit tavırlarını bir öğretmene yakıştırmayan İsmet, genç adamı nefret dolu gözlerle süzer.

Darülfununda hoca olan Fatin Bey çekiciliğiyle kadın misafirlerin beğenisini toplar. Hanımlar ona yanaşmak için birbirleriyle yarışır. İsmet, genç adamın züppe tavırlarına, kıyafetlerini (sırtında beli kemerli daracık elbisesi, bileğinde şekilsiz, ilginç saati ve baldırına kadar çekilmiş olan ipek çorapları) önemli bir okulda eğitim veren bir öğretmene yakışır bulmaz.

Fikri Paşa'nın konağında yaşayan İsmet Darülmuallimatı bitirmesine rağmen, öğretmenliğe başlamaz, konaktan konağa çağırılmasına vesile olan çalgıcılığı sürdürür.

“Daha o zamandan zenginliğe doğru kendimde bir yakınlaşma ihtiyacı duyar, elmaslı, kürklü kadınlara sokulmak isterdim; böyleleri ile yan yana oldukça dilim açılır, keyfim gelir, söyler, güler, ne'selenirdim. Bugün de, şu ipek entarili, küpeli, bilezikli hanım, yanındaki şetairetli (sevinçli), kaygusuz, güzel kadınlar beni çekiyor, şevke getiriyordu.” (s. 7)

Elinde udu ile o konak senin bu konak benim diyerek meclisleri şenlendiren kahramanın bu tercihiinde ud çalmaktan keyif almasının yanı sıra öğretmenliğin maddi açıdan kendisini rahatlatmadığı gerçeği de yatar. Nitekim genç kahraman kendisine güven ve mutluluk veren küçük servetini konak sefalarındaki ud fasıllarına borçludur.

Hizmetçi Peyker'in, uşaklardan Bekir ile evlenmesi nedeniyle tetiplenen eğlenceye gelen davetlilerden biri de, Leman Hanım'dır. Leman Hanım, Kız Öğretmen Okulunu bitirdikten sonra öğretmenliğe başlamıştır. Muharebe dönemlerine denk gelen çalışma hayatı, genç kızı ve ailesini zor durumda bırakır.

“Aksi gibi muallimeliği en berbat bir zamana tesadüf etmişti, muharebe memleketin eler tutar yerini bırakmamıştı ki... Vaktiyle dört yüz kuruşla pekâlâ geçinebilen bu aile, şimdi kızın kazandığı para da ilâve edildiği halde açlıktan perişandı...” (s. 173)

Fakat Leman, ülkenin içinde bulunduğu kötü koşulları ve ailesinin geçim derdini düşünmeden elindeki üç beş kuruşu giyim kuşam merakına harcayan bir yapıya sahiptir. İsmet, çiçeği burnundaki öğretmenin biçimsel kaygılarını:

“Bir defa, eline geçen maaşı olduğu gibi götürüp kumaşa, ayakkabıya veriyordu. Annesinin o güne kadar bin ihtimam (özen) ve müşkülâtla (zorlukla) toplayıp hazırladığı çeyiz takımlarını artık böyle elbise ve çamaşırlar giyilmeyeceğinden dem vurarak sattırıyor, onların yerine yatkın, çürük kumaşlardan çarşaf, tayyörler yaptırıyor. Ayağında dekolte iskarpinler, arkasında cicili bicili bir çarşaf, koltuğunda cüzdanı kendisini o kadar evden bir dışarıya attı mı, saadet!.. Kırılı döküle mektebin yolunu tutuyor, orada biraz vakit geçirdikten sonra yanına kendi cinsinden bir kız daha katarak sokaklara düşüyordu; sürt Allah'ım sür: Ne İstanbul kalıyordu, ne Beyoğlu... Gülüşe şakalaşa gelen geçen erkeklerle eğlene sözleşe tâ geç vakitlere kadar dışarıda, uzak semtlerde dolaşıyorlar, eve uğrayıp ne varsa, bir çorba veya bir sebze, onu atıştırıp gene, alelacele misafirliklerine gidiyorlardı. Hattâ, bazan birbirlerinin evinde kalıyorlar, gözlerine uyku girmeden bin münasebetsiz şeylerden konuşa konuşa sabahı ediyorlardı. Bu takat tüketici hayat, bu gıdasızlık vücudunu bitiriyordu, boynunda urlar peydah olmuş, göğsü sakatlanmaya başlamıştı. Öyle günler oluyordu ki ağzına iki zeytin tanesi girmiyordu... Ana kız mütemadi (sürekli) bir kavga içinde idiler.

Satıla satıla ev artık iyiden iyiye hafiflemişti, meselâ bir defasında Leman lavanta almak için ta eski zamanlardan nasılsa kalmış olan kıymetli bir kâseyi yok pahasına okutu vermişti... Bir defa da ayakkabı için evin mangalını sattırmıştı.” (s. 173-174) sözleriyle anlatır.

Fethi Naci, maaşından kazandığı üç-beş lirayı giyim ve kuşamına harcayan, parasının yeterli olmadığı durumlarda ise annesinin binbir zorlukla aldığı eşyaları satan, yalnızca konak davetlerinde güzel görünmeye çalışmak konusunda gayret sarf eden Leman konusunda şu tespitte bulunur:

“Bir genç kızın, üstelik babası ölmüş olan bir genç kızın okuması, öğretmen olması niçin bu kadar rahatsız etmiş Refik Halid’i... Yoksa Refik Halid’in “kadın” ların çalışmasına mı itirazı var? Öyle olsa idi ticarete atılan kadınlardan söz ederken onları da kınardı. Öyleyse? Doğrusu romanda beni en çok yadırgatan o genç kızın öğretmen olmasına Refik Halid’in öfkelenmesi oldu.”²⁰⁰

Son derece samimi duygularla dile getirilen bu kabullenmeyi, öğretmenliğin neredeyse erdem sözcüğüyle aynı anlamda kullanılır hâle gelmesinden kaynaklanır. Toplum nezdinde kökleşmiş olan bu anlayış her öğretmenin bir Feride, bir Aliye olduğuna ya da olması gerektiğine o denli inanmıştır ki olumsuz özellikleriyle ön plana çıkan bir karakteri benimseyiş, onlar için oldukça zor olmaktadır. Ayrıca zekâ ile ahlakın birbirinin ayrılmaz parçası olduğunu iddia etmek mümkün mü? Refik Halit, maddi doyumsuzluğu hastalık derecesini bulan tiplerle abartının sınırlarını zorlamış olsa da ekonomik açıdan sıkıntı çekmiş bir insanın benliğindeki açlığı giderememesinde, öğretmenliği en uygun meslek olarak düşünmüştür. Nitekim Feride de, Aliye de - Leman’dan farklı bir dille- ekonomik sıkıntılar içinde olduğunu üstüne basa basa söylemiyorlar mı?

Ömer Seyfettin’in *Efruz Bey* romanında, öğrencisine aşırı özgürlükler veren öğretmen profilinin, saygı ve itibarını kaybetmeye mahkûm olduğu anlatılır.

Mehmet Mustafa Tahsin Nidai Bey’in, Açık Hava Mektebi konusunda mutluluk ve heyecan duyduğu noktalardan biri, okul kirasının ve öğretmen maaşını artık verilmeyecek olmasıdır. Bütün derslere girecek olan Efruz öncelikle kendini tanıtır ve dersin açık havada yapılacağını, öğrencilerin kitap, kalem, defter, silgi... yerine, zeytin, ekmek, peynir... getirmelerini ve bu durumu da ailelerinden gizlemelerini ister. Öğrencilerine “Arkadaşlar!” diye seslenen muallim, onlarla müsavi olduğunu ve bu yüzden de kardeşliğe ve eşitliğe ters gelen bütün farklılıklara karşı olduğunu belirterek “paşa, bey, ağa... ” gibi ünvanların kullanılmaması gerektiğini vurgular.

²⁰⁰ Fethi Naci (2002), *Yüzyılın 100 Romanı*, Adam Yayınları, İstanbul, s. 91

Efruz'un isteği üzerine Müdür Bey, "Mıstık" diye çağrılmaya başlanılır. Bu durum öğrencileri sevince boğarken, itibarı bir anda ayaklar altında alınan Mehmet Mustafa Tahsin Nidai'nin de öfkeli ve gergin bir ruh hâline bürünmesine neden olur.

Ömer Seyfettin, eserde bütün bilgiyi doğadan almaya çalışan, hak ve eşitlik adına eğitimcinin saygınlık ve itibarını zedeleyen yeni anlayışı eleştirmeye çalışır.

Aka Gündüz *Aysel*'de, insanlarla kaynaşmasına rağmen onların eğitim seviyelerini yükseltmeyen; fakat güçlünün yanında da yer almaktan kendini alamayan öğretmen profiline yer verir.

Harman şenliğine gelen ve bereket buğdayından payına düşeni alan mektep hocası, ziyafet sofrasındaki yerini alarak çevresindekilerle sohbet eder. Ali'nin kâtiplikten alınmasından sonra Sadık Çavuş'a gelen evrağın okunmasının Hacı Nazif Ağa'nın yanı başında bulunan mektep hocasından rica edilmesinin nedeni, onun köyde okuma-yazma bilen birkaç kişiden biri olmasıdır.

Eserde sosyal ilişkileri güçlü olan öğretmenin mektubun okunması konusunda yalnızca kendisine başvurulmasından hareketle, halkın eğitim düzeyini yükseltmeye katkıda bulunamadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca, görevine iltimas yolu ile gelmiş bir insanla aynı mecliste bulunması, onun yaşanan çarpıklıklardan rahatsız olmayıp, güçlünün yanında bulunmak istediğini gösterir.

Aka Gündüz, *Küçük Paşa*'da iyi bir beğeni ve kültür düzeyine sahip, merhametli, duyarlı mürebbiye tipine (Aleksandrin'e) yer verir.

"Esmer benzi, siyah gözleri ince uzun burnu, kalınca dudakları, yumurta biçiminde siması, küçük ağzı ile oldukça sevimli bir Fransız olan Aleksandrin, her suretle hoş giden hal ve hareketleriyle birkaç gün içinde kendisini Salih'e sevdirek günde bir iki Fransızca öğretmeye çalışıyordu. Bir müddet sonra Paşa İstanbul'dan uzaklaştırılmak maksadıyla kendisi için icat olunan bir vazife ile taşraya gönderildi." (s.52)

Büyük Hanım, mürebbiyeyi Salih'le az meşgul olsun diye özel işlerinde kullanmaya başlar. Hatta bunun için Fransızca öğrenmeye kalkışır. Derslerin düzenli bir şekilde ilerlemeyişi Küçük Paşa'nın ilgi isteğinin dağılmasına ve derslerden sıkılmasına

neden olur. Küçük çocuğun özel eğitiminden soğuduğunu gören Naime Hanım büyük bir zafer kazanmışçasına mutluluk duyar.

“Paşa gidince Hanımefendi mürebbiyeyi Salih’ten ziyade kendi işleriyle işgal etmeye başladığından, talim ve terbiyesi Aleksandrin’in arzu ettiği kadar değil, çocuğun, okumak-yazmak için pek az olan kabiliyeti nisbetinde olsun Fransızca öğrenmesi mümkün olamadı.

Bir yılda ancak yüze kadar sayı ile aylar, günler, yiyeceğe içeceğe dair beş on kelime öğrenebildi. O zamanın ileri gelen memurları gibi mürebbiyenin en az meşgul olduğu şey asıl vazifesiydi. Hatta istibdat devrinin Maarif memurları, bilhassa mektep hocaları gibi, vazifelerinde gösterdikleri mübalatsızlık nisbetinde Hanımefendinin taltiflerine mazhar oluyordu. Aleksandrin, sanki Salih’e mürebbiye değil, Hanıma nedime olmak için bulunmuştu.” (s. 52)

Genç kadın, Paşa’nın ölmesi ve Salih’in köye gönderilmesiyle mürebbiye Aleksandrin’i yanına çağırarak artık Salih’in öğretmeni değil, kendisinin özel danışmanı olduğunu bildirir. Büyük Hanım’a hangi renkte ve biçimde kıyafetlerin yakıştığını belirtmesi onun asli görevi olacaktır.

Mürebbiye Aleksandrin, Naime Hanım’ın Salih’i dersten uzaklaştırma çabalarına kayıtsız kalmışsa da küçük çocuğa karşı her zaman sevgi ve şefkat beslemiştir. Küçük Paşa’yı Haydarpaşa garına götürerek elleriyle askerlere teslim etmiş ve onun ölüm haberini ilahi adaletin tecellisi, şeklinde yorumlamıştır.

Müfide Ferit’in *Aydemir* romanında, medreseleri kendi imkânlarıyla onaran, halka bedava kurslar veren ve lisan, idman, musiki gibi ecnebi dersleri vermek koşuluyla hocalığı kabul eden bir öğretmen profili yer alır.

Demir, yetiştirdiği on iki öğrencisini ülküsünün bayrağını dalgalandıracak insanlar olarak görür. Bu yönüyle Demir’in, on iki havarisine Hristiyanlığın kural ve kaidelerini öğreten Hz. İsa’ya benzetilmeye çalışıldığı görülür. Bunun yanı sıra eserde, öğretmen-öğrenci arasındaki umutsuz aşka da yer verilir.

Eserde Hazin’e çocukluğunda Türkçe öğretmenliği yapan, gururlu bir duruşa sahip edebiyat öğretmeni Ali Cevat Bey ile Servet Bey’den bahsedilir. İkisi de Hazin’in evine akşam yemeğine gelen davetliler arasındadır. Hazin ile Demir arasındaki ilişki

Demir'in genç kıza dersler vermesiyle başlar. Demir yirmi, Hazin ise çocuk yaştadır. Öğretmen-öğrenci ilişkisi zamanla derin ve güçlü fakat hüznle sonuçlanacak bir aşka dönüşür.

Ahunt Ömer'in medresesini ıslah eden Demir, onun nazırlık teklifi yerine hocalık teklifini ecnebi dersler vermek koşuluyla kabul eder. Lisan, idman ve musiki derslerini vermenin gerekçesinin, "Musikinin ruhlar üstünde bıraktığı tesire emniyetim vardır. O, insanın maneviyatını damıtır ve yalnız iyilikleri geçirir. Öbürlerini kaybeder. Mesalâ uzaktan misal getirmeyeceğimi; kendimi alıyorum. Diyebilirim ki bana insaniyet aşkını sevdiren, birkaç defalar dinlediğim keman sesi olmuştur..." (s. 88) şeklinde açıklar.

Genç adam, Türkistan'da yalnız medreselerinde değil, kahvelerde de halkı eğitir. İşçilerin girdiği kahvehanede, masal şeklinde yazılmış Türk tarihini okur. Ondan ders alan öğrenciler ise, "her akşam bu kirli dükkâna sevinçle toplanıyorlar, gençler önde, ihtiyarlar biraz daha arkada dükkânın dört tarafındaki tahta kerevetler dolduktan sonra kimisi küçük dört köşe arkasız sandalyelere, hattâ bazısı yere çömelerek, bağdaş kurarak küme küme oturuyorlar.

Hepsinin önünde çay kâseleri, mısır çörekleri tek tük tömbeki çiğneyenler, hattâ yeni yeni Türkistan'a giren nargile ile cigaradan bile içenler var. Gençler şakalaşarak, ihtiyarlar uyuklayarak Demir'in gelmesini beklerlerdi. O içeri girerli hepsi birden ciddi, uyanık idiler, cigara ezilmiş, nargileler susmuş, hattâ çaylar bile ihmal edilmişti: Havanın intizar ve sabırsızlıkla dolu sükûtu içinde Demir'in heyecanlı sesi yükseldiği vakit, orada onu dinleyen yüzlerce insan bir tek ruhla yaşıyor gibi sessiz, bir tek ruhla hissediyor gibi munis, bir tek ruhla düşünüyor gibi birbirine uygun idiler. Demir, bitirdiği vakit sanki hepsi birden uyandılar." (s. 89-90) sözleriyle anlatılır. Yetiştirdiği talebelerine diplomalarını verdiği sırada:

– Siz beni yaşatacaksınız çocuklar... Benim yarım bırakacağım vazifeye seviniz, size emanet ediyorum ve benim göremediğim mesut günleri inşallah siz çalışmanızla görmeye muvaffak olursunuz, (s. 107) sözleriyle öğrencilerinin ülküsüne bağlı kalmaları ve onu yaşatmalarıyla kendisine en büyük hizmeti vereceğini vurgular.

Hazin, kendilerini topluma hizmet etmeye adanmış fedakâr ve güzide kadınlar yetiştirmek için, mektepteki eğitim programını özenle hazırlar. Böylelikle Demir'e veremediği aşkı, mutluluğu, hayatını onun ülküsüne adayarak gerçekleştirmek ister.

“Mektepte gayet çok tarih ve felsefe gösterecekti. Şimdiye kadar insaniyetin tekemmülü için, beşeriyetin saadeti için düşünülmüş bütün içtimaî ve ferdî meslekleri okutacak Platon’dan Karl Marx’a ve Nietzsche’ye kadar insanlarla veya ma’kuriyetlerle uğraşmış bütün mütefekkirleri tanıtacak ve en son medeniyetin insanların elemelerini hafifletmek için bu düşüncelerden çıkardığı içtimaî tatbikatı öğretecek, talebeye millet muhabbeti, insaniyet aşkı, hizmet ihtiyacı, çalışmak şevki, fedakârlık savleti hissettirecekti. O, idealistler yetiştirmeyi istiyordu. Buradan çıkacak talebe, doğrunan doğruya Demir’in talebesi olacaktı.” (s. 57)

Eserde ayrıca erkek öğretmen- kız öğrenci arasındaki aşka da yer verilir. Demir Hazin’in öğretmenidir ve onu çocuktan itibaren tanmaktadır:

“Hatırlıyor musunuz Hazin Hanım... Siz daha mini mini bir çocuktunuz. Ben o zamanlar yirmi yaşında ihtiyar bir adam idim. Sizinle burada dolaşırdık. Kaç defalar bu kanepede oturduk. Ben size tabiat bilgileri dersi veriyordum. Siz, bana daha derin şeyler söylerdiniz ve ne iyi anlaşırdık.” (s. 41-42)

Kahramanlar arasındaki ilişki, zamanla aşka dönüşür; fakat Hazin’in bir başkasıyla evlenmesinden, Demir’in ise kendini ülküsüne adanmasından dolayı mutlu bir beraberliğe dönüşmez.

3.1.1.3. Talebeden Öğrenciye

Halide Edib eserlerinde genel olarak yaşı, statüsü, medeni durumu ne olursa olsun doymak bilmeyen iştahı ile bilgiye kucak açan, öğrenme hevesi içinde olan öğrencilere yer verir. Fakat tiryakiliğe dek varan bu öğrenme arzusu kimi zaman abartı sınırını zorlar ve ortaya inandırıcılığını kaybetmiş kahramanlar (Handan, Macide, Kasım Şinasi) çıkarır.

Yakup Kadri ise ders dışında, başka her şeye ilgi duyan öğrencilerden duyduğu muzaferliği eserine taşır. Refik Halit, eğitimin teşvik edilmesi açısından başarı yakalamış insanlara ödül verilmesinin yerinde bir davranış olduğunu belirtmeye çalışsa da, bu durumun yalnızca maddi değeri olan objelerden ibaret olmaması gerektiğini

vurgular. Aka Gündüz kimi çevrelerce yarım bırakılmış tahsil hayatının bilinçli eğitim politikalarının ürünü olduğunu ifade eder. Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*'da düzenli ve sürekli eğitimin önemine vurgu yapar. Yurt dışında eğitimini tamamlayan, doktorasını yapan, istediği mesleği seçen modern öğrenci profili ise Müfide Ferit'in eserinde vücut bulur.

Halide Edib *Seviye Talip*'te, eğitimin insanoğlu için yer, zaman, yaş ve konum gözetmediğini, dileyen her insanın bir öğrenci olarak hayattan bir şeyler öğrenebileceğini (Macide karakteriyle) anlatmak ister. Fakat düne kadar basit temel terimleri dahi birbirine karıştıran; zevk ve beğeni sahibi olmaktan uzak bir tutum sergileyen Macide, bir anda ortaya çıkan muazzam beyin gücüyle okuyucuya pek doğal gelmez. Osman Gündüz (1997, s. 61) teknik bir kusur olarak gördüğü bu durumu, birtakım olağanüstülüklerle realiteyi zorlamak olarak değerlendirir.

Eserde “Macide, dört ay gibi kısa zaman içinde *İngilizceyi*, bu dille yazılmış romanları ve felsefi kitapları okuyacak kadar öğrendiği gibi bu arada piyano dersi de alır. Çocuk büyütme, eğitme, davetlere, konserlere, kır gezintilerine gitme, modayı takip etme, dikiş dikme gibi yıllara yayılabilecek gelişmeler birkaç aylık bir zamana sığdırılır.”²⁰¹

Fahri ve Numan'ın öğrencilik günlerinden söz edilmez. Seviye'nin İngiliz mürebbiyenin verdiği derslerden hoşlanmadığı, erkek öğretmenlerine duygusal ilişkiler yaşayacak kadar bağlandığı anlatılır. Macide, eşinin kendisine anlattıklarına kimi zaman şüpheyle yaklaşırsa da hayat okulunda alabildiğine yol almaya gayret eder. Henüz üç, üç buçuk yaşında olmasına rağmen annesinin saatlerce verdiği eğitimi sukunet ve sabırla dinleyen Himmet'in durumu ise oldukça şaşırtıcıdır.

“Macide'yi bir iki sabah, Hikmet'in dersiyle uğraşır buldum. Elinde elifba cüzü, saatlarca, harfleri öğretmekle uğraştıktan sonra, ona sözlü olarak dersler veriyor.” (s. 118)

Macide bir anne olmakla beraber aynı zaman da gecesini gündüzüne katarak her geçen gün bilgisine bilgi ekleyen bir öğrencidir. Fakat onun bu gayreti öğrenme aşkından değil; kendini kanıtlama çabasından ve kafasını farklı alanlarla meşgul etmek istemesinden kaynaklanır; çünkü boş durdukça eşinin ihanetini düşünmekte, onun

²⁰¹ Osman Gündüz (1997), *Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema*, C. I, MEB Yayınları, İstanbul, s.62

kalbini dolduramamanın ezikliğini hissetmektedir. Sonuç olarak; kaynağını sevgiden ve başarıya isteğinden almayan bir eğitim anlayışı, kişiye yeni şeyler öğretir; fakat onu mutlu edemez. Nitekim Macide de, bilgi yükünün altında ezilen küçük Himmet de mutlu değildir.

Halide Edib *Yeni Turan*'da, birtakım talihsizliklerden dolayı hayallerini süsleyen okula giremeyen; fakat amaç ve azmini kaybetmeyip daha makul olanakları değerlendirerek belirlediği yeni hedeflere ulaşan ve okulun eksiklikleri için el birliği yapan öğrenci portresine yer verir.

Halide Edib, öğrencilerin okul ve meslek seçiminde tek amaca kilitli kalmalarının, her zaman için alternatiflere de açık kapı bırakmalarının önemine değinir. Bu durum hayal kırıklığı yaşayan bireyin engellere takılan düşleri konusunda daha az sarsılmasını sağlayacaktır. Yeni Turan Partisi'nin temel ilkelerinden biri kadın-erkek arasındaki öğretimi eşitlemektir. Bu konu birçok kadın taraftar sağlarken, Yeni Osmanlıların da odağındaki propaganda malzemesi olur.

Öncesinde seçimleri kazanarak meclise giren ve Maarif, Hariciye Nazırlıklarında görevler üstlenen Oğuz, okulların sayısını artırmış ve ilköğretimi mecburi hâle getirmiştir. Fakat asıl hedefi, kadınların erkeklerle aynı düzeyde eğitim görmelerini sağlayacak düzenlemeleri gerçekleştirmektir. Maarif Nezaretinin hazırladığı tasarılar nihayet meclisten geçer. Bu yasa başta okuma-yazma bilmeyen meclis üyelerini kızdırmış olsa da kadın hakları konusunda önemli bir devrim olur.

Çok istemesine rağmen Askeri İdadiye giremeyen Oğuz, emekli Mehmet Paşa'nın sunduğu iş imkânları sayesinde ekonomik bir rahatlığa kavuşur. Mehmet Bey aynı zamanda Oğuz'u, Mülkiye İdadisinin programlarına uygun olarak yetiştirir. Mülkiyeyi bitirip Fransızcasını geliştiren kahraman, öğretmenlik yaparak ve özel ders vererek hayata atılmak istese de onun hayalinde Yeni Turan'ın ünlü isimlerinden - eniştesi- Lütfü Bey'in yaptığı gibi Bursa idadisinde tarih öğretmenliği yapmak vardır.

Oğuz'un annesi, uzun yıllar kendilerini arayıp sormayan yakınlarıyla görüşmek istemediğinden oğlunun Bursa'ya gitmesini doğru bulmaz. Fakat Kaya'dan gelen bir mektup bunların çözülmesine ve kırgınlığın yerini sevgiye bırakmasına neden olur.

Kaya Değirmendere'de kızlar ve erkekler için bir okul açmıştır. Köyde 13-16 yaşlarındaki erkek çocukları yolun taşlarını kaldırarak, gençlerin yol yapmalarını

sağlamışlardır. Kaya, babasının Yeni Turan hayallerini gerçekleştirmek için öğrencileri eğitir. Tıp eğitimini tamamlayan Sungur da Kaya ve Oğuz'un davasına hizmet etmeye başlar.

Halide Edib'in bir diğer yapıtı olan *Handan*'da, öğrenmeye meraklı, çalışkan, zeki, bilgi yönünden her geçen gün kendisiyle yarışan insan profiline yer verilmeye çalışılır. Handan dur durak bilmeyen öğrenme şevkiyle okuyucunun dünyasına girmeyi istediği insan modelinden uzaktır; çünkü o, mantığın kavrayamadığı kadar abartılı ve yapmacıktır.

“Ertesi gününden Handan'la beraber ders odasına geçtim. Bu, duvarlarına kadar mürekkep sıçramış, masası, sandalyeleri aşmış sevgili odadan ne kadar çehreler geldi geçti. Sakallı, sakalsız, sarıklı Kuran ve Arabi hocaları; bazen çılgın, hoppa, bazen kuru ve korkunç İngiliz mürebbiyeleri; Ermeni, Macar, İtalyan daha bilmem ne cins musiki hocaları! Biz dört çocuk hep aynı hocadan aynı tahsili görüyorduk, fakat Handan hepimizi arkada bıraktı. Bugün bizim tahsilimizi kazıyan bir lisan, biraz da edebiyat bulursun. Fakat Handan öyle değildi. Onda öğrenmek bir ihtirastı. Bilmek, daima bilmek, yalnız kitaplarda değil, tabiatta, insanlarda her şeyi, görünmez şeyleri bilip anlamak için onda ebediyen susamış bir dimağ vardır. Fakat âlim kadınların kuru dimağı değil, Refik. Onda bildiği şeyleri seven, derâguş eden bir şefkat, bir kadın kalbi vardır. Ağaç, nebat, deniz, yıldız, insan ve hayvan, o kadar bildiği şeyleri ruhunda seven bir derâguş içinde saklar.

Bir- iki lisan öğrenip biraz piyano çalıp çekildikten sonra onun öğrenmek istiyakı her gün daha şiddetle artıyordu. Ona daha âlim, daha yüksek hocalar tutuyorlardı. Ve en nihayet en son hocası da zavallı Nâzım oldu.” (s. 40-41)

Arkadaş olduğu bir insandan ders verme teklifiyle karşılaşan Handan, bu teklife öncelikle şaşırsa da, bilgiye verdiği değerden ve hep bir şeyleri öğrenme isteğinden dolayı öğrenciliğe bir kez daha adım atmaya kabul eder. Handan'ın özel ders alması analığı Sabire Hanım'ın hoşuna gitmemektedir, çünkü tahsilini tamamlamayı kızlar için gereksiz bulur. Ona göre kız çocuğunun önceliği, evlenmek olmalıdır:

“Tahsili bitirmek bir kız için ne demek? Birkaç lisan biliyor, artık kâtip olacak değil ya! Hele bu yaşta kendinin koca düşünmemesi pek acayip; vakti çarçabuk

gececek, yirmi yaşında evlenebilir mi hiç? Ben on dördümde evlendim, büyükannen on ikisinde. Zavallı anneciğim benden altı ay büyük evlendi idi.” (s. 60)

Handan Osmanlı tarihini bilmesine rağmen bir de hocasından dinler. Felsefede, edebiyatta, musikide, sosyolojide edindiği bilgiler onun öğrenme açlığını bir nebze olsun dindirir. Aslında Nâzım, genç kızın ilk hocası değildir. Handan daha önce farklı mürebbiyelerden dersler almıştır. Bunların yanı sıra Ermeni, Macar, İtalyan hocaları ise musiki yönünü gelişmesine yardımcı olmuşlardır. Nâzım, iki dil bilen, piyano ve keman çalabilen genç kızın her geçen gün şiddetle artan öğrenme arzusunun son halkasıdır.

Handan’ın hayatında his, efkâr, sanat mürebbisi olarak kalmayı başaramayan Nâzım, genç kızın elem ve hayat mürebbisi olur. Handan aşkı, sevdâyı, duygularını yüreğine gömüp sessizce bir kenarda kalmayı ondan öğrenir. Kısacası, Handan, yalnızca düşünsel olarak değil, duygusal alanda da Nâzım’ı model almış bir öğrencidir. Kelime Erdal bu konuda “Nazım aynı zaman da ona acıyı, hayatı öğreten kişidir.”²⁰² der.

Handan’ın eğitiminin sonucu olan bu derin ve düşünceli duruşu, bilgisi, kültürü Refik Cemal’in kendisine hayranlık duymasına neden olacaktır.

Mev’ut Hüküm’de de, bilgiye doymak bilmeyen sevgisinden dolayı uzun yıllar öğrenci olarak kalan insanın (Kasım’ın) yaşadıkları anlatılır. Ayrıca yazar, öğrencilik yıllarının insanın karakterinin analizi konusunda önemli bir belirleyici olduğuna vurgu yapar. Henüz küçük bir çocuk iken oyunlarının başından başarıncaya kadar çaba gösteren Kasım aynı performansı öğrenciliğinde gösterir. Onun zoru başarma isteği, doktorluğu seçmesine neden olur. Otuz dört yaşına kadar süren öğrenciliğini:

“Sonunda, en zor, en çok çalışmakla elde edilir bir meslek diye doktor olmuştu. O genç bir tıp öğrenci iken ihtiyar öğretmenlerinden daha zengin bir kütüphanesi vardı; küçük bir laboratuvarı içinde her yeni eseri, nazariyeyi anlamak için, babasının vaktiyle sonsuz ve karışık rakamlar arasında rahat kafasıyla çalıştığı gibi, çalışıyordu. Sonunda Avrupa’ya giderken, dönüp meşhur ve zengin bir doktor olmak isteğiyle değil, daima gerçeği bütün çıplaklığıyla görmek isteyen ve onun için bazan teleskop başında kırk yıl gökleri gözetleyen, bazan cam şişeler arasında mikroskopla baş başa bütün bir hayat

²⁰² Kelime Erdal (2005), *Halide Edib Adıvar ve Halide Nusret Zorlutuna’nın Eserlerinde Öğretmen ve Eğitim*, Yayınlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 289

geçiren bilim adamlarının ateşli aşkıyla gitmişti.” (s. 13-14) sözleriyle anlatmak mümkündür.

Kasım’ın çocuklukta kendini göstermeye başlayan, öğrencilikte temel şeklini alan bu özelliği, ona hayatta başarı, şöhret ve para getirir.

Halide Edib *Vurun Kahpeye* romanında, yetişkinler arasındaki sınıfsal ayrımcılığın çocuklar arasında da sürdürüldüğünü anlatmak ister. Her biri ailelerinin yaşadığı sıkıntı ve zorlukların birer minyatürü olan öğrenciler, Aliye’nin okula gelmesiyle, şiddeti eğitim anlayışının bir parçası hâline getirmiş Hatice Hanım’dan kurtuldukları için biraz olsun rahatlarlar.

Silik kız çocukları ile saldırgan erkek çocuklarının yer aldığı okulda birbirinden farklı ekonomik yapıya sahip öğrenciler sınıflara ayrılmışlardır. Kıyafet, duruş ve tavırlarından onların hangi sosyal tabakaya ait oldukları kolayca anlaşılmaktadır. Birbirleriyle kibarlık yarışı eden süslü memur çocukları ile cılız, kirli, ahlaksız eşraf çocukları seçkin öğrenciler olarak ayrı sınıfta eğitim görmektedirler.

Yalınayak, yamalı, şalvarlı, yanık yüzlü esnaf çocukları ise ayrı bir grubu oluştururlar. Diğerleri gibi devamlı akan burunlara, simsiyah ellere sahip olmalarına rağmen Aliye onları çok sever. Esnaf çocukları da fırsat buldukça kızların saçlarını çeker veya onları döverler. Yalnızca kız kardeşlerine ve kendi sınıfındaki kızlara zarar vermezler. Hatice Hanım bu sınıfa önem vermediği gibi önlerine koyduğu yazı örneğinden başını kaldıranları: “Seni kör olasınca piç!” (s. 27) şeklinde hakaret ederek, fiziksel şiddetle cezalandırır.

Öğrencileri arasında adaletsiz bir tutum sergileyen, önemsiz kabahatlerini bile hakaretlerle cezalandıran, yeri geldikçe onlara elindeki sopayla vurmaya kalkışan Hatice Hanım’ın aksine, Aliye, öğrencileriyle sevgi ve saygı köprüsünü kurmuş bir insandır. Öğrencilerinden olan Durmuş hayatı pahasına Yunan kuşatmasını atlayarak önemli bilgileri Aliye’ye ulaştırır. Genç kızı Damyanos’a giderken duyduğu korku, öğretmeni Tosun Bey’le buluştururken yaşadığı sevinç ve kıvanç öğretmen-öğrenci ilişkisinin sınırlarını genişletir.

Durmuş, Aliye’yi ablası gibi benimser. Linç girişimini çaresizce izlemesinin ruhunda bıraktığı yıkım, küçük ruhuna vaktinden evvel bir ciddiyet ve olgunluk verir.

Reşat Nuri'nin *Çalığısu* romanında anlatılan öğrenciler, mahzun yüzlü, perişan kıyafetlidirler. Her biri ailelerinin yaşadığı sefaletin adeta açık birer kanıtlarıdır. Kız çocuklarının ismi ya Ayşe ya Zehra'dır. Bu denli isim benzerliği köylülerin dinsel kimliğe sahip insanlara (Hz. Aişe, Hz. Fatıma-yı Zehra) duyduğu saygı ile açıklanabileceği gibi, çocuğa özen göstermeyişi ile de ilişkilendirilebilir. Çünkü isme özenmek aynı zaman da kişiye de özen göstermek ve ona değer vermektir. Zeynilerde kız çocukların on iki yaşından itibaren bir lokma ekmek için evlendirildikleri düşünüldüğünde ikinci olasılığın yabana atılmaması gerektiği görülür.

“Zavallıların kıyafetleri, öyle sefil ve perişandı ki, hemen hiç birisinde çorap, potin yoktu. Başları, eski püskü bez parçalarıyla sımsıkı kundaklanmış, çıplak ayaklarındaki nalınları şakırdata şakırdata dershanenin kapısına kadar geliyorlar, orada nalınlarını çıkartarak yan yana diziliyorlardı. Çocuklar, beni görünce birden bire ürkmüşlerdi. Utana utana kapıdan bakıyorlar, kendilerini çağırdığım zaman kollarıyla yüzlerini kapıyorlar yahut kapının arkasına saklanıyorlardı. O kadardı ki, bazılarını bileklerinden tutarak yarı zorla sınıfa sokmaya mecbur oldum.

Yanıma geldikleri zaman gözlerini sımsıkı yumarak öyle bir el öpüşleri vardı ki, gülmemek için kendimi zor zapt ediyordum. Besbelli, köyün bir âdeti olan bu öpücüklerden her biri gülünç bir ahenkle şaklıyor ve elimin üzerine hafif ıslaklık bırakıyordu. Yavrucakları kendime ısındırmak için her birine bir iki hoş kelime söylüyordum. Fakat onlara, mümkün olduğu kadar tatlı bir sesle sorduğum sualleri - insanı mahcup edecek kadar inatçı bir sükûnetle- cevapsız bırakıyorlar, yalnız birçok naz ve niyazdan sonra adlarını söylemeye razı oluyorlardı.

‘Zehra, Ayşe, Zehra, Ayşe, Zehra, Ayşe.’ Aman Yarabbi! Bu köyde ne çok Ayşe ve Zehra vardı.” (s. 182)

Feride mesafelerce uzaklıktaki okula gitmek zorunda kalan öğrencileri için çok üzülür:

“– Yazık değil mi çocuklara, karda kışta oraya kadar nasıl gidip geliyorlar?”

– Onlar yola alışıktır, yağmursuz havalarda bir saate bile kalmadan giderler. Sadece yağmurlu, çamurlu, karlı havalarda biraz zorluk çekiyorlar.

– Peki, niçin onları da burada okutmuyoruz?

- Kadın, erkek bir arada okur mu?
- Onları erkekten mi sayacağız?
- Elbette kızım, on ikişer, on üçer yaşında koca delikanlılar.” (s. 181)

Henüz çocuk yaştaki öğrencilerin kızlarla bir arada bulunmasını caiz görmeyen Hatice Hanım’a “Horozdan kaçan Namuslu kadın” (s. 181) yakıştırmasını yapan Feride öfkesini ve üzüntüsünü yüreğine gömerek bu konuyu kapatır.

Köydeki öğrencilerin dikkat çekici yönlerinden biri, dini bilgiler hocası Hatice Hanım’ın ölümü sürekli telmih etmesinden olsa gerek cenaze oyununu oynamalarıdır. Zaten ölü, mezar korkusu olan Feride bu oyunu ürperti ile seyreder. Genç öğretmen ne pahasına olursa olsun gayretini onların seviyelerine uygun eğlenceli oyunlar öğretmek için sarf eder.

Zeynilerde kızlar on iki yaşına girdiklerinde evlenmeye hazır olarak düşünülürler. Nitekim Zehra da bir lokma yemek yesin diye Çoban Mehmet’le evlendirilir. Öğrencisinin evlenmesi Feride’nin kendini evde kalmış kız gibi görmesine neden olup, bu durumuyla eğlenmesini sağlar.

Feride’nin on üç kız ve dört erkek çocuğundan oluşan sınıfında perişan kıyafeti, mahzun yüzü ve trajik hayat öyküsüyle dikkat çeken Munise’dir. Zavallı kıza duyduğu şefkat onu evlat edinmesiyle noktalanacaktır. Erkek çocukları arasında açığözlülüğü ve dik kafalılığıyla Feride’nin dikkatini çeken Vehbi:

“– Sen güzel cızmışsın be. Ağama alıvereyem seni. Bizim gelinimiz ol. Ağam, sana pabuçlar, entariler, taraklar alıverir.” (s. 190) şeklindeki masumane fikirleri ve ilginç konuşmasıyla genç kıza yakın öğrencilerden olur.

Eserde dikkat çeken bir diğer nokta ise, çocuklarına aşırı bilgi yüklemeye çalışılarak, onlara iyilik yaptığını düşünen ebeveynlerin tutumudur. Yazar, gerekli gereksiz birçok bilgi vererek öğrencileri birer enkaza dönüştüren zihniyeti yanlış bulur.

“Hacı Kalfa, okuryazar bir adam değilmiş ama, ilmin kıymetini takdir etmiş. İnsan her şeyi bilmeliymiş. Sırasına göre yankesicilik bile lâzım olurmuş. Mirat, iki sene Ermeni mektebine gitmiş, iki seneden beri de Osmanlı mektebinde okuyormuş.

Hacı Kalfa'nın programına göre bu çocuk, iki senede bir mektep değiştirecek, yirmi yaşına kadar sıra ile Fransızca Almanca, İngilizce, İtalyancayı mükemmel öğrenerek tam bir adam olacakmış. Tabii, bu solucan gibi sıpsıska çocuk o zamana kadar bu yükün altında ezilip ölmezse!" (s.155-156)

Yakup Kadri *Kiralık Konak*'ta çeşitli nedenlerle okulunu ihmal eden öğrenci profiline yer verir. Servet Bey'in bir müddet Galatasaray Lisesine devam ettiği; fakat tahsilini tamamlamadan bu okuldan ayrıldığı belirtilir. Kahramanın zevk ve eğlenceye olan düşkünlüğünün eğitim hayatına mani olduğunu söylemek mümkündür:

"Aldığı terbiye ile yaşadığı muhit birbirinin aksi olan her insan gibi Servet Bey de daimi bir ihtilâç (çarpıntı, çırpınma), daimi bir isyan içinde yaşar. Pederi Sadri Molla'nın konağında alafrangalığı kendi odasının eşiğinden dışarı çıkmazdı. Nasılsa küçükten beri Fransızca bilmek, bir müddet Galatasaray Mektebinde bulunmak, bir müddet Beyoğlu muhitinde tatlı su Frenkleriyle düşüp kalkmış olmak ona bir softa evinde, çıplak kadın resimlerinden, dizi dizi Fransızca kitaplarından, vazolardan, biblolardan müteşekkil bir halvet yapmak ve bu halvette yaylı bir şezlonga uzanıp, gözleri tavanda, ayakları havada, bir taraftan Hollanda «sigar»ını emerek, diğer taraftan yabanî ve perişan bir sesle birtakım opera parçaları terennüm ederek saatlerce vakit geçirmek hakkını vermişti..." (s. 26-27)

Cemil'in Beyoğlu hazlarına olan düşkünlüğünden ve Hakkı Celis'in ise Seniha'ya duyduğu platonik aşktan dolayı eğitimlerini aksattıklarından söz edilir. Cemil, yirmi bir yaşında bir öğrencidir. Okul hayatına dair herhangi bir bilgiye yer verilmeyen kahramanın "Beyoğlunun hazları" (s. 28) na alışkın olduğundan ve yaz, kış bu semtte oturan metresiyle görüştüğünden bahsedilir. Cemil'in aksine içine kapanık bir insan olan Hakkı Celis, şair tabiatlı, duygusal bir yapıya sahiptir. Seniha'ya duyduğu aşk onu derslerinden alıkoymaktadır.

Neticede hangi nedenle olursa olsun öğrenci rolündeki kahramanların, derslerine gereken ilgi ve hassasiyeti göstermediklerini söylemek mümkündür.

Refik Halit Karay, *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde okulu başarı ile bitiren insana maddi değer yüksek bir hediye verildiğinden söz eder. Yazar, eğitimin teşvik edilmesi açısından başarı yakalayan insanlara ödül verilmesinin yerinde bir davranış olduğunu belirtmeye çalışsa da, bu durumun yalnızca maddi objelerden ibaret görülmemesi

gerektiğini vurgular. Aşağıda, İsmet'in okulunu başarıyla bitirdiği, Fikri Paşa'nın bu yüzden ona altın bir kalem hediye ettiği anlatılır:

“Hiç aklımdan çıkmaz. Darümuallimatı (kız öğretmen okulu) bitirdiğim sene idi; şehadetnamemi (diplomamı) konağa götürdüm; Hanımafendi beni Paşa'nın yanına çıkardı, saathanesinde okumakla meşguldü. Ben hemen eteğine vardım; geri çekilip ta kapının yanında durdum. Hiç lâkırtı (söz) söylemedi, yüzüme de bakmıyordu... Derin derin, kederli düşünüyordu; zavallı adamı fena halde sıkıştırdım; bunu düşündükçe ben kızarıyorum, terliyorum, odada yalnızdık... Çıkmak istiyordum, fakat bir vesile, bahane lâzımdı, mademki bir defa durmuştum, emir vermeyince çıkamazdım... Ne yapacaktım? Sinirlerim gevşemişti; için için kaynadığım gençlik, güzellik, havaîlik zamanımdı da...

Dedim; kanımın damarlarımda buz kestiğini duydum. Kendimi kaybetmişim; «İmtihanlara çok çalıştı da ondan düşüp düşüp bayılıyor!»u kondurdular, Paşa ertesi gün bana bir altın kalem gönderdi, lâkırtı (söz) söylemektense hediye vermeyi tercih etmişti; fena da yapmamıştı.” (43-44)

Başarı yalnızca somut hediyelerle takdir edilmemelidir. Bu durum kimi zaman bütçeleri zorlayabildiği gibi kimi zaman da insanın yalnızca maddi öğeleri önemsemesine ve onlara şartlanmasına neden olabilir. Eğitimin teşvik edilmesi, öğrencinin güdülenmesini sağlayan söz ve eylemlerle de gerçekleştirilir.

Efruz Bey'de yazarın okullarda disiplin ve asayişin sağlanması konusunda öğrencilere miktarınca verilecek cezalara sıcak baktığı anlatılır. Avrupa'da ne okumak istediği konusunda kararsızlık yaşayan Efruz Bey, Müfat Bey'e gelerek ondan fikir almaya çalışır. Fakat öğrenciliğe devam etmek istediği hâlde, kitap okumak istemeyen kahraman uğraşacağı alanın kısa, kolay ve şifahi olmasını ister.

Efruz Bey'e sonunda el işleriyle uğraşmanın uygun olacağı düşünülür. Müfat Bey, “Elişleri sayesinde çocuklar küçükten büyüklerin yaptığı en mühim işleri öğrenirler, kurnazlaşırlar. Neyi tutsalar bir şeye benzetirler. Kendilerinde beceriksizlikten eser kalmaz. ‘Oyun, mekteptir!’ diyen feylesof çok haklıdır.” (s. 178) şeklinde işin önemini öğrettikten sonra, elişlerinin tarihini, mucidini, sanatkârlarını... anlatarak teorisini verir.

Efruz Bey, Avrupa’da tahsil göreceğini yaymasına rağmen evinde kapanarak iki ay gibi kısa bir sürede Müfat Bey’e kafa tutacak düzeye gelir. Kitap okumaktan, ders çalışmaktan sıkılan Efruz’a en uygun eğitim felsefesi, açık hava mektebinde öğrenci yetiştirmek olarak görünür. Kitapsız, deftersiz, kalemsiz eğitim anlayışının sevincini yaşayan, yaptığı her fenalık karşısında kabahatleri hoş görülen, büyüklerine selam verme gereği bile duymayan öğrenciler, kendilerini sorumluluklarından muaf tutulmuş ve her türlü hürriyete sahip kişiler olarak görürler.

Aka Gündüz’ün eseri olan *Aysel*’de yarım kalmış öğrenciliğin, bilinçli politikaların ürünü olduğu anlatılır. Yüksek eğitimin lüzumsuz görüldüğü zihniyete göre, fazla bilgi, insanın gözünü açarak köyden uzaklaşmasına neden olacaktır. Bu yüzden öğrencilerin yarım yamalak bilgilerle bir kâtip olup üç-beş kuruşa köyüne hizmet etmeleri daha makbul sayılır.

Kaymakam’ın Ali ve diğer gençleri yalnızca belirli bir düzeye kadar okuttuğu görülmektedir. Bunun gerekçesi:

“Köylüler mutlaka iptidai veya rüştü tahsilinden yukarı çıkmasın, Livalıklar, vilayetler, ancak idadi, sultani tahsili görmelidirler derdi.

– Fikrimi anladım doğrudur. Rüşdiye tahsilini bitiriyorlar, idadiye geçiyorlar. Vilayeti görünce köylerinden soğuyorlar. Sultanîyi okuyanlar da İstanbul’a gittiler mi vilayetlerine dönmüyorlar. Böyle tenevvür edenlerimiz bir yerde toplanıyor ve Anadolu bomboş, kendi münevver evlâdından, mesaisinden mahrum kalıyor.” (s.76) düşüncesinden ileri gelmektedir. Ali, bu anlayışa uygun olarak karakol kâtibi olurken, Mehmet de ancak karakol odacısı olur.

Eserde dönemin koşullarına uygun düştüğüne inanılan tamamlanmamış bir eğitim politikası geçerliliğini sürdürmektedir. Bunun sonucu olarak, insanlar temel kavram ve becerilerin ötesine geçemeyen bilgileri ile hayatın içine girmektedirler. Herhangi bir haksızlık karşısında gereken mercilere şikâyetini belirtmek yerine kabuğuna çekilip, dua ve temennilerle ilahi adaletin gerçekleşmesini beklemektedirler.

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*’da, düzenli ve sürekli eğitimin öneminden bahseder. Yazar süreçteki kopuklukların, çocukların ilgilerini dağıtıp, öğrenme heveslerini kırdığını anlatır:

Salih'i öz evladı gibi yetiştirme gayretinde olan Suat Paşa, çocuğun altı yaşını geçmeden okuma-yazma öğrenmesi, altı yaşına yaklaştığı sırada Fransızca öğrenmesi ve yedi yaşında da bu dili okuyup yazabilmesi maksadıyla Matmazel Aleksandrin Buji'ye adında yirmi yaşlarında bir mürebbiye tutar. Salih aynı odayı pallaştığı Nazikter ve Nevnihal kalfaların yanından alınarak mürebbiye ile kalmaya başlar. Küçük Paşa kısa sürede ısındığı bu insandan günde bir iki Fransızca sözcük öğrenmeye başlar. Paşa'nın İstanbul'dan uzaklaşmasıyla Naime Hanım'ın mürebbiyeyi asıl vazifesinden alıkoyup kendi özel nedimesi yapması, Salih'in derslerden soğumasına, bir süre sonra da okumaktan, yazmaktan sıkılmasına neden olur.

Müfide Ferit, *Aydemir*'de tıp alanında diplomasını aldıktan sonra yurt dışında (Paris'te) doktorasını veren, istediği mesleği seçen başarılı, entelektüel öğrenci profiline yer verir. Eserde ayrıca Turan sevgisini Demir'den alan on iki öğrencinin hocalarıyla birlikte darağacına giderken oldukça mutlu oldukları gözlerden kaçmaz. Kanaatimizce yazar bu tutumu ile onların, Hz. İsa'nın havarilerden daha çok Demir'e bağlı olduğunu belirtmeye çalışmıştır. Hocalarına olan sadakati tartışma götürmese de öğrencilerin ülkelerine bağlılığı sorgulanabilir. Çünkü geride davalarını sürdürecektir, bayrağı devralacak kimseleri kalmamıştır. Yazarın kurguyu sağlam temeller üzerine oturtmadığı aşikârdır.

Hazin konservatuardan, kardeşi Nevin ise tıp alanından diplomasını alır. Nevin doktorasını Paris'te verirken yanında Hazin de vardır. Ziyetullah, Demir'in ilk talebesidir. Hem kendisine hem de başkalarına karşı sert olan, mistik bir dindar ve milliyetperver bir insandır. Demir'den tohum atmayı, tarlaları işletmeyi, okuma ve yazmayı öğrenen öğrenciler öğretmenlerinden Türklük sevgisini ve millî şuuru da edinirler. Hasan ve Şakir ile birlikte sayıları on dördü bulan talebelere, "Aydemirler" diye hitap edilir.

Kahramanlar, hocalarıyla birlikte Rigistan Meydanı'nda idam edilmeyi götürülürken hüznün yerine sevinç ve heyecan yaşarlar. Demir ile birlikte ölüme gitmek onlara ayrı bir kıvanç verir. Turan birliğini gerçekleştirme emeliyle birlikte hareket eden kahramanlar öldükten sonra da aynı mezarlıkta yan yana gömülürler.

3.1.2. BEŞERİ EĞİLİMLERİYLE İNSAN

3.1.2.1. Erdemleriyle İnsan

“Erdem, ahlaki kuralların evrenselleşmiş bir halini temsil eder.”²⁰³ Bu yönüyle düşünüldüğünde erdemleri, toplum, dönem, mekân farkı gözetmeksizin hep ilgi ve itibar gören kalıcı değerler olarak görmek mümkündür. İnsanlık tarihinin başından bu yana hoşgörü, merhamet, fedakârlık, dostluk... gibi kavramlar ilgi görmüş, anne-babalar, öğretmenler bu değerlerin çocuklara kazandırılması için çaba göstermişlerdir. Çünkü “İnsanların bir arada uyum ve huzur içerisinde yaşayabilmeleri için, kültürel yapının erdem düşüncesiyle düzenlenmesi gerekir. İnsanın karakterini yüceltecek, iyi olma kapasitesini artıracak ve onu erdemli kılacak olan bir eğitim olmadan, insanın iyi işler başarması zordur. İnsanın en önemli görevi erdeme ulaşmak, erdemli bir hayat yaşamaktır.”²⁰⁴ Ruha olgunluk ve davranışlara güzellik katan erdemlerin dönem romanlarında yansımaları şöyledir:

3.1.2.1.1. Kahraman İnsan

Halide Edib meşrutiyete ve millî mücadeleye hizmet edenleri, Yakup Kadri vatan savunmasında görev alanları, Müfide Ferit ise Turan birliğini gerçekleştirmeyi ülkü edinenleri birer kahraman olarak gösterir. Ömer Seyfettin *Efruz Bey* adlı yapıtında kahraman geçinenleri eleştirirken *Yalnız Efe*'de haksızlığa direnmeyi kahramanlık ile özdeşleştirir. Ebubekir Hazım, yoksulluk ve sefalet içinde hayata tutunan her insanı bir kahraman gibi görür. Yazara göre, insan en büyük mücadeleyi hayata karşı vermektedir.

Halide Edib'in *Seviyye Talip* eserinde, güzel bir kişiliğin ve iyi değerler uğrunda ölmenin insana kahramanlık vasfını kazandırdığı, kişiyi ayıp ve günahlarından temizlediği anlatılmaya çalışılsa da bu, sıg bir görüşten başka bir şey değildir.

Fahir başka kadını sevmiş olmasına rağmen, Macide'nin gözünde -sahip olduğu kişilik özelliklerinden dolayı- ulvi bir şahsiyet olarak görülür. Hürriyet askerleriyle birlikte ölüme yürümesi ve şehit olması onu karısının, oğlunun ve toplumun gözünde kahramanlaşmasına neden olur. Aslında Fahir ayıplarından ve hatalarından kurtulmak için ölüm yolculuğuna çıkmıştır. Seviyye'ye olan takıntısı bırakın onu yurt, millet

²⁰³ Hayati Hökelekli (2013), *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi* (2. Basım), Timaş Yayınları, İstanbul, s. 274

²⁰⁴ Hayati Hökelekli (2013), *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 275

meseleleriyle ilgilenmesine, burnunun ucunu görecek mantık ve muhakemeden bile yoksun olmasına neden olmuştur. Toplumun yakıştırdığı kahramanlık vasfı, dertlerinin altında ezilen bireyin başvurduğu intihardan²⁰⁵ başka bir şey değildir.

Yani Halide Edib'in Meşrutiyet fedaisi, benlik savaşını kaybetmiş, son çare olarak intihara sarılmış zoraki kahramandan başka bir şey değildir.

Kahramanlık vasfı, *Yeni Turan*'da -kadınları yalnızca anne ve eş olma vasıflarıyla sınırla tutan anlayışın tersine- idealleri olan, bunları gerçekleştirmek için canla başla çalışan, düşünen, hisseden, eleştiren, sorgulayan kadın kimliğiyle Kaya karakterinde idealize edilir. Kaya, bilgisi, görgüsü, edebi ve erdemleriyle bir fenomen şahsiyettir. "Yuvayı dişi kuş yapar." misali Yeni Turan okullarının ilk temelini atan kişidir. Yeni Turan ülküsünün lideri olan Oğuz ise, davasına gönül vermiş ve insanların gözünde efsaneleşmiş bir karakterdir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, genel olarak bu değer, Türk devletlerini kuranlara ve Türkiye Türkçülüğünü savunan insanlara atfedilmiş bir meziyet olarak ele alınır. Öncelikle Orta Asya'ya sonra Avrupa'ya doğru yayılarak eski Selçuk ve Bizans hükümetlerinin yıkıntıları üzerine yeni bir devletle ortaya çıkan Osmanlı Türklerine atfedilir. Yazar bu dönemi "Temel Atma Dönemi" olarak adlandırır:

"Atalarımızın temel atmak dönemindeki karakterlerini hiç bir dönemde bulamayacağımız bir büyüklük, bir kabiliyet ve istikbal yapıcı bir politika, uygarlığa doğru koşan bir acelecilik ile dolu görürüz.

Dört yüz atlı ile kendilerine göre pek büyük bir alana hükmetmeye başlayan atalarımız, Türk ırkının başka yerlerde gösterdiği yetenekten (Macarlar, Finliler bir dereceye kadar Hint'teki Türk hükümdarları ayrık) daha yüksek bir yetenekle işe başlıyor. Adeta Osmanlı Türklerini eski Gal ve Almanya'ya, bütün Avrupa'ya dağılıp - ilk kırıp yıkmalarına rağmen- teşkilât ve hükümet kurmak yeteneğini en çok gösteren kuzey adamlarının uygarlık derecesinde buluyorum." (s. 32)

Oğuz, Yeni Turan Partisi'nin lideri olmasına rağmen Osmanlı Türklerine sahip çıkar ve onlarla gurur duyar. İlk Türk hükümdarlarını da en az onlar kadar yüceltir.

²⁰⁵ Enginün ve Esen Fahir' in ölümünü "bir tür intihar" olarak değerlendirir. Bkz. İnci Enginün (1995), *Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Doğu Ve Batı Meselesi*, MEB Yayınları, İstanbul, s. 108. Nüket Esen (1997), *Türk Romanında Aile Kurumu (1870-1970)*, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul, s. 88

Tarihiyle, atalarıyla kıvanç duyan kahraman, ülküsünün şanlı bir geçmişi olan Osmanlı Devletini hedef almadığını, her geçen gün biraz daha devletin içine gömüldüğü bataklıkta kurtuluş olarak gören anlayışa karşı olduğunu belirtir. Birçok milletin bağımsızlığını istediği bir ortamda Türklerin de ulus devlet olma yolundaki çaba ve çalışmalarının çok da görülmemesi gerektiğini vurgular.

Mev'ut Hüküm'de ise, Kasım hem mesleğindeki idealist yaklaşımlarıyla hem de ülke savunmasına katkılarıyla bir kahraman gibi gösterilir. Mesleğinde gösterdiği performansla ve zengin fakir demeden tüm hastaları kucaklamasıyla öne çıkan genç adam, güzel değerlerle yüceltilmiş bir kişilik olarak eserde yer alır.

Birer tıp memuru olmaktan öteye gidemeyen, hastaları ekonomik sınıflarına göre ayırarak bu kritere göre muamele eden, aile hekimliği sıfatıyla güzel başladığı bir mevkide onuru ve ekmeği arasında seçim yapmak zorunda kalan meslektaşlarının aksine, Kasım Şinasi, yurt dışında aldığı ihtisasla alanına yetkin tıp adamı, laboratuvarındaki çalışmalarıyla bilim adamı ve insancıl yaklaşımlarıyla da bir halk adamı profiline sahiptir.

Üç yataklı doğumevi, dispanser ve muayenehaneden oluşan küçük hastanesinde üç gününü yoksul ve gariban insanlara ayırır. Bütün hastalarına adil, kibar ve dostane bir tutumla yaklaşır. Bu duruşu kısa bir sürede ona para, şan ve itibar kazandırır, fakat hiçbir zaman sahip olduklarından dolayı övünen ve insanlara tepeden bakan, küstah bir kişilik sergilemez. Mesleğindeki idealist tutumuyla, insan sağlığı konusunda bir kahraman olur.

Halide Edib *Ateşten Gömlek*'te Sakarya Savaşı'na katılanlar ile onlara destek verenleri kahramanlaştırır. Sakarya Savaşı imkânsız başarıları Türk ordusunun zaferidir. Başta Başkumandan Mustafa Kemal, İnönü savaşlarının komutanı İsmet Paşa olmak üzere olay örgüsünü oluşturan Ayşe, İhsan, Cemal, Peyami, Ahmet Rıfkı, Haşmet Bey, Salim, Kezban ve isimsiz diğer neferler de birer kahramandır. “Kahramanlık” kavramı düşman işgaline karşı vatanın bağımsızlığını ve bütünlüğünü her şeyin üstünde tutan bu uğurda seve seve ölüme giden insanları tanımlar.

Yazar eserde bu savaşın yükünün sadece olayı yönlendiren insanlarda olmadığını, bunun topyekün bir mücadelenin ürünü olduğunu, kimi zaman örtük kimi zaman da açık ifadelerle anlatmaya çalışır.

Halide Edib'in bir diğeri eseri olan *Vurun Kahpeye* romanında, kahramanlık vasfının, vatan savunmasında hizmet etmiş insanlara atfedilen bir haslet olarak ele alındığı görülmektedir.

Yurdu kendi imkânlarıyla kurtarmaya çalışan Tosun Bey ve arkadaşları ile Yunan direnişinin kırılmasını sağlayan Aliye, birer kahraman olarak yer alırlar. Yunan askerlerinin korkulu rüyası hâline gelen Tosun Bey, köprüyü uçurarak Türk birliklerinin kasabaya girmesini ve düşman karargâhını bozguna uğratmasını sağlar. Bedeninin yarısını kaybetmiş olmasına rağmen yaptığı hizmetten hiçbir pişmanlık duymaz. Onun cesareti, amacını gerçekleştirmedeki azmi isminin bir kahraman gibi anılmasını sağlar.

Tosun Bey'in emelini gerçekleştirmesinde Aliye'nin büyük rolü vardır. Kimi zaman cehaletin, kimi zaman yanlış algılayışların savaşçısı olan genç kız kendini feda ederek karargâha gitmiş ve kuşatmanın kaldırılıp Tosun Bey'in evden kaçması için Damyanos'u ikna etmeyi başarmıştır. Kötü görmeyi, düşünmeyi ve söylemeyi karakterinin bir parçası hâline getirmiş insanlarca yanlış anlatılmaya ve gösterilmeye çalışılsa da Tosun Bey'in Binbaşı Ali'ye yazdığı mektupta Aliye'nin büyük bir kahramanlık örneği gösterdiğinden bahsedilir.

Tosun Bey, silah arkadaşından Aliye için bir mezar yapılmasını, onun temiz isminin yaşatılmasını ve yaptıklarının herkesçe bilinmesini rica eder. Genç adamın bundan sonraki amacı, Aliye'nin aziz hatırasını yaşatmak olacaktır.

Reşat Nuri'nin kaleme aldığı *Çalılık*'nda, yaşadığı olumsuzluklara karşı yılmadan, yıkılmadan mücadele veren Feride, benlik dünyasının savaşını kazanmış bir muzaffer olarak gösterilir. Feride kimi zaman şahsi sorunların, kimi zaman mesleki sıkıntıların kimi zaman da vatanın geleceğini ilgilendiren olayların omzuna yüklediği ağırlıktan yıkılmaz, bilakis bunlarda güç alır. Kahramanlık, Feride için kendini ve karşılaştığı zorlukları aşmaktır. Genç kız güzel yüreği ve iyimser bakışlarıyla kişisel tarihine zaferler yazdırır.

Kahramanlık vasfı, *Kiralık Konak*'ta savaşa gitme ve canını feda etme (Hakkı Celis şahsında) durumuyla özdeşleştirilen bir değer olarak görülür. Uzun bir süre Seniha'ya karşı aşk nöbetleri içinde olan Hakkı Celis bir uykudan uyanırcasına, aşkını kalbine gömüp Çanakkale'ye gider. "Ya gazi, ya şehit!" (s. 168) olmayı kafasına koymuş olan kahramanın, eserin son sayfalarında can suyunu içmeden şehitlik

mertebesine ulaştığı anlatılır. Berna Moran bu gencin ülkücü bir yurtsevere dönüşmesini inandırıcı bulmayan okurun, Hakkı Celis'e yakınlık duymakta zorlandığını belirtir:

“Bu mudur romanda bir kişilik değişmesini anlatmanın yolu? Hakkı Celisin inançları, görüşleri, kişiliği değişiyor, ama biz bu değişime tanık olmuyoruz. Hakkı Celis hangi durumlarla karşılaşmış, hangi deneyimlerden geçmiş de böyle bambaşka bir insan olmuştur? Bunların hiçbiri Hakkı Celis paylaştığımız şeyler değil. Yazar bize yalnız sonucu bildiriyor. Oysa böyle önemli bir kişilik değişmesi ya da karakter gelişmesinde romancıya düşen iş, bizi karakterin iç hayatına sokarak onun ruhsal durumunu, yaşantısını paylaşdırmak, değişikliklerin nedenlerini, bizim de inanmamızı sağlayacak bir ustalıkla anlatmaktır. Bunun için Hakkı Celis değişiyor, ama birtakım yaşantılar ve deneyimler sonucu değil, romanın tezi gereği.”²⁰⁶

Selim İleri ise, onun içe dönük karakterinin ideal insan portresiyle pek de örtüşmediğini belirtir:

“Kiralık Konak'ın Hakkı Celis'i herhalde başlı başına bir melankolidir. Trajik toplumsal çöküşün ortasında, hem herkese, özellikle Seniha'ya bağımlı, hem de herkesten bağımsız, yapayalnız yaşamaktadır o. Ev hayatı doğru dürüst anlatılmaz bile; çünkü Hakkı Celis'i herhangi bir «mekân»da uzun süre tutmanın imkânı yoktur. Öte yandan bu içine dönük kişilik, yeni Türkiye'nin olumlu insanı gibi önerilmiştir.”²⁰⁷

Ömer Seyfettin *Efruz Bey*'de, fırsatları değerlendirerek kahraman olmaya çalışan gösteriş düşkünlerinin, bu rüyada uzun süre kalamayacaklarını anlatır. Ayrıca baskı ve dayatmalardan kurtulmak isteyen halkın bir kahramanın yolunu gözlediğini ve bu durumun da en çok şarlatanların işine yaradığını belirtilir.

Ahmet Bey tanınmak ve herkes tarafından takdir edilmek için Babıâli kapısı önünde kimsenin cesaret edemeyeceği cümleyi yani, “Yaşasın Hürriyet!”i haykırır. Başbakanlığın ve diğer bakanların kapısı önünde yüksek sesle söylenen bu yasak ifadeye rağmen, kimsenin onu tutuklamaması insanları hayrete düşürdüğü gibi çevresini sarmaları konusunda da kendilerine cesaret verir. Meclis odasında kendisini meraklı gözlerle dinleyen insanlara Jön Türklerin reisi olarak tanıtan Ahmet Bey, böylelikle bir

²⁰⁶ Berna Moran (1994), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış – I*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 146-147

²⁰⁷ Selim İleri (1978), *Çağdaşlık Sorunları*, Günebakan Yayınları, İstanbul, 88-89

anda hürriyetin kahramanı ilan edilir. Baskı ve dayatmanın zincirlerini kırdığına inandığı için ismini “Efruz” diye değiştirir.

Efruz, cemiyetinin merkezi olarak Salavet Hanında yaptığı coşkulu konuşmalarla çeşitli milletleri aynı meydanda toplamayı başarır. Yazar süslü, parlak sözlerle halkı kolayca kandırmayı başarıp kahramanlık tahtına oturan Efruz’un yaptığı etkiyi: “İşte bir anda halkın mabudu oluvermişti. Bunu hissediyordu. Evvelâ, sırf boş bir tefahurdan, emelsiz bir cakadan, dipsiz bir gösterişten ibaret olan «hürriyetperverlik» iddiasını «hak» denen yığın sahih sanmıştı. O, şimdiye kadar bütün tanıdıklarını âdeta bir sanat edindiği «satışı» sayesinde aldatırdı.” (s. 43) sözleriyle anlatır. Halkın, gözü kapalı bir şekilde Efruz’un peşinden gitmesi; insanların bir kahramanın özlemi içinde olmasından kaynaklanır.

Anne ve babalar onun yükselişinin yaşandığı 11, 12 ve 13. Temmuz gecesinde doğan erkek çocuklarına “Efruz” kız çocuklarına “Firüze” ismini verirler. Adını tarihe geçirmek ve şöhret bulmak amacıyla başlattığı bu macera İttihat ve Terakki Cemiyetinin işe el koymasıyla sona erer. Efruz Bey hapishaneye konulur. Böylelikle hürriyetin kahramanını üç günde başına taç eden insanlar, onu üç saniyede unuturlar.

Yalnız Efe’de ise, insanların korku ve kaygılarından dolayı sus pus içinde oldukları, zulmün sınır tanımadığı bir ortamda, Kezban’ın (Yalnız Efe’nin) sergilediği kahramanlıklar anlatılır. Yazara göre kahramanlık, haksızlığa direnmek ve adaletin sağlanmasına yardımcı olmaktır.

Sivastopal muhasebesinden sonra yaşanan Silistre bozgunu ile merkezi otoritenin zayıflaması hızlanmış, Anadolu adeta eşkıyalığın, zulmün, açlığın, yağmacılığın, insan onurunu çiğnemenin... diyarı olmuştur. Köylüye faizle borç veren, karşılığında tarlalarını, mallarını, özgürlüklerini ve şahsiyetlerini alan zengin toprak sahipleri, devlet adamlarına olan yakınlıklarını kullanarak haksız olsalar bile resmi mercilerde haklı görülmüşlerdir.

Devletin kaderine terk ettiği bir coğrafyada, sahtekârların ve düzeni bozanların elinde oyuncağa dönüşen halk, bir kurtarıcının hayalini kurar. Yörük Hoca’nın öldürülmesiyle adaleti eşkıyalık ile sağlamaya çalışan Kezban, daha sonra haksızlığa uğramış tüm köylünün kurtarıcısı olur. Yüzünü yalnızca kadınlara gösteren, köylere mektep yaptıran ve köprü kurduran, öksüzleri evlendiren genç kız, uşaklarıyla birlikte

gezinen Anadolu efelerinin aksine yalnız dolaşır. Bu yüzden kendisine “Yalnız Efe” denilir. Onun halk üzerinde bıraktığı olumlu tesir: “Evet, bir zaman onun korkusundan kimse kimseye haksızlık edemez olmuş...” (Bkz. *Yalnız Efe*, s.52) şeklinde ifade edilir.

Kimseye yük olmayan, halkın gizli bir ağaca astığı heybeye gönüllü olarak koyduğu somun, sucuk, şekerle beslenen Yalnız Efe'nin ölümü konusunda, halk mistik bir yaklaşım öne sürer. Yazın sürülerini olatmaya gelen yörüklerin onun yok olduğu yerde her gece nur indiğini belirtmeleri ölümünden sonra bile kahramana ulvi bir şahsiyet kazandırır.

Özetle, kahramanlığın erkek kimliğiyle özdeşleştirildiği bir coğrafyada henüz on altı yaşında olan Kezban'ın dağa çıkıp haklı sesini duyurması, genellikle “eksik etek, zayıf varlık” olarak düşünülen kadınının yiğitlik ve cesaretinin anlaşılması bakımından önemlidir, fakat gönül isterdi ki bu durum cinsel kimliğinden soyutlanmadan gerçekleştirilseydi, yani Kezban “Efe”leştirilmeden, Kezban olarak yiğitlik sergileyebilseydi. Yazarın bu değere cinsiyet yüklediğini söylemek mümkündür.

Aka Gündüz, *Aysel* romanında, para, makam ve nüfuz sahibi olmanın; insanı değerlendirmede ve ona yaklaşımda önemli birer ölçüt olduğunu ve bu kavramların, kişiyi halkın gözünde kahramanlaştırdığını anlatılır.

Bir zamanlar düşük bir maaşla karakol kâtibi iken Hacı Nazif'in zorbalıkları ve iftiraları sonucu işinden ayrılmak zorunda kalan ve sıkıntılı günler yaşayan Ali, Ertuğrul Kaymakam'ın mektubunu, kazaya yeni atanmış olan halefine verir. Anlatılanların tesiriyle Kaymakam, Sadık Çavuş'un ve Hacı Nazif'in tutuklanmalarını ister. Ali, yavuklusu Aysel'in üzüleceğini düşünerek Hacı Nazif'in bağışlanmasını ister.

Hile ve entrikayla görevine getirilmiş olan Sadık'ın tutuklanması, Ali'nin dokuz köyün salhane kâtipliğine getirilmesi ve maaşının iki yüzden sekiz yüz kuruşa yükseltilmesi, delikanlının bir kahraman gibi algılanmasına sebep olur. Köylüler bir zamanlar önemsemediği bu kâtibe ilgi, sevgi ve saygısını göstermek için birbiriyle yarışır.

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*'da zorluklar karşısında yıkılmamayı ve onlara sebat göstermeyi kahramanlık olarak görür. Maddi ve manevi eksilik ve talihsizlikler içinde sabırla, sebatla ayakta durmaya çalışan Salih, bedeni küçük, fakat yüreği ve derdi büyük bir kahramandır.

Bir yanda üvey anne zülmü, bir yanda anne ve babasının sevgi ve şefkatinden mahrum olma, diğer yanda ise dönemin koşullarının yansıması olan açlık, sefalet ve bakımsızlık karşısında tüm varlığıyla direnmeye çalışma, Küçük Paşa'nın hem vücudunu hem de ruhunu kemirir. Öncelikle veremin pençesine düşen kahraman, sonrasında da aç kurtların saldırısıyla can verir.

Henüz dokuz yaşında olmasına rağmen omzunda bir kambur gibi duran maddi ve manevi talihsizlikleriyle mücadele vermek zorunda kalan Salih, bu topraklarda sahipsiz bir çocuk olarak yaşamının zorluğunu anlatan sembolik bir kahramandır. Hayatın acı gerçekleriyle erken yaşta tanışmış nice isimsiz çocuğun alinyazısını temsil eden küçük bir dünyadır.

Bu vasıf, *Aydemir*'de Turan ülküsünü gerçekleştirmeyi amaç edinen insanlara atfedilir. Yazarın yere göğe sığdıramadığı Demir, kimi zaman Hristiyanların İsa'sıyla, kimi zaman Hinduların Buda'sıyla kimi zaman da Cermenlerin Odin'iyile²⁰⁸ özdeşleştirilir.

Demir, büyük aşkı Hazin'i idealleri uğruna bırakıp Türkistan'a gitmiştir. O, sadece Türk birliğini sağlama düşüncesiyle ön plana çıkan bir idealist değil, aynı zamanda bütün lisanları, ilimleri bilen ve her şeyi evvelden keşfeden yeteneği ile olağanüstü bir kişiliktir. Ayrıca bir peygamber hikmetine de sahip sevgi ve merhametiyle örnek bir duruş sergileyen âlicenap bir varlıktır.

“– O, düşmanı bile olsa, başı ucunda bekleyip şifa bulduruyormuş. Kendini öldürmek isteyene bile evini açıyormuş. Zaten kapısı kilitsiz, ekmeği açık dururmuş, fakirlere yardım edebilmek için kışın titreyerek soğukta yatarmış.” (s. 67)

Hastalara şifa dağıtan Demir, ırk birliğini sağlamak için Semerkant, Ürgünç, Buhara gibi Türklerin yoğunlukta yaşadığı yerlere gider ve uğradığı her bölgede bir ocak kurar. Medreseleri onararak tekrardan faaliyete girmesini sağlar, ezilenin haklı sesini duyurabilmek için gazete kurar, köylünün bilinçli bir tarım politikasına sahip olması amacıyla faaliyete geçirdiği Ziraat Bankası ve Amele Şirketi ile vasıfsız insanlara iş kapısını açar. Halkın gözünde yaşayan bir efsane olan genç adam,

²⁰⁸ “Odin bir gözünü kurban ettikten ve bal şerbetini çaldıktan sonra bilgeliğin ve bütün ilimlerin tartışılmaz efendisi olur. Şairlerin, bilgelerin, esimecilerin ve savaşçıların tanrısı olan Odin'in Cermen kültüründe önemli bir yeri vardır. Bkz., Mircea ELIADE (2003), *Dinsel İnanışlar ve Düşünceler Tarihi*, Çev. Ali Berktaş, Kabalcı Yayınevi, İstanbul

medreselerde geceleri kurslar vererek amacına hizmet edecek ve öldükten sonra bayrağı devralacak fedailer yetiştirir. Son olarak bütün iyiliklerine rağmen hakkında karalama politikası başlatan Ahunt Ömer için arkadaşlarıyla ölüme seve seve gider. Demir'in yaptıkları, onun halkın gözünde bir Mesih gibi düşünülmesine neden olur. Hastalara şifa dağıtması, düşmanına sevgisini esirgememesi, Hz. İsa'nın yüce kişiliğini telmih eden durumlardır. Demir ayrıca insani zaafardan ve dünyevi arzulardan arınıp kendini yalnızca güzel değerlere adanmış olmasından ötürü kimi zaman yazarın Türk olduğunu iddia ettiği Buda ve Odin'le özdeşleştirir.

“Hem Türklük yalnız cihangirler, kahramanlar değil, insanüstüler de yetiştirmiş bir millettir. Meselâ Odin! Bugüne kadar baki bir dinin, tabiat perestliğin kuvvet, şecaat zekâ ve irfan mabudu Odin! O, Karadeniz sahillerinden Fin iline akın etmiş bir Türk Bey'i idi. Cesaretin hükümran olduğu bir memlekette Odin yalnız bir şecaat timsali olmadı; tabiatın ilâhî ihtişamını hissederek, hislerini yaşatarak, yazıyı, şiiri, edebiyatı, musikiyi halk ederek ulûhiyete kadar yükseldi.” (s. 17)

“Cesaret medeniyeti münevverlere küçük gelmeye başlayınca onun yerini tutan ve bugüne kadar kuvvetini kaybetmekten maada günden güne büyüyen bir hakikatı ilk evvel anlayıp gösteren Buda, evet, Buda... O da Türk idi.” (s. 18)

Müfide Ferit, ideolojik kaygılar üzerine bina ettiği eserinde, her biri gerçek dünyanın içinde yaşamış, yiğitlik ve cesaretleriyle insanlık tarihine iz bırakmış olan Türk büyüklerinin (Atilla, Alparslan, Fatih...) yerine başka milletlere mal olmuş kahramanları idealize etmiş, bununla da kalmayarak onların Türk olduğunu iddia etmiştir. Sahip olunan bunca değeri görmezden gelip, kahramanlığı, o dönemlerde tartışma götürülen ihtimaller üzerinden anlatmaya gerek var mıydı, doğrusunu anlamak mümkün değil.

Sonuç olarak, Demir abartılmış bir idealizmle eserin merkezine yerleştirilmiş ütopyik bir kahramandır. Onun efsanevi kişiliğindeki tek eksiklik, gerçeklerle yeterince yoğrulmamış olmasıdır. Ayrıca bu denli mükemmel bir varlığın Reşit Süreyya'nın²⁰⁹

²⁰⁹ “Görülüyor ki hikâye Gustave Flaubert devrinden geriye gitmiş, fakat romantik de olamamış. Çünkü onlar, maksatlarını güzel müdafaa ederlerdi. Burada ne müdafaa ediliyor? Türk'ün mazlumiyeti mi? Hayır. Tebaası “Harbe gitmem” diye isyan ederse bir hükümet elbette müşevviki kurşuna dizer. Türk'ün ulviyeti mi? Yine hayır. Evvela Aydemir akılsız, beceriksiz gösterilmiş. Çünkü ölmek değil, sonuna kadar iş görmek hünerdir. Halbuki bu zat bir haini kurtaracağım diye on iki masumu feda etti. Hele Buharalılar, menfaatlerini takdir etmez, her rüzgâra kapılır, icabında kendisi için ölenlere seyirci kalır miskin bir heyet

belirttiği gibi amacını gerçekleştirmeden kendi isteğiyle yarım bırakması mevcut tutarsızlık ve çelişkilere bir yenisini eklemekten başka bir şey değildir.

3.1.2.1.2. Vatansever İnsan

Vatanseverlik cephede veya cephe gerisinde düşmana karşı mücadele vermek olarak algılanır. Meşrutiyeti benimsemek, Kurtuluş Savaşı'na katılmak, bölgesel direnişe destek olmak ya da Turan'ı düşlemek bu değerlerin farklı tezahürleridir. Her eserde mutlaka bir savaş cephesi açılır. Yalnız Halide Edib (*Yeni Turan*'da) ve Müfide Ferit (*Aydemir*'de) eğitimin önemine dikkat çekerek, ülkeye hizmet etmenin ve onu kalkındırmanın da vatanseverlik göstergesi olacağını anlatmaya çalışırlar.

Halide Edib *Seviyye Talip*'te, ülkenin gelişmesine ve değişmesine inanan Fahir'in, Hareket Ordusu'na katılarak ölüme yürüyüşünü konu edinir.

Yurt dışında eğitimini tamamladıktan sonra memleketine dönen Fahir ülkesi, insanları ve yarınları için umut dolu düşüncelere sahiptir. Yenilik ve değişimin insanları daha mutlu edeceği ve ülkeyi ilerilere taşıyacağı inancındadır. Fakat bunun için de kökleşmiş taassupun aşılmasını gerekli görür. Fahir, aile içindeki gayretleri sonucu, karısı eğitim ve kültür yönünden güzel kazanımlar elde etmiştir. Ne var ki Seviyye ile karşılaşması onun ideallerinin ve eşinin yuvasını kurtarma uğruna verdiği gayretlerinin önüne set çeker. Kahraman, tutsağı olduğu bu aşktan kurtulmak için çırpınışların yarar sağlamadığını görünce kendisi, ailesi ve ülkesi için üzülür, çünkü bilgi birikimini, enerjisini, tecrübelerini bir saplantı uğrunda israf etmiştir.

Hareket Ordusu'na katılıp ölümü arzulamak, onun iç dünyasının feryatsız çılgılığı olsa da, Fahir'in iradesini özgürlük ordusundan yana kullanmış olmasını bir vatanseverlik göstergesi olarak algılamak mümkündür.

Halide Edib *Yeni Turan*'da ise, yurtseverlik ve milliyetperverlik kavramlarının tanımını üzerinde durur. Yazar, toprak parçasının yurt olabilmesi için orada yaşayan kadın ve erkekler arasında karşılıklı güven ve sevginin yanı sıra erkek egemenliğine dayalı bir toplum anlayışının değil, dayanışma ve cinsiyetler arası eşitliğe dayanan bir sosyal

olarak gösterilmiş. Anlaşıyor ki bu roman a these bir eser de değil. Nedir ya? Bendenizin anladığına göre Müfide Hanımefendi, Lord Byron'lardan, Corneille'lerden daha eski devre ricat ederek bir İncil hikâyesi yazmak hevesinde bulunmuşlar." Bkz. Reşit Süreyya, *Aydemir, Şair Nedim*, C. 1, Nr. 5, s. 70-71

düzenin insana “yurt” sıcaklığını yaşatabileceğini ileri sürer. Kaya, Oğuz, Sungur, Ertuğrul... birer vatansever olarak eserdeki yerini alırlar.

“İnsanları ilk çalıştıran nasıl özel bir yurt duygusu ise daha gelişmiş bir surette çalıştıran da, kendi yurdunun da dâhil olduğu öteki yurtların kazançlarının birleştiği bir amaçtır. Bu yurt duygusu bir ulusta ne kadar güçlü ise o kadar gerçek ve büyük anlamıyla yurtsever, ulussever olur. Dikkat ediniz, Türklerin maddî ve manevî düştükleri zaman, yurt kelimesinin Türk lehçesinden çıktığı zamanlardır” (s. 55)

Yazarın yurt kavramına bakışından Anglosakson kültürünün de etkisi gözlerden kaçmamaktadır.

“Düşünüz ki yurt kelimesi yurdun anlattığı yalnız bir İngilizce “Home” ile karşılanabiliyor. Bu yurt duygusun en uygun şekli de kuzey uluslarında özellikle Anglo-Saksonlarda bulunuyor.

Bugün de uygarlığın en cana yakın, en insanî biçimini onlarda görmüyor muyuz? Fakat bu yurt, samimî bir yurt olmak için onu kuran iki çift el, erkek ve kadın eli, birbiri içine karşılıklı bir güven ve sevgi ile gelebilmelidir. (s. 55-56)

Mev’ut Hüküm’de de, vatanın kurtuluşu için evini, ocağını bırakıp cepheye koşan Kasım’a yer verilir. Yazar, savaşın sıcaklığını hisseden insanın, daha ulvi duygulara sahip olup, bu değer hakkını verdiğini anlatır.

Kasım, Sara ile olan evliliklerinin birinci yıldönümünden hemen sonra, Balkan Savaşı’nın çıkması üzerine cepheye gitmeye karar verir. Sara, vatanın kurtuluşu ve bütünlüğü söz konusu iken cepheye giden eşinin davranışını önce yerinde bulur, sonra bu duruma kuşkuyla yaklaşır:

“Onun insansever kalbi, insanların maddî, manevî felâketten kurtarmaya ayrılan meslek alışkanlığı, elbette ki ona savaşı sevdirmezdi. Memleketi, savaş açınca hemen ilk olarak koşan Kasım, Sara’ya biraz yabancı geldi. Eğer memleketin yaralarını sarmak istiyorsa onu pekâlâ merkezde de yapabilirdi.” (s.173)

Vatana hizmet etmenin, merkezde çalışarak da gerçekleşebileceğini düşünen Sara’ya karşın Kasım, cephe gerisinde değil, bizzat sıcak savaşın içinde yer almak ister. İki gün gibi çok kısa bir sürede kimseye danışmadan aldığı bu karar, onun, kafasına koyduğunu yapan, bildiğini okuyan ve iradesine çok güvenen bir yapıya sahip olduğunu

gösterir. Fevri kararlar alıp, bunları mantık, muhakeme ve sağduyu süzgecinden geçirmeden eyleme dönüştürmesi şimdi olmasa bile ileriki günlerde tehlikeli bir hâl alacaktır.

Kasım, cephede, memleketin çeşitli yörelerinden gelmiş ve yaralanmış erleri bir hastadan ziyade bir eş, sevgili, dost gibi görür. Onlara itina ile muamele eder, çünkü erler de Kasım'ın eşini bıraktığı gibi Ayşe'lerini, Fatma'larını geride bırakmışlardır. Sevgi ve şefkat dolu bakışlar, özverili tedaviler askerlere teselli verir. Kasım, Edirne'nin düşürülüşünü, vatanını seven her insanın kaygısıyla takip eder. Bu ilin Bulgarlardan alınması, İstanbul'a içi rahat bir şekilde dönmesi için önemli bir neden olacaktır.

Kasım'ın yüreğindeki vatan sevgisi eşine ait ihanet belgeleri ile yerini duyarsızlık ve ilgisizliğe teslim eder. Vatanın istikbalini düşünen her insanın bayram sevinciyle karşıladığı bu zafer, cinayet planlarının gölgesinde son derece ehemmiyetsiz bir konuma düşer. Kasım için, kıskançlığın yalnız aşktan değil, vatan sevgisinden de güçlü olduğunu söylemek mümkündür.

Halide Edib, Kurtuluş Savaşı günlerini konu ettiği *Ateşten Gömlek*'te, vatan topraklarının, inançlı, sabırlı ve yürekli insanlarca kazanıldığını anlatmak ister.

Düğümü oluşturan insanlar vatan savunmasıyla ilgilenen kişilerdir. İhsan, alay komutanıdır. Cemal, Harp Akademisinde eğitim almış bir subaydır. Önceleri İhsan'ın emir eri olan, sonra da Haşmet Bey'in alayına giren Peyami, asıl mesleği olan kâtipliği bırakarak cepheye koşmuş insanlardandır. Yardımcı karakter olarak yer alan Haşmet Bey, Ahmet Rıfkı, Seyfi ve ismi verilmemiş askerler bağımsızlık için mücadeleye girişenlerdendir. Soğuk havaların hüküm sürdüğü bir günde ölen Ahmet Rıfkı'nın ceketinin altında bir iç gömleğinin olmaması, insanların zor şartlar altında bu mücadeleyi verdiklerini gösterir. Tehlikeli olacağı düşüncesiyle birliğe alınmayan Ayşe, hastabakıcılık yaparak vatan hizmetini yerine getirir. Genç kadının vatan sevgisi İngiliz hayranı insanlara yaptığı savunmadan belli olur. Ayşe : “Her parçamız kopuncaya kadar İzmir yolunda kılıcımızı kınına koymayacağız.” (s. 40) ülküsünü güdenlerin ilk kıvılcım ateşidir.

Bu düşünceyle aylar sonra başındaki kurşunun etkisiyle Ayşe'nin naaşı başında düşünen Peyami: “Her parçam kopuncaya kadar Ayşe! Sen duymadın, bilmedin, yeşil gözlerinde yaş kurudu. Bana acımayla baktın. Hâlâ bilmiyorsun. Bak iki bacağım koptu;

fakat dövüşmek için iki kolum daha var. Aç kollarımı Ayşe, alnındaki kırmızı yarayı kaldır. Yanında yatan şehitten, çevrendeki ölenlerden ben aşağı değilim. Ben de, ben de senin için, İzmir için her parçam kopuncaya kadar vuruşacağım.” (s. 40) yanıtını verir.

Ayşe gibi Kezban da karargâha gönüllü asker olarak katılmak ister. Genç kız bir asker olan babasının intikamını almak, yurdu düşmanlardan temizlemek ve yengesinin eziyet verici tavırlarından kurtulmak düşüncesindedir. Tüm ısrarlara rağmen alay komutanı İhsan, onun orduya girme teklifini kabul etmez. Cephe gerisinde bırakılmak genç kızın kimi zaman isyanına kadar gider. Erkek kıyafeti giyerek gönüllü kadın çete olan Kezban, -bir asker kızı olduğundan- kendisine acıyan İhsan’ı bir türlü ikna edemeyeceğini anlayınca bu ülküsünü bağımsız olarak gerçekleştirir.

Kurtuluş Savaşı’nın provası olan I. ve II. İnönü Savaşları Peyami’nin gözüyle bir tiyatro sahnesini andırır. Bu arada Müdafaa- i Milliye’nin bir işi için İnebolu’ya gitmiş kahraman, tiyatroyu izleyemediği için bir eksiklik içindedir. Ordunun Sakarya’dan ilerlemesine rağmen daha evrak işlerini tamamlamamış olan Peyami, cephede olmadığına oldukça üzülür ve bu durumdan kurtulmanın çarelerini aramaya başlar:

“Ordu Sakarya’nın bu yakasında, ben hâlâ Millî Müdafaa da kâğıtlar arasındayım. Bütün varlığımla ileriye atılıyorum, kesin olarak cepheye gitmek istiyorum. Burada sözü geçen bir dostum yok ki, başvurayım... Nasıl ve ne surette cepheye gitmeli?” (s.115-116)

Hastanede yaralı askerlerle ilgilenen Ayşe, sağlıklı günlerini düşünmek yerine bir an önce ayağa kalkarak cephede olmak için can atan erleri görünce vatan sevgisinin, her mekâna ve her ruh hâline sindiğini görür:

“Anadolu uşağı ve tablo gibi bir sıra erin arasında! Başı bütün taburlardan bir karış uzun ay yıldızlı kahverengi kalpağı var, gözleri bu ay yıldızdan daha büyük ve daha ateşli kestane renginde. Öyle güzel, öyle güzel ki, ancak insan bunu bir romanda, belki de bir dramda tasarlayabilir. Azası kavi, kolları kırmızı bayrağın direğine sarılmış yürüyen bir sancaktar: «Senin için ey sancağımız, ölürüz de vermeyiz...»

Arkamdan bütün koğuş gürleyerek devam etti: «Senin için ey sancağımız, güle güle kurban oluruz.» (s.108)

Bedenine saplanan kılıç darbelerinden ve uzuvlarında açılan kurşun yaralarından sonra vatan toprakları nihayet taarruz pozisyonuna geçerek, nihayi sona ulaşır. Bu ülkü şovenizmden uzak samimi ve inançlı vatan dostlarının çabalarıyla gerçekleşir.

Halide Edib *Vurun Kahpeye* romanında, vatanın kurtuluşu ve bağımsızlığı için verilen çetin mücadelenin yalnızca Yunanlılar gibi dış düşmanlara karşı değil, Hacı Fettah, Uzun Hüseyin Efendi gibi içten pazarlıkçı, hain, sahtekâr, ikiyüzlü iç düşmana yönelik de verildiğini anlatmaya çalışır. Ayrıca bu tür sinsî düşmanların zafere ulaşma konusunda büyük tehlike olduğunu vurgular.

Tosun Bey Kuvayımilliye birliklerinin gözü kara, cesur komutanlarından. Yunun ordularına karşı verdiği mücadelede yiğitliğiyle tanınan, sevilen bir insan olmuştur. Genç adamın, Yunan askeri kadar nefret ettiği ve şiddetle cezalandırdığı insanların başında düşmanla işbirliği içinde olan vatan hainleri gelmektedir. Devletin ekonomik gücünün yeterli olmamasından dolayı askerinin yıllık bakımını varlıklı eşraftan dengeli bir şekilde gidermekte böylelikle kendi çabaları ve halkın desteğiyle düşmanın ilerlemesini geciktirmektedir.

Tosun Bey'in en büyük ideali vatanın düşmanlardan temizlendiğini görmektir. Bu uğurda çok sevdiği Aliye'yi bile ikinci plana atar. Köprüyü uçurmak amacıyla kasabaya geldiği gün özlemine yenik düşerek nişanlısını ziyaret eder. Ona benzer birinin geldiğini duyan Uzun Hüseyin Efendi ile Hacı Fettah Efendi karargâha giderek Aliye'nin evinin tekrar kuşatılmasını isterler. Evin abluka altına alınması Tosun Bey'e sıkıntılı saatler yaşatır; çünkü yakalandığı takdirde köprüyü uçuramayacak ve Türk askerinin baskınına engel olacaktır. Tosun Bey vatanı ile Aliye arasında bir tercih yapmak zorunda kalır. Genç kızdan kuşatmayı kaldırmasını ister.

“Aliyeciğim, dedi. Yarın bizim ordu öğleye kadar buraya gelecek, ben mutlak bu gece, sabahtan evvel, Yunan cephanesini atmaya, ilerideki köprüyü tahribe memurum. Bunun olmaması, maazallah, bütün ordu için felaket olabilir. Seni ölümden beter bir şeye gönderiyorum. Fakat senin zekân, senin kahraman kalbin bu felaketten de bir yol bulup sıyrılacaktır. Herhalde sana namusum üzerine yemin ediyorum ki, senden daha cesur, senden daha kahraman bir tek asker tanımıyorum. Hâtta Türk ordusunda bile, anladın mı? Çünkü senin çekeceğin ıstırapı, senin feda ettiğin şeyi feda eden kimse, daha ben görmedim...” (s. 156)

Aliye, Tosun'un kurtuluşu karşısında aşkıdan vazgeçerek Yunan komutanının evlenme teklifini kabul eder. Genç kız yaptığı bu fedakârlıkla yalnızca sevdiğinin hayatını kurtarmakla kalmaz bir ülkenin de kaderini değiştirir. Yurt savunmasında büyük ve önemli görevler üstlenmiş olan Tosun Bey, bütün sevgilerinin zirvesine vatanını koyarak ülküsünü gerçekleştirir.

“Aliye, Tosun'un birdenbire kendinden uzaklaşan, yabancı olan hâlimden, tehlikeden fazla müteessir olmuş, yaralanmıştı. Bir defa daha hissediyordu ki Tosun, evvela kendi dimağındaki hâkim fikrin esiri, bendesidir. Ve bütün idealist adamlar, muayyen bir maksada varlığını vakfedenlerin zulmüyle zalimdir. Çünkü bunlar için, insanî rabitalar, en kavi ve kadir aşklar, maksattan sonra gelen şeylerdir ve maksatları için hiçbir elemenden, hiçbir fedakârlıktan, hiçbir kurbandan kaçınmazlar. Bunların bu kudretidir ki, ihtilalleri, millet tarihinde herhangi yeni dönümü, herhangi sarsıntıyı, kan ve facia mukâbilinde vücuda getirir. Fakat veyl o kadına ki, kalbini böyle bir adama, iradesini böyle bir fikir esirine uydurmuştur. Çünkü fikriyle sevgilisi karşı karşıya geldiği zaman, her ne ıstırap ve gözyaşı mukâbilinde olursa olsun, mutlak feda edilecek olan, sevgilidir.” (s. 150-151)

Aliye ile Tosun Bey samimi birer vatanseverdir. Yazar, sevgiliye duyulan aşk ile vatan aşkını aynı potada eriterek duygusal bir gerilim yaratmaya çalışmıştır.

Reşat Nuri *Çalılıkusu*'nda, daha çok cephe gerisini konu edinir. Romanda Hayrullah Bey ile Feride'nin savaşta yaralanan askerin tedavisiyle uğraştıkları anlatılır. Feride sadece askeri alanda değil eğitim alanında da cehalete savaş açan, insanını eğiten bir yurtsever öğretmendir. Özel Fransız Kolejini bitirdikten sonra Anadolu'da öğretmenlik yapmak istediğini belirten Feride, gittiği yerlerde olumsuz hayat koşullarının yol açtığı mahrumiyeti yadırgamadığı gibi insanlarla bütünleşmeyi de başarır. Yıllar sonra bir Maarif Müdürlüğünde karşılaştığı Kristiyan'a söylediği:

“– Bütün bunlarda şaşılacak bir şey yoktur, herkesin bir şeye heves ettiği gibi, ben de hocalığa heves ettim. Gönlümün rızasıyla bu vilayette çalışmak, memleketin çocuklarına hizmet etmek istedim. Hayatımdan memnunum, herhalde yelkenli kayık ile dünya seyahatine çıkmak kadar tehlikeli bir kapris değil. Şaşıyorum; bunun ne kadar tabii bir şey olduğunu bir türlü anlamak istemiyorsun.” (s. 243) cümlelerde vatanına ve milletine verdiği değeri gösterir.

Feride sadece okulda değil, hastanede de üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirir. Savaşın başlamasıyla Feride'nin görev yaptığı okul hastaneye dönüştürülmek zorunda kalır. Genç kız, artık Doktor Hayrullah Bey'in en büyük yardımcısıdır. Günlerden bir gün hastaneye yaralı bir asker getirilir. Bu, Abdurrahim Paşa'nın evinde karşılaştığı ve kendisiyle evlenmek isteyen erkânıharp yüzbaşısı İhsan Bey'dir. Ameliyatın başarılı geçmesiyle hayati tehlikeyi atlatan zabıt, kurtulduğuna sevinmez; çünkü sağ kaşının üstünden başlayarak çenesine kadar bütün yanağını kaplayan yara, güzel yüze korkunç bir ifade vermiştir. İhsan Bey'in bu görüntüden ötürü kendini çirkin bulup hayata küsmesini istemeyen Feride, genç adamla evlenmek ister.

“İhsan Bey, ben sizinle, evlenmeyi rica ediyorum. Beni kabul ediniz, göreceksiniz, sizi ne kadar mesut edeceğim, ne kadar mesut olacağız...” (s. 350)

İhsan ise önce razı olduğunu söylese de bir sabah ansızın çekip gider. Yurdu kurtarmak ve yaranın bıraktığı yarım işi bitirmek için, yani ölmek için cepheye yol alır.

Yazar, savaşta alınan yaralardan dolayı insanların psikolojik yönden çöküntü yaşayarak, hayata küstüklerini anlatır.

Yakup Kadri'nin *Kıralık Konak* eserinde, kişisel acı ve sorunlarına gömülmeyip milletin sıkıntı ve mutlulukları ile alakadar olan, yurdun bağımsızlığı için göğsünü siper eden ve halkın anlayacağı bir dil ile eserlerini oluşturan insan (Hakkı Celis) bu değerlerin temsilcisi olarak gösterilir. Eser, Çanakkale savaşı yıllarını konu etmektedir. İçli ve duygusal bir dünyaya sahip olan Hakkı Celis'in askere gitmesiyle delikanlının karakterinde bir farklılaşma yaşanır:

“ ‘Ah bu askerlik;’ ‘en hassas, en rakik kalpleri bile bir çelik haline sokuyor.’ ” (s.195) diyen kahraman başta şairliği olmak üzere, eski meşguliyetlerinin artık kendisine yavan geldiğini ifade eder. Ayrıca milletin acılarından, mutluluklarından habersiz olup, yalnızca ferdi duygu ve çıkarlar üzerine yazılmış eserlere de ağır eleştirilerde bulunur. Kimsenin anlamayacağı bir Türkçe ile yalnızca kadın-erkek arasındaki özel ilişkiyi konu edinen sanata “zampara edebiyatı” nitelendirmesinde bulunur. Bir zamanlar aşk ve sevdâ şiirleri yazan ve toplumun gerçeklerinden uzak duran bu gencin askere gitmesi onun için bir bilinçlenme ve uyanma dönemidir. Kahramanın bir diğer kazanımı da millet kavramına bakışı olacaktır. Bir zamanlar kalbini dolduran ve ısıtan Seniha'nın aşkı yerini yeni bir aşka bırakacaktır.

“Genç adam, millet denilince Naim Efendiler gibi müstehaselerle Senihsalar ve Faik Beyler tarzında sefil iştahlı yaşarları hatırlatıyordu. Millet, ona bazen kilometrelerce toprak üzerine yığılmış bir kocaman ceset halinde görüldü.

Bu cesedin üzerine dünyanın dört köşesinden çıkmış bir sürü haşarat hücum ediyor ve kendi kıyafetinde alay alay insan bu haşaratları dağıtmaya koşuyordu. Her ceset gibi, bunun da bitmesi lâzım gelirdi. Hakkı Celis, bu müthiş fikir ve korkunç şüphe ile bir hafta sonra Çanakkale’ye sevk edileceğini düşündü. Evet, bu genç adam, istemeyerek, bilmeyerek, Naim Efendi hıçkırıklarında devam etsin ve Seniha Almanyalı, Avusturyalı, Avusturyalı zabitlerle rahat rahat çay ziyafetleri verebilsin diye, bir hafta sonra Çanakkale’ye hayatına doymadan ölmeye gidecekti!

Hakkı Celis, biraz evvelki o şanlı rüyadan hakikat denilen bu mezbeleğe düşer düşmez bir müddet muvazenesini kaybeder gibi oluyor ve sendeliyordu. Fakat bu anı buhran çok sürmüyor, genç adam, türbelerden, sebillerden, camilerden sızan hava içinde derhal kendini topluyordu: Hayır! Hayır! Millet denilen şey Naim Efendi gibi müstehaselerle Senihsalar ve Faik Beyler gibi sefil iştahlı insanlardan mürekkep bir varlık değildi. Bunlar milletin çürüyen ve dökülen tarafıydı. Ve havaya kalkan sekiz yüz bin kılıç, işte, bu kangren olmuş uzvu kesip atmak içindi.” (s.191-192)

Hakkı Celis cephede kıyasıya bir mücadele vererek ölür. Tıpkı hayal ettiği gibi “ölüm adamı” olur.

İstanbul’un Bir Yüzü’nde, İsmet dışındaki – kendisi yazarın sözcüsü oluyor-kahramanların vatan sevgisinden uzak bir tutum içinde olduğu görülmektedir.

Bunlardan biri Rıza Efendi’dir. Yazar, kahramanın vatan, ulus ve toplum meselelerine bakışını: “Ne Meşrutiyet’e aldırıştı, ne Otuz Bir Mart’a, ne de sonraki firkacılığa... Dünya umurunda değildi, onun yemeğine dokunulmasın, çarşı, pazar kapanmasın da isterse kan gövdeyi götürsün. İstanbul cayır cayır, ateşe yansın... Hareket Ordusu Taşkışla önünde muharebe ederken Rıza Efendi turfanda enginar buldurmuş zeytinyağlısını yaptırıyor; Halâskâran İnkılâbı’nda patlıcan turşusu kuruyor, Babiâli Baskını’nda, havanın soğukluğundan iştihası büsbütün galayane geldiği (kabardığı) cihetle (gibi), hindi doldurtuyor, kadayıf pişirtiyordu. İlle Balkan Muharebesi’nde İstanbul önünde muharebeler olurken Kurban Bayramı münasebetiyle şişman Kadı tatlılı yahni yaptırmayı, bumar, şirden kızarttırmayı, hiç unutmamış,

midesini alıştıklarından mahrum etmemiştir. O şerefi, milliyeti, muzafferiyet veya mağlubiyeti hep yemek sofrası ardında görürdü; dünyanın iyiliğini, fenalığını yemek çeşnisi ile anlar, dille tadar, midesiyle mukayese ederdi. Bu zamana kadar vukuatın (olayların) erzak ve zahire üzerinde henüz tesiri olmamıştı.

Ama Rumeli'yi kaybetmişiz, Trablus gitmiş, her tarafı ihtilâller kaplamış; onun umurunda değildi, gene Balkan kaşarı geliyor, limon, portakal bulunuyor, et kesilip yufka satılıyordu ya, el verir.” (s. 115) sözleriyle anlatır. Ne zaman ki I. Dünya Savaşı başlar ve yiyecek, içecek fiyatlarında artış olur, Rıza Efendi'nin evinde baklava sinileri inmemeye, piliçler kesilmemeye başlar. Bu durum, Rıza Efendi'nin savaşa sebebiyet veren Almanlardan nefret etmesine neden olur.

Sarayın en şımarık ve rezil insanlarından olan Hafıye Ahmet Bey'in oğlu da kendisi gibi görevlerini kötüye kullanan, öz değerlerinden utanan ve:

“– Efendim bu halk, halk değil at... Memleket ahır; biz yaşayamıyoruz. Ağaç gibi tenbit (bitkileşme) ediyoruz. İsmim keşke Ali, Veli olacağına Pol, Jan olsaydı, hiç olmazsa adam içinde yaşardım...” (s. 119) diyecek kadar sahip olduklarını küçümser bir nazarla yaklaşan biridir.

İspanyol bir anne ve babadan dünyaya gelen Madam Aldiyado neredeyse her yardım kuruluşunda görev alarak, vatansever görünmeye çalışan bir insandır. Onun böyle davranmasındaki en büyük amacı, iyi bir çevre edinerek nüfuz sahibi olmaktır. Leyla Hanım da güç ve otorite sahibi olmak, saygı görmek ve hepsinden de önemlisi kızlarına iyi birer koca bulmak için ulusal davalarda roller üstlenmeye adanmış kendini.

Suriye'ye savaşa gittiğini düşündükleri Kâni, fırsattan istifade edip Halep'te yağ satarak kısa sürede zenginleşmiştir. Zenginlikle birlikte yaşadığı yeri, birlikte olduğu insanları küçümsemeye başlayan kahraman, İstanbul'un kışından, çamurundan, dengine uygun ahbab ve eğlencenin yokluğundan rahatsız duymakta ve ailesini de yanına alarak Avrupa'ya gitmeyi düşünmektedir.

Halkın açlıktan kırıldığı, insanların sefalet içinde bulunduğu bir zamanda arkasına bakmadan, İstanbul'dan kaçmaya çalışan kahramanın düşüncesizliği İsmet'i hem çok üzer hem de öfkelenendir.

“Bu dört günlük zenginlerde ne derin bir memleket adaveti (düşmanlığı) vardı. Hariçte refah ile yaşayabilmek imkânı hasıl oluverince (gerçekleşince), onlara bir vatan düşmanlığı geliyor, memleketi her vesile ile tahkir (hor görme), dillerinin pelesengi (alışkanlığı) oluyordu. Hani meteliksiz damatlar veya mahdumlar (oğullar) vardır ya; kayınpederleriyle babalarının yanında bir sığıntı gibi yaşarlar, zelil (aşağılık) haysiyetsiz sürünürler, sonra cephelerine geçinebilecek kadar para girdi mi hemen tavır ve muameleyi değiştirerek boyuna evi bırakıp ayrılmaktan dem vururlar... İşte bu yeni Karun’larda da aynı hali görüyordum ve kendimde de bazı bazı, ister istemez buna yakın hisler duymama rağmen gene alttan alta kızmaktan nefsimi menedemiyordum.” (s. 180)

Refik Halit Karay, kolay yoldan para ve makama konan fakat görgüsüzlükleriyle komik duruma düşmekten kurtulamayan insanları iğneleyici bir üslupla eleştirir ve onları vatanına sırtını dönen hain insanlar olarak tanıtır. Çünkü bu tür kişiler halkına yardım elini uzatmak yerine onlara tepeden bakmakta, vatanını beğenmemekte ve parasını yurt dışında harcamaktadırlar. Peki öyleyse, mevcut durumdaki aksaklık ve eksiklikleri sorgulamak yerine değişen her yönetimin huyuna suyuna giden, sokaktaki fakir fukaranın değil de dalkavuklarının elinden tutan, savaş günlerinde insanlar bir kuru ekmeğe muhtaç iken konağını “Vur patlasın, çal oynasın.” âlemlerine teslim eden Fikri Paşa için, vatansever insan nitelemesi yapmak ne derece mümkün? Yahut hayatın zorlukları karşısında birer eğitim neferi olan Aliye’ler ve Feride’lere karşın, konaklarda ud çalarak iyi bir servete kavuştuğundan dolayı gurur ve mutluluk duyan, gayri meşru ilişki yaşamaktan yüzü kızarmayan, bir de bunlar yetmezmiş gibi vatanseverlik dersi veren İsmet, bu değerın temsilcisi olabilir mi?

Yazarın, ana gücü simgeleyen veya kendine yakın gördüğü kahramanlara da sağlam bir karakter yüklediği aşikârdır. Aşağıda Fikri Paşa konağına ve daimi konuklarına yönelik izlenimler yer almaktadır:

“Fikri Paşa’nın konağı o devrin en mühimlerinden biriydi. Ah, o konak ve orada geçen o unutulmaz kışlar!.. Paşa’ya kurulan işret (içki) tepsisinin karşısına dizilip saz çalan, şarkı okuyan, taklit yapan bir takım vardı ki kendileri haremde kocaları selâmlıkta masrafsız ve zahmetsiz gayet refahlı bir ömür sürerler, baş sofrada yer, üst sedirde mevki bulurlardı. Evin içinde olup biten, yenilip içilen, giyinilip kuşanılan ne

varsa hepsinden hisseleri ayrılırdı. Hamam yanınca hemen kurnanın başına, seyran yapınca ön arabanın karşısına geçerler, bohçacı ve yazmacı kadınların tuhaflığa vurarak atrafını alırlar «kadınım, sultanım, şehzadem » gibi hitaplarla ev halkından her birini ayrı ayrı memnun ederek hesaplarına sandıklarını doldururlardı. Bunların bayramda elbiseleri ısmarlanır, zevklerine muvafık (uygun) çeşitlerden ayrı sepetlerde şekerleri yaptırılır, ancak iki, üç ayda bir tozunu alıp havalandırmak için uğradıkları evlerine Ramazan gelince yağından, pirincinden tutunuz da güllacına kadar noksansız mutfak masrafları gönderilirdi. Fakat bu mübarek ay zarfında konağın tabla tabla çıkan nefis yemekleriyle mebzul (bol) eğlencelerinden ayrılmalarına gönülleri bir türlü razı olmadığından bermutat (alışıldığı gibi) gene soğuk edalar, mânasız sözler, sahte kahkahalarla meclisi şenlendirmekte devam ederlerdi.” (s. 4-37)

Ömer Seyfettin *Efruz Bey*'de, güç, şöhret ve para için insanların milliyetperverlik duygularını istismar eden insanları eleştirir. Efruz Bey, şöhret olmak için halkın milliyetçilik duygularını kullanır. Türk Bucağında reisliğe kadar yükselen ve yaptığı konuşmalardan dolayı ocaktakilerin sempatisini kazanan kahramanın resimleri, Türklerin büyük şairleri olan Mehmet Emin ve Abdülhak Hamit'in resimleri yerine asılır. Ocağın yönetimine ele geçiren Efruz, dilde sadeleşmeyi savunun görüşe savaş açarak ilginç ve bir o kadar da tutarsız fikirler ortaya atar:

“Onun fikrince Türkçe: «Arapça, Acemce, Frenkçe, Almanca, Rumca, Latince» lisanslarından mürekkep mükemmel bir lisan olmalıydı.

Ecdadımız, Arapça, Acemce kaideleri çok kullanmışlardır. Her ne kadar bunlar konuşulan lisana geçmemişse de, hükümet şimdiden sonra gayret ederek ahaliye cebrederek pekâlâ geçirebilirdi. Fakat bu Arapça, Acemce kaideler Türkçe kelimelerde de kullanılmalıydı. Meselâ «evimin kapısı» denecek yerde, Farisi kaidesiyle «kapı-yı evim» denilmeliydi. Sonra Türkçeye birçok Frenkçe kelimeler de girmişti. Bu zavallı ecnebi kelimeler için -hiç olmazsa lütuf makamında- birkaç Fransızca gramer kaidesi kabul etmemek en büyük bir haksızlıktı. Öyle ya, Arapça, Acemce kaideler vardı. Niçin Frenkçeler için olmasın? Meselâ niçin, «istasyon direktörü» denilmeliydi? «Direktör dö istasyon» en haklı, en mantıklı bir telaffuzdu. Hem de «dö» edatı Farisi edatından daha kullanışlı bir izafet edadı idi! «Hokka-i gülbeşeker» diyecek yerde «hokka dö gülbeşeker» demek daha iyi değil miydi?” (s. 150-151).

Yeni lisancılara karşı verdiği seminelerde savunduğu görüşleri beş maddede özetler:

1. “Türkçe, esasen Arapça, Acemce, Frenkçe, Almanca, Latince, Rumca’dan mürekkeptir. Diğer lisanlardan kelimeler de olabilir.

2. Türkçede aslen Türkçe olmayan bütün ecnebi kelimeler kendi milli gramer kaidelerine tâbidir.

3. Arapça, Acemce, Frenkçe, Almanca ilah... terkip, cemi kaideleri aslen Türkçe olan kelimelerde de kullanılır: misal,

Elmasunül karım –Karımın elmasları,

Atan kırmızı-Kırmızı atlar

Lö vazife dö me biraderler-Biraderlerin vazifeleri ve ilah...

4. Ecnebi edatların hepsi, bilhassa Farisi «ya-yı nisbet» Türkçe kelimelerde kullanılır, pek güzel yeni sıfatlar teşkil olunur. Misâl, «Hayalî, ezeli, ebedî, ilmî, edebî, gibi «güzelî, çirkinî, dikî, inişî, yokuşî» denilir. Eski lisanla: «Ziraî, mimarî, irfanî, terakkiyat-ı âliyemiz gayri kabil-i reddi inkârdır» demek mürekkeptir. Amma az mürekkeptir.

Türkçe kelimelerde de bu mürekkepliği muhafaza edebiliriz: Ekinî, yapıî, bilgî, ilerlemeiyat-ı yüksekimiz gayri kabili yok demek ve reddetmektedir.

5. «Madde beş: Yukarıdaki maddeleri gerek konuşurken, gerek yazarken, gerek okurken bütün millet tatbik etmeye memurdur.» (s. 151-152)

Öz Türkçe anlayışına karşı çıkan Efruz, eski lisancılardan aruz veznini kabul etmeyi kibrine yedirememekte, Yeni Lisancılardan parmak hesabına dayanan hece ölçüsünden nefret etmekte, yeni bir ölçü girişiminin başarısız olmasıyla da somut çözümler ortaya koyamamaktadır. Bunun yanı sıra Türk tarihiyle ilgili kabüllerin yanlış olduğunu ifade ederek Türklerin Amerika’dan geldiklerini, asıl Türk olanların Amerikalılar olduğunu savunmaktadır.

“Din de yok, millet de yok” (s.173) görüşünü benimseyen Efruz’un yenilikçi ve değiştirici tavrının milliyetçi duygularından değil de farklı görünmek istemesinden kaynaklandığı Müfat Bey’le yaptığı görüşmeden anlamak mümkündür:

“– Siz Türkçü müsünüz efendim?

– Asla! Bunu kabul etmem efendim. Bendeniz zatı âliniz gibi Türk milliyetperverliğinin aleyhtarıyım.

– Fakat Ocak’ta konferanslar verdiğinizi işitiyordum.

– Veriyordum, fakat samimi değil.

– ?..

– Orada da iktidarımı göstermek için.” (s.175-176)

Yalnız Efe’de ise, vatanseverliliğin yalnızca dış düşmanla savaşmakla değil, zulm ve adaletsizliğe sesini yükseltmekle de gösterilebileceği anlatılmak istenir.

Yörük Hoca, kendisini köyde oturmaya razı eden arkadaşı Hacı Durmuş’la Sivastapol’da omuz omuza savaşmış bir insandır. İki kahraman yan yana geldiklerinde, “Hey gidi günler hey!” (s. 11) diyerek savaş günlerini yâd ederler. Hoca’nın ihtiyarlamış bedeninde hayata dair gerçekleşmesini en çok isteği şey, genç bir insan olup dağa çıkarak, Eseoğlu gibi millet düşmanlarına, dersini vermektir. Genç olanların haksızlığı ve zulme aldırış etmediklerine hayıflanana kahramanın düşlerini, arkasından: “Ah, şu bir erkek olsaydı!” (s. 24) dediği kızı –Kezban- gerçekleştirecektir.

Kezban borcunu istemeye giden ve acımasızca öldürülen babasının katilinin ve tetikçisinin yargılanmaması üzerine dağa çıkarak, fakirin, mazlumun, çaresiz ve ezilenin yardımcısı olur. Adaletin yerini bulması için dağa çıkan genç kız, Yalnız Efe ismiyle iyiliğe ve güzelliğe dair tüm değerlerin simgesi durumuna gelir.

Eserde ayrıca “Yemen, Arabistan kasaphanesi durdukça köylerimizde genç kalmıyor.” (s. 23) diyen Anadolu köylüsünün her evden en az iki dinç evladını Yemen çöllerinde yitirdiği de tespit edilen durumlar arasındadır.

Aka Gündüz’ün *Aysel* romanında, köyde yaşayan bütün delikanlıların savaşa gittiklerinden bahsedilir. Bu yüzden Hacı Nazif, kızı Aysel için -zihnen yaptığı araştırmada- uygun bir güvey bulmakta zorlanır.

Her hafta ya da her ay bir kafilenin hareket ettiği Osmanlı-Rus savaşı ile ilgili önemli gelişmeler Anadolu Ajansından gönderilen kâğıtlardan anlaşılır. Ne kadar sıkıntı içinde olursa olsun köylüler, haberleri büyük bir merakla takip etmektedirler:

“ ‘Askerimiz Moskofu kırıp Karsa doğru gidiyor. Ardahanı aldık.’ Moskof kırmak, Kars, Ardahan... Üç kelime bütün ihtiyarların âsabına ateşli bir seyyale gibi dolaştı. En ihtiyar Hacı Recep yerinden doğrularak Efe zeybek oyununa başladı.

Kimsede sabır ve tahammül kalmadı, davullar çıldırdı, zurnalar çıldırdı. Oynıyan, gülen, nâra atan, Allah diyen karmakarışık oldu... Anadolu'nun Keklikdere kenarında harman sefası yapan bir avuç evlâdı asırlar dolusu bir acılığın bir anda doğan ve asırlar istiap etmiyen saadetini tadıyorlardı.” (s. 19)

Eserde köylerini boşaltırcasına asker gönderen Anadolu köylüsünün vatan sevgisi, eserin genel dokusunda ara motif olarak işlenmiştir.

Küçük Paşa'da tüm sefalet ve bakımsızlığa rağmen Anadolu insanının sevdiklerini geride bırakıp vatanın çıkarları için savaşa (Yemen'e) gittikleri anlatılır. Ebubekir Hazım, vatanseverliğin, cilalı sözler söylemekle değil, ancak fedakârlık göstermekle gerçekleşeceğini ve anlam kazanacağını belirtir:

“Köylü kadını bir şehirli hanım gibi yurtseverlik edebiyatını bilmez. Fakat yurtseverliğin ta kendisidir... Yurtseverlik hislerinin insanları ne kadar büyük fedakârlıklara katlandırdığını anlamak için her yerden önce köylere gitmeli, köylülerin çoluk çocuğu, genci, ihtiyarı, kadını-erkeği ile nasıl didiştiklerini, sefalet, açlığa, zulme nasıl göğüs gerdiklerini görmelidir...

Sağlam bedenli yaratılmış, büyütülmüş üç oğlu askerden dönmeyen ak sakallı babanın ve ak saçlı ananın kendilerine muin verilen dördüncü alil oğullarını beslemek, yıpranmış vücutları, bükülmüş belleriyle takatlerinin üstünde çalışmak mecburiyetinde kaldıkları halde «Allah, din ve devlete zaval vermesin» diye dua ettiklerini görüp de vatan ve din sevgisinin bu derecesine hayran kalmamak mümkün mü? Evlât anası değil, asker anası olmayan bir köylü, kendisini Havva kızlarına mahsus zevklerin en mühiminden mahrum yaratılmış; kocası asker olmayan gözyaşlarını gördü.” (s.161-166)

Selime, Haldun'un süttten kesilmesinden sonra konakta işi kalmadığını düşünerek İstanbul'dan ayrılmak ister. Aslında eşi ile birlikte burada kalıp bir düzen kurma imkânına da sahiptir; fakat genç kadın, oğlu Salih'i konakta bırakarak yurt dediği köyüne dönmenin hayali içindedir.

Bir süre sonra Yemen'e gönderilmek amacıyla köyden eli silah tutan erkekler toplatılır. Bunlar arasında Ali de vardır. Salih yeni yeni alışmaya başladığı babasının gitmesini istemez, çünkü öz annesi bir iftira sonucu evinden ayrılarak başka biriyle evlenmiştir. Bu, üvey anne ve kardeşler ile başbaşa kalmak anlamına gelmektedir. Ayrıca baba sevgisini de tam olarak yaşayamamıştır henüz.

Yemen seferinin her türlü sefaleti, zorluğu malum olduğundan kötü hadiselerin yaşanmasından korkulduğu için taburların yerleri gizli tutulur. Pusuluların köye gelmesinden iki gün sonra Ali de tabur merkezine sevk olunur. Askerlerin toplanmasında ve hareket edilmesinde acele edildiği için, ailelerin muinlik konusunda yaptıkları itirazların incelenmesine, böylelikle zaman bulunmaz. Gidenler düşmanla, kalanlar yoksulluk ve sefaletle mücadele edeceklerdir. Eşini Yemen'e gönderen Haçça ise Salih için olmasa bile öz çocukları Güssün ve Mevlüt için kocasının bıraktığı boşluğu doldurmaya çalışır. Gecesini gündüzüne katan her yürekli Anadolu kadını gibi, "Allah, din ve devlete zarar vermesin" (s. 163) duasıyla göğsünü ağır ve zor işlere siper eder.

Yazar, savaşın giden askerler ve geride kalanlar için olumsuz yansımalarını dile getirirken, Anadolu köylüsünün vatani değerler söz konusu olduğunda her türlü cefayı göze alabilecek bir yapıda olduğunu anlatmaya çalışır.

Aydemir'de ise, vatan sözcüğü milliyetperverlik duygusu ile ilişkilendirilmeye çalışılır. "Benim memleketim Türk olan her yer; sevgilim, ailem üzüntüde her insan." (s. 86) anlayışını benimseyen Demir, Türklerin birliğini sağlayacak olan uyanışın Türkiye'de başlayacağını belirterek, bu ülkünün gerçekleşmesinin ülkenin refah ve kalkınmışlık düzeyi ile yakından ilgili olduğunu savunur:

"Bunun için de İstanbul'un fikir sefaletini, Anadolu'nun duygu sefaletini tedavi etmek lâzım... Gayet doğru! Lâkin bu mesele zannettiğiniz gibi yalnız bir cehalet, bir maarif meselesi değil. Hazin Hanım.

Bu daha ziyade bir sermaye meselesidir. Ben, bütün bu milli sefaletlerin kökünü, kaynağını fakirlikte buluyorum; cehalet de ondan geliyor, hastalık da, ziraatın iptidai bir şekilde kalışı da ve bunun neticesi olarak köylünün borçlanması, faiz altında ezilmesi de!... Hattâ memurların rüşvet alması, küçük sınıfların ölmesi, büyük sanatın

doğmaması, ticaretin bakkallıktan ibaret kalması... Bütün bunlar öyle bir silsile ki fakirlikte başlar, fakirlik ile biter!...

Mektep, ilim, muallim, doktor, ilâç, sağlığı koruma, hulasa ilim ve fen ancak müreffeh bir muhit içinde yaşayabilirler. Hepsinin boş bir avuç, aç bir mide karşısında ne tesirleri olabilir? Fakirlik fakirlik! Anadolu'nun öldürücü hastalığı budur ve buna çare bulmak da, maalesef, sizin, benim elimizde değil, Hazin Hanım.

Bu hükümetin vazifesidir. Hükümet sermaye bulmalı, demir yolları, su yolları yapmalı, ziraat, sanat, ticaret, emlak bankaları tesis etmeli ve bütün bu sermayeler Anadolu'nun içine bol bol akmalı. Her köylü bundan yararlanmalı. Bununla hayvanını, tarlasını, mahsulünü düzelterip para kazanmaya başlamalı... Para, servet! İşte Anadolu'nun hastalığının, cehaletinin, sefaletinin yegâne çaresi... Köylü, servet sahibi olunca o, emin olunuz kendiliğinden doktor arayacak, kendiliğinden mektep isteyecek, mektepte hak ve vazifesini öğrenecek, milliyetini tanıyacak, vatanını anlayacak ve istediğimiz gibi bir Türk olacak!.. Ve bu değişimi, bu inkılabı da dediğim gibi ancak hükümet yapacaktır. Hatta İstanbul münevverlerinin fikir ilerlemeleri de yine milletin bu intibahından doğacaktır. Çünkü onlar, o zaman, gözü açık bir milletin teftiş ve murakabesi altında çalışmaya mecbur olacaklar! Göz boyamakla vakit geçiremeyecekler!

Türkiye'de bunlar biraz geç olsa da nasıl olsa olacak şeylerdir. Olması tabii şeylerdir. Zira biz, çok şükür, kendi memleketimizde kendimiz efendi olarak yaşıyoruz. Sefalet çeksek de, eziyet görsek de, yine kendi sefaletlerimizi kendi eziyetlerimizi çekiyoruz.” (s.14-15)

Genç adam, azınlıkların haklarını savunacak siyasi bir iradenin temel hak ve hürriyetler açısından önemli olduğunu dile getirir. Özgürlüklere bir tür kapı aralamak olan bu çözümün adresi ise “temsil edilmektir”.

“Hâlbuki Şark Türkleri, Şimal Türkleri, onlar orada koruyucu bir hükümet elinde değil, yok edici bir düşman ayağı altında eziliyorlar ve onları ezen düşman akıllı, medeni... onları mantıkla, hesapla ve bir gaye ile eziyor: Temsil.” (s. 15)

Bu temanın yansımalarını halk üzerinde görmek mümkün değildir. Demir ve arkadaşlarının ölümünü bir tiyatro sahnesi gibi sessiz ve sakin izleyen insanlar hiçbir tepkide bulunmazlar. Yanlış zamanda isyan çıkartan ve idama neden olan Ahunt Ömer

bile kendisine bunca iyiliği ve hizmeti dokunmuş bu insanlar için birkaç damla gözyaşı dökmeyi yeterli görür. Vatan sevgisinin yalnızca Demir ve talebelerinin omuzları üstünde yükseltildiği görülmektedir. Halk ise sessizlik kültürünün en canlı örneğini temsil etmektedir. Nitekim Demir ve yanındakiler asılır ve gerçek hayatta bir söylemden ibaret olan Turancılık, böylelikle amacına ulaşmadan son bulmuş olur.

Yazar bu değeri kahramanlara dağıtmada dengeli bir ölçü gözetmemiş olsa da belki bilinçli belki de farkında olmadan Ziya Gökalp'la başlayan ve bir süre sonra yerini Türkiye Türkçülüğüne bırakan Turancı düşünceyi, dramatize etmiştir.

3.1.2.1.3. Merhametli İnsan

Eserlerde genel olarak kadınlara (hasta, eşini kaybetmiş, yalnız, dışlanmış) ve çocuklara (üvey annenin ellerine bırakılmış, ebeveynlerini kaybetmiş yahut onların ilgisinden mahrum kalmış) yönelik bir merhametin sergilendiği görülmektedir.

Halide Edib *Seviyye Talip*'te, başkasına âşık olan erkeğin, karısına duyduğu merhamete yer verir. Fahir eşinin piyano hocası Cemal Bey'e gittiği gün çocukluk arkadaşı Seviyye ile yıllar sonra biraraya gelir. Genç kadının duruşu, bakışı, güzelliği sesi, özgüveni, inancı... Fahir'i çok etkiler. Kalbinin heyecan dolu çarpışından duygularının ona doğru kaydığını fark eden kahraman, karısına merhamet duymaya başlar. Bu tutum, Fahir'in, karısını bir kadın olarak sevmese bile bir insan olarak çok değerli bulduğunu gösterir.

“Zavallı Macide! Ne kesik kesik, ne mahvolmuş bir çocuk temizliği ile ağlıyordu. En büyük suçum, iyi olmadığım halde ona iyi gözükmem olacak. Ahlâkımda olağanüstü bir dayanıklılık olduğuna, onu, yıllarca, inandırdıktan sonra, şimdi önünde o kadar zayıf görünmek, onun inancını ne kadar sarstı.” (s. 85)

Yazar, *Handan*'da ise, yakınlarını kaybetmiş insanlara, hastalara, kimsesizlere duyulan merhameti konu edinir. Refik Cemal, dava arkadaşı ve dostu Nâzım'ın ölümüne sebep olan Handan'a kin gütse de onun kocasıyla tartışmalarına şahit olduktan ve Hüsnü Paşa'nın ihanetlerinden sonra genç kadına acımaya başlar.

“Bu, kendisi ölmüş bir büyük ve bedbaht ruhun yeryüzünde renk, ziya ve ahenk şeklinde ebediyen dolaşan bir elemine ne kadar benziyordu. İlk defa olarak ruhumda bir şey Handan'a acıdı. Bu anlaşılmaz, yalnız, küçük kadının hayatına kendi hodkâm

arzularını koyanlara hiddet ettim... Nâzım ona ebedî bir nedamet yükü, Hüsnü Paşa da bilemem ne şekil bir azap kâbusu bırakmıştı.” (s. 105)

Genç adam, hastalanmasıyla daha da çaresiz ve yalnız kalan Handan’a kızına duyduğu şefkate benzer duygular taşır:

“Kucağımda kızım küçük Handan’ı tuttuğum zaman nasıl onun aczi, zaafi ile ruhumda kuvvetli, büyük bir himaye, nihayetsiz ve müsamahakâr bir şefkat uyanıyor. Handan’a karşı da o uyanıyor. Yalnız Handan’a karşı hissettiğim acıma ve sevmek namütenahi surette daha tam, daha ince ve daha derin.” (s.168)

Refik Cemal insani duygularla yardım etmeye çalıştığı Handan’ın, bir süre sonra tutkulu aşığı olur:

“Bu yeni alil Handan işte bu benim ruhumun sevgilisi. Bütün kâinatta onun gözlerine ziya, onun ellerine değnek, onun bütün ihtiyacının hizmetkârı, onun yetim ve ebediyen yalnız sakat ruhunun eşi olmaktan başka bir arzum, bir emelim yok.” (s. 168-169)

Handan’a acıyan bir diğer insan da Server’dir. Genç kadının hasta yatağında ölümle pençeleşmesi karşısında Hüsnü Paşa’nın oralı olmayıp metresiyle zevk ve sefa içinde yaşaması Server’in güzel değerlerden arındırılmış bu adamdan nefret etmesine neden olur. Harbiye son sınıf öğrencisi Haşim erken yaşta ölümünden dolayı Handan’a acır. Ayrıca onun Refik Cemal’le yaşadığı imkânsiz aşkı duyunca üzüntüsü bir kat daha artar. Handan’ın yaşadıkları konusunda Hüsnü Paşa ve metresleri dışında genel olarak bütün kahramanlar genç kadına karşı merhamet duyguları içinde olurlar.

Mev’ut Hüküm’de de, çaresiz, yalnız, gariban, hasta, yoksul... insanlara üzümlere onlara yardım elini uzatan Kasım’a yer verilir. Kasım Şinasi, merhamet dolu bir insan olarak tanıtılır. Haftanın belirli günlerini yoksul insanların sorunlarına ve tedavilerine ayırır. Ayrıca hastalık dışındaki problemlerine çözümler üretir. Ayşe Kadın’a şefkat duyarak eşinin her türlü ihtiyacını giderir. Anne ve babasının ilgisinden uzak olan Atife’yi bağrına basar. Ona hem bir dost hem de bir baba olur. Küçük kızın eğitim işleriyle de bizzat ilgilenir. Kocasının ihanetine, şiddetine ve bulaştırdığı frengiye maruz kalan Sara’ya çok acır. Bu duygu zaman içinde aşka dönüşür.

Kasım, Necibe Molla'nın torununa sahip çıkar. Talihsiz kız zengin beylerin cinsel tacizine uğrayıp iftira ve dayaklarla sokağa atılmıştır. Kısacası genç adam, çaresiz, yalnız, gariban, yoksul... olan herkese gözlerinden taşan bir sevgiyle kucak açar.

Sakarya Savaşı günlerini konu edinen *Ateşten Gömlek*'te, düşmanla ölüm kalım savaşı veren Türk askerinin içinde bulunduğu sefalet, yürek burkar. Düşman askerleriyle çarpışan Ahmet Rıfkı, uzun bir süre köye gelmez. Ondandır haber alamayan Ayşe ile İhsan endişelenmeye başlarlar. Yanlarına asker olarak, onu aramaya başlarlar. Mehmet Rıfkı'ya bir ağacın altında uzanmış bulurlar. Kahramanın ölümünün yanı sıra, içinde bulunduğu sefalet de yürek yaralayıcıdır. Ceketinin altında gömleği olmayan askerinin pantolonunu da yırtık bir yün kuşak tutmaktadır.

“– Rıfkı Bey, Rıfkı Bey!

Göğsünü çözüyor, açıyor, Allah'ım o manzarayı hiç unutamayacağım. Ceketinin altında gömlek yok, ucu yırtık bir yün kuşak pantolonunu tutuyor. Beyaz ince vücudunun solundaki kırmızı ölüm yarasıyla nasıl garip görünüyor... İhsan, Ahmet Rıfkı'nın adamları ve kendi iki süvarisi ile bir baskın ihtimaline karşı sabaha kadar nöbet bekledi. Sabahleyin köyün imamıyla küçük cemaat onu mezarlığa götürürken Ayşe söğütlerin altında bir çocuk gibi hiçkırıyordu. Bu ıssız Anadolu mezarlığında ne kadar sevgili bıraktık, geçtik!...” (s. 68)

Kışa ramak kala askerinin neredeyse çıplak bir şekilde düşmana meydan okumuş olması ve bunu çevresindekilerden saklamış olması arkadaşlarının ona acılarına ve bu duruma çok üzölmelerine neden olur. Ayşe, yaralarını sardığı askerleri bir kahraman olarak görse de acılar içinde kıvranan, yüreğinde sevdiklerinin özlemine duyan insanlara acımadan edemez. Onlar için sadece bir hemşire olmaz, kardeşliği dostluğu, yakınlığı askerlerin ruhsal acılarına şifa olur.

Halide Edib'in *Vurun Kahpeye* romanında, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) şefkat ve merhametine telmihte bulunulur. Onun güzel ahlakının yalnızca sözde değil ruhta, kalpte ve davranışta insanlara örnek olması gerektiği vurgulanır. Kısaca yazar bu olguyu dinsel temayüllerden hareketle vermeye çalışır.

Aliye, Lütfü Ağa'nın şehit oğlunun mevlidine katıldığı akşam, kadınların gerisinde durup gariban bir şekilde sırtını duvara dayayan genç bir kadını fark eder. Bu,

şehit olan Salim'in karısıdır. Tarlalarda çalışarak ekmeğini kazana kadın, güzelliğinden dolayı dillere düşerek dedikodulara malzeme olmuştur. Kasaba kadınlarının onu düğünlerde oynatmak için yanlarında götürmeleri kadının itibarının düşmesine ve diğer insanların onu aşağılayarak yaklaşmalarına yol açar. Müezzinin ona şeker uzatmasına tepki gösteren ve buna engel olmaya çalışan kadınların tavrı, Aliye'yi çok üzer.

“Doğduğu an, günahkâr, ümmeti için Cenabı Hakk'tan af dileyen ve ‘Şefiül-Müminin’ ‘ve kamu düşmüşlere destgîr’ diye selamlanan Peygamberimizin ümmeti, nasıl günahkârlara ve düşmüşlere hakaretle bakabilirlerdi?

Gülsüm Hala'nın kolunu çekti, yavaşça:

– Peygamberimiz, doğduğu gece günahkâr ümmeti için Allah'a yalvarmış, siz, Peygamber'den de mi büyüyorsunuz” (s. 77) şeklinde sitemini dile getirerek kadının yanına gider, şekerlerini ona uzatır. Aliye'nin bu tavrı insanlara sevgi ve şefkatle yaklaşan merhamet dolu bir insan olduğunu gösterir.

Merhamet, **Çalkuşu** romanında öne çıkan ve kurgunun seyrini belirleyen bir duygulanımdır. Feride'nin Munise'yi evlat edinmesi, sevmediği hâlde Yüzbaşı İhsan'la evlenmek istemesi onun merhametine örnek durumlardır. Hatta denilebilir ki, Feride yalnızca Kâmran'a kırıldığı için değil, hasta olan rakibesinin ölmemesi için de Anadolu'ya gitmiştir.

Üvey annesinin Munise'yi dövmesi, okula göndermemesi ve öğretmenin aldığı güzel ve yeni kıyafetler yerine ona yamalı, yırtık esvaplarla göndermesi Feride'nin, küçük kızını evlatlık edinmesine neden olur.

Okulun kapanmasıyla Zeyniler'den ayrılmak zorunda kalan Feride, öğrencilerini bir daha göremeyeceği için üzüntü duymaktadır: “Bu çocukların hepsine acıyordum. Güzellerine güzel, çirkinlerine çirkin, sefillerine sefil oldukları için. Böyle her ayrıldığı yerde kalbimin bir parçasını bıraksam âlâ!” (s. 231) sözleriyle Munise'nin yanı sıra diğer çocuklar da sevgi ve şefkat duyduğunu anlatır.

“Acımak... Ben insan ruhlarındaki derinliğin ancak onunla ölçülebileceğine kaniyim. Evet, dibi görünmeyen kuyulara atılan taş nasıl çıkardığı sesle onların derinliğini gösterirse başkalarının eleme de bizim yüreklerimize düştüğü zaman

çıkardığı sesle bize kendimizi, insanlığımızın derecesini öğretir...”²¹⁰ diyen Reşat Nuri, bu duygunun insanı insan yapan bir değer olduğuna dikkat çeker. Yaşanan felaketlerin, ruhtaki olumsuzlukları yıkayarak, insanı olgunlaştırdığını belirtir. Bu gerekçeden olsa gerek bir zamanlar gururlu ve kendini beğenmiş bir zabıt olan İhsan’a, merhamet duyar. Feride, vaktiyle yakışıklı bir subay olan ve cephede aldığı yaradan güzel yüzünü kaybeden İhsan Bey’in durumuna çok üzülür.

“Yaralının bugünlerini hoş geçirmesi için kalbimin bütün şefkat kabiliyetini sarf ediyorum; bazen yatağının başucunda kitap okuyorum, hatta, masal bile söylediğim oluyor. Evet, biçarenin hiçbir şey söylemediği halde daima çirkin kalmak azabından bir dakika kurtulamadığı o kadar belli ki... Bazen gizli teselliler icadına çalışıyordum. Büsbütün başka şeylerden bahsediyor gibi görünerek yüz güzelliği kadar dünyada lüzumsuz, hatta muzır bir şey olmadığı, asıl güzelliği ruhta, gönülde aramak lâzım geldiğini söylüyorum.” (s. 345-346)

Genç kız, yüreğinin merhametten ezilmesinden dolayı genç adama evlenme teklif edecek kadar ileri gider. Duygularını bir tarafa iterek yalnızca İhsan Bey’in hayata tutunması için, fedakârlık yapmaya karar verir. İhsan Bey, Feride’nin sevgiden değil de, merhametten dolayı kendisine böyle bir teklifte bulunması karşısında son derece müteessir olur.

“– Feride Hanım, beni, ümitsiz bir alile karşı duyulmuş bir merhametten başka saiki olmayan bir aşk sadakasını kabul edecek kadar düşmüş, bitmiş bir adam mı sanıyorsunuz?” (s. 353) diyerek kardeşini geride bırakan bir ağabey gibi Feride’den ayrılır.

Yakup Kadri *Kıralık Konak*’ta Naim Efendi’nin aile bireylerine (torunu Seniha’ya, yeğeni Hakkı Celis’e) duyduğu merhamete yer verir. Yazar, ayrıca öne çıkarmaya çalıştığı kahramanlara, acıma bildiren ünlemlerle seslenir. Naim Bey merhamet sahibi bir insan olarak tanıtılır. Yaşlı adam, Hakkı Celis henüz sağken bile onun ile ilgili kötü bir haberin kendisine verilmemesini, acısına dayanamayarak kendisinin ölebileceğini Cenân Kalfa’ya tembih eder. Ayrıca tartışıp evden kaçan torunu Seniha’ya her ne kadar kırgın ve kızgın olsa da başına kötü bir şey gelmemesi için Allah’a dua eder.

²¹⁰ Reşat Nuri Güntekin (y.t.y.), *Acımak*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, s.14

“Naim Efendi, o gece içinde adeta kızgın bir demir saç üstünde kıvranan bir mahkûm gibiydi, bir sağına bir soluna dönüyor, bir tarafı sancıyormuş gibi inliyor, ruhuna kuvvet vermek için birtakım sureler okuyor ve bazen rüzgâr fazla bir hamleyle camları sarstığı vakit yatağı içinde doğrulup ‘Allahım, Seniha kulunu sen koru!’ diyordu.” (s.149)

Yaşlı adam, bir gece eve sarhoş gelen ve çıkardığı seslerle insanları rahatsız eden Cemil’e kızacağı yerde onu hoş görür. Ayrıca kimsenin torununa kızmaması için olayı elinden geldikçe gizlemeye çalışır:

“ «Sus, sus yavrum... Herkesi uyandıracaksın, ayıp değil mi? » diyordu.

Soluk soluğa yatağına yatırdılar. Büyükbaba, o gece torunu uyanıncaya kadar bekledi. İki bir, mendilini kolonya suyu ile ıslatıyor ve çocuğun alınına koyuyordu. Onda, bu gibi işlere çoktan alışmış mahir bir hastabakıcı hali vardı. Halbuki şimdiye kadar ne bir hastaya bakmış, ne de bir sarhoşa bu kadar yaklaşmıştı. İşte o gece, ilk defa olarak bu çocuk, ona bir şeyin kurbanı gibi göründü; kendi kendine soruyordu:

«Acaba bir derdi mi var? Acaba birini mi seviyor? Kim bilir, kim bilir! Zaman o kadar acayip, zamane kadınları o kadar fena ki!... » ” (s. 99)

Sekine Hanım apartmana taşınmış olsa da babasını yalnız bırakmış olmanın ağırlığını omzunda hissederek, yaşlı ve hasta adamı sık sık ziyaret eder.

Hakkı Celis de oldukça merhametlidir. Fırsat buldukça Naim Efendi’yi görmeye giderek, onunla dertleşir. Torunlarından görmediği ilgi ve sevgiyi Hakkı Celis’te bulan Naim Efendi, bu sohbetlerden sonra kendini hafiflemiş hisseder.

Yakup Kadri, kimi zaman okuyucuda sempati uyandırmayı amaçladığı kahramanlara acıma bildiren ünlemlerle seslenir. Eser boyunca devam eden “Naim Bey” ifadesinin bir anda “Naim” şekline dönüşmesi ve ünlemlerle desteklenmesi buna örnektir. Yazar Naim Efendi’ye karşı merhamet uyandırmayı; araya girerek değil de, onu konuşturarak yapsaydı daha etkili olurdu.

“ «Hey gidi Naim! Hey gidi Naim!» diyordu. «Bahtın ne kadar karaymış zavallı Naim! Daha ne bekliyorsun? Daha ne duruyorsun? Yetmedi mi! Yetmedi mi? Yetmedi mi?» ” (s. 161)

Yazar *Nur Baba*'da ise, bireyin fiziksel ve ruhsal yönden yaşadığı çöküşün insanda uyandırdığı merhameti konu edinir. Yazarın, başını dışarı çıkartıp, zoraki bir santimentalizmle süslediği bu bölümler, doğallıktan ve samimiyetten uzak gelir. Macid bir zamanlar güzellik ve mutluluk saçan Nigâr Hanım'ın bakımsız ve solgun hâlini görünce çok şaşırır. Arkadaşının kısa bir süre içinde tanınmayacak derece çökmesine çok üzülür, ona acımaktan kendini alamaz. (*Bkz. Nur Baba*, s.153-154)

Macid, genç kadına acılamakla kalmaz, ayrıca ona yardım elini de uzatır.

“Nigâr Abla, dedi; sen de burada kalacaksın. Şimdi birini göndereceğim, eşyalarını alıp getirecek ve çocukların İstanbul'a döndükleri zaman seni burada, benim evimde bulacaklar Burada... Burada!..” (s. 175-176)

İnsanlara acılamak, ancak onlara yardım elinin uzatılmasıyla anlam kazanır. Macid'in böyle bir girişimde bulunması güzel bir davranıştır, fakat ne var ki genç adam, sadece bir aile dostu olmasına rağmen tereyağından kıl çeker gibi istediği şartları sağlayarak anneyi çocuklarla görüştürmeyi düşünmektedir. Bilindiği gibi Nigâr yıllar önce arkasına bakmadan çocuklarını ve eşini bırakıp gitmiştir. Aradan geçen süre zarfında bir kez olsun onların özlemlerini duymadığı gibi, arayıp da sormamıştır. Bu konuda babanın (Eşref Paşa) rızasının alınıp alınmadığı belirtilmemekle beraber, çocukların vereceği tepki de göz ardı edilmiştir. Buna karşın Macid'in korkusu terk edilenler değil de, dergâhtakilerdir. Oysa, “merhametli insan kimliği” okuyucuda soru işaretleri bırakmayan bir nedensellik zinciriyle Macid'e yüklenmeliydi. Yazarın, “merhamet ve yardımseverlik ilişkisini” sağlam temellere oturtmadığını söylemek mümkündür.

Refik Halit Karay *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde, İsmet'in, hizmetçi Peyker'e duyduğu merhameti konu edinir. İsmet, Şayan Hanım'ı ziyareti sırasında evdeki hizmetçilerden Peyker'in uşak Bekir ile evleneceğini öğrenir. Arkadaşının ısrarı üzerine davetliler arasındaki yerini alır. Genç kızın allanıp pullandıktan sonra kendisini alaycı gözlerle bakan insanlar karşısında sıkıldığını gören İsmet, sıkıntı, yorgunluk ve heyecandan tükenen geline acır ve zavallı kızın rahatına bakması için onu meraklı bakışlardan dolayısıyla salondan uzaklaştır.

Ömer Seyfettin *Yalnız Efe*'de, kendisini öldürmek isteyen askerlere kıyamayan bir halk kahramanının yaşadıklarını anlatır. Söke taraflarında türemiş olan azgın Rum

eşkiyasını durdurmak için bir nizamiye taburu yola çıkar. Rumların izlerini bulamayan ve eli boş dönmek istemeyen askerler, Yalnız Efe'yi ele geçirmek isterler. Çevresinde askerlerle sarıldığını gören kahraman, “Asker kardeşler, benim yüzümden birbirinizi vuracaksınız, ben gidiyorum, ben artık yoğun, ateşi kesin, yürüyün, buluşun!” (s. 53) cümlelerini haykırarak ortadan kaybolur. Ezilen halkın yanında yer alan, öksüzleri evlendiren ve kendisine kurşun saçan askerlere bile acıyan Yalnız Efe'nin zengin bir kalbe sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Aka Gündüz *Aysel*'de, “Zalimden âlim doğar.” misali kötülükleriyle nam salmış insanların merhametli evlatlara sahip olabileceğini vurgular. Ali, eline fırsat geçmesine rağmen kendisine birçok kötülüğü dokunan Hacı Nazif'i affeder. Onun bu yüce davranışı kahramanı kendi benliğinde olduğu gibi halkın gözünde de saygın bir insan yapar. Oysa Hacı Nazif, Ali'yi konumundan etmek, onu halkın gözünden düşürmek için Alicengiz oyunlarına devam etmektedir. En büyük tezgâhı ise, delikanlıyı eşinin dövülüp çocuğunu düşürmesinden sorumlu tutmaktır. Derisi yüzülmüş ve kana bulanmış kurbağacığı cenin zanneden insanlar, Ali'yi ve sevdiklerini (annesi, babası ve Karakol Çavuşu) birer cani olarak görüp, en kötü şekilde cezalandırılmalarını isterler.

Hacı Nazif'in taş kalpliliğine karşın kızı Aysel, altın kalpli bir insandır. Babasının ve annesinin zor durumlara düşeceğini tahmin etmesine rağmen, iftira sonucu tutuklanmış olan masum insanları kurtarmak için gerçekleri anlatmaktan yana tavır alır.

Kısaca, eserde zalim insanların merhametli çocuklarının olabileceği anlatılır.

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*'da, vicdanı kararmış insanların, ancak büyük acılar sonucu merhamete geldiklerini anlatır. Suat Paşa'nın ölümünden sonra evin hanımı, Naime, Salih'i köyüne göndermek ister. Başta Nevnihal Kalfa olmak üzere konağın diğer çalışanları küçük bir çocuğun köy hayatında yaşayacağı zorlukları dile getirerek Büyük Hanım'ı merhametli olmaya davet ederler. Gözünü kin ve nefret bürünmüş kadının:

“– Onu da ben mi düşüneceğim? Hem de bana öyle akıl öğretiyor, merhamet dersi veriyor gibi söz söylemeye kalkışma, sonra fena olur. Böyle tünediği ağaç dallarını kurutan, bacasına konduğu ocağı söndüren baykuş gibi Paşa'nın başını yiyen bu uğursuz piç kurusunu bundan sonra görmek istemem; sinirlerime dokunuyor bir an

önce def ediniz: işte bu kadar... ” (s. 61) şeklinde verdiği yanıt, bunun pek de mümkün olmadığını göstermektedir.

Naime Hanım'ın, birinci çocuğunu kaybettikten sonra ikincisinin parçalanarak vücudundan alınması, Salih'e olan merhamet duygularını kabartır. Hasta kadın, koca konakta küçük bir yeri dahi çok görerek kovduğu Küçük Paşa'yı, kucağına alamadığı çocuklarının yerine koyar. Daha sonraları çocuğun getirilmesini istese de buna ruh sağlığı el vermez. Evlat acısı ve vicdan azabının altında ezilen kadın, aklını kaçıır.

Ebubekir Hazım Tepeyran bu eserde, gözünü hırs, kin ve nefret bürümüş insanların ancak büyük acılar sonucu merhamete geldiklerini anlatmak ister.

Müfide Ferit *Aydemir*'de, düşmanına duyduğu merhametten dolayı ölüme giden insanın dramına yer verir. Demir'in hayatını adadığı ülküsü, Rusların Türkleri dini, millî ve medeni yönlerden ezmelerinden dolayı duyduğu üzüntü ve merhametten kaynaklanır. Kahramanın, “vah zavallılar” dediği Türkler, her yönüyle Ruslaştırılmaya çalışılır, isyan ettiklerinde ise idamla cezalandırılırlar. Demir, vatanından uzakta, öz değerlerinden yoksun bir şekilde yaşamak zorunda kalan insanlara duyduğu sevgi ve şefkati, büyük aşkı Hazin'i ve dünyanın en güzel yerlerinden olan İstanbul'u terk ederek gösterir. Demir'de ön plana çıkan duyguların başından gelir merhamet. Ulusuna yaptığı kötülüklerden dolayı düşmanının ezildiğini görmeyi arzulayan Ali Usta'ya:

“– Hayır, Ali böyle düşünme... Bunu isteme... Bugünü görmeyeceğiz ve görmememiz insaniyet namına daha iyidir. Mazlumların hâkim oldukları gün zalimler kahredilemeyecek. Onlar da serbest ve memnun kalacaklar. Çünkü bizim aradığımız, mazlumla zalimin yerlerini değiştirmek değil(dir), bu ilelebet iki tarafı da yıkarak perişan edecek neticesiz bir işkence olurdu. Biz insaniyetin saadetini arıyoruz. Biz de mesut olalım, onlar da olsun. Eğer onlara zulüm ile ceza vermek istiyorsan aldanırsın oğlum, zira emin olalım ki zulüm yapmak zulüm görmek kadar işkencelidir. Mağdurlar bedbaht olur, fakat iyi kalabilirler... Hâlbuki zulüm yapan zalim oluyor. Bundan daha büyük mücazat olur mu?

Hayır, hakim olmak, zalim olmak istemiyoruz. Bir zaman gelecek ki mağdur milletler, hakim milletlerin elinden kurtulunca ikisi de birer serbest ve bahtiyar milletler olacaklar... Bütün faziletler, iyiliğin yalnız kendisi için, insaniyetin güzelliği, tekâmülü için yapılacak. Fenalar da kardeş olacaklar ve bu kardeşlik muhabbeti onları iyiliğe

götürecek. Anladın mı oğlum Ali, kalbinde kin büyütme; hatta hakimine, seni esir edene bile bir kardeş nazarıyla bak... Fenalara acı.

Acımak en büyük mücazatlardandır zaten... Merhameti bedbahtlara verilir zannetme, acılar muhabbetle, sevgiyle teselli edilir; fakat fenalar merhametle tedavi görüyorlar..." (s. 90-91) sözleriyle verdiği yanıt zalim olarak gördüğü insanlara bile kin gütmediğinin göstergesidir.

Demir'in ölümü de acıma duygusundan kaynaklanır. Ahunt Ömer'in karısına ve çocuklarına üzülməsi, suçu üstlenmesine ve dolayısıyla idama yürümesine neden olur. Başkasının yerine ölme kararını, idealize edilmiş kişiliğiyle ilişkilendirmek mümkün olsa da kahramanın Hasan, Şakir ve on iki talebesinin hayatını ortaya koyması, idamlarına neden olması, Demir'in onların geride gözü yaşlı bıraktıkları yakınları ile halkını gözden kaçırdığını gösterir.

Merhametinin sonucu olarak yalnız Demir değil, on iki öğrencisi de ölüm yolculuğuna çıkar. Düşmanına bile merhamet eden insanın, ölümden sonra ülküsünü yaşatsınlar diye emek verdiği, yetiştirdiği öğrencilerine ve onların yakınlarına üzülmemesi duygusal çelişkilere neden olmaktadır. Ayrıca bilindiği gibi düşmana merhamet konusu yine Hz. İsa'yı telmih edici bir durumdur.

3.1.2.1.4. Fedakâr İnsan

İncelenen eserlerde fedakârlık teması, genel olarak kadınlara yüklenen bir değer olarak yer alır. Yalnızca Yakup Kadri'nin, -"Kiralık Konak" romanında- daha çok erkek kahramanları, fedakâr tutum ve davranışlarıyla ön plana çıkardığı görülmektedir. Eserin bir yerinde geçen "Zaman o kadar acayip, zamane kadınları o kadar fena ki!..." (Kiralık Konak, s. 99) ifadesi, bu durumun yazarın, kadın algısı ile ilişkilendirilebileceğini gösterir.

Halide Edib'in *Seviyye Talip* eseri, eşinin ihanetine rağmen evini terk etmeyen ve çocuğunu babasız bırakmak istemeyen bir kadının (Macide'nin) fedakârlığı üzerine kuruludur. Eşinin ihanetine rağmen ona sevgi ve şefkat kucağını kapatmayan Macide, kocasını, evini terk etmemekle büyük bir fedakârlık gösterir. Fahir'in Seviyye'yi unutmasını ümitte bekler. Başka bir kadın için yüreğinin attığını ve ruhunun azap çektiğini bilmesine rağmen bir kez olsun kocasından hesap sormaz. Gururunu

incitmesine rağmen Macide'nin olup bitenleri sessizce izleyip, ağlamak dışında hiçbir insani tepkide bulunmaması abartılmış fedakârlık olarak değerlendirilebilir.

Nitekim Halide Edib de gönlünde ve evinde ikinci kadına yer açan Salih Zeki'ye müsamaha göstermemiş, ondan derhal boşanmıştır.

Fedakârlık, *Yeni Turan*'da öne çıkan değerlerden biridir. Özellikle karşı cinse ve savunulan ülküye duyulan aşk, bu erdem ile derin ve anlamlı bir düzleme oturtulur. Dâhiliye Nazırı Hamdi Paşa'nın, Oğuz'un hayatı karşılığı Kaya ile pazarlığa oturması, genç kızın sevdiği erkeği kaybetmeme ve Yeni Turan ülküsünün kesintiye uğramaması düşüncesiyle Paşa'yla evlenmesi, bu değerın romandaki yansıması olarak görülebilir.²¹¹

“Ben nasıl işitilmemiş bir özlem ve yoksullukla onun hayatı için aşkıımı feda ettim! Bilir misin? Bilemezsin! Çünkü alçak ve köhne nefsenden başka dünyada bir şey, bir iyilik, bir insanlık acısı, bir insan isteği olacağını hiçbir dakika hatırına getirmedin! Gökler güneşiyle, ayıyla senin bencil kalbin ve isteklerin için mi yaratıldı sanıyorsun?

Yemin ederim, Yeni Turan için Oğuz kadar çalışacağım, Oğuz'dan çok çalışacağım, Yeni Turan'ın en küçük prensiplerini koymak için hayatımla çalışacağım.” (s. 124-125)

Muhalefet kanadının gözü kulağı olan Asım, politik çekişmelerin ürünü olan evliliği ve dolayısıyla Kaya'nın üstlendiği rolün ağırlığını şöyle anlatır:

“Bana en büyük gelen şey, sırf o kadar acı ve büyük bir fedakârlık diye yaptığı bu evlenmede fedakârlık maskesinin yanlış bakışları, kinli, somurtmuş yüzüyle gezmemesi idi. Herhalde ruhundan neler geçiyorsa bu kadın azimli ve sade tabiatın bütün ağırbaşlılık ve iradesiyle onları örtüyordu. Fedakârlık diye girdiği bu yolda adamakıllı adımlarla yürüyordu. Şüphesiz amcamı sevmiyordu ve sevemezdi. Fakat düşmanlık da göstermiyordu. İki kişi karşı karşıya, Kaya'nın inancına göre Oğuz'un hayatı üzerine bir pazarlık yapmışlar, onu Kaya'nın kestiği değil, fakat Hamdi Paşa'nın kestiği bir paha ile satın almışlardı.” (s. 61)

Halide Edib *Handan*'da, kocasını hasta kuzeniyle birlikte yabancı bir ülkeye gönderen ve çocuklarıyla yalnız kalan Neriman'ın fedakârlığını anlatır. Yazar, kadın-

²¹¹ Zeliha Güneş de bu tespitlere benzer olarak Kaya'nın özverili bir insan portresi çizdiğini belirtir. *Bkz. Zeliha Güneş (1997), Millî Edebiyat Romanlarında Aydın Tipi*, Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 31

erkek arasındaki muhtemel yakınlaşmaya dikkat çekerek, fedakârlıkta ölçülü olunması gerektiğini belirtir. Nitekim Refik Cemal ile Handan arasında büyük bir aşk başlamış ve bu durum sonuçları itibariyle herkesi olumsuz etkilemiştir.

Refik Cemal'in, eşi ve çocuklarını Londra'da bırakıp Handan'ı Fransa'ya götürmesi, hastanın başucundan ayrılmaması ve iyileştiğinde Hüsnü Paşa'ya dönebilme ihtimaline rağmen elinden geleni yapması fedakârlık örneğidir. Ayrıca tedavi süresince kızı da dünyaya gelir. Oysa Refik Cemal en önemli gününde ailesinin yanında olamaz. Hayatında en sevdiği insanlardan biri olan Handan'ın yaşadığı talihsizler Refik Cemal gibi Neriman'ı da üzer. Genç kadın, çocuklarının babasız kalışlarına aldırmayarak, kocasının Handan'ı yalnız bırakmamasını ister:

“Beni düşünme Refik. Ben bir ay çocuklarımla Londra'da seni beklerim. Sen İtalya'ya mı, nereye ise onu götür.” (s.173)

Neriman'ın özgeci tavırları sonucu Handan'a yaklaşan genç adam, bir süre sonra Handan'ın tutkunu olur. Bu sürpriz aşk, evli çifte sıkıntılı günler getirir.

Mev'ut Hüküm'de ise, evin geçimini zayıf omuzlarına yükleyen insanın (Ayşe Kadın'ın) ve bir çocuğu annesiz bırakmamak için hummalı bir tedaviye girişen doktorun (Kasım'ın) yaptıkları bu değere örnektir. Ayşe Kadın, kocası Ahmet'i hasta günlerinde yalnız bırakmaz. Çamaşırcılık yaparak, dikiş dikerek elde ettiğini hastanın bakımına harcar. Ayşe Kadın, Kasım'ın yoksul insanlar için hastanenin kapısını açtığı günlerin birinde yalnızca reçete istemiyle çıkagelir. Kasım, Ahmet'i gördükten sonra ancak buna karar verebileceğini belirtir. Kadının evine gidilir. Doktor, Ahmet'in daha iyi bakılacağından ve hastalığın evdekilere bulaşma riskinden dolayı kahramanın hastaneye kaldırılması gerektiğini belirtir. Ayşe Kadın ise: “Bu hiç olabilir miydi? Eğer iyi yediremiyorsa, geceleri biraz daha oturacak, fazla dikiş diyecek, bahçeye tavuk alacaktı; Tanrı ömür versin doktor bey yumurta gönderiyordu. Fakat bu da fazlası olurdu.” (s. 56) şeklinde düşünür. Hatta daha ileriye giderek oğlunu okuldan aldırmayı ve ona küfecilik ettirmeyi düşünür.

Kasım da oldukça fedakâr bir insandır. Atife'nin öksüz kalmaması için dört ay boyunca Sara'nın tedavisiyle ilgilenmiştir. Doktorların bakmaya çekindiği hastalığa Kasım'ın tereddütsüz kabul etmesi, ilgi ve itina sonucu hastasını sağlığına kavuşturması bu özelliğinin bir sonucudur. Kıskanç ve ihtiraslı bir kadın olan Behire, üvey kardeşinin

mutluluğuna gölge düşürmek için Kasım'ın fedakâr yüreğini çirkin amaçlarına alet eder. Genç adamın sevgisinden değil de insanlığından dolayı Sara ile ilgilendiğini ima etmeye çalışır:

“Sonra Kasım'ın seni önemsememesi insancıl bir dost ve doktor işlemi... O, Ayşe kadın'a karşı bile o kadar dost ve iyi ki.” (s.125)

Bu değer, *Ateşten Gömlek*'te Yunanlıya karşı mücadele veren insanlara yakıştırılmıştır. Eserde, genel olarak fedakâr insanların ülkülerini gerçeğe dönüştürmesi konu edinilmiştir. Tarihte örneği az görülen böyle bir durum, yazarın muhayyellerinden değil, tarihsel gerçeklerin izdüşümlerinden süzdürülmüştür. Vatanın kurtuluşu ve bağımsızlığı için her insanın payına düşeni, bıkmadan, üşenmeden yerine getirdiği görülmektedir.

Eşini, çocuğunu kaybedip acısını bir yana bırakan Ayşe, genç kızlığını düşünmeden askeri birliğe girmeye çalışan Kezban, mahrumiyet ve çaresizliğin kol gezdiği coğrafya da birer destan yazmaya çalışan İhsan, Cemal, Peyami, Ahmet Rıfki, Yarbay Haşmet ve diğerleri fedakârlığın güzel örneklerini verirler.

Halide Edib *Vurun Kahpeye* romanında, varlığını aşkı, vatani için ortaya koyan insanların fedakârlığını konu edinir. Aliye'nin, Ömer Efendi'nin tutukluğunu kaldırmak için defalarca Damyanos'a gitmesi, sürgüne gönderileceği söylentisi üzerine dedikodu ve iftiralarla kendini üzen Uzun Hüseyin ve Hacı Fettah Efendi'den bile yardım istemesi fedakârlığa örnektir. Ama hayatının en büyük fedakârlığını:

“– Evet Tosun, yalnız ona bir şey yaptırmadım; hâttâ babamı sürgünden bile kurtarmadım. Çünkü, ondan bir hizmet istemenin neye mal olacağını pekâlâ biliyordum. Evet, evet Tosun gözlerimin içini iyi ara; belki bir daha birbirimizi görmeyeceğiz. O, bana babamı kurtarmak için gittiğin gün, izdivaç teklif etti ve buna mukâbil buradan çekileceğini, onun çekilmesi buradaki Yunun askerini zaafa düşüreceğini ve belki Anadolu'daki Yunun ordusunun inhilâl edeceğini söyledi. Reddettim, Tosun. Çünkü seni, seni memleketimden çok seviyorum galiba! Haydi, bir daha öp, Tosun... Bak şimdi ağlamıyorum bile...” (s. 155) sözlerinden anlattığı üzere Tosun Bey'e duyduğu aşk üzerine yapar. Tosun da Aliye'yi çok sevmektedir. Ne var ki Aliye'nin tersine vatan topraklarının işgalden kurtuluşu yönünde özveri sergileyecektir.

Reşat Nuri'nin **Çalikuşu** eserinde, kendisinden çok başkalarını düşünen Feride, yaşadıklarıyla fedakârlığın en güzel şeklini sergiler. Maaşıyla geçinemediği hâlde Munise'yi yanına alması, hastabakıcılık etmesi, Huriye Hanım'a kadrosunu bırakması... gibi olaylar buna örnektir.

“Ben, muallimliği açlıktan ölmek için kabul etmiştim. Hesabım doğru çıkmadı. Bu meslek, bir gün açlıktan öldürebilir. Fakat ne ziyarı var? Değil mi ki, benim gönlümün şefkate olan açlığını doyuracak, kendi hayatını başkalarının saadetine vakfetmek tesellisine bana verebilecek.” (s. 335) anlayışına sahip olan Feride son derece fedakâr bir insan olarak eserde yerini alır. Bakımsız bir okul olan Zeyniler'i eğitim ve öğretime uygun hale getirmesi, Munise'ye sahip çıkması, hastabakıcılık yaparak yurt savunmasında hizmet etmesi, gözyaşları içinde yalvaran Huriye Hanıma kadrosunu bırakması, daha da önemlisi hayatı ile bir tuttuğu büyük aşkı Kâmran'dan belki ihanetini kaldıramayıştından ve belki de hasta bir insanın (Münevver'in) son umudunu kaybetmesini istememesinden dolayı ayrılması buna delildir. Geride bırattığı yalnız nişanlısı mıdır? Sevdikleri, evi, geçmişi ve güzelim İstanbul için ne demeli?

Feride aslında kendisinden çok başkalarını düşünen ve onlar için yaşayan özgeci bir insandır.

Fedakârlığı temsil etme bazında **Kiralık Konak**'ta, daha çok erkek kahramanların ağırlığı söz konusudur. Eserde, tüm nankörlüğüne rağmen damadını bağrına basan kayınbabanın (Naim Efendi'nin) ile vatanın kurtuluşu için cepheye bilhassa ölmek için giden neferin (Hakkı Celis'in) fedakâr tutumuna yer verilir. Damadına evinin kapılarını açıp, kumar borçlarını ödemesi konusunda tereddütsüz bir şekilde malını ayaklarının önüne seren Naim Efendi ile vatanına duyduğu sevgiyi canıyla ödeyen Hakkı Celis bu değerlerin birer canlı temsilcileridir.

Yakup Kadri **Nur Baba**'da, fedakârlık konusunda insanın ölçülü olması gerektiğini ve hak etmeyen durumlarda sunulan özverinin insana yarardan çok zarar getireceğini anlatır. Dergâhta mürşit olmak fedakârlık gerektiren bir durumdur. Ziba Hanımefendi de maddi ve manevi yönden sahip olduklarını bu uğurda tereddütsüz harcar; fakat bunun yanlış bir karar olduğunun bilincine varan kahraman, yeğeni Nigâr'ın aynı hataya düşmemesi için telkinlerde bulunur.

“Eğer hakikaten öyle bir niyetin varsa, bana söyle yavrum! Böyle şeylerde

kimseye açılmağa gelmez. Sen evli, çoluk çocuklu bir kadınsın, gençsin, tecrübesizsin. Bizim yolumuz kolay yol değil... Düşün ki, çok da fedakâr olmak lâzım... Mal, can, rahat bunların hepsini, hepsini..." (s. 52)

Ziba Hanımefendi gibi diğer mürşitler de fedakârlık yapmaya isteklidirler. Ülker Hanım bir gece Nur Baba'nın kötü bir davranışı sonucu kendini pencereden atar. İki ayağı kötürüm bir şekilde evinde oturan kadını intihara sevk eden neden, dini liderin gözünden düşmesinden duyduğu üzüntüdür. Nigâr Hanım da azımsanmayacak derecede hem Nur Baba'ya hem dergâha hizmet ve katkılarda bulunmuştur. Sevgisini, gençliğini, güzelliğini Nur Baba'ya veren kahraman servetini de bu uğurda seve seve harcar. Ayrıca yuvasını yıkması, çocuklarını annesiz bırakması ve arkadaşı Macit ile bağlarını koparması kahramanın diğer ödünleri olacaktır.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde yanlış anlamaktan kaynaklanan bir fedakârlık söz konusudur, yani fedakârlığın kendisi değil, kuruntusu vardır. Bidar, kuzenlerinin sandığı gibi aşkından dolayı değil, sevdiği için çirkin ve kaba bir sokak kadınıyla evlenmiştir.

Munire ve Nermin kardeşler, dayızadeleri Bidar'a çocukluktan itibaren başlayan bir aşkla severler. Kızların içli ve hassas durumu ailenin ileri gelenlerini endişelendirmesine ve konuda Bidar'ı uyarmasına neden olur. Genç adam çözümü Trablusgarp'a savaşmaya giderek bulur. Aşkını yüreğine gömerek ölüme giden Bidar'ı fedakârlığın simgesi olarak gören kızlar, siyahlara bürünerek inzivaya çekilirler. Aradan bir süre geçtikten sonra Bidar'ın evlendiğini öğrenirler. "Ah masum, yüksek ruhlu Bidar!" (s. 151) diyerek evlendiği kadının kendine benzediği için tercih edildiğini düşünürler. Rakibinin kendine zerre kadar bir benzerlik taşımadığını gören kızlar, bu çirkin ve kaba kadının kendilerini Bidar'dan soğutarak daha fazla üzülmelerinin önüne geçmek için kurulmuş bir plan olduğunun fikrine kapılırlar.

"Biçare Bidar şu hissi mahlûkla yan yana kim bilir ne azap çekiyor?.. Fedakâr çocuk, fedakâr kalp! Ebedî dost!" (s. 152) dedikleri Bidar'ı özverinin simgesi olarak görürler. Kuruntularıyla teselli bulan kızların aksine, kahraman, sevdiği ve beğendiği için bu kadınla evlenmiştir.

Ömer Seyfettin *Yalnız Efe*'de, halkın sıkıntılarını gidermeye, sorunlarını çözmeye kendini adayan bir insan profiline (Kezban'a) yer verir. Yazar bu kavramı,

topluma adanmışlıkla özdeşleştirir. Kişisel davası için dağa çıkan, fakat bütün köylünün sıkıntılarını kendisininkiymiş gibi benimseyip çözüme kavuşturan, gençliğini kaçarak, saklanarak dağlarda geçiren Yalnız Efe, fedakârlığın en güzel ismi olur.

Aysel romanında, annesinin, babasının oyununu boşa çıkarıp masum insanların ceza görmesine engel olan Aysel'in dürüstlüğü, fedakârlığa örnektir. Çünkü o dönemlerde haksız olduğu bilinse de anne, babayı karşısına almak, şikâyet etmek bir kız çocuğuna yakıştırılacak bir durum değildir. Aka Gündüz'in bu eserle vermek istediği mesaj; her koşulda, her insana karşı, her zaman dürüstlükten yana tavır almaktır.

Genç kız kasabanın ileri gelenlerine ceninin aslında derisi yüzülmüş bir kurbağa yavrusu olduğunu, Ali ve diğerlerinin masum olduğunu bütün olup biteniyle anlatır:

“– ...ninem, şey... ayda bir defa çamaşır yıkarlar. İşte onu yıkamak günü geldi. Babam bırakmadı. Urubasını bile çıkarmağa bırakmadı. Dereye gitti, yosunlar içinden bir kurbağacık, ne şu kadar, yumruk kadar, bir kurbağacık, getirdi. Sakal bıçağı ile derisini yüzdü, olmadı, bir tarafı koptu, gitti bir daha getirdi. Böylece dört, beş kurbağacık kesti, yüzdü. Sonra, şey... bilmem hangisi iyi çıktı. Bir çatlak çanak aldı, içine örümcek, toz falan döktü, gümen bir piliç kesip... üzerine şey yaptı, kanını döktü, kanını döktü. Sonra, hani kurbağacık yok mu, kurbağacık... İşte o yüzülmüş kurbağacığı atıverdi...” (s. 109)

Zalimliği, hırsı ve iyi nam sürmeye olan düşkünlüğü ile bilinen Nazif Ağa, tutuklanma tehdidi karşısında kızını Ali'ye vermeye razı olur. Böylelikle bu iş de tatlıya bağlanmış olur.

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*'da, eşini savaşa gönderip, ailesinin geçimini alın teriyle sağlayan fedakâr kadınlara (Haçça ve diğer köylü kadınları) yer verir. Koca konakta bir paşa gibi muamele gören Salih, Naime Hanım'ın kararı üzerinde köye gönderilmesinden sonra hayatında istemeden de olsa bir fedâkarlık sayfasını açar. Boyunu ve yaşını aşan bütün işleri sabır ve çaresizlikle yerine getirir.

Kız kardeşi Güssün'ün sırtını ıslatması, kulak zarını patlatacak derecede bağırmalarına sessiz kalması, onun kirli donlarını yıkaması, elleriyle mayıs toplayıp ayaklarıyla yoğurduktan sonra duvara yapıştırarak evin yakıt ihtiyacını karşılaması, ağır kovalarla su taşınması, gibi daha pek çok zorluğa sesini çıkarmaması onun fedakâr yapısının göstergesidir.

Çocukları ve yarını için fedakârlık yapmak zorunda kalan bir diğer insan ise gecesini ve gündüzüne katan Haçça'dır. Salih'e yaptığı kötülükler bir yana bırakılırsa aslında sevgi ve şefkat dolu bir anne, ekmeğini taştan çıkararak emektar bir kadındır. Eşi Ali'nin savaşa giderek yaptığı özveriyi, genç kadın tarlasında çalışarak ve çocuklarına - yalnızca Güssün ve Mevlüt'e- sahip çıkarak gerçekleştirir.

“Haçça, zalim bir üvey ana olmakla beraber her türlü zahmet ve meşakkate tahammüllerinin derecesine bir had tayin olunamayan köy kadınlarından biriydi. Bir köy kadını için iktiza eden bütün iyi vasıfları taşıyordu. Askere giden kocasının bıraktığı boşluğu doldurmak, aç kalmamak için geceyi gündüze katarak çalışıyordu.” (s. 164)

Müfide Ferit de eserinde bu değere yer açar. *Aydemir*'de aşkını, arzularını ve umutlarını, Türk birliğini gerçekleştirme ülküsü yolunda bir yana iten Demir'i, özverili bir insan olarak göstermeye çalışır. Ayrıca hain, sinsî, ikiyüzlü Ahunt Ömer'in hayatı için kendini ve on dört fedaisini beraberinde ölüme sürüklemesi de ayrı bir konudur. Büyük ülküler uğruna yaşamak, hayatını adamak muhtemel, bir o kadar da sıra dışı bir durumdur.

Ölümsüz halk kahramanları bu anlayışın armağanıdır. Oysaki Demir'in kendine kötülük yapan bir insanın hayatı için beraberinde Hasan, şakir ve on iki talebesini ölüme götürmesi eserin mantıksal çerçevesine gölge düşürmüş, hayatın gerçeklerine de ters düşmüştür. Çünkü bu insanların da bakmakla yükümlü oldukları yakınları, sevdikleri vardır. Ayrıca hasta olan ve her geçen gün ölüme yaklaşan Aydemir'den sonra da bu insanlar Turan Birliği emelini yaşatacak kimselerdir. Her ilime malik olan, her şeyi önceden keşfeden Demir'in arkadaşlarının akıbeti konusunda düşünmeden hareket etmesi eserin, mantık ve sağduyudan uzak, yoğun bir duygu çemberinde gezinen insanın, temelsiz fedakârlığı üzerine inşa edildiğini göstermektedir.

3.1.2.1.5. Alçakgönüllü İnsan

Alçakgönüllülük, Halide Edib'in eserlerinde Türk ecdadına ve ordusuna, Osmanlı hükümdarlarına ve mesleğinde idealist tutum sergileyen kişilere atfedilir. Yakup Kadri ise, her yeniliği toplumun dirlik ve düzeni için potansiyel bir tehlike olarak gören gelenekçi zihniyeti alçakgönüllü göstermeye çalışır. Refik Halit, bu meziyeti padişaha yakın isimlere yakıştırırken, Ömer Seyfettin evrensel bir tutum

sergileyerek erdemlerden süzölmüş benliği tevazuya uygun görür. Yazara göre bu değer, ruha giydirilen en güzel elbiselerdendir. Ebubekir Hazım alçakgönüllölüğün insanı insan yapan meziyetlerden olduğunu anlatırken, Müfide Ferit ise, karaktere güzellik katan bir değer olduğunu ve sevenlerin sayısını artırdığını belirtir.

Özetle: “Alçakgönüllölüğün adresi, cinsiyeti, ünvanı ve milliyeti yoktur. Her insana ve topluma güzel yakışan bir meziyettir.” demek mümkündür.

Alçakgönüllölük, *Yeni Turan*'da Türk ecdadını karakterize eden ve bir özellik olarak gösterilir. Gerek Osmanlı hükümdarları ve gerekse daha evvelinden kurulmuş olan Türk Devletlerinin liderleri hâkimiyeti altındaki insanlara büyük bir tevazu ile yaklaşmışlardır:

“Kanunlar yapıyorlar, yollar yapıyorlar, binalar yapıyorlar, okullar, yeni bir edebiyat ve zihin karakteri yapıyorlar. Kendilerinde olmayan bu şeyleri büyük bir alçakgönüllölükle Arap'tan, Acem'den, Selçuk'tan, Eski Roma'nın kalıntılarından hülâsa, nereden buluyorsa alıyorlar.” (s. 33)

Bu insani yaklaşım Rum, Sırp, Makedon, Arnavut gibi daha pek çok ulusun Türklerin boyunduruğu altında uzun yıllar yaşamasına neden olur.

Halide Edib *Mev'ut Hüküm*'de, Kasım karakteriyle doktorların özellikle hastalarına karşı tevazu içinde yaklaşmalarını anlatmak ister. Ayşe Kadın, kocası için reçete yazdırmaya gittiği gün, Doktor Kasım ona hastayı bizzat görmesi gerektiğini belirtir. Zavallı kadının eşini getirecek imkânı olmadığını söylemesi üzerine Kasım, üşenmeden hastanın ayağına kadar gider. Yazar, Kasım'ın alçakgönüllölüğünün ev halkında bıraktığı tesiri: “Doktorun bu kadar erken gelebileceğini ummayan kadın, iş üstünde bulunmaktan bir suçtu tutulmuş kadar utanmıştı. Fakat, verdiği söze rağmen geleceğini pek ummadığı bu büyük adamın gelişine derin bir şaşkınlık duyuyordu. O, daima başkaları için çalışıp kimsenin kendi aşağı görölen varlığını düşüneneğine inanmadığından, doktorun bu zahmeti, kendi halindeki ruhunu ta derinliklerinde karıştırdı.” (s. 51) cümleleriyle anlatır.

İçkiye ve eğlenceye düşkün olan Süruri, aşağılayıcı ve ukala tavırlarıyla insanları üzmemekten çekinmeyen bir yapıya sahiptir. Beraber olduğu kadınlardan aldığı bir hastalık onu, hayat konusunda biraz düşündürmeye sevk eder. Süruri kısa bir süreliğine de olsa insanlara yakınlaşmaya, onlara değer vermeye başlar.

Yazar, *Ateşten Gömlek*'te bir Türk komutanı olan İhsan'ın tevazu sahibi olduğunu anlatır. Kezban'ın İhsan'a olan aşkı kendisiyle nikâh kıymayı düşünen Mahmut Çavuş'u öfkelenendirir. Kıskançlık ve kinden kendini alamayan kahraman, halkı ayaklandırarak yaydığı yanlış söylemlerle köylüyü İhsan'a karşı kıskırtır. İhsan ve arkadaşlarının linç girişiminden, Kezban kurtarır. Asker kıyafetlerini giyen genç kız, durumu Muhsin Bey süvarisine haber vererek sırta kadem basar. Süvari Birliği, İhsan'ı beraberlerindeki kurtarır, köylüleri yatıştırır. Üç erin şehit edildiği yerde de Mehmet Çavuş'u asar. İhsan yaşadığı bu sarsıcı olayın Ayşe tarafından duyulmasını istemez. "Senin yaptığını yapan her erkek bunu her kadının duymasını ister." (s.102) diyen Peyami'den bu konuda konuşmamasına dair kendisine söz vermesini ister.

Böylelikle, asılsız söylentiler yüzünden kendi insanı tarafından taşlanan, üç neferini şehit veren ve hiçbir şey olmamış gibi vatan hizmetine devam eden İhsan, alçakgönüllü bir insan tavrı gösterir.

Halide Edib'in *Vurun Kahpeye* romanında, Aliye'nin sahip olduğu tüm güzelliklere rağmen, toprak yürekli bir insan olduğu anlatılır.

"– Nasıl güzel mi? Şeytanı baştan çıkarır, kasabayı öyle bir fesada verdi ki... Delikanlılar, bıçak bıçağa geldiler. Tövbe estağfurullah, bizim gibi adamlar bile her gün beş vakit Cenabı Hakk'a namazlarımızda şerrinden kurtulmak için dua etmesek içimizi karmakarışık yapar. Bu kadının şeytandan gelen güzelliğinden başka, öyle de sihir yapmakta mahareti var ki... Kasabaya gelen Tosun Bey'i bir gecede kendine bent etti." (s.69-70) sözlerinde de belirtildiği gibi Aliye'nin büyüleyici bir güzelliği vardır.

Genç kız, bu fiziksel varlığın yanı sıra, zeki, çalışkan, yardımsever, namuslu, adaletli, sevgi dolu, saygılı ve saygın bir kişiliğe sahiptir. Güzel vasıfların bileşkesi olan karakteri onu hiçbir zaman şımartmaz, kendisine kibir ve övünenglikten uzak bir insan profili verir.

Yakup Kadri'nin eseri *Kiralık Konak*'ta, güç, nüfuz ve servetine rağmen çevresindekilere hiçbir zaman kibirle yaklaşmayan, övünenglikten uzak duran Naim Efendi, bu hasletin ete ve kemiğe bürünen şekli olur. Yaşlı adam, devletin üst kademelerinde görev yapmış olmasına rağmen hiçbir zaman övüneng ve ukala tavırlar içine girmez:

“Kendisi, İkinci Abdülhamit devri ricalinden olmakla beraber bu servete hiçbir şey ilâve etmedi. İlâve edebilirdi, çünkü senelerce devletin yüksek mevkilerinde bulundu. Gençliğinde babası gibi Mabeyni Humayun’a mensuptu, sonra birçok defalar valiliklerde dolaştı. Şûrayı Devlet âzası, Rüsumat Müdürü umumîsi oldu ve nihayet Defterhakanî ve Evkâf nezaretlerine geçti. İnkılâptan iki sene evvelde, dolaşık bir «tevliyet» davası yüzünden istifasını verdi ve günden güne bulunan hükümet işlerinden tiksinerik bir köşeye çekildi. Bununla beraber hiçbir zaman kenara atılmış bir memur haline düşmedi, devrin ricaliyle münasebette bulunur ve Muayede merasiminde hiç değılse «defteri mahsusası» imzasını atmaya giderdi.” (s. 21-22)

Sahip olduğı serveti alafranga heveslerine harcayan ve buna rağmen bir gün olsun kendisine teşekkür etmeyen damadına her zaman müşfik ve cömert yaklaşır.

“Alafranga hayat namına sabahtan akşama kadar bin türlü garabet yapan bu adam, Büyük Hanımın vefatını müteakip, evi kendi heveslerine göre esasından değıştirmeye kalktı; ne kadar eski eşya varsa hepsini tavan aralarına ve mahzenlere attırdı, her odayı Avrupa’dan gelmiş mobilya kataloglarına göre ayrı bir üslupla, ayrı bir renkte Pisaltıye döşetti.” (s. 26)

Yaşlı adamın, sevdiklerinin kendisini bırakmasından sonra bazen evin hizmetkârları -Cenan Kalfa ve Hasan Ağa- ile yemeğini yediğı, sohbet ettiğı görülse de bu durum alçakgönüllülüğünden ziyade yalnızlığını gidermek istemesinden kaynaklanır.

Refik Halit Karay *İstanbul’un Bir Yüzü*’nde, eski devir simalarından olan Fikri Paşa ile haremi Dilara Hanım’ın tüm varlık ve şöhetlerine rağmen, övüngelelikten uzak nezaket ve zarafet dolu hayatlarına göndermelerde bulunur.

“O, ne olsa, ne makamlara geçse bir şey olmuş, büyümüş, ilerlemiş hissini kimseye vermiyordu. Hülâsa (kısacası) renksiz, kokusuz, hassasız bir eski devir veziri idi.” (s. 42-43)

“Fakat herkese muamelesi kibardı; vükelâ haremlüğünü, (vezir karılığı) Allah için, bir sultan gibi, kusursuz, noksansız, anadan doğma bir nezaket ve asaletle idare eder, her yerde adı hürmetle, muhabbetle (sevgiyle) anılırdı.” (s. 48) Bu durum, kahramanların izzet ve itibarını daha da artırır.

Ömer Seyfettin *Yalnız Efe*'de, bilgi ve birikimin, erdem ve faziletin insanı olgunlaştırdığını anlatır. Bu özelliklere sahip Yörük Hoca hiçbir zaman malı ve toprağıyla övünmez, hem kızı hem de diğer insanlarca hatırı bilinir bir insan olarak hayatını sürdürür.

Yörük Hoca, Anadolu ve Rumeli'nin her yerini karış karış gezmiş, zengince bir insandır. Sözü dinlenilir, hatırı sayılır bir insan olan kahraman, varlıklı ve hayatını zaferlerle süslemiş biri olmasına rağmen asla böbürlenmez. Kızı, Kezban da babası gibi sahip oldukları meziyetlerle şımarmayan, alçakgönüllü bir insandır.

Aka Gündüz'ün *Aysel* romanında, para, mülk, nüfuz ve makamın kimi insanları (Ali) şımartmamasına rağmen, kimilerini ise yoldan çıkardığı, insanlıktan uzaklaştırdığı (Hacı Nafiz) anlatılır.

İyi bir maaş ve güzel bir terfiyle ödüllendirilen Ali, köylünün takdirini toplayan, insanlarda hayranlık uyandıran bir konumda olsa da sahip oldukları konusunda tevazu gösterir. Onun mahcup ve alçakgönüllü duruşu kendisini kovan Çavuş'un pişmanlık duymasına neden olur.

Köyün varlıklı insanlarından biri olan Aysel de son derece alçakgönüllüdür. Bir ortakçının oğlu olan ve düşük bir maaşla çalışan kâtip Ali'ye gönlünü kaptırıp, onun sevgisi uğruna birçok sıkıntıya katlanması genç kızın bu yönünden ileri gelmektedir. Oysa babası hırs ve gururunun esiri olarak Ali'ye her türlü kötülüğü yapar.

Eserde para, mülk, nüfuz ve mevkiye sahip olup, bunlarla şımarmayan, insanlara tepeden bakmayan insanların yanı sıra, Hacı Nazif gibi kendini tek egemen güç gören ve elinden geldikçe iktidarını yoksul ve zavallı insanların aleyhine kullanan kişilerin de olabileceği anlatılır.

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*'da, makam, mevki, para, şöhret ve nüfuzun insanları şımartmaması ve sınıfsal ayrımcılığa neden olmaması gerektiğini belirtir. Romanda, köylü ve şehirli insanların bir olduğunu, Allah katında paşa ve dilencinin arasında hiçbir fark olmadığını ifade eden Suat Paşa, bu değerlin öne çıkan temsilcisidir.

Suat Paşa ölen karısından ve Naime Hanım'dan çocuk sahibi olamadığından küçük kardeşi Dilaver'in oğlu Haldun'un kendisine "Paşa Baba" demesine oldukça mutlu olur. Salih, bir akşam Büyük Paşa iki kadeh konyağıyla keyiflendiği bir sırada

sütkardeşi Haldun’u taklit ederek Büyük Paşa’nın kucağına atlar. Bu durum başta annesini ve konak çalışanlarını kaygılandırır, çünkü paşanın kızacağı ve Salih’e zarar vereceği düşünülmektedir. Oysa Suat Paşa:

“– Köylü-şehirli, insanlar birdir, dedi. Allahın indinde bir Müşir Paşa ile bir asker neferinin değil, -çünkü askerlik büyük şeydir- bir dilencinin farkı yoktur. Çocuk, Haldun’u takliden bana (baba) demekle kıyamet kopmaz değil, hiçbir şey olmaz, Baksanıza, bundan daha çirkin olsun, bu yaşıma kadar bir çocuk babası olamadım. Bundan böyle çocuğun yanıma gelip gitmesine, Paşa Baba demesine sakın ilişik etmeyiniz; hattâ cümleniz şahit olunuz, ben onu evlâtlığa kabul ettim, hakkında öz evlâdım gibi muamele ediniz.” (s. 38-39) diyerek büyük bir alçakgönüllülük örneği gösterir. Bu yaklaşım Paşa’nın evlat özlemine dindirdiği gibi Salih’in de konum ve itibarını yükseltir.

Müfide Ferit’in *Aydemir* romanında, geniş bir sevgi çemberinin içinde olmasına rağmen küstah ve şımarık tavırlar sergilemeyen Demir, bu yönüyle daha da hayranlık uyandırır. Ziyinet’in: “Allah’tan bir isteğim var: Han’dan evvel ölmek.” (s. 87) düşüncesi gibi Hasan, Şakir ve diğer talebeler de Demir’e güçlü bir itaatle bağlıdır. Bu bağlılıkları tereddütsüz olarak ölüme gitmeleriyle son bulacaktır.

Mirza Uluğ’un medresesindeki soğuk odasında hasta bedeniyle uzanan Demir, üşüyen ve acıdan inleyen vücudunun ruhunda yarattığı sızıdan hiçbir zaman şikâyet etmez. Halkın ve yakın çevresinin ilgi ve sevgisine mazhar olan kahramanın, hiçbir zaman küstah ve şımarık tavırlar içine girmediği gibi, tevazuyu bir hayat felsefesi hâline getirdiği görülür.

3.1.2.1.6. İyiliksever İnsan

Hasta, yoksul ve sevdiklerini kaybetmiş insanlar, Halide Edib’in anaç duyarlılığıyla iyiliğe kavuşurlar. Yazar, insan ruhunun inceliklerini bilen bir psikolog hassasiyeti ile her benliğin kendisine uzatılan yardım elini kabul etmeyeceğini, iyiliğin bireye dolaylı ya da örtük yapılması gerektiğini vurgular. Reşat Nuri’ye göre iyilik etmek, dünyanın en güzel eylemidir. Her konuya temkinli yaklaşan Yakup Kadri, iyilik konusunda da insanın ölçülü ve mantıklı hareket etmesi gerektiğini vurgular. Refik Halit Karay iyiliği paşa ve yakınlarına atfedilmiş bir kavram olarak ele alsa da, bu kavramın kimi zaman adam kayırmak ile karıştırıldığı gözlerden kaçmaz. Aka Gündüz

iyiliği gösteriş amaçlı kullanan insanları eleştirirken Ebubekir Hazım, bazı konularda bocalayan, tecrübesiz insanlara yol göstermek olarak görür. Ayrıca Anadolu köylüsünün, bu değerlerin en güzel örneği olacağına dikkat çeker. Ömer Seyfettin iyiliğin genetik bir miras gibi babadan evlada geçtiğini belirtir. Bununla beraber köylü- şehirli konusunda Ebubekir Hazım'dan farklı düşünür. Değerlerin bir etiket gibi genele mal edilmemesi gerektiğini, her toplumda iyilerin de, kötülerin de olabileceğini anlatmak ister. Müfide Ferit ise, idealize edilmek uğruna gerçek hayatla pek örtüşmeyen abartılmış bir iyilikseverliliği konu edinir.

Halide Edib *Seviyye Talip*'te alafranga duruşlu insanların iyilikseverliliğine yer verir. İnsanı değerlendirmede dış görünüşün ve önyargıların yanıltıcı olabileceğini anlatmaya çalışır. Numan, amcası Talip Bey'in kışkırtmaları üzerine toplumun dışladığı Cemal Bey'e iyilik olsun diye, Macide'nin piyano dersi hocalığını ayarlar. Âşıkların arkasından konuşulanlara müsamaha etmediği gibi, evlerine giderek onlara yalnız olmadıklarını hissettirir. Gösterişten hoşlanan, çapkın ve eğlence düşkünü Numan'ın bu tavırları genel olarak olumsuz niteliklere sahip bir insan olarak gösterilen alafranga tipinde kayma yaşandığını gösterir.

Yazar eserde, genellikle olumsuz nitelikler taşımakla eleştirilene maruz kalan alafranga insan tipinin güzel değerleri de taşıyabileceğini anlatır. Nitekim Numan, dedikodudan hoşlanmayan, dürüstlüğü alkışlayan, masum ve haklı insanları yalnız bırakmayan, onlara yardım elini uzatan bir karaktere sahiptir.

Halide Edib *Yeni Turan*'da açık olarak uzatılan yardım elinin mağrur ve mahçup insanlar tarafından kabul edilmeyeceğini, bu yüzden onlara dolaylı olarak yardım edilmesi gerektiğini belirtir. Sonuç olarak her insan hayatındaki eksiklikleri olgunlukla karşılayamayabilir. Ezikliğini hissederek benliğini yaralama, hayata yeni başlayan çocuklar ile gençler de daha yüksek düzeydedir, çünkü onların karşılaştığı olumsuz durumları ve yoksulluklarını kabul etmeleri daha güç olur. "Halide Edib'in sanatının en önemli yanlarından birinin, kadın ruhunu ve duygularını oldukça başarılı bir şekilde tahlil etmesidir."²¹² Yazar, kadın psikolojisine vakıf olmanın yanı sıra çocuk hassasiyetini de -Oğuz karakteriyle- ustalıkla işleyebildiğini gözler önüne serer.

²¹² Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi (2001), *Halide Edib Adıvar*, C. 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 15

Yeni Turan, okulları, dernekleri ve yurtlarıyla hem eğitim hem de yardım kuruluşudur. Fakir çocukların bakım ve eğitimini üstlenmek, onları hayata hazırlamak ahlaki ve ilmi yönden geliştirmek bu politik yapılanmanın temel gayesidir. Bir Yeni Turancı olan Kaya, evlendikten sonra fakirlere yardım elini uzatır. Genç kadın, çıkar temelli evliliğinde tembel, işe yaramaz, dünyada elini eteğini çekmiş bir şekilde yaşamaz. Mahallesinde oturan yoksulların isimlerini öğrenerek ihtiyaçlarını temin eder. Evlenme çağına gelmiş genç kızlar, hastalar, evinde yiyeceği olmayan insanlar ve kundaksız bebeler için bir yardım neferi olur.

Eserde iyiliksever yönüyle dikkat çeken bir diğer insan ise, emekli Mehmet Paşa'dır. Açık olarak sunduğu yardım elinin gururlu bir insan olan Oğuz tarafından geri çevrilmesiyle Paşa, delikanlıya iş imkânları sunar. Ayrıca eğitimini tamamlayabilmesi için de onu mülkiye programlarına uygun olarak yetiştirir.

Handan'da ise, yakınlarını kaybetmiş insanları sahiplenme, hastaları yalnız bırakmama bu değere örnek durumlardır. Küçük yaşta, anne ve babasız kalan yeğeni Neriman'ı yanına alarak kızlarından ayrı tutmayan Cemal Bey'i, Neriman'ı kardeşi gibi gören Handan'ı, Handan'ın sıkıntılı ve hasta günlerinde yalnız bırakmayan Refik Cemal ve eşini iyiliksever olarak tanımlamak mümkündür. Neriman, kocası ile Handan hakkında çıkan aşk söylentilerine rağmen, genç kadının tabutuna kendi elleriyle işlediği bir örtü koyar.

“Nihayet tabut hazırlandı, geldi. Üstüne koyu yeşil bir çuha üzerine işlenmiş bir örtü koymuşlardı, şal yoktu. Refik Cemal Bey'in haremının işlediği bir yatak örtüsü imiş. Onu çok severmiş de üstüne koymuşlar.” (s. 213-214)

Mev'ut Hüküm'de de, kişinin sadece parasıyla değil, mesleği ve insanlığıyla da iyilik yapabileceği anlatılır. Kasım Şinasi, hastanesinde haftanın üç gününü fakir insanlara ayıracağını, mahallelere dağıttığı ilanlarda belirtir. Az zamanda çok sayıda hastası olur. Çamaşır yıkayıp, dikiş diken Ayşe'nin kocasının bakım ve tedavisiyle ilgilenir. Kadına güzel bir iş kapısı açar. Oğlu Mehmet'i Galatasaray'a yazdır. Ayrıca eğitim masraflarını da karşılar.

Aynı mahallede yaşayan ve tecavüz sonucu hamile kalıp toplumun ayıplaması ve dışlanmışlığı karşısında yalnız ve çaresiz kalan Fatma'ya sahip çıkar. Babasını

kaybetmiş ve annesi hasta yatağında yatan Atife'ye kucak açar. Onun, dünyadaki en yakını olur.

Eserde daha çok kıskançlık, bencillik ve ihtiraslarıyla ön plana çıkan Behire bile Kasım'ın iyiliklerinden nasibini alır. Kasım, cılız ve hastalıklı bir bünyeye sahip olan, Hayri için tıbbın bütün olanaklarını sunar. Çocuğun ölümünden sonra Behire'ye teselli verir. Ayrıca evinin kapısını onlara açmış olması da kahramanın paylaşımcı yönünün göstergelerindedir.

Halide Edib *Ateşten Gömlek*'te savaş günlerinde yaşanan iyiliği konu edinir. Yazar, askerler arasındaki güzel ilişkinin sivil hayatta da devam ettiğini anlatır. Nitekim iki bacağını kaybetmiş olan Peyami'nin başucunda, yalnızca emireri Salim durmaktadır.

Ayşe askerlerin tedavisiyle ilgilenen bir hemşiredir. Bu işi gönüllü yapması, askerlerin bedenlerinin yanı sıra ruhlarında da açılan yaraları sevgi ve şefkatiyle iyileştirmeye çalışması genç kadını askerlerin gözünde yüce bir yere koyar. Başta Ahmet Rıfkı Müfrezesi onun yardımlarını hiç unutmaz. Her köyden geçtiklerinde birkaçı köye gider, peynir, yumurta gibi ne bulurlarsa Ayşe'ye getirir. Ayrıca uzattıkları tabakadan Ayşe'nin tütün almaları onları mutlu eder.

Peyami'nin bacaklarını kaybetmesinden sonra kendisini yalnız bırakmayan Salim'in ilgisi de takdire değerdir. Hastayı kucağına alan ve ona bir anne şefkatiyle yaklaşan nefer, hasta yatağında acılar ve kimsesizlik içinde kıvranan Peyami'nin bu dünyadaki tek varlığı olur. Peyami, onun iyiliklerini:

“Şimdi odama geldi. Kaptumu battaniyelerimi aldı, götürdü, güneşli, taş koridora bir sedye çıkarmış, beni kucaklayıp oraya götürecekti; orada eski günlerin ateşini, kanını damarlarımda kaynarken duyacağım.

Uzun uzun güneşte uyumuşum. Ondan hayli soğuk Salim çocuk gibi beni hırkaya, battaniyeye sardı; başıma bir lâmba, elimde defterim var, bir sessizlik duyuyor ve düşünüyorum.” (s. 21) sözleriyle anlatır.

Yazar, *Vurun Kahpeye* romanında ise, iyiliğe karşı kötülüğü konu edinir. Aslında iyiliğe iyilikle karşılık vermek olağan bir durumdur, fakat kötülüğe iyilikle yanıt vermek ancak kendini aşmış insanların yaşayabileceği bir durumdur. Bu açıdan bakıldığında eserde, Aliye karakteri ile yüceltilmiş bir kahramanın boy gösterdiği

söylenbilir, çünkü genç kız, kendisine “günahkâr” damgasını vurup, iftiralarla karalamaya çalışan insanlara bile yardım elini uzatır.

Hacı Fettah Efendi'nin Kuvayimilliyeye aleyhine vaazlar vermesi, askerinin bakımı için payına düşen parayı vermemekte direnmesi, tutuklanmasına neden olur. Kasabadan idam edileceğine ve bütün kasabalıdan para toplanacağına dair söylentiler alır başını gider. Ahali kaygı, korku ve üzüntü içinde Aliye'nin kapısını çalarak kendilerini bu durumdan kurtarmalarını ister. Aliye dizlerine kapanan ve gözyaşlarına boğulan insanların acılarını görünce ölmüş anasının ve şehit babasının üzere yemin ederek bu işi çözeceğini belirtir. Çaresiz insanların uzanan ellerini karşılıksız bırakmayan kahraman, sevgi ve muhabbet dolu bir atmosferin yaşanmasını sağlar.

“Ötekiler hepsi, büyük bir emniyet ve muhabbetle birer birer boynuna sarıldılar. Kapıdan çıkarken hepsi carını çekiyor, iki gözünü birden açıyor, Aliye'ye öyle itimat eden ve seven bir çocuk, bir hayvan yavrusu biçareliği, kimsesizliğiyle bakıyordu ki, etrafında coşan bu muhabbet ve kendine dayanan emniyet, onun asker babasının salabeti ve mertliğini, hasta annesinin rikkat ve merhametini en bariz ve yüksek bir şekilde ruhunda topluyordu. Gözlerinden onun da yaşlar boşandı ve yaşların arasında gözlerinde sevimli bir hatıra ile güldü ve şaka olarak verdiği bir sözü bağırarak tekrar etti:

– Sizin toprağınız benim toprağım, sizin eviniz benim evim; burası için, buranın çocukları için bir ışık, bir ana olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım, vallahi ve billahi!” (s. 56)

Aliye, Hacı Fettah Efendi'nin hayatı söz konusu olunca tereddütsüz bir şekilde elinden gelen çabayı göstereceğine yemin etmiş, buna karşın babalığı Ömer Efendi'nin idamdan kurtulması için kapısına geldiği Hacı Fettah ile Uzun Hüseyin Efendi onur kırıcı, yaralayıcı tavır ve sözlerle genç kızın yardım isteğini geri çevirmişlerdir.

Toplum içinde haykırarak kendini “günahkâr” gösteren zihniyete bile yardım elini uzatan Aliye en büyük iyiliği Tosun Bey'e dolayısıyla kendini linç eden kasabalıya ve düşmanla kıran kırana bir mücadeleye girmiş olan Türk askerine yapar.

Reşat Nuri'nin insanlık felsefesinde iyilik yapmak, değerlerin en güzeli olarak görülür. Bu bakımdan *Çalkuşu*'nda iyilik yönünden zengin bir yelpaze söz konusudur.

Hemen her kahramanın bu haslete örnek teşkil edecek tutum ve davranışlarda bulunduğunu söylemek mümkündür:

Feride'nin oynarken düşen arkadaşı Mişel'e yardım etmesi, Zeyniler'de bulunduğu sırada komşu kadınlara entari biçip dikmesi, mektup yazması, üvey annesinin zulmünden kıvranan Munise'yi evlatlık edinmesi, öğrencisi Zehra'ya gelinlik dikip onu allayıp pullaması, Kâmran'ın oğlunu evladı gibi göğsüne bastırması, ne para ne vazife için yalnızca çocukları mutlu etmek adına onların etrafında pervane olması, onlarla şakalaşıp oynaması... güzel kişiliğine yaşamdan örneklerdir.

Feride'nin iyiliğe bakışını: “Dünyada, bir parça iyilik edebilmekten daha güzel bir şey olmuyor.” (s. 205) cümlesiyle özetlemek yerinde olur.

Doktor Hayrullah Bey'in, “Sevgili ayıcıklarım!” (s. 343) dediği askere yardım etmesi, dedikodu ve iftiralardan harcanmasını istemediği Feride'yle yaptığı sözde evliliği, yüz görümlüğü olarak ona armağan ettiği 30-40 kişilik yetimhane, bıraktığı serveti ve ayrıca gönderdiği mektup ve defter sayesinde gerçekleşen Feride-Kâmran birlikteliği onun iyiliksever yönünü gösterir. Hayrullah Bey, annesiz, babasız, yabancı ellerde sevdiklerinden uzak birçok sıkıntıyla -gerek bir insan ve gerekse bir kadın olarak- karşı karşıya kalan Feride'nin iyilik ve şans meleğidir.

Eserde ayrıca Maarif Müdürlüğünde kâtip olarak çalışan Şahap Efendi'nin Feride yerine muameleleri takip edip, gideceği yerde kalacağı otelin adres bilgilerini genç kıza vermesi, Gülmisal Kalfa'nın ve sütninesinin genç kıza evinin kapılarını açmaları, Otel görevlisi Hacı Kalfa'nın her gün evinden getirdiği ufak tefek eşyalarla Feride'nin odasını süslemesi, ona hayat konusunda rehberlik etmesi, kahramanın iyilik adına yaşadığı güzellikler arasındadır. İyiliğin karşılık bulduğunu ve boşa gitmediğini söylemek mümkündür. Yazar, iyiliğin çeşitli şekillerle sergilenebileceğini ve iyi kalpli insanları bir mıknaş gibi birbirini çekeceğini anlatır.

Yakup Kadri *Nur Baba*'da insanın, iyilik konusunda ölçülü olması ve mantıklı hareket etmesi gerektiğini anlatır. Kişiyi iflasa sürükleyen, başkasına muhtaç duruma getiren iyilik, aslında bireyin kendisine yaptığı kötülükten başka bir şey değildir.

Nigâr Hanım, bir zamanlar İstanbul'un varlıklı şahsiyetlerinden biri olan Ziba Hanımefendi'nin bütün mal varlığını dergâhın ihtiyaçları doğrultusunda kullanıp kendisinden borç isteyecek duruma düşmesine tepki göstermez. Halasının istediği otuz

lirayı tebessümle kendisine uzatır. Nigâr Hanım'ın: "Sevmek, daima sevmek! Karşımızdakinden hiçbir şey beklemeksizin, daima kendimizden vermek, esef etmemek, pişman olmamak, sevmek, daima sevmek!" (s.158) düşüncesiyle ayrılamadığı Nur Baba'dan dolayı içinde bulunduğu durumu kaygı ve üzüntüyle izleyen Macid, genç kadına içinde bulunduğu girdaptan kurtarmaya çalışsa da başarılı olamaz.

Nigâr, uzun bir aradan sonra çocuklarıyla görüşmesini sağlayan Macid'in yaptıklarına anlam vermeyerek, dergâhın yolunu tutar.

Refik Halit Karay *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde, iyilikseverliğin hem maddi hem de manevi yönüne değinerek, bu kavramın mutlulukla olan yakın ilişkisine dikkat çeker. Romanda, birçok insanın elinden tutarak yüksek mevkilere getiren, İsmet'in tahsilini tamamlanmasına ve küçümsenmeyecek bir servete sahip olmasına yardımcı olan, hizmetçilerin dokunmaya tiksindiği Şâyan'ı evladı gibi benimseyen Fikri Paşa ile Bektaşî tekkesini onararak halkın hizmetine hazır duruma getiren Dilara Hanım iyi insanlar olarak anlatılırlar.

Fikri Paşa viraneler arasında bulunan ve kimsenin sahip çıkmadığı Şâyan'ı konağa getirerek, onun rahat etmesi için tüm imkânlarını seferber eder. Kimsenin dilinden anlamadığı, dokunmaya dahi tiksindiği bu kızı, evladı gibi benimseyen yaşlı adam, onu Kâni ile görüşmesine tepki göstermediği gibi, nikâhlarının kıyılmasında da rıza gösterir. Konağa küçük yaşta alınan ve başta eğitim olmak üzere tüm giderleri Fikri Paşa tarafından karşılanan bir diğer kahraman ise İsmet'tir. Genç kız onun cömert ve iyi kalbini "Evliya gibi zattı." (s.44) benzetmesiyle özetler. Haremi Dilara Hanım da Bektaşî Tekkesini onararak, burayı halka hizmet eder duruma getirir.

Refik Halit, çeşitli hile ve dalaverelerle birkaç günde türeyen politika ve savaş zenginlerini değil, gerçek anlamda asil, kibar ve erdemli insanların iyiliksever taraflarını konu etmeye çalışsa da, kimi zaman bu değerlin adam kayırmak olarak algılandığı dikkatlerden kaçmaz:

"Ah Fikri Paşa, ne merhametli, ne kibar, ne başka adamdı. Onun kendi başına bir haftada yaptığı iyiliği acaba bir başkası bütün ömründe yapmış mıdır?.."(s. 14)

"İşte Kâni'nin anası bu kabil (gibi) kadınlardan biriydi. Vaktiyle Mollagürânî tarafında berberlik eden kocasını, Fikri Paşa'ya sokulunca mubassarlıkla (okul gözetimcisi) mekteplere kayırmış, bir müddet sonra da başına bir âbanî sarık bağlattırıp

rüştiyelere tecvid ve ilmihal hocası tayin ettirmiştir. Berber İdris, İdris Hoca olmuştu.” (s. 5)

“Hiç unutmam, benim konağa getirildiğimin üçüncü senesiydi, bir gün Paşa'nın çantacısı Malik ağa, (sonra Malik Efendi oldu. Birbiri arkasına rütbe, nişan, yedinci daireye reislik) işte o, bir Arap yavrusunu yakalamış, hareme girdi...” (s. 12)

Ömer Seyfettin *Efruz Bey*'de, bütün güzel değerleri (cömert, iyi niyetli, çıkarsız, özgeci, naif...) köylülere yakıştıran ve şehir insanını bu kavramlardan yoksun bırakan köy milliyetçilerine karşı savaş açar. İyilik ve güzelliğin toplumlara değil, bireylere indirgenmesi gerektiği vurgular.

Efruz Bey, yolda karşılaştığı arkadaşlarını da yanına alarak Alibeyköy'e doğru yol alır. Manzaranın içler acısı hâli, başta Efruz olmak üzere oradakileri cezb eder. Genç adam gördükleri karşısında hararetle bir konuşmaya kaptırır kendini:

“Efruz Bey köylülerle şehirlilerin ahlâklarından bahsediyor, iki halkı birbiriyle karşılaştırarak dehşetli bir netice çıkarıyordu: Ahlâksızlık, mürüvetsizlik, rezalet, habaset, alçaklık, denâet, hâsılı dünyada ne kadar fenalık varsa şehirlilerden çıkıyor, köylüler ezeli bir saffet içinde yaşıyorlardı. Hükümlerinde riyaziyata bile yakışmayan bir katiyet vardı. Söyledikçe galeyanı arttı. Tam köye gireceğimiz sırada durdu. Sağ elinin şahadet parmağını dolu bir revolver sıkar gibi ayrı ayrı üzerimize çevirerek,

– Şimdi göreceksiniz, dedi; bakınız mürüvvet, sahavet misafirperverlik nedir?.. Köylülerde adalet, insaniyet, ulüvvücenap hissi ne derece yüksek...” (s. 117)

Ne var ki Efruz'un düşündüğünün aksine köylüler saf değil, kurnaz; özgeci değil menfaatperest çıkarlar:

“– Ağalar! Yazık, hepiniz bozulmuşsunuz! dedi. Köylüler misafirseven, doğru olurlar. Buraya geldik, hiç biriniz selâmımızı almadınız. On paraya sattığınız kahveyi bize on kuruşa, on kuruşa sattığınız yoğurdu bize yarım liraya verdiniz. Evet, siz saf, samimi, doğru, mert Türk Köylüleri değilsiniz.” (s. 122)

Ömer Seyfettin *Yalnız Efe*'de ise, iyilikseven bir kalbin atadan evlada geçen kalıtsal bir miras olduğunu anlamaya çalışır. Yörük Hoca elli sene boyunca çeşitli yerlerde dolanmasından dolayı diğer köylülere kıyasla varlıklı denilebilecek insanlardandır. Kumdere eşrafından sayılan kahraman, köyün fakir, dul ve öksüzlerine

yardım eder, herkesin ölüsüne sevabı için mevlit okur. Birkaç yıl önce Eseoğlu'na senetsiz olarak verdiği borç para, onun ölümüne neden olur.

Yörük Hoca'nın kızı Kezban yani, Yalnız Efe de köylünün iyilik meleğidir. Köye okul, köprü yaptırır. Caminin bakımının bir an önce gerçekleşmesini ister, öksüzleri evlendirir. Haksız kazanç sağlayan insanların dize getirir, zenginden alıp yoksula verir. Onun özgeci ve iyiliksever kalbi ölümüne neden olur. Genç kahraman öldürmek istemediği için, ölümü tercih eder.

Aka Gündüz *Aysel* romanında, iyiliğin, kimi zaman samimi duygulardan kimi zamanda da gösterişten yapıldığını belirtilir. Kabahatini anlayan Karakol Çavuşu, Ali'nin maaşını elli kuruş zam yaparak onu tekrardan işe alır. Ayrıca delikanlının Aysel'e kavuşması için Hacı Nazif'i ikna etmeye çalışır.

Karakol komutanının sürgünden dönmesini sağlayan ve bundan hiç bahsetmeyen Ali de, iyi yürekli bir insandır. Ayrıca kendine yaptığı kötülükleri affedecek kadar da olgun biridir. Eserde iyi vasfına sahip bir diğer karakter ise, Aysel'dir. Zalim babasının aksine masum insanların yanında yer alan Aysel, gerçekleri anlatarak bir insanlık suçunun önüne geçer.

Hacı Nazif Ağa'nın tek iyiliği, köylülere harman ziyafeti vermesidir. Bunu atalarından kalan bir gelenek olarak yapmak zorunda kalan kahraman, halka yedirdiği bulgurun, helvanın, yağın... hesabını ortakçılardan çıkaracağını düşünerek teselli bulur.

Ebubekir Hazım Tepeyran, *Küçük Paşa*'da alışık olmayan durumlar karşısında bocalayan insanlara uzatılan yardım elinin önemini vurgulamak ister. Ayrıca zor durumlarda birbirine destek olan Anadolu köylüsünün, bu değere uygun örneklerde bulunduğu dikkat çeker:

Köyde üstü açık dört kuru duvar arasında yıkanmaya alışık olan Selime, konaktaki -birinden sıcak diğerinden soğuk su akan- kurnanın gümüş gibi ışıldayan beyaz ve parlak muslukları, beyaz mermerden çevrelenmiş hamamı karşısında kendinden geçer. Bu hayranlık ona ne yapması gerektiği konusunda şaşkınlık yaşamasına neden olur. Şirin Dadı bunu fark eder ve Selime'ye yardımcı olur. Onu güzelce yıkamaya başlar. Selime Kadın ise duyduğu minnettarlığı: "Köyde yıhanırdım emme, burada garip ite döndüm, eline sağlık abla kadın, yıka; keşik yaparık, ben de seni yurum." (s. 29) sözleriyle anlatır.

Eserde ayrıca, Anadolu köylüsünün paylaşımcı yönüne yer verilir, neredeyse bir karakteristiğe dönüşmüş olan yardımsever kimliği “Açlıktan ölmüş mü var?” sözüyle özetlenir.

“Ali’nin taburu diğer birkaç taburla beraber galiba Yemen’e sevk olunmuştu. Aradan dokuz ay geçmiş olduğu halde ne bir mektup, ne bir haber geldi.

Bu aileye kanuna ve vicdana aykırı olarak verilen iki fakir muinden yardım ümidine zaten mahal olmadığından evin geçimi yetişebildiği kadar Haçça’nın çalışma gayretine, ondan ilerisi de insaf sahibi köylülerin umumî yardımlarına kalmıştı. Salih’in dayısı gibi kendi ailesini geçindirmekten âciz yoksullardan muin gösterilerek velîleri, babaları askere alınmış olan daha bir çok ailenin geçimlerine de ellerinden geldiği kadar bu iyi kalbli köy ahalisi muavenet ediyordu. Asker ailelerine muavenet etmek köylerde kimseye ağır gelmez. Onlar bu yardım hissini atalarından tevarüs edegelmüşlerdir.

Hamiyet ve insanlıktan en çok ve lüzumsuz dem vurulan büyük şehirlerde açlıktan ölenler ve zaruret şevkiyle intihar edenler nâdir değildir. Anadolu’da en yoksul sayılan bir köyde bile açlıktan insan değil, köpek bile öldüğü görülmüş, işitilmiş değildir. «Açlıktan ölmüş mü var!?» atalar sözü ancak Türk köylüsünün diline yakışan bir ifadedir.” (s. 163-164)

Müfide Ferit’in *Aydemir* romanında, her adımında iyilik fişkırın, her sözünde iyilik yağın ve her duruşuyla iyiliği çağrıştıran bir kahraman (Demir) yer alır. Eti ve kemiğiyle, günahı ve sevabıyla, kudreti ve zaaflarıyla yaratılmış olan insanın bu denli yüceltilmesi, eserin realite değerini düşürmüştür.

“– Duydunuz mu? Dedi. Hakan’ın memleketinden bize bir elçi gelmiş. Bize, kardeşlerimiz Osmanlıların selâmını getirmiş. Köyleri dolaşarak herkese iyilik ediyormuş. İşsizlere iş buluyor, okumayanlara okumak öğretiyor, fakire para açmak, kitapsıza kitap, cahile ilim veriyor; herkesi düşünüyor, herkesi seviyormuş... Ve kurtuluş gününün yaklaştığını müjdeliyormuş.” (s. 66) sözleriyle halkın kendisinden bahsettiği Demir, Buhara’da İmam Kulu Han Medresesinde ameleğe verdiği derslerle, fakir ve ıssız mahallelerinin birinde kirli bir ot yatakta hasta yatan Kara Musa’ya sahip çıkışıyla halkın sevgisini kazanır. Taşkent’te halkı kırıp geçiren kolera salgını sırasında Demir’le tanışan Ziyet onun ne denli iyi bir yüreğe sahip olduğunu:

“Günde yüz elli, iki yüz vefat olurdu. Doktorlar hastalığın önünü alamadıktan maada hastalara yanaşamaz oldular. Korkuyorlardı. Nihayet bir zaman korku o kadar büyüdü ki bir evde hasta oldu mu ailesi hastayı bırakıp kaçıyordu. Ölen ölene, hele fakirler... Na’şların bazısı kimsesizlikten evlerde çürüyüp kalıyordu... Artık şehrin halini siz düşününüz!.. O esnada Han Demir geldi!.. Hastalığı duymuş ve koşmuştu. O hastalara bakmak için sanki semadan inmiş bir melek oldu. -Şakir bütün hayranlık vasıflarını coşarak anlatıyor anlatıyordu; sükûtiliğini unutmuştu.- Evet melek!..

Zira hepsine yetiştii. Hepsine baktı, hepsine koruyucu oldu, hepsini sevdi ve çoğunu iyi etti. Hepsine nasıl yetiştii? El’an müteaccibim... Birine girer, ilâçlarını verir. Banyosunu yapar; sonra oradan çıkar diğere girer. İyileşmemişlerin yemeğini yedirir, hummalıları bekler, ıstırap içindekileri teskin eder, gece uyuyamayanların yanında oturur...

Eczaneye koşar velhasıl her şeyi o yapardı... Günün yirmi dört saatini de onlara veriyordu... Beşeri hiçbir zaaf, hiçbir ihtiyaç, hiçbir yorgunluk onun için değildi. Ah şüphesiz Han Demir o esnalarda insandan yüksek bir şeydi. Onun bu insan üstü cesareti önünde aileler de öbür doktorlar da vazifeleri başına geldiler. Ahaliye korunma usulünü öğretti ve şehri kurtardı. Kurtarmak için benim annem de hastalığa tutulmuştu. Annemi de o kurtardı. İşte Han Demir bizleri böyle her türlü ölümlerden kurtarmak için, cennet gibi memleketini, dünya güzeli İstanbul’u bırakıp gelmiş... O zamandan sonra Han Demir’i kendime hem hoca, hem efendi, hem rehber her şey tanıdım” (s. 86-87) sözleriyle dile getirir.

Belki bakımsızlıktan belki de bulaşıcı hastalıktan dolayı Demir’in hastalanıp gün be gün ölüme yaklaştığı görülür. Genç adam, hasta bedenini Ahunt Ömer’in çocukları babasız kalmasın diye feda eder. Kahraman böylelikle son iyiliğini de canıyla gerçekleştirmiş olur.

3.1.2.1.7. Hoşgörülü İnsan

İncelenen eserlerde genel olarak kalplerdeki katılığı eritip gönülleri birbirine bağlayan hoşgörünün, istismar edilmemesi gerektiği anlatılır. Ayrıca gereğinden fazla gösterilen anlayışın (*Kiralık Konak*’ta) insanı, başkalarının gözünde zayıf ve değersiz kılacağı belirtilir.

Halide Edib *Seviyye Talip*'te, kadınların tahammül sınırının erkeklere oranla daha yüksek olduğunu anlatır. Macide'nin yaşanan tüm olumsuzluklardan sonra eşine saygılı yaklaşımı, hoşgörülülüğünü gösterir. Buna karşın, Talip Bey kendisini terk edip Cemal Bey'le birlikte kendine yeni bir hayat kuran Seviyye'yi tehdit ve dayatmalarla rahatsız eder. Bir başka örnek de Hikmet'in saygısızlığını Avrupa'da model aldığı yöntemle cezalandırmak isteyen Fahir'e karşın buna izin vermeyen Macide'nin anaç tavrıdır. Bu örneklerden hareketle erkeklerin sabır ve tahammül sınırının daha düşük olduğunu söylemek yerinde olur.

Yeni Turan'da da, Osmanlıların yüzyıllarca süren egemenliğinin, onların hoşgörüyü ilke edinmiş yaklaşımına dayandığı belirtilir.

Osmanlı hükümdarlarının gittikleri yerlerin halkını kendi vatandaşlarından ayırmaması, değerlerine saygı göstermesi, yıllarca sürecektir huzur ve hoşgörü ortamının yaşanmasını sağlamıştır. Çeşitli nedenlerle imparatorluk zayıflama sürecine girse de, hoşgörü politikaları hep örnek teşkil edilmiştir.

“Din ve mezhep ayrılığına bakmadan, yüzlerce yıl görülmeyen bir adalet ve eşitlikle, ileriye gören bir politika ile, Osmanlı Türk hükümetini kuruyorlar. Burada bu hükümeti kurmak amaç ve ereğine ne taassup, ne gurur, hiç bir şey karışmıyor.” (s. 33)

Kaya, Yeni Turan'ın ikinci önemli kişisi aynı zamanda sosyal hayatın bizzat içinde olmak isteyen kadınların idolüdür. Onun, muhalefetin başını çeken Hamdi Paşa ile evlenmesi partide büyük şok etkisi yaratması gerekirken, bu durum Yeni Turan camiasında olgunluk ve hoşgörüyle karşılanır. Yeni Turanlılar, gazetelerinde verdikleri küçük bir bölümle durumu belirtir fakat, üzerinde durmazlar. Osmanlı'nın hoşgörü anlayışı çeşitli tarihi kaynak ve vesikalarca bilinen bir gerçektir. Zaten baskı ve zorbalıkla idare edilen bir imparatorluğun yedi yüz yıl kadar hükümdarlık sürmesi akla ve mantığa uygun değildir. Yeni Turanlılar konusuna gelindiğinde ise, bu siyasi müessesinin kurucusu, geliştiricisi, fedaisi... kısacası her şeyi olan Kaya'nın muhalif partinin lideri ile apar topar evlenmesi konusunda, üyelerin yorum yapmaması siyasi bir manevra yahut abartılmış bir hoşgörü anlayışı olarak tabir edilebilir.

Handan'da ise, kocasının sorumsuzluklarını, ihanetlerini hoş gören bir kadın tipi görülmektedir. Handan ruhunun hoş görmediği bu rahatsızlıkları canıyla öder.

Handan güçlü bir aşkla olmasa da parlak bir gelecek ve mutlu sürececek bir aile hayatı için Hüsnü Paşa ile evlenmiştir. Fakat ne var ki, genç kadının beklediğinin tersine kocası kendisine sadakat göstermemiş, mal varlığını da metresiyle zevk ve eğlence içinde tüketmiştir. Karı-koca arasındaki kavgalar, atışmalar, ihanet ve ekonomik sıkıntılarla sürüp gitse de Handan hep alttan alan, kocasının kusurlarını gizleyen her yanlışını hoşgörüyü karşılayan bir tavır sergilemiştir. En büyük zaafı sevme ve sevilme ihtiyacı olan kadının, kocası tarafından uzun süre ilgisizliğe mahkûm edilişi onun hoşgörü anlayışının son noktası olur.

Halide Edib bu eserle, hangi yaşta olursa olsun kadınların, erkeklere nazaran ilgi ve sevgiye gereksinim duydukları anlatmaya çalışılır.

Yazar, *Mev'ut Hüküm*'de geniş ve yumuşak kalpli insanların kendisinden nefret eden kişilerin bile sevgilerini kazanabileceklerini anlatır. Kasım evlenme planları kurduğu Sara'yı Şehzadebaşındaki konağına getirmiştir. Bu konakta amcası ve yengesi de yaşamaktadır. Behire, üvey kardeşi Sara'yı kırıcı sözlerle üzer, alaycı tavırlarıyla küçük düşürür. Bunu öğrenen Kasım, yengesini evden göndermek yerine Sara'yı alarak Erenköy'de yeni bir eve taşınır. Genç adamın kendi evinde münasebetsizliğe neden olan, yok yere sevdiğini inciten insanlara bile hoşgörüyü yaklaşması takdire değerdir.

Bu kavramın en güzel örneğini Kâmi'nin kişiliğinde görmek mümkündür. Yeğeni Atife'ye yakın olmak için evlerine giden genç adam, eski yengesi Sara'nın iğneleyici sözleri ve soğuk tavırları karşısında sessiz, olgun ve anlayışlı tavrını bozmadı. Onun geniş ve yumuşak kalbi, kendisinden nefret eden Sara'nın duygularını tamamen değiştirecektir.

Halide Edib *Ateşten Gömlek*'te Mustafa Kemal'in hoşgörülüğüne dikkat çekmek ister. Zihni Efendi, sevinç ve heyecanından olsa gerek elindeki evrağın ne anlama geldiğini bilmeden Başkomutan'a uzatır. Mustafa Kemal, askerinin raporla ilgili yanlış yorumlarına rağmen ona kızmaz, bununla birlikte neden iyi veya kötü olduğunu açıklamaya çalışır. Heyecandan titreyen askerinin mantıklı yanıtlar verememesini hoş gören Mustafa Kemal'in Zihni Efendi ile olan diyalogu şöyledir:

“- İlk gördüğüm gün, beni ilk gördüğü için mi bilmem, yüzüme sert sert baktı. «- Ne haber, iyi mi fena mı?» dedi. . Şaşırdım: « ... inci grubun raporu.» dedim. «Getiriniz!» dedi. Kaşları çatık okudu; hayli sert «İyi değil, anlamışsınız» dedi. İkinci

gittiğim zaman yüzümü tanıdı, yine: «İyi mi fena mı?», «Pek iyi değil efendim» dedim. «Veriniz» dedi. Dikkatle okudu, bu defa hakiki bir takdir sesiyle: « – Bu iyidir efendi, dedi, okuduğunuzu anlamıyorsunuz.» Sonra müthiş bir açıklama birkaç cümle içinde neden iyi olduğunu anlattı. O akşam başka bir kâğıt daha götürdüm. Girdiğim zaman titriyordum:

– Yine sordu mu?

– Aynı şeyi, «önce fena gibi, sonra iyileşiyor» dedim aldı okudu, sonra yanında gözleri harita üzerinde çalışan İsmet Paşa ile konuştu, konuştu.

Gözü bir aralık bana ilişince kaşları çatıldı ve getirdiği kâğıdı imzaladı. Muhakkak beni çok beğenecek sandım, fakat birden bire ta gözlerimin içine doğru atlı bir tebessüm etti:

« – Al çocuğum» dedi. Ben galiba en iyi haberi en son götürmüş olacağım. Onun herhangi bir rapordan bizim hatırımıza gelmeyen bir şeyler çıkarışı var ki...” (s. 121)

Yazar, *Vurun Kahpeye* romanında ise, kalbi katılaşmış insanların hoşgörünün zerresini bile çok görececeklerini anlatır. Aliye, tüm kötülöklere rağmen Hacı Fettah ve Uzun Hüseyin Efendi’yi affederek, Ömer Efendi’nin idamdan kurtulması için kapılarına kadar gider. Ne var ki kahramanlar genç kızın bu hoşgörölü yaklaşımın görmezden gelerek uzattığı yardım elini geri çevirirler. Hacı Fettah, gözyaşları içinde bıraktığı Aliye’ye hakaret etmekten de geri kalmaz:

“– Sen İblisin halis kızıydın. Yakında nâ-pâk vücudunu şeriat ateşiyile temizleyeceğiz, diye haykırdı. Ve Aliye çıkarken, genç ortaklar bir ağızdan yumruklarını sallayarak:

– Kahpe, kahpe, diye onu teşyî ettiler.” (s. 126)

Hüseyin Efendi de Hacı Fettah’tan aşağı kalmayan söz ve eylemlerde bulunur. Hatta genç kıza ahlaksız teklifler etmekten geri kalmaz. Hoşgörü umuduyla geldiği kapıların yüzüne kapandığını gören Aliye hıçkırıklara boğulur ve şu sözlerle isyanını dile getirir:

“– Ben, diyordu, babamı böyle kurtarmak istesem sana niye geleyim? Sen ne kadar olsa bir Türk ve Müslüman’sın diye geldim. Sen, Damyanos’tan çok fena, daha

çok kâfirsın, eğer ben fena bir kadın olsam, hepimizi Damyanos'a söyler, şu meydanda astırırım.” (s.129)

Reşat Nuri *Çalığışu*'nda, öğretmenlerin öğrencilere, yetişkinlerin ise çocuklara hoşgörülü bir tavır içinde olması gerektiğini anlatır. Mektebe ilk ayak atışında yaramazlık sonucu şişeyi deviren Feride'ye kızmayan Sör, hoşgörülü tavrını her zaman sürdürür.

“Mektepte ben, bu vazoya benzemez daha neler kıracaktım. Evdeki haşarılığım orada devam ediyordu. Bu sörler ya hakikaten melek gibi sabırlı insanlardı, yahut da benim hoş bir tarafım vardı. Yoksa başka türlü benim kahrımı çekmek mümkün değildi.” (s. 22) diyen Feride böylelikle “Çalığışu” ismini hak edecek bir kişilik özelliğini sergilemiş olur. Feride'nin haşarı ve hırçınlıklarının teyze ve kuzenleri tarafından da anlayışla karşılandığını söylemek mümkündür. Genç kızın art niyet taşımayan, huysuzluk ve taşkınlıkları kendisini sevenlerce hep hoşgörü ile karşılanır.

Yakup Kadri *Kiralık Konak*'ta, yaşı geçkin insanların gençlere oranla daha anlayışlı bir tutum içinde olduğunu anlatır. Romanda, tüm olup bitenlere rağmen damadına sevgi ve şefkat elini uzatan Naim Efendi ile kimseye haber vermeden Avrupa'ya kaçan kızını affeden Servet Bey, bu değerlerin örnekleridir.

Servet Bey, evden kaçan kızına önce öfke duysa da sonradan geleceği konusunda kaygılanır. Gözü yaşlı baba, uzun bir süre sonra da kızını özlediğini fark ederek, ondan gelen haberleri büyük bir heyecanla bekler. Seniha'nın dönüşüyle de hiçbir şey yaşanmamış gibi evladını bağrına basar.

Yazar, *Nur Baba*'da ise, insan haysiyetini ve şerefini rencide eden, aşağılama ve hareketlere “Eyvallah!” (s.157) demenin hoşgörüyle bağdaştırılmaması gerektiğini vurgular.

Nigâr Hanım kabristanı gezerken çok sevdiği Miralay Hamdi Bey'in mezarına yaklaşır ve onun ince ruhlu, gülmeyi ve güldürmeyi seven mizacını hatırladıkça duygulu anlar yaşar. Hamdi Bey'in: “Ne itseler ana şakir, ne kılsalar ana şâd” (s. 157) felsefesini düşündükçe sevgi ve merhamet dolan kalbi, tekkede hakaretlere ve aşağılamalara maruz kaldığı zamanlarda bile “Eyvallah, eyvallah kardeşim, kimse ile devam yok; eyvallah!” (s. 157) sözlerini hatırladıkça öfke ve nefretle dolar.

Genç kadın merhumun kişiliğini takdir eder, fakat hoşgörü anlayışını benimsemeyen, “Eyvallah!.. Bektaşiliğin felsefesi bu değil mi? Hep bu kelimenin ifade ettiği mânadan çıkmıyor mu? Eli kalbin üzerine koymak, başı öne eğmek; tevazuun, mahviyetin [alçakgönüllülüğün] ruhanî zevkine nefsinin terk etmek; hakarete, eza ve cefaya, küfre karşı: ‘Eyvallah, eyvallah!’ demek! Tarikatın bütün sırrı, bu yüksek gayeye ermekten başka ne olabilir? Nigâr Hanım, bu ruhî haletin haricinde diğer bütün haletleri, meşum ve tahammül edilmez buluyordu. Nedir, o birtakım nefis sevgisi, haysiyet şeref kaygıları içinde çırpınanlar? Kimdir, ne zavallıdır o bedbahtlar ki, Ziba Hala gibi bütün hayatları gururun sarsıntılı ile geçmiştir? Sevmek yerine sevilme istemişlerdir. Kiskanmışlar, bağırılmışlardır ve mağlup olmak, galebe çalmak gibi bir takım boş şeylere inanmışlardır.” (s. 157-158)

Refik Halit Karay *İstanbul’un Bir Yüzü*’nde, kocasının her kaptısını ve şımarıklığını tolere etmesini isteyen Seniha’nın içinde bulunduğu durumu anlatır. Yazar, hoşgörünün sınırlarını zorlamamız ve başkaların sabrını taşırmamız gerektiğini vurgular.

Şöhret ve zenginliğin en tepesine çıktıktan sonra çeşitli serüvenlerle (eniştesinden dolayı evden atılma, hizmetçiliğe başlama, evin büyük ve küçük beyi tarafından taciz edilme, kunduracı ile evlenme, kayınpederinin namusuna göz dikmesi...) dibe vuran Seniha, sonunda Basralı zengin bir adam ile evlenir. Genç kadın yaşadıklarının intikamını alıyormuşçasına münasebetsizlik ve şımarıklıkta sınır tanımaz:

“İs’af edilmeyen (yerine getirilmeyen) hiçbir arzusu yok... Kış ortası meselâ çilek istiyor, akşama buldurulup önüne koyuluyor. Yazın Çamlıca’ya taşınıyorlar, hanımefendi sıkılıyor, bir ay geçmeden Büyükdere’ye naklolanıyor, oranın da havası ile imtizaç (uyuşma) edilemiyor, Büyükdere’ye geçiliyor. Hülâsa bir mevsimde dört yer değiştiriliyor. Seniha gene memnun değil, biçare Araba yapmadığı eziyet kalmıyor, odasına kapanıyor, adamcağızı yanına sokmuyor, evi hekim, hoca ile dolduruyor, sinirlerine ârız olan hastalık gün geçtikçe artıyor. Şımarıklığın son perdesi... Mesela kocasını görür görmez, çılgık çılgıca haykırmaya başlıyor:

– Git herif gözümün önünden, defol!

Öbürü hiç kızmıyor, itiraz etmiyor, silinip kayboluyor. Sonra, biraz geçince çağırıyor; af diliyor, şaklabanlıklar ediyor, derken birden değişiyor:

– Neye yanıma geldin, ne arıyorsun burada?

Arap çetrefil lisanıyla izah etmeye çalışıyor:

– Çağırıldı sen, geldi ben, el afuv, el afuv!” (s. 155-156)

Karısının bir dediğini iki etmeyen, her kahrını çeken adam, kaprislerine daha fazla dayanamayarak bir gün Seniha’yı aldığı gibi kapının önüne koyar.

Ömer Seyfettin *Yalnız Efe*’de hoşgörünün de bir sınırı olduğunu, bu sınırın aşılmaması gerektiğini vurgular. Kezban, babasının katilini ve azmettiricisini bilmesine rağmen haklı mücadelesini öncelikle hukuksal düzlemde vermek ister. Oysa meydanın zalim ve zorbanın insafına bırakıldığı bir sahada adaletin ne kendisinden ne de tecellisinden bahsedilebilir. Şikâyetinin dikkate alınmamasıyla beraber kendisinin itilip kakılarak dışarıya fırlatılması, acı ve nefretini bastırmakta zorlanan kahramanın hoşgörü sınırlarını tükenme noktasına getirir.

Aka Gündüz *Aysel* romanında, koşullara bağlı olarak doğru olduğuna inanılan söz ve eylemlere hoşgörüyle yaklaşılması gerektiği belirtilir. Günahsızın Veli, Hacı Nazif’in oğluna zarar vermesinden korkarak hem oğluna hem de Aysel’e yalan söyler. Amacı, gençlerin kaçmalarına engel olmaktır. Ali, sevdiği hakkında kendisine söylenen yalanlardan dolayı çok üzülmüş olsa da sonradan babasının kaygılarını anlayışla karşılar.

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*’da, hoşgörünün makam ve mevkiye bağlı olmayan, insanın özünden gelen bir değer olduğunu anlatır. Ayrıca insanın, çocuklara hoşgörü limitini yüksek tutmasının onları sevecen kılacağını ve toplum nezdinde itibarını yükselteceğini belirtilir. Suat Paşa’nın kucağına çıkan ve ona “Paşa Baba” diyen Salih’i bağrına basıp evlatlık edinmesi, hatta “Küçük Paşa” unvanıyla konumunu yüceltmesi onun hoşgörülü tutumunun bir sonucudur. (Bkz. *Küçük Paşa*, s.38-39)

Müfide Ferit *Aydemir* romanında, hoşgörünün kimi zaman barış ve huzurun anahtarı olduğunu söyler. Romanda, her durumda soğukkanlılığını ve sağduyusunu muhafaza eden Demir’in, muhtemel birçok tartışma ve arbedenin önüne geçtiği anlatılır. Türklere yaptığı baskı ve eziyetlerden dolayı Rusların zulme uğradığını görmeyi arzulayan Marangoz Ali’nin düşüncesine karşın Demir, düşmana bile hoşgörüyle yaklaşan bir tutum içinde olduğunu gösterir. (Bkz. *Aydemir*, s. 90)

Demir aynı ülkü etrafında birleşen insanların öfke ve kırgınlıklarını tatlıya bağlanması gerektiğine inanır. Bu vesileyle kendisini hasta yatağında dondurucu soğukta bırakıp, ziyaretine gelmeyen Hasan'a öfkelenen Ahmet'i yatıştırarak hoşgörülü ve sağduyulu olmaya davet eder. Ayrıca aleyhine vaazlar veren Ahunt Ömer'e merhametle yaklaşarak onu yandaşlarından biri olarak kabul eder.

3.1.2.1.8. Arkadaşlık ve Dostluğa Değer Veren İnsan

Montaigne gerçek dostluğu ruhların kaynaşması, dostları ise bir bütünün iki ayrı parçası olarak görür: “Benim anlattığım dostlukta ruhlar o kadar derinden uyuşmuş, karışmış, kaynaşmıştır ki onları birleştiren dikişi silip süpürmüş ve artık bulamaz olmuşlardır... Her işte onun yarısı, ikinci yarısı olmaya o kadar alışmışım ki şimdi artık yarım bir varlık gibiyim.”²¹³ der. Hilmi Ziya Ülken ise, “denklik” kavramının vurgusunu yaparak “Dostluk bağışlanmaz, kazanılır. Dostluk para ile satın alınmaz; bir lütuf ve ihsan gibi verilmez. Fakat insan o mertebeye erince zaten başka bir dil kalmayacaktır... İnsan, affettiği, acıdığı ve kendisinden bir şey umduğu kimsenin dostu değildir. İnsan, kendisiyle bir köle ve bir alt rütbeli gibi konuşan kimsenin dostu değildir. İnsan, kendine bir tanrı gibi bakan ve kendini yüksek gören kimsenin dostu değildir... Dostluk bir miskinhane ve bakımyurdu değil, ruhunda sağlık olanların, sevmesini bilenlerin, özgür kişilerin birleşmesidir.”²¹⁴ görüşünü savunur. İnsanlar arası ilişkide çok önemli bir role sahip olan bu değerın eserlerdeki algılanışı ise, şöyledir:

Halide Edib çocukluk yıllarından itibaren başlayan tanışıklığın ortak noktaların çokluğu ile sarsılmaz bir kaleye, yıllara meydan okuyan bir çınara dönüştüğünü anlatır. Yakup Kadri insanı kötü alışkanlıklara sevk eden kişilerin dostluk maskesine itibar edilmemesi gerektiğini belirterek, dost seçiminde insanın ihtiyatlı davranması gerektiğini vurgular. Reşat Nuri, dostluğun şık bir ambalajda insana sunulmadığını, istedikten sonra her insanla dostluk köprüsünün kurulabileceğini anlatır. Ömer Seyfettin dostluğun maddi değerler üzerinde yükselemeyeceğini belirtirken, savaş günlerinde başlayan arkadaşlığın uzun soluklu olduğuna dikkat çeker. Ebubekir Hazım, çocukların hayvanlara olan ilgisine dikkat çekerek iki varlık arasında güzel bir etkileşimin olabileceğini belirtir. Müfide Ferit ise, öğretmen- öğrenci ilişkisinin dostluğa dönüşebileceğini dile getirir.

²¹³ Montaigne (1996), *Denemeler*, Türkçesi: Sabahattin Eyupoğlu, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 53-54

²¹⁴ Hilmi Ziya Ülken (2004), *Aşk Ahlâkı*, Dünya Basımevi, İstanbul, s. 193

Halide Edib *Seviyye Talip*'te, insanlar arasındaki güçlü ilişkilerde, çocukluktan itibaren başlayan yaşanmışlıkların payı olduğunu anlatır. Ayrıca nefret ettiğimiz insanlarla bile günün birinde güzel dostlukların kurulabileceğini vurgular.

Seviyye, Fahir ve Numan arasında temeli çocukluk günlerine dayanan bir arkadaşlık ilişkisi vardır. Numan, en zor günlerinde Fahir'in yanında yer alır. Seviyye'yi unutması ve yuvasına dönmesi için ona yardımcı olur. Amcasını terk eden genç kadına dil uzatanlara öfkesiyle yanıt verir. Karısının dahi bu konuda yorum yapmasına müsaade etmez.

Macide başta önyargıyla yaklaştığı insanların arasına girer girmez onlarla kaynaşır. Numan kendisine iyi bir piyano hocası bulma konusunda rehberlik emiş, bir zamanlar kıyafet ve davranışlarıyla küçümseyip yadırgadığı Seviyye, Samime gibi insanlar için onun en yakınındaki isimler olmuştur.

Halide Edib, güçlü ve köklü insan ilişkilerinde çocukluktan itibaren başlayan yaşanmışlıkların payı olduğunu belirtirken, ön yargılar sonucu olumsuz vasıflar yüklediğimiz insanlarla güzel dostlukların kurulabileceğini anlatmaya çalışır, kısacası bir zamanlar nefret ettiğimiz insanlar daha sonra sevdiklerimiz olabilirler.

Halide Edib *Yeni Turan*'da ülkü birliğinin yanı sıra kafa, ruh ve gönül birliğinin insanları dost ekseninde topladığını anlatır. Ayrıca yaşlı erkek-kız çocuğu arasındaki dostluk örneğiyle de bu kavramın, yaş ve cinsiyet faktörüyle sınırlı tutulmaması gerektiğini belirtir.

Kaya, Sungur ve Oğuz'un biraraya gelmeleri, Yeni Turan için güçlerini birleştirmeleri aynı zaman da güzel bir insani ilişkisinin de başlangıcı olur. Kaya ile Oğuz canını feda edecek kadar birbirlerine değer verirler. Sungur, Oğuz'un son dakikalarında başucunda duran ve gözyaşlarına engel olamayan dostudur. Çocukluk arkadaşı Meryem de Oğuz'u son yolculuğuna uğrayan insanlar arasındadır.

Babası Lütfü Bey ile Hamdi Paşa arasındaki siyasi çekişmeler sonucu biten dostluğa rağmen Samiye (Kaya) bu aile ile bağlarını koparmaz. Saçları ağarmış Hamdi Paşa ile Samiye arasında güzel bir dostluk yaşanır. Paşa, küçük kıza o denli alışmıştır ki, onun mahalleden ayrılması, yüreğini sızlatır.

Yazar, *Handan*'da ise, dostluk kavramı için yaşın, kan bağının, cinsiyetin çok da önemli olmadığına dikkat çeker. Handan erişkin bir genç durumuna geldiği zamanda bile diğer hemcinslerinin aksine erkeklerle bir arada oturup onlarla sohbet etmekten çekinmez. Babasının ihtiyar arkadaşıyla dost olan kahramanı bağrına basan insanlar eve ayak bastıklarında ilk sordukları kişi, Handan olur. Hepsiyle ayrı ayrı ilgilenen ve onların sempatisini kazanan genç kızın yaşlı arkadaşlarından en sevdiği Selim Bey'dir. Handan'a olan aşkı uğruna intihar eden Nâzım'ın amcası olan Selim Bey senelerden beri yalnız yaşayan, sanatla uğraşan nazik bir salon adamıdır.

Handan'ı dilinden düşürmeyen Neriman evliliğinin ilk günlerinde eşinin bile kendini kıskanmasına neden olur. "En çok bana gurur veren şey nazarlarının her gün bana yakın bir muhabbetle parlaması ve eskisi kadar Handan'dan bahsetmemesi olur. Çünkü Neriman'ın hayatında bu kadar kati bir hükümle yaşayan bir dostu azıcık kıskanıyordum." (s. 17)

On dört sene önce başlayan bu dostluk hem kalpleri hem de ruhları birbirine bağlamıştır. Neriman, Handan için, "ninem, kardeşim, dostum, çocuğum, her şeyim..." (s. 33) dediği varlığıdır.

Sosyalist çizgide bulunmaları ve ihtilalci bir tutum içinde olmaları Refik Cemal, Server ve Nâzım'ı bir araya getirmiştir. Arkadaşının ölümüne neden olması, Refik Cemal'in Handan'dan nefret etmesine yol açar. Server, aralarında mesafeler olmasına rağmen, Refik Halit'in hayatındaki her aşamayı ve kalbindeki her duyguyu bilen dostudur.

Halide Edib *Mev'ut Hüküm*'de, ekonomik yapının çocuklar arasında kurulacak muhtemel bağlara engel teşkil etmediğini ve sosyal sorumluluk projelerinin insanı aynı kutuplarda toplayarak sağlam birlikteliklere yol açtığını anlatmak ister. Atife zengin ve ilgisiz, Mehmet ise değerbilir fakat yoksul bir ailenin çocuğudur. İkisinin buluşma noktası Kasım olur. Çocuklar dostluğa giden yolda güzel ilişkiler yaşarlar.

Kâmi'nin hastanede çalışmaya başlaması şahsına yönelik ön yargıların kırılmasına neden olur. Buzların erimesiyle iki insan –Kâmi ve Sara- temeli insanlara yardım etmeye dayalı bir dostluk inşa ederler. Bu ilişki, Kâmi'nin eski yengesine özel hisler taşımasıyla farklı bir boyuta gelir.

Halide Edib'in bir diğeri olan *Ateşten Gömlek*'te, aynı saflarda bulunmanın, ortak ülküye hizmet etmenin büyük dostluklara kaynaklık edeceği anlatılır. Ortak amaç uğruna bir araya gelen bütün kahramanlar arasında örnek bir kaynaşma ve bağlılık vardır. İsimleri, ünvanları ve nereli oldukları tahsilleri... bir yana bırakılarak "vatan sevgisi" ekseninde toplanan kahramanlar yeri geldiğinde birbirlerinin dostu, kardeşi, sırdaşı olurlar.

"Karşıdan bir tek kişi cansız, sazlar arasında kalmıştı bizim arkadaşlardan birinin bacağında bir kurşun geçti. Ayşe hemen yükünü açtırdı; tentürdiyot, pamuk ve sargı çıkardı. Yarayı sardı. Tekrar hepsinin gözlerinde ibadete benzer bir sevgiyle çevresinde toplandılar... Avlunun yanından geçerken herkes Ayşe'nin yüzüne bakıyordu. Fakat o sararmamıştı bile ve bunu Ahmet Rıfki müfrezesi hiç unutmadı. Her köyden geçtiğimiz zaman birkaç köye gidiyor, cebinde yumurta, peynir ne bulursa Ayşe'ye getiriyorlardı. Sonra hepsi birden tabakasını çıkarıp tütün ikram ediyorlardı. Ayşe hepsine bakıyor, hatırları kalmasın diye gözlerini kapıyor, elini uzatıyor, birini alıyordu." (s. 61)

Peyami-Salim ilişkisinden hareketle bu bağın savaş sonrasında bile devam ettiğini söylemek mümkündür.

Vurun Kahpeye adlı eserde, kafa ve yürek birliğinin yaş ve konum uyumundan daha etkili olduğu anlatılır. Kendisine Ömer Efendi ile ilgili haberler getiren, nişanlısıyla buluşmalarını sağlayan Durmuş ile Aliye arasında oldukça güzel bir ilişki vardır. Aliye'nin öğrencisi olan küçük kahraman, ona bir kardeş gibi bağlanır. Karargâha girip, eve geç kalmasından korku ve endişe duyar. Yüreğini yakan linç girişimini an be an izler. Onu sevenler ile birlikte Aliye'yi mezarına gömer. Bu olay, Durmuş'un kalbinde silinemeyen bir acı olarak kalır. İnsanlardan uzaklaşan zavallı çocuk, günlerini Aliye'nin öldürüldüğü yerde geçirmeye başlar:

"Bir küçük oğlan, her gün kasabanın kapılarında dolaşıyor, gelenin gidenin yüzlerini acı ve mustarip mavi gözleriyle arıyordu. Elleri kirli, yanakları sarı ve zayıf, gözleri sıtmalı, arkası lime lime mintanlı bir küçüktü. Onu ne dayak, ne korku, kasabanın kapılarından alıyordu. Amcası dükkânda çalıştırmak için onu dövmekten bıkmış, annesi her gün incelen, sararan yüzün verdiği merhamet ve şefkatten onu kendi haline terk etmişti." (s. 179)

Onun bu durumu kahramanın, arkadaş acısını henüz dindiremediğini, benliğinde korkunç bir iz bırakan travmayı atlatamadığını gösterir.

Reşat Nuri *Çalikuşu*'nda, arkadaşlık ve dostluk kavramının yaşa dayalı olmadığını, yanı başımızdakilerle mutlu olmasını bilmemiz gerektiğini anlatır. Nitekim yola yalnız çıkan Feride otelde tanıştığı Hacı Kalfa ve Manastırlı Kadın ile güzel bir ilişki kurar, öğrencisi Munise'yi evladı gibi benimser.

Arkadaşının isteği üzerine Feride'yi görmeye gelen siyah çarşafli kimliği belirsiz kadın, Münevver'in Kâmran'la aşk yaşadığını, genç adamın bir başkasıyla evlenmesi üzerine hasta olan bedenini, daha fazla yaşayamayacağını belirterek, Feride'nin nişanlısından ayrılmasını ister.

“Gerçi Münevver, bunca senelik arkadaşım. Fakat, siz de çok iyi ve bu işte tamamıyla suçsuz, günahsız bir genç kızsınız. Onun için size de acırsam...” (s. 113) diyen kadın böylelikle arkadaşının mutluluğunu temin ederek, onun birkaç yıl daha yaşamasına da katkıda bulunmuş olur.

Otelde kaldığı sıralarda Hacı Kalfa'yla muhabbetini ilerleten Feride onunla yalnızlığını bir nebze olsun dindirir. Genç kızın yine otelde tanıştığı Manastırlı Kadın ise: “Manastır'da epeyce zengin bir adamın kızımıymış. Haline göre bağları, bahçeleri, öküzleri, inekleri varmış. Babasının kapısında üç beş fukara doyuyormuş. Manastır'ın belli başlı beylerinden birçoğu onu istemiş. Fakat cahillik bu ya, o: ‘İlle kılıçlı zabite varacağım’ diye tutturmuş. Keşke, anası ona yüz sopa vurup o beylerden birine verseymiş. Lâkin, o biçare kadın da başına geleceği ne bilsin! Tutmuş, bir tanecik kızını belindeki kılıçtan başka malı, mülkü olmayan bir mülazıme vermiş. Hürriyete kadar şöyle böyle geçinmişler. Komşum 31 Mart'ta Hareket Ordusu'yla, İstanbul'dan dönen bir ahabtan, kocasının (B.) de bulunduğunu ve bura yerlilerinden bir kadınla evlendiğini haber almış. Eh, olur ya; şeriatımız dörde kadar izin veriyor. Zavallı komşum, biraz ağlayıp sızladıktan sonra üç çocuğunu almış ve buraya gelmiş. Gelgelelim, kocası bu işten hiç memnun olmamış. Ne vaktiyle yalvara yalvara aldığı karısı, ne ciğerpare evlatçıklarını gözü görüyor, onları tersyüzüne Manastır'a çevirmek için ısrar ediyormuş. ‘Bunca senelik karınım. Etme bana bu cefaları’ diye ayaklarına kapandığı, köpekler gibi yalvardığı, bir türlü kendisini de burada alıkoymaya razı edemiyormuş.” (s. 151-152) sözleriyle anlatılır.

Sör Mektebi, Feride için yalnızca bir eğitim yuvası değil, sağlam ve köklü dostlukların kurulduğu bir arkadaş kulübüdür aynı zamanda. Bir tesadüf sonucu Feride ile Kristiyan'ın karşılaşması, gazeteci eşinin:

“– Matmazel, çok bahtiyarım, dedi. Bilir misiniz, biz hiç yabancı değiliz. Kristiyan, sizden o kadar çok bahsetti ki... Hatta o, sizi takdim etmeseydi de ben Çalıkuşu'nu tanıyacaktım. Mektepte arkadaşlarınız ve hocalarınızla beraber çıkmış bir grup fotoğrafınız vardı. Orada çenenizi Kristiyan'ın omzuna dayamıştınız. Görüyorsunuz ya, sizi ne kadar tanıyorum.” (s. 242) sözleri Feride'yi yalnızca duygulandırmaz, ayrıca hep yokuşa sürülen, ağırdan alınan resmi muamelelerin de hızlanmasını sağlar. Bu muhabbete tanıklık eden Maarif Müdürü Feride'yi bir köye göndermek yerine merkezde iyi bir okula tayin eder.

Evlalık olarak benimsediği Munise, Feride'nin en büyük dostu olur. Feride küçük kızı o kadar benimsemiş olacak ki ölümünde kırk gün sonra ancak kendine gelir. En zor günlerinde yanından ayrılmayan Dr. Hayrullah Bey'i de unutmamak gerekir. Arkadaşlık kavramının kişiye olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz yansımalarının da olabileceği üzerinde durulur. Musiki hocası Yusuf Bey'le her geçen gün büyüyen dostluğu, hasta adamın ölümüyle çeşitli tatsız dedikodulara neden olur. Ayrıca Nazmiye adlı meslektaşına güvenmesi sonucu yaşadığı tatsız olaylar, arkadaş seçimi konusunda daha temkinli hareket etmesini sağlar.

Kıralık Konak'ta Seniha nezdinde insanın iyi ya da kötü bir karakter kazanmasında arkadaşların büyük etkisi olduğu ve güzel kaynaşmaların ruh birliktelikleriyle (Hakkı Celis ile Naim Efendi) ilgili olduğu anlatılmak istenir.

Seniha'nın kişiliğinin oluşmasında okuduğu romanların, babasının ve mürebbiyesi Madam Kronski'nin yanı sıra arkadaşlarının da payı büyüktür. Naim Efendi, bütün değerleri eğlenmek üzerine kurulu olan bu insanları: “ ‘Evet, evet. Ben de en ziyade buna seviniyorum. Doğrusu, kızın huyunu bozan bütün bu münasebetsiz kimselerdi. İlle o iki kız kardeşler yok mu? Ne sinsisi, ne içlerinden iğnelidirler, bilmez misiniz? Sonra Belkıs, mebusun karısı Belkıs Hanım... Nişantaşı'nda kiminle görüştüysem, bana, Seniha'nın bu kadınla düşüp kalkmasına hayret ettiğini söyledi. Meğer yapmadığı yokmuş. Diyorlar ki nerede ise büyük bir rezaletle kocasından boşanacakmış. Evine girip çıktığı saatler bile belli değilmiş... Adamcağız ağzını açıp

bir şey söyleyecek olsa: ‘A, ne yapayım, ruhumu besliyorum. İnsan yalnız vücuduyla yaşayamaz ya!’ diyormuş.” (s. 92-93) sözleriyle eleştirir.

Ayrıca arkadaşça başlayan Seniha-Faik ilişkisi mutsuz bir gönül macerasına dönüşür. Her iki taraf da ağır bedeller öder. Öte yandan aralarında epeyce yaş farkı olmasına rağmen ruhların uyumundan olsa gerek Naim Efendi ile Hakkı Celis arasında örnek bir arkadaşlık ilişkisi vardır. Hakkı Celis, yaşlı adamı öz torunlarından daha çok ziyaret ederek yalnızlığını gidermeye, sıkıntılarını dindirmeye çalışır. Naim Efendi de yeğenini hem bir yakını hem de dostu gibi benimser. Öyle ki yaşlı adam, cephedeyken onunla ilgili kötü haberlerin kendisine verilmemesini, buna dayanacak kalbinin olmadığını söyleyerek genç dostuna duyduğu sevgiyi dile getirir.

Nur Baba'da ise, kişiye kötü alışkanlıklar kazandıran insanın gerçekte samimi ve güvenilir bir arkadaş olmayacağını altı çizilir. Safa Efendi'nin torunu Nigâr Hanım beş-altı yıl içinde tekkedeki itibarını kaybedip, sıradan hâle düşünce yitirdiklerine üzülen büyük bir pişmanlık duymaya başlar. Tekkenin emektar aşçısı Çınarî'nin getirdiği esrar ve afyon hapları genç kadının sıkıntılarını unutup, aşçı ile sıkı fıkı dost olmasını sağlar. Ruhundaki azabı bir süreliğine dindiren uyuşturucuyu sigara veya kahve içine atıp tüketen kahraman, bunu herkesten gizlice yapar. Çınarî, Macid'in Nigâr'a ulaşmasını ve onunla görüşmesini de sağlar. Diğer mürşitlerin haberi olmadan gerçekleşen bu buluşma neticesinde genç kadın, hem akrabası hem de yakın bir arkadaşı olan Macid'in teklifine kayıtsız kalır. Nigâr'ın çocuklarını istemeyip, dergâhı seçmesinde Çınarî'nin ve onun getirdiği hapların etkisi büyüktür.

Refik Halit Karay *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde çocukluk günlerinden başlayan ve zamanla aşka dönüşen ilişkiye dikkat çeker. İsmet ve Kâni'nin karşılaşmaları çocukluktan bu yana arkadaş olan kahramanları mutlu eder. Aynı konakta ve mahallede yaşamanın bıraktığı birçok anıyla geçmiş günlerin rüzgârına kapılan gençler bir an durgunlaşırlar:

“Nasıl fırtına kopmadan evvel hava ağırlaşır, yüklü, yatkın bir hale gelir, sademeyi (çarpışmayı) uyuşukça beklerse bizim vücutlarımız da biraz sonra kendisini sarsacak, harap edecek olan buluşmanın şimdiden tesirini duymuş, garip bir gerginlik içinde şuursuzlaşmış, dalgınlaşmıştı. Fırtınayı bekleyen bir orman gibi derin bir sessizlik ve enginlik içinde, biraz sonra dallarımızı, gövdelerimizi sarsıp hırpalayacak

olan o haşin, fakat lüzumlu sademeye (çarşımaya) istekli, itaatli bir durgunlukla muntazırdık (bekliyorduk). Evvelâ sınırlarımızın üzerinde toplanıp katılmış olan şu fırtınayı geçirmek, rahatlamak lâzımdır. Ancak ondan sonra yumuşayıp durulur, iki arkadaş gibi konuşabilirdik. Zaten ne zaman yan yana gelsek, senelerden beri bu, hep böyle olurdu, vücut vücuda buluşmadan, fikirlerimiz işlemiyor, sohbet edilemiyordu. Musafaha (özel bir selamlaşma) eder gibi biz, daima bununla başlıyorduk...

Bulanık sular gibi durulmamız için, evvelce iyi karıştırılmamız lazımdı.” (s. 22-23) şeklinde anlatılan sözlerden hareketle gençler arasında sosyal bir arkadaşlıkla birlikte özel bir paylaşımın da olduğunu söylemek mümkündür.

İsmet ile Şayan da çocukluktan beri tanışmaktadırlar. Kâni, İsmet’ten eşi Şayan’ı ziyaret etmesi konusunda ısrarcı olur. Kâni ile afrodizyak ilişki yaşamaktan çekinmeyen İsmet’in, Şayan’ı ziyaret etmesi arkadaşlık ilişkilerinin ne denli bayağılaştığını gösterir. İshak Bey’in kimseye haber vermeden kaybolup aylarca görünmemesi konağa yerleşen Besim Bey’in keyfini kaçırmaz. Hatta yüz­süz adam, arkadaşı hakkında:

“– Vallahi Valide Hanım, ben bu delinin işine karışmam, ipi ile kuyuya inilir mahlûk değildir ki... Hele biraz bekleyin, yakında iğne yutmuş köpeğe döner, gelir...” (s. 55) sözlerini büyük bir rahatlıkla söyler.

Ömer Seyfettin *Efruz Bey*’de, maddi değerler üzerine inşa edilen arkadaşlığın uzun soluklu olamayacağını anlatır. Efruz Bey insanlık felsefesini: “... insan hür olunca müsavi olur. Müsavi olunca kardeş olur. Din farkı, millet farkı kalmaz. Hürriyet karşısında böyle şeylerin hiç ehemmiyeti yoktur. Hele ‘milliyet’ kadar budalalık olamaz. Sakın böyle bir iddiada bulunmayınız.

İnsanların hepsi hürdür. Kardeşdir. Müsavidir. Artık ayrılmaya mâna var mı? Birbirimizin lisanını bilmiyorsanız ‘esperanto’ dilini öğreniniz. Haydi, hepiniz birleşiniz. Sevişiniz, ‘bilâ tefrîk-i cins-ü mezhep’ bayrağının altında gelmeyenler müstebitlerdir. Onlar bizim düşmanımızdır. Bırakınız onları mabetlerine gitsinler. Bizim cinsimiz, bizim mezhebimiz birdir: İnsanlık... Haydi öpüşünüz. Vâhi fikirleri, bâtil itikatları vahşîlere, yamyamlara bırakınız. Medeni olmaya çalışınız...” (s. 58-59) şeklinde anlatmasına rağmen arkadaş çevresini asil görünümlü zengin insanlardan seçmeye özen gösterir.

Ona göre asillik sadece fikirde değil, kendisi gibi köklerinde, ecdadında, taşında, toprağında, kanında, etinde, sınırlarında, böbreklerinde, iliklerinde... kısacası varlığının her zerresinde olmalıdır. Evinde çaya davet ettiği dört mektep arkadaşından en çok sevdiği bir Arap şeyhinin oğlu olan Azizüssücuüfüzzırtaf 'tır. Arkadaşının bir şeyh ve prensten daha büyük ve krala yakın babasının sarayını altın motifli filleri, içi cıva dolu havuzlarda yüzen sandalları, Hint, İran gibi çeşitli diyarlardan getirilmiş kızlara sahip olduğunu duyunca Efruz'un ona olan sevgi ve muhabbeti daha da artar.

Efruz'un arkadaşlık ve dostluğa yüklediği anlamlar "Evine asillerden, paşazadelerden başkasını kabul etmezdi. Kibar, zengin, asil bir aile içinde alafranga terbiye alarak büyümeyenler salonlara kabul edilmeye lâyık değildiler. Çünkü bunlar ne kadar yüksek mevkilere geçseler, hattâ mebus olsalar, yine 'âdab-ı muaşeret' denilen kaidelere, usullere kendilerini uyduramazlar, çizgili pantolonun altına sarı potin giymek nezaketsizliğin irtikâp ederlerdi. Hele başlarından feslerini çıkarıp kapının yanındaki portmantoya bırakmamaları, salona, sokağa çıkar gibi fesle girmeleri tahammül olunur rezaletlerden değildi. Çayı tıpkı Şehzadebaşı'ndaki çayhanelerdeki Türklerin tavrıyla içerlerdi. Likör kadehini tutmasını, bisküvi almasını bilmezlerdi. Yemek yemesini, çay içmesini, reverans yapmasını bilmeyen insan mıydı? Halbuki bir salona ancak medeni sayılabilecek alafranga beyler girebilirlerdi. Efruz Beyin çocukluğunda Galatasaray Sultanisinde tanıdığı arkadaşlarının hemen hepsi böyle 'distinguè', böyle medenî idiler. Hususiyle bugünkü davetli arkadaşları; hepsi asildi. Biri krala yakın bir prens, diğerleri de kont, marki sayılabilirlerdi. Hepsi terzi Mir'de giyinirlerdi. Küçük parmaklarındaki uzun tırnaklarla o kadar bedî'i bir tarzda şakaklarının yanlarını, burunlarının uçlarını kaşırlardı ki... Kendilerini görüp asaletlerine hükmetmemek mümkün değildir." (s.73-74) sözleriyle tanımlanabilir.

Azizüssücuüfüzzırtaf dışında zengin bir dizantericinin oğlu olan Nermin Bey, ceddini lordlara dayandıran ve Prens unvanı alan Müzekki Bey, kendisinin bir semavi aileden geldiğini iddia eden Kâmuran Bey, Efruz'un diğer asil dostlarıdır. Kendini seçkin olarak gören bu insanlar, Zırtaf'ın kumarbazlıktan tutuklanması üzerine bir daha bir araya gelmezler.

Eserde mal, para, unvan ve şöhretle tanımlanan asalet kavramına dayalı ilişkilerin sağlam bir zemin teşkil etmediği vurgulanmaya çalışılmıştır. Ayrıca ilgi ve

beğeni uyandırmak adına söylenen desteksiz yalanların insanı komik duruma düşüreceği de belirtilmiştir.

Yalnız Efe'de ise, cephede omuz omuza savaşan insanlar arasındaki güzel kaynaşmalara, sağlam bağlara yer verilir. Hocayı ziyarete gelenlerden biri de, Hacı Durmuş'tur. Birbirilerini Sivastopal'dan tanıyan kahramanlar bir araya geldiklerinde savaş anılarını yâd ederler. Rus generalinin şapkasını ve kılıcını aşırıp Türk ordugâhına getirerek bu başarısından dolayı, "Cin Durmuş" (s.11) lakabını alan Hacı Durmuş, Hoca'nın yirmi sene evvel Kumdere'ye yerleşmesine vesile olmuş sadık dostlarındandır.

Aka Gündüz, arkadaşlık ve fedakârlık ilişkisine vurgu yapar. *Aysel* romanında, gerçek dostluğun ancak kötü ve dar günde anlam kazandığını ve fedakârlık temeline oturduğunu anlatmak ister.

İlçe Kaymakamlığında çalışan Mehmet, Ali'nin eski mektep arkadaşıdır. Mehmet, arkadaşının Kaymakam'la görüşmesini sağladığı gibi olmak istediği gerdanlığı için de Ali'ye borç para verir. Hacı Nazif Ağa'nın öfke ve hiddetinin kara bir bulut gibi köyün üstünde gezindiği bir sırada Hamza, arkadaşı Ali ile sevdiğini görüştürür. Dargın olan iki aşığın buluşturulması, gençleri mutlu edecektir.

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*'da, insan-hayvan (Salih ve Kartopu) arasındaki güzel yakınlaşmaya ve bağa dikkat çeker. Salih köye gönderileceğini öğrenince konakta birlikte oynadığı Kartopu'nu da beraberinde götürmek ister. Suat Paşa yaşarken en büyük arkadaşı olan bu sevimli ve küçük köpek onun ölümüyle ulaşılması güç bir hayale dönüşür. Köyde yaşıtlarının onu alaya almaları, dalga geçmeleri küçük çocuğun yaşıtlarından uzak durmasına neden olur. Bütün güzel şeyleri kaybettiği gibi Kartopu'nu da kaybeder. Bir köpek yavrusu olan bu arkadaşının Salih'in yüreğinde bıraktığı boşluğu hiç kimse dolduramaz.

Aydemir'de öğretmen-öğrenci arasındaki ilişkide arkadaşlık, dostluk gibi örtük güzelliklerin yer aldığı anlatılır. Demir'in talebeleri arasındaki bağ oldukça güçlüdür. Ahunt Ömer'in kışkırtmalarına karşın tek yürek olan bu insanlar ölüme de birlikte giderler.

"Demir, vaadini tutmuştu. Dünkü muhakemede sıkı yönetim oy birliğiyle ile Ahunt Ömer'in beraatine ve Demir'in idamına karar verdi. Bu, Demir'in beklediği bir

netice idi; fakat kendisiyle beraber Şakir, Hasan ve on iki Aydemir’i de idama mahkum etmişlerdi. Bu hüküm, Şakir ile Hasan’ı sevinçten çıldırtırken Demir’i nedamet azaplarıyla mustarip ediyordu. Şakir’in ninesi, Hasan’ın babası, zavallı ihtiyarlar ne olacaklardı?” (s. 116)

Öğretmenleri, liderleri ve arkadaşları olarak gördükleri Demir, aslında onları her şeyidir. Hasan, Şakir ve diğer on iki talebe tıpkı Hz. İsa’nın havarileri gibi ölmeden önce onun ülküsünün öğreticiliğini ve savunuculuğunu yapmaktadırlar.

3.1.2.1.9. Amaç ve Azim Sahibi İnsan

Meşrutiyeti ilan etme (Halide Edib), vatanın bağımsızlığına kavuşmasını arzulama (Halide Edib, Yakup Kadri), Turan birliğini gerçekleştirme (Müfide Ferit), bilgiyi en ücra köşelere taşıma (Reşat Nuri), haksızlıklara baş kaldırma ve insanın insan olmakla değil, insanlıkla değer kazandığını vurgulama (Ömer Seyfettin) tespit edilen ülkülerdir.

Halide Edib *Seviyye Talip*'te toplumsal amaçlardan kişisel amaçlara yönelen bireyin düşünsel anlamda geçirdiği değişimi anlatır. Eserin başında Fahir’in amaç sahibi olduğu, toplumsal rahatsızlıklara iç geçirdiği, usta bir gözlemci gibi etrafında olup bitenleri takip ettiği dile getirilir:

“Buna razı olacağım, ama bu eskiye bağlılık, kökleşmiş bir taasup eseri olmasın diye, korkuyorum. Bu kadar değişiklik geçiren yurdumun benden beklediği görev Macide’nin ve Hikmet’in yüzü ile karşıma çıkıyor. Belki gelecekte yeni neslin kadınlarına okullar, geniş fikirler, sağlam düşünceler verecek; eğitim ve öğretimin araçlarını hazırlayacak. Fakat bizim gibi Avrupa görmüş gençlerin en büyük görevi evinde şimdiki zaman kadınlarını uyandırmak, onları hayata hazırlamak ve ulusun ilerlemesi için hayırlı işlere itelemek...” (s. 18)

Bu durum genç adamın Seviyye’ye bağlanmasından sonra yerini kişisel amaçlara bırakır:

“Evet, ben de kendimden korktum; çünkü isteğime kavuşmak için kanlı alanlar açtıktan sonra, çocuk, karı, namus, her şeyi bırakacak bir adamdım. Bir kadının ufak bir işareti ile memleketin hayat çekişmesinde yerim var zannederek yeni elemanların zorlu ödevini kendinde toplamayı söz veren ben, bir korkak gibi her şeyi bırakarak,

kaçacaktım... Tanrım, yenilikten yana olanların ahlâkına leke sürmek, memleketi kurtaracak bu insanları zayıf düşürmek... Yurda, kariya, çocuğa, hatta geleceğe ihanet! Zavallı, zavallı gençler! Hep, daha dayanıklı, daha iyi olmak için çatışmalarınız bir kadın eliyle yerle bir mi olacak? Aşk karşısında bütü çatışmalar böyle yararsız mı?" (s. 73-74)

Seviyye'ye ulaşmak, onun kalbini kazanmak, aşk beraberliği yaşamak onun temel gayesi olur. Bu amaç uğrunda genç kadından aşk dilenmeye gittiği bir sırada cinsel arzularının esiri olarak aşkını kirletir. Kendisi ve Seviyye'ye yaşattığı bu utanç Fahir'in ölümü arzulanmasıyla yerini başka bir amaca teslim eder.

Halide Edib *Yeni Turan*'da ise, sıkıntı ve zorluklardan güç alan ve hedeflerine odaklanarak, bunları gerçeğe dönüştüren insanlara yer verir. Yazar acıların insana sıkıntı, hüznü vermekle birlikte güçlü, kararlı ve inançlı bir kişilik de kazandırılacağını anlatmak ister.

Oğuz babasını kaybettiğinden dolayı, küçük yaştan itibaren aile sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalır. Evin ihtiyaçlarını karşılamak için rüştiye tahsilinden sonra eğitimini yarıda keser. Oğuz, Sungur'un babasının arabalarından birini koşturur. Mehmet Paşa ile karşılaşması onun hayatında yeni bir sayfa açar. Paşa, Oğuz'a ve annesine gereken desteği verir, böylelikle Oğuz, eğitim hayatına kaldığı yerden devam eder. Tahsil hayatını başarıyla bitirir. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a gelir. Kaya ile tanıştıktan sonra Yeni Turan'ın ateşli taraflarından biri olur. Bu ülküyü insanlara telkin etmek ve gerçeğe dönüştürmek için var gücüyle önüne çıkan engelleri aşmaya gayret eder.

Yurt, dernek, okul ve üyeleriyle dönemin etkin partisi Yeni Turan onun ve Kaya'nın çalışmalarıyla "Yeni Osmanlılar"ı kaygılandırarak kadar gelişme gösterir.

Oğuz bir süre sonra tutuklanır. Hakkında idam istenmektedir. Böylesi bu durumda bile azminden bir şey kaybetmez. Özgürlüğüne kavuşmasıyla kendini konferans salonlarına atar. Kaya'nın hiçbir açıklama yapmadan başka bir insanla evlenmesi bile onu yıldırılmaz.

Partisinin meclise girmesini sağlayan kahraman çeşitli alanlardaki yenilikleri ile her zaman için ardından koşacak bir amacının, ülküsünün olduğunu gösterir. Özel hayatındaki inişler, çöküşler onun yıldırılmaz yerine hedeflerine odaklanması konusunda

daha da cesaretlendirir. Bu durum dava arkadaşı Kaya için de geçerlidir. Annesini, babasını kaybeden genç kız, Yeni Turan'ın temelini atmamakla kalmamış, onun ülkenin dört bir yanına yayılmasında üstün hizmetleri olmuştur.

Yazar *Handan* romanında, devrin yönetimine karşı ihtilalci bir tutum içinde olan ve amacını gerçekleştirmek için her türlü tehlikeyi göze alan insanı -Nâzım'ı- konu edinir. Genç adam, sevdiği kıza aşkını itiraf ettiği bir günde ülküsünü de dile getirir:

“Bende bu arzu uzun bir zamandan beri vardır. Evvela mesleksiz ve parasız bir adam olduğumdan hayatıma bir arkadaş istemeye kendimde bir hak görmüyorum. Fakat sizi tetkik ettim, gördüm ki siz mesleğe, paraya değil hayata efkâra, büyük maksatlara arkadaş olacak kızlardansınız. Onun için size bu akşam söylemeye cesaret ediyorum. Hayır dersenez yine ben eski sakit mualliminiz olacağım. Biliyorsunuz ya, ben bir sosyalist, bir ihtilalci, ben hayatı muayyen olmayan bir şeyim. Hatta yarın bir bomba atmam, öbür gün tevkif edilmem ihtimali daima mevcut. Ben size bunu söylerken yalnız benim bu hayatıma seyirci kalacaksınız diye de söylemiyorum. Memlekette belki bir gün büyük şeyler olacak, belki bu büyük şeyleri biz yapacağız. Belki ateş, kan, duman ve ölüm, pek çok ölüm. Siz, siz de bu ateş, kan, duman ve ölüm yapanlardan olur musunuz?” (s. 70)

Kahramanın maksadına verdiği önem, aşkta kaybetmesine neden olur, çünkü Handan, Nâzım'ın amacına saygı duymakla beraber yürüdüğü yolu, pek tasvip etmemektedir:

“– Ben size daima söyledim, Nâzım Bey. Ben maksadınızı büyük buluyorum. Fakat maksada gideceğiniz yolu beğenmiyorum. Ateş, kan, kurşun, hayır, hayır. Beni ateş, kan ve ölüm yapanlardan olmaya razı edemezsiniz.

– Bu ateşler, kanlar bütün bir kavmi diri diri gömenlere karşı olursa?

– Peki, farz edelim ki maksadınıza beni iştirak ettirdiniz. Fakat bu maksada iştirakle hayatınıza iştirak hiç lazım değil. Bir arkadaş, bir kardeş, fakat zevceniz, hayır!” (s. 70-71)

Handan'ın acısına dayanamayan genç adam, kendini asarak, ülküsünü tamamlamadan ölür.

Mev'ut Hüküm'de ise, amaçların ancak eylemle birleşip hayata geçirildiklerinde bir değer arz ettikleri vurgulanır. Sadece tasarlayan ve düşünen bir insan olmayıp, ilkelerini hayata geçiren bir eylem adamıdır Kasım Şinasi. Saatlerce laboratuvarında çalışmalar yapıp meslek adamı kimliğiyle yetinmediği gibi, ideallerini gerçek zeminde uygulamaya dönüştüren bir deney adamıdır aynı zamanda. Erdemleri kişiliğinde harmanlanmış olması çok kısa sürede birçok insanın ulaşmak istediklerini (para, şöhret) vermişse de o, arzularını manevi değerler üzerinden yükselttiğinden bunlarla şımarmamış, topluma hizmet etmek adına azim ve kararlılığını devam ettirmiştir.

Yazar *Ateşten Gömlek*'te vatanın bağımsızlığını amaç edinmiş ve bu uğurda canını ortaya koymaktan çekinmeyen insanları konu edinir.

Ana gücü temsil eden bütün kahramanların temel gayesi işgallere “Dur!” diyerek vatanın bağımsızlığını gerçekleştirmektir. Yarbayından neferine, en güçlüsünden yaralısına kadar insanların başlıca ülküsü ne pahasına olursa olsun düşmanı yurttan temizlemektir. Halkın büyük çoğunluğunun bu düşünce etrafında birleşmesi, ortak hareket etmesi, başaracaklarına duydukları güçlü inanç, kişisel duygu ve çıkarlardan arınarak hedefe tam olarak kilitlenme, sistemli ve düzenli koordinasyon, başarılarının anahtarı olur. Eserde vitrini tamamlayan kişilerin (Ayşe, İhsan, Cemal, Peyami, Haşmet Bey, Ahmet Rıfki...) yanı sıra vatanın kurtuluşu için mücadele veren isimsiz kahramanlar da yer almaktadır.

“O gün asıl Türkiye’yi ben ilk defa gördüm. Karanlık bir sır olan İstanbul’un arkası, asıl mahalleleri ağzını açmış, içinde oturanları dökmüştü. Birçok ihtiyar kadın, birçok ihtiyar erkek gördüm. İstanbul’un arık, sessiz ve görünmez ihtiyarları! Arkalarından hangi zamana ait olduğu bilinmeyen garip setreler, redingotlar içinde hafif, buruşuk boyunları yükseliyor, gözlükleri altından yaşlar beyaz sakallarına açıkça akarak ağıyorlar. İpekli bol çarşafı içinde buruşuk yanaklarından yaşlar akarak nineler geliyor. Sarılı kırmızılı basma entarisinin yeni çarşafından fırlamış, yemenilerinin oyaları görünen küme küme, gözleri kırmızı, yüzleri Fransız ihtilalinde Versay’a saldıran kadınlar alayının tablosu gibi, o kadar çok kadın var ki! Hiç biri ne önünü, ne arkasını görüyordu. Hamal ile genç okumuş, Karagümrüklü işçi İstanbullu kadınla yüksek ökçeli süslü kadının omuz omuza, yüz yüze geldiği bir gündü.” (s.31)

Halide Edib *Vurun Kahpeye* romanında, azmini meslek aşkından (Aliye) ve vatan sevgisinden (Tosun Bey) alan insanların hikâyesine yer verir. “Toprağınız toprağım, eviniz evim; burası için, bu diyarın çocukları için bir ana, bir ışık olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım, vallahi ve billâhi.” (s. 181) diyen Aliye’ye karşın Tosun Bey’in en büyük ülküsü, yurdun düşman işgalinden kurtulmasını sağlamaktadır. Kahraman bu uğurda sevdiğini feda etmekten geri kalmaz. (Bkz. *Vurun Kahpeye*, s. 156)

Çalokuşu’nda Feride’nin yegâne amacının, -hayat şartlarının zorluğundan da olsa- kimsenin gitmeye yanaşmadığı izbe yerlere giderek, oradaki halkla bütünleşip, mesleğini başarıyla icra etmek olduğu görülmektedir. İnsanların gitmeye yanaşmadığı Zeyniler için oraya gideceğini ve köyde mesut olacağını belirten Feride, eser boyunca iyimser ve idealist bir ruh hâli çizer.

“– O ipiri, şuursuz fil azmanlarının tam tersine ufacık, neşeli, sıhhatli, zarif-hatta ihtiyar olduğum için güzel sıfatını da ilave edebilirim-güzel bir kibar çocuğu... Söyle bakayım bana, sen nereden düştün buralara.” (s. 218) diye soran Hayrullah Bey’e:

“– Ben muallimim, Doktor Bey. Hizmet etmek istiyordum, buraya gönderdiler. Ben, yer ayırt etmem. Nerede isterlerse çalışırım.” (s. 218) sözleriyle verdiği yanıt genç kızın vazifesini ne denli önemseydiğini gösterir.

Ayrıca: “Ben, muallimliği açlıktan ölmek için kabul etmiştim. Hesabım doğru çıkmadı. Bu meslek, bir gün açlıktan öldürebilir. Fakat ne ziyarı var? Değil mi ki, benim gölümün şefkati olan açlığını doyuracak, kendi hayatını başkalarının saadetine vakfetmek tesellisini bana verebilecek. O ölmüş günlerin ölmüş rüyasını yeniden uyandırmak zaten mümkün değildi. Başımdan günlük korkuların ağır hülyası, kulaklarımdan organunların hassas iniltileri yavaş yavaş silindi. Kuşadası’na tekrar kavuşacağım miniminilerin muhabbet ve merhamet bekleyen hayallerine gülümseyerek:

“– Peki, beyefendi, giderim, dedim.” (s. 335) sözleri, onun hayat felsefesinin temelini oluşturur.

Karşılaştığı zorluklara rağmen emelinden vazgeçmemesi onun güçlü kişiliğinin, sağlam idaresinin, tutarlı benliğinin, vatanına, insanına, mesleğine duyduğu sevgisinin sonucudur.

Yakup Kadri *Kıralık Konak*'ta amaç ve gayelerin insanın duyuş, düşünüş algılamalarına bağlı olarak farklılık arz edeceğini anlatır. Hakkı Celis vatanın kurtuluşu için bir ölüm adamı olmayı amaçlarken, Seniha Avrupa'yı dolaşmanın, zengin ve makam sahibi bir insanla evlenmenin düşlerini kurar. Kısacası biri hayat adamı, diğeri ölüm adamı olma maksadındadır:

“«Yalnız büyümek değil, ihtiyarladım bile, Seniha abla,» dedi. «Siz çok gezdiniz, çok gördünüz. Fakat ben çok düşündüm, çok hissettim. O kadar ki, bütün fikirler, bütün hisler bana şimdi yavan geliyor. Siz bu bezginliğe vâsıl oldunuz mu? Nerede? Her tarafınızdan arzu, emel, gençlik fişkırıyor, şimdi 'haydi' deseler bir seneden beri yaptığınız seyahatleri aynı iştiha ile tekrar edebileceksiniz. Fakat, ben düşündüklerimi tekrar düşünmek, hissettiklerimi tekrar hissetmek istemeyeceğim. Seniha abla bizi pişiren ıstıraptır, gezip görmek değildir. Sizden evvel kaç kişi Avrupa'ya gitti geldi. Bunların bazılarının kıyafetlerinde epeyce değişiklik gördüm, fakat ruhlarında ne değişti, bilmiyorum. Bunlar biz oradan, başlarında bir acayip sarhoşluk ve gözlerinde safiyane bir hayretle avdet ettiler. Seniha abla, siz de bunlardan biri misiniz? »

Seniha zoraki bir kakhaha ile güldü:

«Ooo, daima felsefe! Sen hiç bir zaman hayat adamı olamayacaksın, hiçbir zaman, zavallı Hakkı!»

Bunun üzerine genç adam acı acı gülümseyerek yarı ciddi, yarı şaka cevap verdi:

«Öyleyse ölüm adamı olurum. »» (s. 167)

Ömer Seyfettin *Efruz Bey*'de, meşhur olmak, zengin görünmek amacını güden insanları Efruz şahsında eleştirir. Efruz Bey meşhur olmak, meşhur olmasa bile zengin görünmek, çok önemli işler başarmasa da halkın kahramanı olmak, mantık ve muhakemeden uzak fikirlerle, kitleleri peşinden sürüklemek gayretindedir. Bu uğurla her türlü cüreti, sahtekârlığı, düzenbazlığı ve boşboğazlığı mübah görür. Saman alevi gibi kısa süren takdir ve beğeniler onun tek kazancı ve tesellisi olsa da yazar, zamanını ve emeğini boş işler uğruna zayi eden Efruz'a hayatının dersini verir:

“Liyakatın zıddı 'acz' dir. Kimde acz varsa o şarlatandır, mütecavizdir. O asidir, nümayişçidir, fertçidir. Bir kelime ile söyleyeyim 'gayri memnun' dur. Don Kişot gibi

yel değirmenlerine meydan okur. Ha şimdi, dur... Sakın kelime üzerinde oynama... demek ki:

‘ – Acz’in karşılığı, kuvvet’ dir.

Hayır: Kuvvet ‘zaafın’ zıddıdır. ‘Liyâkat’ kuvvetten daha âli, daha ulvî, daha yüksek bir şeydir. Kuvvet vücutsa, liyâkat ruhtur. Anladın mı Efruz’cuğum; ben sende liyâkat olmadığını aczinden anlıyorum. Aczini de şarlatanlığından anlıyorum. Çünkü şarlatanlık aczin en bariz bir seciyesidir.” (s. 234)

Yalnız Efe’de ise, Kezban’ın haksızlığı yok etmek için kötüler ve kötülüklerle savaştığı görülür. Yenilgiyle biten savaşlardan sonra devletin zayıf düşmesi Anadolu’yu zulüm ve haksızlıklara açık hâle getirmiştir. Halkın ve özellikle de gençlerin görmezden geldiği böyle bir ortamda, avcılıkla geçimini sağlayan insanların elinden silahları alınmış, borç batağında olan köylü, bağış, adı altında ağır vergiler vermeye mecbur bırakılmıştır.

Kezban, babasının intikamını almak için girdiği yolda, görevini kötüye kullanan memurlara, köylüye yüksek faizle borç verip kapısında aç açına çalışmaya mecbur eden toprak sahiplerine, hizmetinde kendi insanı yerine Arnavutluk ve Yanya’dan getirdiği insanlara iş kapısını açan ağalara, çıkarlarına engel olan insanları öldürüp bunu hasıraltı eden insanlara, yalnızca güçlü ve zengin yanında yer alıp birer kukla olan devlet yetkililerine, “Dur!” demek için yürümeye devam eder. Vatanına ve milletine duyduğu sevgi onun özgeci kişiliğiyle bütünleşince ortaya bir halk kahramanı çıkar.

Aka Gündüz *Aysel* romanında duygu temelinden yükselen amaçların daha yıpratıcı fakat bir o kadar da yüksek motivasyonlu olduğunu anlatır. Henüz on altı yaşında olan Ali’nin en büyük amacı, yavuklusu Aysel’le evlenmektir. Bu uğurda Nazif Ağa’nın zalimliklerine direnmeye çalışır. Hatta son derece tehlikeli olmasına rağmen Aysel’i kaçırmayı bile düşünür. Onun sevdası konusundaki kararlılığı, cesareti uzun bir mücadeleden sonra arzusuna kavuşmasını sağlar.

Müfide Ferit *Aydemir* romanında, Şark ve Şimal Türklerini Turan birliği çatısı altında toplamayı ülkü edinen insanın -Demir’in- yaşadıklarına yer verir. Rus asimilesi karşısında günden güne ulusal kimlik erozyonuna uğrayan Şark ve Şimal Türklerinin özgür, mutlu ve parlak günlerinin düşünüyü kuran Demir’in hayatla ilgili temel ülküsü: “Dolaşacağım, Hazin Hanım. Hive’den başlamak niyetindeyim. Hive, Buhara, Kaşgar

ve ilâh... Semerkant'ı birinci merkez yapmak istiyorum. Yetişemeyeceğim yerlere de bulacağım muavinleri mi yollayacağım.” (s. 40) şeklindedir.

Kahramanın bahsettiği ocaklar birbirine bağlı olacak ve bir milliyet ağı niteliği taşıyacaklardır.

Hazin, Demir'in ölümünden sonra kabrine gelir ve en derin duygularıyla ona, hayatının bundan sonraki gayesini haykırır:

“– Senin sevgili ve mukaddes mezarın üstüne yemin ederim ki Demir, seni öldürmekle fikrini, emelini, mevcudiyetini öldüremezler... Senin vazifeni, senin emelini kendime mübarek bir vazife edinerek senin yerine çalışacağım...” (s. 127)

Gerçek hayatın dışında Demir'in manevi varlığıyla birleşen genç kadın, sevdiği adamın idealini yaşatmak için tüm benliğini ortaya sereceğini belirtir.

3.1.2.2. Duygularıyla İnsan

“İnsanın varlık amacı, doğru yaşayıp mutlu olmaktır. İyi yaşamak için nelerin doğru, nelerin yanlış olduğu bilinmelidir. Hayatımızın duygu, düşünce ve davranış alanları vardır. Kişinin bu üç alanda attığı adımlar, verdiği kararlar ve ürettiği çözümler o kimseyi mutluluğa taşıyan sonuçları da doğurur.”²¹⁵ Mutluluk, hüznün, kıskançlık, korku, şüphe... insanın duygu alanını oluşturan değerlerdir. “Her bir bireyin duygusal yönden iyi beslenmesi, kötü duygulardan arındırılması, hem o birey için hem de toplum için en esaslı eğitim yoludur.”²¹⁶ Olumsuz duyguların önüne geçilmesi, onlarla başa çıkılması ve yapıcı olanların ise geliştirilmesi için insanın duygu eğitiminden geçirilmesi gerekir. Duygu eğitimi Türkçe Öğretim Programı kapsamına da alınmıştır. Programda “umut, mutluluk, heyecan, korku, kaygı, üzüntü, yalnızlık, özlem, sitem, veda, kıskançlık, bağışlama, takdir etme”²¹⁷ gibi alt temalar yer almaktadır. Bu bölümde dönem romanlarının duyguların tanınması, doğru anlaşılması, dizginlenmesi veya karaktere dönüştürülmesi konusunda ne gibi katkılar sunduğu araştırılmaya çalışılacaktır:

²¹⁵ Nevzat Tarhan (2011), *Duyguların Psikolojisi* (9. Basım), Timaş Yayınları, İstanbul, s.29

²¹⁶ Ertuğrul Yaman (2012), *Değerler Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara, s.190

²¹⁷ MEB (2006), *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*, s. 59,

<http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx> Erişim tarihi: 10 Temmuz 2013

3.1.2.2.1. Aşk

Halide Edib eserlerinde sıkılğan ve duygularını içinde yaşamayı tercih eden geleneksel kadın örneklerinin yanı sıra aşkını dile getirmekten çekinmeyen modern kadın tipine de yer verir. İlk adımı erkeklerin attığı gönül meselelerinde ise, kadınlar genellikle soğuk ve mesafelidirler. Bu durum onları daha da ulaşılmaz kılar. Kahramanların daha çok aşkın öznesi kimliğiyle öne çıktığı eserlerde genellikle; iki varlığın değil; iki benliğin çatışması görülür. Yanlış insana duyulan aşk “içimizdeki savaş ve gerilim” olarak dile getirilir. “Denilebilir ki romanlarındaki iç çatışma da mutsuz sonuç da kadının üstün özelliklerini, gücünü ve yüksek ahlak anlayışının gerektirdiği soylu davranışını kanıtlamak amacına yöneliktir.”²¹⁸

Halide Edib’in incelenen eserlerinde aşkın hazırlık süreci, doğuşu, gelişimi ve nasıl bir sonla noktalandığı konusunda elde edilen tespitleri şöyle sıralamak mümkündür:

1. Özel ilişkilerde erkeklerin duygularını göstermekten çekinmediği, buna karşın kadınların, karşı cinse soğuk ve uzak durduğu görülmektedir. Yazar, sevmesini bilen fakat mağrur duruşundan ödün vermeyen kadın portresini çizer.

2. Kadınlar güzel yüzü, etkili sesi, biçimli vücudu, çekici fiziği, esrarlı duruşu entellektüel donanımı, özgüven ve özsaygılarıyla dikkat çekerler. Bu durum aşkın hem duygusal hem de cinsel eğilimleri birarada bulundurmasına neden olur.²¹⁹

3. Bazen de kadının masumiyetinin, hastalığının veya yalnızlığının erkekte merhamet uyandırdığı ve acıma duygusunun, zamanla aşka dönüştüğü görülür.

4. İlk karşılaşma gerçekleşmeden önce aşkın öznesi olacak kadından sık sık bahsedilir. Bu muhabbet erkeğin canını sıkar veya sinirine dokunur. Ayrıca söylenenlere ilgisiz kalması görülen durumlar arasındadır. Aslında olumsuz gibi görünen bu durum aşkın hazırlık evresi olarak düşünülebilir.

²¹⁸ Berna Moran (1994), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış – I*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 118

²¹⁹ Stendhal, aşkın yedi evreden oluştuğunu ve bunun ilk basamağının da hayranlık olduğunu söyler. Ona göre; “aşkın doğumundan önce güzellik alamet olarak gereklidir; güzellik, sevicecek kişiye söylendiği duyulan övgülerle kişiyi bu tutkuya hazır hale getirir. Çok yoğun bir hayranlık en küçük umudu kesin hale getirir.” Bkz. Stendhal (2003), *Aşk Üzerine*, Çev. M. Mukadder Yakupoğlu, Adam Yayınları, İstanbul, s. 20-33

5. Erkek, âşık olmayacağına kesin bir gözle bakmakta, aşk defterini kapattığını düşünmektedir.

6. Kadın ve erkek arasındaki tanışma faslı, yıldırım aşkıyla sonuçlanır. Erkek, artık aşk hastalığına yakalanmıştır. Bazen de bu aşkın sinsi bir hastalık gibi bedenini en zayıf bir anında ortaya çıktığı ve egemenliğini ilan ettiği görülür.

7. Eserlerde bu duygunun yüceliği konusunda, Adem ile Havva hikâyesine telmihlerde bulunulur.

8. Sonrasında sevilenin peşinde koşturmalar yaşanır. Yalvarma, aşk dileme, hayatlarında sevgiliye dair küçük bir hisse isteme, erkeğin temel beklentisi olur.

9. Erkek, yüreğini yakan bu duygunun anlaşılmasından korkarcasına insanlardan kaçır, kendini kimsenin rahatsız etmeyeceği ıssız diyarlara vurur (münzeviliğin, kabuğuna çekilmenin başlaması). Erkeğin korkusu, sevilen tarafından reddedilmekten değil, eşini ve çocuğunu üzmemekten kaynaklanır. Halide Edib'in, eserlerinde genellikle evli insanlara duyulan aşkın işlendiğini söylemek mümkündür.

10. Aşk, erkeğin mesleki, ailevi, sosyal sorumluluklarını yerine getirmemesine, özellikle de çocuklarını ihmal etmesine neden olur.

11. Sahip oldukları ile arzu ettikleri arasında vicdan muhasebesi yapan parçalanmış benlik, ruhunu dindirecek bir arayış içine girer.

12. Aşk, mutsuz bir son ile biter. Aşk yükünü erkeğin çekmiş olmasına rağmen, kadının da üzüntüden payına düşeni alması, bir ateş çemberi olan bu duygunun etrafına kıvılcımlarını saçmış olmasından ve kontrol altına alınamaz bir duygu olmasından kaynaklanır.

Özetle, Halide Edib için, mutlu evlilik olmadığı gibi, mutlu aşk da yoktur. Yakup Kadri, aşkı, ancak sağlam karakterli insanların yaşayabileceği bir duygu olarak görür. Refik Halit, aşkın hızlı başlayan ve çabuk tüketilen bir moda akımına dönüşmesinin eleştirisini yapar. Aka Gündüz sevenler arasındaki ekonomik uçurumların aşka sekte ve darbe vurduğunu anlatmaya çalışır. Müfide Ferit'in *Aydemir* eserinde hem kadın hem de erkek aşkın birer öznesidir. Kahramanların hazır bulunmuşlukları, geleceğe dair kaygıları, duygularını ifade edememeleri, seveni cezalandıran kıskançlık oyunları ve içinde bulunduğu şartlar aşkın güzergâhını belirleyen duraklar olur. Bu

konuyla ilgili olmak üzere ulaşılan genel yargı: “aşkın insana mutluluk getirmediği ve tamamına eremeyen bir ukde olarak yüreklere işlendiğidir.”

Halide Edib *Seviyye Talip*'te, Cemal-Seviyye arasındaki romantik aşk ile Fahir'in Seviyye'ye duyduğu karşılıksız aşkı anlatır. Yazar, platonik aşkın bireye mutsuzluk verdiğini, aşk hâlinin bitmesiyle güçlü beraberliklerin sona erebileceğini (Seviyye-Talip Bey) belirtir.

İlk aşkı, henüz on üç yaşındayken, şişman, yarı çıplak bir pridominmaya yönelik olan Fahir'in en büyük sevdası, Seviyye olur. Macide'yi sevmemesine rağmen annesinin isteği üzerine onu eş olarak almıştır. Bu beraberlik, Hikmet'in varlığıyla bile kuvvetli bir duygusal yoğunluğa dönüşemez. Fahir, eşinin kollarında yalnızca ana şefkati ve sıcaklığına benzer bir duygu hisseder. Bir arkadaş meclisinde, çocukluk arkadaşı Seviyye ile yıllar sonra karşılaşması onun için her açıdan bir dönüm noktası olur.

Seviyye'ye duyduğu imkânsız aşk, sinir nöbetlerine dek varır. Bir gece aşkından kendinden geçmişken, sevdiğinin ismini sayıklaması her şeyi ortaya çıkarır. Doktorun önerisi üzerine -arkadaşı Numan'la beraber- Mısır'a gider. Ne Mısır'ın havası ne de Britanya'nın en meşhur pridominnası –Eleni-, ona Seviyye'yi unutturabilir. Ruhunu, benliğini saran bu aşk ızdıraplarından kurtulmanın tek yolunun sevdiği kadına açılarak, ondan aşk dilenmek olacağına karar verir. Fakat görüştükleri gece zaaflarına yenik düşerek aşkını kirletir.

Yazar Fahir karakteri ile imkânsız ve yasak aşkın saplantıya dönüşebileceğini, mesafelerin, mekân değişikliklerinin aşk acısını dindiremeyeceğini anlatır. Ayrıca kontrolden çıkmış olan aşk hâlinin, insana sonradan pişmanlık duyacağı eylemleri de yaptırabileceğini belirtir.

Macide'nin vaktiyle “aşk en yüksek nikâhtır.” (s. 46) düşüncesini eleştiren Fahir, bir zamanlar ince bir bağ olarak gördüğü bu duygunun eksikliğini hissetmesi sonucu yuvasını yıkmış ve amaçlarını, ülküsünü, geleceğini, kısacası tüm sahip olduklarını bir kenara atmıştır. Seviyye Fahir'in aksine duygularını içinde yaşamak yerine dışa vurmayı tercih eder. Kalbindeki boşluğu ilk olarak piyano hocası Cemal Bey ile doldurmaya başlar. Eşinden ayrılmak istediğini onunla dürüst bir şekilde paylaşır. Talip Bey'in buna izin vermemesi, ayrılmamak için her türlü zorbalığa başvurması genç

kadını verdiği karardan yıldırılmaz. Toplumun dışlaması bile Seviyye-Cemal aşkına gölge düşürmez.

Fahir'in, aşk mücadelesini benliğine; buna karşın Seviyye'nin ise, dış dünyanın gerçeklerine karşı vermekte olduğu görülür. Burada önemli bir nokta da erkeğin aşkını, başta eşi olmak üzere toplumun hoş görmesine rağmen, kadının toplumun tüm kesimlerince ayıplanıp, yadırgandığıdır.²²⁰ Aşkın insan için oldukça güçlü bir duygu olduğunu ve onu hazırlayan etmenlerin ortadan kalkmasıyla saman alevi gibi kolay söneceğini söylemek mümkündür. Fahir'in aşkını tetikleyen nedenler, Seviyye'nin kusursuz beden güzelliği, etkileyici sesi, merak uyandıran varlığı, ilgi odağı olan cazibesi, dürüstlüğü ve gözü karalığıdır. Seviyye'nin fiziksel yönden hiçbir çekiciliği olmayan orta yaşlı, sessiz Cemal'i tercih etmesindeki neden ise, onda bulunduğu manevi doyumdur. Ayrıca öğretmenine duyulan hayranlığın etkisi de ilave edilebilir. Sonuç olarak, erkek ile kadının aşk konusunda farklı kriterleri dikkate aldıkları görülür.

Halide Edib *Yeni Turan*'da temiz ve asil duyguların merkezinde olan aşkın yüceliğini anlatılırken, her türlü çirkinlik ve kirliliğe bulanmış insanın, bu olumsuz niteliklerden kendini kurtaramayacağını vurgular. Aşk, kendi yolunu çizen bir pınar gibi tasvir edilir. En küçük mücadele ve dayatma onu bulanıklaştırmaktan başka işe yaramaz. Nitekim Hamdi Paşa'nın Kaya'dan dilediği sevgi kırıntısı, öfke ve nefretle karşılık bulur. Politik kutupların birbiriyle çarpıştığı eserde, Oğuz ile Kaya arasındaki romantik aşk ile Hamdi Bey'in Kaya'ya duyduğu platonik aşk görülür.

Oğuz yıllardan sonra karşılaştığı kuzeninin çalışkanlığına, idealistliğine ve ülküsüne hayranlık duyar. Kaya onun için yeni tanıştığı bir insan değil, çok eskiden beri sevip saydığı biri gibi gelir kendisine. Akrabalıktan arkadaşlığa, arkadaşlıktan aşka giden bu yol Hamdi Paşa gibi yetki ve nüfuzunu kişisel hırsları uğruna alet edenler tarafından somut bir birlikteliğe dönüşmediği gibi mutlu bir sonla da bitmez. Kaya, Oğuz'un idamdan kurtulması için aşkını ve hayatını feda edip kendinden oldukça büyük, savunduğu değerlerin muhalifi olan Hamdi Paşa ile evlenmiştir. Kendisinin serbest bırakılmasından hemen sonra Kaya'nın evlenmiş olması Oğuz'da bir pazarlık

²²⁰ Stendhal, aşkın insan psikolojisine ve kişinin sosyal yaşamına olan etkisi konusunda "aşkta erkekler ruhun gizli acısının tehlikesini yaşarlar, kadınlar halkın alaylarına maruz kalırlar; kadınlar daha çekingendirler ve zaten kamuoyunun ilgisi onların üzerinde çok daha fazladır." tespitinde bulunur. *Bkz. Stendhal (2003), Aşk Üzerine, Çev. M. Mukadder Yakupoğlu, Adam Yayınları, İstanbul, s. 29*

ihtimalinin olduğunu düşündürse de bu şüphe, aşk acısıyla beraber ömrünün son dakikalarına kadar beynini kemirir:

“Ömrümde ilk defa en büyük tanrısal şey Kaya’yı sevmek, Kaya’nın sahibi olmak, olduğunu duydum. Zaten amaç, Yeni Turan yıllarından beri Kaya’nın aşkına ana yol değil mi idi?” (s. 118)

“Sizin sahibiniz olmak, bunu istemek ve bunun için her fedakârlığı yapmak bence göklere çıkmak istediği kadar yüksektir.” (s. 49) sözleriyle aşkını ilan eden Hamdi Paşa evlendikten sonra da sevdiği kadından beklediği karşılığı bulamaz. Kaya, Oğuz’un ölümüyle bir anlaşma metnine dayanan çıkar evliliğini: “Ben Oğuz’u senin aşâğılık kalbinin hiç anlayamayacağı bir aşkla seviyordum...” (s. 124) cümlesiyle noktalar. Kuzenler arasında (Kaya-Oğuz) geçen romantik aşk, dış güçlerin müdahalesi ile taraflarına hüznün ve elem yaşattıktan sonra mutsuz bir son ile biter.

Yazar, *Handan*’da aşkın insan psikolojisi üzerindeki olumsuz etkilerini dile getirir; merhamet, merak gibi duyguların da aşkın tetikleyicileri olabileceğini ifade eder. Handan’ın ilk aşkı, henüz on üç yaşındayken saçlarından büyük bir tutam uzattığı sarıklı Arabi hocadır. Komşunun oğlu olan bu gençten sonra, kahraman kendine ders veren insanlara özel hisler beslemeye devam ettiğini belirtir. Bu hislerin en güçlüsü ana dokunun temel konusu olarak görülen Handan-Nâzım aşkıdır. Handan’ın Nâzım’ın sevme ve sevilme ihtiyacına yanıt veremeyeceğini, genç adamın ülküsünü, her şeyin üstünde tutacağını düşünmesi ve Nazım’ın kendisini iyi ifade edememesi... gibi nedenler aşkın hazin bir sonla bitmesine neden olur.

Ayrıca, birbirini umursamama, dikkate almama, gönül işlerinde özgür bırakmış izlenimi verme, seveni beni başkasıyla kıskandırma gibi aşk oyunlarının etkisi söz konusudur. İletişimsizlik, yanlış anlamaya, bu durum da ayrılığa yol açmıştır. Ayrılık ise intiharı ve sağlam bir zemine dayanmayan çürük temelli mutsuz evliliği getirmiştir.

Refik Cemal-Neriman arasındaki mutlu birliktelik Refik’in Handan’a merhamet besleyip, hasta günlerinde özverili bir hizmetkâr gibi çalışmasıyla yerini Refik Cemal-Handan aşkına bırakır. Handan’ın öteden beri genç adam üzerindeki merak uyandıran ve büyüleyen yönü, ayrıca Refik Cemal’in ilgi ve sevgisi iki kalbi buluşturur. Su tedavileri ve hava değişimi süresince yanında bir kez olsun ayrılmayan Refik Cemal, hastanın kendini toparlayarak hafızasına kavuşmasını sağlar. Bu iyileşme biyolojik

açından olumlu, ruhsal açıdan ise olumsuz sonuçlara vesile olur. Neriman'ın kocasına âşık olduğunu öğrenen Handan, buna bir türlü inanmak istemez:

“Fakat sevdim. Ben Neriman'ın kocasına sevdim. Kardeşimin kocasını sevdim! Ve bunları düşünürken ruhumda ebedî bir kesel vardı. Kendi fenalığının hudutsuzluğu, mülevvesliği karşısında aczinden hiç olan bir ruhun füturu, keseli var!” (s. 201)

Kendisi için bir ölüm şerbeti olan aşk, aynı zamanda onun affedemeyeceği günahı olur:

“Ben ebediyen hiçbir yerde kendime yer bulamamalıyım. Hava, deniz ve esir beni reddetmeli, vücudumu tabiatın hiçbir unsuru kabul etmemeli, ruhumu hiçbir ahret, hiçbir mabut, ebediyen kovularak, ebediyen yüzümü, mülevves yüzümü, günahkâr ruhumu örtmek, saklamak için bucak bucak gitmeli, sürünmeli, kahrolmalıyım!” (s. 202)

Handan günahkâr ruhunu, Hz. İsa'yı para karşılığı satmış olan Yehuda'nınla bir tutar:

“Ben ve Yehuda, Handan ve hıyanet birbirlerine ne kadar uzak şeylerdi. En küçük tebessüm ve nazardan en ehemmiyetsiz düşüncelere kadar birbirinden ebediyen uzaktılar, şimdi artık hıyanetin Handan'dan başka çehresi yok. Onu o kadar ifade ediyor.” (s. 201-202)

Refik Cemal, Server'e yazdığı mektubunda benliğinin her zerresine saran ve tutuşturan aşkı: “Anladım ki onu ümitsiz ve şifasız bir surette seviyorum. Bu, o kadar yavaş yavaş benliğimi istila eden bir şey olmuştu ki dimağıma, kalbime ve ruhuma, bütün mevcudiyetime ağır, fakat kati bir kudretle yerleşmiş, yayılmıştı. Şimdi artık bütün mevcudiyetimde ondan ari bir nokta, bir cüzi fert bile yoktu ki şurası da boş diyebileydim.” (s. 148) cümleleriyle anlatırken, bu acının kedine hem hüznün hem de zevk verdiğini belirtir.

Yazar *Mev'ut Hüküm*'de ise, güven temeline oturtulmayan duygusal birlikteliklerin, uzun süre devam edemeyeceğini ve insana mutluluk getirmeyeceğini ileri sürer. Bunu yanı sıra mutlu çiftlerin platonik de olsa üçüncü bir kişiye müsamaha göstermemeleri gerektiğini vurgulayarak “aşkın, yalnızca iki kalbin buluşması” olabileceğinin mesajını verir.

Kasım otuz yaşında mesleğiyle ilgili eğitimini tamamlamasının ardından dört yıl daha Avrupa'nın en güçlü hocalarından aldığı derslerle öğrenme aşkını yoğunluğuna yaşar. Bu mesleki aşktan olsa gerek "...oldukça gelişmiş tabî ve sağlam bir genç olmakla beraber, kadın, onun hayatında büyük bir yer tutmamıştı. Kadın ve erkekleri birbirine iten ve onun gözünde hayatın basit bir görünüşü olan duyguyu yalnız ilk zamanlarda kendinde izlemekle kalmıştı. Hayali onu, insanların et, kan ve kemik olan bölümlerinden başka var olan kısımlarına ilgisiz bıraktığından kadınlarda ne fazla ülküsel bir çekicilik görmüş, ne de tiksinti toplayacak yalan, hiçle ve gösteriş sezmişti.” (s. 14)

Kasım'ın aşkla tanışması Sara ile başlar. Bir hastası olarak yaklaştığı genç kadına zamanla ilgi duyduğunu fark eder:

“Kasım, gözlerini kısarak, pembe abajurlu lambanın ışığı ile canlanmış gibi gülen bu genç kız resmini, derin ve çabuk bakışlarla içine aldı. Bu, bu ne Behire kadar düzgün, ne de Atife'nin ince hatlarıyla güzeldi. Bu ayrıca, Kasım'ın hiç kimseyle benzetemediği, insanı birdenbire durduran, bir kızdı.

Güzel alnından arkaya taranmış ipek saçlarıyla azıcık alaycı kalkan kaşları altında, siyah uzun kirpikleri arasında büyük altın gözleriyle düzensiz hatlı krem yüzünün biraz çarpıkça anlamlı burnu ile, yine girintili yumuşak kırmızı dudaklarıyla, bakanların ta kalbine gülüyordu.” (s. 62)

Kaynağını fiziksel çekicilikten alan bu ilgi, zamanla beğeniye ve aşka dönüşür. Kasım: “Bu aşkın tarihçesinde önce şu sevimli ve hayat dolu Atife'nin tahmin ettirdiği kadın hayali, sonra onun büyülü portresi, fakat asıl kırmızı lekeleriyle tehlikeli ve zehirli yüzünü beyaz elleriyle örttüğü o müthiş dakika, aşkının ilk gerçek anı olmuştu. Başkaları için hasta, iğrenç olduğu o dakika. Sara onun kalbindeki en yumuşak, en fedakâr ve en çok kendini vermek için bekleyen bakir ve insancıl kapıyı vurmuş, açtırmış, onu asıl Kasım Şinasi'yi almıştı.” (s. 85-86)

Kasım'ın aşkı alabildiğine yol alırken Sara kocası Süruri'nin kendisine dönmesini, ilk günlerdeki beraberliğin özlemine yaşamaktadır. Genç Doktor, Sara'yı kazanmak için -bu kendisi için zor olsa da- mesleğini araç olarak kullanmaktan başka çaresinin olmadığını düşünür.

Sara, kocasının ölümüyle hastalık günlerinde başından eksik olmayan ve en zor anında yanına gelip korkudan aklını kaçırmamasını engelleyen Kasım'a minnetle karışık bir yakınlık duyar. Bu his, ikisinin evlenmesini sağlar. Çift, Kasım'ın aşkının, parasını ve sağ duysunun ürünü olan Büyükdere'de bir eve yerleşir. Kasım'ın cepheye gitmesiyle, mutluluğunu başkalarının elem ve gözyaşları üzerine inşa etmeyi annesinden miras alan bencil Behire'nin gönderdiği imalı mektuplar, genç adamın eşinin sadakatinden kuşku duymasına neden olur. Son derece masumane bir anlam taşıyan aşk kanıtları, Kasım'ın kıskançlık ateşiyle erimesine ve nefretini yeşertmesi için yeterli olur.

Eserde güven temeline oturmayan duygusal birlikteliğin, uzun süre devam edemeyeceği anlatılmıştır. Ayrıca insanların, hislerini iyi tahlil etmesi ve aşkı diğer duygularla karıştırmaması gerektiği belirtilir.

Kâmi'nin, eski yengesi Sara'ya duyduğu platonik aşk eserde yer alan bir diğer duygusal yoğunluktur. Kendisine bir dost, bir kardeş gibi yaklaşan genç kadına, Kâmi büyük bir aşkla bağlanır:

“Sara seni bir kul gibi, bir tutsak gibi, Kleopatra'nın tutsaklarından daha mahkûm bir tutsak gibi seviyorum, dedi.” (s. 222)

Sara ona yüreğinde bir yer vermese de kocasının yokluğunda yanında olan ve Behire'nin iğneleyici sözlerine karşı kendisini koruyan insana borcunu ödemek için genç doktorun ısrarlı isteği üzerine saçından bir tutam verir. Sara'nın küçük mendilini, saçını bir kutsal anı gibi gören Kâmi çok mutlu olur. Fakat aşk kanıtlarının belki yüz belki de iki yüz defa “Sara” isminin yazıldığı kâğıtla birlikte Kasım'ın eline geçmesi gönül hissesine razı olan Kâmi'nin karşılıksız bir aşkla sevdiği kadının ölümüne neden olur.

Eserde, aşkta üçüncü kişiye yer olmadığı ve sadakat konusunda hiçbir hatanın makul karşılanmayacağı vurgulanır.

Ateşten Gömlek'te Ayşe ile İhsan arasındaki romantik aşka ve Peyami'nin Ayşe'ye, Kezban'ın İhsan'a, Mehmet Çavuş'un Kezban'a duyduğu platonik aşk zincirine yer verilir. Ayrıca aşkın insanlara mutluluk getirmek bir yana yakıcı bir gömlek gibi bireye acı ve ızdırap verdiği anlatılır. *Ateşten Gömlek*, bu duygunun somut ifadesidir.

İhsan, Ayşe'yi görür görmez onun yeşil gözlerinden etkilenir. Ayrıca İzmir'in işgali karşısında gösterdiği direnç ve verdiği mücadele ona olan hayranlığını daha da artırır. İhsan'ın aşkı Peyami'nin ifade ettiği gibi ateşten bir gömleğe dönüşür. Ayşe'nin çevresindeki askerlerle muhabbeti, güzel gözlerin diğer erkeklerde bıraktığı etki bu gömleğin daha da yakıcı olmasına neden olur.

İhsan birçok yeşil gözlü, ateşli kavi kızlar tanımış ve onlarla birlikte olmuştur. Fakat hiçbiri kendisine Ayşe kadar esrarlı ve büyüleyici gelmemiştir. İzmir'e ilk gelen erkekle evleneceği sözünü kendine tekrar eden genç kadın, İhsan'ın aşkına kayıtsız kalamaz ve ona olan duygularını ifade eder. Âşıkların muhabbetini İhsan'ın kuzeni ile nişanlandığına dair çıkan söylentiler bozar. Ayrıca tren istasyonunda kuzenler arasındaki sıcak vedalaşmaya Ayşe de şahit olmuştur. İhsan'ın tüm ısrarlarına rağmen ona inanmayan genç kadın aşkına son noktayı böylelikle koymuş olur. Peyami de Ayşe'nin güzelliğine ve ülküsüne rağmen hayranlık duyanlardandır. Genç adam:

“– Sözün kısası, senin gibi, herkes gibi, ben de Ayşe sıtmasına tutuldum, fakat ötekiler gibi ben sadece sırtımı ateş kamçısının vuruşlarına verip İzmir'e doğru yürümedim; herkes İzmir'e doğru giderken ben Ayşe'ye doğru gittim. Ta ilk günlerinde rıhtımda onun yeşil gözlerini, kırmızı dudaklarını, gördüğüm an bu cihanın zehirleri kanıma, damarlarıma geçti. Ben kadını yakından görmüş bir insanım; fakat bu defa bu, kadın sıtmasından, aşktan başka bir şeye, bir tauna, bir felakete benziyordu.

Onun ruhumda karıştırmadığı bir nokta, altüst etmediği bir köşe kalmadı. Her şey birden bire yıkıldı. Her bağ çözüldü, her insan yüzü soldu. Dünya simsiyah oldu; yalnız o, Ayşe, ateşten dudakları, zehirli gözleriyle tek şey olarak karşıma dikildi durdu. Bütün istediğim onun arkasından koştukça insandan uzaklaşan yüzüne yaklaşmak, gözlerinin, dudaklarının arkasındaki o harikulâde şeyi (ölüm mü, hayat mı bilmiyorum) almak. Ayşe'nin gözleri, dudakları ne anlatırsa, onun ben en bağlı esiri oldum. Bir serap gibi, dokunulmayan bu kadına deşebilmek için hayatta veremeyeceğim, yapamayacağım bir şey, alamayacağım bir yol yoktu.” (s. 125) şeklinde duygularını itiraf etse de aslında Ayşe'nin kendine dostane ilişkilerle yaklaştığını bilmektedir. Bütün bu umutsuzluklara rağmen Peyami, onun gözüne girmek için kâtiplikle ilişkisini kesip, orduya katılır. Sırf Ayşe'nin dikkatini cezbetmek ve kalbindeki yerini almak için yapılan bu değişiklik vatana uzanan aşkın ilk basamağına teşkil eder.

“Ayşe’nin gidişi bende garip bir kurtuluş hissi uyandırdı. Anladım ki gerçekten, Anadolu’ya yalnız Ayşe’nin yanında bulunmak, ona bir nevi ağabeylik, bekçilik etmek için gelmedim. Ayşe’nin karşısında, Ayşe’nin kalbinde belki yerimin olumsuzluğu belliydi. Fakat Ayşe’nin İzmir yolunda dövüşen, yaşayan ve ölenlere bakarken yeşil gözlerinde beliren yumuşak şey, benim için de belirsin istiyordum. Hiç olmazsa beni de sonsuzluğa kadar Hariciye’nin silik bir kâtibi görmesin.

Beni de er ve mert olarak tanısn. Hatta kardeşi Cemal’in yaralarından, savaş serüvenlerinden ihtilal hikâyelerinden söz ederken belirsin. Anadolu’ya gelen kadın erkek ihtilalcilerin zorluklara gülen ve tehlike karşısında isteyerek çalımla vaziyet alan tavırlarını azıcık kıskanıyordum. Şimdi ben de Geyve’de Ayşe’nin gözlerinden uzak tehlike alıştırmaları yapacağım. Hayvanıma, tüfeğime onlar kadar sahip olacağım. Onlar gibi tozlu yollarda ölüm olan herhangi bir göreve bir gezintiye gider gibi gideceğim.” (s.75)

Eserde geçen diğer aşklar ise Kezban’ın İhsan’a, Mehmet Çavuş’un da Kezban’a olan duygusal yoğunluklarıdır. Duygularını gizlemeyen genç kız bir gece İhsan’ın ayaklarına kapanarak gözyaşlarına boğulur. Kezban’ı çenesinden tutup odasından dışarı atmayı düşünen İhsan, bunu yapamaz ve ona “Ayşe” diye hitap eder. Sonrasında onunla ağlamaya başlar. Kezban bu durum üzerine İhsan’ın büyülendiğini söyler. Kezban için birliğinden ayrılan, karşı orduya geçen ve İhsan’ı öldürme girişiminde bulunan Mehmet Çavuş da aradığını bulamaz.

Eserde karşılıksız aşkların insan psikolojisi üzerindeki yıkıcı etkisinden bahsedilmiştir. Ayrıca karşı cinsler arasındaki özel duygulanımların vatan aşkına basamak olduğu ve aşkı derinliğine yaşayan insanların sevdiklerinin yüzünü başkalarının silüetlerinde görebilecekleri anlatılır.

Halide Edib *Vurun Kahpeye* romanında, Aliye ile Tosun Bey arasındaki romantik aşkın ulusal çıkarlara feda edildiğini anlatır. Kuvayımillîye birliklerini karşılamak için öğrencileriyle meydana gelen Aliye, Tosun Bey ile ilk defa burada göz göze gelir. Bakışmalar her iki kahramanın da yüreğine sıcaklık verir.

Fettah Efendi’nin, Tosun Bey’in aleyhine ortaya attığı yalanlar halkın galeyana gelmesine ve kendilerine yardım etmeleri için Aliye’nin kapısını çalmasına neden olur. Ahalinin isteği üzerine Tosun Bey’den hesap sormaya giden genç kız, kendisine

sevgisini dile getiren kahramanın evlenme teklifini kabul eder. Gençlerin ilk muhabbeti, ilişkilerinin de ciddiye binmesinin ilk evresini teşkil eder böylelikle. Tosun Bey en kısa sürede Aliye’yi Ömer Efendi’den ve kasabanın ileri gelenlerinden isteyerek, onunla nişanlanır. Yunanlıların bölgeyi işgal etmesiyle âşıklar gizli gizli buluşmak zorunda kalır. Tosun gibi Yunan komutanı Damyanos da Aliye’ye özel hisler besler. Bu duyguları, “Kırk beş yaşına kadar her arzusunu tatmin etmiş bir adamın en şedit arzusu, şimdi gelmiş, bir genç kızın kaya iradesine çarpmıştı. Damyanos, Aliye’yi istiyor ve mutlak istiyordu. Fakat bu arzu, haris ve karışık bir şekil almıştı. Yalnız kuvvet ve kudretle kızı elde edip, vücuduna sahip olmak istemiyordu. Kızın kendini, menekşe gözleri arkasında bazen müstehzi bir zekâ şeraresiyle eğlenen, bazen derin ve ateşli olan kızın kendisini istiyordu.” (s. 111) şeklinde anlatılır.

Damyanos’un aşkı öylesine ilerler ki bu duygu, vatan ve millet aşkının da önüne geçer: “Hayatta istediğim her şey oldu. Fakat şimdiye kadar bir şeyi sizin kadar istediğimi hatırlamıyorum. Eğer siz isterseniz, ben sizi alır buradan giderim. Bütün ömrünüzde istediğiniz yerde, en büyük debdebe ile yaşarsınız. Bana öyle nefretle bakmayınız. Ben sizi bir köylü gibi seviyorum. Benim buradan gitmem yalnız babanızı, nişanlınızı kurtarmakla kalmaz, memleketiniz için de bir iyilik olur. Çünkü, Türk toprağında harp eden Yunanlılar arasında benden daha cesur, daha kanlı bir kumandan yoktur. Görmüyor musunuz, sizin için her şeyimi, memleketimi, milletimi feda ediyorum.” (s. 118)

Damyanos bir süre sonra kasabadan ayrılır, fakat bir türlü Aliye’yi unutamaz. Aşkı benliğini kemiren bir hastalık gibi onu sarsar. Genç kızın varlığını, benliğinin henüz günaha bulaşmadığı çocukluk günlerinde dua ettiği Hz. Meryem’le özdeşleştirir. Beşeri aşkın kimi zaman ilahi bir boyuta yaklaştığı nöbetler sonucunda, doktorun önerisiyle kasabaya geri dönüp Aliye’yi almaya karar verir. Kalbini Tosun’a vermiş olan Aliye ne babası, ne nişanlısı ne de memleketin selameti için Damyanos’u sevebileceğini belirtir. Tosun onun her şeyidir, hayatta en sevdiğidir. Onun duygusal birikimi:

“Hiçbir zaman bu kadar çok sevmemiş, hiçbir zaman onun atisi, saadeti için bu kadar ümide düşmemiş, hiçbir zaman [kasabanın] çocukları, ihtiyarları ve bütün halkıyla bu kadar alakadar olmamıştı.” (s. 142) cümleleriyle anlatılır. Tosun Beysiz bir

hayat genç kız için ölümler eşdeğerdir. Ölümler konuşmaması gibi Aliye de nişanlısından başka biriyle evleneceğinde bir ölüden farksız olacağını dile getirir. Onun bu yüce sevdası, hayatına da mal olur. Tosun'un rahatça evden çıkması için kuşatmanın kaldırılması karşılığında Damyanos'la evlenmeyi kabul eden Aliye aşkı uğruna kendini feda eder. Aliye'nin Damyanos'la kaldığını öğrenen halk, kışkırtmalar sonucunda genç kıza "kahpe" damgasını vurarak, onu linç eder.

Reşat Nuri *Çalılıkusu*'nda, akraba çocukları arasında (Kâmran-Feride) geçen, en yoğun şekilde hayal kırıklığına uğrayan ve sonrasında da bireylere acı ve keder yaşatan, fakat nihayetinde mutlulukla neticelenen romantik aşka yer verir. Ayrıca Yüzbaşı İhsan'ın Feride'ye hissettikleri ise karşılıksız (platonik) aşkın tipik bir örneğidir.

Kısaca, ruhsal bir ateş hattı olan aşk çemberinin, her bir ucunda Feride, Kâmuran ve Yüzbaşı İhsan yer almaktadır. Kâmuran ile Feride'nin birbirine karşı boş olmadıkları anlaşılınca iş, aile büyükleri tarafından ciddiyete bindirilir. Düğünlerine birkaç gün kalmasına yakın, Kâmran'ın ihanetinin gün yüzüne çıkmasıyla Feride alıp başını gider. Sadece Kâmran'dan değil, onun gezdiği yerlerden de nefret eden genç kız uzun bir Anadolu macerasına yol alır. Karşısına çıkan iyi kismetleri nezaketçe geri çevirir. Kalbini tamamen aşka ve sevdaya kapatır. Her gittiği yerde, her başladığı olayda Kâmran'ı bir an olsun aklından çıkarmayan kahraman, ihanetini düşünüp yüreğinde nefret tohumlarının saçılmasına neden olsa da, aslında onu tamamen unutmadığının farkındadır. İki genç, aradan beş-altı yıl geçtikten sonra kendilerini sevenlerinin yardımıyla bir araya gelirler. Artık mutluktan sarhoş gibidirler. Kâmran bir nevi günah çıkarıcısına ihanetinin nedenini şöyle açıklar:

"- Derdim bu kadarla da kalmıyordu, Feride. Seni kendi kendimden, hayatımdan, muhtelif saadetlerini birbirinden kıskanıyordum. Dünyada zamanla yıpranmayan, kuvvetini kaybetmeyen hiçbir his yok. 'Ya bir zaman sonra Feride'yi bu kadar sevemezsem, ya bu leziz nadide tahassürü kaybedersem?' diyordum. O vakit, yan yana bitmesinden korkulan ışıkları nasıl söndürürlerse ben de öyle yapıyor, hayalini gözlerimden uzaklaştırmaya çalışıyordum.

Dağlarda ismini bilemediğim bir ot yetişir. Feride, insan, onu daima koklarsa, bir zaman sonra kokusunu daha az duymaya başlar. Bunun ilacı, bir zaman sonra kendini

ondan mahrum etmektir. Hatta bazen -sırf o eski güzel kokuyu yeniden bulmak hırsıyla- herhangi bir kokuyu, mesela bir manasız ‘Sarı Çiçeği’ yüzüne yaklaştırır.” (s. 431)

Sözlerinden de anlaşılacağı üzere Kâmran’ın nişanlısının özlemini derinden çekip, bunun önüne geçemediği sırada, başka gönüllerde onu bulmaya çalışmasından kaynaklandığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Genç ve yakışıklı bir Yüzbaşı olan İhsan, Feride’ye evlenme teklifinde bulunur. Genç kızı ikna etmek için yakınlarını araya sokar. Sonunda aşkını kalbine gömerek cepheye gider. Savaşta aldığı yaradan dolayı yüzünün güzelliğini kaybeder. Daha önce teklifini kabul etmeyen Feride’nin, bu hâliyle kendisiyle evlenmek istemesini pek samimi bulmaz. Onun, bu duruma acıdığını düşünerek, kimseye haber vermeden ayrılır.

Yazar gerçek âşğın kendine duyulan merhameti hoş görmeyeceğini vurgulamak ister. Ayrıca gönülden taşan yoğun duyguların gerçek sahiplerini sunulmadığı zaman yanlış hedeflere yönelebileceğini de anlatır.

Yakup Kadri **Kırahk Konak**’ta, yıllarca arkadaşlık şeklinde gelişen bir ilişkinin (Faik-Seniha) bir hafta içinde tutkulu bir aşka dönüştüğünü, fakat bunun taraflardan birinin tiksindirici hareketlerinden ve ekonomik sıkıntılarında dolayı sona erdiğini anlatır. Çiftin ayrılmasıyla aşkın daha sonra bir izzeti nefis meselesi olarak algılanıp, intikama dönüştüğü görülür. Yazar, Faik-Seniha ilişkisi ile arkadaşlık-aşk -nefret üçlemindeki duyguların yakınlığına ve doyumsuz, tatminsiz insanların bu duyguyu da çabucak tükettikten sonra bir paçavra gibi kenara attıklarına dikkat çeker.

Öte yandan eserde romantik, duygusal, şair ruhlu bir insan olan Hakkı Celis’in, Seniha’ya duyduğu platonik aşk da anlatılır. Her karşılıksız aşkta olduğu gibi bunda da seven kişi acı çekmekte, ızdırap duymaktadır. Genç adamın bu eleme aşmak için yüreğini vatan sevgisiyle doldurduğu görülmektedir. Psikolojide “yüceltme” olarak değerlendirilen bu durum genç adamın kişisel sorunlarından kurtulması adına doğru bir karar olur.

Faik Bey ile Seniha arasında yıllarca süren arkadaşlık Büyükada’da bir hafta içinde tutkulu bir aşka dönüşür. Tanınmış ailelerin çocukları olmaları kahramanların ilişkilerinin dilden dile dolaşmasına neden olur. Bu dedikodulardan rahatsız olan Naim Efendi’nin sonuçsuz müdahaleleri, gençlerin evlenmeyecekleri konusunda kararlı olduklarını gösterir. Faik Bey’in çapkınlıkları, kumara düşkünlüğü, Seniha’nın

duygularının değişmesine neden olur. Ayrıca Seniha'yı istediği yerleri gezip görme imkânını sunacak kadar zengin olmaması, Faik Bey'i daha da gözden düşürür. Genç kızın İstanbul'dan ayrılışı, genç adamla olan ilişkisine nokta koymasındır bir anlamda. Seniha, artık zengin ve şöhret sahibi insanlarla flört etme konusunda özgürdür. Faik Bey evvelinde Seniha'yı hafife almış fakat geçen zaman içinde ona bağlanmıştır. Genç kızın kendisini terk etmesinden hemen sonra yeni maceralara atılması kahramanı derinden sarsar:

“Zira onun yanından ayrılır ayrılmaz, sanki havasız kalıyordum, tıpkı sudan çıkarılan balık gibi can çekişmeye başlıyordum. Bilseniz bu ıstraptan kurtulmak için ne zilletlere katlandım, ne zilletlere... Herkes sanıyordu ki, ben bilerek, ben isteyerek göz yumuyorum; vallahi billahi herkes böyle sandı... O kızıl saçlı kız, bir ateşin önünde duran bir cadı gibi, beni yerden yere, çukurdan çukura sürüklenir gördükçe, otuz iki dişini birden gösteren bir gülüşle gülüyor ve memnuniyet mesamelerinden fıskırıyordu. Azizim, aşk, bir izzetinefis meselesi bir izzetinefis yarasıdır.” (s. 205)

Aşk izzetinefis olarak gören Faik Bey, Seniha'dan intikam almaya kararlı görünse de, genç kızın yaptığı yanlış seçimler ondan evvel davranarak intikamını alacaktır. Freud, “*Toplumsal bağlantılar çoğu zaman, kadın tarafından yapılan hedef seçimini tanınmaz hale getirirler. Seçim, serbest olduğu yerde, sık sık narsis idealine uyararak yapılır; seçilen erkek, küçük kızın zamanında olmayı arzuladığı erkeğin benzeridir; yani kadın, Oidipos karmaşasını silememişse baba tipine uygun birini seçer.*”²²¹ görüşünü ileri sürer. Hüsrarla biten akıbetlerine rağmen Seniha'nın nitelikçi babasından geri kalmayan flörtleri, aslında bu savı doğrular niteliktedir.

Aşk, son derece çekingen, içine kapanık ve hassas bir kişiliğe sahip olan Hakkı Celis'in ruhunda hiç sönmeyecek bir ateş olarak kalır. Duygularına karşılık vermeyen Seniha'yı yüreğinde taşır, onun bir gün kendisini seveceği düşüncesiyle umutlanır. Askere gittikten sonra vatanına bir sevgili olarak görüp çevresindeki insanların uğraşlarını boş saçma görse de Seniha'ya duyduğu aşkı hep taze tutar.

“ «Niçin ağladığımı bileceksin, mutlaka bileceksin!» diye haykırdı. Seniha, Hakkı Celis'e tâ yüreğe saplanan bir nazarla baktı ve işveli bir sesle:

²²¹ Sigmund Freud (1998), *Psikanaliz Üzerine* (10. Basım), Türkçesi: A. Avni Öneş, Say Yayınları, İstanbul, s.155

«Demek beni hâlâ seviyorsun!» dedi.

Genç adam, ne cevap vereceğini bilemedi; o da Seniha'yı hâlâ sevmekte olduğunu bugün ve bu saatte anlamıştı.” (s. 223)

Yazar *Nur Baba*'da ise, her insanın, aşkı farklı algılabileceğini, doğru insana yöneltilem duygusal yoğunluğun bireye mutluluk getirdiğini belirtir. Buna göre insana mutsuzluk veren aşk değil, yanlış insan seçimidir.

Afif Baba'nın ölümü üzerine çocuğu olmadığından yerine evlatlığı Nuri geçer. Nuri, kendisini yetiştiren analığı Celile Bacı ile evlenir. Günün birinde genç, zengin, alımlı Ziba Hanımefendi'nin renkler ve kokular içinde Baba'dan nasip almak için karşısına çıkmasıyla Nuri Baba göze ve gönle hoş gelen bu kadından çok etkilenir.

Genç kadın tekke liderinin büyüüne kapılıp kendinden geçtiği bir sırada ellerini semaya kaldırarak: “Sen Nursun! Nur-u ilâhisin. Nur Baba, nur, nur!” (s. 43) şeklindeki haykırışı Nuri Baba'nın “Nur Baba” olarak çağrılmasını ve birbirine hayranlık duyan âşıkların hayatlarını birleştirmelerine neden olur. Tekkede, Nur Baba'nın efsununa tutulup ona gönül bağlayan birçok muhibbesi bulunmaktadır. Hatta Ülker Hanım adında bir kadın, Baba'nın fena muamelesi karşısında üzüntüsünden intihara kalkışıp, kötürüm kalmıştır. Nur Baba'nın sevgi elçisi olarak Nigâr Hanım'ı ziyarete gelen Nasib Hanım, tekke liderinin kadınları baştan çıkarma konusundaki marifetlerini: “Bu herif deyip de geçiverme! O bütün aşk, bütün ateştir. Bir kere gözlerine dikkatle baksan eridiğini hissedersin. Gönlü pek yükseklerdedir, fakat, sevince müthiş sever.” (s. 66) sözleriyle anlatır.

Nigâr Hanım'ı çok beğenmiş olan Nur Baba, onu elde etmek için her gittiği yerde karşısına muhibbelerini gönderir, penceresi önünde serenatlar yapar. Başlarda sıkıcı gelen bu tavırlar zamanla genç kadının gururunu okşar. Nigâr Hanım da Nur Baba'nın süzgün bakışlarının etkisinden kendini kurtaramaz. Yazar, İstanbullu âşıkların “Kış geldi firâk açmadadır sineme yâre “ (s.133) mısrasına uygun olarak âşıkların yazın seviştiklerini anlatır. Nur Baba ile Nigâr Hanım için de aşkın mevsimi, yaz aylarıdır.

“Nitekim Nur Baba ile Nigâr Hanım da bütün bir yaz seviştiler. Çamlıca tepeleri, Boğaziçi koruları, Marmara sahilleri, bütün bir yaz bu sevdalı çiftin sözleriyle kahkahalarile âhuvahlarile doldu. Onlar ilk âşıklar gibi hep bu yerlerde bâdeyle şarkı ile, açık sineler ve açık başlarla elele vererek, yan yana oturarak başıboş dolaştılar...

Hiçbir şeyden çekinmediler. Tepeleri o kadar tenha, koruları o kadar emin, sahilleri o kadar sırdaş buldular. Gerçi Nasib Hanım gibi sevdalılarını daima yanında taşıyan hanımlarla, nefesine mev'ud [vadolunmuş] yârini bir türlü bulamıyan muhibbelerin bazen onlara refakat ettiği oldu. Onlar bu şartlar altında kendilerini daha çok emin, daha çok masum ve hür buldular. Yanlarındakilerini muhabbetlerinin bekçileri sandılar.” (s.134)

Kışın ilk yağmurları ile Nur Baba, Üsküdar'daki kışlık dergâhına, Nigâr Hanım ise, eşinin Nişantaşı'ndaki konağına taşınmak zorunda kalır. Bu ayrılığa dayanamayan kahramanlar evlenmeye karar verirler. Beş, altı yıllık süre içinde Nur Baba, eşini, çocuklarını bir yana iterek, varlığının son kuruşuna kadar önüne serdiği Nigâr Hanım'ı artık göremez, onunla ilgilenmez olur. Bir nevruz günü eşiyle nişanı yapılan Süheyla'nın sahneye çıkmasıyla da Nigâr Hanım'ın yalnızca bir maşuk olarak değil, bir kadın olarak da kıymetinin kalmadığı görülmektedir.

Yakup Kadri, aşkta fedakârlığı evlilik öncesinde erkeğin, sonrasında da kadının omuzlarına yükler. Ayrıca bu konuda kadınların daha sadakatli olduklarını anlatmaya çalışır.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde, aşk, nisan yağmuru, saman alevi veya susuzluğun hararetini dindirdikten sonra önemi kalmayan bir bardak su gibi görülür ve yaşanır. Stendhal “Aşk serüvenlerinin en komik kaynaklarından biri de yanlış yıldırım aşklarıdır. Canı sıkılan ama duyarlı olmayan bir kadın bir akşam boyunca kendini ömür boyu sürececek bir aşka tutulduğunu sanır. Sonunda hayalinin peşinden koştuğu büyük ruh devinimlerinden birini bulmakta övünür. Ertesi gün nereye gizleneceğini ve özellikle önceki gün sevdiği mutsuz kişiyi nasıl bertaraf edeceğini bilemez.”²²² sözleri Şadiye Hanım'ı özetler niteliktedir. Şadiye Hanım birbiri ardınca sevdalar yaşar. Fakat bunların ömürleri son derece kısa olur. Genç kızın ayran gönüllülüğünün yanı sıra mevsimsel faktörlerin de buna etkisi bulunmaktadır.

“Kış geldi firak açmadadır sineme yâre
Vuslat yine mi kaldı güzel başka bahare” (s. 74)

²²² Stendhal (2003), *Aşk Üzerine*, Çev. M. Mukadder Yakupoğlu, Adam Yayınları, İstanbul, s. 60

diyen şair güzel havalarda dışarı çıkıp, buluşan sevişen gençleri, kışın yağmurun, karın yağmasıyla görüşmemelerinden dolayı aşklarını bitirmek zorunda kaldıklarını belirtir. Yani “gözden uzak olanın gönülden de uzak olacağını” tasdik eder.

Ayrıca âşık olunacak kişinin evli, bekâr ya da çocuklu olması pek de mühim değildir. Yıkılan yuvaların, parçalanmışlığın hezimetini sırtında taşıyan çocukların dramı çok da önem arz etmemektedir. Önemli olan kendini âşık gören kimsenin, gözüne kestirdiği hedefe bir an önce sahip olmasıdır. Yazar, toplumun yozlaşmasının yansıması olarak gördüğü aşkın yeni tanımını: “... aşılmaz bir ırmak, basılmaz bir yangın, varılmaz bir memleketti; kahramanlar gibi uğraşmak, ezilip erimek, inim inim inlemek, ölümler geçirmek lâzımdı. O zaman aşk yasak bir mal gibi, barut ve zehir gibi, gizli kapaklı, elden ele, fısıldaya, söyleşe bin zorlukla satılırdı. Uzun uzun beklemek, özlemek, korkular, ürpermeler geçirmek icap ederdi. Şimdi diş fırçası alır gibi camekânda seçiyor şöyle elimizle bir yokluyor, çantamıza atıyoruz; yarın bir başkası, öbür gün daha sertti, yahut daha yumuşağı... Çeşit çeşit, mebzul (bol) ve zahmetsiz:” (s. 36) sözleriyle anlatır.

Şadiye, Seniha, Mesut Bey... gibi günübürlük aşk yaşayanların yanı sıra Nermin ve Munire gibi duygu yoğunluğunu kuruntular üzerine inşa edip, takıntıya dönüştüren insanlar da yer almaktadır. Kuzenleri Bidar’ın Trablusgarp’ta savaşmaya giderken gördüğü çirkin, kaba bir sokak kadınına sevdalanıp, onunla evlenmesini hatta baba olmasını kendilerine duyduğu aşktan ileri geldiğini düşünen Nermin ve Munire kardeşler Bidar’ı bir aşk fedaisi olarak görürler.

Netice olarak gerçekler düşünüldüğü gibi olmasa da Bidar hayatında yeni bir sayfa açmıştır. Munire, aşk acısında ölür. Nermin ise zengin bir adamla evlenir. Fakat aradığı mutluluğu bulamayınca kendini etere verir.

Aka Gündüz *Aysel*’de, âşıkların önünde koca bir dağ gibi duran sınıfsal engelleri dile getirir. Son döğende karşılaşan Ali ile Aysel arasında aşkın ilk kıvılcımları başlar. Ali’nin boyu, ensesi, yüzü, zarif bedeni, tahsili genç kızı; sesinin ve fiziğinin güzelliği de Ali’yi etkiler. Genç kız, sevdiğine elleriyle ördüğü bir çakmak kesesini, Ali de ona bir yakımlık Mekke kınasını hediye eder. Bunlar aşkın ilk somut armağanlarıdır.

Âşıkların buluşması Hacı Nazif’in gözünden kaçmaz. Gümüšoğlu Hacı Nazif *Aysel*’i kendisinden alacak kadar altını olmayan Ali’yi güvey olarak kendisine layık

görmemektedir. Kızına, ilgi duymasının bedelini ona iftira atıp, işini ve haysiyetini kaybetmesiyle ödetir. Ne var ki Ali'nin yaşadığı haksızlık duygularında bir değişime neden olmaz. Normal koşullarda bir araya gelemeyeceğini anlayan gençler çözümü kaçmakta bulurlar.

Fakat kaçış planı da oğluna zarar verecekleri korkusuyla Günahsızın Veli tarafından bozular. Gerek maddi ve gerekse manevi kaygılardan ileri gelen baba müdahalesi, gençlerin aşklarını yüreklerinde yaşamalarına neden olur. Eksi ile eksinin çarpımından artı doğduğu gibi, aşırı kötülüklerin birleşmesinden de hayırlı sonuçlar ortaya çıkabilir. Ali'nin kendisine ve ailesine yöneltilen suçlamalar karşısında beşer yıla mahkûm edilmesinin hemen ardından gerçeklerin dile getirilmesiyle Hacı Nazif de köşeye sıkışarak onların evlenmelerine ses çıkarmaz.

Eserde, sınıfsal farklılığı aşamayan ve başlık parasını denkleştiremeyen âşıkların bir çözüm olarak kaçmayı tercih ettikleri görülür. Varlıklı ve güzel bir kız olan Ayşe, çirkin ve yoksul Hamza'ya âşıktır. Gençler kaçarak birbirleriyle evlenebilirler. Bir süre sonra aileleriyle barışmaları bütün olayları halleder. Ayşe-Hamza aşkının Ali-Aysel aşkı kadar yokuşa sürülmesinin nedeni, gençler arasındaki sınıfsal uçurumun derin olmamasıdır.

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*'da, aşkın ve mutluluğun doruğundayken ayrılan insanların, yüreklerindeki sevgileri külletemediklerini belirtir. Ali, İstanbul'dan gönderilen imzasız bir mektup üzerine eşi Selime'den boşanarak Haçça ile evlenir. Selime de bir çocuk sahibi Kamber Ağa ile hayatını birleştirir.

Karısını dinlemeden, olayın aslını araştırmadan acele karar verdiği için Ali pişmanlık ve üzüntü duyar. Eski eşiyile bir daha birlikte olamayacağını bilse bile, onun en azından masum olduğuna inandığını öğrenmesini ister. Bunun için oğlu Salih'ten, “«Babam senin suçun, günahın olmadığını anlamış, dünyada, ahrette alnı ak, yüzü paktır, ırzı bütündür, diyor» dersin” (s.129) sözlerini söylemesini ister. Her ne kadar yeni bir yuva kurmuş olsa da Selime de Ali'yi hiç bir zaman yüreğinden çıkaramaz.

Eserde mutlu evliliklerin aslı astarı olmayan belgeler sonucu kolayca sona erebileceğini ve gerçek aşkın hiçbir zaman küllenemeyeceği anlatılır. Ayrıca gönül meselelerinde olaylara gururuyla yaklaşan erkeklerin aslı astarı olmayan her şeye

inanabilecekleri, gerçekleri sorup sorgulamadan eşlerinin sadakatinden kolaylıkla şüpheye düşebilecekleri dile getirilir.

Ebubekir Hazin, gururunun incinmesine odaklanmış bu tür insanların dönüşümü olmayan hatalara imza attığını, ahmak ve budalalılıklarının faturasını başkalarına da ödettiklerini anlatmak ister.

Aydemir'de Hazin ile Demir arasında başlayan öğretmen-öğrenci ilişkisini güçlü bir aşkla perçinleştigi, fakat mutlu bir sonla bitmediği anlatılır. Demir ile Hazin arasındaki öğretmen-öğrenci ilişkisi aşka dönüşür, fakat her iki kahraman da hissettikleri özel duyguları, birbirlerine itiraf edememektedir. Bunun nedeni aşkın, Turan ülküsüne sekte vuracağı düşüncesidir. Bu kaygıdan kurtulmuş olacak ki Demir, Türkistan'da bir süre kaldıktan sonra biraraya geldiği Hazin'e açılır. Hazin de ona olan duygularını dile getirir.

Her ne kadar duygular istem dışı olsa da onları dile getirmek kontrollü bir eylemdir. Demir'in aşkına karşılık vermeyen Hazin'in Neyyir ile evlendikten sonra Demir'le yaklaşması geleneksel Türk kadını algısında oldukça düşündürücü durumlar olarak görülebilir. Bu gerekçeden hareketle yazarın, aşk temasını sağlam kaideler içine oturtamadığını söylemek mümkündür.

Neyyir savaşta yaralandıktan sonra bir türlü iyileşemez. Genç adam son nefesinde çocuklarını, umutlarını ve yarım kalan heveslerini düşüneceği yerde Hazin'in Demir'le bir araya gelip gelmeyeceğinin kaygısını güder. Karısının, ölümünden sonra Demir'le evlenmemesi için kendisine söz vermesini ister.

“– Yemin et, yemin et, diye yalvarıyordu. Hazin, sesi tutulmuş, yaşlarla ve feryatlarla inleyerek:

– Yemin ederim Neyyir, yemin ederim! Hiç hiçbir zaman Demir'in olmayacağım, dedi.” (s. 63)

Hazin her geçen dakika ölüme bir adım daha yaklaşan kocasının yalnızca son dakikalarını mutlu yaşamasını istemesinden olsa gerek, verdiği sözleri çabucak unuttur. Genç kadın, eşinin ölümünü kilometrelerce uzaklıktaki Demir'le paylaşır.

Demir için bu, bir ölüm haberi değil, sevdiğiyle arasındaki en büyük engelin kalktığını belirten bir müjdedir. Genç adam, Hazin'in serbest olduğunu düşününce

mutluluk duyar, fakat bir süre sonra böyle hissettiğinden dolayı kendinden utanır. Ülküsü konusunda mükemmel kişilik özellikleriyle donatılmış ideal bir insan portresi veren Demir, aşk konusunda doğru yerde, doğru hamleler yapamayan, duygularının tutsağı bir insan görünümünü vermektedir.

Mantık, muhakeme ve duygular arasındaki uçurum kahramanın tutarlılığına gölge düşürmekte, yazarın aşk ögesini eserin dokusuna sağlam ve gerçekçi bir şekilde yerleştirmedeğini göstermektedir.

3.1.2.2.2. Korku

Halide Edib eserlerinde gerçeklerin ortaya çıkmasından, sevdiklerini kaybetmekten, onlardan kötü haber almaktan... kaynaklanan soyut korkular ile deniz fırtınası, cesed görme gibi somut korkulara yer verir. Yakup Kadri, çocukluk günlerinden başlayan korkuların, kolay kolay silinemediğini anlatmaya çalışır. Refik Halit ulaşım araçlarına binmekten, silah ve kamadan ürken insanlara yer verir. Ömer Seyfettin, güven ve istikrarın olmadığı bir ortamda insanların can korkusuna kapıldıklarını vurgular. Aka Gündüz bireyin önemseydiği kavramların (evlat, şeref) kaybindan duyulan korkuya yer verir. Ebubekir Hazım ise, fiziksel ve soyut korkulara yer verir. Reşat Nuri insanın korku duyduğu varlığa uzun süre maruz kalarak, sabır ve telkin yardımı ile kendini bu olumsuz ruhiyattan kurtarabileceğini anlatır.

Halide Edib ise vatan, millet ve arkadaş sevgisi gibi yüce değerlerin insan beynine bir örümcek ağı gibi dağılmış olan basit nedenli korkuya üstün geleceğini anlatır. Yani iki değer arasında kalan insan tercihini güçlü olandan yana kullanmakta ve korkuya sebep olan objeye teslim olmamaktadır. Ömer Seyfettin, yaşam iksirini güzel günlerin yaşanacağına duyduğu inançtan ve halkına duyduğu güvenden alarak, ülkeyi karabasan gibi saran bu düzenin, yerini bir gün huzur ve mutluluğa bırakacağını düşünmektedir. Yazara göre, inanç ve güven toplumsal korkuyu silip süpürecek öğelerdir. Yakup Kadri, ise korkuları aşmak istemediği gibi onlara makul çözümler de üretmek istemez. Sonuç olarak, Stendhal'ın "... Korku hiçbir zaman tehlikenin içinde değildir, bizim içimizdedir."²²³ görüşüne bağlı olarak bu duygunun dış dünyanın objeleriyle değil, insan psikolojisiyle ilişkili olduğunu söylemek yerinde olur.

²²³ Stendhal (2003), *Aşk Üzerine*, Çev. M. Mukadder Yakupoğlu, Adam Yayınları, İstanbul, s. 92

Halide Edib *Seviyye Talip*'te, bireyin karşılaşmak istemediği durumlara karşı yönelttiği korkuya yer verir. Fahir, yurt dışı eğitiminden sonra ülkesine dönerken, eskiye bağlı hayat tarzını benimsemiş olan ve okuma-yazma bilmeyen Macide'nin eskiyi sürdürme konusunda, bağınaz bir tutum içine girmesinden korkar:

“...sanıyorum ki, onun epeyce direnen eskiye bağlı bir yaratılışı var. Buna razı olacağım, ama bu eskiye bağlılık, kökleşmiş bir taassup eseri olmasın diye, korkuyorum...” (s. 18)

Sezgileri güçlü bir kadın olan Macide, Cemal'in evine gittikleri akşam olumsuz bir şeylerin gerçekleşeceğinin korkusunu duyar. İlerleyen günlerde yaşananlar (eşinin kendisinden uzaklaşması, Seviyye'ye âşık olması) Macide'nin sezgilerinde haklı olduğunu gösterir.

Halide Edib'in, *Yeni Turan*'da soyut kaynaklı korkuları ele aldığı görülmektedir. Eserde hırs, açgözlülük ve bencillik üzerine kurduğu düzeninin ortaya çıkmasıyla yaşanacaklardan çekinen Hamdi Paşa'ya ve onun tezgâhına alet olan insanların korkularına yer verilir.

Hamdi Paşa Oğuz'un hayatı karşılığında Kaya ile yaptığı çirkin pazarlığın duyulmamasını ister. Bu yüzden can verirken bile Oğuz ile Kaya'nın biraraya gelmesi için yeğeni Asım ve evdeki görevlilerin birlikte hareket etmelerini ve gerçeklerin duyulmaması için elinden geleni yapmalarını ister. Asım amcasının psikolojisini: “Amcamın külrengi gergin yüzünü, içinden hayat çekilen gözlerini gördükçe ona birdenbire bir şey olmasından korkuyordum.” (s. 100) şeklinde anlatır.

Oğuz'un ölümünü öğrenmekle Kaya'nın vereceği tepki, konaktakilerin yüreğini ağzına getirir, çünkü herkes bu planın bir parçası olmuştur.

“Eleni, yüzüme korkak ve duraksayarak bakıyor. Kapıyı gösteriyorum, nihayet yalnızım. Amcam hâlâ horluyor ve ben ve benim kalbim o kadar hızla atıyor, o kadar dehşetle atıyor, parmaklarım tutmuyor ve dizlerim titriyor ki...” (s. 123)

Eserde, suç, günah ve ayıplarının ortaya çıkmasından korku yaşayan insanın psikolojik durumu anlatılmıştır. Bu tür insanlar; başkalarının özel hayatına müdahale ettikleri için ateş üzerindedirler ve her an gerçeklerin ortaya çıkacağı kaygısını gütmektedirler.

Yazar, *Handan*'da ise, sevdiklerini kaybetme korkusuna yer verir. Handan'a karşı özel hisler besleyen Refik Cemal'in, "Handan ölürse onunla bütün bir âlem ölecek. Bütün ziyaları, hararetleri, kabiliyet, feyiz ve hayatıyla bir âlemin fezada altüst olarak parçalanıp gidişi hissiyle sersem oluyorum. Yarın onu belki bir tabutla götürürken bütün bir hayat kabiliyeti donmuş, sönmüş bir seyyare, mesela bir ölü ay karşısında gibi olacağız. Fakat o da ölü ay gibi, hareketsiz ve soluk ziyalarının hatıratı bizi zulmetlerde tenvir edip duracak. Ben, ben de bütün ateşleriyle sönen bir âlemin darbesiyle hurdahaş olup kalacağım, fakat hiç artık dünyaya hayrım kalmayacak." (s. 162) sözlerinden de anlaşılacağı üzere genç adamın, sevdiğini kaybetme korkusu içinde olduğu görülmektedir.

Halide Edib'in, *Mev'ut Hüküm* romanında, ölme, delirme, sevdiklerinden kötü haber alma ve onları kaybetme korkusu yer alır. Yazar, bazı somut korkuların insanı çıldırma noktasına getirebileceğini vurgular. Nitekim, Kasım, kocasının cesedinden korkarak kendini kaybeden Sara'yı, korku mahalinden uzaklaştırarak, sakinleştirmeye çalışır.

Süruri'nin sarhoş durumdayken önce evinde kavga gürültü çıkarıp sonra da hasta eşini dövmesi Atife'nin korkmasına neden olur. Küçük kızın ebeveynler arasında geçen bu sevimsiz olaydan çırpınan yüreğinin sesi:

"Lakırtı ortasında bahçeden köpek havlamasıyla ayak sesleri ve telâşlı lakırtılar işittikleri vakit, ikisi de çeşitli duyguların aynı derecedeki şiddetiyle, ta kalplerinden «Süruri» diye haykırdılar. Atife'nin yüzü sararmış, annesinin yüzüne büyük bir korku ile gözlerini dikmiş, elleri Kasım'ın elinde titriyordu." (s.103) şeklinde anlatılır.

Benliği zedeleyen bu olay, baba-kız arasındaki manevi bağı neredeyse koparır. Atife, Süruri'nin ölümüne hiç üzülmediği gibi kısa bir süre sonra annesinin Kasım'la evlenmesinden de mutluluk duyar.

Eserde, korkusu yüzünden ön plana çıkan bir diğer insan ise Sara'dır. Genç kadın eşinin ölüm şeklinden ve cenazesinden korkarak adeta aklını kaçırarak duruma gelir. Ruhunu teslim eden insandan duyduğu korkunun geçmişi çocukluk günlerinden itibaren başlar:

“– Ben her vakit, her vakit korkarım Kasım Bey. Ta çocukluğumdan beri korkmadığım bir gece geçirmedim. Hep beni titreten donduran bu ölüm korkusu, bir ıssızlık içinde yaşadım.” (s.115)

Genç kadının en yakınındaki insanların bu korku içinde olmaları onu daha da aciz ve çaresiz yapar. Annesi yaşadığı bir korkudan aklını yitirmiştir. Süruri, amansız hastalığından dolayı ölüme yaklaşıyor olmasından korkuya kapılmıştır. Eserde ayrıca sevdikleri ile ilgili kötü haber alma ve onları kaybetme korkusu da işlenilmiştir. Günlerden bir gün cepheden gelen bir mektubun eşine değil de Kâmi’ye gönderilmiş olması Sara’nın yüreğini ağzına getirir:

“Şimdi, Sara daha çok korkuyordu. Gözleri büyümüş, dudakları kısık, Kâmi’nin esrarlı durumundan bir şey sormaya da cesaret edemiyordu. Boğuk bir sesle sordu:

– Kasım öldü mü?” (s.127)

Ateşten Gömlek’te, ölümden, yüreğindeki insanların ortaya çıkmasından ve deniz fırtınasından kaynaklanan korkuya yer verilir. Halide Edib, millî duygularla kabaran yüreğin, kökleşmiş korkuların üstesinden gelebileceğini anlatır. Yazar, “Savaşta tek korkulacak şey yoktur.” (s. 155) görüşünü savunur.

İngiliz savaş uçaklarının bekleşmekte olan halkın üzerine bombalar yağdırması insanları oldukça korkutur. Mehmet Çavuş’un kendisini almak için kaldığı çadıra kadar gelmesi Kezban’ın kalp atışlarının hızlı atmasına neden olur. İki gün sonra kafasındaki kurşundan dolayı ameliyat masasına yatacak olan Peyami, ruh hâlini:

“Ne kadar gündür halsiz yatıyorum! Yaşayan artık bu yarım vücudum değil, kafamdır. Doktorun gözlerinden, tavrından ameliyatın kesin olarak iki gün sonra yapılacağını sanıyorum.

Şimdi bundan çok korkuyorum. Sanıyorum ki kafamın içini açtıkları gün kalbime de bakacaklar, kalbimin sırlarını da okuyacaklar; sonra da bu imansız insanlar «divane genç!» diyecekler. Kafamı, kalbimi altüst edecekler. İçindeki sevgili dünya, içimdeki acı ve gözyaşı, ateş ve aşk dünyası, silinecek!” (s.146) cümleleriyle anlatır. Yüreğindeki insanların açığa çıkmasından ve muhayyilesinde oluşturduğu dünyanın yıkılmasından korkan genç adamın bir diğer korkusu da, deniz fırtınasıdır. Marsilya’dan dönüşte büyük bir fırtınaya tutulmuşluktan hatıra kalan bu korku arkadaşlarının

naaşlarını geçmeye çalışırken, kaybolup gider. Millî duygular geçmişe ait kökleşmiş korkuları da böylelikle silip süpürür.

Vurun Kahpeye adlı eserde ise, hayati tehlikenin bu duyguya sebebiyet vereceği anlatılır. Halkın, Yunan zulmünden ve karalama politikalarının sonucu olarak Tosun Bey'den korktuğu anlatılır. Tosun Bey, altmış kişilik kuvvetinin bir senelik masrafını kasabanın varlıklı insanlarından temin etmek ister. Bunlar arasında Hacı Fettah Efendi de vardır. Hacı Fettah, payına düşen parayı vermediği gibi, Kuvayimilliyeye aleyhtar söylemlerde bulununca, tutuklanır. Tutuklunun akibeti ve ahalinin hepsinden para toplanacağı yaygarası halkta korku yaratır. Aliye bu olayla ilişkili olmak üzere insanların sağa sola matem havası içinde başını sallayarak kendilerine doğru geldiğini görünce korkuya kapılır.

Yunanlıların kasabaya gelişleri de halkta korku ve panik yaratır. Yazar bu duyguyu: “ «Yunanlılar geliyor!» Kasabanın bir başından öteki başına kadar bu dehşet haberi karayel gibi esti, geçti. Bu haberi kim kimden duymuş, nasıl yayılmış, doğru mu, değil mi, kimse sormuyordu. Ak sakallı ihtiyarlardan üç yaşında çocuklara kadar herkes en iptidâî bir can korkusu içinde başını, aklını kaybetmişti. Ne yapacaklardı? Kaçacaklar mı? Kalacaklar mı? Tehlikeden nasıl başlarını kurtaracaklar? Bilmiyorlardı.” (s. 80) şeklinde anlatır.

Eserde, Durmuş'un kortuğundan da bahsedilir. Aliye, kendisini evladı gibi benimseyen Ömer Efendi'nin salıverilmesini sağlamak için Durmuş'la karargâha gider. Ancak, küçük çocuğun dışarıda yalnız beklemesi gerekmektedir. Zamanın geçmesine rağmen karargâhın lükslerinin yanmaması, Aliye'nin gelmemesi ve Yunan neferlerinin gelip geçmesi henüz on bir yaşında olan çocuğu oldukça korkutur. Bir kardeş gibi bağlandığı Aliye için endişe duyan Durmuş'un hissettikleri: “Küçük kalbi biraz daha atıyor, dizleri biraz titriyor ve çocuk ruhunun uzaklaşmak arzusuyla, Aliye'ye karşı duyduğu müşfik bir köpek yavrusu kadar kavi olan bağı, o korku noktasından ayrılıp ayrılmamak için birbiriyle mücadele ediyordu.” (s. 131) sözleriyle anlatılır. Kısaca, eserde daha çok düşman askerlerin halkın üzerinde yarattığı korku ve gerilim anlatılmıştır.

Çalikuşu'nda, gerçeklerin duyulması (Kâmran için), mezarlık, namusa leke sürülmesi, alışık olmadık durumlar (geç saatlerde duyulan silah sesleri) korku yaratan

unsurlardır. Kâmran'ın eşini kısa bir süre önce kaybetmiş olan Neriman ile flört etmesinin Feride tarafından fark edilmiş olması, genç adamın gerçeklerin ortaya çıkması konusunda tedirginlik yaşamasına neden olur. Bu nedenden dolayı genç adam Feride'ye yakınlaşmaya, götürdüğü şekerlemelerle onun kalbini kazanmaya çalışır. Feride ise gerçekleri ara sıra tehditkâri bir tavırla Kâmran'a hatırlatsa da bunları kimseye söylemez.

Zeyniler Köyü Okulu, mezarlığa nazır bir konumdadır. Feride bu görüntüden ürperti duymakta, okulda din dersleri veren ve temizlik işleriyle ilgilenen Hatice Hanım'ın yanından ayrılmamaktadır: "... ben ölümün hazin ve ürkütücü bir şey olduğunu ilk defa bu karanlık Zeyniler mezarlığında duydum." (s. 176) diyen kahraman mezarlık dışında öğrencilerin oyun saatlerinde tabutun içine girip ölü taklidi yapmalarından, dağda gezinen kurtların ulumalarından, bütün bunlardan kaçıp Hatice Hanım'a sığındığı zaman onun karanlıklar içinde beyaza bürünmüş ve boğuk sesle dualar okuyan hâlimden korkar. Ayrıca geç saatlerde köyün çevresinden gelen silah sesleri, bu gibi durumlara alışık olmayan Feride'ye hoş saatler yaşatmaz.

"Hafız Nuri'nin dik, meşum bir sesle sela vermesi, ezan okuması, cenaze namazı kıldırması tüyler ürpertecek bir şey. Hele mezar başında: "Ya Cafer İbn-i Zehra!" diye bir talkın verişi var ki, gece rüyalarım giriyor. Dediğim gibi, bu memleketin havasında insan, ölümü adeta kokluyor. Hele geceler... Onların vehimlerine, korkularına dayanmak daha müşkül!

Gecenin birinde dağda çakallar ulumaya başladı. Fena halde ürktüm. Ne olursa olsun Hatice Hanım'ın odasına inmek istedim. Fakat, bu küf kokulu, bodrum gibi odanın kapısını açınca, gördüğüm manzara, bana çakal sesinden bin at daha korkunç geldi. İhtiyar kadın, baştan başa beyazlara bürünmüş, bir seccadenin üstünde kendinden geçmiş gibi, boğuk bir sesle, bir şeyler okuyarak, iki yana sallanarak esma tesbihi çekiyordu." (s. 189-190)

Eserde korku yaratan durumun üstüne gidilmesiyle bu duygunun aşıldığı da belirlenen tespitler arasındadır. Nitekim Feride de mezar taşları üzerinden atlayacak kadar korkusunu yenmeyi başarır:

"Mezar taşları üzerinden atlayarak mektebe dönerken derin derin düşünüyordum." (s. 230)

Meslektaşı ve arkadaşı Nazmiye'nin daveti üzerine hiç tanımadığı insanlarla içkili bir bağ eğlencesinde biraraya gelen Feride, kendisine kötülük yapılmasından telaşa kapılarak, bayılır. Kendine geldikten sonra oradan uzaklaşmak için bir araba ister. Bu isteğinin karşılanmaması durumunda ise gece vakti tek başına yola düşmekten çekinmeyeceğini belirtir. Feride'nin namuslu her genç kız gibi iffetini kaybetme, temiz geçmişine ve aile şerefine leke sürülme endişesiyle korkuya kapıldığı görülmektedir.

“Abacığım, ben bu gece ne kadar ağladım. Ne kadar korktum. Seni niçin oraya çağırdıklarını anladım, abacığım. Bir daha öyle yerlere gitmeyelim. E mi? Ya sen? Allah esirgesin, annem gibi... Ben ne olurum sonra abacığım!

Ah, ne zillet ne sefalet, Yarabbi! Düşmüş bir kadın gibi bu çocuktan utanıyor, yüzüne bakmaya cesaret edemiyordum. Başımı, onun küçük dizlerine koydum, eve gidinceye kadar annesinin kucağında ağlayan bir çocuk gibi için için ağladım.” (s. 313)

Yakup Kadri *Nur Baba*'da, bazı kavramlarının içinin korku ile doldurulmasının çocuğun benliğinde uzun süreli tedirginliklere neden olabileceğini belirtse de kimi zaman korku duyulan kavram ya da varlığın insanı cezbedebileceğini ifade eder. Yazar ayrıca eserde sevdiğinin gözünden düşme gibi duygusal korkulara da yer verir. Nigâr Hanım babasının ölümüne kadar Bektaşilikten nefret eden ve Bektaşiler aleyhine her türlü söylemi ortaya atan bir aile ortamında büyümüştür:

“ ‘Kızılbaşlar!’ Bu iki kelime onun için ‘cadı’, ‘hortlak’ vesaire gibi kelimelerin ifade ettikleri cehennemi mânalarla doluydu.” (s. 56) şeklinde yüreğine kin, nefret ve korku tohumlarını atan anlayışın içinde büyümüş olmasına rağmen Bektaşiliği tercih eden halası Ziba Hanımefendi'nin yolundan giderek tekkeye girer, Baba'dan nasip alır. Hatta dinî lider ile hayatını birleştirir.

Nur Baba'nın eşi olmakla bir anda insanların ilgi odağı olarak saygı ve ilgi gören genç kadın, günün birinde sıradan olmaktan ve Nur Baba'nın diğer eşleri gibi bir sığıntı durumuna düşmekten korku duyar.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde günlük akışı sekteye uğratan somut korkulara yer verilir. Ev halkıyla, komşularıyla, iş arkadaşlarıyla, sokaktaki esnafla hiç yoktan münakaşa çıkararak ve onlarla ağız kavgası yapmayı huy edinmiş olan Babîâli kalem müdürü Nazmi Bey'in, el şakasından, tabanca ve kamadan, vapur, tren ve araba yolculuklarından korktuğu belirtilir. Bu yüzden dönemin zenginleri gibi sayfiye sayfiye

dolaşmaktansa evin içinde dolanır durur. Onun bu korkusu senelerce köprüden öte yana geçmemesine ve başka bir semte ayak basmamasına neden olur.

Ömer Seyfettin *Efruz Bey*'de, mevcut yönetime duyulan korkuya yer verir. Kalemde çalışan kâtipler; Ahmet Bey'in (Efruz'un) Abdülhamit'in emriyle geldiğine ve bilgi topladığına inanarak ondan korkarlar. Bir gece kumar oynadıkları gerekçesiyle Prens Zırtaf'ın evine baskın yapılır. Komiser zanlıların suçlarını itiraf etmelerini ister. Bu sırada Efruz, büyük bir korku duyar, çünkü hükümetin kumar bahanesiyle asilzadeleri yakalamak istediğini düşünür. Oysa durum çok farklıdır. Prens Zırtaf, Beyoğlu'nun meşhur sabıkacılar listesindedir ve bu gerekçeyle aranmaktadır.

Yazar, bu eserinde kuruntuların, yanlış inanışların yersiz korkulara neden olduğunu anlatırken halkın, gücü elinde tutan insanlardan korkabileceğini ifade eder.

Yalnız Efe'de ise, otorite boşluğundan veya yönetimdeki keyfi uygulamalardan dolayı ekonomik özgürlükleri elinden alınmış olan köylülerin can güvenliği konusunda yaşadıkları korku anlatılır. Elinden silahı alınan köylünün bağış adı altında toplanan parayı verememesi üzerine ağaçlara çıkarılması ve zaptiyenin uyduğunu görmelerine rağmen aşağı inmemeleri halkın yaşadığı korkuyu özetlemektedir. Adalet sisteminin çöktüğü, yoksulluğuna terk edilmiş halkın sömürülmeye devam edildiği, mal güvenliğinin kalmadığı bir yerde can güvenliğinin de kalmadığı görülmektedir.

Kezban'ın uzun bir bekleyişten sonra gecenin zifiri karanlığında babası yerine Nalbant İsmail'in oğluyla karşılaşması, genç kızın Yörük Hoca'nın hayatı konusunda büyük korku duymasına neden olur. Bu sahne eserde:

“Delikanlı bir şey söylemiyor, başını arkaya çeviriyor. Kezban'ı sanki görmemek istiyordu. Köpek, arkadan çitin kapısını tırmalayarak havlıyordu. Kezban, yüreğinin çarpısından düşeceğim sandı. Eliyle çite dayandı.

- Ulen, söyle ne var?
- Amcamı vurmuşlar!
- Babamı mı?
- Ha!

Birdenbire nefesi tıkanır gibi oldu. Dişleri kilitlendi. Ağzını açamadı.” (s. 31) şeklinde anlatılır.

Aysel'de evladını ve şerefini yitirmekten korkan bir babanın psikolojik durumu yansıtılmaya çalışılır. Ali'nin, Aysel'i kaçıracağını öğrenen Günahsızın Veli, oğlunun geleceği konusunda kaygılanmaya başlar. Hacı Nafiz Efendi'nin kuvvetli ve zengin olması, yeğeni Sadık'ın karakol çavuşluğu görevini sürdürmesi yaşlı adamın kendini ateş üstünde hissetmesine neden olur, “Gençliğe ait ve unutulması kolay bir gönül yüzünden biricik evlâdını zıyan etmek istemiyordu. Hem zaman acayıptı. Meselâ bir gün Sadık çavuş, Ali'yi bir تنها yerde kısıtırır da canı isterse kafasına bir kurşun sıkabilir, sonra gelir, asker kaçakları soygunculuk için vurmuşlar diye bir de kâğıt düzerdi. Olur mu olur, bu sırada candarmanın, arkalı ağaların işlerine akıl sır ermezdi. Ya Aysel'in babası da işi çakmış da kızının peşine düşmüş ise! Elbette yalnız düşmeyecekti. O zaman daha fena olurdu. Bir ırz meselesi, para ve Ali Cengizlik meselesinden sonra gelirse de asıl kendilerine dokunuyordu. Şimdiye kadar Günahsızoğullarının fakir ocakları ve kendi halinde uşakları böyle âlemin kızını ayartacak ırsızlığa düşmemişti... Delikanlılığın bir deliliği ile şimdiden bu mevki bozmak, yedi köyde bednam olmak demektir.” (s. 59)

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*'da, yükseklik gibi fiziksel korkular ile hayallerinin çalınması gibi soyut korkulara yer verir. Ayrıca belirli bir bilişsel düzeye gelememiş çocukların soyut-somut kavramlarını yaşadıklarıyla ilişkilendirerek birbirinden ayırt edemediği görülmektedir. Bununla beraber eserde bayındır hâle gelememiş coğrafyanın insana ürperti verdiğine değinilir.

Küçük Paşa ve beraberindekiler köye gitmek için sarp kayalıkları, derin uçurumları geçmek zorunda kalırlar. Salih çok korktuğundan, “ineceğim, yürüyeceğim, beni indiriniz, başım dönüyor; korkuyorum...” (s.77) diyerek hayvan üstünden inmek istediğini belirtince Kiracı Recep: “Az gaklı Paşam, kortuna, bi şey yoh, doru beygir seni düşürmez; yelesinden (saçlarından) sılı tut.” (s. 77) sözleriyle çocuğu avutmaya, korkusunu dağıtmaya çalışır. Keskin uçurumların, sarp kayalıkların çevrelediği daracık ve bariyersiz yollar medeniyetin henüz yüzünü göstermediği alanlardır. Heyelan riskinin yüksek olduğu, atların ve insanların çamura bulandığı, kağnıların bataklığa

saklanıp çıkamadığı bu vatan parçaları yetişkinlere muzdariplik, çocuklara ise ürpeti verir.

Salih oyuncaklarının elinden alınıp üvey kardeşine rızası olmadan verilmesi üzerine kurduğu güzel düşlerin de alınacağından endişe ederek, korku duymaya başlar. Onları kimseyle paylaşamaması bu duygusundan ileri gelmektedir. Eserde oyuncaklar gibi çocuğa mutluluk veren güzel şeylerin kaybedilme korkusu yer almaktadır.

3.1.2.2.3. Kıskançlık

İncelenen eserlerde genel olarak kıskançlığın, güven (özgüven sahibi olamama veya başkasına güvenmeme) kavramının eksikliğinden kaynaklandığı, varlıklı insanlarda daha çok kadın- erkek arasındaki özel ilişkilerde, yoksul insanlarda ise maddi değerlere sahip olamama karşısında ortaya çıktığı ve netice itibariyle kişiye fayda getirmediği hatta onu üzdüğü görülmektedir. Bu duygu, Halide Edib'in eserlerinde genel olarak fiziksel yönden üstün olana duyulmaktadır. Kasım, hasta bir insan olmasına rağmen Süruri'yi, Hüsnü Paşa ise Nâzım'ı, kıskanır. Bu insanların kıskanılma nedenleri ise beyaz tenli, renkli gözlü -mavi, yeşil bazen de ela- ve sarı saçlı olmalarıdır. Yazarın sarışın insanlara duyduğu ilginin temelinde çocukluk günlerindeki yaşanmışlıklarının payı ve etkisi vardır:

“Bir zaman sonra evi dolduran üvey annenin akrabası, kardeşleri çocuğa tecessüs ile bakıyor, mütaala yürütüyorlardı.

‘Ne tuhaf, esmer mi, sarışın mı belli değil. ’

‘Saçlarının ucu mısır püskülü gibi, buraya gel... Burun bir küçük patates, aman ne kocaman gözler... Bakma öyle yüzüme...’

Bütün bunlar birer işkence. İçinde kendisini herkesten başka görmek, güzel çocukların uyandırdığı sıcak hisleri uyandırmaktan doğan bir hasret var. O zannediyordu ki bütün bunlar gözlerinin mavi, teninin pembe olmamasından ileri geliyor... Mavi gözlülere karşı içinde bir kıskançlık, fakat aynı zamanda bir hayranlık hissediyor.”²²⁴

Halide Edib, imrendiği fakat sahip olamadığı fizyolojik özelliklerden dolayı bir aşağılık kompleksi içinde olduğunu farkındadır:

²²⁴ Halide Edib Adivar (2011), *Mor Salkımlı Ev*, Can Yayınları, İstanbul, s. 41

“Şayeste tanıdığım insanların en esmeri idi. Fındık rengindeki gözleri ile teni adeta eş idi. Belki üvey annemin mavi gözlü sarışın ailesinin bende uyandırdığı şuur altı aşâğılık duygusunu Şayeste’nin fındık rengindeki teni gideriyordu.”²²⁵

Eksiklik duygusu kurgusal dünyada kıskançlık gibi yıkıcı bir duygu olarak varlığını hissettirirken, gerçek hayatta ise hayranlık derecesine ulaşır. Küçük Halide altın saçaklı komşusunu kendinden geçercesine izler:

“... Güneşin parlattığı, beyaz çilli, kırmızı dudaklı, harikulade güzel bir yüz gördüm. Biraz evvel pencereden sallanan altın saçaklar onun saçları idi. Bunları pencereden güneşin kızıl şaşaaasına neden döktüğünü ancak şimdi biraz seziyorum. Fakat bu göz kamaştırıcı tablonun haşmeti beni o gün şaşırttı. Hiçbir yüzün sırf maddi güzelliğinden dolayı beni bu kadar şaşırttığını hatırlamıyorum.

– Ah Kemal dayı, bak ne güzel, ne güzel, diye bağırđım.”²²⁶

Selim İleri: “Halide Edib, bazı romanlarında, sözgelimi ünlü Handan’da, Yeni Turan’da, Mev’ut Hüküm’de, hatta Ateşten Gömlek’te ve Kalp Ağrısı’nda sanki tersyüz etmiş, bu kez, özel yaşantılarından izdüşümlerle roman kişileri yaratmıştır.”²²⁷ görüşündedir. Bu tespitler ışığında yazarın kurguladığı kahramanlara ruhundan ruh üflediğini söylemek yerinde olur.

Halide Edib *Seviyye Talip*’te, aştaki rakibe duyulan kıskançlığı konu edinir. Tüm ısrarlarına rağmen Numan ile Samime’nin düşününe gelmek istemeyen Macide’nin: “Numan’ın karısını merak ediyorsan yalnız git... Belki orada, sonra lâzım olacak bir alafranga hanım bulursun.” (s. 22) siteminden sonra Fahir, eşinin kendisini kıskandığını düşünmekle beraber hoppa, hovarda Batı’ya özenen insanlar gibi evini, sevdiklerini kurban eden biri olarak görüldüğü için çok üzülür.

“Acaba Macide bu sınıf halkı kıskanıyor mu? Beni böyle birkaç Fransızca kelimeye evimi, esaslarımı kurban edecek bir züppe sanıyor. Hissediyorum ki biz, Batı uygarlığını genelleştirecek şimdiki nesil, pek büyük bir sorumluluk altındayız. Biz kar gibi beyaz, çocuk gibi saf ve temiz olmalıyız; hatta insanlığın gereği küçük fenalıklara

²²⁵ Halide Edib Adıvar (2011), *Mor Salkımlı Ev*, s.51

²²⁶ Halide Edib Adıvar (2011), *Mor Salkımlı Ev*, s.60-61

²²⁷ Halide Edib Adıvar (2011), *Mor Salkımlı Ev*, s.341

bile eskilerden şiddetli davranmalıyız ki memlekete yeni fikirler, yeni esaslar sokabilelim.” (s. 22-23)

Savunduğu düşüncelerinin aksine Fahir, başkası ile evlilik hazırlıkları içinde olan Seviye’ye âşık olur. Ayrıca aşktaki rakibi Cemal’i kıskanmaya başlar. Bu kıskançlık genç adamın hayatını tehdit edecek boyuta ulaşır:

“– Evet, dedim, Cemal’in parçalanmış beynini senin ayaklarının altına attığım zaman ne yaptığımı göreceksin.” (s. 125)

Yazar, *Yeni Turan*’da ise, insanların mutlu birlikteliklerini ve politik alanlardaki yükselişlerini çekemeyen kişilerin durumunu anlatır. Yeni Turan Partisi’nin elde ettiği başarılarından rahatsızlık duyarak propagandalarının şiddetini artıran, bu uğurda dinsel duyguları dahi sömürmekte geri kalmayan muhalif partinin lideri Hamdi Paşa’yı ve onun sağ kolu Asım’ı “kıskanç” sözcüğüyle nitelemek mümkündür.

“Amcam bu aralık sinirleniyordu. «Bu defa gerçekten kazanacaklar, sonra felâket!» İşte bu onu çıldırtıyordu. Bu doğru ve askerî fikrince, memleketin yıkılışı sandığı bu politika sahiplerini iktidara gelmekten alıkoymak için her şeyi yapmaya hazır, hatta başka yerlerde küçük, iğrenç görülecek vasıtaya yaklaşmış görünüyordu.” (s. 19)

Hamdi Paşa’nın, Oğuz ile Kaya arasındaki yakınlaşmadan rahatsız olup, çeşitli hile ve entrikalarla onları ayırması yine bu olumsuz duygunun ürünüdür.

Handan’da mutlu aile birlikteliklerinin, bunun özlemini çeken insanlarca kıskanılabilceği anlatılır. Neriman’ın Handan’a hayranlık derecesinde bağlı olması, ismini dilinden düşürmemesi kendisiyle evlilik hazırlıkları yapan Refik Cemal’in kıskanmasına neden olur. Kahramanın Handan’la tanışmasıyla bu duygu da ortadan kalkmış olur. Evli olmasına rağmen karısını metresleriyle aldatan Hüsnü Paşa, karısı ile kavgalara girişir.

Handan ile Hüsnü Paşa arasında bitmek bitmeyen tartışmalarının temelinde bu duygu yatmaktadır. Genç kadın eşinin oda hizmetçisi Mod ile nikâhlanacağını duyunca onu gerçekten kaybettiğinin farkına vararak kocasıyla kavga eder. Hüsnü Paşa onunla kavga etmeyi bile bir lütuf olarak görmektedir:

“Seni memnun etmek için senin istediğin tarzda bu kıskançlık kavgalarını da ettim durdum.” (s.136)

Handan’ın eşinin ihanetini anlayışla karşılayıp, yalnızca Mod ile nikâh kıyma ihtimali karşısında tepki göstermesi doğrusu anlaşılır şey değildir. Kadınlık gururunun ayaklar altına alan bir anlayışın benimsendiğini söylemek belki de yanlış olmaz. Aslına bakılırsa Hüsnü Paşa’nın eşini sevgisinden mahrum etmesinde ve sarışın metresleriyle gününü gün etmesinde selefi yani eşinin ilk aşkı olan Nâzım’a duyduğu kıskançlık yatar. Nâzım’ın fiziksel yönden Handan üzerinde bıraktığı izlenim şöyle anlatılır:

“O vakit koltuktan bülend ve güzel bir vücut yükseldi. Enli omuzları üzerinde koyu, büyük, mavi gözleri, uzun sarışın siması, hassas ve biraz müstehzî ve mütebessim gözüyle Nâzım meydana çıktı...

Nâzım bütün tahayyülâtının hududunu geçen bir hakikat. Yalnız ben, birdenbire küçük, çirkin ve dilsiz, onu dinlerken beni kendime fevkalade gösterecek kadar bende büyük şeyler bulanlara kızdım. (s. 46-47)

Eşinin sarışınlarla ilgi duyduğunu bilen; fakat bu tipolojiye sahip olmayan Hüsnü Paşa, aşağılık kompleksinin sonucu olarak Handan’ı sarı saçlı kadınlarla aldatır:

“– Ne bileyim ben, siz, şey... Sen onun beğendiği tipten değilsin. Yanındaki sarışın olsa neyse. Handan sarışınları sever.

– ...bu bir tane Handan’ın zaafi olacakmış.

– Handan’ın kocası sarışın mı?

– Hiç değil, fakat o başka!” (s.15)

“– Ama Matmazel Mod ne şekil? Galiba o da sarışın. Hüsnü Paşa’nın Handan’ı hep sarışınlarla aldatması artık bir kaide oldu.” (s.111)

Eserde mutlu bereberliklere duyulan kıskançlık da anlatılır. Neriman ile Refik Cemal mutlu evlilikleri Handan’ın iç geçirmesine ve elinde olmadan kıskanmasına neden olur. Kısaca Halide Edib, daha çok kadın-erkek arasındaki özel ilişkiye dayanan kıskançlık temine yer vermiştir.

Yazar *Mev’ut Hüküm*’de, eşinin sadakatinden şüpheye düşen insanın (Kasım’ın) kıskançlığına yer verir. Shakespeare’e olan hayranlığını onun eserlerinden

bazılarını Türkçeye çevirerek gösteren Halide Edib'in bir Othello naziresi yapmaya çalıştığı söylenebilir. Her iki eserde de eşlerini seven erkekler, kıskançlıklarının esiri olarak onları öldürmektedir.

Atife, anne ve babası tarafından önemsenmemenin yüreğinde yarattığı boşluğu Kasım'ın sevgi ve şefkatiyle doldurur, fakat babasının ölümünden sonra annesinin Kasım'la evlenme fikri onun çocukça ve masumane bir kıskançlık duymasına neden olur. Kıskançlığı en yoğun hâliyle yaşayan, neredeyse karakterinin bir parçası hâline getiren Behire, Kasım'la olan münasebetinden dolayı üvey kardeşi Sara'yı kıskanır. Sara'yı kıskanmasının başka nedenleri de vardır: annesinin kendi annesinden daha çok sevilmiş olması, yaşça küçük olmasına rağmen Sara'nın daha önce evlenmesi, kendisinin çirkin bir insan olan Rıfat Bey'le evlenmesine karşın, Sara'nın yakışıklı ve karizmatik insanlarla birlikte olması...

Bu duygunun ateşiyle kıvrılan Behire, Kasım ile Sara'yı birbirinden soğutmak için her türlü oyun ve hileye başvurur. Sonunda zaferine ulaşır. Doktorluğunu kullanarak Sara'yı kendine bağlayan ve onunla evlenen Kasım, büyük bir mutluluk içindedir. Cepheye gitmesiyle Behire'nin kendisine imalı mektuplar göndermesi, karısının sadakati konusunda şüpheler yaratır. Aşk kanıtları onun yüreğinin en derinlerinde sakladığı kıskançlığı doruk noktasına çıkarır. Kahramanın, selefi Süruri'nin fiziksel üstünlüğü karşısında duyduğu eksiklik de bu duyguya kaynaklık eder. Aşağıda Süruri'nin Kasım üzerinde bırakmış olduğu izlenim anlatılır:

“Kasım Şinasi kadar uzun boyu, fakat onun büyük başına, enli omuzlarına karşılık, inceliği ile daha yüksek ve daha çekici görünen bu güzel giyimli, yakışıklı subayda, mavi gözlerini solduran, küçük sarı yüzünü buruşturan, dudaklarını kısın bir kaygı vardı.” (s. 47)

Kasım sormadan, sorgulamadan başarı, emek, sabır ve gayretiyle yoğurduğu geçmişini, insanlığını, değerlerini, umutlarını ve kendisini sevenleri bu duyguya feda eder. Son derece hümanist ve gerçekçi olan bu insanın karısını öldürmesi, kıskançlığın ne denli korkunç boyutlara ulaşabileceğini gösterir. Bu konuya benzer durumu Shakespeare'in Othello adlı eserinde görülmektedir.

Behire'nin Kasım'a kıskançlığı aşılması gibi Iago da akıllı, ahlaklı fakat art niyeti fark etmeyecek kadar naif olan Othello'nun eşini kıskanmasına neden olur. Bu

eseri Türkçeye çeviren Nutku'ya göre "Iago, sezgileriyle ve yakaladığı fırsatlarla planını adım adım yürüten bir kötülük simgesidir. Başlangıç noktası ya da ateşleyicisi aşağılık duygusundan kaynaklanan bir nefret ve intikam duygusudur. Ondan sonra eline geçen her fırsatı değerlendirerek, yavaş yavaş ağını dikkatle örerek hedefine"²²⁸ ulaşan bir kötülük mimarıdır.

Aslında Sara da Desdemona gibi çevresinde oynana oyunlara seyirci kalacak kadar pasif, her söylenene inanacak kadar da saftır. Kurnaz, uyanık ve kötü niyetli insanların yazdığı senaryolar, hayatın gerçeklerinden ziyade tatlı hülyaların egemenliğinde yaşayan sevdalı kalplere dilediği şekilde yön verir. Pasifize edilmeye meyilli insanlar kıskançlık oyunlarında kaybeden taraflar olurlar.

Ateşten Gömlek'te ise, aşktaki rakipten ileri gelen bir kıskançlık söz konusudur. Ayşe ile Ahmet Rıfki'nin dostane ilişkileri İhsan'ın kıskanmasına neden olur. İhsan kıskançlığının boyutunu: "Ayşe'yi onunla hayvan üstünde gördüğüm zaman ne acı, ne azap çektim! Ayşe'nin ona sadece bir büyük kardeş şefkati vardı, biliyorum bazen bu şefkat benim kalbime de yayılır, o küçük teğmeni canımı verecek kadar severdim. Bazen uykum kaçar ve o çocuğu pusuya getirip öldürmek için plan yapacak kadar kıskançlıktan acı duyardım. Çok zaman yüksek sesle kendi kendime:

– Ben deli oldum, ben çıldırdım, diye haykırdığım vakidir." (s.126) cümleleriyle anlatır.

İhsan'a olan aşkıdan dolayı Mehmet Çavuş'un duygularına karşılık vermeyen Kezban, onun kin ve kıskançlığa esir olmasına neden olur. Genç adam, birliğine isyan edecek ve alay komutanı İhsan'ı öldürtecek kadar kendini kaybeder. Onun yalan dolan üzerine kurulu oyununu Kezban bozacak ve İhsan'ı kurtaracaktır.

Kıskançlık yalnızca erkeklerin yaşadığı bir duygu değildir. Kezban, Ayşe'yi, Ayşe'de kuzeni ile nişanlandıklarına dair söylentilerin odağında olan İhsan'ı kıskanır. Hepsinin gerekçesi ise aşktır.

Vurun Kahpeye romanında gençliği ve güzelliğiyle dikkatleri üzerinde toplayan Aliye'nin kıskanıldığı görülmektedir. Maarif Müdürü'nün ve Kantarcıların Hüseyin

²²⁸ W. Shakespeare (1985), *Othello*, Çev: Özdemir Nutku, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.15

Efendi'nin oğlu Uzun Hüseyin'in Aliye'yle evlenmek için ısrarcı bir tutum sergilemeleri, eşlerinin genç kıza kıskançlık duymalarına neden olur.

Eşlerine duydukları güvensizlik, masum bir insana duyulan nefrete dönüşür. Uzun Hüseyin'in Damyonus'u kasabaya davet etmesinde, Ömer Efendi'yi tutuklatmasında ve vatan ile ilgili ısrarları düşman askerlerine sızdırmasında Aliye'nin nişanlısı Tosun Bey'e duyduğu kıskançlık yatmaktadır. Kurguyu yönlendiren isanların yaşadığı kötü hadiselerde kıskançlığın önemli bir payının olduğunu söylemek mümkündür.

Çalığısu'nda, insanın sahip olamadıklarından ve sevdiğini kaybetmekten dolayı kıskançlık duygusu içine girdiği görülür. Feride, Munise gibi bir anneye sahip olamadığına üzülür, Kâmran ise yersiz kıskançlığından dolayı nişanlısını kaybeder.

Munise'yi çok seven Feride, onun yanında olmasa da bir anneye sahip olmasından ötürü küçük kızı elinde olmadan kıskanır: “Munise, ben seni asıl kimsesizliğin, yapayalnızlığın içi sevmiş, sana daima acımıştım. Mamafih, bu dakikada seni kıskanıyorum. Senin sefil, düşkün bir kadın, fakat ne de olsa bir anne olan anneni kıskanıyorum. Sen doğduğun, büyüdüğün yerlerden ayrılırken gözlerinde bir anne bakışının hatırasını, dudaklarında anne yaşlarının acı lezzetini göreceksin.” (s. 230) sözleriyle bunu kendisine itiraf eder.

Feride'ye derin hisler besleyen ve onu kaybetmekten korkan Kâmran'ın, nişanlısını kıskandığını söylemek mümkündür.

“Sana karşı derin bir zaafım vardı. Her sabah uyandığım vakit, aşkımı kalbimde biraz daha büyümüş buluyordum. Bu derin zaaf, beni hem utandırıyor, hem korkutuyordu... Seni kendi kendimden, hayatımdan, muhtelif saadetlerini birbirinden kıskanıyordum. Dünyada zamanla yıpranmayan, kuvvetini kaybetmeyen hiçbir his yok. ‘Ya bir saman sonra Feride'yi bu kadar sevemezsem, ya bu leziz, nadide tahassürü kaybedersem?’ diyordum.” (s. 430-431)

Yakup Kadri **Kıralık Konak**'ta, insanların sahip oldukları maddi üstünlüklerin kıskanıldığını dile getirir. Bu durum kahramanların değer yargılarıyla bir uyumluluk göstermektedir. Seniha, arkadaşı Belkıs Hanım'ın Paris'e gitmek üzere olduğunu öğrenince öncelikle onun ne kadar talihli olduğunu düşünür. Sonrasında bu talihin nedenlerini yoklar. Belkıs Hanım mebus kocasının zenginliğinden dolayı böyle bir

imkâna sahiptir. Seniha da elinde olmadan onu kıskanır, çünkü yıllardan beri gitmek istediği yerleri, arkadaşı kocasının işi sayesinde gidip görmüştür. Hayallerinin başkalarınca kolaylıkla gerçeğe dönüşmesi Seniha'nın benliğinde iniş çıkışlara sebebiyet verir.

“Genç kız gittikçe iltihaplanan bir ruh ile kendi kendine: ‘Zengin kocası var, zengin kocası var. Asıl mesele bunda’, diyordu. Niçin kendisinin de bir zengin kocası yoktu; bundan sonra olması da acaba ihtimal haricinde miydi? Bu ihtimal hatırına gelir gelmez genç kızın yüreği sızladı. Ve Belkıs Hanımı daha ziyade kıskanmaya başladı. Vücudu ne kadar hamhalat, tavırları ne kadar adi, giyinişi ne kadar kabaydı?” (s. 132).

Yazar, *Nur Baba*'da ise, sevilen kişiye yöneltilen kıskançlığı konu edinir. Nigâr Hanım ile arkadaşı aynı zamanda eşinin yakını olan Macid hakkında çıkan asılsız haberler, Nur Baba'nın onları kıskanmasına ve bu sebepten yatağa düşmesine neden olur. Sitem dolu sözler karşısında daha fazla dayanamayan genç kadın gözyaşlarına boğularak masumiyetini anlatmaya çalışır:

“– İşte, bütün bu dergâh halkı biliyor. Dün sabah avdetimde herkesin içinde öyle bağırdım: Benden alacağı olsun. Onun başına öyle bir belâ kesileceğim ki... Bunu şimdi sizin yüzünüze karşı da söylüyorum, sizi ve beni tanıyanların hepsine de söyleyeceğim. Hepsi de şahit olsun. Hanımefendi; benim gibi bir adamın muhabbetile eğlenmek bakalım nasıl olurmuş! Bakalım, benim kalbim de öyle Macid Bey kılıklı züppelerin kalbi gibi bir çocuk oyuncağı mı imiş, ne imiş...

Nigâr Hanım, bu noktada, hıçkırıklarla karışık bir sesle mürşidin sözünü kesti:

– Baba Erenler, haksızsınız, çok haksızsınız! Allah aşkına, bırakın söyleyeyim... dedi. Ve içinden kendi kendine: ‘Aman yarabbi! Beni kıskanıyor, Beni Macid'den kıskanıyor’ diye söylenerek ağlamaya başladı.” (s. 130)

İstanbul'un Bir Yüzü'nde kızların rakiplerini ve kendilerini dinleyenleri; kıyafetleri, servetleri, Avrupa seyahatleri, kur yaptığı genç ve yakışıklı erkeklerin ilgisine mazhar oluşları ile kıskandırdıkları görülür. Madde temelli somut kıskançlıklar kahramanlarının değer yargılarının anlaşılması bakımından okuyucuya yardımcı olmaktadır. Avrupa'ya giderek izlenimlerini diğer kadınlarla paylaşan hanımlar büyük bir zevk ve gururla bıkmadan, usanmadan yaşadıklarını bir bir anlatır. Bu durum

dinleyenler için sıkıcı gelse de gösterişin rüzgârına kapılmış konuşmacılar hiç de orali olmazlar.

“Seyahate çıkmayanları kıskandırmak ve avdetle (dönüşte) bol bol lâfını etmek için değil mi?..” (s.139) sözleriyle belirttiği gezilerin gerçekte amacına uygun yapılmadığı, başkalarına üstünlük gösterisinde bulunma niyetiyle yapıldığı anlatılır.

Kahramanlar rakiplerini kıyafetleri, servetleri ve kur yaptığı genç ve yakışıklı erkeklerin ilgisine mazhar olmaları ve onların mevkileri ile kıskandırmaktan zevk alırlar. Ayrıca Kâni gibi türedi zenginler, lüks içindeki hayatlarıyla ilgili yapılan dedikoduların kıskançlıktan kaynaklandığını düşünürler.

Ömer Seyfettin *Efruz Bey*'de, oğlunu evdeki hizmetçilerden kıskanan anneye yer verir. Efruz Bey güzel bir Rum kızı olan Despina'nın oda hizmetçisi olarak görevlendirilmesini daha uygun görse de, ikisinin aynı yatakta görülmesi annenin hizmetçiyi kovmasına neden olur.

Bilgeliği, kültürel donanımı ve sanatsal yönleriyle ön planda olan insanlar, Efruz Bey'in kıskançlık oklarının hedefi olur. Efruz; kitaplarından, resimlerinden ve gazetede hakkında çıkan yazılardan dolayı Rıza Tevfik'i, millî bilincin uyanmasına yardımcı olan Mehmet Emin'i, dilde devrimi başlatan Yeni Lisancıları, eğitime yön vermesinden dolayı İsmail Hakkı'yı, şiire hâkimiyetinden ötürü Abdülhak Hamit'i, tabiat yoluyla öğrenme düşüncesini savunan J. J. Rousseau'yu, hürriyet kavramının geniş alanlara yayarak birer kahraman izlenimi veren Jön Türkleri kıskanır. Kimi zaman onlar gibi olmaya çalışırken kimi zaman da onları yerden yere vurur.

Aka Gündüz *Aysel*'de kıskançlığa neden olan etmenlerin kişiden kişiye farklılık göstereceğini ve onların hassasiyetleriyle yakından ilişkili olduğunu anlatır. Makam yönünden yükselme, daha çok kazanma Hacı Nazif'in, sevdiğini paylaşamama (başka gençlerle konuşması, şakalaşması vb.) ise Aysel'in yaşadığı kıskançlıktır.

Önceleri yoksulluğundan dolayı Ali'yi kendine damat olarak layık görmeyen Hacı Nazif, yalanlara ve oyunlara rağmen makam ve unvan sahibi olan Ali'yi kıskanmaya başlar. Diğer bir kıskançlığın nedeni de aşktır. Aysel, gözlerden irak bir şekilde buluşan Ali ile Ayşe arasında bir gönül ilişkisi olduğunu düşünerek Ayşe'yi kıskanır. Ayşe'nin Hamza'ya ilgi duyduğunu öğrendikten sonra yersiz duygulara

kapıldığına üzülür. Fakat sonraki günlerde kızlarla yapacağı salıncak sefasını gizlice izlemek isteyen Ali'ye karşı çıkar. Bu tavrının nedeni de yine kıskançlıktır.

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*'da, maddi üstünlüklere sahip insanların kıskanıldığını dile getirir. Bu durum insanların sefalet ve yoksulluk içinde yaşamalarından dolayı maddesel olana ilgi ve özlemi ile ilişkilendirilebilir. İktisadi yetersizliklerin yanı sıra sevilenin paylaşılmasından kaynaklanan sıkıntılar da mevcuttur.

Salih'in güzel ve şık kıyafetleri karşısında kıskançlık yaşayan Memiş'in onun apoletlerinden birini kopararak samanlığa atması, Naime Hanımın Salih'in evlatlık edinmesinden ve Küçük Paşalığa getirilmesinden rahatsızlık duyması, Haçça'nın Selime'yi ziyarete giden Salih ve Ali'ye öfke duyması, ayrıca Salih'in sahip olduğu eşyaların bir kısmını ortalık malı yapıp gerisini öteberi almak için satması bu duygudan ileri gelmektedir.

Müfide Ferit *Aydemir*'de, aşktaki rakibe (Neyyir'e) duyulan kıskançlığa yer verir. Neyyir, ölümünden sonra bile Hazin'in Demir'e gitmemesi için eşinin kendisine söz vermesini ister. Son günlerini acılar içinde geçirmesine rağmen, ölümünden sonra dahi Hazin ile Demir'in mutluluklarına engel olmaya çalışması kahramanın kıskançlığının boyutunu göstermektedir.

Neyyir'in öldüğünü öğrenen Demir, genç adam adına üzülse de kendi adına mutluluk duyar, çünkü kaybettiği kadını, artık serbesttir. Buna rağmen geriye dönüp baktığı zaman Hazin'i başkasına kaptırmış olmanın benliğinde yarattığı azap ve kıskançlıkla boğuşur. Yazar bu gerilimi:

“– Hazin'siz bu kadar zaman nasıl yaşadım, diyordu. Ve onun hatırasıyla bütün vücudu eriyor, çılgın arzularla onu düşünüyordu. Ansızın, hiç bilmediği bir kıskançlıkla titredi. Aşktan hiç hisse almamış birisinin saf bir ibadetle sevdiği sevgilisine sahip olan bir rakip için duyacağı vahşi, müntakim, maddi bir kıskançlık duydu. Neyyir'in Hazin'i almasına nasıl tahammül etmişti? Şimdi bu düşünce onu isyan ettiriyordu. Kendisine işkence etmek isteyen bir ihtiyaçla onların beraber geçirdikleri hayatı, anbean takibe çalışıyor ve artık gölge olmuş bir rakibin samimiyetlerini tasavvur ettikçe çıldırıyordu.

Bir zaman geldi, ki hissettiği azabı o kadar arttı, o kadar arttı ki onu artık yalnız maneviyatında değil, vücudunun maddiyatında da duyar gibi oldu. Başını şiddetli bir ağrı çekiçliyor, göğsü sıkılıyor, nefesi daralıyordu.” (s. 73) sözleriyle anlatır.

3.1.2.2.4. Öfke/Kızgınlık

“İnsan psikolojisi ile ilgili araştırma yapanlar öfkeyi ‘kısa süreli delilik’ şeklinde tanımlamaktadırlar. Çünkü öfke akıl kontrolünün belli bir müddet yok olması”²²⁹ hâlidir. İncelenen eserlerde genel olarak insanların, hoşuna gitmeyen söz, eylem ve tavırlar karşısında öfkeye kapıldıkları anlatılır. Mantık, muhakeme ve sağduyunun ortadan kalkmasıyla kendini kaybeden bireyin, bundan son derece olumsuz etkilendiği, itibarına gölge düşürecek durumlardan kendisini alamadığı görülür. Sağlıklı düşünmeyi, doğru karar vermeyi engelleyen bu duygunun eserlerdeki işlenişi ise, şöyledir:

Seviyye Talip'te, öfkenin, masum ve haklı olduğu düşünülen insanlar hakkında yapılan dedikodulardan ve alafranga insanlarla kurulan ilişkilerden kaynaklandığı görülmektedir.

Numan, amcası Talip Bey'i terk edip öğretmeniyle aşk yaşayan Seviyye için söylenenlere çok kızar. Genç kadının bunları hak etmediğini düşünür. Bu konuda karısına bile taviz vermeyecek kadar işi ileriye götürür. Numan'ın Seviyye konusunda hassasiyet gösterip onu korumak adına çevresindekilerle kavga edecek düzeye gelmesi kahramanın Seviyye'nin masum ve haklı olduğuna inanmasından gelir.

Fahir'in halası -aynı zamanda kayınvalidesi- olan kadın, kızı ve damadının Frenk kültürünü benimsemiş insanlarla yakın ilişkiler kurmasından rahatsızlık duyar. Yaşlı kadın, kızının bir Batı taklitçisi olan Samime ile tanışmasını sağlayan damadına yüklenir:

“Sen bir Mösyö oldunsa, ben kızımı madam yapamam!” (s.35) sözleriyle tepkisini dile getirir.

Halide Edib *Yeni Turan*'da, sessiz ve sakin insanların verdikleri nadir tepkilerin diğer insanlara (agresif, hırçın) oranla daha sert ve yüksek olabileceğini anlatır. Kaldı ki insanı öfkeleniren nedenlerin kişinin hassiyetleri arasında olup olmadığının da payı

²²⁹ Nevzat Tarhan (2011), *Duyguların Psikolojisi* (9. Basım), Timaş Yayınları, İstanbul, s. 186

büyüktür. Kaya, Oğuz'un yaralanmasını kendisinden gizleyen Hamdi Paşa ve suç ortaklarına olan öfkesini haykırarak dile getirir. Oğuz'un son dakikalarında yanında olmayışı, Kaya'nın benliğinde anlık büyük değişimlere neden olur:

“Şimdi artık öldürdüm sandığın Oğuz'un Yeni Turan'ını öksüz bıraktım, anasını çocuksuz bıraktım sanma, ben bu pis hapishaneye, kendi isteğimle, verdiğim söze esir olarak kapandığım eve, ayağımın tozunu silkip işte gidiyorum.” (s. 125)

Handan'da ise, mutsuz ve uyumsuz çiftlerin bu duyguya yabancı olmadıklarını vurgular. Handan ve eşi Hüsnü Paşa arasında sık sık yaşanan kavgalar kahramanların öfkelenmelerine neden olur. Refik Cemal, rast geldiği tartışmalardan birini şöyle anlatır:

“Bu sabah müthiş bir kavganın üstüne gittim. Hüsnü Paşa tepiniyor, çıldırıyor, bağırıyordu. Üçüncü kattakiler mutlak duymuşlardı. Belki sokaktan bile çılgılık duyuluyordu. Handan da kendini tamamen kaybetmişti. Sesi boğuk boğuk çıkıyordu. Bilmem ne kadar sürdü. En nihayet Hüsnü Paşa, Handan'ı dövdü zannıyla titredim. Çünkü odada bir şeyler atılıyor, kıyamet kopuyordu.” (s.113)

Kapıda Refik Cemal'i gören Hüsnü Paşa, konuyu kapatmak yerine daha da ileri götürür. Bir çocuk gibi, karısını şikâyet etmeye başlar. Kendisini kontrolden çıkaran bu duyguya yenik bir şekilde, küfür etmekten de geri kalmaz:

“–Handan'ın hırçınlığı artık bana kendimi astırarak. Bu ne çekilmez şey, efendim. Dır dır dır! Bu kadar azaba bedel bari evde bir rahat olsa. Dün akşam yine bir şampanya bardağı kırılmış. Handan'ın haberi yok. Bu sabah elime verdiği fanilanın bir düğmesi eksik. Sanki bu eve ben masraf etmiyorum, ben bu evin efendisi değilim! Söyle, Allah aşkına, bir kadı evvelâ kocasının üstünü, başını düzeltir. Sonra kıskançlık kavgası eder.

– Kuzum Paşa, ben bu kıskançlık kavgasını anlamıyorum. Bu neden oluyor? Sabahleyin yataktan kalkınca kıskançlık kavgası nereden çıkıyor?

– Keşke kıskançlık kavgası olsa. Bu sabahki değildi. Ne bileyim ben (Burada büyük bir küfür) ne kavgası eder, niçin eder. Utanmaz karı!” (s. 113)

Çevresindekileri rahatsız edecek derecede yükselen sesleri, fırlatılan eşyaları, tepinmeleri, bu duyguya teslim olmuş bireyin yaşayacağı durumlar olarak göstermek mümkündür.

Halide Edib *Mev'ut Hüküm*'de sarhoş ruh hâlinin insanı şuursuz bıraktığını ve yersiz öfkelere yol açtığını anlatır. Süruri'nin sarhoş hâlinde kaynaklanan tartışma ve kavgaları bu ruh hâline örnek verilebilir. Genç adam, öfkesini kimi zaman hasta eşini döverek dindirmeye çalışır. Fiziksel şiddet Sara'nın kocasına olan sevgisinde bir değişme yaratmazken, kızı Atife'nin Süruri'den soğumasına neden olur.

“Dün akşam evde olağanüstü bir şey olmuştu. Babası pek sarhoş gelmişti. Gece yarısı büyük bir gürültü ile ev halkı uyanmış, gürültünün geldiği yere, yani annesinin yatak odasının kapısında toplanmışlardı. En çok babası bağırıyordu...

Kapının önünde azıcık bekledi. Büyük bir sinirlilikle Kasım'ın elini sıktı. Yavaş fakat ta kalbinin en karışık yerinden gelen bir sesle, hizmetçiler sabahleyin kendisini giydirirken, babasının annesini dövmüş olduğunu söylediklerini, kuru bir hıçkırıkla kekeledi.” (s. 101)

Yazar erkeğin öfkeli ruh hâlinde en çok etkilenenlerin, kadın ve çocuklar olduğunu anlatır. Babasının çirkin yüzünü görüp ondan soğuyan Atife'ye karşı, Sara'nın hislerinde en küçük bir değişme yaşanmaması; hatta eşine tutku derecesinde bağlı olması ancak ahmaklık olarak değerlendirilebilir.

Ateşten Gömlek'te düşman askerlerine karşı yöneltilen öfke söz konusudur. Halide Edib, kadınların bu duyguyu daha çok iğneleyici sözlerle, erkeklerin ise küfür ve hakaretlerle dışavurduğunu belirtir. Ayşe işgalci güçlere duyduğu öfke kadar Türk oldukları hâlde her tavizi vererek vatanını satmaya çalışan Salime Hanım'a ve onun gibi insanlara da kızgınlık duymaktadır. Alafranga özentili bu Şişli hanımın, Çanakkale'de ölen altmış bin İngiliz askeri için af dilemesi, İngiliz himayesini benimsemesi, işgallere karşı başkaldırının İttihatçıların eseri olduğunu söylemesi ve medeni memleketler dediği ihtilalcilerin sevgi ve merhametini kazanmak için İzmir faciasının bir muhabire Ayşe tarafından tercüme edilmesini istemesi, genç kadını olabildiğince sinirlendirir.

“Salime Hanım, kıpkırmızı, en nazik Fransızcasıyla:

- Ah mösyö, İngiltere'ye kendimizi gerçekten bağışlatacağız, diye başlamıştı.
- İngilizler, o bağışlamalarını isteyenlere yapsınlar.

Birdenbire şaşırđım. İhsan en aziz bir şey tehlike içinde imiş gibi Ayşe'ye doğru gitti. Haşmet Bey, genç askerler, Ayşe'ye doğru gitti. Haşmet Bey, genç askerler, hatta

o sivil paşa da ona dönmüştü. Söyleyen Ayşe'ydi. Yerinden kımıldamıyor, yüzünde hareket yok, yalnız gözleri siyah daireleri içinde sonsuzluğa, açılmış, uçsuz bucaksız bir kendine güven ve gücü ile doğru bir Fransızca ile söylüyordu. Odada çevresine toplanan hareketi görmemiş gibi ekledi:

– İngilizler, o bağışlamalarını isteyenlere yapsınlar mösyö, bağışı zalimler değil, mazlumlar verir. Çanakkale'de dövüşürken ne asi, ne esirdik. Namuslu bir millet gibi dövüştük, öldük; öldürdük. Ne zamandan beri ve hangi milletle savaş edilir de yenilene katil denir?

– İngiliz kanıyla, Türk kanı bir mi, madam?

– Mikroskop altında İngiliz kanını görmedim. Rengi bizimki kadar kırmızı mı yoksa mavi mi, bilmiyorum. Fakat Türk kanı ateş gibi sıcak ve kırmızıdır.” (s. 38-39)

“Türkos, türkos!” diye, galiz bir küfürle (s. 156) bağırarak düşman kuvvetlerine yönelik İhsan'ın da öfkesi oldukça sert olur. Kahraman, vatan işgaline duyduğu tepkiyi bağırarak, küfürler söyleyerek ifade eder.

“İhsan'ın yüksek sesle düşmanlara sövdüğünü duyuyorum. Ne garip, ne garip bağırıyor! Kudurmuş gibi gidiyor. Anadolu'nun kalbinde kara kaya parçasına kadar gelenler öyle kızgınlıkla, ihtirasla sövüyor ve koşuyor ki. Onlar da sövüyorlar, bomba ve kurşunla beraber taş, çamur atıyorlar.” (s. 156)

İhsan'ı bir kartal gibi izleyen Peyami de aynı şekilde tepkisini dışavurur:

“Bir yaralı, şehit kümesi içinde, arkada askerin canı gırtlığında haykırıyor, tamamen kendinden geçmiş, «Allah, Allah, Allah!» Bombalar ve mitralyöz ateşi bir avuç tırmananların üstünde... Ben bir şey bilmiyorum, sarhoşum, kendimden geçmişim. Onlarla beraber ben de sövüyorum ve haykırıyorum.” (s. 156)

Vurun Kahpeye adlı eserde, çocuklarına ayrıcalıklı muamele isteyen ebeveynlerin, Aliye'nin adil yaklaşımından dolayı öfkelenedikleri anlatılır. Yazar, hoşumuza gitmeyen durumların – özellikle çıkarlarımıza ters gelen-, bu duygunun nedeni olabileceğini belirtir.

Öğrenciler arasında adalet ilkesini gözeten ve haksızlığa tahammül edemeyen Aliye bir eşraf çocuğu olmasına rağmen Sabri'nin terbiyesizliğini görmezden gelemeyen ve ona okuldan uzaklaştırma cezası verir. Oğlunun ayrıcalıklı muameleden yoksun

kaldığını gören Uzun Hüseyin Efendi izinsiz girdiği sınıfta Aliye'ye aşağılayıcı sözler söyleyerek öfkesini dile getirir. Bu durum genç kızın kendine hâkim olmamasına ve savunmaya geçmesine neden olur.

Sakin, sessiz ve sağduyulu olan Aliye'yi öfkelenirmeyi başaran bir diğer insan ise aynı zamanda bir din görevlisi olan Hacı Fettah Efendi'dir. Aliye'nin yüzü açık bir şekilde öğrencileriyle elinde bayraklar, dilinde marşlarla sokakları dolaşması Hacı Fettah Efendi'yi çok sinirlendirir. Hacı Fettah, erkekleri günaha sevk eden genç öğretmeni adeta günah abidesi olarak ilan eder. «Şeytanın kızı» diye isimlendirdiği genç kıza en büyük öfkesini, Ömer Efendi'nin idamdan kurtulması için kendisinden yardım istemeye geldiği sırada yapar. Aliye de bu hakaretlere daha fazla dayanamayarak:

“– Sen Kâbe'den gelen bir hacı değilsin, sen şeytanın yer yüzünde bir nevi elçisisin ...” (s. 126) sözleriyle öfkesini dile getirir.

Öfkenin, insanların farklı görüş ve duygulara sahip olmasından ve farklılıkların hazmedilememesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Reşat Nuri *Çalkuşu* eserinde öfkenin, hem öfkelenen hem de buna maruz kalan kimse için tüzücü bir durum olduğunu anlatmak ister. Toplumun bireye yakıştırmadığı durumları, sürpriz olumsuz gelişmeleri ve şiddete maruz kalmayı... bu duygunun nedeni olarak görür.

Eserde adı geçen Maarif Müdürü bir maruzatından dolayı odasına gelen insanları aşağılamakta, öfkeli ruh hâliyle olabildiğince onların heveslerini kırmaktadır. Nitekim Feride, müdürün yakışsız tavrı karşısında kendini zor tutar ve dışarı çıktıktan sonra gözyaşlarına engel olamaz. Adler bu tür insanları:

Bazı insanlar öfkeyi sistemli bir yöntem haline getirmişlerdir ve herhangi bir problemi başka türlü ele alamamaları bakımından dikkati çekerler. Bunlar, genellikle, hiç kimsenin kendilerinden üstün yâ da kendileriyle eşit düzeyde olmasını katlanamayan, mutlu olabilmek için mutlaka herkesten üstün olmak isteyen kibirli, aşırı derece duyarlı insanlardır.

Bunun sonucu olarak, her zaman tetikte dururlar ve herhangi bir kimsenin kendilerine yetişip yetişmediğini ya da kendilerine yeterince değer verilip verilmediğini kollamak üzere her an uyanık bulunurlar.²³⁰

sözleriyle anlatır. Anlaşılan o ki, duyarlılıkları ve güvensizlikleri üzerine kurulu olan bu karakter özelliğinin insanı sevimsizleştirdiği söylemek yerinde olacaktır.

Feride'nin kazara burnuna attığı kiraz çekirdeğinden dolayı hiddetten kaşını gözünü oynatarak: “Bravo hanım kızım... Hiç yakıştıramadım, maşallah sizin gibi erişmiş yetişmiş koskoca bir hanıma...” (s. 33) sözleriyle kızan yaşlı adamın tepkisi, Huriye Hanım'ın aynı kadroya atanmasında dolayı görevini kaybetme endişesiyle Feride'ye söylediği hakaretvari sözler öfkeli ruh hâlinin yaşandığı diğer durumlardır. Bunlardan en trajikomik olanı ise Feride'nin otelde tanıştığı Manastırlı kadının, kocası tarafından dövülmesi olayıdır. Feride bu tatsız hadiseyi şöyle anlatır:

“Birdenbire korkunç bir gürültüyle yataktan fırladım. Sofada bir şeyler yıkılıp devriliyor, gecenin sessizliği içinde çocuk feryatları, boğuk hırıltılar, sille tokat seslerine karışıyordu. Uyku sersemliğiyle ilk aklıma gelen şey yangın oldu. Fakat yangına uğrayanlar herhalde birbirini dövmezlerdi. Dağınık saçlarım, çıplak ayaklarımla odadan fırladım ve feci bir dayak vakasıyla karşılaştım. Dev yapılı, palabıyık bir zabıt, Manastırlı komşumu yerden yere sürüyor, çizmeleriyle çiğniyordu. Çocuklar, bir ağızdan, ‘Anamız... Babam anamızı öldürüyor!’ diye haykırıyorlardı.” (s. 166)

Hacı Kalfa'nın: “Ne ayıptır, ne rezalettir, otelde bu olur mu?!” (s. 167) sözleriyle anlattığı kavganın nedeni ise, Manastırlı Kadının, üstüne kuma getirerek kendisinden boşanmak isteyen adamdan ayrılmak istemeyişidir. Kadın “... her tekmeden, yılan gibi ıslık çalarak inen her kamçıdan sonra inleyerek tahtaların üzerine yuvarlanıyor, fakat inanılmaz bir kuvvetle yine yerinden kalkarak zabitin dizlerine tırmanıyor ‘Kulun kurbanın olayım efendiciğim, öldür beni, lakin bırakma,boşama!...’ ” (s. 166) şeklinde yakarışlarda bulunur. Bu durum bedenini yanı sıra kadınlık gururunun da ayaklar altına alındığına örnektir.

²³⁰ Alfred Adler (2000), *İnsan Tabiatını Tanıma*, Çev. Ayda Yörükân, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 273

Kiralık Konak'ta ise, bireyin toplumun ahlaki değerleri ile örtüşmeyen tavır, durum ve davranışları öfkenin nedeni olur. Öfkelenen insanlar muhatapları ile doğrudan bir diyalog içine girmedikleri ve sevgilerine yenik düştükleri için bu duygunun dozajı daha da yükselir, nice güzel bağları (torun-dede) koparma seviyesine getirir.

Selma Hanım, Seniha'nın rezaletinin faturasını ağabeyi ve yeğenine (Sekine Hanım'a) çıkararak bir an önce bu işin önüne geçilmesinin önemine değinir:

“ ‘Beğendiniz mi bana yaptığınız işi!’ dedi. ‘Beni âkıbet yeminimi bozmaya mecbur ettiniz; kefaretni vereceğim, günahı kalırsa boynunuza olsun! Evinize geldim, çünkü, gelmeseydim beni hafakanlar boğacaktı. Haber haber üstüne gönderdim. Bir cevap vermezsiniz. Yanınızda sözümün o kadar da mı hükmü kalmadı, bilmem ki... Ayol, rezaletiniz ayyuka çıktı. İstanbul çalkalanıyor, sizin vazifenizde değil... Ne yapmalı? Ne demeli? Sizi ikaz için... Söyleyiniz. Tâ boğazınıza kadar çamur içine batmışsınız, neredeyse boğulacaksınız. Size haber veriyorum, haykırıyorum. Başınızı döndürüp bu kadın da ne diyor diye bir kere bakmıyorsunuz bile. Günün birinde şıppadak gözünüz açılacak amma, iş işten geçmiş olacak.” (s.136-137)

Her konuda olduğu gibi bu konuda da Naim Efendi sükûnetini korumaya devam eder. Aslında torunlarını bu kadar sevmese, onları kırmaktan korkmasa o da herkes gibi öfkelenmesini bilir ama, elden ne gelir. Ayrıca Yakup Kadri'nin, son derece ince ruhlu ve zarif bir karakter yüklediği bir İstanbul beyefendisine, böyle kaba ve seviyesiz tavırlardan uzak tutmasının da payı düşünülebilir:

“Naim Efendi, biraz da torunlarını çok sevdiği için sesini çıkaramazdı. Yoksa her şeye rağmen konağın içinde hürmet edilen, korkulan yegâne amir yine o idi. Biraz şiddet gösterecek olsa, her şeyin yoluna girmesi ihtimali henüz mevcuttu. Fakat ne yazık ki, o zayıf kalpli bir büyükbaba idi. Sonra da aldığı terbiye onun –kiminle olursa olsun- yüksek sesle konuşmasına bile müsait değildi.” (s. 31)

Seniha, Faik Bey ile flört etmekten mutluluk duymaktadır. İki gencin ilişkisini ciddiyete bindirmeden gözler önünde sergiledikleri rahat tavırlar dedikoduların şiddetini artırmakla beraber yakınlarını da rahatsız etmektedir. Seniha kendinden habersiz bir şekilde Kasım Bey'le görüşmeye giden dedesine kızmaya başlar. Naim Efendi küplere binen ve kendisini olabildiğince inciten torununu şaşkınlıkla izler.

“ «Zîra, bu hareketimiz için çirkin ve acayip sıfatlarından başka kelime bulamıyorum; vakıa bundan daha adi, daha zelil ne olabilir?... Bu, sizce belki böyle değildir, her şeyde olduğu gibi bu meselede de belki siz başka türlü düşünüyorsunuz, ben başka türlü düşünüyorum. Fakat rica ederim; durup dururken ne hakla, ne selâhiyetle benim ismimi, benim haysiyetimi, hiç haberim olmaksızın, yalnız kendi kendinize makul bulduğunuz bir zaruret veya bir sebep için yerden yere sürüklemek zahmetine katlandınız?» »

İhtiyar adam, eğile eğile iki kat olmuştu; genç kızın gözleri artık onu görmüyordu:

«Ne Faik Bey beni almak için babasının emrine, ne ben Faik Beye varmak için sizin arzunuza tabiyiz. Ben yirmi yaşına giriyorum. O otuzuna yaklaşıyor; birbirimizi sizin bizi tanıyışınızdan daha iyi tanıyor ve sevişiyoruz.» » (s. 123)

Sonuç olarak, aralarındaki bağa güvenerek başkasının özel hayatına müdahale etmeye çalışan insanın, sert bir tepkiyle karşılaştığı görülmektedir. Naim Efendi'nin öncelikle Seniha'yla konuşup, onun rızasını aldıktan sonra Kasım Bey'i ziyaret etmesi gerekirdi. Seniha'nın toplumun değer yargılarına göre hareket etmediği, ailesini sıkıntıya soktuğu doğrudur, fakat onun iradesini görmezden gelen Naim Efendi'nin sonuna kadar haklı olduğu düşünülebilir mi? Ayrıca neden hep Seniha? Naim Efendi'nin konuyu halletmedeki çözüm arayışı bir yana bırakılacak olursa, kendisine çeki düzen vermesini istediği kişinin yalnızca Seniha olması, yaşlı adamın, henüz 19 yaşında olmasına rağmen Beyoğlunun eğlence mekânlarından çıkmayan, metresiyle gününü gün eden Cemil'i görmemesi ya da görmek istememesi, vakitli vakitsiz eve girip çıkan Faik Bey'e ve konağı Beyoğlunun havalı ve güzel kızlarıyla dolduran aylak damadına ses çıkarmaması, en azgın öfkelerle neden olan namus algısının yalnızca kadın kimliğiyle özdeşleştirilmeye çalışıldığını göstermiyor mu?

Yakup Kadri, *Nur Baba*'da, usul ve nizamın bozulmasının, haksızlığın, aşkta umduğunu bulamamanın... insanları öfkeliendirdiğini anlatır. "Keskin sirke küpüne zarar." misali tepkisini dile getirenler yalnızca öfkeliendikleriyle kalmaz, aynı zaman da kendilerini de yiyip bitirirler. Yazar, öfkeyi dikkate almayan insanların, öfkeleneni daha da zor duruma getirdiğini belirtir.

Kocası Afif Baba'nın ölümünden sonra yerine evlatlığı aynı zamanda eşi Nur Baba'nın geçmesiyle dergâhın içki ve eğlence yerine dönmesi, Celile Bacı'yı çok sinirlendirir.

“– Çocuklar, dedi, vallahi ne dediğinizi, ne yaptığınızı bilmiyorsunuz. Bu kadar demlilik [içkili oluş] elverir, sekiz saattir mütemadiyen içtik. Nerede ise şafak sökecek. Bakınız camlar ağarmağa başladı.” (s. 22) sözleriyle davetlileri edep ve erkâna çağırır da yaşlı kadının bunda pek başarılı olduğu söylenemez.

Nur Baba'yı kıskanmasından dolayı yeğeni Nigâr Hanım'ın dergâha gelmesine engel olduğu söylentileri Ziba Hanımefendi'yi çileden çıkarır:

“ ‘Ziba Hanım Bektaşî şeyhlerinden birini seviyor, yeğenini ondan kıskanıyor’ demek için... İftiranın bu kadar sinsicesi insana âdeta nefret veriyor.” (s. 49)

Bütün bu söylentilerin Nasip Hanım'ın başının altından çıktığını ve yeğenin masum olduğunu öğrenen zavallı kadın, rahat bir nefes alır. Öte yandan Nur Baba'dan nasip alan ve onun aşkına ilgisiz kalan Nigâr Hanım'a, dergâh sakinleri büyük bir nefret duymaktadır.

Nigâr Hanım, tekke liderinin ısrarcı tutumu karşısında daha fazla dayanamayarak onunla evlenir. Beş altı yıllık bir zaman diliminden sonra, insanların kendisini tanımakta güçlük çekeceği bezgin, mutsuz, bakımsız, çökmüş bir kadına dönüşür. Ayrıca eşi de genç ve güzel bir kızla nişanlanarak onu gözden çıkarır. Kahraman, geldiği noktanın hayat karşısında bir mağlubiyet olduğunu anlayınca, bütün bunlara neden olan insana duyduğu öfkeyi:

“– Bana dokunma demedim mi? Ne acayip adamsın? dedi. Biliyorum, bu vücut senindir; onu sen yarattın ve sen mahvettin. Sana rastgelmezden evvel o gençti, taze ve taravetli idi. Sana rastgeldikten sonra, senin ellerin altında, senin kolların arasında bütün gençliğini, bütün taravetini kaybetti. Fakat o zaman hiçbir kıymeti yoktu. Bu ahmak, hissiz, şuursuz ve kendini bilmeyen bir vücuttu. Şimdi ise her tarafı bir şey biliyor, bir şey hissediyor. Hatırlıyor, düşünüyor. Bir gün gözlerim kör olsa seni parmaklarımın ucu ile görebileceğim. Şimdi etim ve derim baştanbaşa görgü, irfan ve zekâdır. Lâkin Nur Baba, ne yazık ki senin nazarında artık onun hiçbir kıymeti kalmamıştır. Beni bunun için mi yetiştirdin? (s. 169-170) sözleriyle dile getirir.

Refik Halit Karay *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde, öfkenin sonuçlarına dikkat çeker. İnsanın kontrolünü kaybetmesi, itibarına uygun düşmeyen tavırlar içine girmesi ve hakaretvari benzetmelerde bulunması bunlardan bazılarıdır. Kocasının sütnineyle kaçtığından emin olan Ragibe Hanım, İshak Bey'in bütün kusur ve rezaletlerini sayarak öfkeden deliye döner. Sonrasında kin ve hiddetini sütnineye doğru yöneltir. Bir paşa kızı olmasına rağmen mahalle kadınları gibi bayağı sözler kullanmaktan geri kalmayan kahraman, yorulup tükenmenin etkisiyle kendinden geçer.

Güzel, akıllı ve ahlaklı bir kız olan Nemika, son derece silik bir kişiliğe ve çirkin bir fiziğe sahip olan fakir bir gence gönlünü kaptırınca annesi Neriman Hanım, küplere biner. "İstemem ben bu hamam böceğini..." (s. 167) diyerek kıyametler koparır. İki ay kadar süren ana-kız tartışması bir türlü dinmek bilmez.

Nemika, Osman Bey'le evlenerek, Konya'ya gider. Kısa bir süre sonra birbiri ardına terfiler alan ve dolgun bir maaşla ödülendirilen Osman, eşini de yanına alarak İstanbul'a gelir. Bu olumlu gelişmeler bile, kibirli ve kendini beğenmiş annenin öfkesini yatıştırmaz.

Ömer Seyfettin *Efruz Bey*'de, insanın, hoşlanmadığı durumlar karşısında öfkeye kapıldığını anlatır. Ahmet Bey'in (Efruz'un), hürriyetin ilanının gazetede yer aldığını söylemesi üzerine her sabah gazeteleri inceleyen mümeyyiz, ona karşı çıkar. Kendisinin böyle bir haberle karşılaşmadığını belirtir. Mümeyyiz'in genç adamla hemfikir olmaması Efruz'un ruhsal sükûnetini bozmasına neden olur.

İsmini değiştirmek isteyen Ahmet Bey'in, buna karşı gelen annesiyle yaşadığı tartışma anne ve oğulun sınırlarının gerilmesine neden olur:

"Zavallı kadın yanlışlık olmasın diye oğluna dikkatli baktı. Hayır, hiç şüphesi yoktu. İşte... oydu! Ta kendisiydi. Doğurduğu, meme verdiği, büyüttüğü, ismini koyduğu oğlu... Ahmet Beyciğiymiş. Kızdı:

– Halt etmişsin, senin adın Ahmet...

– Değil işte...

– Hayır, Ahmet, Ahme...

– Ahmet değil işte.

– Sus, aklını mı kaybettin? İçlerime fenalık gelecek.

– Hayır, Ahmet değil diyorum. Sen benim asıl ismimi bilmezsin...” (s. 31-32)

Öfkenin bir diğer çıkış nedeni ise iyi, mükemmel olduklarına şartlandığımız insanların bizi yanıltmasıdır. Efruz Bey -arkadaşlarıyla yolda ilerlerken- övdüğü Türk köylüsünün kendisinden fazla para almaları karşısında, hem mahcup olur hem de öfkeye kapılır. (Bkz. *Efruz Bey*, s.122)

Yalnız Efe'de ise, adaletin yerini bulmamasına ve haksızlığa sesini çıkaran insanların direnmelerine yönelik bir öfke söz konusudur. Eseoğlu'nun hizmetinde çalışan kâhyalar, gecenin bir vaktinde babasının ölüsünü görmeye gelen Kezban'a kendilerinin rahatsız ettiği için sert çıkışlılar. Ayrıca babasının katilini ve azmettiricisinin tutuklanmasını isteyen genç kız, zaptiye teğmeninin öfkeli tavrıyla karşılaşır. Sarhoş teğmen, Kezban'ın, “işte bunlar da şahid olsun, sen bugün babamı vuranı tutmazsan ben seni öldüreceğim!” (s. 50) tehditi karşısında daha gazaplanarak genç kızı dövüp, zaptiyelerce sokağa attırır.

Aka Gündüz *Aysel*'de, çocuklarının iradeleri üzerinde söz sahibi olmak isteyen ebeveynlerin, bunu gerçekleştirmediklerinde öfkeye kapıldıklarını anlatır. Romanda, Hacı Nazif'in, Ali'yle görüşmesinden dolayı kızına duyduğu öfke yer alır:

“– Aysel'e söyle, onun ayaklarını kırarım.

– A, Aysel ne yapıyor ki?

– Ne yapacak, âşıkdaşlık,” (s. 20)

Uyarılarını dikkate alınmadığını gören hiddetli baba, kızını dövmeye kalkışır. Anne yüreği, bu tatsız olayın önünde kalkan olur.

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*'da, üvey annenin sebepsiz yere Salih'e duyduğu öfkeyi anlatır. Öfke duyulmanın bir çocuk olması, kendisini savunamaması fiziksel şiddeti de beraberinde getirir. Haçça üvey oğlu Salih'e duyduğu öfkeyi ona şiddet uygulayarak yatıştırmaya çalışır. Morarmış vücudundan yükselen acı dolu sesler, yalnızca genç kadının gözü dönmüştüğünü durdurabilir.

Naime Hanım, Küçük Paşa'nın gönderilmesini istemeyen insanlara çok öfkelenir. Hiddetle, “küçük, pek küçüktür diye tahta bitinin yavruları kabilinden bir

küçük, her yere sokulur, her yerde gizlenir, insanı büyüklerden ziyade izaç eder, bir küçüktür. Pek küçüktür diye tahta biti yavrularını hiç affettiğiniz, öpüp okşadığınız var mı? Görür görmez hemen ezersiniz değil mi? İşte bu da öyle. Mutlaka gidecek; beyhude sözlerle beni üzmemeniz, bir de bundan sonra siz böyle şeylere karışmayınız; Paşa'nın gevşekliği böyle her şeye burnunuzu sokmaya alıştırdı. Bundan sonra herkes haddini, vazifesini bilecek, bilmeyenlere bildirilecektir.” (s. 62-63) sözlerini, konağın çalışanlarına söyler.

Müfide Ferit *Aydemir*'de, görev ve sorumlulukların yerine getirilmemesinden dolayı ortaya çıkan öfkeyi konu edinir. Demir, medresesindeki odasında uzanmıştır ve battaniyelere sarılı bir şekilde yazı yazmaktadır. Havanın kapalı olduğu bir dönemde sobanın yirmi dört saatten fazla bir süre boyunca yakılmamış olması Ahmet'in öfkelenmesine sebep olur:

“– Korkak, hain, dedi... Evet hain!.. Sizi, bizim efendimizi, hocamızı, koruyucumuzu tedavi etmekten korkuyor.-Ve Ahmet ellerini, başını hep birden taacüple, hayretle sallıyordu.- Korkaklıkla hıyanet hep bir değil mi zaten...” (s. 92)

Demir kendisinden dolayı arkadaşının aleyhine konuşan Ahmet'e biraz gücense de onu, sükûnete davet eder.

“– Böyle söyleme Ahmet... dedi... Sonra bilir misin ki asıl hain olmak için cesaret lâzımdır? Düşün, hıyanete götüren yolda ne kadar engelleri yenmek lâzım? Vicdan, haysiyet, şeref, namus, aile muhabbeti, dost emniyeti... Görüyor musun? Ne kadar ezilecek şeyler! Hasan'a gelince? Görüyor ki ben hastalığımı onun kadar anlıyorum, gelmesine ne ihtiyaç?” (s. 93)

3.1.2.2.5. Kin/ Nefret

İncelenen eserlerde kin ve nefretin genel olarak farklılıkları (farklı düşünme, hissetme, algılama, giyinme, hayat felsefesi, değer yargıları...) hazmedememekten kaynaklandığı görülür. Ayrıca aşktaki rakibe duyulan kıskançlığın önce nefrete, sonrasında da tehlike arz edecek bir kine dönüştüğü belirtilir. İnsan benliğine arız olan kin ve nefret duygularının kaynağı şu ifadelerle ortaya konulabilir:

Kin duygusu, oç almaya amaçlayan düşmanlık duygusudur. Oç alma isteğinde ön yargılar çok hâkimdir. İnsan birine kin besliyorsa,

başkalarının da o kişiye aynı hisleri taşıması, onu mutlu eder. Nefret duygusu da böyledir. İnsan, o kişiden ne kadar çok kişi nefret ederse o kadar memnun olur. Fakat enteresandır ki sevdiğinin başkası tarafından aynı oranda sevilmesinden rahatsız olur. Olumsuz duyguların en önemli özelliklerinden birisi paylaştıkça pekişmesidir. Bu sebeple insan haklı ve mantıklı olmadığı sürece, menfi duygularını paylaşmamalıdır.²³¹

Halide Edib *Seviyye Talip*'te, insanoğlunun, farklı düşünen, hissedenlere ve aşktaki rakibine duyduğu kin ve nefreti konu edinir. Macide değişmeye karar vermeden önce alafranga hayat tarzını benimsemiş insanlara yönelik ucu nefrete kadar ulaşan bir önyargı içindedir. Genç kadının başlarda böyle düşünmesinde kökleşmiş hayat tarzının ve dünya görüşünün etkisi büyüktür. Ayrıca kızının kişiliğini kendi kişiliğinde eritmiş olan katı ve sert anne tipinin de etkisi yadsınamayacak boyuttadır.

Öte yandan Fahir, rakibi Cemal'den nefret etmektedir. Bu duygunun etkisiyle söylenmiş tehditler, Seviyye'nin Cemal'in hayatı konusunda endişe duyup, Fahir'e teslim olmasına neden olur. İnsanın kendisinden farklı olanlara karşı geliştirdiği ön yargılar, aşktaki rakibin varlığı bu olumsuz duyguları yeşerten başlıca etmenlerdir.

Halide Edib *Yeni Turan*'da, yeterli olgunluğa ve bilince ulaşamamış, hırslarını yenememiş, komplekslerini aşamamış insanların farklı düşünen ve hissedenleri hazmedemeyeceğini anlatır. Ayrıca çocukların sevip saydığı yetişkinleri sadece dış görünüşleri ile değil, duyuş ve düşünceleri ile model alacaklarını belirterek, onlara kin ve nefreti tetikleyecek, yüreklerinde düşmanlık tohumlarını filizlendirecek telkinlerde bulunulmaması gerektiğini belirtir.

Çocukluk günlerinde, Samiye'nin (Kaya'nın) Hamdi Paşa'nın yanında ayak ayaküstüne atması, yüksek sesle konuşması, kibirli duruşu, Asım'ın Kaya'ya kin duymasına neden olur. Çocukluk günlerinden itibaren başlayan bu kin, koyu bir Osmanlıcı olan amcası Hamdi Paşa'nın, Kaya'nın etkisiyle düşüncelerinde sapma yaşayıp, Yeni Turan ülküsüne sempati duymaya başlamasıyla epeyce kabarır. Kaya'nın yanı sıra Asım güçlü gölgesi altında kişilik ve benlik geliştirdiği amcası Hamdi Paşa'ya zaman zaman nefret duymaya başlar. Bunun sebebi Asım'ın olgunlaşarak doğru ile

²³¹ Nevzat Tarhan (2011), *Duyguların Psikolojisi* (9. Basım), Timaş Yayınları, İstanbul, s. 193-194

yanlışı birbirinden ayıracak bilince kavuşmuş ve önyargılarının esiri olmaktan kurtulmuş olmasıdır. Bir zamanlar gözünde ve gönlünde yücelttiği amcası Kaya ile Oğuz'a yaptığı kötülüklerden, ihtiras ve hırslarından, düzenbazlığından... dolayı nefretini kazanan bir hâl almıştır:

“İçimden büyük bir şey, nereden geldiğini bilemediğim bir şey bunu soranın kafasını ezmek için kalkıyor. Karşımda amcama kanlı ve kinli gözlerle bakıyorum.” (s. 121)

Halide Edib *Handan*'da, sevdiklerinin ölümüne neden olan insanlara duyulan kini, konu edinir. Yazar ayrıca, kıskanç erkeklerin kendinden önceki aşk rakibine de kin duyabileceklerini anlatmak ister. Refik Cemal, Sultan II. Abdülhamit yönetimine muhalif olan arkadaşının -Nâzım'ın- ölümüne sebep olan kadından yani, Handan'dan nefret eder. Bu duyguyu daha da ileri götürerek genelleştirir. Handan, artık kötü kalpli kadınların sembolü olur.

“Ne çabuk Handan sana bu kadar merak verdi? Hâlbuki ben ondan şimdi nefret ediyorum. O kadar itina ile, bütün güzel hisler ve temiz adımlarla geçen bir çocukluktan sonra temiz ve yüksek Nâzım'ın hayatını sırf hodbinliği, küçük vücudu kâfi sevilmiyor evhamı ile yıkması affedilir mi hiç? Ben âdeta Nâzım'ın hapisanedeki hayatını yaşamış kadar Handan'a lanet ediyorum. Kadınlar ebedî birer cümle-i asabiye, birer hiç, birer süs! Erkekler ruh ve fikir arkadaşı olmak iddiasıyla senelerce feminizm davası çıkardıkları halde, her temiz ve saf şeyi yıkan muhripler!” (s. 87)

Genç kadının Hüsnü Paşa'yla tartışıp evine sığınması sırasında yaşadığı talihsizleri, günahlarının birer bedeli olarak görür:

“Boynunda halatla ölen Nâzım'ın intikamını alabilecek olan bu Hüsnü Paşa'ya ilk defa olarak, kalbimde minnetarlık hissettim. Ah mücrim ve vefasız kadın! İşte bu akşam ona mülayimleşen kalbim yine kinle dolu.” (s. 93)

Kinci bir kişiliğe sahip olan Hüsnü Paşa'nın, eşini, sarışın ve renkli gözlü bayanlarla aldatması bu duyguyla ilişkilendirilebilir, çünkü evlenmeden önce Handan, sarı saçlı ve renkli gözlü Nâzım'la derin bir aşk yaşamıştır. Bu aşkın ıstırabına dayanamayan genç adam da intihar etmiştir.

Yazar *Mev'ut Hüküm*'de, kıskançlığa meyilli insanların başkalarının sahip olduğu üstünlük ve ayrıcalıklardan (iyi bir eş, güzel bir çocuk, mal, mülk, itibar, huzur mutluluk...) dolayı ömürlerini kin ve nefret içinde tükettiklerini anlatır. Sara'nın kayınpederi ile olan muhabbeti, yakışıklı ve zengin bir eşe sahip oluşu, eşinin kendisine duyduğu bağlılık, Atife gibi güzel ve sağlıklı bir çocuğa sahip oluşu üvey kardeşi Behire'nin duyduğu kin ve nefretin başlıca nedenleridir. Başkalarının kendisinde olmayan güzelliklere sahip oluşunu düşünmek, insana mutluluk getirmediği gibi olumsuz duygularını da perçinleştirmektedir.

Ateşten Gömlek'te de, düşman askerleri arasındaki kine yer verilmiştir. Ayrıca kıskançlık toprağından filizlenen nefretin de varlığı hissedilmektedir. Yurdunu işgallere karşı koruyan Türk halkı ile her kötülüğü kendilerine mübah sayan düşman askerleri arasında kin ve nefret duyguları söz konusudur. Masum halka yapılan zulmün derecesi bu duyguların kabarmasına nedendir.

Kişiler arası oluşan kin ise kıskançlık temeline oturmaktadır. Kezban'ın Ayşe'ye, İhsan'ın Ahmet Rıfkı'ya, Mehmet Çavuş'un da İhsan'a duydukları kin aşklarından ileri gelmektedir.

Halide Edib *Vurun Kahpeye* romanında ise, bu duygunun beklentilerin gerçekleşmemesinden kaynaklanabileceğini ve hangi gerekçeyle olursa olsun hem bireye hem de çevresindekilere zarar vereceğini anlatır. Ayrıca dizginlenemeyen öfkenin kine, bu yıkıcı duygunun ise bir toplum cinayetine dönüşebileceğini vurgular.

Evlilik teklifini kabul etmeyen Aliye'nin gönlünü Tosun Bey'e vererek onunla nişanlanması Kantarcıların Hüseyin Efendinin oğlu Uzun Hüseyin'in Tosun Bey'e karşı kin gütmesine neden olacaktır. Tüm insancıl duygulardan soyutlanmış olan Uzun Hüseyin, Tosun Bey'in yakalanması ve öldürülmesi için Yunan komutanı Damyanos'la hain bir iş birliğine oturur. Tosun'un yakalanması isteyen yalnızca Uzun Hüseyin Efendi değildir. Hacı Fettah Efendi de Kuvayimillie aleyhine vaazlar vermekte, kendisinden askerin bakımı için para isteyen komutandan nefret etmektedir. Ayrıca halkı, yüzünün güzelliğiyle erkekleri günaha sevk ettiği düşüncesiyle peçe takmasını önermesine rağmen bunu kabul etmeyen Aliye aleyhine kışkırtmaktadır.

“– Biz, kendi ordumuz girmeden, burada şeriatın namusunu temizleyeceğiz, izzet ve şerefini yükselteceğiz. Evvela, burada Yunanlılar'a namusunu satmış ne kadar

kahpe varsa temizleyeceğiz. Şu büyük cami meydanında, Allah'ın beyti (evi) önünde onları öldüreceğiz. İslam'a, İslam'ın namusuna hiyanet etmiş bir tek kahpe bırakmayacağız, diye haykırdı.” (s. 170)

Onun bu girişimleri genç kızın linç edilmesiyle son bulacaktır. Uzun Hüseyin Efendi ile Hacı Fettah Efendi'nin kin ve nefreti yalnızca Aliye ve millete değil, kendilerine de zarar verecektir. Kahramanlar Aliye'nin öldürdüğü yerde idam edilecektir.

Reşat Nuri **Çalılık**'nda, aşk ile nefretin bir yumak gibi birbirine sarılı olduğu anlatmak ister. Feride Kâmrân'a duyduğu kini hareketleri, davranışlarıyla değil de, daha çok duygularıyla yani kendi iç dünyasında yaşar. Kâmrân'ın ihanetinden sonra nefreti daha da körüklenen Feride'nin sahip olduğu bu duygunun kaynağı aslında çok eskilere dayanmaktadır:

“Şimdi gayet iyi hatırlıyorum. Kâmrân, ben evvelden de, senden şimdiki kadar nefret ettiğim zamanlarda da gözlerine gazezdim. Bu gazez başladığı zaman, daha on iki yaşında yoktum. Kendin de, elbette unutmamışsındır. İki de bir avuçlarıma toz doldurarak yüzüne serperdim. Bu, yalnız bir çocuk yaramazlığı mıydı acaba? Hayır, güneş işlemiş yosunlu denizler gibi içlerinde hileli hareler dolaşan gözlerini acıtmak içindi.” (s. 158)

Öyle ki bu nefret onun yaşadığı, soluk aldığı yerlerden soğumasına ve Feride'nin başını alıp uzak diyarlara gitmesine neden olur.

Yakup Kadri, **Kiralık Konak**'ta, aşktaki rakibe duyulan kini anlatır. Hakkı Celis'in Faik Bey'e duyduğu bu olumsuz duygu onun biraz daha üzülmesine ve daha da kabuğuna çekilmesine neden olur. Yazar ayrıca, ebeveynlerin bazı kavram, olay ya da durumlara karşı geliştirdikleri korkuları bir miras gibi sonraki nesillere aktarabileceğini vurgular.

Seniha'ya karşı özel hisler içinde olan Hakkı Celis, rakibi Faik Bey'e karşı kinle karışık bir nefret duyar. Bu duygusunun altında onun kendisinde tiksinti uyandıran kişilik özellikleri yatmaktadır. Faik Bey'in Hakkı Celis'e tepeden bakması, delikanlının iyi niyetine kaba ve küstah tavırlarla karşılık vermesi, şımarıklıkları, bilgiçlik taslaması ve nihayetinde her şeye rağmen Seniha'dan ilgi ve sevgi görmesi... gibi nedenler genç şairin elinde olmadan kin gütmesine neden olur.

Kin, Büyükkada'da aşka dönüşen Seniha ve Faik ilişkisinde de göze çarpar. Genç kız, Faik Bey'in emip yere attığı meyve posalarını görmekten tiksinti duyarak, onun yanında olmaktan utanır. Bunun yanı sıra genç adamın bir yandan kendisine kur yaparken diğer yandan "Otuzundan aşağısını geç!" (s.59) sözünü tekrar edip zengin ve bilgiç kadınların peşinden koşarak bunu hayattaki yegâne emeli olarak görmesi Seniha'nın kinini körükleyen diğer nedenler olur.

Naim Efendilere iç güveysi olarak giren Servet Bey'in kayınpederinden nefret ettiğini söylemek mümkündür. Sessiz, çekingen, kendi hâlinde, cömert, paylaşımcı, iyi niyetli olan Naim Efendi'nin sevilmesindeki tek neden alafranga takıntılı ve gösteriş budalası Servet Bey'in geleneksel zihniyetten hoşlanmaması olacaktır. Nankör damat, kayınpederini soyup soğana çevirdikten sonra konağında yalnızlığa mahkûm eder. Ayrıca adamcağız ölüm döşeğinde yatarken, o, eğlence masalarında keyif çatarak daha fazla zengin olmanın yollarını araştırır. Servet Bey'in Naim Efendi'ye duyduğu nefret sadece değer yargılarının farklılığı ile ilgili değildir. Konağa iç güveysi olarak giren adam, maddî eksikliğinin, ezikliğinin faturasını yaşlı adama keserek, biçare adamın servetini tükettikten sonra onu beş parasız ortada bırakır. Bu durumda açgözlülüğünü doyumlamış, kinini yatıştırmamış olacak ki yaşlı adam can çekişirken bile çok kazanmanın, Seniha'ya yağlı bir kısmet bulmanın telaşı içinde eğlence âleminde ter döker. Özetle; yazar bu eserde aşktaki rakibin varlığından ve aşağılık kompleksinden kaynaklanan kin ve nefrete yer vermiştir.

Yakup Kadri *Nur Baba*'da ise, küçük yaşlarda aşılınmış olan kin ve nefretin sonraki yıllarda güçlü olumsuz önyargılara dönüşebileceğini anlatır. Nigâr Hanım söylentilerin önünü kesmek için kendisini dergâha davet ederek Nur Baba'yla tanışmasını ve ayinlerde bulunmasına vesile olan Ziba Hanımefendi'ye kin gütmeye başlar. Hoşnut olamadığı bu ortamdan uzaklaşmak ister. Nasip Hanım'a:

"Başıma öyle bir iş açtın ki, işlere benzemez! Ne vardı, hiç yoktan böyle bir şeyi ortaya salıverecek?.. Vakîâ sana Bektaşî olmak isterim dedim, fakat bunu söz olsun diye söyledim... Doğrusu sizlerle bundan sonra gayet temkinli konuşmalı... Aah, şu anda geçirdiğim buhranı bilemezsin Nasib! Demincek içeride nasıl bir harekete hedef oldum, yok yere zelil bir mevkie atıldım, bilsen... Hep bunlar, itiraf et ki senin

yüzünden, senin mübalağan...” (s.65) şeklinde içini dökerek, düşünmeden karşısındakini tanımadan söylediği sözlerin kendini nelere sürüklediğini vurgular.

Bektaşilikten nefret eden bir muhitte yetişmesine rağmen halası Ziba Hanımefendi gibi dergâha giren Nigâr Hanım’ın sahip olduklarından vazgeçip kendini dergâha ve Nur Baba aşkına adanması Macid’in genç kadına karşı düşmanca duygular beslemesine neden olur. Ayrıca Nigâr Hanım’ın içi içine sığmayan gururu, halasını taklit etmedeki çabası ve başarısızlığı Macid’in arkadaşına bakışını oldukça etkiler.

İstanbul’un Bir Yüzü’nde Kâni’nin, eşinin münasebetsizlik ve şımarıklıklarını sevgilisi İsmet ile paylaştığı görülür. Yıllar sonra çocukluk arkadaşı İsmet ile bir tesadüf sonucu karşılaşan Kâni, karısını şikâyet etmeye başlar. Münasebetsizliklerden ve şımarıklıklardan usandığını belirtir.

“– Nasıl Şâyan? Memnun mu?

Kâni’nin yüzü buruştu:

– Bir deli, dedi, büsbütün çıldırdı, yaptıklarını anlatamam, gelip de bir gör; öyle münasebetsizlikler, şımarıklıklar, haller ki; insana ayağının altına alsam da kafasını bir ezsem dedirtiyor... Kapat pilicim şunu, başka lâf atalım!” (s. 22)

Genç adamın, gönül macerası İsmet’e karısından bu denli bahsetmesi ondan hoşlanmadığını göstermektedir.

Ömer Seyfettin *Yalnız Efe*’de haksızlıkların, bu yıkıcı duyguları alevlendirdiğini belirtir. Romanda, Kezban’ın babasını öldürenlere karşı duyduğu kin anlatılır. Hukuksal yollardan katilleri cezalandıramayacağını anlayan genç kız, kendi yöntemleri ile suçluları infaz eder.

Yörük Hoca’nın öldürülmesi, vuranın ve tetikçisinin elini kolunu sallaya sallaya gezinmeleri, halkın olanları bilmesine rağmen gereken cesareti gösteremeyişi, devletin halkın sahip çıkmayışi... ve dahası Kezban’ı dağa çıkartır. Baba acısının üzerine şekillenen kin ve düşmanlıkla öncelikle katil ve azmettirici Eseoğlu’nu öldüren genç kız, ardından kendini dövdüren ve sokağa attıran sarhoş zabitanın hayatına son verir. Onunla nefreti belirli kişi veya kişilere değil, adeletsizlik yapan ve buna göz yuman herkesedir.

“Yalnız Efe” olarak anılan genç kız babasının ölümüne neden olanları vurmakla kalmaz, boşluğu her geçen gün hissedilen asayiş ve güvenliğin de sağlayıcısı olur.

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*'da, kin ve nefretin, zalimliğin temel mayası olduğunu anlatır. Naime Hanım'ın öfke ve nefretine yenik düşerek Salih'i eğitmesi için görevlendirilmiş olan mürebbiyeyi özel danışmanı yapması, Paşa'nın ölümünden sonra onu bütün haklarından mahrum ederek beş parasız bir şekilde köyüne göndermesi küçük çocuğa duyduğu kin ve nefretin ürünüdür. Genç kadının düşmanlığı anne olamamasından ve “hanımın yıllardan beri doğurmak istediği halde bir çaresini bulamadığı çocuğun, konakta, baba kucağında ve bir sürü cariye'nin kolları üstündeki makamlarını Salih'in zaptetmesi ve fazla olarak yedi yıldır «lisanı hâl ile» «Hanımefendi kısırdır, Hanımefendi kısırdır » diye bağırarak bir tellal gibi göz önünde dolaşmasının ne kadar affedilmez bir suç olduğunu” (s. 66) görmesinden kaynaklanır.

Esen, romanda asıl işlenen konunun çocuksuzluk sorunu olduğunu ve bu sorunun yol açtığı eksiklik duygusunun mutsuzluğa neden olduğunu belirtir.²³² Tespitlerimize göre Naime Hanım Zarif Bey'le evliliğinden önce kısır olduğunu düşünmekte ve bu yüzden Salih'e karşı kin ve nefret duymaktadır. Genç kadının ikinci evliliği sonrası çocuk sahibi olma çabaları ve hayal kırıklığıyla sonuçlanan arzuları onda keder ve yeise neden olur; yani eser boyunca Naime Hanım, iki farklı durum ve duygulanım içindedir.

Üvey anne Haçça'nın Salih'e olan kını ise, kocası Ali'nin eski eşini unutamamasına dayanır. Kıskançlık, kını, kin ise zulmü doğurur. Salih, Haçça'nın zalimlikleri karşısında güzelliğe dair tüm duygu ve inançlarını yitirir. Anne olamamanın, aşktaki rakibi kıskanmanın bu olumsuz duygulara ilham verdiği, bunun en büyük bedelini ise zayıf, küçük ve çaresiz varlıkların, yani çocukların ödediği görülür.

Müfide Ferit *Aydemir*'de, kişisel çıkarların zarara uğrama tehlikesi karşısında bireyin duyduğu kını konu edinir. Ahunt Ömer kişisel çıkarlarını zarara uğrattığını düşündüğü Demir ve talebelerine kin duyar. Kahramanları, din kavramı üzerinden halkın gözünden düşürmeye çalışır.

²³² Nüket Esen (1997), *Türk Romanında Aile Kurumu (1870-1970)*, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul, s. 79

3.1.2.2.6. Hüzün/Keder

İncelenen eserlerde hüzün, hayatın olmazsa olmazıdır. Belki bir tutam belki bir avuç ya da kucak dolusudur. Ama miktarı ne kadar olursa olsun, insan ruhuna asalet katan bir duygudur. Hüznün, genellikle ana gücü temsil eden ya da okuyucunun sempatisine mazhar olması düşünülen kahramanların ruh hâli olarak gösterildiğini söylemek, yerinde olur.

Halide Edib *Yeni Turan*'da, sevdiğine kavuşamayan, ideallerini gerçekleştiremeyen ve maddi sıkıntılarla boğuşan insanların elem ve keder içinde kalabileceklerini belirtir. Oğuz'un tutuklanması ve idama mahkûm edileceği haberi kuzeni, dava arkadaşı ve sevgilisi Kaya'yı üzer. Kaya, Oğuz'un kurtuluşu için Hamdi Bey ile evlenmek zorunda kalır. Hapishane olarak gördüğü evde, verdiği söze bağlı olarak iyi hâl sergileyen bir mahkûm gibi tutukluluk süresini tamamlamaya çalışır.

Dışarıdan süt liman olan bu görüntüye sahip olan bu evlilik, içerde ardı ardına kasırgalar, tayfunlarla sarsılıp durur. Kaya ruhuna sindiremediği ve değerleriyle çatışan olayları yaşamak zorunda kalmıştır. Bunun sonucu olarak da benliğinin ilk tepkisi hastalık hâliyle görülmeye başlar. Bunu atlatan kahraman, çeşitli meşguliyetlerle üzüntüsünü dindirmeye çalışır; fakat Oğuz'un ölümü, karşısında büyük yıkım yaşar. (Bkz. s.125)

Oğuz'un elem denizi daha çocukluk günlerinden itibaren dalgalanmaya başlamıştır. Babasızlığın küçük yüreğinde kanattığı yara, annesinin belini büken ekonomik sıkıntılar, yeterli imkânlarla sahip olmasından dolayı içinde ukde kalan subaylık hayali ve kalbinin en güzel duygularını sunduğu Kaya'nın kendisini terk etmesi, onun derinden etkileyen hadiselerdir.

Yazar *Handan*'da, insanın evlilik gibi ciddi bir konuda iyice düşündükten sonra karar vermesi gerektiğini anlatır. Fevri kararların mutsuzluk ve üzüntüye birer davetiye olabileceğinin vurgusunu yapar.

Handan'ın Nâzım'a istediği yanıtı verme konusunda tereddütler yaşaması, sonrasında Hüsnü Paşa'yla muhabbeti ve onunla evlenmesi Nâzım'ın çok üzülmesine ve hayatına son vermesine neden olmuştur. Handan ise gerek Nâzım'ı sevmesinden ve gerekse ölümüne neden olmasından dolayı üzüntü yaşar. Acı ve kederi anlatan her şey ona Nâzım'ı hatırladır:

“Geçenlerde yağmurlu bir akşamda biz bu İngiliz ocaklarının ağır alevleri karşısında uyuklarken Handan birdenbire tâ amâk-ı maziden gelen bir sesle Vaveylâ’yı okumaya başladı. Bu evvela Handan’ın Neriman’a mektuplarından bir fikrayı hatırlattı. Sonra bu o kadar Nâzım’dı ki Vaveylâ’yı bir münasebetle, pek çok sevmediğini söylemiş olan Handan’ın bu gece onu okuması bilhassa maziden bir anı yaşatmak içindi.” (s. 100-101)

Handan kendisine sadakat göstermeyen eşinden ayrılmak istemez. Hüsnü Paşa’nın bir gün kendisine döneceğine düşünür. Oysa Paşa, verdiği karar ile umutla ayakta tuttuğu hayallerini yıkar. Genç kadın yüreğinden taşan ıstırabı ve mutluluğa dair özlemlerini, “Ne olurdu, sade ve sakin bir hayat arkadaşım olaydı. Fakat benim, tamamen benim olaydı; her gün yanımda, gecelerin bana çocukluğundan beri verdiği aziz bir haşyetle sokulduğum göğüs, sabahleyin yanımda uyanan gözlerin umku hep benim, hep benim olaydı. Hatta bu bir kör, bir budala, bir hasta, hiç kimsenin bakamayacağı, herkesin attığı bir sakat, bir alil olaydı, fakat benim olaydı! Kaybetmek korkusu olmaydı...” (s.121) sözleriyle dile getirir.

Kocasının ilgi ve sevgisini kendisine değil de metreslerine göstermesi yalnız ve çaresiz Handan’ın üzüntüsünden kâbuslar görmesine neden olur. (Bkz. s.127) Handan’ın aşırı üzülmeye ve sıkıntılarını içine atması, onu ağır bir biçimde yataklara düşürür. Menenjit hastalığını konsültasyonlar, iyi bakım ve su kürleri sayesinde atlanan kahraman, yine santimental ruh yapısının kurbanı olur; çünkü bu kez yorgun ve zayıf bedeni ikinci büyük bunalımı - çok sevdiği ve kardeşi gibi gördüğü Neriman’ın kocasına âşık olmasını- kaldıramaz.

Halide Edib’in *Mev’ut Hüküm* romanında, ağır bir hüznün teması hâkimdir. Neredeyse üzülmeyen insan yok gibidir. Eserde üzüntü hayatın önemli ve kaçınılmaz bir parçası olarak işlenilmiştir. Atife üzgündür, çünkü annesi hasta, babası kendisine ilgisizdir. Kasım Sara’yı karşılıksız sevmesinden ve sadakatinden şüphe etmesinden dolayı keder ve yeis içindedir. Sara, Süruri tarafından ihanet edilip bir tarafa atıldığı ve hasta olduğu için zor günler geçirmektedir. Ayrıca frenginin kendisine verdiği utanç, kocasının ölümü, Kasım’ın mektuplarına yanıt vermemesi onu üzen olaylardan bazılarıdır.

Kardeşini kaybeden Kâmi, kendisine soğuk davranan, nefretini göstermekten çekinmeyen, alaycı söz ve bakışlarıyla kendisini aşağılayan eski yengesinin tutum ve davranışlarından dolayı üzüdür. Onun sevgisini kazanmak için epey uğraş verir. Sabrı ve sükûneti ile yeğenin dostluğunu kazanan kahraman bu kez de platonik aşkın ağına tutulduğu için kedere gömülür. Hayatı zorluklar içinde geçen Ayşe Kadın, kocasının hastalığı ve ölümü konusunda üzüntü duyar. Kasım'ın yardım elini uzatmasından önce omuzlarına yüklenen ağır hayat koşullarını iyimser bakışı ve inançsal zenginliğiyle hafifletmeye çalışır. Oğlunu kaybeden ve idealindeki erkekle evlenemeyen Behire de mutlu değildir.

Halide Edib *Ateşten Gömlek*'te, insanın sevdiklerini kaybetmesinden dolayı duyduğu üzüntüye yer verir. Fakat kederin insanı yıldırmadığı, amaçlarını gerçekleştirme konusunda kendini daha da cesaretlendirdiği görülmektedir.

Fedakârlığı, namusluluğu, iyi niyeti ve güler yüzlülüğüyle tanınan Ahmet Rıfkı'nın ölümü başta Ayşe olmak üzere kendisini sevenleri çok üzer. Genç kadın dostu gördüğü bu başarılı ve cesur komutanı toprağa verirken hıçkırıklara boğulur. Onun üzüntüsüne köylüler de eşlik eder.

Kezban'ın annesiz ve babasız oluşu ve yengesinin fizyolojik ve psikolojik şiddeti, kaçmaya çalışırken Mehmet Çavuş'un pençesine düşmesi, İhsan'ın hayatını kurtarmasına rağmen sessizce ortadan kaybolması genç kıza yaşadıkları konusunda üzüntü duyulmasına sebep olur. Ayrıca sevdiği iki insanı; yani Ayşe ile İhsan'ı toprağa veren Peyami'nin durumu ise son derece trajiktir.

Yazar *Vurun Kahpeye* romanında ise, Aliye gibi duygu yönü ağır basan, hassas insanların, yaşanan olumsuz gelişmelerden daha fazla etkilenerek, üzüleceklerini anlatır; yani duygu derinliği ve ruh inceliği, bir nevi hüznün ve kedere yatkınlık demektir.

Küçük yaşta annesini bir süre sonra da babasını kaybetmiş, çocukluğunu Kız Öğretmen Okulunun soğuk odalarında ve tahta sıraları arasında sevgi ve şefkatten yoksun bir şekilde geçirmiş olan Aliye'nin, idealist duygularla geldiği kasabada da yüzü hiç gülmez. Yaşayacakları bir bakıma yaşadıklarının devamıdır.

Öğrenciler arasındaki sosyal uçurumlardan kaynakların sürtüşmeler, bu konuda velilerle girdiği tartışmalar, gençliğine ve güzelliğine dikilen gözlerin kadınlık gururunu

incitmesi, namusu peçeden ibaret gören zihniyetin halkı kışkırtmaları, iftira ve dedikoduları, en doruğundayken boğazına düğümlenen aşk hıçkırıkları ve ölümüyle eşdeğer olarak gördüğü teklifin nişanlısının hayatını kurtarması karşılığında kabul edilmesi... gibi olaylar onun üzgün bir ruhiyat içine girmesine neden olur. Aliye'nin öldürülmesinden sonra kendisine bir kardeş gibi bağlanan Durmuş'un ve nişanlısı Tosun Bey'in acılar içinde kıvrandıkları da ayrıca belirtilir.

Reşat Nuri, *Çalılıkusu* eserinde manevi kayıp ve yıkımların birey üzerindeki etkisine yer verir. Sevdiklerini kaybetme, onlardan ayrılmak zorunda kalma, hüznün nedeni olarak eserde yer alır. Annesinin hastalığından dolayı Feride, dadısı Fatma'nın elinde büyümüştür. Onun evlenip, kendisini bırakması henüz dört yaşında olan küçük kızın ilk üzüntüsü olacaktır. Sonrasında babasının neferi Hüseyin'in kendisini teyzelerine teslim edip, Musul'a dönmesi, babasının hastalanıp ölmesi, Kâmran'ın ihaneti... gibi olaylar onu sarsacaktır. Yüreğini sızlatan ihanetin acısını dindirememiş olacak ki belki de nişanlısının öldüğü yalanını bu yüzden söyleyecektir.

“Ben, bir genç kız için daha büyük bahtsızlıklar da biliyorum. Sevdiği bir nişanlının ölümünü gören genç kızlar zannettiğin kadar acınacak insanlar değillerdir. Bir büyük tesellileri vardır onların... Aradan aylar, yıllar geçtikten sonra, bir gece yabancı bir memleketin karanlık ve soğuk bir odasında yalnız kaldıkları vakit, o nişanlının çehresini göz önüne getirmek imkânına maliktirler, ‘Bu zavallı gözlerin son bakışı benimdi!’ demek hakkına maliktirler. Bu hayalin yüzünü kalplerinin dudağıyla... Halbuki ben bu haktan mahrumum Kristiyan!...” (s. 246)

Feride aşkını yüreğine gömerek Anadolu'nun mahrumiyet bölgelerinden olan Zeyniler'e gelmiştir. Kimsenin gitmeye yanaşmadığı bu köyde insanlarla kaynaşmış, güzel anılar silsilesi hazırlamıştır. İşte bu nedenden geride bıraktığı her şey gibi, öğrencilerinden ayrılması da Feride için hüznün verici olur:

“İçinde çok acı saatler geçirmiş olmama rağmen küçük odamdan adeta hüznüyle ayrıldım. Mektepte bize bir şiir ezberletmişlerdi. İnsan, yaşadığı yerlerde beraber bulunduğu insanlara görünmez ince tellerle bağlanırmış; ayrılık vaktinde bu bağlar gerilmeye, kopan keman telleri gibi acı sesler çıkarmaya başlar, hep birinin gönlümüzden kopup ayrılması, bir ayrı sızı uyandırır. Bunu yazan şair ne kadar haklıymış.” (s. 166)

Feride'nin, yalnızlığını ve korkusunu giderecek, yüreğinden taşan sevgiyi alacak bir dayanağa ihtiyacı vardır. Munise hem kardeşi hem dostu hem de evladı olur; fakat bayram havasında geçen günler küçük kızın hastalanıp ölmesiyle hüznü dönüştür. Ölümü küçük bedenine yakıştıramayan ve bunu benliğine kabul ettiremeyen Feride uzun bir travma şokundan sonra, yepyeni bir sayfa ile hayata başlar. Yaşadığı olumsuzların silinip gitmesi, hiç birinin Munise kadar benliğinde iz bırakmamasından kaynaklanır.

Yakup Kadri **Kiralık Konak**'ta, sevdiklerini kaybetmekten kaynaklanan hüznü konu edinir. Naim Efendi kızı ve torunlarının kendisini terk etmesinden ve Seniha ile aralarının açılmasından sonra hastalanır. Dinmek bilmeyen hıçkırık nöbetleri onu her geçen gün ölüme biraz daha yaklaştırır. Yazar derin kederin, insanın biyolojik durumunu olumsuz yönde etkilediğini belirtir.

Eserde Naim Efendi ile Hakkı Celis'in keder ve yeis içinde oldukları görülür. Dillere düşen ve kendisiyle tartışan torunundan, bunca yıl kol kanat germesine rağmen kendisini yalnız bırakan kızı ve torunlarından, konağın kiralığa çıkmasından ve Hakkı Celis'in şehit olmasından dolayı Naim Efendi'nin derin bir keder içinde olduğunu söylemek mümkündür. Yaşlı adam bu trajik gelişmeler karşısında hıçkırık nöbetlerine tutulur. Ardından da ölümün her an kapıyı çalacağı bir hastaya dönüşür. Aslında bedeninden yükselen bu sesler, acıların boğazına düğümlediği sessiz hıçkırıkların yeni görünümüdür.

Aşkına karşılık vermediği gibi kendisini alaycı bakışlarla süzen Seniha'nın çapkın, küstah Faik Bey'le flört etmesi, gizlice Avrupa'ya kaçışı... Hakkı Celis'i çok üzer. Bu durum eserde şöyle geçer:

“Seniha'nın kaçışı üzerine en müthiş darbeyi yiyen kalp, Celis'in kalbi oldu. Bu vakanın biçare çocukta hâsıl ettiği şey tasvire sığmaz derecede trajikti.” (s. 143)

Üzüntü **Nur Baba**'da daha çok kadınlara özgü bir duygu olarak yerini alır. Tekkedeki kimi kadınlar Nur Baba'nın gönlüne giremedikleri, kimileri de yerlerini rakiplerine kaptırıp gözden düştükleri için üzülürler.

Nigâr Hanım halasının sevdiği erkekle evlenmiş, fakat bu evlilik ona ümit ettiği saadet kapısını yalnızca aralamakla kalmıştır. Nur Baba'nın kadın, içki ve eğlenceye olan zaafi genç ve güzel Süheyla'nın tahtını alması, sigara ve içkinin yanı sıra

uyuşturucuyla ayakta durmaya çalışan kadının hepten yıkılmasına neden olur. Yazar, Nigâr Hanım'ın yaşadığı travmayı:

“Nur Baba ile Süheylâ'nın izdivaçlarından sonra Nigâr Hanım'ın hali tamamen muamma-engiz [çözümü güç] bir şey oldu. Odasından dışarıya hemen hiç çıkmıyor, tekke içinde kimse ile konuşmuyor ve her an derin bir düşünceye dalmış gibi görünüyordu. Evvelce yüzünün en sevimli, en dilsiz [alımlı, çekici] hareketlerinden biri olan bu inhinali [yay biçimindeki] gamzesi, şimdi bir bıçak yarasının halinde uçları aşağıya doğru sarkmış ağzını daima yana doğru çeken bir işmizaz [buruşma] idi ve çehresinde bu işmizazın çizdiği acıklı mânadan başka hiçbir ifade kalmamıştı.” (s.171) sözleriyle anlatır.

Refik Halit Karay *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde, ahlaksız, densiz, yüz­süz, kaba, gösteriş budalası ve hepsinden de önemlisi vatanını sevmeyen, halkını aşağılayan kişiler karşısında duyduğu üzüntüyü anlatır. İsmet genç ve yakışıklı Fatin Bey'in etrafını saran yaşları, statüleri ve hayat tecrübeleri birbirinden farklı kadınların mutlu olmadıklarını çehrelerindeki ifadeden ve sözlerindeki manadan anlar.

Kur yapma ve gözüne girme yarışı gayretindeki kadınların hayatlarından ve kocalarından memnun olmadıklarının, kendine layık erkeklerle hayatlarını birleştiremediklerinin ve gençliğinde düşledikleri mutluluklara kavuşamadıklarının üzüntüsü içinde olduklarını düşünür. Koltuğuna aldığı udla konak konak dolaşan ve bu yüzden birçok insanla tanışan İsmet, münasebetsiz, ahlaksız, yüz­süz, kaba, türedi harp ve politika zenginlerinin varlığı karşısında derin bir üzüntü yaşar:

“Hayatları hep böyle maceralarla, intizamsızlıklar ve haysiyetsizliklerle dolu simalar (yüzler) şimdi İstanbul'da o kadar çok ki, seyyiat (kötülükler) ve rezalet faslı arasında biraz da hayrat (iyilik) ve fazilete yer bulmak bile kabil olmayacak... Zaten (iyilik) ve fazilete yer bulmak bile kabil olmayacak... Zaten ne sınıf kaldı, ne derece... Ne yüksek muhit belli, ne aşağı halk... Hal (düşük) ve hamur olduk; hep kirlendik, hep lekelenedik. İnsan ruhuna sükûn ve istirahat verecek iki hikâye işitemiyor; faziletine iman edeceği bir ahbab bulamıyor; bir meziyetliye tesadüf edemiyor... Mütemadiyen (sürekli) alçalıyoruz, âdileşiyoruz, ahlâksızlaşıyoruz. Eskiden alâde adamlardık, ne çok zararlıydık, ne de çok faideli (yararlı), fakat bu gün herkes muzır (kötü)... Karmakarışık, altüst olduk, ne kadar yazık!..” (s. 177-178)

Kısa sürede çeşitli oyunlarla zengin olup, önemli makamları işgal eden, halkın içler acısı durumuna kayıtsız kalan ve İstanbul'u yollarının çamurundan, milletin yoksul ve çaresizliğinde dolayı küçümseyip Avrupa'ya kaçmayı, paralarını düşkün yabancı kadınlara harcamayı arzulayan sonradan görme insanların tavırları, genç kızın sinir buhranlarına girmesine neden olur:

“Gurbette, yabancı diyarlarda kalmış gibiyim; yerime, evime, menbaıma (kaynağıma) dönmek arzusunun bir açlık gibi içimi bayılttığını duyuyorum. Aynı İstanbul'un içinde İstanbul'u arayarak ve artık bulamayacağımı pek iyi anlayarak hıçkıra hıçkıra ağlamak istiyorum. Ben İstanbul'un, eski İstanbul'un, o şahsiyetli ve güzel İstanbul'un içyüzünü afacancasına tanıyan bir evlâdıydım, onu ben ne iyi anlardım... Sanki o da bana ayrıca, herkese yaptığından fazla bana yüreğini açardı. İşte ben, bu pek iyi tanıdığım ve pek çok sevdiğim vücudu kaybettim. Ona yanıyorum, onun hasretini çekiyorum.” (s. 184)

Ömer Seyfettin *Efruz Bey*'de haysiyetini ve emeğini güvenilmez bir insana teslim eden bireyin yaşadığı hayal kırıklığına yer verilir. Mehmet Mustafa Tahsin Nidai, daha az harcama yapacağı düşüncesiyle yeni usül eğitim anlayışını hemen benimser. Fakat açık hava mektebinde “Bey, paşa, ağa ...” gibi ünvanların yeri olmadığından Müdür Bey “Mıstık, Çiroz Mıstık” diye çağrılır. Haysiyetinin, on yıllık emeğinin Efruz'a inanmakla uçup gittiğini gören kahraman, bu duruma çok üzülür.

Yazar *Yalnız Efe*'de ise, sosyal adaletin sağlanmadığı ve iktisadi alt yapının gevşek temellere oturtulduğu düzende, boynu bükük, çaresiz insanların elemine yer verir. Köylülerin açlık, sefalet ve haksızlıktan, Kezban'ın ise babasının öldürülmesinden ve cinayetin hasıraltı edilmesinden dolayı mutlu olmadığı görülür. Kısacası, eserde baştan sona kaynağını açlık, sefalet ve haksızlıktan alan bir mutsuzluk teması söz konusudur.

Yazar bu teme, toplumsal açıdan yaklaşırsa da birey ile toplumun huzurunun birbirinden çok da uzak olmadığını anlatmaya çalışır. Anadolu halkı aç gözlü yağmacılar tarafından ezilmekte, Yörük Hoca manevi yönden ölen insanlar için çok üzülmemektedir.

Kezban hayattaki tek varlığı olan babasını kaybettikten sonra büyük bir yıkım yaşar. Ölümü kondurmak istemediği babasını görmek için gecenin geç saatlerinde bir

başına Esoğlu'nun çiftliğine gider. Kahramanın, gecenin bir vakti yola koyularak babasının ölüsü için gitmesi acısının derinliğinden kaynaklanır. Babası gibi toplumsal duyarlılığı güçlü olan genç kız, kişisel davasını hallettikten sonra, halkın içinde bulunduğu haksızlık ve yolsuzluklara ne gözlerini ne de kulaklarını kapayabilir.

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*'da, hayallerin yıkılmasını, bedensel ve ruhsal yönden maruz kalınan baskı ve şiddeti üzüntünün birer nedeni olarak görür. Salih'in köye gönderilmesi üzerine Nevnihal Kalfa'nın "Hayır... yazıktır, Hanımefendiciğim yazık. Şu kötü niyetinden vazgeç. Ne olur, Kartopu (evin köpeği oluyor) gibi koca konağın bir köşesinde de o dursun; pek küçüktür." (s. 62) sözleri yalnızca Naime Hanım'ın hiddetini artırır.

Naime Hanım'ın öfkeyle söylediği sözler ihtiyar cariyenin kalbini kırıp geçer. Konaktan ayrılırken Nazikter, Nevnihal Kalfa'nın, Şirin Dadı'nın, Kapıcı Abdi Ağa'nın döktüğü gözyaşları yedi buçuk yıl paşa muamelesi görüp, yalnızca içinde oyuncak ve kıyafetleri olan bir sandık ve yatak takımıyla gönderilen Küçük Paşa içindir.

Salih bilinmeyen yerlerin çocuk kalbinde yarattığı sevinç ve heyecan içinde köyünü ve evini merak etmektedir. İlk hayal kırıklığını yoksul ve bakımsız gördüğü köyü karşısında yaşar. Burası; hayallerinde yeşilliğiyle, dağlarıyla, hayvanlarıyla, insana mutluluk veren yerden oldukça farklıdır. Konak hayatından sonra yaşadığı ev ise ambar, ahır ve insanların yaşadığı bölüm olmak üzere yalnızca üç gözden oluşmaktadır. Ocak, ahır kokularına bir de kardeşlerinin tiksindirici hareketleri eklenince Salih oldukça zor günler yaşar.

Ayrıca yıllar sonra bir araya geldiği babasının oğlu için sarf ettiği, "Ne yapacaksın, acısan da acımasan da savdular, kovdular" (s. 100) şeklinde sözler Küçük Paşa'nın yüreğini sızlatır. Bunun yanı sıra üvey anne zulmü onu günden güne solduracaktır. Sandığındaki eşyalarının alınıp, ortalık malı yapılması, hayvan ayakları arasında mayıs (dışkı) toplamak zorunda kalması, sidikli yatakta yatması, Güssün'ün kirli donlarını yıkaması ve onu sırtında taşıması, basma donla dolaşması, öldüresiye dövülmesi, horlanması, dışlanması, sevgi ve ilgiyi muhtaç olması... Salih'in vereme yakalanmasına neden olur. Yazar Küçük Paşa nezdinde üvey annenin eline bırakılmış çocukların hazin dramını anlatmaya çalışır. Ayrıca yokluk ve sefaletin kol gezdiği,

sevgi ve anlayışın söz konusu olmadığı bir dünyada çocuk olmanın ne denli zor olduğuna vurgu yapar.

Müfide Ferit *Aydemir*'de, milliyetperverliği yüksek insanların, halkın yaşadığı zulümler karşısında üzüntü duyacağını anlatır. Yazar toplumsal ve kişisel acıları iç içe işlemiştir. Türkistan'da yaşayan halkın uğradığı muameleler, Rusların onları Osmanlıya karşı savaştırmak istemesi, Demir ve arkadaşlarının idamı, Hazin'in sevdiği erkeğin mezarı üzerindeki feryadı eserde hüznün temasının işlendiği bölümlerdir.

3.1.2.2.7. Şüphe

Bu duygunun daha çok, kadın-erkek arasındaki münasebetlerde yaşandığı, sevilenin sadakatinden duyulan güvensizlikten kaynaklandığı görülür. Bu tespitten farklı olarak, toplumsal sorunlara parmak basan Ömer Seyfettin'in ise, adaletin yerini bulması konusunda şüpheler yaşadığını söylemek doğru olur. Kısaca eserlerde, kişilere ve kurumlara duyulan güvensizlik bu duyguyu tetiklemektedir.

Halide Edib *Seviyye Talip*'te inancını ve güvenini kaybetmiş, iç dünyasında çelişkiler yaşayan tutarsız bireylerin şüphelerine yer verir. Yazar bu tür insanları boşlukta gezinen ve tutacak yeri olmayan varlıklar olarak zayıf ve aciz gösterir. Fahir yurt dışından karısına yazdığı mektupta Seviyye'yi unutup kendisine döneceğini belirtse de aslında bu söylemlerinden kendisi de şüphe duymakta ve bunun imkânsızlığına yavaş yavaş inanmaya başlamaktadır.

Yazar *Yeni Turan*'da, aşkın sadakati konusundaki şüphenin insanın ruhuna yakıcı bir ızdırap verdiğini dile getirirken, yeterli zihni ve fikri yetiye sahip olmayanların işlediği suçların kamu vicdanında güçlü şüphelere meydan verdiğini belirtir.

Oğuz sevdiği kadının kendi hayatı pahasına başka bir erkekle evlendiği konusunda güçlü şüpheler içine girer ve gerçekleri Kaya'nın ağzından duymadan onlara tam anlamıyla inanmak istemez. Son dakikalarda kendisini ziyarete gelen Asım'dan bilgi edinmeye çalışsa da aşkından şüphe ederek hayata gözlerini yumar. Oğuz, kadın haklarından rahatsızlık duyup bu sebeple kendisini vuran bir deli tarafından öldürülmüştür. Akıl sağlığı yerinde olmayan bir insanın bu düşüncelerle cinayet işlemesi kimseye inandırıcı gelmez. Şüphelerin odağında ise, muhalif partinin üye ve sempatizanları olur.

Handan'da ise, kadın-erkek ilişkilerine yönelik şüphelere yer verildiği görülür. Bir aile dostu Selim Bey'in: "Eğer miskin Hüsnü Paşa yerine Handan'ın kocası Refik Cemal olaydı zavallı Nâzım'ın ruhu daha memnun olacaktı." (s. 28) yakıştırması Neriman'la evli olan Refik Cemal'in huzursuzluk duymasına neden olur. Genç adam, Nâzım'ın Handan'la mı yoksa karısı Neriman'la mı bir şeyler yaşadığı konusunda şüpheler yaşar. Karısının olayları anlatmasıyla, Refik Cemal'in sıkıntısı dağılıverir.

Mev'ut Hüküm'de ise, eşinin sadakatinden şüpheye düşen Kasım'ın yaşadıkları anlatılır. Kıskançlığın kaynaklarından biri olan şüphe insanı huzursuz ve gergin eden bir duygudur. Kasım'ın ani bir kararla savaşa gitmesi, mektuplarını yanıtsız bırakması ve Behire'nin aralarını bozmak için söylediği imalı sözler, Sara'yı eşinin sevgisi konusunda düşündürmeye ve şüphe duymaya sevk eder.

"Bu, kendi başına bir çarpma, bir acı, bir bilmece iken, bunun yanında Behire'nin sarı gözlerinin alaycı bakışlarından sivrilen, batan iğneler ve imalar da, başkaca birer işkence halini alıyordu.

Fakat, o kızgınlığına, kederine yenilmemeğe çalışarak, hep yazıyordu. Yalnız cevap almak umudu, Kasım'ın dönüş umudu yavaş yavaş ölüyor, gittiğinden fazla bir kuşku, gittiğinden fazla bir kederin başlangıcını seziyordu. Belki Kasım kendinden kaçmıştı. Belki Kasım... Aman Yarabbi, kabil değil, fakat belki Behire'yi seviyordu. Namuslu ve vefalı bir adam olduğu için, memlekete dönmemeği yeğ görüyordu." (s. 214)

Aynı şekilde Kasım da Behire'nin yalan dolu mektuplarına inanarak, karısının kendisini Kâmi ile aldattığı şüphesini duyar. İstanbul'a dönerken açtığı son mektupta gördüğü aşk belgelerini (Sara'nın saçı, mendili ve "Sara" isminin defalarca yazıldığı kâğıt) görünce şüphelerinden haklı olduğunu düşünür.

Ateşten Gömlek'te de, sevilenin sadakatine yönelik duyulan şüpheye yer verilir. Haşmet Bey'in isteği üzerine Ayşe'nin sıhhiyesini değiştirmek istemesi ve genç kadının buna çok istekli olması İhsan'ın Ayşe ile Haşmet Bey arasında özel bir ilişkinin varlığı konusunda şüpheye düşürür.

"Ben, ümit eder ve severken Ayşe'nin de yabancı bir uçurum içinde olmadığını nasıl iddia edebilirdim. Yine Haşmet Bey, yine keder, yine sonsuz azap! Artık bu iş böyle süremezdi. Ayşe ile karşı karşıya açıkça konuşacağım. Ne kadar acı çektiğimi

söyleyeceğim, o bana kesin bir şey söyleyecek, ondan sonra hayattaki yerimi bileceğim...

Düşündüm. Görünürde bir şey yoktu. Hayır görmemiştim. Fakat kalbim ıstırap ve işkence içinde idi. Haşmet Bey'den bahsetmek için çıldırıyor ve ilk defa olarak kuşlumun çıkmamasından korkarak susuyordum.” (s. 144-145)

Yakup Kadri *Nur Baba*'da, aşkın sadakatini sorgulayan şüphelere yer verir. Macid ile Nigâr Hanım arasındaki muhabbet, Nur Baba'nın kahramanlar arasında özel bir ilişki olduğu konusunda şüphe duymasına neden olur.

“Hepsi de şahit olsun. Hanımefendi; benim gibi bir adamın muhabetile eğlenmek bakalım nasıl olurmuş? Bakalım, benim kalbim de öyle Macid Bey kılıklı züppelerin kalbi gibi bir çocuk oyuncağı mı imiş, ne imiş...” (s. 130)

Oysaki durum düşünüldenden oldukça farklıdır. Nigâr Hanım'ın arkadaşı ve zevcinin akrabası olan Macid, genç kadını samimi bir dost, bir kardeş gibi görmektedir.

“O zaman, Macid genç kadına doğru eğildi ve yavaş, fakat acı ve müstehzi bir sesle şöyle dedi:

– Nigâr Abla, tebrik ederim...” (s. 121)

Ömer Seyfettin *Yalnız Efe*'de, Kezban'ın babasının gerçek katilleri konusunda yaşadığı şüpheye yer verir. Yazar kötülüğü gerçekleştirmek için bir piyon olarak öne sürülen insanların arkasında azmettiricilerin bulunduğu düşüncesinin, insanı oldukça gerdiğini ifade eder. Önceleri Eseoğlu'ndan şüphelen Kezban, kâhyanın gerçekleri ağzından kaçırması üzerine, babasının katil ve azmettiricisinden emin olur.

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*'da, eşinin sadakatinden şüpheye düşen bir kadının duygularına yer verir. Ali'nin, oğlu ile eski karısını ziyarete gitmesi Haçça'yı kışkırtarak birlikte kuşkulandırır. Birbirini seven iki insanın Küçük Paşa'dan dolayı tekrardan bir araya gelme düşüncesi, genç kadının beynini kemirir.

“Ali ve Salih'in eve güleç bir yüzle dönüşü Haçça'nın gözünden kaçmamıştı; Ali'nin dalgın dalgın düşünmesi Haçça'nın şüphesini kuvvetlendiriyordu. Ali niçin bu kadar düşünceli, Salih niçin bu kadar sevinçliydi? Baba ile oğulun düşüncelerini kalplerindeki gözlerindeki pırıltıdan anlamak ister gibi mütemadiyen yüzlerini, gözlerini tetkik ederek kendi kendine: «Galiba avrat Ali'ye göründü, herifin kendi

kendine: «Galiba dirdi, onun gül hatırı için dikenini okşamaya başladı.» diyordu.” (s. 131)

Büyük Paşa'nın ölümünden sonra öz evladı gibi benimsediği Salih'i varisi olduğuna dair herhangi bir belge bırakmamış olması başta son derece zeki ve akıllı bir mürebbiye olan Aleksandrin'i ve diğer konak sakinlerini kuşkuya düşmelerine neden olur. İnsanlar belgenin kaçırıldığını ve yok edildiğini düşünürler.

Müfide Ferit *Aydemir*'de, aşkın samimiyetine yönelik şüphelere yer verir. Demir'in mezarına eğilip, gözyaşlarına boğulan Hazin, hem üzüntü hem de aşkıandan dolayı duyduğu şüpheler içindedir. Yazar genç kadının duygularını:

“– Niçin susmuştu? Niçin? Ah niçin? Ona söylese idi, belki ölmezdi... Belki ona acır ve yaşardı. Niçin susmuştu? Niçin? Ah niçin?

Demir, herkesin kaidesiyle mi imha edilirdi? Hiç olmazsa kendisini nasıl sevdiğini bilerek ölseydi, kalbinde hiçbir şüphe olmadan ölseydi, belki bu kadar kıvranmayacaktı. Bu kadar deli bir yeisle yanmayacaktı; fakat hayır bu ukde, bu hicran onun kalbini kızgın bir demir gibi büküyordu; belki ondan şüphe ederek ölmüştü. «Gözlerinizde aradığım manayı görerek ölsem» öldü, öldü... Ve Hazin, başını mezar taşlarına vuruyordu. Öldü!.. Belki onu nasıl sevdiğini bilseydi, ondan kaçmazdı ve şimdi ölmezdi, ölmezdi... oh!” (s.124) cümleleriyle anlatır.

3.1.2.2.8. Kaygı

Halide Edib daha çok ülkenin geleceği, sevdiklerini üzme ve onları kaybetme konularında kaygı duyar. Yakup Kadri yaşananlar karşısında toplumun ne diyeceğinin ve kendisine ne gözle bakacağını muhasebesini yapar. Reşat Nuri özellikle ahlak konusunda Yakup Kadri gibi sosyal bakışı çok önemser. Refik Halit bu duyguyu özgüven kavramı ile ilişkilendirir. Aka Gündüz evhamlı ve hassas bir ruh hâlinin insanı daha çok kaygılandırıldığını belirtir. Ebubekir Hazım ise, insanın istikbalde yaşayacağı menfi durumlardan dolayı kaygı duyduğunu dile getirir.

Halide Edib *Seviyye Talip*'te sadakatsizliği ortaya çıkan bireyin eşinin kendisini affettirip affettirmeyeceği konusunda duyduğu kaygıyı anlatır. Seviyye'ye olan aşkın tesiriyle buhrana giren ve onun ismini sayıklayan Fahir'in uyandıktan sonraki ilk düşüncesi, karısının bu olup bitenler konusunda kendini affedip affetmeyeceğidir.

Başkasını sevdiğini gösteren bir erkeğin, karısının ne düşündüğü, hissettiği konusunda kaygı duyması pek tabiidir.

Yazar *Yeni Turan*'da, karanlık gerçeklerin su yüzüne çıkmasından ve eşinin ruhuyla bütünleşememiş insanın onu kaybetme ihtimalinden dolayı kaygı duyan bireyin psikolojisini anlatır. Eserde görülen en büyük kaygı, Hamdi Paşa ile Kaya'nın evlenmelerinin arkasındaki sır perdesinin açığa çıkmasıyla, Paşa'nın halkın gözünden düşüp saygınlığını kaybetmesine ve eşinin kendisini terk etmesine yöneliktir.

Halide Edib, *Handan*'da da ise, tutuklanması durumunda eşi ve çocuğu konusunda kaygılanan insanın (Refik Cemal'in) ruh hâline yer verir. Refik Halit de Nâzım gibi Sultan II. Abdülhamit dönemine karşı cephe alanlardandır. Evli ve çocuk sahibi olması onu tutuklanmasının yaratacağı sorunlar yönünden kaygılandırır.

“Hissediyorum ki, benim istediğim yerin mutlak aksi olacak. Mümeyyizi selamladım. Onun teselli edici sözlerini işmeden çıktım, yürüdüm. Köprüde sallanıyordum. Neriman'ı bırakıp gitmek o kadar müthiş bir şeydi ki. Bununla beraber vapurda biraz efkârımı topladıktan sonra azıcık daha iyi düşünmeye başladım. Belki Neriman doğuruncaya kadar tehir ederler, belki de ondan sonra Neriman'ı beraber götürmek kabil olur. Ya bunu istemesem ne olacaktı? Belki tevkif (tutuklama), belki hapis ve belki de ölüm!” (s. 27)

Kahraman, bu ruh hâlimden kurtulmak için karısının isteği üzerine hayatını yurt dışında devam ettirir.

Halide Edib, *Mev'ut Hüküm*'de ise, yaşananlar karşısında “toplumun ne diyeceğini ve düşüneceğini ve nasıl bir tavır alacağını” kaygı eden insanlara yer verir. Kısacası dış çevrenin insan psikoloji üzerinde ne denli gizli ve güçlü bir etkiye sahip olduğunu anlatmaya çalışır.

Küçük Atıfe hasta annesinden ilgisiz babasından dolayı yine yalnız kalacağı düşüncesiyle eve gitmek istemez, Kasım'ın evinde kalma konusundaki ısrarlılığını sürdürür. Servet Bey, Sara ile Kasım'ın evliliğini hasta-doktor ilişkisine ters düştüğü için dedikodulara malzeme olup kahramanları yıpratacağını düşünüp kaygılsa da, Kasım'ın temiz geçmişinin ve ahlaklı kişiliğinin buna engel olacağını düşünür.

Frengiye yakalanmış olan Süruri ile karısı –Sara- utanç verici bu gerçeğin başkalarına duyulması konusunda kaygılanır; fakat hasta mahremiyetine özen gösteren Doktor Kasım sayesinde bu kaygıların yersiz olduğu görülür.

Ateşten Gömlek'te, kahramanların vatanın geleceği konusunda kaygı yaşadıkları görülür. Anadolu, kurtuluş savaşı vermektedir. Ayşe'nin düşmanla burun buruna gelmesi Peyami'yi endişelendirir. Bir âşık olarak olmasa da bir arkadaş, bir kardeş gibi onun yanında olmak ve genç kadını tehlikelere karşı korumak ister. Ona mektuplar gönderir; fakat genç kadının yerini bir türlü öğrenemez. Belirsizlik onu içten içe kemirir.

Peyami'nin Ayşe, Cemal, İhsan ve diğerleri ile birlikte İzmir'in direnişine katılması İngiliz hayranı Selime Hanım ve dostlarının salonlarından uzaklaşmasına neden olur. Peyami'nin annesi bu gelişmelerle birlikte, evlerinin İngilizler tarafından gözetlendiği, Peyami'nin tutuklanacağı ve İttihatçıların Malta'ya sürüldüğü haberi üzerine kaygıya düşer. Yaşlı kadın oğlunun düşüncelerini etkileyen yeğenlerinin -Ayşe ile Cemal'in- bir evlerini an önce terk etmelerini temenni eder.

Halide Edib *Vurun Kahpeye* romanında, hayatlarını yüce değerlere adanmış insanların, toplumun sıkıntılarına kulak tıkamayacaklarını anlatır. Damyanos'la Aliye'nin kendisine verilmesi karşılığında anlaşmaya oturan Kantarcıların Hüseyin Efendinin oğlu Uzun Hüseyin, Yunan Komutanının genç kızdan etkilenmesinden dolayı kaygı duyar. Çok sevinmesine rağmen ülküsünü gerçekleştirmek uğruna nişanlısını Yunan Komutanının karargâhına gönderen Tosun Bey, ne var ki Aliye'nin akibeti konusunda kaygı duymaz. Onun bu tavrı genç kızı oldukça sarsar. Ülkülerine odaklanan insanların toplumsal kaygılarını, her şeyin önüne koyduğunu söylemek mümkündür.

Reşat Nuri *Çalılıkusu*'nda, ismine ve aile şerefine leke sürülmesi konusunda bireyin içine düştüğü kaygıyı anlatır. İstanbul'daki teyzelerinin uyarısı üzerine kendini Marika ismiyle balıkçılara tanıtan Feride: “Bu nasıl Müslüman kız böyle, sade başını değil bacaklarını da açıyor.” (s. 65) sözleriyle dedikoduların çıkması kaygısıyla bu yalana başvurduğu belirtilir. Feride, kendisine ve sevdiklerine leke sürülmemesi için bu yolu tercih etmiştir.

Yakup Kadri *Kiralık Konak*'ta, yanlış davranışlar karşısında toplumun vereceği tepkilerin kaygısını konu edinir. Yazar, sosyal bir varlık olan insanın en büyük hesabı,

topluma karşı verdiğini anlatır. Ayrıca kimseye haber vermeden ortadan kaybolan insan (Seniha) için, sevdiklerinin kaygıya düşeceklerini belirtir. Seniha ile Faik'in ilişkilerinden kaynaklanan dedikoduların önüne geçmek, itibar ve şerefini korumak için Kasım Bey'le görüşmeye giden Naim Efendi beklediği yanıtı alamayınca hem çok üzülür hem de yaşananlar konusunda kaygılı bir ruh hâline bürünür.

“Şimdi ne yapacağız yavrum? Şimdi ne yapacağız?” (s.122)

Seniha'nın kimseye haber vermeden ortadan kaybolması konusu Servet Bey merakından çatlatacak derecede kaygılandırır:

“Bermutat o kadar kayıtsız olan Servet Bey, yerinde duramıyordu; ikide bir sokağa fırlıyor, gecenin sessizliğini dinliyor, uzaktan uzağa aksi duyulan ayak seslerin kulak veriyor ve sonra: «Acayip şey!» diye söylenerek tekrar içeriye giriyordu. Saat ikiye doğru Cemil geldi. Kapı çalınır çalınmaz hepsi birden Seniha zannıyla aşağıya koşmuşlardı. Vaktaki karşılarna Cemil çıktı; Servet Bey hiddetinden sesi kısılmış, oğlunun üzerine atıldı:

«Söyle ablan nerede?» diye haykırdı.” (s. 139)

Göz kapakları şişen, ağzının iki ucu aşağıya sarkan, bir gecede on sene ihtiyarlanan Servet Bey, duygularına hâkim olamayarak önüne geleni tersler.

Refik Halit Karay *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde özgüven eksikliğinden kaynaklanan kaygıya yer verir. İsmet, Kâni'nin ısrarı üzerine çocukluk arkadaşı Şâyan'ı görmeye karar verir. Şâyan, bir zamanlar Fikri Paşa'nın evindeki hizmetçi, mahallesindeki yoksul kadın değil, varlık ve şöhret içinde yüzen bir insandır. Şâyan'ın hayatındaki bu değişim, İsmet'in kendisine yönelik muamelesi konusunda kaygılar yaşatır:

“Kim bilir ne münasebetsizlikler edecek, ne şımarıklıklar, ne hoppalıklar yapacak, beni nasıl kızdıracak ve eğlendirecekti?.. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse içimde kıskançlığa, hasede benzeyen ve beni kurt gibi yavaş yavaş kemiren bir şey yoktu diyemem.” (s. 131)

Bu konuda tereddütleri olan genç kız kendi ayakları üzerinde duran bir güce, yabana atılmayan bir servete ve hâlâ erkeklerin dikkatini çeken güzelliğe sahip olduğunu düşününce kendine güven duyar:

“Fakat düşündüm ki ben de muhtaç, sefil değildim. Âlelhusus (geçmiş) yaşıma rağmen hâlâ güzeldim, hâlâ da genç gibi etrafımda tesirler yapıyor, seviyor, seviliyor, hayattan zevk alıyordum. İşte o bundan mahrumdu. Onun parası bunu temin edemiyordu... Daima Şâyan’a kendi varlığını duyurabilir, daima onu kahreder zehirleyebilirdim. İşte böyle düşünerek ziyarete karar verdim; kendi hüsnüme (güzelliğime), vücuduma güvenerek buna teşebbüs ettim.” (s. 131)

Ömer Seyfettin **Yalnız Efe**’de sevdiği insanın başına kötü şeylerin gelmesi ihtimalinden kaynaklanan kaygıya yer verir. Bu duygunun başlıca nedeni zamana ve insanlara duyulan güvensizliktir. Babasının eve dönmeyişi üzerine, “Noldu ki? Noldu ki?” (s. 27) diye kıvranan Kezban kaygısını dindirmek için bir ara Tosun Dayı’nın evine gider.

Baykuşun kahkahası hasta yatağında yatmakta olan Tosun Dayı’ya hizmet eden Fatma Molla’nın yanı sıra Kezban’ın da beynine kurt düşürür. Kezban oradan hemen ayrılarak evine gider. Babasının ölümüyle yalnız kalan genç kız için köylüler kaygılanırlar. Yörük Hoca’nın ölümünün üstünden henüz bir ay geçmişken hısım ve akrabası olmayan genç kızı evlenmesi konusunda ikna etmeye çalışırlar.

Küçük Paşa’da ise, insanın istikbalde yaşayacağı menfi durumlardan dolayı kaygı duyduğu görülür. Naime Hanım’ın en büyük kaygısı, “Paşanın adeta öz evladı gibi sevmeye başladığı Salih’i kendisine varis tanıması ve öyle vasiyet etmesidir. Bu ihtimal, pek kıymetli bir yün kumaş içine sokulan güve gibi Hanım’ın kalbini kemirmeye başladığından, Salih’in koca konak içindeki varlığı ne kadar küçük olursa olsun, Hanım’ı, nasılsa gözüne girmiş bir sinek, kulağına kaçmış bir pire gibi izaç” (s. 41) eder.

Yedi buçuk yıl boyunca bir paşa gibi konakta iyi yaşamaya alışmış olan Salih’in köye gönderilmesini işkence ile öldürmek gibi gören hizmetkârlar: “Böyle bir çocuk köyde ne yapar, nasıl yaşar?” (s. 64) düşüncesiyle geleceğe dair kaygılı bir ruh içine girerler.

Aka Gündüz, **Aysel**’de evlat sevgisini derinden hisseden, namusuna düşkün insanların kaygılarını dile getirmiştir. Zengin ve zalim bir insan olan Hacı Nazif’in kızına gönlünü kaptıran ve çözümü onu kaçırmakta bulan Ali’nin sonraki günlerde yaşayacakları Günahsızın Veli ile eşini kara kara düşündürür. Yaşlı adam âşıklara yalan

söyleyerek onların kaçmalarına engel olur. Böylelikle oğlunun hayatını ve itibarını kurtarmış olur. Çaresizliğin farkında olan duygusal ve hassas insanın daha çok kaygılandığını söylemek mümkündür.

3.1.2.2.9. Pişmanlık ve Vicdan Azabı

Psikanalitiğin kurucusu “Freud’a göre kendini çok suçlayan kimse kendini az suçlayan kimseye göre daha az suç işleyen bir kimsedir, yani vicdan azabı ile suçluluk arasında ters bir orantı vardır. Bunun sebebi de, az suç işleyenlerin veya hiç işlemeyenlerin kendilerindeki saldırganlık içgüdüsünü başkaları yerine kendi nefislerine döndürmüş olmalarıdır. Zaten suç işlemek, saldırganlık içgüdüsünü dışarıda bir kanala yöneltmiş olmak demektir.”²³³ Söz konusu eserlerde bu duyguların ele alınışı ile ilgili olmak üzere, düşünülmeden verilen kararların, yapılan tercihlerin, yanlış davranışların, yasak ilişkinin bireye pişmanlık ve vicdan azabı verdiği tespit edilir.

Pişmanlık ve vicdan azabı *Seviyye Talip*'te eserin ilk cümlelerinde başlayıp, son cümlelerine kadar devam eden duygular olarak yer alır. Eserde karısına, çocuğuna ve sevdiği kadına acı yaşatan erkeğin duyduğu pişmanlık anlatılır. Fahir bunu kaldırmamış olacak ki ölümün kendisi için daha hayırlı olacağına kanaat verir.

Fahir, insanları dış görünüşleriyle yargılayan, şekilci bir insandır. *Expresi Sirkeci*'de, durduktan sonra, bir erkeğin çarşafly bir kadının elini tuttuğunu ve bundan utanmadığını görür. Oysa, kendisini karşılamaya gelecek insanların giyinişlerinden çekindiği için, dönüş gününü kimseye haber vermemiştir. Genç adam yurt dışında okumasına ve belirli bir yaşa gelmesine rağmen dış görünüş konusunda, aşağılık kompleksini üzerinden atamamış olmasından üzüntü, ailesine bu sevinci çok gördüğünden de pişmanlık duyar.

Kahramanın pişmanlığı, bununla da sınırlı değildir. Fahir, ihanetinden dolayı eşini üzüp, oğlunu ihmal ettiği ve cinsel güdüsüne yenik düşüp *Seviyye*'yi afrodisyak ilişkiye mecbur ettiği için, vicdani bir ağırlık altındadır. Bütün bu gerekçelerden kendisinin yaşamaya hakkı olmadığını düşünür. Yaptığı kötülüklerin temizlenmesi ve ruh azabının sona ermesi için ölüm şerbetini içmeye karar verir. Hayatı olmasa bile ölümü en azından geride kalanlara temiz bir hatıra bırakmalıdır. Bunun için İslamiyet'te

²³³ Erol Güngör (2000), *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul, s. 80

en yüksek ölüm mertebesi olan şehitliği tercih eder, çünkü intihar toplumun hoş karşıladığı bir ölüm şekli değildir.

Yazar, *Yeni Turan*'da, bu duyguları insanın gerçek kişiliğinin anlaşılması bakımından ana tanımlayıcı olarak görür. Özellikle vicdan azabı geç de olsa kendini insan olarak düşünenlerin değil, insan olarak hissedenlerin yaşadığı bir duygulanımdır.

Asım, amcasının şerefini ve evliliğini korumak adına son saatlerinde en çok duymak istediği şeyi Oğuz'a söylemez. Sonrasında ölüm hâlindeki bir insana yalan söylemek zorunda kaldığı için suçluluk duyar. Vicdanına ağır gelen bu durum, onun, amcasından nefret etmesini neden olur.

Eserde, Asım karakteriyle kötü ruhlu insanların yanında iyi insanların bulunabileceğini, insanın asıl kişiliğinin başkasının etkisi ve nüfuzundan uzak, hür bir şekilde kendini gösterebileceği anlatılır. Asım aslında özde güzel bir kişiliğe sahiptir, fakat amcasının onu bir salgın hastalık gibi benliği altında eritmiş ve hapsetmiş olan varlığı, kahramanın benliğindeki güzel değerlerin uzun süre saklı kalmasına neden olmuştur. Gerçekleri söylemesinden duyduğu pişmanlık ve suçluluk psikolojisi onun karakter bakımından saf değiştirmesinde bir kırılma noktası olacaktır.

Handan'da ise, sevdiği adamın ölümüne neden olan ve en sevdiği arkadaşının eşine âşık olan bir kadının duyduğu pişmanlıklar anlatılır. Handan, Nâzım'ın ölümüne sebep olduğu ve Neriman'ın kocası Refik Cemal'e âşık olduğu için azap çeker. Bu azaplar onun yaşam sevincini söndüren, ölüme sürükleyen halkalar olur.

“Ben artık zelil ve sefil bir günahkâr oldum. Ben artık tarihin en mel'un çehresi Yehuda'ya bir nazire oldum. Yehuda nasıl dünyanın en muazzez bir simasını, efendisini birkaç dinar için sattı ister, ben de dünyanın beni en çok sevmiş bir ruhunu, o ruhun hududu olmayan emniyetini, muhitini sattım, dünyada en çok sevdiği bir şeyin kalbini ondan çaldım. Gerçi çalmak için bir şey yapmadım, kalbimde o kadar zaman gizlenen rabıtayı (ilişkiyi) hiç belli etmedim. Fakat sevdim. Ben Neriman'ın kocasını sevdim. Kardeşimin kocasını sevdim! Ve bunları düşünürken ruhumda ebedî bir kesel (uyuşukluk) var. Kendi fenalığının hudutsuzluğu, mülevvesliği karşısında aczinden hiç olan bir ruhun füturu (bezginliği), keseli var!” (s. 201) Eşinin her ihanetini sineye çeken genç kadın, varlığını yalnızca yüreğinde hissettiği bu aşktan dolayı öldükten sonra bile huzur bulmayacağını dile getirir:

“Bu sefer, bu sefer belki yıldızlar solacak, gün gelecek, fakat Allah’tan bir gufran gelmeyecek. Kızın çok fena oldu, babacığım: Ruhunun atıldığı siyah uçurum o kadar derin ki duaların oraya inemeyecek. Yalnız, yalnız bu siyah ve kirli ruhumda sizi seven noktalar var, münevver noktalar! Neriman’ın kalbindeki yerleri? Ben onları da kirlettim!

Çok yorgunum; işte gebereceğim; günahkâr ve fena. Ne babamdan bir şefkat nazarı, ne Neriman’dan bir temas, ne de insanların ve âlemlerin isyan ve günahı ne kadar büyük olsa onları, nihayetsiz havayı affında derâguş eden, yıkayan gufrandan bir nebze.

İşte nihayet ruhumun lekesini saklamak için sizden, herkesten, hatta Allah’ımdan uzak bir zulmete, toprağın delinmez siyah ve soğuk zulmetine giriyorum. “ (s. 205- 206)

Yazar *Mev’ut Hüküm*’de, ölümcül hastalığa yakalanan insanın (Süruri’nin) bir iç muhasebe içine girerek yanlış eylemlerinden dolayı pişmanlık duyabileceğini ifade eder. Bulaşıcı ve tehlikeli bir hastalığa yakalanmış olduğunu öğrenen Süruri, küstah ve ukala tavırlarını değiştirir. Alçakgönüllü ve anlayışlı bir insan oluverir. Unuttuğu sorumluluklarını hatırlamaya, eşine ve çocuğuna değer vermeye başlar. Geçmişteki hatalarında duyduğu pişmanlığı davranışlarını olumlu yönde değiştirerek gösterir. Yoğun tedaviler sonucu yavaş yavaş iyileşmeye başlayan genç adam, bir süre sonra eski düşkün ve ahlaksız hayatına, bencil tabiatına geri döner.

Kendisine acı dolu yıllar yaşatmasına rağmen kocasının ölümünden hemen sonra evlenen Sara, vicdani bir ağırlık hisseder. Yıllar sonra çıkagelen eski kayınbiraderinin, geçmişteki sayılı güzel günleri hatırlanmasından dolayı özlem karışımı kısa bir burukluk yaşayan genç kadın, Kasım’ın eşi olduğu fikrinin bir şimşek gibi zihnine çakılmasıyla Kâmi’den nefret etmeye başlar.

Ateşten Gömlek’te, Çanakkale’de ölen düşman askerleri için Türklerin pişman olduklarını söylemeleri istenilir. Fakat İngiliz komutanının bu isteği, vatansever kişilerce oldukça sert bir şekilde reddedilir. İngiliz komutan Mister Kok, İhsan Bey ve diğer subay arkadaşlarına:

“– Evet; İngiliz himayesini baştan başlayarak hepiniz istemelisiniz. Bakın Hindistan’a, ne mutlu! Tanrı bizi beyaz adamlardan ayırmasın, diye hep dua ederler.

Gerçi bu zor işi İngiltere kabul eder mi bilmem; fakat sizin için başka türlü kurtuluş var mı? Bilhassa Çanakkale’de öldürdüğünüz altmış bin İngiliz var. Samimi bir pişmanlık olursa belki İngiltere bağışlayabilir.” (s. 38) teklifinde bulunur. Millî mücadeleye gönül verenler, İngiltere hayranlığı ile bilinen Selime Hanım’ın temennisini boşa çıkartarak pişman olmadığını söylerler.

Halide Edib *Vurun Kahpeye* romanında, büyük bedeller ortaya koyup telafisi olmayan kararlar almaya mecbur kalmış bireyin, acı sonuçlar karşısında duyduğu pişmanlığı anlatır. Kasabaya gelmesinden bu yana yaşadığı sıkıntılara Ömer Efendi’nin de tutuklanması eklenince Aliye’nin ruhu darmadağın olur. Hassas kalbini yoran ve derin düşüncelere dalan genç kız bu olayların yaşanmasını İstanbul’dan ayrılmış olmasına bağlayarak, pişmanlık hisseder.

Aliye’yi Damyanos’a göndermek zorunda kalan ve dolayısıyla ölümünden kendini sorumlu tutan Tosun Bey ise, vicdan azabı duyar. Bu işkenceyi kaldırmak için yarım kalan bedeni ile onun aziz hatırasını yaşatmaya karar verir:

“Toptan, silahtan başka olan korkunç şeylerden korkmayacağım. Aliye senin gibi sevmeye, senin gibi cesur olmaya, senin yaptığın şeyleri yapmaya hayatımı vakfedeceğim. Nasıl sen, hayatta seni anlamayanlar arasında muhabbetin, rahmetin, dinin, iyiliğin timsali oldunsa sen nasıl bu güzel hayat abidesinin hilekârlar elinde yıkılmasına karşı cesur oldunsa, tıpkı ben de senin gibi korkmayacağım.” (s.180)

Ayrıca silah arkadaşı Binbaşı Ali Bey’den mezarını yaptırmasını ve isminin kasabada iyiliğin ve özverinin sembolü olarak yaşatılmasını ister.

Reşat Nuri *Çalkuşu*’nda, aşktaki sadakatsizliği yani ihaneti, pişmanlığın nedeni olarak görür. Bu sebepten, Kâmran Feride’yi kaybetmiş, sadece nişanlısını değil, çevresindekileri de üzümüştür. Avrupa’dayken, Kâmran’ın “Sarı Çiçeğim” diye hitap ettiği Münevver’le aşk yaşaması onun en büyük pişmanlığı olur, çünkü bu olayın duyulmasıyla Feride, kendisini, evini terk etmiş ve kimseye haber vermeden bilinmemizliklere doğru yol almıştır. Bütün bunlar yetmezmiş gibi bütün yakınlarının merak ve üzüntü içinde bırakılmış olması da genç adamın vicdani yükünü daha da ağırlaştırmıştır.

Yakup Kadri *Kiralık Konak*'ta, hangi makul gerekçeyle olursa olsun insanın sevdiğini üzmesinin en çok bireyin kendisini yaraladığını ve bu üzüntünün zaman içinde suçluluk duygusuna dönüştüğünü anlatır.

Dedesi Naim Efendi'yle tartışmalarından sonra Seniha içine kapanık, bezgin bir kız olur. Gittikçe zayıflaması, sağlığından şikâyetçi eder hâle gelmesi, aslında ruhunun derinliklerinde yatan pişmanlığın yansımasıdır, çünkü genç kız, Naim Efendi'yi çok sevmesine rağmen öfkesine ve toyluğuna yenik düşerek dedesini kırıp, yataklara düşmesine neden olmuştur.

Seniha yaşadığı pişmanlığı ve ruhunun altında ezildiği suçluluk duygusunu: “«Yanına giremiyorum,» dedi, «çünkü utanıyorum. Kendisine o gün söylediklerim, kendisine o gün yaptığım hatırıma geliyor. Anne, ona bir şey olursa mutlaka ben de yaşayamam.»” (s.130) sözleriyle anlatır.

Nur Baba'da ise, ani tepkilerden, düşünmeden söylenen sözlerden ve kararlardan duyulan pişmanlık anlatılır. Nur Baba, asılsız söylentiler üzerine Ziba Hanımefendi'yi herkesin içinde eleştirmeye başlar.

“– Canlar! Deminden beri Hanımefendi ile ne kadar hararetli, hattâ belki ne kadar sinirli bir tarzda konuştuğumuzun tabîî farkına varmışsınızdır. Zaten o kadar gizli de konuşmuyorduk. Çünkü sizi nasıl olsa meseleden haberdar etmek istiyordum. Buna, her cihetten mecburum; zannetmeyiniz ki, ağzımı Hanımefendi'nin kalkıp gitmek istemesi üzerine açıyorum; hayır... Aramızda gizli tutulacak bir şey yok. Münakaşamıza siz de iştirak edebilirsiniz. Çünkü meselenin dergâha, umuma, size de aidiyeti vardır. Bakınız nasıl! -Ziba Hanımefendi'yi göstererek- Bu Hanımefendi, dergâhın en eski evlâtlarından olmasına ve aramızdaki hukukun samimiyetine rağmen birçok zamandır semtimize uğramaz olmuştu. Kendisine evvelâ bunun için gücendik. Fakat bir şey diyemezdik. Gelip gelmemek kâmilen ona ait bir haktı. Fakat Hanımefendi, bununla da kalmadı. Yavaş yavaş buraya gelmek isteyenlere de mâni olmağa başladı ve kendi evini bir dergâha çevirip bu suretle, dergâh ehlinin çırağını söndürmek istedi.

Nitekim, kaç zamandır, işitiyorum, biliyorum ki bir hanımcağız var. Kendisini pek küçükken tanıdığım bir hanım... Buraya gelmek, nasip almak istiyor. Ziba Hanımefendi ise, bu hanıma olan karabetinden [yakınlığından] istifade ederek işini

gücünü bırakmış, her türlü vasıtaya müracaat ediyor, zavallıyı bu fikrinden vazgeçirmeğe çabalıyor.” (s. 27)

Fakat bir süre sonra hatasını anlayan genç adam pişmanlık duymaya ve kadının gönlünü almanın yollarını aramaya başlar.

Nigâr Hanım’ın, dergâhtaki insanların pervasız sevişmelerinden, içki sofralarından, mehtap terennümlerinden ve mürşidin etkileyici bakışlarından bahsetmesi Macid’de merak uyandırır. Şark hayatını, manzarasını, Frenk edebiyatıyla görüp seven kahraman dergâhı görmek ve aradaki insanları tanımak istediğini belirtir. (Bkz. s.75) Tekkede gördükleri, yaşadıkları onun büyük bir tiksinti ve pişmanlık içinde olduğunu gösterir.

“Hakikaten ben bu gece ne çirkin, ne mânasız şeyler yaptım! Şüphesiz ki, hayatımın bu safhası benim için ister istemez itirafı güç bir macera olacak; bu tuhaf merasimin sonunda hissettiğim zillet, beni kendime karşı işlenmiş bir günahın mücazâtı [karşılığı, cezası] gibi daima, daima tazip eyliyecek [eziyet edecek, acı çekecek]. Ben biraz evvel bu elli kişiden mürekkep seyirci halkası ortasında ne idim? Ne vaziyette idim? Hiç şüphesiz, bilmiyerek bir sirk ortasında, takla atan bir ‘clown’ [palyaço] kadar gülünç idim. Bendeki bu kuruntu, sıra Nigâr’a gelince büsbütün kuvvet buldu. Onu da meydanın ortasında, boynunda ince bir ipe kırçıl sakallı iri bir adama bağlanmış, ayakları çıplak, saçları perişan, kâh sekerek, kâh yerlere kapanarak kımıldanır gördükçe başımın bilâihtiyar [kendiliğinden] önüme doğru eğildiğini ve yüzümün kıpkırmızı kesildiğini hissediyordum. Genç ve güzel kadınlara gülünç haller hiç yaraşmıyor; böyle kadınların gülünç olmasında nihayetsiz bir fecaat var.” (s. 95-96)

Refik Halit Karay *İstanbul’un Bir Yüzü*’nde, tabiatına uygun düşmeyen hayat tarzını benimsemek zorunda kalan ve eşinin ilgisizliğinden yakınan insanın -Ziya Bey’in-, eş seçimi konusunda duyduğu pişmanlığı anlatır. Karısının ölümünden sonra Beyoğlulu bir ailenin dul kerimesiyle evlenen Ziya Bey’in sakin, huzurlu hayatı tamamen değişir. Evinin içi vakitli vakitsiz konuklarla dolup taşar. Saza, söze meraklı genç karısının ilgisizliği, yaşlı adamı çaresiz duruma düşürür.

Ziya Bey hastalığından şikâyet ettiği bir sırada, rahatsızlığını görmezden gelerek kendisini eğlence meclisine sürükleyen eşinin ısrarı karşısında ne yapacağını bilemez.

Eş seçimi konusunda hata yaptığını düşünerek pişmanlık duyar. Eski karısıyla geçirdiği güzel günlerin özlemiyle kısa bir süre sonra hayata veda eder.

Ömer Seyfettin *Efruz Bey*'de, küçük hesaplar yaparken büyük zararlardan kaçınamayan insanların verdiği kararlardan dolayı pişmanlık duyduğunu anlatır. Mektep kirası ve muallim ücretlerinden kurtulmanın mutluluğunu yaşayan Müdür Bey, Efruz'u ders nazırı olarak görevlendirir. Efruz yeni eğitim sistemini anlattıktan sonra hürriyet ve demokrasinin doğal sonucu olarak Mehmet Mustafa Tahsin Nidai'ye, "Mıstık" diye hitap eder. Bu ismi beğenen öğrenciler sevinçlerini,

"Mustafa Mıstık,

Arabaya kıstık..." (s. 209) şeklinde oyunlaştırırken, Müdür Bey de sadece maddi çıkarlarını gözettiği bu karardan dolayı pişmanlık duyar. Ömer Seyfettin bu eseri ile eğitimin küçük hesaplara ve ekonomik kaygılara feda edilmeyecek kadar önemli bir süreç olduğunu anlatmaya çalışır.

Aka Gündüz *Aysel*'de, vicdan azabının dindirilmesi için hata ve kusurların telafi edilmesi gerektiğini savunur. Hacı Nazif'in asılsız suçlamaları karşısında Ali'yi azarlayarak işinden kovarı Çavuş, Hacı'nın gerçek niyetini fark eder etmez, kendi hâlinde gariban bir genç olan Ali'ye yaptıklarından dolayı üzülür. Maaşına elli kuruş zam yaparak hasta yatağında yatan kahramanın işine dönmesini rica eder. Ayrıca gönlünü hoş etmek için de tatlı bir üslupla yakınlaşmaya çalışır.

"Hem sen ne çabuk darılıyorsun be! dedi. O vakit ben sana nasihat etmiştim. Sen başka türlü anladın, gittin de bir daha gelmedin. Haa... Arkadaşlarla söyleştim. Aylığına iki yüze çıkardık. Zayıfsın, şimdi sana yüz elli yetmez. Biraz iyi şeyler ye de tavlansın. Bundan sonra işler çoğalacağına benziyor." (s. 42)

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*'da, düşünülmeden verilen kararlardan ve açgözlülüğün, hırsın sebep olduğu durumlardan dolayı insanın pişmanlık duyduğunu anlatır. Ayrıca annelik içgüdülerinin, vicdan muhakemesinde önemli rol oynadığını ve benlikteki adaletin evrenseli uygun şekil almasında yardımcı olduğunu dile getirir.

Ali olayın iç yüzünü araştırmadan eşini boşadığı için pişmanlık duyar, çünkü hâlâ onu sevmekte ve Selime'nin kendisine ihanet edecek bir yapıda olmadığını

düşünmektedir. Bir anda öfke ve gururun kurbanı olarak verilmiş olan bu karar zaman zaman Ali'ye üzüntü verir.

Genç adam yıllardan sonra köye dönen oğlunun konaktan ayrılışı için, “Kimbilir konahda ne arsızlık, ne şargadalık etti; Hanım'ın sabrı tak dedi; garip itin kuyruğu apış arasında gerek. Besbelli bir hoyratlık, bir ziyankârlık etmiş olacak ki karının öfkesi kabardı, kabına sığmadı, taşı, konahdan sürdü çıhardı.” (s. 122) yorumunda bulunur.

Bu sözleri duyan Salih, zaten ısınamadığı babasından daha da uzaklaşır. Babasına hakikatı söylediğine üzülür. Keşke... “hanım beni bırakmak istemedi, amma ben durmadım geldim.” (s. 122) yalanını söyleseydim diye hayıflanmaya başlasa da artık iş işten geçmiştir. Gerçekler en yakını tarafından birer tokat gibi yüzüne çarpmıştır.

Eserde ikinci çocuğunu da düşürme tehlikesiyle beraber Naime Hanım'ın zor günler yaşamaya başladığı görülür. Bir gece rüyasında Büyük Paşa'nın, Salih'ten dolayı kendisine kızdığını görmesi, onu çok etkiler. Koca konakta küçük bir köşeyi ona çok gördüğüne ve zavallı çocuğu birkaç parça eşyayla kovduğuna üzülür. Küçük Paşa'yı doğurmak isteyip de bir türlü kucağına alamadığı bebeğinin dokuz yaşına gelmiş hali gibi tasavvur eder. Aradan yirmi dört saat geçmesine rağmen çocuk düşürülmek üzeredir ve Naime Hanım sancılar içindedir.

“Salih, Küçük Paşa, gel, çabuk gel, rahmetli Paşa'ya da bana da benzeyen güzel çocuk! gel, gel!” (s.186) sayıklamaları arasında çocuğunu kolları kesilmek ve başı ezilmek üzere dünyaya getirir. Bebeğin parçalanmış bedeni, vicdanının sesinden kaçamayıp halisünasyonlar içinde yaşayan kadının, aklını kaçırmasına neden olur.

Sonuç olarak, Naime Hanım gördüğü rüya ve anneliği yaşayamamasının üzüntüsü üzerine Salih'i evladı gibi bağrına basmak istemişse de bu arzusuna kavuşamamış, küçük çocuğa yaptıklarından dolayı derin bir vicdan azabı duyarak ruh ve akıl sağlığını kaybetmiştir.

Aydemir'de ise, anlık ruh hâllerinden kaynaklanan pişmanlıklara yer verilir.

“– Hazin'i neden ona bıraktım da kaçtım, diyordu. Onu alıp gelmek o kadar kolay iken! Bu kadar zamandır onu başkasının bilerek nasıl yaşadım! Ondan uzak! Onu görmeden nasıl yaşadım!.. O, olmadan beni ne yaşatmış? Ondan başka bu hayatta nenin

değeri var.” (s.73) şeklinde düşünen Demir’in, Hazin konusunda pişmanlık içinde olduğu görülmektedir. Kısa süreli duygusal gelgitlerden sonra, kahramanın, aşk ve mefkûresi arasındaki seçimden ülküsünü gerçekleştirmeyi tercih ettiği, verdiği bu karardan dolayı kendini haklı gördüğü ve bunda teselli bulduğu anlatılır.

3.1.2.2.10. Utanç/Utanma

Bu duygu, insanın sosyal bir varlık olması sonucu yaşadığı bir ruh hâlidir. Halide Edib estetik kaygılar içinde olan bireyin ezikliğini, aile mahremiyetinin başkalarınca duyulmasını, cinsel yolla bulaşan hastalığı, namus ve iffete sürülecek en küçük lekeyi bu duygunun nedeni olarak görür. Reşat Nuri’nin Feride’si de Anadolu kadının ahlakına olan düşkünlüğünün bir sembolü görünümündedir. Genç kız, alnına sürülecek karanın, bir kadın için en büyük ayıp olduğunu düşünür.

Güzel değerleri kadın kahramanlarına pek de yakışır görmeyen Yakup Kadri’de ise iffet ve namusun temsilcisi olarak Naim Efendi boy gösterir. Zavallı adam Seniha’nın düşkünlükleri karşısında toplum içine çıkamaz duruma gelir, sonrasında da kahrından yataklara düşer. Aslında adamcağız haksız da değildir. Çünkü eskilerin deyimiyle “Bir kız bin kişi ister, bir kişi alır.” anlayışı yaptıklarından zerre kadar mahcubiyet hissetmeyen Seniha’nın katkı ve gayretiyle “Bir kız bin kişiyle de çıkar, bin kişiyle de evlenir.” yargısına bırakır.

Aka Gündüz kaynağını gururun okşanmasından ve eziklikten alan çok yönlü bir utanç yelpazesine yer verir. Ebubekir Hazım konuya çok hassas bir açıdan, çocuk penceresinden yaklaşır. Özellikle dar gelirli kesimlerde pek de önemsenmeyen çocuk giyiminin, benlikte yapacağı zedelenmelere dikkat çeker. Müfide Ferit ise, kötülüklerle karşı yapılan iyiliklerin birer psikolojik silah gibi karşımızdakini utandırabileceğini vurgular.

Halide Edib *Seviyye Talip*'te yakınlarının kılık-kıyafetinden dolayı utanıp sıkılan insan tipine (Fahir’e) yer verir. Karısının, çocuğunun ve halasının dış görünümünden utanıp sıkılacağını düşünen Fahir, ülkeye döneceği günü, yakınlarından saklar.

“SİRKECİ’DE expres durur durmaz ilk gözme ilişen şey uzunca boylu, siyah çarşafli bir kadının yanımdaki kompartımandan fırlayan bir adama, beyaz eldivenli ellerini ince, samimî olarak uzatışı oldu. O vakit, geleceğimi benimkilere haber vermediğime pişman oldum. Hem de ne küçük, aşağılık düşünceler üzerine onlara haber

vermemiştim. Macide'nin dallı, biçimsiz bir çarşafla, elinde paçaları düşük bir çocukla geleceğinden, halamın sert yüzünde küçük gören bir gülümseme ile, arkadaşım Numan'ı – biraz da pek de fazla bulduğum şık kıyafeti için- aşağılayacağından korkmuştum.” (s. 11)

Bu olayın yanı sıra Fahir iradesine hâkim olamayıp Seviyye'nin ismini Macide'nin yanında haykırmıştır. Genç adamın kendine gelir gelmez bu olaydan dolayı karısından utandığını söylemek mümkün. Onun en büyük utancı ise, Seviyye'yi afrodisyak bir birlikteliğe zorlamasıdır. Genç adam bu utançtan dolayı, artık yaşamayı hak etmediğini düşünür.

Yazar *Handan*'da ise, aile mahreminin başkalarınca duyulmasının bireye yaşattığı utancı anlatır. Hastalığından önce Handan'a dost ve akraba gözüyle bakan Refik Cemal'in Hüsnü Paşa ile karısı arasında yaşanan tartışması kendisini utandırır, çünkü Paşa Handan ile Refik Cemal arasında özel bir ilişkisinin olduğunu düşünmüş ve bunu yüksek sesle dile getirmiştir.

“– Ben sana mutlak köye git demedim ya. Köye elbet ya... Felsefeler geç kaldı. Bana söylemeye ne hakkın var? Açıktan açığa Neriman'ın kocasına kur yapıyorsun.

– Ben mi? Bu fazla. Rica ederim, git. Ben de yarın artık İstanbul'a, babama gidiyorum.

– Bu teraneden bıktım Allah selamet versin!

– Mersi, selametlemeye hacet yok, yalnız giderim.

– Refik Cemal seni selametler!

– Sus! Kâfi. Her şeyi telvis ediyorsun (kirletiyorsun)...

Handan gelmeden bu kavgayı iştmemiş görünmeye karar verdim. Fakat belki bu yüzümden belli olacak. Bir de bu fena ve yalancı ima ile birdenbire tabiiliğimi kaybettim. Handan gibi bir kadına bunu söylemek o kadar acayip bir şey ki.” (s. 102-103)

Halide Edib *Mev'ut Hüküm*'de hastalıktan kaynaklanan utanca yer verir. Sara büyük bir ayıp olarak gördüğü frengiden dolayı çok utanır. Hastalığın cinsel yolla bulaşması ve tedavi sürecinde hastayı sıkıntıya sokması buna gerekçedir.

Süruri ile Sara cinsel yolla bulaşan frengiye yakalanmışlardır. Süruri'nin hastalığının duyulması konusunda çekingeleri olsa da hastalığın bedeninde yarattığı tiksinti ve ruhunda yol açtığı utançtan dolayı en çok sıkıntı çeken kişi ise Sara'dır. Yıllardan beri acılı ve yalnız hayatını duygulu ve gururlu benliğiyle gizlemeye çalışan kahraman, bu kez başarılı olamaz:

“Kanında bu iğrenç zehirle, o, insanlar arasında nasıl yaşayabilirdi? Çocuğuna sütnineler, hatta hizmetçiler geldiği vakit, kendisi onların boğazlarını, vücutlarını büyük önemseme ile Profesör Remzi'ye muayene ettirir ve en az kuşkulu olanlardan bile şiddetle iğrenirdi. Bir tanesi Profesör Remzi tarafından muayene edilip de hasta bulunduğu zaman, boğazına konulan kaşığı yaktırmış, gömdürmüş, kadının oturduğu yerleri dezenfekte ettirdikten sonra, yine evin içinde temizlenmez bir mundarlık görmüş gibi, titiz ve iğrenç bir halde, birçok gün rahatsız olmuştu.” (s.71-72)

Süruri hastalığı birlikte olduğu kadınların birinden almış, Doktor Kasım'ın uyarılarına rağmen karısına bulaştırmıştır. Mağrur ve namuslu bir kadın olan Sara büyük bir ayıp olarak gördüğü bu hastalığın sorumlusu olarak yalnızca kendisiymiş gibi düşünür ve benliğinden iğrenir.

Kâmi yapısı itibariyle utangaç ve çekingen bir insandır. Genç adam, eski yengesinin iğneleyici ve yaralayıcı her sözüne, davranışına sükûneti ve kızaran çehresiyle yanıt verir.

Vurun Kahpeye romanında ise, namus ve iffete sürülecek en küçük bir lekenin hassasiyetleri yüksek, erdemli bir kadın için büyük bir utanç olduğu anlatılır. Her ne kadar Hacı Fettah Efendi gibiler yüzünü açık tutmasından ötürü Aliye'yi günahkâr kabul etseler de genç kızın en çok hassasiyet gösterdiği konulardan biri namusuna ve iffetine leke sürülmemesidir. Bu utancı yaşamaması için genç kız mantığı, olgunluğu ve asil duruşuyla ırzına göz diken kötü nazarlardan kendini korumasını bilir.

Yazarın, bu duyguyu iffet ve namus kavramlarıyla ilişkilendirerek verdiğini söylemek gerekir.

Reşat Nuri, *Çalokuşu* eserinde karşı cinsin ilgi ve iltifatlarından mahçup olan çekingen, terbiyeli kadın portresini çizmiştir. Erkeklerin Feride'ye ilgisi, onu güzel isimlerle adlandırmaları (İpekböceği, Gülbeşeker) genç kızın utancından elini yüzüne kapamasına neden olur.

Merkezden gelen bir talimatla Feride'nin kadroda kalacağını öğrenen Huriye Hanım, önce bağırp çağırarak genç kızı vazgeçirmeye çalışır. Bunun işe yaramadığını görünce güzel ve dokunaklı sözlerle Feride'nin ayaklarına kapanıp, ona yalvarmaya başlar. Feride, birbirinden farklı iki tavır karşısında hem şaşkınlık ve hem utanç yaşar. Kendisiyle ilgili bir sorunun böyle uluorta söylenmesi, genç kızın çevresindekilere mahcup olmasına neden olur.

Ayrıca Şeyh Yusuf Efendi'den dolayı çıkan aşk dedikoduları, şeref ve haysiyetine düşkün Feride'nin görev yerini değiştirmek istemesine neden olur. Bunun yanı sıra gençliğine, güzelliğine, sevimliliğine özgü olarak atfedilen lakaplar yüzünü kızartır. Gülbeşeker'in ne olduğunu merak eden Feride'nin aldığı yanıt karşısındaki duygulanımı: “Demek gülbeşeker dedikleri, o sokak delikanlılarının ekmeklerine sürüp yemekten bahsettikleri... Eyvahlar olsun! Utancımdan iki elimi yüzüme kapadım. Demek ben böyle kocaman bir kasabanın diline düşmüştüm, ne ayıp, Yarabbi.” (s. 286) sözleriyle dile getirilir.

Bunların yanı sıra evlerinin önündeki erik ağacına açık ıslak saçları ve uygunsuz kıyafeti ile çıkan Feride, bu kılığıyla komşusu Hafız Kurban Efendiye yakalandığı için çok utanır.

Yakup Kadri *Kiralık Konak*'ta, namus ve haysiyetlerine düşkün insanların, bu değerlerin zedelenmesi karşısında duyduğu utancı konu edinir. Yazar, hoş olmayan durumlar karşısında ortaya çıkan bu ruh hâlinin, içedönük insanlarda üzüntüye, dışadönük insanlarda ise, öfkeye kaydığını anlatır. Naim Efendi torunu Seniha'nın Faik Bey'le olan ilişkisi sonucu ortaya çıkan dedikodulardan, utanıp sıkılmaktadır. Yaşlı adamın en büyük tesellisi gençlerin bir an önce evlenmeleri olacaktır. Fakat evin içinde dolaşan “Sevişiyorlar; evlenmek istemiyorlar?” (s. 114) söylentisi Naim Efendi'nin dünyasını yıkar:

“Ve o akşam Naim Efendi, her şeye vâkıf oldu. Bu ihtiyar adam, hayatında üç facialı an biliyordu; bunlardan biri, annesinin, diğeri karısının öldüğü gündü, üçüncüsü de, çoktan beri öğrenmekten korktuğu bu müthiş hakikate erdiği gün oldu. Vakıa ne fazla bir teessür, ne de fazla bir keder gösterdi. Fakat, kendi tabiri üzere, dünya başına yıkılmış zannetti. Kızı Sekine Hanıma dedi ki:

«Allah canımı alsaydı da, bugünü görmeseydim; bu felaketi işitmeseydim!.. »
(s.115)

Çok sevdiği torununun, Naim Efendi'ye yaşattığı utanç sadece ruhunu değil, bedenini de olumsuz etkiler. Yazar, duygularını içinde yaşayan insanın fiziksel portresini: “Fakat, sabahleyin kızı odasına girdiği vakit, onu on sene daha ihtiyarlamış buldu. Hâlâ nasıl nefes alıyor, nasıl konuşuyor, nasıl kımldayabiliyor, şaşılırdı. Gözlerinde bir damla fer kalmamıştı; boynu bir küçük çocuk bileği kadar ince ve narindi. Öyle ki, bu incecik boynun üstünde, başını güç belâ tutabiliyor gibiydi. Yanaklarının ve göz çanaklarının harikulâde çukurlukları da başını tamamıyla bir iskelet kafasına çevirmişti.” (s. 115-116) sözleriyle betimler. Namus ve haysiyet sahibi yaşlı adam, bu utançtan kurtulmak için Faik Bey'in babasıyla görüşmeye gider. Bunu öğrenen Seniha, büyükbabasının davranışıyla hakir duruma düştüğünü kendisine belirtir:

“... bu hareketiniz için çirkin ve acayip sıfatlarından başka kelime bulamıyorum, vakta bundan daha adi, daha zelil ne olabilir?..” (s.123)

Seniha'nın rezaletlerinden yaka silkiyen ve insanlara bakacak yüzü kalmayan bir diğer kişi ise Selma Hanımefendi'dir. Eserde son derece güçlü bir karakter sergileyen kadın, duyduklarından duyduğu rahatsızlığı öfke dolu sözlerle dile gerir.

“İnşallah, bir gün gelecek, o kız, babası önde, kendisi arkada sokak sokak sürünecek, dilenecek! Cenabıhak kimsenin yanında koymaz! Fakat, neye yarar? Biz göremeyeceğiz! diyor ve ellerini dizlerine vuruyordu; biraz sesini alçalttı:

«Gene bir tane yenisini bulmuş!» dedi. «Bu bir nazırmış, şimdiki vükelâdan biriymiş! Aman Yarabbim! Şimdiki vükelâdan biriymiş! »” (s. 175)

Yakup Kadri *Nur Baba*'da ise, el üstünde tutulmasından ve gururun okşanmasından dolayı insanın yaşadığı mahcubiyeti anlatır. Nur Baba ile evliliğinden sonra dergâha yerleşen ve bütün muhib ve muhiblerin sevgi ve ilgi kaynağı olan Nigâr Hanım, gördüğü hürmetten dolayı şaşkınlık ve sevinç yaşar. Gururunun okşanması, el üstünde tutulması genç kadının mahcup olmasına neden olur.

“Genç kadın misafirini güvez kadifeden döşeli, loş, küçük bir odaya aldı. Burası yalının her türlü gürültülerinden uzak, gizli bir köşesi idi. Muhibbeler, birbirlerine pek

yakın, karşılıklı derin koltuklara oturdular. Misafir Hanım, söze nereden başlayacağını bilmeyenlere mahsus vaziyetler içinde idi. Zamanın kimbilir ne tuhaf cilvelerile gevşemiş ve süzölmüş çehresinde bir genç kıza yakışır, taze, çocukça mahcubiyet gölgeleri vardı.” (s. 123)

İstanbul’un Bir Yüzü’nde, yaptığı münasebetsizlik ve yüzsüzlüklere rağmen hiçbir kahramanın hayâ duygusunu taşımadığı, yalnızca çocukların ve alt tabakadaki insanların ilgi ve sevgiden dolayı utandıkları görülür. Henüz küçük bir çocuk olan İsmet, Taya Hanım’ın ilgi ve sevgisi karşısında kızarır:

“Hanım, maşallah kızın ne şirin, insanın canına sokacağı geliyor! dedi. Kıp kırmızı oldum, o zaman dayanamadı, kucakladı, yanaklarımdan öptü, birçok şeyler soruyordu, ben de pervasız (çekinmeksizin), hoş hoş cevaplar veriyordum.” (s. 7)

Hizmetçi Peyker ise, kalabalık karşısına çıkmaktan ve ilginin üzerine yoğunlaşmasından dolayı utanır. Bu durum genç kızın, çekingen ve asosyal oluşundan kaynaklanır:

“Gelin, şimdi tellerini takmış, duvağını şöyle başından yana atmış aramızda gezdiriliyordu. Gülüşmelere alaylara sebep oluyordu. Biçare kız alışmadığı bu dar elbise, bu ağır yük, kendisiyle meşgul bu halk ortasında kıp kırmızı, hattâ mosmordu. Sıkıntıdan, yorgunluktan ve heyecandan takatsiz, mecalsiz düşmüştü. Ben acıdım da müdahale ettim. «Onu bekletmeyelim, varsın gitsin, rahatına baksın» diye bir an evvel elimizden kurtardım.” (s. 138)

Aysel’de, aşkın ilk bakışları, yoksulluk ve eziklik, aşırı ilgi ve itibar, insanın bu duyguyu hissetmesine neden olur. Döğenin başına geçici olarak yani bir süreliğine Ali geçmiştir. Kahramanın son döğene binmenin uğur olduğuna inanan Aysel ile ilk karşılaşması, göz göze gelmesi utanıp, sıkılmasına neden olur. Bu duygu, aynı zaman da aşkın da ilk sinyallerini vermektedir. Namazdan sonra sofralar kurulur, herkes yerini alır. Karakol kâtibi olmasına rağmen babasının ortakçı olmasından dolayı oturmayan ve köylülere hizmet eden Ali, bu durumda Aysel’e görünmekten çekinir, çünkü sevdiğinin bakışları karşısında köylünün ayak işlerini yapması nefesine ağır gelmektedir.

Ali’nin yaşadığı bir diğer utanç ise ezikliğinden değil, halkın Ali’yi kutlaması için birbiriyle yarışmasındandır. Kendi hâlinde sessiz, mahcup ve yoksul bir insan olan delikanlı önünde açılan mevki ve para kapısıyla artık, Kâtip Efendi’dir.

Eserde kadın-erkek arasındaki ilk duygusal kıpırtılardan, yoksulluktan ve alışık olmadık ilgi ve takdirden duyulan utanma dile getirilmiştir.

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*'da, cinsiyete uygun giydirilmeyen bir çocuğun yaşadığı utanca yer verir. Haçça üniforması dışında bütün eşyalarını ortadan kaldırıp sattıklarından elde ettiğini kendine ve çocuklarına kaldırır, Salih'in ihtiyaçlarını ise görmezden gelir. Yatağa geçirilmiş kirli basmadan Küçük Paşa'ya bir don giydirilir. Salih basmanın kızlar tarafından giyildiğini belirtip, bundan utanacağını anlatmaya çalışsa da üvey anne konuyu geçiştirmeye çalışır:

“Artakalan paradan Salih için bir şey bile alınmadı. Mevlût'un bir çok defa salıverdiği sidik ile hasıl olan büyük sarı lekeler arasında, asıl rengi olan yeşil, sarı deniz adaları gibi şurada burada parça parça görünen kendi yatağının basma yüzü çıkarılarak en çok lekeli taraflarından Salih'e «İşallah soyhanda kalır» (soyha=ölu üzerinden çıkarılan elbise) diyerek giydirildi. Son dereceye yaklaşarak sayısız yırtık dilleriyle bağırmaya başlayan çıplaklık, muvakkat bir tevkifle hapsolundu, bir müddet için ip uçkurla boğazı sıkılıp boğuldu, susturuldu. Fakat umulmadık bir tarzda Salih'in dili açıldı:

– Böyle renkli şeylerden donu kızlar giyerler.

Bu itiraz Haçça'yı kızdırdıysa da:

– İnsan dediğin kendine yahışanı bulamazsa ne görür? Ne görecektir, helbet bulduğunu yahıştıрмаğa bahar. Bişirik (Bisleç) gibi kara kuru bacahlarını örtsün de ne olusa olsun, diye hale uygun bir nasihatle yetindi.” (s.167)

Ebubekir Hazım, cinsiyetine uygun giydirilmeyen ve bu yüzden benliği zedelenen çocuğun yaşadıklarını, bir tür psikolojik şiddet olarak görür.

Müfide Ferit *Aydemir*'de, iyiliğe karşı kötülük yapan insanın duyduğu utancı eserine taşır. Yazar bu gerekçeden duyulan utancın, anlık bir zaman diliminden sonra yerini pişmanlığa bıraktığını dile getirir. Hasta yatağında iken başından eksik olmayan ve her müşkülâtıyla ilgilenen Demir'i Rus polisine ihbar eden Kara Musa, yaptığı davranıştan pişmanlık duyarak, büyük bir utanç yaşar.

“Polis, Kara Musa'ya soruyordu:

– Sen kimi ihbara geldin?

Fakat Kara Musa, Demir'in dalgın nazarları karşısında hiç bilmediği bir şey hissediyordu. Ömründe ilk defa olarak utanmıştı. Yaptığı hareketten pişmandı ve susuyordu.” (s. 100)

İyiliğe karşı düşünmeden yapılan kötülüklerin insanı kendi benliğine ve topluma karşı mahcup duruma düşürdüğünü söylemek mümkündür.

3.1.2.2.11. Mutluluk

Mutluluk her insanın temennisi, hayatın asıl maksadıdır. Bireyin sahip olduğu ya da olmayı düşündüğü maddi veya manevi kavramlar az çok bu duyguya hizmet içindir.

Birçok yönünün bulunmasıyla beraber insanı doğrudan etkileyen alanlar genel olarak insanın özel, aile ve meslek hayatıdır. İncelenen eserlerde bu alanlardan birinde yaşanan bir hayal kırıklığının ya da gerçekleşen bir beklentinin mutluluğun akışını etkilediğini söylemek gerekir. Bir dava kadını olan Halide Edib için ülküsünü gerçeğe dönüştürme konusunda mücadele vermek, mutluluğa açılan ana kapıdır. Aşkta aradığını bulmak, çocuk sahibi olmak, mesleğinde doyuma ulaşmak... ise sonrasında gelir. Yakup Kadri mutluluğu maddi temeller üzerine bina eden zihniyeti eleştirir. Bu tür insanların heveslerine kavuşmak ile gerçek mutluluğu birbirine karıştırdığını düşünür. Fakat onun eserlerinde dikkat çeken bir diğer nokta hemen hemen kimsenin mutlu olmadığıdır. Değerleri yüksek, karakterleri güzel gösterilmeye çalışılan insanlar (Naim Efendi, Hakkı Celis, Macid) da bu duyguya yabancı kalırlar. Buna karşın Reşat Nuri, eserin en hüzünlü yerinde bile insanı tebessüme sürükleyecek bir nüansla okuyucunun karşısına çıkar.

Refik Halit sığ, bayağı göstermeye çalıştığı kahramanların mutluluklarını da basit ve ucuz nedenlere dayandırır. Ömer Seyfettin *Efruz Bey*'de içi boş, kısa süreli mutluluklara yer verirken *Yalnız Efe*'de ise, Antik Çağ filozoflarının da hemfikir olduğu üzere “adalet” kavramının önemine değinir. Yazar, birey ile toplumun mutluluğunu birbirine bağlı olduğunu belirterek, bu duyguya sosyal açıdan bakar. *Aysel* eserinde, hasat şenliklerinin, terfi almanın, iyi bir maaşla ödüllendirilmenin ve sevdiğine kavuşmanın bireyi mutlu kıldığı anlatılır. Bu tespitler ışığında Aka Gündüz'ün, mutluluk kavramını daha çok insanın özel ve mesleki yönü ile dikkate aldığını söylemek yerinde olur. Ebubekir Hazım bu değeri, düş dünyasına, Müfide Ferit ise, âşıkların vuslatına bağlar.

Halide Edib *Seviyye Talip*'te genel olarak varlığını anlamlı bulmayan, ilişkisini güvende hissetmeyen bireyin mutsuzluğunu anlatır. Kısa süreli sevinçler dışında ana dokuda mutsuzluk teması hâkimdir.

Fahir'in Avrupa'dan dönüşü üç yıldır ayrı kaldığı Macide'nin mutlu olmasını sağlar. Genç kadın eşine kavuşmanın sevincini yaşarken, oğlu da babasıyla bir araya gelmiş olmasının huzurunu duyar. Çekirdek aile saadeti, Fahir'in değişime ve dönüşüme yönelik yaptığı eleştiriler sonucu yerini şüphe, kaygı ve korkuya bırakır. Macide, eşinin arzuladığı ölçütlere uygun bir yapı ve görünümüne sahip olmadığını belirterek, ondan kendisini istediği zaman boşayabileceğini belirtir.

Halide Edib *Yeni Turan*'da ise, ülküye adanmışlığı, insan ruhunun en yüksek doyumunu olarak gösterir. Bu kavramdan sonra bireyin ikinci önceliği ise, aşktır.

Kaya Yeni Turan ülküsünün hayata geçirilmesi sürecince kendine hummalı bir çalışma temposu içinde bulsa da aslında o, bunlardan hiç şikâyet etmemekte birlikte, hayatla barışık mutlu bir insan profili çizer. Fakat Hamdi Bey ile yaptığı gönülsüz evliliği onun duygusal ikliminde hezeyanlara neden olur. Dört yıllık evliliği süresince tek mutlu günü kadın hakları ile ilgili yasanın meclisten geçirildiği zaman dilimidir. Bu güzel olay, ferdasında Oğuz'un vurulmasıyla yerini bir travmaya bırakacaktır.

Handan romanında, çiftlerin çocuk sahibi oluşunun onlara tarif edilemez bir mutluluk ve heyecan verdiği, fakat bu güzel tablonun eşlerden birinin sadakatsizliğiyle anlam yitireceği anlatılır. Halide Edib, dünyaya gelen bebeğin ancak zemini sağlam bir yuvada mutluluk kaynağı olabileceğini vurgulamak ister.

Küçük Nâzım'ın dünyaya gelişiyse Refik Cemal ile Neriman'ın ayakları yerden kesilir. Baba olmanın sevincini en yoğun hâliyle yaşayan Refik Cemal için dünya, tüm olumsuzluklarında arınmış tozpembe bir düş bahçesidir artık:

“Sevgili, sevgili Neriman'ın kucığında sarışın pembe küçük şeyle, benim temadi edecek, yaşayacak bir parçamla karşı karşıya gelmek, bu ne saadet! Şimdi bütün dünyada mavi gözlü sarı saçlı küçük bir Nâzım, bir de sevgili Neriman var.

Artık ben rolümü buldum. Server. Küçük Nâzım'ı esirlik etmek; onu yıkamak, onunla oynamak, benimle Neriman'ın ruhlarımız, şahsiyetlerimiz birleşerek vücuda getirdiğimiz bu küçük ve yumuşak şeyin kollarımın arasına gömüldüğünü duymak!

Ne kadar mesudum, Server. Handan Hanım'a kinimi bile unuttum... Artık bütün mükalememiz, «Nâzım güldü, Nâzım elini uzattı, Nâzım ayağını kaldırdı» dan

ibaret. İtiraf ederim ki bu biraz budala bir şey ve yabancıların hoşlanacağı bir şey değil. Fakat biz bahtiyarız.” (s. 91-92)

Çocuğun babaya yaşattığı mutluluk Refik Cemal’in Handan’a âşık olmasıyla son bulur. Yeni bir gönül macerasının karşısında ne Nâzım’ın ne de Neriman’ın varlığının artık bir önemi kalmıştır.

Mev’ut Hüküm’de ölümden dönerek sağlığına kavuşma, iyi bir evlilik yapma, kazançlı bir iş kapısına sahip olma... mutluluk sağlayıcı nedenlerdir. Uzun tedaviler sonucu hastalığı kontrol altına almayı başaran Süruri ile Sara ikinci baharını yaşarlar. Karı-koca, Atife’yi Kasımlara göndererek mutluluklarını baş başa tatil yaparak geçirirler. İlgisizlik ve sevgisizlikten bunalan Sara için bu dönem, evliliklerinin ikinci baharı olur.

Kalp sızılılarıyla dolu bir bekleyişten sonra Kasım nihayet Sara ile evlenir. Çok sevmesine rağmen kendisine ihanet eden, frengiyi bulaştıran eski kocasını unutmaya çalışan Sara böylelikle yeni bir sayfa açmıştır. Bu sayfada çiçeği burnunda evli çiftin aşk dolu sözleri ve tanrısal olarak düşünülen mutluluğu:

“– Kasım, evlenmek için bugün yarın, yirmi sene sonra her vakit seni seçerdim. Ama en ince ve karşı konamaz çekicilikler, en müthiş tehlikeli sanatkârlar, her şey, herkes içinde hep seni seçerdim. Öldükten sonra eğer Tanrı «Cennete veya cehenneme giderken bir eş, bir arkadaş, bir sevgili seç» derse, gene ben seni seçeceğim, sevgili Kasım.

Ve Kasım Sara’nın kalbinde kopar gibi gelen biraz boğuk, biraz parçalanmış bu sesle kendinden geçmiş bir halde, başını çalışma odasının kapısına dayamış, yanaklarına yaşlar akıyordu. Sonra ikisi de birbirlerinin elini tutmayı bile düşünmüyorlardı. Maddî isteklerinin üstünde bir Tanrısal ve göksel bir dakikanın mutluluğu ile birbirlerinin varlığında kaybolmuş gibi, birbirlerinin gözlerine dalan gözlerinden yanaklarına durmadan billur yaş çizgisi iniyordu.” (s.170-171) cümleleriyle dile getirir. Bir süre önce kendisinden nefret eden Sara’nın hastanede çalışarak zeytin dalı uzatması Kâmi’nin ayaklarını yerden keser. Kasım’ın Atife’yi bağrına basması, küçük çocuğu mutlu eder. Ayrıca eşini kaybeden Ayşe kadına iş kapısını açması zavallı kadının duygulanıp ağlamasına neden olur.

Halide Edib *Ateşten Gömlek*'te, merak edilen bir konunun, beklenen bir haberin insana yaşattığı geçici mutluluğa yer verir. İstanbul'un işgali ile birlikte Meclis'i Mebusan kapanır. Birçok mebus Malta'ya sürülür, kadınların da dâhil olduğu insan grupları şehirden ayrıлып akın akın Anadolu'ya geçerler. Uzun süre Ayşe'den haber alamayan Peyami, kaygı ve korku içindedir. Bu konuda Hariciye'de hademe olarak çalışan Ahmet Ağa'dan yardım ister.

Ahmet Ağa, Ayşe'nin evinin silah aramak bahanesiyle İngilizler tarafından altüst edildiğini öğrenir. Bu semtte Zerzevatçı Zeynep Kadın'dan bilgi alan kahraman genç kadının yerini öğrenir ve Ayşe tarafından yazılmış birkaç mektupla Peyami'nin karşısına çıkar. Uzun bir bekleyişten sonra Peyami'nin aldığı bu haber onu çok mutlu eder, çünkü merakını gidermiş, kaygılarını dindirmiştir.

Vurun Kahpeye romanında ise, zorlu savaş günlerinin kişisel aksilik ve talihsizliklerle tamamlanması, mutluluğu merceklerle arar durumu getirir. Tutuklu olmasına rağmen Ömer Efendi'den düzenli olarak haber almaları, Durmuş aracılığıyla nişanlısı ile mektuplaşması, onunla birkaç kere incir ağacının altın da görüşmesi Aliye'nin mutlu olmasını sağlar. Ayrıca Tük askerinin zaferini kutlamak için gizliden gizliye yaptığı karşılama hazırlıkları (öğrencilere öğrettiği şiirler, marşlar, annesinden yadigâr kalan yüzüğü rehin koyarak işlediği bayrak) onun bir elin parmaklarını geçmeyen sevinçli günlerindedir.

Romanda anlatılanlar savaş günlerinde geçtiği için, mutluluk kendini çok az gösteren bir duygudur. Ayrıca bir de kahramanların kişisel talihsizlikleri de eklenince eser, acı yönü ağır basan bir drama dönüşür.

Çalıklusu'nda beklentilerin gerçekleşmesi, insanın sevdiğine kavuşması mutluluk nedenidir. Reşat Nuri eserinde, zor gerçekleşen, fakat kalıcı mutluluklara yer vermiştir. Adler "Öyle insanlar vardır ki, sürekli olarak neşeli bir ruh durumu içinde bulunur, yani meydan okuyan ve ısrarlı bir tutumla hayatı şen tarafından hayata bakar. Sevinç ve neşeyi hayatın vazgeçilmez temeli yapmaya çaba harcarlar... Bu insanlar bazısı her zaman çocuksu şen bir davranış sergiler, çocuksu hallerinde adeta ferahlık veren bir hava vardır..."²³⁴ der. Feride, işte bu mizacın tipik bir örneğidir.

²³⁴ Alfred Adler (1998), *İnsanı Tanıma Sanatı*, Çev. Kâmuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul, s. 290

“Ben, akşamki vakayı anlattım. Sözümün sonuna gelirken yüreğim çarpıyor, gözlerim kararıyordu. Dünyada en olmayacak bir şey için yalvarır gibi ellerimi kavuşturdum:

– Bu küçük kızı bana verin. Kendime evlat edeyim, bağrıma basayım. Görüyorsunuz ki, biçare onların elinde ziyan olacak, dedim.

Muhtar Efendi, gözlerini kapadı, sakalını çekiştirerek bir zaman düşündü, sonra:

– Pekâlâ, kızım, hakikaten sevap işlemiş olursunuz, dedi.

– Demek Munise’yi bana vereceksiniz?

– Babası zaten öteki çocuklara bakmaktan âciz. Vermeyip de ne yapacak. Olmazsa eline beş, on kuruş da veririz.

O dakikada, sevinçten nasıl çıldırmadığıma hayret ediyorum. Bu kadar kolay ele geçireceğimi umar mıydım? Akşamdan beri saatlerce düşünmüş, edebilecekleri itirazlara cevaplar bulmuş, yüreklerini rikkate geçirmek için zihnimde adeta nutuklar hazırlamıştım. Daha olmazsa annemden kalma birkaç parça mücevheri verecektim. Onları, bu zavallı küçük esiri kurtarmaktan daha iyi bir yere sarf edebilirdim miyim? Fakat, işte bunların hiçbirine hacet kalmıyor. Munise bir canlı oyuncak gibi kollarıma bırakılıyordu. Ben, başkaları gibi değilim. Çok sevindiğim, mesut olduğum vakit, duygularımı sözle anlatamam. Mutlaka karşımdakinin boynuna sarılmak, onu öpmek ve hırpalamak isterim.” (s. 207) diyen Feride’nin Munise’nin evlatlık edilmesinin önünde herhangi bir engelin bulunmadığını öğrenmesi, onun yalnız ve kimsesiz geçen günlerinin sonu olacaktır.

Genç kız duygularını: “Zeynilerin, fakir, karanlık mektebi bu güne kadar, böyle bir bayram, böyle şenlik görmedi. Bundan eminim. Munise ile sevincimizden odalara, sofalara, sığmıyorduk. Kahkahalarımız, saçaklardan uyuşmuş kuşları uyandırıyor gibi tavanlardan şen cıvıltılar geliyordu.” (s. 208) sözleriyle tarif eder.

Hayrullah Bey’le evliliklerinin ilk gecesi titreye titreye odasına gittikten sonra, eşinin kendisini kızı gibi gördüğünü ima etmesi, Feride’nin mutluluktan ağlamasına neden olur. Yıllar sonra Kâmran ile Feride’nin birlikteliği hem kendilerine hem de yakınlarına anlatılmaz bir sevinç yaşatacaktır. “A. Oktay’ın belirttiği gibi Reşat

Nuri'deki mutluluk düşüncesi, daha çok uzlaşmayı öngörür, çatışmayı değil. Sevgi, şefkat, hoşgörü ve bağışlama.”²³⁵ Bu öğeler mutluluğun anahtarı olur.

Yakup Kadri, *Kiralık Konak*'ta eğlenceli bir mekânın (Beyoğlu), farklı bir ortamın (Büyükkada), bir gönül macerasının (Faik-Seniha), arzularını gerçekleştirmenin (Avrupa'ya gitme) bireyi mutlu ettiğini belirtse de bunların daha çok maddi temellere dayandırılmış olmalarından dolayı, insana uzun soluklu bir mutluluk getirmeyeceğini vurgular.

Yaşadığı şehirden ve evden, insanların tekdüzeliğinden sıkılan ve bunalıma giren Seniha'nın Büyükkada'ya yaptığı gezi ona yeniden hayata sevinci verir. Büyükkada, doğa atmosferinin verdiği güzelliğin yanı sıra genç kızın aşkla tanışmasının adresidir aynı zamanda. Seniha-Faik arkadaşlığı burada özel bir boyut kazanır. Genç kızın ayaklarını yerden kesen bu ilişki, onu sevenlerinin gözünden kaçmaz:

“Esasen korulardan, denizlerden, tepelerden ve sevişmeden avdet eden bu kızın ruhu, kabına sığmayacak kadar taşkın ve sarhoştur. Eski, sessiz konağın içinde genç bir ceylan gibi, o odadan bu odaya, bu odadan o odaya koşup duruyordu. Mütemadiyen şarkı söylüyordu ve kardeşi Cemil'le çocukluklarında yaptıkları gibi sofalarda bin türlü gürültülü oyunlar icat ediyorlar, birbirlerini kovalıyorlardı.

Naim Efendi, Seniha'nın konağa avdetinden sonra, birkaç imzasız mektup daha almakla beraber, bu sevinçli sesler ve neşeli gürültüler içinde kendinden geçmiş bir halde hiç bir şeye ehemmiyet veremiyordu. İkide bir, kızı Sekine Hanıma diyordu ki:

«Yavrum, ne iyi ettin de kızcağızı Ada'ya gönderdin. Sıhhati, neşesi yerine geldi; eski huysuzluklardan, eski buhranlarından eser kalmadı. Onu bu halde gördükçe ben bile yirmi yaş daha gençleşiyorum.» (s.92)

Yazar *Nur Baba*'da ise, mutlulukların da acıların anahtarı olabileceğini vurgulamak ister. Bu yüzden insanoğlunun pişmanlık ve vicdan azabı duymayacağı uzun vadeli mutluluklara yatırım yapmasının önemine değinir. Nigâr Hanım'ın teşekkür makamında sağ elini kalbi üzerine koyup öne doğru eğilişi, eşiğe basmadan odaya girişi... gibi tarikat erkanının gerektirdiği öğretiler kendisine sevinç ve onur verir.

²³⁵ Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi (2001), *Reşat Nuri Güntekin*, C. 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 388

Farklı bir çevre, kendisini el üstünde tutan insanlar, yeni bir evlilik, dergâhın ileri gelenlerden biri olması ve Nur Baban'ın eşi olması... gibi nedenler kahramanın kendisini farklı hissetmesine neden olur. Fakat ne var ki bu güzel günler uzun sürmez, genç kadın bir süre sonra ayyaş, uyuşturucu müptelası, hayattan kopmuş, bezgin, güzelliğini kaybetmiş ve servetini tüketmiş bir insana döner.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde konak eğlenceleri, güzel ve şık kıyafetler, para, şöhret ve mevki sahibi olma, gariban insanla dalga geçme, dedikodu yapma, eşini aldatma... gibi durumlar insanların kendilerini mutlu hissetmeleri için birer neden olarak gösterilirler.

Konak eğlencesine gelen misafirlere yorgun ve bakımsız bir şekilde çıkmak isteyen İsmet'in ılık bir duş aldıktan sonra bornozunu giyip, çıplak ayakla aynanın karşısına çıkmasıyla duyduğu mutluluk: "Bu benim en zevk aldığım bir kıyafet, en rahat ettiğim bir elbisedir. Yıkamış vücudumu yarı rutubetli bir geniş bornoz içinde ne kadar mümkün olursa o kadar çok bırakmaktan, bu kıyafetle elde gümüş ayna, Frenk kitaplarındaki odalıklar gibi minderin üzerine uzanıp esniye gerine vakit geçirmekten çok zevk alırım; yahut da ayakta; dolaşır, çekmecelerimi düzeltir; eski mektupları okur, çamaşırlarıma kordelâ geçirir hattâ oturup ud bile çalarım.

Arkamda havlu, göğsüm açık, birbirine üstüne sigara içerek geçirdiğim o saatleri unutamam. Canım bir türlü giyinmek istemez. Çıplak etimin üzerine çamaşırlar, kumaşlar örtmeye gönlüm bir türlü razı olmaz... Kendimi bu kıyafette Hint veya Mısır melikelerine benzetir, keyiflenirim." (s. 35-36) sözleriyle anlatılır.

Eserde türedi savaş ve politika zenginlerinin mutluluk kaynaklarından da söz edilir: eğlence, şan, şöhret, ziyafet, mevki, makam ve kıyafetleriyle dikkat çekme, insanları birbirine düşürme, gariban ve çaresiz insanlarla dalga geçme, dedikodu yapma, eşini aldatma, Avrupa'ya gitme, paralarını yabancı kadınlara yedirme...

Ömer Seyfettin *Efruz Bey*'de, üstünlük komplekslerini tatmin eden insanların yaşadığı kısa süreli mutluluklara yer verir. Müzekki Bey, Kâmuran Bey, Yusuf Pinko ve Nermin Bey, Efruz'un asilzade dostlarıdır. Kahramanların ecdatları ve geçmişleri konusunda söylediği yalanlardan ötürü aldığı övgüler kendilerini mutlu hissetmelerine neden olur. Eserde aslı olmayan, şişirilmiş gösteriş üstüne kurulu sahte bir sevinç söz

konusudur. Yazar, üstünlük komplekslerinin tatmin edilmeye çalışıldığı bölümü şöyle anlatır:

“Prens Eternel dö Kara Tanburîn!.. Hepsi bu muhteşem ismi tekrarladılar. Prens Eternel’in badem gözleri hazdan parlıyor, yüzü daha ziyade aylaşıyordu. İşte nihayet bir prens telakki olunuyor, ismi teyid ediliyor, tasdik ediliyordu. O, efendisi hacının cami avlusundaki mermerler üzerinde öldüğü dakikadan beri tuhaf bir ruhiyet ile, dilenmek için elini uzattığı İstanbul Türklerinden kendi çok yüksek görürdü.” (s. 88)

Adler, insan tabiatı üzerine yaptığı araştırmalarda²³⁶ üstünlük kompleksinin aşâğılık duygusundan kaynaklandığını ileri sürer. Bireyin hayatındaki eksikliklerin benlikte derin ezikliklere neden olduğunu ve bunların da övüngeçlik kisbesi altında giderilmeye çalışıldığını ifade eder. Eserde yer alan kahramanlar dikkate alındığında kendi konum ve yetenekleriyle gurur duymak yerine, başkalarının kimlik ve başarılarıyla kurumlanan bu insanların, özgüvenden yoksun zügürt ve basit, mutluluklarının da söylemleri gibi kof ve geçiçi olduğu görülür.

Yalnız Efe’de ise, bireyin ve toplumun mutluluğu için adalet kavramının önemine dikkat çekilir. Yalnız Efe, köylünün belini büken insanlara karşı verdiği mücadelede ezilen halkın bir süreliğine de olsa mutluluk ve refaha ulaşmasını sağlar.

“On beş sene ne köyümüze, ne kazamıza yabancı, yağmacı gelmez olmuş. Öşürçüler, ağnamcılar, tahsildarlar, zaptiyeler köylerde kuzu gibi namuslu dolaşırlarmış. Rüşvet değil, ikram olunan yemişi bile kimse almaya cesaret edemezmiş, Yalnız Efe’den kimsenin şikâyeti yokmuş. Ne kimseyi dağa kaldırmış, ne de fidye istermiş. İsteddiği hep fakirler, kimsesizler, dullar, öksüzler içinmiş. Camiine bakmayan köye haber gönderir: «Gelecek Ramazana kadar mescitleri tamir etmezlerse samanlıklarını yakarım, » dermiş.

Onun sayesinde camiler şenleşmiş, köylü zulümden kurtulmuş, öksüzlerin, yoksulların yüzü gülmüş.” (s. 51-52)

Aka Gündüz *Aysel*’de, bireyin özel ve mesleki hayatıyla ilgili arzularına kavuşmasından dolayı yaşadığı sevinç yer verir. Eserde ayrıca hasat şenliklerinin kırsal alanda hayatını sürdüren insanları mutlu ettiği anlatılır. Bir yanda savaştan ve ağa

²³⁶ Alfred Adler (1998), *Yaşamın Anlam ve Amacı*, Çev. Kamuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul, s.250

otoritesinden, diğer yanda da iktisadi nedenlerden yüzü gülmeyen halkın bayramı olan bu günler, gelenekten dolayı kesenin ağzını açmak zorunda kalan insanların için için yemesine neden olur. Bununla beraber yazar, mizah niteliği taşıyan ifadelerin insanı güldürüp, keyiflendirdiğini belirtir.

Ali ile Aysel'in aşk muhabbetleri, gençlerin ayaklarını yerden keserken, genç adamın terfi alması ve iyi bir maaşla ödüllendirilmesi başta ailesi olmak üzere kendisini seven herkesi mutlu eder. Ali, ailesi ve Çavuş'un yargılanmasıyla birlikte çıkagelen Aysel'in asıl suçlu olarak kurbağacığı göstermesi olayı izleyen insanları kahkaya boğar. Böylesine ciddi boyutlara taşınan bir olaya bir kurbağa yavrusunun sebep olması şaşkınlık ve ilgiyle izlenir.

Yazar, insanın özel ve mesleki hayatının düşlendiği gibi yaşanmasının ve onların karmaşasına sebep veren düşündürücü ve önemli olayların komik ve basit nedenlerle açıklanmasının insanı güldürdüğünü ve dolayısıyla ona mutluluk verdiğini belirtir.

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*'da, kurulan düşlerin bireye yaşattığı anlık mutluluğu konu edinir. Romanda, iyi hayat koşullarının insana rahatlık verdiği, bu yüzden maddesel formların hayat için gerekli olduğu anlatılır; yani mutluluğun dünyevi gereksinimlerle olan ilişkisine dikkat çekilir.

Selime'nin oğlu Salih ile birlikte konağa gelip, konfor ve ihtişam içinde yaşamaya başlaması, köyünde açlık ve sefaletle mücalede eden kadının gerçekleşen rüyası olur. Özenle döşenmiş bir odada yavrusu ile birlikte kalması bütün dünyanın ayaklarının önüne serilmiş olması duygusunu verir. Birkaç yıl sonra Salih'in Suat Paşa'nın evlatlığı olarak alınması, kendisine "Küçük Paşa" unvanının verilmesi kadının mutluluğunu daha da pekiştirir. Küçük Paşa konaktan gönülsüz ayrılmak zorunda kalsa da dağları, hayvanları, kuşları, çiçekleriyle düşlediği köy hayali onun yol boyunca sevinç ve heyecan duymasını sağlar. İyi hayat koşullarından ve düşlediği mekâna ulaşmaya çalışmada duyulan mutluluk yokluk ve sefalet içindeki köyde ve üveyanne elinde yerini korkunç bir kâbusa bırakır. Artık onun tek sevinç kaynağı, oyuncakları ve güzel kıyafetleri gibi elinden alınmasından korktuğu ve bu yüzden başkalarıyla paylaşmaktan çekindiği hayalleri olacaktır.

Adler “hayatta birçok kötü olayla karşılaşmış güçsüz çocukların hayal gücü üstün düzeydedir, böylesi çocuklar, düş kurar dururlar hep. Gelişmeleri ilerde öyle bir noktaya varır ki, hayal güçlerinin yardımıyla gerçek yaşamdan kendilerini sıyrıp almaya bakar, hayatın mahkûm edilmesinde hayal güçlerinden adeta bir araç gibi yararlanırlar.”²³⁷ der. Bu aracın Salih’in tek güvenilir ve mutlu sığınağı olduğu gözlerden kaçmamaktadır.

Müfide Ferit *Aydemir*’de, özlemi dindiren vuslatın, mutluluğa vesile olduğunu anlatılır. Türkistan halkı Demir gibi sağlam bir kurtarıcıya sahip olduğundan, Demir ise eşinin ölümüyle özgür olan ve kavuşmak için hiçbir engeli bulunmayan Hazin’in varlığından mutluluk duyar. Yazar, Demir’in yaşadığı sevinci şu sözlerle dile getirir:

“Hazin serbest! Hazin kendisinin olabilecek! Azîm, sınırsız bir sürur kalbini genişletti. Bütün mevcudiyetinin üstüne rahmet gibi indi. Ve onu kendisine, kendi hayatına, kendi faaliyetine, kendi vazifesine elzem, mübrem görüyordu. Birlikte ne iyi çalışacaklardı. Oh!

Ona ne muhtaçtı, ne muhtaçtı. Onunla, onunla!.. Demir, gözlerini kapıyor, parmaklarıyla şakaklarını sıkıyordu. Hayır! Çıldırıyor. İstese beraber olacaklardı. İstese... İşte kendi istemesinden maada hiçbir mani yoktu. İstese!.. Bütün o telâfisiz zannettiği ıstırapları nihayet dinecekti. Bütün o düşünmeye bile kendinde hak görmediği emeller hakikat olacaktı. Hazin kendisinin olacaktı. Kendisinin!.. Fakat istemeye hakkı var mıydı? Büyük emele hıyanet olmaz mıydı?

Birlikte elbette daha iyi çalışacaklardı, lâkin İstanbul’da kim kalacaktı? Orada onun yerini tutacak birisi bulunmaz mıydı? Halbuki burada Hazin, kadınların kalbinden milliyet yolunu bulurdu. Onlara milliyet sevgisi öğretirdi. Çocuklarını seven annelere zaten insaniyet aşkı öğretmek güç değildi; fakat bunun için bir kadın kalbi lâzımdı. Hazin, onlara medeniyet, terakki arzusu da öğretecekti. O, burada olmalı idi. Evet burada lâzımdı. Demir, kendisine o kadar yabancı gelen saadet hayalini, saadet ümidini dudaklarıyla içmek ister gibi bütün ciğerleriyle uzun uzun nefesler alıyordu.” (s. 72- 73)

²³⁷ Alfred Adler (1998), *İnsanı Tanıma Sanatı*, Çev. Kâmuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul, s. 76

3.1.2.3. Zayıf Yönleri ve Eğilimleriyle İnsan

3.1.2.3.1. Hasta İnsan

Halide Edib hasta kahramanlarına bir kadın inceliği ve anne duyarlılığıyla yaklaşır. Hastalık süresince en az bir doktorun muayenesinden geçen insanlar, konsültasyonlardan sonra, en son çare olarak, yurt dışına (Mısır, Almanya, İtalya) gönderilirler. Hava değişimi, moral yüksekliği dönemin amansız hastalıklarının bile atlatılmasına vesile olur. Modern tıbbın imkânlarıyla sağlığına kavuşturulan kahramanların hastalık hâlleri bile gönül yakıcı etki ve güzelliğe sahiptir. Bununla beraber insanoğlunun en çirkin denilebileği bu dönem –çökmüş bir beden, ferî sönmüş gözler, morarmış gözaltılar, soluk ve sararmış bir ten, kurumuş dudaklar...- büyük aşkların tomurcuklanma evresi olur. Kadınlar hasta yatağında birer zavallı değil, güzellikleri ve masumiyetlikleriyle can yakmaya devam eden birer afettir. Böyle güzel bir nitelendirmeyi, yazarın, hasta insanlara duyduğu şefkatiyle ilişkilendirmek mümkündür. Bununla beraber Halide Edib'in hastalığa uygun karakterler çizmeye çalıştığı da görülmektedir. Konsantrasyon güçlüğü yaşayan Handan, menenjit; kadınlara zaafı olan Süruri, frengi; kötü hayat koşullarına sahip Arabacı Ahmet verem; sürekli üşüme, titreme nöbetleri çeken Aliye ise Akdeniz ülkelerinde yaygın olarak görülen sıtmaya yakalanmıştır. Hastalıkların nedenlerini, gelişim evrelerini, yayılım alanlarını ve tanı tekniklerini bilen yazarın bu konuda eşinden destek gördüğü muhtemeldir. Bunun yanı sıra yazarın, gerçek sağlık kurumlarına (Haseki Hastanesi, *Mev'ut Hüküm*; Cebeci Hastanesi, *Ateşten Gömlek*) da yer verdiğini söylemek mümkündür.

Reşat Nuri, *Çalığışu*'nda genellikle hastalıktan ölen insanlara yer verir. Bu durum, yazarın hastalıkların ciddiyetini kavratmak istemesiyle ilişkilendirilebilir. Yazar, ayrıca insanın yaşadığı büyük yıkımların daha önceki acıları gölgede bırakacağını belirtir. Yazarın hastalığa bakışında, çöküş ve yeniden doğuş iç içedir. Yakup Kadri daha çok, ruh bunalımlarının neden olan bedensel hastalıklara yer verir. Stres, sıkıntı ve depresyonun hastalıkları tetiklediğini belirtir. Yazar, hasta kahramanlarına “hava değişimi reçetesi”ni uygun görse de, bunun bir nihai çözüm olamayacağını anlatmak ister. Yakup Kadri'nin eserlerinde dikkat çeken bir diğer önemli nokta ise, yazarın, hasta kahramanlarına sahip çıkmadığıdır. Eser boyunca kendisinin sözcülüğünü yapan insanların bile, inleye inleye ölüme yürüdükleri gözlerden kaçmaz.

Zavallı Hakkı Celis yazarın her sözünün savunuculuğunu yapmasına rağmen susuzluğunu dindirecek birkaç damla suyu içmeden ölmüş, eşinin ölümüyle bir daha yüzü gülmeyen Naim Efendi ise hasta yatağında ıstırap çekmeye mahkûm edilmiştir. Hastalığı en derinden hisseden, tedavisi için yurt dışına kadar giden Yakup Kadri'nin, bu konudaki katılığı oldukça şaşırtıcıdır. Refik Halit, varlıklı insanların basit sağlık problemlerini bile gereğinden fazla büyüttüklerini dile getirir. Ömer Seyfettin, ruh ve beden sağlığının önemine değinir. Kahramanların karakterine, gelir durumuna ve kişisel tarihine uygun düşen hastalıklarla eserini reel bir fona kavuşturur. Aka Gündüz coğrafyamıza özgü bir hastalık olan sıtmaya yer verir. *Aysel* romanında insanların tıp biliminin imkânlarından yararlanmadığını ve ilkel tekniklerle sağlığına kavuştuklarını gözler önüne serer. Ebubekir Hazım, *Küçük Paşa* eserinde, dönemin salgın hastalıklarından olan ve zengin, fakir dinlemeden insanları kırıp geçiren “verem”e yer verir. Verem sonuçları itibariyle ölümün diğer ismi olarak görülür. Bununla birlikte taşrada yaşayan insanların hekime uzak oldukları ve önyargıyla yaklaştıkları, oysa yetki sahibi varlıklı insanların ise basit bir öksürük de bile aile hekimini yanında eksik etmedikleri görülür.

Halide Edib *Seviyye Talip*'te aşk hastalığına tutulmuş bir insanın yaşadıklarına yer verir. Tedavi olarak görülen hava değişiminin (Mısır) olumlu sonuçlar vermediğini anlatır.

Fahir, Seviyye'yi gördükten sonra ona tüm varlılığıyla bağlanır. Bu aşk onun inzivaya çekilmesine, eskisinden daha az konuşmasına neden olur. İnsanlar bu değişim karşısında onun sinir hastalığına yakalandığını düşünürler. Seviyyelerden döndüğü bir gece Fahir'in sevdiğinin ismini haykırıp, kendinden geçmesi olayın anlaşılmasını sağlar.

Fahir, doktorun önerisi üzerine arkadaşı Numan'la birlikte hava değişimi maksadıyla Mısır'a gider. Seviyye'den uzak olmasının, toparlanmasına yardımcı olacağı düşünülse de genç adam yüreğindeki aşkı bir türlü söküp atmaz. Seviyye'ye benzerliği, güzelliği ve sesiyle dikkatlerini üzerine toplayan Pridominna Evelin bile onun acılarını dindiremez.

Halide Edib *Yeni Turan*'da sıkıntı ve stresin bedeni zayıf düşürdüğüne, bunun için de istirahatın, iyi bir uykunun, sağlıklı beslenmenin, hava değişiminin gerekliliğine dikkat çeker. Ayrıca hasta kişilere son içecek olarak “kımız”ın sunulması, yazarın bu

konuda da ideolojik yaklaşımını devam ettirdiğini gösterir, çünkü bilindiği üzere kımız, eski Türklerin geleneksel içeceği.

Hasta yatağında son dakikalarını yaşayan Oğuz, su, ayran yerine kendisine kımız getirilmesini ister. Bu içecek onun dünyadaki son nasibi olacaktır.

Kaya gönülsüz yaptığı evliliğinin üçüncü ayında hastalanır. Uzun tetkikler sonucu gelinen noktayı doktor: “Bu belki bir iki ay süren uykusuzluk, sinir sistemini bozduğu kadar bünyesine de genel bir zayıflama vermiş. Bütün hayat görevlerine, sinir sistemine, kalbine, ciğerine, barsaklarına, midesine hep birden ihtilâl, bir ağırlık yapmış. Özetleyelim: Şimdi bir isimle nitelenemeyen bu hastalık önü alınmazsa pek korkunç olabilir.” (s. 67) sözleriyle açıklar.

Kaya'nın şiddetli bir nevrasteni geçirdiğini söyleyen doktor ılık su banyolarının, friksiyonların, bol ve sade gıdaların ve kafasını dağıtacak eğlencelerin gerekliliğini vurgular. Ayrıca bir süre eşinden ayrı odada uyumasının ve hava değişimi için farklı ortamlarda gezdirilmesinin yararlı olacağını belirtir. Genç kadının hastalığı ile ilgili dikkat çekici nokta bedeninin ve ruhunun zayıfladığı bu dönemde bile ayran yerine kımız içmek istemesidir. Hamdi Bey bu durumu çılgınlık olarak değerlendirir:

“– Hayır, işte Yeni Turan çılgınlığının sonu. Ayrarı da Frengistan'dan getirmedi ya! Fakat kabil değil. Mutlak bu gerici heriflerin milliyetçilik modaları çılgınlığı...” (s. 69)

Eşinin bu isteğini hazmetmesine rağmen sesini çıkarmayan Hamdi Bey, oda ayırma işini kabul etmez, fakat Kaya'yı mutlu etmek için Yeni Turan koleksiyonundaki kitaplarda birkaçını ona armağan eder. Ayrıca hava değişimi için Kaya'yı Almanya'ya götürür.

Yazar *Handan*'da ise, tedavi edilmeyen psikolojik sorunların ölümle neticelenebileceğinin altını çizer. Ayrıca hastaları hava değişimi için farklı mekânlara (İtalya) yönlendirir. Yazar bu tedavi yönteminin biyolojik rahatsızlıklarda etkili olduğunu; fakat duygusal çöküşlere çözüm olmadığını anlatmak ister.

Beyin kanamasından hastaneye yatırılan Handan'ın tetkikler sonucunda menenjit olduğu anlaşılır. Genç kadın bir süre Londra'da Neriman ve Refik Cemal gözetiminde Doktor Charles tarafından muayene edilir. Uzun bir tedavi sürecinden sonra kendine

gelse de genç kadın, artık geçmişini ve kim olduğunu hatırlamayan bir insandır. Doktor Charles'in isteği üzerine Doktor Şe'ye, gösterilmek üzere Paris'e götürülür. Doktor, hastanın hava değişimiyle düzelebileceğini belirttiikten sonra Handan, İtalya'da yaklaşık bir ay Sister Janette ve Refik Cemal ile kalır. Su tedavisi, hava değişimi ile iyileşme sürecinde hız kazanan genç kadın, Refik Cemal'e duyduğu aşktan dolayı kahrından ölür.

Mev'ut Hüküm'de frengiye yakalanan Sara'nın bu hastalıktan dolayı utanç içinde olduğu anlatılır. Hastalığın kalıcı izli kişilik değişimlerine yol açmadığı ve her bireyde farklı algılandığı görülmektedir.

İç dünyasıyla barışık olmayan -histerikli Behire'nin oğlu- Hayri de cılız, soğuk duruşundan dolayı Kasım Şinasi'ye sıcak gelmez. Atife'nin hiçbir oyun bilmemesinden ve kendisiyle oynamak istememesinden yakındığı küçük çocuk, bir gün kızcılığa yakalanır. Tıbbın yetersiz kalışıyla, hayatını kaybeder. Ahmet hayatını arabacılık ederek kazanmaktadır. Bir gece arkadaşlarıyla meyhaneden çıkarken arabalarında çıkan bir kavga sonucu dizinden yaralanır. Hastanede bir süreliğine yatar; fakat yarası tam olarak kapanmaz. Hastanın altı ay boyunca evde oturmak zorunda kalışı, evlere çamaşırcılığa giden karısını çok endişelendirir.

Ayşe Kadın eşinin durumunu görüşmek üzere, fukaralara ayrılan bir günde Kasım'ı ziyaret eder. Doktor hastaneye gelecek durumu olmayan Ahmet'i evinde muayene eder. Hastanın vereme yakalanmış olduğunu fark eder. İkna etme çalışmaları sonucu Haseki Hastanesine kaldırılan hasta bir süre sonra ölür. Bu konuda dikkati çeken hususlardan biri, insanın hastaneye kaldırılmasının yadırganacak bir durum olarak görülmesidir. Çevresindekiler gibi Ayşe Kadın da sağlık kurumlarındaki hastaların bir köşeye atıldığını ve iyi bakılmadığını düşünmektedir. Diğer nokta ise, insanların verem gibi bulaşıcı hastalıklar konusunda yeterli bilince sahip olmadıklarıdır. Bütün ısrarlara karşın eşini hastaneye yatırmamakta direnen kadın, çocuğunun ateşlenmesiyle bu tavrından vazgeçmek zorunda kalır. Bakımsızlıktan ve soğuktan zayıf düşen çocuk, Kasım'ın kendisine gönderdiği yumurtalarla ancak toparlanır.

Eğlence ve içki düşkünü olan Süruri birlikte olduğu kadınların birinden frengiyi kapmıştır. Genç adam, Kasım'ın tüm uyarılarına rağmen, hastalığı karısına bulaştırır. Yazar bu durumu bir cinayet olarak görür:

“Gerçi Süruri bir cinayet kadar fena bir şey yapmıştı; çünkü bu, Sara’yı öldürmekten çok fena idi. Özellikle Sara’yı iki yıldır ağlatan bir «rakibe»den bu zehir alınmıştı.” (s. 68)

Bu hastalık Kasım-Sara ilişkisinin başlama nedeni olur. Süruri, ölüme yaklaştığını öğrenince bütün kötü alışkanlıklarını terk ederek, aile babası olur. Sara ise bir zehir olarak gördüğü bu hastalığa yakalanmış olmaktan utanç duyar. Kendini toparlayan Süruri’nin gece hayatına dönmesiyle hastalık nükseder. Genç adam çevresindekilere ürperti verecek bir şekilde ölür. Sara ise, iyi bir bakım ve tedaviden sonra tamamen iyileşir.

Eser, başarılı bir doktorun hayatı ve hasta-doktor ilişkisinden başlayan bir aşkın üzerine kurulduğu için dönemin hasta türleri üzerinde açıklayıcı bilgilendirmelere de yer verir. Yaşlı ve tecrübeli bir doktor olan Remzi Bey eski öğrencisi Kasım Şinasi’nin bu türlere bağlı olarak kendine uygun sınıfı seçmesini telkin eder.

“Verem, sinir, yüzde doksan dokuzunda kökleşmiş bir haldedir. Sonra bu hastalıklar onlarda tedirgin edici bir duyguluk yapar, kendileriyle çevrelerini ilgilendirmek istekleri hastalık derecesini bulur. Aşk dönemini ayrı tutuyorum. Çünkü o pek kısa bir zaman içindir. Bundan başka zamanlarda kadınlarla biricik ilgilenen insanlar -hasta oldukları vakit- doktorlardır. Bu ruh hâlinde olan insanlar tabii kendileriyle meşgul olunan zamanı sevdiklerinden kadınlarımız da ilişki kurmak için hasta olurlar.

–... Doktor bu memlekette fukara hasta kadının gözünde terbiyeli ve insan duygulu yalnız bir erkek, acısını gideren biricik kurtarıcı araçtır. Zaten fakirler bu memlekette en içten hastalardır. Pek zorda kalmayınca doktora gidemez.

Orta sınıflarda doktor, biricik görülen erkektir. Şiirle ve büyü ile dolu bir yaratıktır. Kocalar doktoru burada da pek sevmezler; onun için orada da ayrı bir durumu vardır. Zengin veyahut birinci sınıflara gelince, onların hastalığı çoğu zaman sinirdir. Bir doktor onlarda kur yapabilecek bir erkektir. Kocaların ilgisizliğini, hayatlarının heyecan ihtiyacını doldurur.” (s.38)

Halide Edib *Ateşten Gömlek*’te, savaşta iki bacağını kaybettikten sonra kafasındaki kurşunun çıkarılması için ameliyat gününü bekleyen bir hastanın yaşadıklarını anlatır. Doktorlar konsültasyonlar sonucu kırk derece ateşle uyanan

Peyami'nin hastalığının, İspanyol nezlesi olduğunu düşünseler de iradesini ve benliğini alan bu hastalığın ağır bir tifo olduğuna karar verirler. Peyami ayrıca kafasına giren bir kurşundan dolayı uzun süre Cebeci Hastanesinde yatar. Bedenin ve ruhun acıları içinde kıvranan kahraman, ızdırıp nöbetlerinin ürünü olarak Ateşten Gömlek eserinin muhtevasını oluşturur. Eserde ayrıca Ayşe'nin oğlu Hasan'nın kızcılık geçirdiği ve bu yüzden karı-kocanın İstanbul'a gelemedikleri, Cemal tarafından belirtilir.

Halide Edib, *Vurun Kahpeye* romanında ise, hem beden hem de ruh sağlığının önemine değinerek, bir bütünün iki parçası olarak gördüğü bu varlıklar arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu belirtir. Bununla beraber yazarın bilimsel çözümler yerine alternatif tıbdan istifade etmesi ya da hastalığı akışına bırakması öne çıkan bir diğer durumdur.

Aliye annesini küçük yaşta veremden kaybetmiştir. Bu acı olayın baba özlemiyle de daha da derinleşmesi hassas ve içli olan genç kızın, yüreğinin bir hüznün perdesiyle kaplı olmasına neden olmuştur. Bir gelincik gibi narin ve nazlı olan bu ruhu, Hacı Fettah Efendi'nin: "Görüyor musunuz? Erkeklerin içinde yüzü gözü açık namahremler Müslümanların kalbini fesada vermek için şarkı söyleyerek dolaşıyorlar. Bunlar, bunlar mel'undur, bunların eline çocuklarınızı teslim etmeyiniz, eğer bir gün yalnız içimize Yunan girdiğini değil, başımıza taş yağdığını görmek istemiyorsanız, bu karıların üstleri başlarıyla beraber kendilerini de parçalayınız, yoksa Cenabı Hakk'ın bütün gazapları üzerimizden eksik olmayacaktır." (s. 39-40) şeklinde hakaret ve aşağılamalarıyla çok incinir, zayıf bedeni ise hastalanır. Ayrıca Damyanos'un kasabadan ayrıldığı günlerde genç kızın sıtma ile karışık, teşhis edilmeyen bir hastalıktan dolayı yattığından bahsedilir:

"Aliye'de üç gündür durmadan devam eden korkunç heyecan, onu yavaş yavaş donduruyor, kendinden geçiriyor, şakaklarında, bütün damarlarında humma ile tutuşmuş, zehirlenmiş kanı kafasını parçalayacak, damarlarını koparacak gibi atıyor, atıyordu." (s. 169)

Çalikuşu'nda hayatın içinde hastalıkların da yer aldığı, hasta insanın ümitsizliğe teslim olmaması gerektiği, her doğan günün güzelliklere gebe olduğu anlatılmaya çalışılır. Romanda, hassas, içli ve marazi bir yapısı olan Şeyh Yusuf Efendi'nin Feride'ye duyduğu hislerin etkisiyle, Munise'nin ise bir boğaz ağrısıyla yataklara düşüp

öldüğü anlatılır. Kızı gibi gördüğü Munise'yi kaybeden Feride, oldukça uzun bir kriz süreci yaşar. Uyandıığında ise yaşadığı tüm olumsuz olaylardan arınmış hâldedir. Böylece Feride'nin de küllerinden doğup yeni bir başlangıç yaptığı gözlerden kaçmamaktadır.

Yazar, bu tecrübe ile insanoğlunun yaşayacağı ağır travmaların, krizlerin yeni bir doğuşa kaynaklık edebileceğini anlatmak ister. Hastalıkların da hayatın içinde olduğunu hatırlatan örnekler (Munise'nin soğuk algınlığından, Feride'yi hiçbir konuda yalnız bırakmayan Hayrullah Bey'in ise kanserden ölmesi) bir tarafa bırakılacak olursa, Reşat Nuri'nin hayat felsefesinde tükenişlerin, çöküşlerin yerine, yeniden başlangıçların ve doğuşların ağır bastığını söylemek gerekir.

B... vilayetindeki kız mektebinde musiki hocası Şeyh Yusuf Efendi ile güzel bir dostluğu olan Feride, hocanın hastalandığını öğrenir; çünkü onun kız kardeşi kapısına kadar gelerek kendisinden, kardeşini son bir kez görmesini istemiştir. Yusuf Efendi "İpekböceği" dediği Feride'ye özel hisler taşıyıp bunu ifade edememenin acısıyla yatalara düşmüştür. Hasta bedenin aşkla buluşması duygularını dile getirmekten ziyade içinde yaşayan adamın, ölümünü hızlandırmıştır.

Munise günlerden bir gün boğaz ağrısıyla yatalara düşer. Basit bir nezle olarak düşünülen rahatsızlık boynunun altında oluşan sert bezeler, öksürük nöbetleri ve nefes darlığıyla ileri bir aşamaya gelir. Nefes almakta zorlanan kahramanın ateşi de durmak bilmeyen bir yükseliş arz eder. Munise doktorların tüm çabalarına rağmen kurtarılamaz. Sevgi pınarı, mutluluk kaynağı, yakını, evladı ve dostu olan Munise'nin ölümü Feride'nin benliğinde bir kriz etkisi yaratır. Yaklaşık olarak on yedi gün devam eden bir şoktan sonra uyanıp kahaahalar atan genç kız kırk gün sürecek beyin hummasına tutulur. Nihayet kendine gelen kahraman öncelikle tutam tutam dökülen saçlarını ensesinden keser. Böylelikle Feride uzun bir şuur kaybından sonra kendini toparlamayı başarır. Bütün acılarını geride bırakarak hayatında yeni bir sayfa açar. Bu örneklerin yanı sıra Kâmran'ın eşini tedavi için Ada'ya, İsviçre'ye götürdüğü, üç yıl hasta bakıcılığını yaptığı; fakat eşinin sağlığına kavuşamadığı belirtilir.

Eserde ayrıca hastalıkların tedavisinde batıl inaçlara da başvurulduğu görülmektedir. Zeyniler köyünde dini bilgiler vermekle yükümlü olan Hatice Hanım'ın

okulda asılı olan yılan levhasını Şahmeran diye tanıttığı ve hasta olan köylülerin isimlerini yılanın karşısına yazmak suretiyle, onların tedavisine çalıştığı belirtilir.

Yakup Kadri *Kiralık Konak*'ta, mutsuz ruh hâllerinin sinirsel hastalıklara yol açabileceğini, büyük acıların neden olduğu derin kederlerin ise vücudun fonksiyonlarını bozabileceğini anlatır. Seniha içinde bulunduğu ortamdan mutlu olmadığından dolayı ruhsal açıdan sağlıklı günler yaşamaz. Sinir buhranlarının ilkinde bayılarak, hekimlerin isteği üzerine yer ve hava değişimi için, Büyükkada'ya gönderilir. Burada bir süreliğine mutlu olsa da genç kızın arzuladığı asıl mekân, Avrupa'dır. Kahraman evden kaçıp yabancı ülkeye gidene kadar sinirli, bezgin, mutsuz ruh hâlinden bir türlü çıkmaz.

Kırgınlıklar, yalnızlık ve çaresizlik Naim Efendi'nin ruhunu kemirir, yaşlı bedenini her geçen gün biraz daha çökertir. Midesinden ya da kalbinden gelen hıçkırıkların ardı arkası kesilmez. İlgisizlik, yokluk ve bakımsızlık zavallı adamı komaya kadar götürür. Eserin sonlarına doğru yaşlı adamın can çekiştiğinden bahsedilir.

Yazar *Nur Baba*'da ise, hem kötü alışkanlıkların hem de depresyonun insan bünyesine yaptığı tahribatları konu edinir. Eserde Nur Baba'nın Nigâr Hanım'a duyduğu aşktan dolayı bir histeri nöbetine tutulduğu görülmektedir. Dergâha gelen ziyaretçi kadının söylediklerine göre Nur Baba: "Nigâr, Nigâr, Nigâr!" (s.127) diye inleyip göğsünü parçalıyor, başını duvarlara vurup, kendini yerden yere atıyormuş. Bu ruhsal rahatsızlığın nedeni olarak da:

"Bin ümit, bin arzu, bin iştiyak ile denizde, uzaktan pencerelerinize karşı şarkı söylüyormuş. Maksudı yalnız sizin pencerelerinizdeki aydınlığa bakmak, o aydınlığın içinde sizin hiç olmazsa bir gölgenizi görebilmek ve sonra çekilip gitmek imiş. Fakat siz me'mulünün fevkinde, kendisine cesaret vermişsiniz. Kafesi kaldırmış ve daha ziyade yaklaşmasında mahzur olmadığını anlatır birçok hareketlerde bulunmuşsunuz. Bunun üzerine, o da yavaş yavaş size doğru gelmiş; ötesini tekrara hacet yok zannederim. Pencereyi kapayıp 'Aman bu ne muziç [usanç verici, dayanılmaz] adam!' diye söylenmişsiniz. (s.127) anlattığı hikâyeden Nigâr Hanım'ın ilgisizliği düşünülüyormuş.

Kendisinin yanlış gördüğünü veyahut hikâyenin aslına uygun anlatılmadığını düşünen genç kadın, gerçeği ortaya çıkarmak için ilk olarak âşığını ziyarete gider. Bir zamanlar kendisini kahkahalarla karşılayan insanlar soğuk ve lakayit bir sima ile karşılarlar. Nigâr Hanım bir yönden ayağını oğuşturana diğer yandan yastığını düzelden

muhibbeler arasında Nur Baba'ya masumiyetini gözyaşları içinde anlatmaya çalışır. Hastanın kısa bir süre içinde kendini toparlaması bu durumun bir oyundan ibaret olduğu şüphesini uyandırmaktadır. Yazar, istediği kadını etkilemeye çalışan bir erkeğin hastalık numarasıyla bunu başardığını anlatır.

Nigâr beş, altı yıllık kısa evliliği içinde sigara, alkol ve uyuşturucunun bağımlısı olur. Bu zararlı alışkanlıklar karşısında bedeninin ve ruhunun her geçen gün dirayetini kaybettiğini, çöküşe doğru sürüklediğini fark etse de bunun önüne geçmek için geç kaldığını anlar. Macid, ruh buhranlarıyla belleğine ket vurulan, ne yaptığının farkında olmayan bilinçsiz, zayıf Nigâr'a çok üzülür. Sonuç olarak; önemli konularda verilen yanlış kararlar mutsuzluğu, mutsuzluk bağımlılığı, bağımlılık ise çöküşü getirmiştir.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde sonradan görme insanların paranın gücünü sergilemesi konusunda hastalıktan yararlandığı görülür. Kâni, çocuğunun rahatsızlığı üzerine telefonu eline alarak İstanbul'un bütün doktorların çağırır. Basit bir boğaz rahatsızlığından dolayı hasta kızın başına her biri farklı uzmanlık alanlarına sahip yirmi doktor toplanır. Bu durum onun evlat sevgisinden değil, gösteriş budalalığından kaynaklanır.

“...zengin adamlarda evlât muhabbeti (sevgisi) daha fazla mı oluyor ne, yahut başka derdin olmuyor da ona mı merak salıyorsun, her ne ise aklımı oynatacaktım.” (s. 28) şeklinde ruhsal durumu anlatılan babanın asıl maksadı evladına düşkün bir baba numarası ile parasının gücünü sergilemektir. Tedaviyi üstlenen doktora verdiği yüklü miktardaki ücretle bunu başaran kahramanın kızı da birkaç günde sağlığına kavuşur.

Eserde ayrıca, hayatında hiç hastalık görmeyen Fikri Paşa'nın bir hafta içinde zatürreden öldüğünden bahsedilir.

Ömer Seyfettin *Efruz Bey*'de, sinirli insanların baygınlık geçirmeye meyilli olduğunu anlatır. En küçük şeye öfkelenip, baygınlık geçiren Efruz'un annesi, isim değişikliği konusunda her zamanki rahatsızlığını (ayılıp bayılma) yaşar. Bununla beraber eserde saraydaki harem ağasının dizanteriye yakalandığı ve Salih Paşa'nın ilaçlarıyla şifa bulunduğu anlatılmaktadır.

Yalnız Efe'de ise, beş yetişkin oğlunu Yemen'e gönderen ve onların geri dönmeleriyle üzülen Tosun Dayı'nın vereme yakalandığı görülür. Evlat acısıyla bir deri bir kemiğe dönüşen Tosun Dayı “ince dert” dedikleri hastalıktan can çekişmektedir.

Uğursuzluk demeti sayılan baykuşun ötüşü yaşlı adamın eşini kara kara düşündürür. Kahramanlar bilimsel ya da alternatif tedaviler uygulamak yerine ölümü sessizce beklerler.

Yazar, *Aysel* romanında o günlerde bir salgın gibi görülen sıtmanın birçok kişiyi öldürdüğünü ifade eder. Halkın bir tür ölüm daveti olarak gördüğü hastalığı bekleyerek atlatmaya çalışması ise, vahim vericidir. Önce sıtmaya yakalanan sonra humma nöbeti geçiren Ali, bir süre yatağa mahkûm olur. Hummanın genellikle hastayı öldürdüğünü bilen Aysel, içine baygınlık veren bir korku ile gizlice Ali'yi ziyarete gider.

“Hem Ali bir kaç gündenberi hasta idi. Kulaktan işittiğine göre sıtma gelmiş, sonra galiba hümma sarmış. Hümmmanın daima öldürdüğünü hatırladıkça ve zihninden bir sürü ölmüş ismi geçtikçe yüreği çarpıyor, ve içine baygınlık veren bir korku doluyordu. Bir gün karar verdi, ne olursa olsun, Ali'nin evi civarında dolaşacak, hiç olmazsa uzaktan, yüzünü görecekti.” (s. 33)

Anne, “Azrail'in kucağında yatan” (s. 37) oğlu için bir döşek sermiş ve hastanın başucunda çaresizce beklemektedir:

“İçerisi loş ve sessizdi. Yatak gibi bir şey seriliydi... Ali'nin anası, yatağın baş ucunda oturmuş ve başını sağ avucunun içine almış dalgın dalgın oğlunun yüzüne bakıyordu.” (s. 35)

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*'da, sefaletle boğuşan insanların doktora yabancı olduklarını ve zor bir hastalık süreci geçirdiklerini anlatır. Suat Paşa'nın -elli iki yaşında- veremden ölmesiyle Küçük Paşa'ya da yol görünür. Salih bu köyde üvey annesinin elinde hayatın acı yüzüyle tanışır. Sefalet, bakımsızlık, açlık, zorlu iklim koşulları, gücünün ve yaşının üstünde iş yapma, kimsesizlik, yalnızlık, ezilmişlik, dışlanmışlık, keder, tiksindiği şeyleri yapmak zorunda kalma, geçmiş mutlu günlere duyulan özlem, çaresizlik... ve olumsuz anlamı çağrıştıran daha pek çok sözcük, küçük bedeninin zayıflayıp, veremin pençesine düşmesine yol açar. İstanbul'da konakta yaşarken nadir öksürmelerinde bile aile hekiminin muayene edip, bir nevi şekerleme verdiğini hatırlayan Salih, üveyannesinden kendisini bir hekime göstermesini ister. Haçça'nın yanıtı ise oldukça serttir:

“Sös (sus), dedi. Hıra (cılız) oğlan, ağzını hayra aç. Burada hekimin ne işi var?” (s.145)

Yazar o dönemin insanının hekim algılamasını : “Zira «hekim» adı köylü kulağına bir sıhhat muhafızı gibi değil; insan suretinde bir Azrail ismi gibi geliyordu. Liva merkezlerinin bazılarında bulunan belediye hekimleri köylere ancak katil ve pek ağır yaralama gibi hâdiselerde müddeiumumî ve zabıta memurlarıyla birlikte geldikleri için köylüler, hekimleri ölü hayvan leşleri üzerine konan akbabalar gibi telâkki ederlerdi.” (s.145) cümleleriyle anlatır.

Artan öksürük nöbetleri, çocuğun hekime gösterilmesi yerine, kapının önüne konulmasına neden olur. Salih belki hastalıktan ölmemiştir, fakat durmak bilmeyen öksürük nöbetleri onun ölümünü hızlandırmıştır. Üvey annesinin bu nöbetlerden rahatsız olmasıyla kapı önüne koyduğu küçük çocuk, ısınmak için ahıra doğru yol aldığı sırada aç kurtların saldırısıyla hayatını noktalamıştır.

Küçük Paşa’yı köyüne götürmekte olan Bekir ile Mahmut’un hasta oldukları için (frengi ve kansızlık) vazifelerini tamamlamadan askerlik ocağından ayrıldıkları anlatılır. Bekir, babasının İstanbul’dan aldığı ve kendisine bulaştırdığı frengiyle asker ocağındaki birkaç eri zehirler. Gümüşsuyu Hastanesinde burun direğinin yıkılmasıyla çürüğe çıkar. Mahmut ise ocakta yeterli gıdayı alamadığından kansızlık yaşamaktadır. Genç adamın kendini toparlaması için altı ay süreyle köyüne gönderilmesi kararlaştırılır.

İnsanların yanı sıra köydeki hayvanların da bakımsızlıktan nasibin alırcasına bir telef olduğu belirtilmektedir. Kötü hayat koşullarının, sefaletin, bulaşıcı hastalıkların sağlığın ve toplum refahının birer sinsi düşmanı olduğunu söylemek yanlış olmaz herhalde. Anlaşılan o ki, cepheye gönderip haber alamadıklarından dolayı psikolojik bir yıkım içinde olan Anadolu insanının bedeni de zayıf ve hastadır.

Eserde dikkat çeken bir diğer nokta ise, Kamil Ağa’nın köye gitmemek için Küçük Paşa’yı hastalıklı erlerle göndermek isteysidir. Bu durum onun bencil ve sorumsuzluğundan mı yoksa hastalıklar konusundaki cehaletinden mi geliyor, doğrusu anlamak mümkün değil. Yalnız şunu belirtmede yarar var ki, hastalıklar vatan topraklarında henüz ciddi bir tehlike olarak görülmemektedir.

Aydemir’de tıp tahsil etmediği hâlde hastalara şifa dağıtan fakat hastalanmaktan da kendini koruyamayan bir kahramanın yaşadığı çelişkili durum anlatılır. Demir, Taşkent’te yaşanan büyük kolera salgınında doktorların yaklaşmadığı, ailelerin bırakıp

kaçtığı hastalara yardım eder. Yazar, onun hastalara yaklaşımını, kendisine sevgi ve hürmet gösteren Ziyinet'in ağzından:

“Zira hepsine yetişti. Hepsine baktı, hepsine koruyucu oldu, hepsini sevdi ve çocuğunu iyi etti. Hepsine nasıl yetişti? El'an müteaccibim... Birine girer, ilâçlarını verir.

Banyosunu yapar, sonra oradan çıkar diğerine girer. İyileşmişlerin yemeğini yedirir, hummalıları bekler, ıstırap içindekileri teskin eder, gece uyuyamayanların yanında oturur... Eczaneye koşar velhasıl her şeyi o yapardı... Gününün yirmi dört saatini de onlara veriyordu... Beşeri hiçbir zaaf, hiçbir ihtiyaç, hiçbir yorgunluk onun için değildi. Ah şüphesiz Han Demir o esnalarda insandan yüksek bir şeydi. Onun bu insan üstü cesareti önünde aileler de öbür doktorlar da vazifeleri başına geldiler. Ahaliye korunma usulünü öğretti ve şehri kurtardı. Kurtarmak için benim annem de hastalığa tutulmuştu. Annemi de o kurtardı. İşte Han Demir bizleri böyle her türlü ölümlerden kurtarmak için, cennet gibi memleketini, dünya güzeli İstanbul'u bırakıp gelmiş...” (s. 87) sözleriyle anlatır. Demir'in geldiğini duyan kadınların hasta çocuklarını ona uzatıp şifa beklemeleri onun olağanüstü güçlere sahip bir insan olduğunu gösterse de Demir'in ülküsünü hayata geçiremeden genç yaşta ölüme doğru gittiğini bilmesi ve bunun önüne geçmemesi çelişkili bir durum yaratmaktadır.

Neyyir ise, Trablusgarp'ta yaralanır. Evinde ailesiyle geçirdiği günlerde yaranın kapanmasına yüz tutmasına rağmen farklı bir bedensel rahatsızlıkla karşı karşıya kalır. Göğsün sızlanması, nefesin tıkanması ve ağızdan kan gelmesi gibi belirtiler gösteren hastalığı, onun ölümüne neden olacaktır.

Yazar, doğaüstü güçler yüklediği kahramanın hangi hastalıktan can çektiğini belirtmemiştir. Ayrıca Neyyir'in ölümü de beklenmedik bir durum olarak yer almaktadır. Olaylar arasında nedensellik ilkesinin göz ardı edilmesi ve bazı konuların muğlâk bırakılması, yazınsal bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

3.1.2.3.2. Yalancı İnsan

Halide Edib, Yeni Osmanlılar ülküsüne bağlı olanların, kocasının şiddetine uğrayan kadının ve istemediği durumdan ve insanlardan yakasını sıyırmak isteyen bireyin yalana başvurduğunu belirtir. Ayrıca bazı insanların çıkarlarını gözetmek uğruna, eğitim ve kültür seviyesi düşük halkı oyunlarına kolaylıkla alet edebileceklerini

anlatır. Reşat Nuri, sonuçları itibariyle kimseye zarar getirmeyecek beyaz yalanlara yer verir. Bu psikolojik hastalığın, kahramanlarını olumsuz yönden etkilemesine izin vermez. Yakup Kadri, başkalarına “Hayır!” demektense yalana başvurmayı yeğleyen çekingen tabiatlı insanı konu edinir. Yazara göre, yalan, söylediklerinin arkasında duracak bir güce sahip olmayanların başvurduğu bir kaçıştır. Refik Halit, karakteri sağlam olmayan kişilerin yalan söylemeyi sıradan bir olay gibi algıladıklarını belirtir.

Ömer Seyfettin, yalanı basamak yapıp beklentilerine hızlı ve kolay bir şekilde ulaşmaya çalışan insanları anlatır. Bu tür kişileri kimi zaman bir zavallı kimi zaman da yüzünü kin bürümüş bir zorba olarak gösterir. Aka Gündüz yalana sıklıkla başvuran insanın, bir süre sonra onun müptelası olduğunu dile getirir. Ebubekir Hazım yalanın maddi eksikliklerden kaynaklandığını; Müfide Ferit ise, son dakikalarını yaşayan insanın bile yalana maruz kalabileceğini anlatır. Sonuçları itibariyle düşünüldüğünde özsaygıyı ve saygınlığı azaltan, süreklilik kazanması durumunda ise, bireyi içi boşaltılmış bir varlıktan farksız kılan yalanın, kötülüğe kapı aralamak olduğu muhakkaktır.

Halide Edib *Seviyye Talip*'te, aile mahremiyetinin söz konusu olduğu bir durumda kimi zaman basit bir yalanın, kişiye sorun yaratacak gerçekleri anlatmaktan daha uygun olduğunu dile getirir.

Numan, arkadaşı Fahir'i ve eşini düğününe davet etmek için ziyaret eder. Numan'ın geliş nedenini eşine anlatmaya çalışan genç adam, hiç beklemediği bir tepkiyle karşılaşır. Karısının isteksizliğinin altındaki nedenleri söylemekten çekinen kahraman konuyu uygun bir yalan ile kapatır.

Yeni Turan'da yazar “Yeni Osmanlılar” ülküsünü savunan insanları zor durumlarda kolaylıkla yalana başvuran, hatta bu konuda yemin edecek kadar alçalan, basit insanlar olarak gösterir. Hamdi Paşa evdeki hizmetkârlarından gerek duyulduğu takdirde büyük kızının çok hasta olduğunu bildiren bir telgraf aldığı yalanını, Kaya'ya söylemelerini ister. Özel çıkarları koruma adına kurulmuş olan bu tezgâh, Kaya'nın olup bitenlerden şüpheye düşmemesi içindir. Asım da belki politik çıkarlardan belki de amcasını korumak istemesinden yalana başvurur. Son saatlerini yaşayan Oğuz'a gerçekleri bilmediği konusunda yemin edecek kadar işi ileriye götürür.

Halide Edib *Mev'ut Hüküm*'de kocasının kendisine uyguladığı fiziksel şiddeti örtbas etmeye çalışan kadının yalana başvurduğunu dile getirir. Yazar; fiziksel şiddeti aile mahremiyeti ile ilişkilendirip gizlemeye çalışanların, kötü bir yazgıdan kurtulamayacaklarını anlatır.

Sara, eve sarhoş gelerek bağırıp çağırdıktan sonra kendisini döven kocası ile ilgili olarak Doktor Kasım'a: "Dün akşam karanlıkta alnımı kapının sivri yerine vurdum da çürüdü." (s. 103) yalanını söyler. Kasım, bulaşıcı ve tehlikeli olduğunu bildiği hâlde kendisine frengiyi bulaştıran, onu ilgi ve sevgisinden mahrum eden, ihanet eden bir de bunlar yetmezmiş gibi kendisine şiddet uygulayan Süruri'nin, karısı tarafından muhafaza edilmesine bir türlü akıl erdiremez. İncelenen diğer eserlerde olduğu gibi bu eserde de kadınlar eşlerine şuursuzca itaat etmekte, onurunu inciten her olayı hoş görmekte, ayrıca eşlerinin kusur ve kabahatlerini de gizlemektedirler. Toplumun bakış açısı, ne düşündüğü onlar için başına gelecek felaketlerden daha çok önem arz etmektedir. Kadını birey olmaktan çıkarıp iradesiz bir varlık, muhakemeden yoksun bir kukla gibi gösteren zihniyet acaba son derece ahmak ve aciz gösterdiği bu varlığın, yanmakta olan fanusa doğru gittiğini görmüyor mu? Gönül isterdi ki, Halide Edib yalnızca ideolojik kaygılarla oluşturduğu eserlerinde değil, günlük hayatın koşuşturmalarını anlattığı yapıtlarında da Kaya (*Yeni Turan*), Ayşe (*Ateşten Gömlek*) gibi güçlü kadınlar çizebilseydi.

Ateşten Gömlek'te kişinin sevmediği, çıkarları için bir tehlike olarak gördüğü insandan tamamen kurtulmak için yalana başvurduğu görülür. Başkasının ölümüne neden olabilecek kadar büyük bir yalanın söylenmesi, o insanın intikam duyguları ile ilişkilendirilebilir. Mehmet Çavuş, Kezban olayından dolayı birliğinden ayrıldığı ve kendine kin güttüğü İhsan'dan intikamını almak için köylüleri kışkırtır. Söylediği yalanlar halkın galeyana gelerek İhsan'ı linç etmesine kadar gider. Birliğe zamanında haber veren Kezban, böylelikle bir felaketin önüne geçer.

Yalan, *Vurun Kahpeye* romanında Hacı Fettah ile Kantarcıların Uzun Hüseyin'in haklılıklarını meşrulaştırdıkları, masum insanlara zarar verdikleri önemli bir silahtır. Aynı zaman da kötü niyetli kişilerin, başkalarının duygularını öğrenme, sevgilerini ölçme konusunda başvurdukları çirkin bir test aracıdır.

Uzun Hüseyin Efendi, Ömer Efendi'nin mallarına sahip olmak için kendisine haksızlık edildiğini söyleyerek yaşlı adamın tutuklanmasına ve sürgüne gönderilmesine neden olur. Hacı Fettah yalnızca eşraftan para toplayan Tosun Bey'in bütün ahalinden para toplayacağı yalanına yayarak insanlarda korku ve endişe yaratmaya çalışır. Ayrıca kirli bir pazarlıkta davet ettiği Yunan Komutanı Damyanos'un sırf Aliye'nin güzelliğinden dolayı kasabaya geldiğini belirterek, Yunan kuşatmasından genç kızı sorumlu göstermeye çalışır.

Damyanos da, Aliye'nin Tosun Bey'e duyduğu sevgisinin derecesinin öğrenmek için yalana başvurur. Ona nişanlısının felakete uğradığını söyler. Amacı, Aliye'nin tepkisini ölçmektir. Nişanlısının öldüğünü duyan Aliye'nin dünyası başına yıkılır. Gerçeği öğrendiğinde de komutandan bir daha böyle ağır şakalar yapmamasını, buna dayanacak yüreğinin olmadığını söyler. Genç kızın bu düzmece haber karşısında üzüntü duymasıyla, komutan da merak ettiği sorunun cevabını almış olur.

Çalıklusu'nda, Feride'nin zor durumlar karşısında beyaz denilen masum yalanlara başvurduğu görülür. Feride, Mişel gibi kendisinin saf ve aptal olduğunu düşünen diğer arkadaşlarına böyle olmadığını göstermek için bir aşk hikâyesi uydurur. Kâmran'la birbirlerine kur yaptıklarını söyler.

“– Bundan daha parlak bir geceydi, diyordum. Kapının önündeki kalabalıktan uzaklaşmıştık... Ben önde, kuzenim iki üç adım arkamda... O, bana güzel bir şeyler söylüyordu, ne olduğunu tekrar edemeyeceğim... Çünkü işitemiyordum... Ağustosböcekleri öyle gürültü yapıyorlardı ki... Yürüdük, yürüdük... Ay ışığında havuza dönmüş meydanlarda, ağaçların karanlıklarına gidiyoruz... Sonra, tekrar meydanların aydınlığına çıkıyoruz... Arkasından yine karanlıklar...” (s. 48)

Feride, sefaret kâtipliği eğitimi için Avrupa'ya amcasının yanına gidecek olan Kâmran'ı görmek için öğretmenlerine, teyzesinin hasta olduğunu söyler. Maarif Müdürlüğünde karşılaştığı okul arkadaşına nişanlısının kendisine ihanet ettiğini söylemeyen kahraman, onun öldüğünü belirtir. İhaneti ölümden daha büyük bir yıkım olarak gören Feride bu durumu, “Sevdiği bir nişanlının ölümünü gören genç kızlar zannettiğin kadar acınacak insanlar değillerdir. Bir büyük tesellileri vardır onların... Aradan aylar, yıllar geçtikten sonra, bir gece yabancı bir memleketin karanlık ve soğuk bir odasında yalnız kaldıkları vakit, o nişanlının çehresini göz önüne getirmek imkânına

maliktirler; 'Bu zavallı gözlerin son bakışı benimdi!' demek hakkına maliktirler. Bu hayalin yüzüne kalplerinin dudağıyla... Halbuki, ben bu haktan mahrumum Kristiyan!...” (s. 246) sözleri ile kendine itiraf eder.

Yakup Kadri ***Kiralık Konak***'ta başkalarına “Hayır!” demeye çekinen bireyin bir çözüm yolu olarak iş halleden yalana başvurduğunu anlatır. Naim Efendi, kızkardeşi Selma Hanım'ı başından savdıktan sonra ona verdiği sözü yerine getirmek için Hasan Ağa'ya konağın artık kiralık olduğunu; fakat hiçbir müşteriye kiralanmaması gerektiğini tembih eder. Selma Hanımefendi karar verdiği şeyi gerçekleştirene kadar rahat edemeyen bir yapıda olduğundan, bu oyun pek de işe yaramaz. Konak kısa sürede evi kiralamak isteyen insanlarla dolup taşar. Hasan Ağa da yalan söylemekten bıkip usanır duruma gelir.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde yalanın aşağılık kompleksinden kaynaklandığını ve bir bağımlılığa dönüştüğünü söylemek mümkündür. Romanda, namusuna göz diktiği hizmetçilerden karşılık bulamayan Damat İshak Bey'in kızları ahlaksızlıkla ve kendine kur yapmakla suçladığı görülür.

Fikri Paşa'nın Damadı İshak Bey, konaktaki çalışan kızlara göz diker. Kızların kendisine karşılık vermemesi durumunda: “Ha, şu mahude mi (kötü kadın mı)? Tanırım, geçen gün bana, vapurdan çıkarken yeltendi amma yüz vermedim.” (s. 52) şeklinde çirkin yalanlara başvurur.

İshak Bey'in yanı sıra insanları gözden düşürdükten, mevki ve makamından ettikten sonra istifini bozmadan sevgi dolu sözlerle dostane bir izlenim veren saray hafiyelerinden Ahmet Bey, dalkavukluğuyla nazır, müsteşar ve muhasebecilerle ahablık edip hoşlanmadığı insanların başına yalan dolanla bela sarıp ve bunu huy edinen İmam Hacı İshak Efendi'nin tavırları örnek gösterilebilir. Ahmet Bey, huzur ve mutluluğunu insanları gözden düşürmek için söylediği yalanlara borçludur.

“Şimdi, can ciğer ahab, saatlerce konuşur, birçok iltifatlarda bulunur:

– Allah ömrünüzü müzdat etsin, Efendimizi kendime velinimet telâkki ederim, hâkipayiniz, (ayaklarınızın toprağı), çırak kabul etmez bir kulunuzum...

Gibi, bayağı bir sürü dalkavukluklar eder; fakat ayrılır ayrılmaz yanındaki adamına döner:

– Atlattık herifi!

Der, sonra da üstelik bir jurnal uydurur, akşama, sığağı sığağına yerine takdim eder, biçareyi- işin ehemmiyetine ve derecesine göre gözden düşürür, yerinden eder, başını belâya sokar. Hem de hiç utanmaz, aradan bir hafta geçmeden tekrar o zat ile karşılaşsa istifini bozamaz, yanına gider, kendisini ne kadar sevdiğinden, hakkında ne derin bir hürmet beslediğinden, ancak teveccühüyle (sevgisiyle) yaşadığından bahsederek mutadı (alışkın olduğu) rezaleti yapar, hattâ eskisinden fazla ihtiram (saygı) ve temellûk (yaltaklanma) gösterir.” (s.117-118)

Yazar, yalanın, dalkavukluğun, pişkinliğin, ikiyezlülüğün ve sırnaşıklığın birbiriyle olan yakın temasına dikkat çeker. Ruhu, kalbi, zihni kirleten bu değerlerin, güven ve samimiyet duygularının yok edilmesinden ileri geldiğini belirtir.

Ömer Seyfettin *Efruz Bey*'de ünlü olmak, halkın gözünde kahraman olmak uğruna, yalancığın meslek edinmiş insana yer verir. Yazar, ikna etme yeteneği güçlü bu tür insanların yalnızca karşısındakini etkilemekle kalmayacağını, kitleleri peşinden sürükleyebileceğini dile getirir.

Eser Efruz Bey'in istek ve arzularını gerçekleştirme uğruna desteksiz ve mukameden uzak ortaya attığı yalanlar üzerine kuruludur. Böyle bir haber olmamasına rağmen hürriyetin ilan edildiğini söyleyerek, Babıâli kapısında “Yaşasın Hürriyet.” haykırışında bulunması, kendisini Jön Türklerin reisi olduğunu ve her sene kongrelerini Sulukule'de bir çingene evinin altındaki eşek ahırında yaptıklarını söylemesi, isminin Ahmet değil de Efruz olduğuna insanları inandırmaya çalışması, Sulukule'den geçerek padişahın odasına girdiğini ve silah zoruyla hürriyeti ilan etmeye zorladığı, zengin ve makam sahibi insanlarla dostane ilişkilerinin olduğu, kendisinden para isteyen Zırtaf'a: “Kasamın anahtarları annemdedir. İki hafta var ki, nasırlarını kestirmek için profesör Verşinker'in yanına Viyana'ya gitti... Üç ay sonra gelecek... Burada olsaydı, vallahi, billâhi, namusum, asaletim üzerine tekrar tekrar yeminler ederim ki, şu bin lirayı size verirdim.” (s. 97) bahanesi, kitap okumayı sevmemesine rağmen her biri üçer yüz sayfalık yirmi kitabı bir gecede okuduğunu dile getirmesi... onun yalan söylemelerine örnektir.

Olduğundan farklı görünmek, bilgeden çok bilgiç olmak, aslını astarını bilmediği kulaktan duyma değer ve kavramları övmek ya da yermek, sürekli

başkalarının bizim hakkımızda ne düşündüğünü merak etmek, onların göstereceği teveccühler doğrultusunda hayatına yön vermek, şöhrete ulaşmak... Efruz karakterinde öne çıkan durumlardır. Efruz aslında insanın zayıf yanıdır, her insan ömründe isteyerek veya istemeyerek bir kez de olsa yalan söylemiştir; fakat bunu eserdeki şahsiyet gibi abartmamak, karaktere dönüştürmemek gerekir; çünkü yalanın dozunun iyi ayarlanmaması insanın saygınlığını yitirmesine ve rezil olacak bir duruma düşmesine neden olur. Bununla beraber sebebi her ne olursa olsun Allah'ın isimlerini yalanlara alet etmemek gerekir.

Yalnız Efe'de ise, işi kılığına uydurmak, haksızlığı meşrulaştırmak adına yalana başvurulduğu görülür. Anadolu köylüsü topraklarının zengin insanlara kaptırdıktan sonra avcılık ile geçimini sürdürmeğe çalışır. Oysa Eseoğlu gibi zalim insanlar yoksul insanları tamamen kendine mahkûm etmek için “eşkıya, yataklık, filân...” (s. 20) şikâyetleriyle hükümet yetkilerinin silahları toplamalarına neden olur. Eşkıyalıkla hiçbir ilgisi olmayan köylü, son geçim kapısını da kaybetmekle beraber çiftliklerinde zorbalığın her türlüünü yapan zengin toprak sahiplerine de savunmasız duruma gelir.

Eserde geçen bir diğer yalan örneği ise, Yörük Hoca'nın ölümü ile ilgilidir. Eseoğlu, yaşlı adamın ölümünden dolayı eşkıyaları suçlar. Kezban ise bu işte hedef gösterilenlerin değil de Eseoğlu'nun parmağının olduğunu düşünür:

“Babasını vuran eşkıyalar kimlerdi? Çiftlik kâhyası ağzından kaçırılmamış mıydı? Zaten orada kim öldürülürse, kabahat, vücudu olmayan eşkıyaların üzerine atılıyor, tahkikat filân güme gidiyordu. Kezban asıl katilin Eseoğlu olduğunu imani gibi biliyordu.

Fakat asıl vuranı yakalattırıp onu teşvik ettiğini söyletecek, ikisini darağacında sallandıracaktı. Ya sallandıramazsa... Bu cihet aklına gelince, dişlerini sıkar, gözlerini küçültür, dikdik önüne bakar, dalar giderdi. Bir aydır artık sürüsünü kendi güdüyor, inekleriyle, koyunlarıyla, keçileriyle her gün dağa gidiyordu. Kimse ile konuşmaz olmuştu. Bazı zamanlar Eseoğlu'nun meralarına kadar uzanır, onun çobanlarına hep babasını nasıl vurulduğunu sorardı.” (s. 41-42)

Hükümet yetkililerinin değer ve önem yitirdiği, halkın acı ve yokluk içinde kıvrandığı böylesi bir ortamda devranın keyfini sürenler, çiftliklerinde yaşayan modern eşkıyalardır.

Aysel'de yalana sık sık başvurulmasının, alışkanlığa dolayısıyla karaktere dönüşebileceği ve bundan da en çok bireyin kendisinin zarar göreceği anlatılır. Aysel yavuklusu Ali ile görüşmek için, annesine teyzesinin yoğurtlu mantı ile gözleme yaptığını ve kendisini çağırdığı söyler. Ayrıca Ali ile kaçacakları gün de “Fatma'nın şalvarına örgü öreceğiz. Erken gel dedi.” (s.34) çözümüne başvurur. Söylenenlere inanan annesi, eşinin zorluk çıkarması konusunda onu ikna etmeye çalışır.

Günahsızın Veli, oğlunun Aysel ile kaçmasına engel olamayacağını anlayınca, gençlere birbirinin ağzından söylenmiş yalanlarla onları vazgeçirmeye çalışır. Hilmi Ziya Ülken: “Hiçbir bahane yalanı meşru kılmaz... Bencillik için yalan, övünme için yalan, suç için yalan daima yalandır... Zulüm önünde ve kötülük karşısında hakkın savunulması asla yalan değildir. Yalan ancak adalet ve iyilik karşısında hakkın savunulması asla yalan değildir. Yalan ancak adalet ve iyilik karşısında zulmün ve kötülüğün maske takmasıdır...”²³⁸ diyerek yalnızca “iş halleden ve kitabına uydurulan” yalana karşı olduğunu belirtir.

Çaresiz babanın oğlunun yaşaması için yalana başvurduğu daha önceki anlatımlardan bilinmektedir. Yaşlı adamın erdemli bir insan olduğu düşünülünce can korkusunun insana istemediği şeyleri yaptırdığını söylemek yerinde olur. Sevgiliyle görüşmek, evladını korumak adına ailelere söylenen yalanların yanı sıra insanın ekmeğini, canını, geleceğini, haysiyetini ve ırzını hedef alan büyük yalanlar da yer almaktadır. Hacı Nazif Ağa'nın Ali'ye olan hıncını ve garzını almak için Çavuş'a ve Kaymakam'a söyledikleri bu türdendir.

Eserde karşılaşılan durumlarda bir çözüm yolu olarak görülen yalanın, çeşitli miktarlardaki kullanım dozuna ve niteliğine dikkat çekilmiştir.

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*'da insanların maddi temelli nedenlerden dolayı yalana başvurduklarını dile getirir. Salih, annesi Selime'yi ziyarete gider. Annesi Kamber Ağa ile evlidir ve üvey baba, Salih'ten hiç hoşlanmamaktadır. Memiş'in gizlice üniformadaki apoletlerden birini samanlığa atıp, “...gözüm kör olsun, ölünü göreyim.” (s. 127) şeklinde yemin etmesi üvey kardeşi Salih'i zor anlar yaşatır. Memiş'i tanıyan analığı ise Salih'in bir daha buralara gelmemesinin kendisi için daha hayırlı olacağını söyler. Eserde yalan ile ilgili bir diğer örnek ise şöyledir: Haçça, Ali'nin Yemen'e

²³⁸ Hilmi Ziya Ülken (2004), *Aşk Ahlakı*, Dünya Basımevi, İstanbul, s. 205-206

gitmesini fırsat bilerek Küçük Paşa'nın beraberinde getirdiği eşyaların ortadan kaybolması ile ilgili olarak Ali'nin onları sattığını söyler.

“Gel bah, işte urba, işte kılıç, ötekileri benim sandığıma koyarım baban şehre götürdü, satacah; parası ile gelirken başka şeyler alıp gelecek. Bu oyuncakları bile ben «Mevlüt ağlar, zırlar» diye elinden kurtarıncaya kadar göbeğim düştü. Hem yatağın yorganın o kadar killi (kirli) değil. Bu kış geçsin, baharda yayharız, dedi.” (s. 142)

Bir çocuğu inandırmak için söylenmiş bu sözler üvey annenin düzmece oyunundan başka bir şey değildir. Basit bir apolet, birkaç oyuncak için söylenen yalanlar, halkın manevi boşluğunun yanı sıra büyük bir maddi eksiklik içinde olduğunu da gösterir.

Yeni Turan'da olduğu gibi *Aydemir*'de de son dakikalarını yaşayan insana yalan söylenildiği görülmektedir. Ruslara karşı isyan başlatan Ahunt Ömer'in yakalanıp idama mahkûm edilmesi, ailesini yasa boğar. Karısı, beş çocuğunu yanına alarak Demir'den yardım istemeye gider. Demir, Ahunt'u kurtarmak için yetkililere isyanı başlatanın kendisi olduğunu söyler. Bu yalan, Ahunt Ömer'in beraatına, Demir ile birlikte on dört kişinin de idamına neden olur.

Hazin, padişahın araya girmesiyle bir binbaşı olan Neyyir ile evlenmek zorunda kalır. Dört yıllık beraberlikleri süresince kalbinden Demir'i söküp, yerine eşinin sevgisini bir türlü koyamaz. Neyyir'in savaşta yaralanması, yaranın ölüme yol açan bir hastalığa dönüşmesi, eşinin son günlerini azaptan uzak sakin bir şekilde geçirmesini isteyen Hazin'in yalan söylemesine neden olur. Hazin ile Neyyir arasında geçen konuşma, durumu özetlemeye yardımcı olacaktır:

“– Sen onu, benden önce de seviyor muydun?

Hazin, gözlerini indirdi. Baygın sesini kuvvetlendirerek:

– Hayır, ne senden önce, ne de senden sonra, dedi. O benim hısmım ve kardeşim.

– Bana bakarak cevap ver. Hakikaten... hakikaten onu sevmiyor musun?

– Seviyorum, dedim ya, bir kardeş gibi.” (s. 62)

3.1.2.3.3. Zalim İnsan

Üvey anneleri bir tarafa koyacak olursak, zalimliğin erkeklere özgü bir kavram olduğu görülmektedir. Bu durum sosyal yapıya yön verenlerin ve gücü elinde tutanların erkek olmasıyla ve kadınlara pasif bir rol yüklenmesiyle ilişkilendirilebilir. Bu konuyla ilgili olmak üzere insan tutum ve davranışlarında görülen sapmaların nedenleri olarak cehaleti, ekonomiye dayalı eşitsizliklerden doğan alt-üst oluşları, ihmalkârlığı, haksızlığı ve bencil eğilimi sıralamak mümkündür.

Halide Edib *Seviyye Talip*'te, erkeğin, kendisinden ayrılan eşine yaptığı kötülükleri anlatır. Eserde Talip Bey'in Seviyye'ye yaptığı kötülükler, onun zalimliğine örnek gösterilebilir. Numan, amcasının eski karısına verdiği rahatsızlıkları şöyle dile getirir:

“Seviyye on altı yaşında seviyorum sanarak, boş kafalı, duygusuz bir adamla evlendi.

– On iki yıl bu adamla yaşadı. Hiç bir kadın Seviyye kadar kocasına bağlı olamamıştır. Bütün dünyadan uzak, dört duvar arasında, kocasının fikriyle düşünen, hissiyle duygulanan, âdeta onun kişiliğinde kendini kaybetti. Zaten onda seyir maskarıklara, sahte dostluklara, anlamsız eğlencelere karşı olağanüstü bir tiksinti vardır. Fakat bir gün uzun uykudan uyandı, kocasının kişiliği, onu yaşatmak için yetmiyordu... Sonunda Talip Amca'ya bir gün pek açık ve mert bir dille kendisini artık sevmediğini, aralarında karı-kocalık hayatı mümkün olmayacağını söyleyerek, dostça ayrılmalarını rica eder.

Talip Amca da buna karşı gayet kaba tehditler karşılık verir. Kadını evde tutuklayacağını, daha bilmem ne yapacağını söyler.” (s.45)

Cemal ile yaşamaya başlayan Seviyye, Talip Bey'in nefretini daha da körükletir. Kıskanç koca, genç çifti izleyerek, onları, yerleştiği her mahalleden çıkarmaya çalışır. Ayrıca dedikodu ve iftiralarla Cemal'i neredeyse iş bulamaz duruma getirir. Kendisinden ayrılmak isteyen karısını boşamayan, hakaretlerle onurunu çiğneyen, yasaların kendisine vermiş olduğu hakla (tutanakla nikâhsız oturan çiftleri mahalleden çıkarabilme) Seviyye'yi adım adım izleyip toplumun baskısı ve dışlanmışlığıyla karşı karşıya getiren Talip Bey, eserin sonlarına doğru geri adım atarak, karısından ayrılmaya

karar verir. Seviyye özgür olduğunu öğrenir öğrenmez büyük bir sevinçle, Cemal ile evlilik hazırlıklarına başlar.

Yeni Turan'da Hamdi Bey; kötü kalpli, hırslı, hodbin bir insan olarak yer alır. Oğuz'u haksız yere tutuklayarak idamını isteyen ve hayatı karşılığında Kaya'yı kendisiyle evlenmeye mecbur eden Hamdi Paşa ile son dakikalarını bile gerçekleri söylemeyerek Oğuz'un ruhuna işkence çektiren Asım, kötü kalpli insanlar olarak görülürler. Ayrıca Oğuz'un vurulmasına pek de üzölmüş gibi görölmeyen hatta bu işte parmağı varmış gibi gösterilen ve okuyucu da şüphe uyandıran Yeni Osmanlılar partisinin üyelerini zalim vasfıyla değerlendirmek mümkündür.

Halide Edib *Handan*'da, anlayışsız, kaba, sadakatsiz, müsrif, saygı ve sevgiden yoksun bir erkeğın (Hüsnü Paşa), kadın için büyük bir tehlike olduğunu dile getirir. Hüsnü Paşa'nın eşini -Handan'ı- birçok kere aldatması, parasını zevkine ve gönöl eğlencelerine harcayarak eşinin sıkıntı içinde yaşamasına neden olması ve hasta günlerinde bile yanında olmaması onun sorumsuz, acımasız, amaçsız bir insan olduğunu gösterse de bütün bunlara göz yuman ve hatalarını ört pas etmeye çalışan, ayrıca büyük kavgalardan sonra bile hiçbir şey olmamış gibi kocasının kucağına koşan Handan'ı da anlamak mümkün değildir.

Yazar, kadını kötölüğün elinde savrulan bir oyuncak durumuna getirmekle kalmamış, iradesiz, aşırı itaatkâr, son derece zayıf bir varlık olarak göstermiştir.

Halide Edib *Mev'ut Hüküm*'de, sorumsuz, çapkın, ahlaksız bir insan olan Süruri'nin, parasını metreslerine yedirdiğini, eşini dövdüğünü ve tehlike boyutundaki bir hastalığı eşine bulaştırmaktan çekinmediğini anlatır. Yazar kötölüğün uzaklarda, dışarıda değil, yanı başımızda da olabileceğini vurgulamak ister.

Behire, annesi, Süruri ve eserin son sayfalarına kadar insancıl yönüyle ön plana çıkan Kasım, kötölüğün tutsağı olarak anlatılırlar. Behire'nin annesi, kocasının ikinci eş olarak getirdiğı Sara'nın annesine gösterdiği ilgi ve sevgiyi kıskanarak, çeşitli entrikalarla kadını delirtir. Akıl hastanesine gönderdiği kadından hıncını alamayan kahraman, Sara'ya yönelik baskılarını sürdürür.

Sara üvey anne ve kardeş zulmünden kurtulmak için karşısına çıkan ilk erkeğe - Süruri'ye- sevgisizlikten kurumuş kalbini vererek onunla kaçar. Kendisinden yaşça küçük olmasına rağmen Sara'nın kendisinden önce evlenmiş olması Behire'nin kin,

nefret ve kıskançlık içinde tutuşmasına neden olur. Behire, Kasım'ın Sara'ya karşı boş olmadığını bilmektedir. Onu, kardeşinden soğutmak için epeyce dil döker:

“– Sizin için Kasım Bey, bu evlenme büyük bir yanılıdır. Bunu kardeşim aleyhine söylemiyorum. Bu iyi bir kızdır. Fakat size arkadaş olamaz. O çok zayıf kalpli bir kızdır. Hiç ciddi ve dayanıklı değildir. Her aklına gelene yapar. Bir çocuk gibidir. Kesin olarak, sizin gibi ağırbaşlı bir adamla arkadaş olamaz.” (s. 127- 128)

Behire; Sara ile eski kayınbiraderi arasındaki yakınlaşmayı aşk olarak değerlendirip bunu Kasım'a belirterek, kahramanın eşinin sadakatinden şüphe duymasına neden olur. Ayrıca Kasım'ın Sara'ya mektup göndermemesini de kahramanın, karısından soğumuş olmasıyla açıklar.

“– Edirne geri alınırsa, Kasım bakalım Sara'dan nereye kaçacak? dedi ve bunu da, kocası tarafından savsaklanan bir kardeşe acıyormuş gibi görünmek isteyen bir kardeş durumu ile söylüyordu.” (s. 215)

Kâmi'nin karşılıksız aşkını Sara'ya da yükleyen Behire, yalan ve iftiralarla süslediği mektupların arasına bunları tescil edencesine suç kanıtlarını da koyar. Olgun, ağırbaşlı, gerçekçi ve insancıl bir kişiliğe sahip olan Kasım, olumsuz karakterini kolaylıkla teşhis ettiği ve kardeşine duyduğu kin ve nefretle hayata tutunan Behire'nin söylediği sözlerin gerçekçiliğini sorgulamadan, şüphelerin ve kıskançlığının tutsağı olarak Sara'nın yaşamına son verir. Çok sevdiği Atife'nin annesi olması, o günün millî bir sevince şahitlik etmesi bile kahramanın cinayet girişimine engel olamaz.

Güzel değerlerle ön plana çıkan Kasım'ın bir canlının hayatına böylesine kolay bir şekilde son vermeye çalışması, konu bütünlüğünde bir tezatlık yarattığı gibi, eserin inandırıcılığını da kırmıştır.

Mevlana: “... Bilgisiz insan tehlikeli olabilir. Ancak bilgisini kötüye kullanan insan her zaman bir facia yaratmaya yatkındır.”²³⁹ der. Yurt dışında uzmanlığını yapmış, araştırmalarıyla bilgisine bilgi ekleyen Kasım'ın kızı gibi gördüğü küçük Atife'yi, yaşlı babasını ve kendisine ihtiyacı olan yoksul hastaları düşünmeden eşini morfinle öldürmesi hem kendisi hem de kendisine umut bağlamış insanlar için bir facia olarak değerlendirilebilir.

²³⁹ Hanri Benazus (2009), *Çağlar Ötesini Aydınlatan Işık Mevlana Felsefesi*, Bizim Kitaplar, İstanbul, s. 120

Eşi ve çocuğuna yönelik sorumluluklarını yerine getirmeyen, parasını metresiyle tüketen, eşine şiddet uygulayan ve frengi gibi ciddi bir hastalığı çevresindekilere bulaştırmaktan çekinmeyen Süruri de kötülüğü temsil eden bir diğer karakterdir.

Halide Edib'in, *Ateşten Gömlek* romanında düşman askerinin zulmüne yer verildiği görülür. Anadolu İngilizlerin işgaline açık hâle gelmiştir. İşgalleri son derece meşru gören Mister Kok, İngiliz himayesinin halk için en doğru karar olduğuna inanır. Ayrıca Çanakkale'de öldürülen altmış bin İngiliz için de Türklerin af dilemesi gerektiğini belirtir. Bu durum üzerine kısa bir süre önce eşini ve oğlunu kaybetmiş olan İzmirli Ayşe daha fazla dayanamaz ve işgalcilerin yaptığı zulümlerini dile getirerek af dilemesi gerekenlerin asıl İngilizler olduğunu söyler:

“– Siz bizden af isteyiniz. Dün mütareke yaptınız, dün silahlarımızı bize bıraktırdınız. Bugün memleketimize hırsızları, katilleri gönderiyorsunuz ve katilleri, hırsızları tarihsel bir şerefi olan büyük donanmanız himaye etti. Yeşil İzmir'i kan ve alev içinde bıraktınız. Bakınız sokaklarına: Üniformalı hırsızlar, katiller silahsız halkı kurşunla, dipçikle öldürüyor. Her evden koltuğunda bir bohça bir düşman neferi çıkıyor.

İhtiyarların başı taşla ezilmiş, siyahlı kadınlar durmadan bu vahşi sürüden kaçışıyor. Elleri bağlı suçsuz kalabalığı süngüleyerek önünden geçiriyorlar. Haydutluğu alkışlamadığı için namuslu bir adamı parçalıyorlar, bir sürü düşman askeri onu kendi kapısının önünde bağırarak, söverek parçalıyorlar. Sırf eğlence için beş yaşındaki bir çocuğa nişan alıyorlar. Zavallı yuvarlak küçük mahlûk! Siyah gözlerinde yaşlar kurumadan kalbinden vuruldu, nişan o kadar iyi alındı ki küçük dudaklarından «anne» diye bir şikâyet bile çıkmadı. (s. 39)

Bunların yanı sıra İngiliz askerlerin hareket düzeyindeki aşağılayıcı tavırlar zalimliğe örnek gösterebilir.

Vurun Kahpeye romanında ise, din, inanç, erdem, fazilet, insanlık... gibi hiçbir değerlin zalimliğe susamış, vicdansız bir insanı dizginleyemediği anlatılır.

“Ey Elenler (Yunanlılar), azminizin düşmanı olan Türkleri öldürünüz, Türkiye'yi alınız.” (s. 67) düşüncesini bir parola gibi benimseyip, askerlerin halka yaptığı her kötülüğü müstahak olarak gören Komutan Damyanos, Türkiye'nin istilası için Yunanlıların sulandırıp çoğaltılmasının düşünüyü kurar. Para, kadın, içki ve

eğlencenin esiri olan kahraman, arzu ve istekleri için yetki ve makamının bütün ayrıcalıklarını sonuna dek kullanır.

Aliye'yi elde etmek için Ömer Efendi'yi tutuklatarak sürgüne göndermesi, kendisiyle ahabap ilişkisi içinde olan Hacı Fettah ve Uzun Hüseyin'in mal varlığından yararlanarak servetine servet kattıktan sonra, onları tutuklatması açgözlü ve bencil karakterine örnektir. Eserde geniş yer tutmamakla birlikte, yakıcı ve yıkıcı olan Yunan askerinin alaylı, küstah, kaba ve zorba davranışlarını görmek mümkündür.

Yunanlılar kadar vatana ihanet eden, genç ve masum bir kızın iffetine göz dikerek onu rahatsız eden Kantarcıların Hüseyin Efendi'nin oğlu Uzun Hüseyin'i; Aliye'yi hakaret, aşağılamalarla halkın gözünden düşürmeye çalışan Hacı Fettah Efendi'yi, kışkırtmalara aldanıp sormadan sorgulanan genç kahramanı linç eden ve başının kesilmesi karşısında ses çıkarmayan köylüleri zalim olarak değerlendirmek mümkündür. Bu trajedik olayın Kurban Bayramı'nın ilk gününde yaşanmış olması da yaşananların vehametini bir kez daha artırır. Hilmi Ziya Ülken, kötülüğün niteliği ve şiddeti konusunda şunları söyler:

Zalim her zaman keyfi ve hevesi için, bencilliğini doyumak ve dünyaya kazık çakmak için zulmetmez. Fakat o bazen bir fikir ve bir dava uğruna, insanî bir kanaat adına da zulmeder. Allah adına insanları kahreder ve özgürlük adına olan zincirleri bağlar. Hak diye hakkı çiğner ve millet diye milleti ayaklar altına alır. Ben derim ki, zulümlerin en fecisi budur. Zulmü zülüm için yapandan korkmayınız! Çünkü onun açık bir cephesi vardır. Fakat zulmü adalet için ve özgürlük adına yapandan sakınınız! Çünkü onun ruhu karanlık bir zindan gibidir ki, oraya giren her şey rengini ve anlamını kaybederek bir gölgeden ibaret kalır. O bir inatçı çocuk gibidir ki, bir söz için dünyayı birbirine katar. O bir kara fikre saplanan deli gibidir ki, dünyayı o fikirden ibaret görür ve onu inkâr edenlere gazabından hücum eder. Zalim, Allah için öldürür, özgürlük için öldürür. İnsanlık için öldürür ve heyhat ki, bu arada Allah aşkı çiğnenir ve gerçek özgürlük şevki ayaklar altına alınır.²⁴⁰

²⁴⁰ Hilmi Ziya Ülken (2004), *Aşk Ahlâkı*, Dünya Basımevi, İstanbul, s. 210-211

Reşat Nuri *Çalığısu*'nda, üvey annenin ellerine terk edilmiş Munise'nin yaşadığı zorlukları anlatır. Feride, onu sahiplenerek küçük kızın yaşadığı zulme son noktayı koyar.

Her gün düzenli olarak okula gelemeyen Munise'nin: "Abam çamaşır yıkattı, abam tahta sildirdi, abama odun toplayıverdim dağdan, gibi cevaplar..." (s. 194) vermesi üvey annesinin küçük kıza yönelik acımasızlığının göstergesidir.

Üvey anne kardeşini kazara düşürdü diye Munise'ye iki gün boyunca kuru ekmek kırıntılarından başka bir şey vermez, vücudunda lekeler çıkarana kadar döver, öğretmenin kendisine aldığı güzel kıyafetler yerine onu yırtık, yamalı entarilerle okula gönderir. Bunun yanı sıra annesinin kötü yola düşmesinden dolayı okuldaki diğer öğrencilerde onu dışlayarak aralarına almazlar.

"Bu çocuğa, arkadaşları pek iyi bir gözle bakmıyorlardı. Sınıfta onu daima kendilerinden uzak tutuyorlar, fırsat buldukça gizli gizli canını yakarak ağlatıyorlardı. Bunda biraz benim de kabahatim vardı. Küçük kıza karşı duyduğum sevgiyi gizleyememiştim. Sınıfta onu okşadığımı, bahçede yanıma alarak konuştuğumu görenler fena fena bakıyorlardı." (s. 194)

Evde üvey annesinin zulmünden gün yüzü örmeyen Münise okulda da arkadaşları tarafından dışlanır. Küçük kızın "Ne yapıyorum ben size, yapmayın!" (s. 194) yakarışı kalpleri yumuşatmaya yetmez.

Kıralık Konak'ta ise, Nefise Hanımefendi şahsında güç ve iktidarı elinde tutan insanın emrinin altında çalışan kişilere yaptığı baskı ve şiddet konu edinir. Naim Efendi'nin eşi Nefise Hanımefendi'nin evine aldığı genç kızları istediği doğrultuda meslek terbiyesi vermeye kalkışması, başarılı olamadığı durumlarda onları azarlayıp dövmesi ve sonrasında da evden atması insanın kötü yönlerine örnek teşkil eder.

Refik Halit Karay *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde sahip oldukları güç, itibar ve varlıktan dolayı devlet yetkililerini de arkasına almayı başarmış şımarık insanların, gariban halka kan kusturmalarını gözler önüne serer. Kendi hâlinde olan, kendi yağında kavrulan insanlarla didişmek, dalga geçmek, alaya almak kötülüğe ayar takmamış bu tür insanların psikolojik terapileri olur.

Nazmi Bey'in yok yere insanlarla tartışması ona mutluluk ve huzur vermektedir. Kavga etmek için uşaklarının yerine kendisi giden kahraman önce manav sonra kasapla tartışır. Bu kavgadan sonra sakinleşip işine gider. Cuma günleri ise cumbaya kurulup sokaktan geçen satıcıları yoldan çevirerek pazarlık numarasıyla kavga çıkarır. Bu insanlardan biri de gariban yoğurtçudur. Yoğurtçu ile Nazmi Bey'in arasında geçenler:

“– A, bu yoğurt sulu! Yoğurtçu itiraz eder:

– Taş gibi efendim, der, neresi sulu? Tenekeyi çevirsem düşmez...

– Ya öyle mi, ver bakalım!

Nazmi Bey herifin başı üzerine ‘larp!’ yoğurdu döker.” (s.122) şeklinde anlatılır.

Yoğurdun dökülmesinden sonra gelen polisler güçlü ve zenginden yana tavır alarak yoğurtçuyu haksız bulurlar. Böylelikle Nazmi Bey de biraz daha keyiflenmiş olur. İnsanlarla uğraşmaktan mutluluk duyan Hacı İshak Efendi'nin kötülüğe müptela karakteri:

“Fakat gözü mevkide, parada değildir; didişmededir... Mahallede hiç yoktan meseleler çıkarır, ahaliyi iki taraf eder, birbirleriyle uğraştırır; sonra geçer karşıdan keyifle seyreder... İshak Efendi artık körüklemekle meşguldür. Orta sınıf ahaliyi gidip böyle kahvelerde, cami avlusunda, şadırvan etrafında zehirler, yüksek sınıf mahalle erkânını da konaklarına uğrayıp meseleden haberdar eder, yardımlarını tavassutlarını (aracılıklarını) diler... İmam Efendinin tarafını tutanlar daima galip gelirler, neler yapmaz, neler yaptırmaz.” (s. 126-127) sözleriyle dile getirilir.

Yazar; orta sınıfı dini vaazları, zengin kesimi de ahab ilişkileriyle etkileyerek kendini her zaman haklı gösteren insanların eleştirisini yapar.

Ömer Seyfettin *Efruz Bey*'de iktidarı elinde tutan insanların alt tabakadakileri ezdiklerini anlatır. Efruz Bey'in çalışmalarının merkezi olmak üzere Sahavet Hanını uygun görüp, bu sebeple handaki bütün tüccarları sokağa atması, annesinin Rum hizmetçisi olan Destina'yı dinlemeden kapının önüne koyması insan kötülüğüne örnek olacak olaylardır. Kahramanların bu davranışlarının arkasında sonuçlarını düşünülmeden alelacele verilmiş kararlar yatmaktadır.

Ömer Seyfettin *Yalnız Efe*'de ise, merkezi idarenin zayıflamasıyla meydana kaplan zengin ve zalim kişilerin, iktidarı elinde tutmanın sarhoşluğuyla, halkı canından

bezdirmediğini dile getirir. Merkezi idarenin zayıflamasıyla meydan, zengin ve zalim insanlara kalmıştır. Hükümet memurlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanan, haksızlığa direnen insanları öldüren, borç para verip köylünün bütün mal varlığına el koyan, her hafta civarın en güzel kızlarından birini olarak, boşanmayı sıradan hâle getiren Eseoğlu ve onun gibileri zalim olarak değerlendirmek mümkündür.

Aka Gündüz *Aysel*'de güç ve nüfusunu kötüye kullanan insanların masum ve biçarelere yaptığı zulümleri anlatır. Yazar, çarpışanın mazlum ve zalim, kazananın ise hep iyilik ve güzellik olduğunu vurgular.

Eski Karakol Çavuşu'nun görevinden alınmasıyla usulsüz bir biçimde koltuğuna oturan Sadık, Ali'yi işinden ettiği yetmiyormuş gibi, Hacı Nazif ile birlikte hakaretler yağdırdığı Günahsızın Veli'yi döver. Yaşlı adamın kamçılanması eşi kadar oğlu Ali'yi de müteessir eder. Hacı Nazif ile Sadık Çavuş'un kötülükleri herkesçe bilinse de kimse karşılıklarına çıkmaya cesaret edemez. Ali'ye kötülük yapmak bir bakıma Hacı Nazif'in meşgalesi, gayesi olur. Aysel babasının zalim olma gerekçisini:

“– Ali şimdi büyük yere geçti ya. Hani Ali, tanırsın. Salgın kâtibi. Dokuz köye buyuran Ali. İşte onu herkes seviyor kaymakam da arkalıyor. Babam bir türlü kurtulamayacağını anladı da, bari dama attırayım, hemen Aysel'i vermiyeyim, hem köyde adım ünülsün.” (s. 110) sözleriyle anlatır.

Hacı Nazif'in kötülüğü yalnız diğer insanlara karşı değildir. İstemediği hâlde suç ortağı olmak zorunda kalan karısı da onun dalaverelerinin kurbanı olduğu için üzülür. Zavallı kadını kötülük yapmaya mahkûm eden ise, eşinin boşama tehdididir. Aysel annesinin masumiyetini şu sözlerle anlatır:

“– Nennemde kabahat yok. Ben Allah'tan korkarım, dedi. Babam, üç katlı boşarım. Mutlaka dediğimi yapacaksın, dedi...” (s. 110)

Kısacası; kızına talip oldu diye Ali'yi işinden eden, onun koruyup gözetken Çavuş'u iftirayla (henüz on altı yaşındaki Ali'yi asker kaçağı sayması) sürgüne gönderen, babasına hakaretler edip, Ali'yi karısının dövülmesinden ve çocuğunu düşürmesinden sorumlu tutan, en yakınındakini suç ortağı olmaya zorlayan Hacı Nazif Ağa, zalim bir insandır. Yalnız dikkat çekici bir nokta var ki, o da kötülüklerin Ali'ye yaraması ve Hacı'nın köşeye sıkışmasıdır. İyi niyet ve zulmün çarpışması üzerine kurulu eserde kazanan dürüstlük, masumiyet ve temiz kalpliliktir.

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*'da, kendi çocuklarına iyi muamele eden annelerin, üvey evlatlarına yaptıkları kötülükleri konu edinir. Salih, öz annesinin ilgi ve sevgisinden mahrum kalırken analığı Naime Hanım'ın ve sonrasında üvey annesi Haçça'nın zalimlikleriyle karşı karşıya kalır. Naime Hanım evvela Küçük Paşa'yı eğitmesi için görevlendirilmiş olan mürebbiyeyi sonrasında konağını, malını, konumunu elinden alarak onu yalnızca bir yatak ve içi elbise, oyuncak dolu bir sandıkla köye gönderir. Salih'in, Paşa'nın varisi olduğunu gösteren hiçbir belgenin olmaması kadının üzerine şüpheleri çekse de kimse bunun ardına düşmez.

Haçça ise Küçük Paşa'nın getirdiklerine göz diker. Oyuncakları oğlu Mevlüt'e verir. Alafranga tarzı kesilmiş pantolonları Salih'e küçük olur düşüncesiyle oğluna giydirir. Diğer eşyaları gizlice satarak, elde ettiği parayı kendine ve öz çocuklarına harcar. Attığı dayaklarla çocuğun vücudunu siyah bereli kaplan postuna çevirir. Bedenine uyguladığı işkence ancak cılız sesin acı incelemelerinden sonra durabilir.

Haçça küçük kızın kirli donlarını ona yıkatır, hayvan ayakları arasında mayıs denilen hayvan dışkısını toplamasını ve duvara vurarak şekil vermesini ister. Bunun yanı sıra eve su taşınması da Küçük Paşa'nın görevi arasındadır. Bütün bunlar karşılığında aldığı bir kuru ekmek Mevlüt'ün altına kaçırmasından sarı büyük lekelere bürümüş yatak onun tek varlığıdır. Üvey anne çocuğun bir avuçluk mutluluğunu bile çok görür. İş görmesi için döğene bindirdiği Salih'in yaşadığı sevinç, onu çileden çıkarır. Bu onun ilk ve son binişi olur. Çıplak dolaşmasının köylülerce yadırgamasını düşünerek Salih'e kirli yatak şiltesinde bir don diken kadın, Küçük Paşa'nın çocuklarca alay edildiğini görünce keyiflenmeye başlar. En büyük kötülüklerden biri de hasta çocuğu soğuk kış günü kapının önüne koymasıdır. Bu tavrı Küçük Paşa'nın kurtlar tarafından parçalanmasıyla sonuçlanır.

Müfide Ferit'in *Aydemir* romanında, iyiliğe kötülükle yanıt veren Ahunt Ömer ile Türk halkına zulüm yapan Ruslar, olumsuz vasfın temsilcileri olurlar. Kıskançlığının, açgözlülüğünün ve bencilliğinin tutsağı olan Ahunt Ömer kendisine yapılan iyiliklere kötülük yapmakla dikkati çeker. Eserde ayrıca, Rusların Türk halkına yaptığı zulümlerden de bahsedilir.

3.1.2.3.4. Dedikoducu İnsan

İnsanoğlunun acziyetinin, tembelliğinin ve boş merakının ürünü olan dedikodu, “varlığından şikâyet edeni bile esaretine olan tatlı bir hastalık, hoşça vakit geçirmek ve sohbetine tat vermek başvurulmuş masum bir günah, kaynayınca bütün kötülüklerin anası olan yalanı çıkararak bir kazandır.”²⁴¹

İncelenen eserlerde insanların sahip olduğu maddi zenginliklerin, farklılıkların, yaptığı kötülüklerin dedikoduya sebep olduğu görülür. Halkın en çok alakadar olduğu mevzu ise, kadın-erkek arasındaki münasebetlerdir. Anlaşılan o ki, başkalarının özel hayatı, insanoğluna ilginç, çekici ve merak uyandırıcı gelmektedir. İnsanların genel olarak dedikodularını olumsuz söylemler üzerine kurduğu, bireyi güzel taraflarından yakalamadığı yahut yakalamak istemediği görülür. Dedikodunun bir rahatlama ve içini boşaltma seansı olarak görüldüğü bir düzende “Adın çıkacağına canın çıksın.” sözü toplumun değer algılamasının bir diğer parametresi olarak yerini alır.

Seviyye Talip'teki dedikodular Seviyye-Cemal çifti hakkında söylenenlerden ibarettir. Seviyye'yi çocukluk günlerinden itibaren tanıyan ve bu konuda ona hak veren Numan bu söylemlere karşı çıkar:

“– Yanılıyorsunuz Seviyye Talip her namuslu kadın yanında ağza alınacak kadar saygıdeğer bir isimdir. Kendisinden böyle aşağılayıcı biçimde söz edilmeye asla izin vermem.” (s. 26)

İnsanların aşk konusunu, özellikle eşinden ayrılan kadını dedikodularına malzeme yaptığını söylemek mümkündür.

Yeni Turan'da kadın-erkek ilişkisi dedikodulara malzeme olmaktadır. Hamdi Paşa konağında çalışanların, Kaya ile Oğuz arasındaki ilişki konusunda yaptıkları konuşmalar dedikoduya örnektir:

- “– Bu öldürdükleri büyük adam Hanımefendi'nin nesi efendim?
- Yeğeni.
- Ya, ama bize hiç gelmezdi?
- Dargındılar.

²⁴¹ Hilmi Ziya Ülken (2004), *Aşk Ahlakı*, Dünya Basımevi, İstanbul, s. 204

Önemli bir şey söyleyecekmiş gibi kulağıma eğildi:

– Ahmet Ağa, «eski kocası», dedi.

– Halt etmiş. (s. 102-103)

Halide Edib *Handan*'da aşırı gelenekçi insanların serbest tavırlı kişilerin gıyabında konuştuklarını belirtir. Duruş, düşünüş farklılığının söylentilere malzeme olduğunu söylemek mümkündür. Mutaasıp ve gelenekçi bir insan olmasın rağmen Hacı Murat Efendi, Handan'ın cenaze merasiminde yaşananlara büyük bir merakla dinler. Eşi Lütfiye Hanım da Refik Cemal ile ilgili duydukları üzerine hemen: “Eğer halkın helalına göz dikti ise gözü kör olsun. İnci gibi karısı var.” (s. 215) şeklinde kınayıcı söylemlerde bulunur.

Ateşten Gömlek'te ise, olağanüstü bir durumda halkın gözünün ve kulağının devletin ileri gelenlerinde olduğu ve bu konuyla ilgili olarak insanların gerçek dışı, asılsız şeyler söylediği anlatılır. İngilizlerin İstanbul'u işgali, meclisin kendini güvende bulmadığı ve padişahın oyununun anlaşılmadığı tüm yurttan ağzından ağza söylenir. Bu söylentilerin yanı sıra “hep filan gün filan papaz yahut filan paşa sarayın arka kapısından girmiş çıkmış, İngiliz elçisi kâtiplerinden Mister filan Şişli'de siyasi beyanatta bulunmuş...” (s. 46) gibi dedikodular eksik olmaz. Kısacası halkın gözü kulağı, olup bitenlerdedir.

Amcasının evine giden ve küçük kuzeni ile gezintiler yapan İhsan için nişanlandıklarına dair söylentiler ortaya atılır. Bunların Ayşe tarafından duyulması, zaten aşkı ateşten bir gömleğe dönüşmüş İhsan için yakıcı olur. Kahramanlar, asılsız söylentilerin kurbanı olarak, oldukça zor günler geçirirler:

“– Ateşten Gömlek, İhsan!

– Gömleğin içinde ateşten uçlar olmasa, sadece ateşten yüzeye çoktan razıyım. Azabımın bin bir yüzlü ve daima elimden kaçan bir belirsizliği oldu. Ayşe nişanlandığımı haber aldı, kıskandı, trende onun için soğuk davrandı ve ağladı. Ankara'da onuru beni aramaktan alıkoydu. Ah ne güzel, ne çekici işkence! Eteklerine kapanıp bu yanlış düşünceyi düzeltmek için beynimi parçalamak bile kendinden geçiren bir fikir...” (s. 136)

Halide Edib *Vurun Kahpeye* romanında, çıkar ve konumlarını masum insanlar üzerine yaptığı dedikodularla korumaya çalışan kişilere yer verir. Hedef alınan kişinin savunmasız, genç, narin ve güzel oluşu dedikoduların şiddetini arttırır. Kantarcıların Hüseyin Efendi'nin oğlu Uzun Hüseyin ile Hacı Fettah Efendi sahip oldukları mevki, konum, güç ve nüfuzu kullanarak hem Kuvayımilliye birlikleri hem de Aliye aleyhine dedikodu ve iftiralarda bulunurlar. Özellikle genç kız hakkında yayılan kışkırtıcı söylemler kahramana, “kahpe” damgasının vurulmasıyla doruk noktasına ulaşır.

“– Biz, kendi ordumuz girmeden, burada şeriatın namusunu temizleyeceğiz, izzet ve şerefini yükselteceğiz. Evvela, burada Yunanlılar'a namusunu satmış ne kadar kahpe varsa temizleyeceğiz. Şu büyük cami meydanında, Allah'ın beyti önünde onları öldüreceğiz. İslam'a, İslam'ın namusuna hiyanet etmiş bir tek kahpe bırakmayacağız, diye haykırdı.” (s. 170)

Çıkar ve konumlarını temiz ve masum insanların isimlerini, şereflerini kirleterek kullanan bu insanlar, eğitim düzeyi düşük halkı etkilemekte oldukça başarılı olurlar.

Reşat Nuri *Çalılık*'nda, erkeklerin Feride'ye olan ilgilerinin, genç kızın güzelliğinin, Munise'ye yakınlığının dedikodulara neden olduğunu anlatır. Söylentilerin hızlı bir şekilde yayılmasında ve Feride'yi rahatsız edecek boyuta gelmesinde, coğrafyanın küçük olmasının, insanların birbirini tanımamasının etkisi vardır. Feride'nin, Huriye Hanım ile girdiği kadro polemliği, Munise'ye acıyıp iki yandan örülmüş saçlarına pembe kurdellalar takıp lacivert kısa entari ve siyah uzun çoraplar giydirmesi, Şeyh Yusuf Efendi'nin kendisine duyduğu aşk, gençliği ve güzelliği üzerine yapılan yorumlar, verilen lakaplar (İpekböceği, Gülbeşeker) Hayrullah Bey'le yaşadığı dostane ilişki çeşitli dedikodu ve iftiraların gölgesinde kalır.

Yazar güzelliğin bir kadın için hem bir varlık hem de bir sıkıntı unsuru olabileceğini vurgularken, kadın-erkek ilişkilerinde yıpranılan tarafın genellikle kadın olduğunu anlatmaya çalışır.

Kıralık Konak'ta Seniha'nın uluorta yaşadığı aşkları, Cemil'in hovardalıkları dedikodulara neden olur. Bu durum bazı yeni değerlerin (flört, evlilik dışı ilişki, metres edinme, havailik...) kamu vicdanında henüz tam oturmuyuşu ile ilişkilendirilebilir. Selma Hanımefendi'nin, kardeşi Naim Bey'in torunlarının (Seniha ve Cemil'in) alafrangalığa düşkünlüğü yönünde yaptığı konuşmalar, dedikoduya örnek verilebilir:

“Ağabey, ağabey bütün bu rezaletleri size alafrangalık icabatındandır diye yutturuyorlar. Bizim gördüğümüz terbiye, vakıa alaturkadır ama, zamanımızda alafranganın ne demek olduğunu da pek yakından gördük, İngiliz Ahmet Beyin çocukları böyle miydiler, rica ederim? Kendisi Hıristiyandan dönme halis muhlis Avrupalı olduğu halde bile, hatırlarsanız, evinde, o ne vakar, ne temkin, ne kapalılık!.. Bizim çocuklar da aynı terbiyeyi görmediler mi? Niçin aynı tarzda hareket etmiyorlar? Geçen gün Hakkı bile yaşına bakmadan diyordu ki: ‘Her yerde Seniha ablama rast geliyorum.’ ‘Her yer neresi?’ dedim. ‘Lâbon, Mulatye, Tokatlıyan!’ diye cevap verdi ve birdenbire gözlerini yere indirip kıpkırmızı kesildi. Bir çocuğun içine bir utanmak kabiliyetini vermediniz mi, alafranga olsun alaturka olsun, hiçbir terbiye usulünün faydası yoktur.

Kardeşim, gücenme, Servet Beyin çocuklarının en büyük noksanı utanmak nedir bilmemeleridir. Vallahi, size hiç gelmeyişimin sebebi, bu çocukları görmemek içindir, ya biri ya öbürü tarafından, maazallah, saygısızca bir muameleye maruz kalırım diye âdeta tir tir titriyorum.” (s. 49)

Yaşlı kadın; sinirli bir ruh hâliyle söylediği bu sözlerde, torunlarının eğitimi konusunda ağabeyinin daha otoriter olmasını ve güçlü bir kişilik sergilemesini istemektedir. Selma Hanımefendi’nin Seniha ve Cemil’e yönelik şikâyetlerini dile getirmesi konusunda gözden kaçırdığı ya da dikkate almadığı bir nokta var ki; o da Hakkı’nın, Seniha’nın gezdiği yerlerde ne işi olduğudur. Belli ki genç adam da Selma Hanım’ın ayıpladığı ve tasvip etmediği bu eğlence mekânlarına uğramaktadır. Oysa yaşlı kadın, torununu uyarmak yerine, onun kızarmasını bir meziyet saymakta ve bununla övünmektedir; yani bu vesileyle Hakkı’nın kaçamakları hoş görülmektedir. Selma Hanımefendi’nin bu tavrı insanın kendi ayıp ve kusurlarını örtbas etmeye; başkalarınınkini ise gözler önüne sergilemeye çalıştığının göstergesidir.

Seniha ile Faik Bey’in İstanbul’un tanınmış ailelerinden olmaları, onların gözler önünde çekinmeden sevişmeleri önce Ada’da daha sonra da şehrin genelinde dilden dile dolaşmasına neden olur. Bu konu ile ilgili olarak Servet Bey ile Naim Bey birçok imzasız mektup alır.

Avrupa'ya habersiz gidişinin yankıları sürerken Seniha'nın resmi nikâh yapmayı düşündüğü (...) mebusu da genç kızın başta arkadaş çevresi tarafından söylemlerce malzeme olur. Bu konuda: “Belkıs Hanım diyor ki:

«Bey söylüyor, bu adamın âdeti böyleymiş. Her rast geldiği kıza izdivaç vadeder, bir müddet eğlenir, sonra vazgeçer, bırakır, gidermiş. Berlin'de böyle kaç Alman ailesi, Viyana'da kaç Avusturyalı kız bu zengin nişanlının yolunu bekliyormuş. Bu, İstanbul'da ilk macerası olduğu için bize hayret veriyor, vakıa, (...) Mebusu Necip Beyin oynadığı oyunların bu en cüretlisidir. Bakalım, bu sefer işin içinden nasıl sıyrılacak!» Nuriye ve Neyyire Hanımlar ise, bu hadiseden dünyanın en hayalî romanlarını yapıyorlardı: Diyorlardı ki:

«Bu adam ne mebus, ne de zengindi. Kendisine mebus ve zengin süsü veren acayip ve esrarengiz bir serseriydi. Belki de ‘Arsen Lüpen’ tarzında zarif ve kibar bir hırsızdı. Seniha'nın evindeki tantana ve alâyişi gördü, mühimce bir şey çalabilirim sandı, bir yolunu buldu, sokuldu; baktı, tetkik etti; sonra anladı ki, çalmak zahmetine değer bir şey yok, başını aldı; çıktı gitti...» Bu iki genç kızın bu garip gülünç hikâyelerini dinleyenlerden bazıları bir tuhafılık olsun diye:

«Çalacak bir şey bulmadı mı? Neden? Seniha'nın kalbini çaldı, bundan daha kıymetli ne bulabilirdi? » diyorlardı.” (s. 216)

Yakup Kadri *Nur Baba*'da insanların kadın - erkek ilişkileri üzerine dedikodu yaptıklarını, kendini bilen insanın ise bunları çok da ciddiye almaması gerektiğini belirtir. “Ziba Hanım Bektaşî şeyhlerinden birini seviyor, yeğenini ondan kıskanıyor...” (s. 49) dedikodusu, kurgunun çıkış noktasını oluşturur. Nigâr Hanım bu söylentilerin doğru olmadığını göstermek için dergâha gelir ve Nur Baba'dan nasip olur. Bu karşılaşma kahramanlar arasında duygusal bir yakınlaşmasının doğmasına, bunun evlilikte noktalanmasına ve ayrıca Nigâr Hanım'ın, elindeki tüm güzellikleri bir bir yitirip, yerine içki, uyuşturucu, mutsuzluk, hayattan kopuş... gibi kavramları koymasına neden olur.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde kısa sürede zenginleşen, günlerini zevk ve sefa içinde sürdüren insanların dedikodulara konu olduğu görülmektedir. Konak eğlencelerinin daimi sakinlerinden olan gösteriş düşkününü, yüz­süz, haysiyetsiz misafirlerin yaşadıkları, dedikodu vasıtasıyla bütün insanlara ulaşır. Eğlence köşelerinde birbirinin yüzüne

gölümseyerek bakan insanlar, arkalarından maceralarını anlatmaktan keyif alırlar. Bu durum son derece normal karşılanır. Fikri Paşa'nın kızı Şadiye Hanım'ın ayyuka çıkan gönül işleri de dillerden nasibini alır. Genç kadının durmak bilmeyen gönül ilişkileri uzun süre İstanbul'un gündemini meşgul eder. Şadiye ise, söylenenlere aldırmayarak gözüne kestirdiği erkeği elde etmek için her çılgınlığı yapmaya devam eder. Ayrıca Hacı İshak Efendi'nin kafasına taktığı insanlar hakkında söylentiler yayması, bu konudaki ustalığının anlaşılmasına yardımcı olur:

“Bir defa insanı diline doladı mı, kurtuluş yoktur, seksen yere girer ve seksen yerde bahsini açıp fesat, iftira namına ne yapılmak kabilsse yapar.” (s. 126)

Türedi harp ve politika zenginlerinin hayatları da onları merak ve hayranlıkla izleyen insanların muhabbetlerine konu olur. “Zengin malı zügürdün çenesini yorar.” misali dedikodular dur durak bilmez:

“Bahis Kâni ile Şâyan'dan öbür harp zenginlerine de sıçradı, ne yalanlar, ne masallar ve ne zehirler yarabbi!... Birbirlerinin sözünü bitirmeye meydan vermeden söylüyorlardı; ne kadar çok şey biliyorlar ve çenelerini ne kadar yoruyorlardı. O mahut hikâyeler tekrarlandı: Beşlik altın kâğıtlarla kapatmalarının yataklarını örterlermiş, çorba kâseleriyle sofralarında havyar yerler, Tokatlıyan'a gelince 'En pahalı ne varsa ondan getir!' derlermiş, köpeklerini biftekle besliyorlar, uşaklarına ekmek yerine francala veriyorlarmış.

Hattâ bu bir şey mi, un kralı Nişantaşı'nda yaptığı konağın harcında kireç yerine elekten geçme un kullanmış... Bunu her kelimenin sonuna bir 'cağız' yahut 'cık' ilâve ederek konuşan yanık esmer çehreli, masmavi gözlü, kızıla yakın saçlı, bir Rumelili kadın söylüyordu:

– Hanımcağızım, düşün, bir çiviceğizin yirmi kuruşuk ettiği böyle bir zamanda kırk odalı konak yaptırmak nedir?.. O ne masraftır?” (s. 18-19)

Ömer Seyfettin *Yalnız Efe*'de halkın olumsuz vasıflara sahip kişiler (Eseoğlu) gıyabında konuştuğunu dile getirir. Eserde, halkı eşkiyalıkla suçlayıp köylünün toprağına el koyan, silahlarının toplanılmasına neden olan, Yörük Hoca'yı öldürten, güzel kızı Kezban'a talip olan Eseoğlu için birçok olumsuz söyleme yer verilmektedir.

“Ovaya inince birdenbire büyüyen dere, kasabada hemen hemen bir nehir olurdu. Halk artık yavaş yavaş bu nehre «Ese Suyu» demeye başlamıştı. Son on beş sene içinde faizciliğiyle zenginleşen Eseoğlu, Kumdere'nin dibinde başlayan ova tarlalarını birer birer satın almaya başlamıştı. Kasabada hükümetin adamıydı.” (s. 12)

“– Nasıl esir olacaklar? Köyün, tarlaların tapuları Eseoğlu'na geçmedi mi ya... Geçti değil mi? İyi ya işte... Tarlaları kim sürecek, çifti kim toplayacak? Hırsto, Yunanistan'dan Rum getirmeyecek! Eseoğlu kendi çiftliğine bile güç ırgat buluyor. Küçükalanlılar ikisinin hesabına eşek gibi boğaz tokluğuna çalışacaklar.

Yörük Hoca:

– Boğaz tokluğun deme, aç acına... dedi.

İmam bu sözleri tekrarladı:

– Aç acına! Aç acına!” (s. 13-14)

Aka Gündüz *Aysel*'de, küçük coğrafik yerleşimlerde insanların birbirlerini tanıdığını ve bu durumun da çeşitli söylemlere neden olduğunu belirtir. Eserde köyde yaşanan olumlu ve olumsuz gelişmeler bir anda insanların gündemine oturur. Ayşe ile Hamza'nın kaçmaları, Ali'nin işten çıkarılma nedeni, terfisi, kazanacağı para, babası ve Çavuş'la birlikte tutuklanması... gibi olaylar ağızdan ağıza dolaşır.

Küçük Paşa'da ise, ahalinin, aralarına yeni giren insan hakkında olumlu, olumsuz söylemlerde bulunduğu görülür. Küçük Paşa'nın köye gidişi ahali tarafından dedikodulara sebebiyet verir. Köylüler onun paşalığı, gururlu duruşu, güzel üniforması hakkında gece gündüz söyleşirler.

Salih'in köyde kimse ile konuşmaması, arkasından güldüklerini bildiği için yaşlılarına yaklaşmaması, dalgın dalgın dolaşması, insanların onun manevi bir belaya bulaştığını düşünmesine zemin hazırlar. Tekin olmayan yerlere su döktüğünü (küçük abdestini aldığı) düşünenler olduğu gibi onun cinlerin hükümlerinin altına girdiğini iddia edenler de olur. Naime Hanım'ın vaktiyle ona «uğursuz piç» (s.156) lakabını vermiş olması, Selime'nin İstanbul'a gidişinden sonra yuvasının yıkılması, güya komşusunun sarı ineğine nazar değdirmesi gibi söylemler Küçük Paşa'nın uğursuzluk getirdiği inancını yayar.

Ayrıca Ali'nin Selime'yi boşamasında söylentilerin de etkisi bulunmaktadır. Köye geldikten kısa bir süre sonra, Selime'nin Arabacı Küçük Osman ile aşk yaşadığını, Osman'ın ayrılığa dayanamayarak verem olduğunu ve heybesinde Selime'ye ait ipekli bir mendilin bulunduğunu anlatan imzasız bir mektup Ali'ye ulaşır. Bu durum üzerine genç adam, eşini boşar. Selime masumiyetini konak halkına gönderdiği mektupta anlatarak, çıkan haberlerden dolayı çocuğuna kötü davranılmamasını ister.

Yazar, eğitim düzeyi düşük insanların karşılaştığı kötü olaylara uğur-uğursuzluk gibi anlamlar yükleyerek batıl inançlar yönünden yaklaştığını, söylemlerini körleşmiş doğmalar üzerine inşa ettiğini anlatır. Ayrıca savaş, sefalet ve yoksulluk gibi kavramların egemen olduğu bir toplumda halkın küçük bir yabancının gelişi üzerine ilgi ve merak duymasının eleştirisini yapar. Bununla beraber eserde namusun, kadın sözcüğüyle aynı anlama geldiği bir coğrafyada aslı astarı olmayan bir dedikodunun bile erkek tarafından ciddiye alındığı görülür. Sorup sorgulamadan bunu gurur meselesine dönüştüren erkek hiçbir güvencesi olmayan kadını kapının önüne koymakta hiçbir çekinge yaşamamaktadır. Kısacası, kadının mutluluğu, evliliğinin akıbeti, çocuğuna annelik yapma hakkı erkeğin tasarrufu çerçevesindedir.

Aydemir'de ise çıkar eksenli kasıtlı bir kötülük söz konusudur. Ahunt Ömer Demir ve arkadaşlarını aleyhindeki söylemlerle gözden düşürmeye çalışır. Ziraat Bankası, Amele Şirketi, medreselerde Hristiyan lisanının okutulması gibi konularda halkı kışkırtarak, kahramanların itibarını sarsar. Ahunt Ömer'in bu provokatif söylemlerinde Demir'in katkılarıyla Avrupa'nın en iyi eğitim kurumu hâline gelmiş olan medresenin öğrenci kaybedeceği ve ikinci plana düşeceği- Mirza Uluğ Medresesi karşısında- endişesi vardır.

3.1.2.3.5. Zevk, Eğlence ve Gösteriş Düşkünün İnsan

Yazarlar, eserlerinde toplumun daha çok orta ve üst tabakasında kendini hissettiren yenilik ve değişim rüzgârı ile bu akıma kapılan insanları konu edinmişlerdir. Değer yargılarındaki farklılıklar kimi zaman değişim kimi zaman da yozlaşma şeklinde algılanmıştır. Halide Edib hayat tarzı, giyim ve kuşamıyla çağı yakından izleyen kahramanlara yer verir. Yeniliği düşünsel gelişme bazında değil de, fiziksel objeler yönünden kavrayan insanları eleştirirken, eskiyi körü körüne savunan bağınaz anlayışı da yerden yere vurur.

Yakup Kadri, yenilik ve değişim konusunda çelişkilere yaşamakta ve bunun sonucu olarak da muğlak bir duruş sergilemektedir. Kimi zaman geleneksellik zincirinden kurtulmaya çalışan insanları elinden geldikçe basit ve bayağı göstermeye çalışan yazar, kimi zaman da elbiseler gibi ruhların da değiştiğini ileri sürmekte ve bu konuda insanları anlayışlı olmaya davet etmektedir. Oysa, anlayış ve hoşgörünün sınırsız özgürlükler sunma anlamına gelmemesi, modernitenin yapıcı ve yıkıcı taraflarının değerler rafinesinden doğru süzdürülmesi gerekir. Bununla beraber yazar, sevgisine yenik düşen, çekingen ve zayıf iradeli insanların toplum mühendisliğine kalkışmalarının, en çok kendi benliğine zarar verdiğini anlatmaya çalışır.

Reşat Nuri yeni olanı, kültürel değerleriyle sentezleyen ve medeni bir profil sergileyen imaja yer verir. Redingot modasını bir tehlike alarmı olarak gören Yakup Kadri'ye karşın, bu giysiyi eserin en beyefendi ve sağlam karakterli kahramanı olan Hayrullah Bey'e giydirerek, somut objelerin değil, fikirlerin önemsenmesi gerektiğini vurgular. Yazar, şekilsel kaygılar üzerine değil, düşünsel yargılar üzerine yoğunlaşır.

Refik Halit, yaşamayı dünyevi zevklerden tat almak olarak gören zihniyeti eleştirir. Aka Gündüz, eğlenmenin ruhun bir ihtiyacı olduğunu belirtir. Ona göre, yıl boyunca çalışıp didinen, zorluklara göğüs geren insanoğlu yeri geldiğinde keyiflenmesini de bilmelidir. Bu açıdan bakıldığında kırsal kesim insanının dört gözle beklediği hasat şenlikleri, toplumun bütünlüğünü sağlayan güzel zaman dilimleri olarak gösterilir. Ömer Seyfettin Batı'yı görüntüden ibaret gören şekilci zihniyeti taşlarken, Ebubekir Hazım ise, "Balık baştan kokar." mesajını verirdesine bu algılamının, en tepeden (paşalık sisteminden) başladığını dile getirir.

Halide Edib *Seviyye Talip*'te flörte, aynı çatı altında evlilik dışı ilişkilere yer verir. Ayrıca piyano çalma, yabancı dil bilme ve yabancı hizmetçi çalıştırma eserdeki diğer alafranga durumlarıdır. Fahir, Macide, Numan, Samime, Cemal ve Seviyye piyanodan hoşlanan, gezmeyi seven, şatafatlı ev eğlenceleri düzenleyen insanlardır. Aslında Macide geleneksel hayat anlayışının getirisi olarak bu tip ev davetlerinden hoşlanmayan bir tutum içindedir. Ayrıca dekolteyi sık kıyafetler yerine de basma ve entarilerle dolaşmaktadır. Kocasını kaybetmeme adına genç kadının hayat felsefesinde yaptığı bu köklü değişim, en çok Fahir'i mutlu etse de kalbinin başka bir kadın için atmasına engel olamaz.

Seviyye kocasından ayrıldıktan sonra sevdiği erkekle nikâhsız yaşamaya başlamış, Numan Fahir'in Seviyye'yi unutması için onun Evelin ile flört etmesini uygun bir davranış olarak görmüştür. Ayrıca evli bir adamın gönül maceralarının önemsiz olduğunu belirterek, Fahir'in peşinde koşan Evelin'in kendisini fark etmesini arzulamıştır. Eserde görülen diğer özentiler ise: Fahir'in eve Rum hizmetçi alması Numan-Samime beraberliğinin Frenk tarzı bir ilişkiyle başlaması, insanların eş dost meclislerinde yabancı dil konuşmaları veyahut Türkçe cümlelerin arasına “monşer, fleur fare, freş, yes, flört” gibi ifadeleri serpiştirmeleri ve kadınların şıklık ve dekolte konusunda birbiriyle yarışmalarıdır.

Eserde yenilik ve değişimi şekilcilikten ibaret gören zihniyet ile duygusal yozlaşma içindeki insanlar eleştirilmiştir.

Yeni Turan'da ise, dış görünüşe dayalı estetik kaygılara yer verildiği görülür. Hamdi Paşa eserde gösteriş düşkününü bir insan olarak anlatılır. Hava değişimi için Almanya'ya getirdiği Kaya'nın kılık kıyafetinden rahatsız olması bu savı destekler niteliktedir. Yaşlı adam, onu rahibe sanmalarından dolayı biraz olsun rahatlar. Çünkü ona göre çağ dışı görünmektense rahibe sanılmak daha makbuldür. Hamdi Paşa, karısının çağa uygun giyinmemesinden duyduğu memnuniyetsizliği şu satırlarla dile getirir:

“Yeni Turan'ın maskaralığının günahını ben de çekiyorum. Kaya'yı sokakta gezerken, Avrupa kılığına sokamadım. Çantasından siyah ipek cübbesiyle beyaz krep döşün çıktı. Söyledim, söyledim ne şiddet ne de yalvarma kâr etmedi. Sadece:

– Benim kılığımdan utanıyorsanız İstanbul'a dönerim dedi. Hiç olmazsa çarık giymediğine sevindim. Trenden, uçan cübbesi, beyaz örtüsüyle çıktı. Ne ise, onu bir çeşit rahibe filan sanıyorlar, galiba. (s. 78)

Bu kıyafetler içinde Kaya'nın bir rahibe olduğunu düşünen insanlar aslında pek de haksız değildir. Çünkü Halide Edib anılarında bu kıyafeti Anglosakson Protestanların bir kolundan - Quaker mezhebine mensup insanların giyimlerinden- esinlendiğini belirtir:

“Pazar günleri, diğer Hristiyan kiliselerinden başka olan sade ve sakin bir binada mabetlerine beni de götürürlerdi. Papaz yoktu. Herkes yerinde oturur, içinden dua eder, herhangi bir fert içinden doğarsa kürsüye çıkar, İncilden bir pasaj okur, onun duasına

bütün «Cemiyet» iştirak ederdi. *Yeni Turan*'daki gri giymeleri, yüzleri açık, fakat başlarındaki beyaz örtüler galiba biraz buranın ilhamı ile olmuştu.»²⁴²

Handan'da hızlı İngilizce konuşma, Türkçe cümlelerinin içine yabancı dilden sözcükler ilave etme, çocuklarını mürebbiye terbiyesi ile yetiştirme, insanların alışmaya çalıştıkları durumlardır. Ayrıca babasının zoruyla veya görücü usulüyle evlenmek durumunda bırakılan kadına, artık rızasının sorulduğu da görülmektedir. Bununla beraber kadının düğünsüz derneksiz sade bir nikâhla evlenmek istemesi, maddi haz beklentilerine girmesi toplumun pek de aşına olmadığı şeylerdir.

Hüsnü Paşa, karısı Handan'ı sevmesine rağmen evlilik kurumuna boş ve anlamsız bulduğundan kendini mutlu edecek her türlü eğlenceden nasibi almak ister. Onun en çok öne çıkan yönü çapkınlığı ve hovardalıdır. Hayatında birçok kadına yer açar. En son metresi karısının oda hizmetçisi olan Mod'dur. Mod eski hanımından intikam alırcasına Hüsnü Paşa'yı kullanmaya çalışır. Zevk ve eğlence uğruna dökülen paralar, Hüsnü Paşa'yı borç batağına, Handan'ı da sefaletle sürükler. Yaşlı adamın hiç doymayan hayvani yönü, karısının yataklara düşüp, ölmesine neden olur.

Handan kendisini saf ve masum bir aşkla seven Nâzım'ın evlenme teklifini kabul etmemiş, kendisinden epeyce yaşlı, lakayıt ve mütekebbir bir insan olan Hüsnü Paşa'yı tercih etmiştir. Genç kadının seçimini bu doğrultuda yapmasında ateşli ve cinsel içgüdüleri ağır basan bir insan olmasının nedeni yatar. Öyle ki Refik Cemal'in yanında bile kocasıyla rahat tavırlar sergilemekten çekinmeyerek, misafirin sıkılıp evi terk etmesine neden olur.

“Fakat birden bire gördüm ve şaşım: Bu küçük ve serin başı felsefe konuşurken eli parmaklarının -yumuşak olduğunu tahmin ettiğim- etli ince uçlarıyla sakit ve gizli, Hüsnü Paşa'nın dudaklarını okşuyordu.

Artık muhabbetlerini böyle teşhir eden bu karı kocaya vedadan başka bir çare kalmadı. Handan'a da Hüsnü Paşa'yada içimde bir hiddetle veda ettim, çıktım.” (s. 37)

Eserde kısa yeldirmeli, serbest tavırlı ve hızlı İngilizceleriyle dikkat çeken Cemal Bey'in kızları için Refik Cemal “alafranga kızlar” tabirini kullanır. Ayrıca onlardan biri ile de evlendiği için son derece gururlu ve mutludur. İnsanlar arasındaki

²⁴² Halide Edib Adıvar (2011), *Mor Salkımlı Ev*, Can Yayınları, İstanbul, s. 223-224

rapdöşamb ve redingot modası, Cemal Bey'in kızlarının beyaz mini etekleri ile tenis oynamaları, mürebbiye ile eğitilmeleri, Handan'ın piyano ve keman çalabilmesi yüzünü Batı'ya dönmüş olan toplumun yeni değerleridir. Gösteriş zaafiyeti kendini dilde de gösterir. Handan mektubunu "Good bye" sözcüğüyle tamamlar. Ayrıca Neriman ismini kısaltarak "Neri" şeklinde kullanır. Handan ile Nâzım yabancı dil unsurları ile vedalaşır:

“– Bana adieu demesini unuttunuz, Nâzım Bey.

– Adieu değil, aurevoir Handan, ulvi Handan; elinizi veriniz.” (s.72)

Handan eşine gönderdiği mektupta "iyi geceler" kalıbını Fransızca söylemeyi yeğler:

“Afiyet haberimi almaya muhtaç değilsin ama yine sana Londra'dan bir bonjour, bir bon amusement demek istedim.” (s. 128)

Mev'ut Hüküm'de, Behire'nin davetlisi olarak konağa gelen smokinli beyler, Avrupa'yı gezmiş ve Fransızca bilen şık bayanlar, alafranga duruşlu insanlar; gösterişe düşkünlüğün örnekleri olurken, zampara, eğlence düşkünü Süruri de zevk ve eğlencenin ete ve kemiğe bürünen örneği olur. Sara'nın kocası Süruri son derece züppe bir tiptir. Kadın, içki ve eğlencenin müptelası olmuş zayıf karakterli bir insandır. Hayat tarzının sonucu olarak frengiye yakalanır. Hastalık süreci onu bir nebze olsun durgunlaştırır da kahraman ahlaki çöküşün içine atar kendini. Hastalığının ciddiyeti konusunda uyarıcı bilgilerde bulunan Kasım'a verdiği yanıt, onun hayat felsefesini anlamak bakımından okuyucuya yardımcı olacaktır:

“Papazlar gibi sekiz sene yaşamaktansa, insanlar gibi sekiz gün yaşamak daha iyidir.” (s. 93)

Süruri düşündüğü gibi kısa bir süre sonra feci bir şekilde ölür ve geriye miras olarak her düşkün insanın yaptığı gibi yüklü bir borç ve yaralı kalpler bırakır. Kasım, Süruri gibi çapkınlık, tembellik ve eğlenceye aşırı düşkün hastalığına yakalanan insanları düşündür ve ülkesi, halkı, geleceği için üzüntü duyar:

“Sakallı, sakalsız, zengin, fakir hepsinin gözleri eğlence ve zevk iştahıyla açılmış ve acıkmış ne çok insan vardı! Bu sefahat, bu suiistimalli eğlencelerin zehiri ve gücü karşısında bütün memleketin belkemiği eğilmiş, sinir sistemi erimiş gibiydi...

Uşaklıkta, aşçılıkta kazandığı parayı Galata'da balozlarda yiyen Bolululardan, paşa babasından aldığı harçlığı Beyoğlu'nda eriten küçük beyler, hükümetten aldığı aylığı kumar salonlarına döken memurlar, hepsi, hepsi bu hastalığa tutulmuşlardır.

Bu aşırı bağılılığın önüne geçecek ne aile, ne iş, ne irade, hiç bir güç yoktu. Ve memleket, bu ırkı çürüten pis hastalıklar yuvası sefahatle kararıp yanıyordu. Bu, bir ırk hastalığıydı. Bütün ömürlerini düşkünlükle geçiren bir Anadolu çocuğu beş on kuruşunu kahvede iskambile, rakıya verirken; paşa çocukları ve küçük beyler de, para, sağlık hepsini Beyoğlu'na avuç avuç döküyorlardı. Fakat aynı zamanda, sabırlı ve karanlık gözler ile kadınlar ve çocuklar bunların keyiflerinin, zevklerinin aldığı zehir ve bu sefahat hastalığı felâketini ırka sessizce aşılayarak, gidiyorlardı.” (s. 94)

Halide Edib *Ateşten Gömlek*'te, millî mücadeleye ilgisiz olan Şişli hanımlarını alafrangalığa olan düşkünlükleri ile öne çıkarır. Şişli hanımlarının yabancı dil bildikleri, şık giyindikleri, İngiliz mürebbiyelerini tercih ettikleri konuşmalarında “monşer” sözcüğüne yer verdikleri anlatılır.

Hayatı daha çok maddi değerler üzerinden algılayan ve yorumlayan bu kadınların en belirgin özellikleri ise İttihatçı düşmanlığı yapmaları ve yurdun işgaline kayıtsız kalmalarıdır. Peyami'nin annesi ve Selime Hanım gibi kimi insanlar ise direniş karşıtı tutum sergileyerek, İngiliz hayranlıklarını açıkça belli eder.

İhsan, Peyami ile rakı içerken geçmişinden söz eder. Önceleri alafrangalığa özendiğini, hâlâ madeni ve güzel şeyleri sevdiğini dile getirir. Anadolu'nun işgali ile birlikte bu tür alışkanlıklardan uzak durmanın, zeytinyağıyla su gibi birbirine uzak duran halkla artık kaynaşmanın ve bütünleşmenin zamanının geldiğini belirtir.

Halide Edib *Vurun Kahpeye* romanında, Yunan komutanının kadın, içki ve eğlenceye olan zaafını konu edinir. Kasabaya geldiğinden beri sabahlara kadar kadın oynatıp içki içen Yunan Komutanı Damyanos, Uzun Hüseyin'in kasaba ve köylerde güzelliğiyle tanınan kimsesiz ve zavallı kadınları toplatıp kendine hediye etmesiyle daha da keyiflenir. İçki ve kadının yanı sıra komutanın bir diğer zaafı da paradır. Anadolu'da bulunduğu sırada parasına para katarak, muazzam bir servetin sahibi olur.

Çalılıkusu'nda, Feride'ye zaafı olan Cemil ile Burhaneddin Bey'in eğlenceye düşkün, havai insanlar olduğu anlatılır. Namus ve iffetine düşkün olan Feride, onları potansiyel tehlike olarak görmekte ve bu insanlardan uzak durmaktadır.

Reşit Beyefendi'nin otuz yaşlarındaki oğlu Cemil, senenin on ayını Avrupa'da babasının parasını yemekle, iki ayını ise İzmir'de ailesi ile geçiren havai bir insan olarak tanıtılır. Sahip olduğu imkânlardan dolayı şımarık olan delikanlı Feride'ye asılmaya çalıştığı bir sırada genç kızın sert tepkisi ile karşılaşır. Bu olaydan sonra Cemil de Feride de konaktan ayrılır. Feride'nin taliplerinden olan Burhanettin Bey'in içki ve eğlenceye düşkünlüğünden bahsedilir. Hayattaki her istediğini almayı hedefleyen açgözlü adam, Feride'yi alma konusunda hayal kırıklığı yaşar.

Eserde mürebbiyelik geleneğinin devam ettiği görülmektedir. Fakat diğerlerinden farklı olarak yabancı kadınlar yerine bir Türk kızı olan Feride'nin kendi dilinin özelliklerini, kurallarını öğretmek için boy gösterdiği dikkat çekmektedir.

Yakup Kadri **Kıralık Konak**'ta, sabaha kadar eğlenceler düzenleyen, şıklık yarışına giren, Avrupa'ya gitmeyi bir üstünlük göstergesi olarak gören, gazino ve barların daimi müşterilerinden olan insanların zevk ve eğlencenin tutsağı hâline gelişini anlatır. Kısaca, yazar, mutlulukları zevkleri gibi kısa, geçici ve doyumsuz insanların hayatlarına yer verir.

Servet Bey'in her zamankinden farklı olarak bu yıl Kanlıca'ya taşınmamaları Cemil ve Seniha'yı mutlu eder, çünkü Kanlıca asrî eğlencelere uygun bir yer değildir. Ayrıca gençler arkadaşlarıyla buluşup rahatça vitrinlere bakamadığı gibi Servet Bey de akşamüstü çay ziyafetlerini kaçırmaktadır.

Cemil yirmi bir yaşında olmasına rağmen gazino ve barların daimi müşterilerindedir. Beyoğlu'nda bir de metresi olan delikanlının en belirgin özelliği, gezmeye ve eğlenmeye düşkünlüğüdür. Seniha da Cemil gibi kendi kültürünü küçümseyen, Batı'nın değerlerine hayranlık duyan gösteriş budalası bir insandır. Genç kız; arkadaşları Faik Bey, Neyyire, Nuriye kardeşler, Belkıs Hanım ile birlikte sabaha kadar eğlenceler düzenler, mahalle sakinlerini rahatsız etmekten çekinmez. Selma Hanımefendi Seniha'nın eğlence çılgınlığını:

“ «Ya... Ne âlâ! » dedi. «Demek bu da alafrangalık icabatından?.. Ya bir gece tâ sabaha kadar Nedim Paşanın kızı Memduha'nın evinde kalışlarına ne dersiniz?»

Bütün komşular, o gece sabaha kadar gürültüden, ahenkten uyuyamamışlar. Bizimkiler, kadın erkek bir arada imişler. Bir zaman gelmiş ki, mahallenin bekçisi kapıyı vurup, susunuz, bu kadarı da fazla, diyecek olmuş. Zaten komşular, bu hal bir

daha tekerrür ederse karakola şikâyet edeceğiz, diyorlarmış. »” (s.48) sözleriyle anlatır. Naim Efendi, hemşiresine hak vermekle beraber bazı konularda gençleri esnek bırakmak gerektiğini ve çağın koşullarına uygun bir şekilde yetiştirmek gerektiğini düşünür:

“Naim Efendi, «Sağ olsun, diyordu, hemşire kendini hâlâ eski devirlerde zannediyor. Kıyafetler gibi ruhlar da değişti. Büyüklere eski itaat, eski hürmet nerede, kimde var? Bizim gördüğümüz terbiyedeki insanlarla şimdi alay ediyorlar. Belki hakları da var, her eski şey biraz acayıptır, çocuklarımızın çocuklarını kendimize uydurmaya çabalamak ne beyhude! Onlar, her şeyden evvel, zamanın icabatına uymaya mecburdurlar. Hemşire istiyor ki, Seniha kendisi gibi olsun. Bu mümkün mü? Gençliğimizde kendisinin yaşayışı, giyinişi, düşünüşü büyük valdenin yaşayışına, giyiniş ve düşünüşüne benziyor muydu? »” (s. 50)

Şık ve güzel giyinmeyi seven, Faik Bey’in odasına gelişigüzel dalmasına ses çıkarmayan, kafasında eseni yapmayı özgürlük olarak gören kahraman yaşadığı flört tarzı geçici ve basit gönül ilişkileriyle dikkatleri üzerine çeker. Gönül sayfasının epeyce kabarık olmasında Avrupa’yı istediği zaman dolaşmasını sağlayacak güç ve iktidara sahip zengin koca arayışının da etkisi vardır. Ruhundaki açlığı maddi unsurlarla doyurmaya çalışan Seniha bir türlü doyuma ulaşıp gerçek mutluluk ve huzuru bulamaz.

Servet ve Faik Bey eğlencelerini kumarla tamamlayan insanlardır. Servet Bey kumar borcu yüzünden kayınpederi Naim Efendi’nin mal varlığını bitirme noktasına getirir. Sevgilisi Seniha’dan borç para isteyen Faik ise, bir anda onun gözünden ve gönlünden kayıp gider. Kısacası, kahramanlar için eğlenmek, hayatın diğer adıdır. Kızı Seniha gibi Servet Bey de alaturkadan hoşlanmayan bir insandır. Geniş odalarında ısınamamaktan, hantal hamamı yakmaktan dolayı yaşadığı sıkıntılardan kurtulmak için apartman dairesi bakınır. Gördüğü manzara karşısında çok etkilenir. (*Bkz. Kiralık Konak*, s. 157-158)

Sonuç olarak, dönemin moda değerlerini can suyu gibi bir yudumda içine çektikten sonra, kangren olmuş bir uzuv olarak kesip atan insanoğlu her dönem Seniha gibi şahsiyetler çıkarmış ve çıkarmaya da devam etmektedir. Empati ile yaklaştığımızda Seniha aslında hepimizden bir parçadır. Her yıl bir üst modele sahip olmak için arabasını yenileyenler, ev, araba, yazlık aldıktan sonra ikinci, üçüncüsüyle koleksiyon

yapanlar, magazin habercilerinin bile takip etmekte zorlandığı günübürlük gönül ilişkileri, onun varlığının hâlâ aramızda gezindiğini gösterir. Daha rahat hayat koşullarına sahip olmak, hayatı kolaylaştıran alet ve edevatı elinin altında bulundurmak Servet Bey gibi birçok insanın temel özlem ve beklentisidir. İnsanlık, moderniteyi mağarada yaşamaktan hoşlanmayan ve kilometrelerce yolu at üstünde veya yaya olarak katetmekten rahatsız olan anlayışa borçludur. Elektrikli, kaloriferli, asansörlü evler, dünya kadar bilgiyi içine sığdıran çipler, çok kısa zaman dilimleri içinde sizi kıtalar ötesi beldelere götüren ulaşım araçları... artık modern insanın olmazsa olmazları arasındadır. Servet Bey'in -karakteri, insan ilişkileri ve eskiye olan nankörlüğü bir tarafa bırakılacak olursa- hayat alanının niteliği konusunda yaptığı tercihler son derece insani ve her dönem farklı isimlerle güncelliğini koruyacak türdendir.

Özetle, her yeni şeyin mübah, eskinin ise kutsal bir öğreti gibi algılanmaması gerekir. Redingot, sosyal çözümlenin nedeni değil, değişimin bir sonucudur. Öyle olmasaydı Çalığışu'nun iyilik meleği Hayrullah Bey'in de redingot giydiği için bu yozlaşmadan etkilenmesi gerekirdi:

“Hayrullah Bey, akşam yemeğine doğru eve geldi. Şişman vücudunu korse gibi sıkı bir redingot giymiş, gelincik rengindeki tuhaf boyunbağı bir yana çarpılmıştı.” (Çalığışu, s. 421)

Önemli olan maddeki değişimin, aileyi ve toplumu ayakta tutan değerleri yozlaştırıp, yozlaştırmadığıdır. Asıl, tehlikeli olan ve üzerinde durulması gereken budur.

Yazar *Nur Baba*'da ise, sabaha dek süren içkili muhabbetlerden ve esrar, eroin gibi uçucu maddelere düşkünlükten dolayı zevk ve eğlence içinde kaybolan insanları anlatır. Nur Baba'nın dini lider olmasıyla, dergâha sabah dek süren içkili muhabbetler damgasını vurur. Nigâr Hanım gibi ağzına rakı sürmemiş yeni müritler, Frenklerin “hayat suyu” (s. 59) dediği bir içeceğin tadına bakarak kendinden geçene kadar elinden düşürmezler. Ayrıca kadın-erkek arasındaki müstehcen yakınlaşmalardan da kimse rahatsızlık duymaz. Nigâr Hanım, Nur Baba'nın kendisinden ayrı olduğu gecelerde içindeki sıkıntı ve boşluğu artık sigara ve içkiyle sona erdiremediğini görür, bu yüzden de dergâhın aşçısı Çınarı'nın getirdiği esrar ve afyonda mutluluğu aramaya başlar. Bu bağımlılık genç kadının günden güne çökmesine, sağlığını ve şuurunu yavaş yavaş kaybetmesine neden olur.

*İstanbul'un Bir Yüzü'*nde, insanların genel olarak eğlenceye, gösterişe ve dünya zevklerine düşkün olduğu görülür. Her biri köşke, yalıya, konağa kurulmuş olan bu insanlar (Babasından kalan mirası altı ayda Galata'da tüketiveren Recep Bey; Boğaziçi âlemlerine şan salan Rukiye Hanım; zengin hanımların paralarıyla geçinmeye çalışan Recai Bey; kazandığı iki davada eline yüklü miktarda para geçmesi üzerine zevke ve eğlenceye sürüklenen ve sonrasında evli barklı bir kadına askınlık eden Mesut Efendi; üç gün üç gece kumarhaneden çıkmak bilmeyen Ali Bey; kendisiyle yalnız kadın, kumar ve içkinin muhabbeti yapılan Lütfü Pehlivan; atmışlık bir kadın olmasına rağmen şık tuvaletlere ve genç erkeklere merakıyla bilinen Şevkidil Hanımefendi; Nezaretlerin birinde müsteşar olan ve zevk ve sefadan başka bir şey görmeyen Saffet Bey; Beyoğlulu arkadaşlarıyla gece gündüz mandolin, piyano, raks, şarkı âlemi yapan Ziya Bey'in yeni eşi; yemek ve içmekten başka kaygısı olmayan Şişman Rıza Efendi; kışın helva sohbetlerinde yazın kuzu çevirmelerinde, Beyoğlu âlemlerinden eksik olmayan Babiâli Kalem Müdürü Nazmi Bey ve harp devrinin hanımları -Madmazel Mari, Madam Aldiyado, Seniha Hanım, Leyla Hanım, Leman-...) kazandıkları paraları açlık ve sefalet içindeki halkına değil, batı ülkelerindeki insanlara harcayarak tüketirler.

Sabaha kadar yiyip içtikten sonra bin bir rezaletten sonra evlerine dağılan bu insanlara ud çalan İsmet, birkaç günde türemiş bu harp ve politika zenginlerinin lakayıt, görgüsüz, bayağı tavırlarını görünce duruşu, tavırları ve nezaketleriyle asalet örneği olan eski zaman devletlerini özlemle yâd eder:

“Gençliği, gençliğimin kışlarını, kış gecelerini hatırlıyorum... Islak kaplamalı çürük, harap evlerde, dalgalı ve benekli şişeleri köşe başındaki bakkaldan alınan sekiz numara mor petrol lâmbasının ışığına toplaşarak ne hoş zamanlar geçirirdik. Ah o zamanki İstanbul'un satıcı sesleri... Durgun ve karanlık sokaklarda dolaşan gece simitçileri, bozacılar, keten helvacılar... Tahassürle (hasretle, acıyla) onları anıyorum ve eriyorum, yüreğim sızlıyor, matem içinde gibiyim; çok yaşlanmışım da gençliğimi hatırlıyor gibi lezzetle için için dalıyorum...” (s. 183)

Buna karşın ismini, halkını, ülkesini beğenmeyen Ahmet Bey'in oğlu, bu durumdan mutsuzluk duyduğunu: “Efendim bu halk, halk değil at... Memleket ahır; biz yaşamıyoruz. Ağaç gibi tenbit (bitkileşme) ediyoruz. İsmim keşke Ali, Veli olacağına

Pol, Jan olsaydı, hiç olmasa adam içinde yaşadım...” (s. 119) sözleriyle dile getirerek, öz değerlerinden utandığını ve yabancılara hayranlık duyduğunu tasdik eder.

Ömer Seyfettin *Efruz Bey*'de alafrangalığı bir adab-ı muaşeret hâline getirmeye çalışan zihniyeti eleştirir. Hürriyet kahramanlığından sıkılan Efruz Bey'in artık ne Meşrutiyet ne de II. Abdülhamit yönetimi umurundadır. Beyoğlu'nu gezen, Tokatlıyan'da arkadaşlarıyla buluşan, şık ve mükemmel giyinen, metresleriyle aşk yaşayan kahramanın hobileri arasında zengin olmadığı hâlde zengin, asil olmadığı hâlde asil, bilgili olmadığı hâlde bilge... görünmek gelir.

Her perşembe öğleden sonra evine aldıkları insanlar, alafranga maskesini takmış, zengin ve züppe görünümlü kişilerdir. Kahramanın yalnızca bu tür insanlarla arkadaşlık kurmasındaki nedenler onların kibar, zengin, asil bir aile içinde alafranga terbiye alarak büyümüş olmaları, çizgili pantolonun altına sarı potin giymek nezaketsizliğini göstermemeleri, salona, sokağa çıkar gibi fesle girmemeleri, feslerini çıkarıp kapının yanındaki portmantoya bırakmaları, çayı tıpkı Şehzadebaşı'ndaki çayhanelerdeki Türklerin tavrıyla içmemeleri, likör kadehini tutmasını, bisküvi almasını, yemek yemesini, çay içmesini, reverans yapmasını bilmeleridir. Efruz Bey'in çocukluğundan, Galatasaray Sultanisinden tanıdığı ve hepsinin terzi Mir'den giyindiği bu arkadaşları söz konusu özelliklerden dolayı 'distingue' yani medeni görülürler.

Tıp eğitimi almadığı hâlde zengin bir dizanteri doktoru olan Salih Paşa'nın oğlu Nermin Bey, tüm varlığını İngilizlere borçlu olduğunu düşünen Müzekki Bey, kendini bir prens olarak takdim eden ve semavi bir aileye mensup olduğunu söyleyerek arkadaşları tarafından yeryüzünün Semavi Prensi ünvanını alan Kâmuran Bey birer züppe tiptir. Eserde ayrıca ev hizmetinde Rum hizmetçisinin görev alması, Efruz'un arkadaşlarına “monşer” sözcüğüyle hitap etmesi, cüzdandan sözcüğü yerine “portmone”nin kullanılması diğer alafranga unsurlardır.

Yazar *Yalnız Efe*'de ise, bütün köylünün toprağını hissesine geçirmiş olan Eseoğlu'nun her hafta bir kızla evlenip, kısa sürede onu boşadığını anlatır. Eseoğlu, Yörük Hoca'yı öldürtmesine rağmen, hiç utanmadan güzelliğiyle bilinen Kezban'a talip olur. Kezban bu teklifi kabul etmediği gibi kötülüklerden mutluluk duyan ve bunun keyfini sürdürmeye çalışan Eseoğlu'nu öldürür. Eserde ayrıca, zengin toprak

sahiplerinin hizmetinde yerli insana yer vermediği ve adamlarını Arnavutluk ve Yanya'dan getirdiği belirtilir.

Aka Gündüz *Aysel*'de Anadolu köylüsünün yaşadığı hasat şenliklerine yer verir. Etlere hazırlandığı, zeybeklerin oynandığı böylesi günler; bir bayram havasında geçmekte, zengin toprak ağalarının güç ve gövde gösterilerine aracılık etmektedir.

Gençlerini savaşa gönderen yoksul Anadolu köylüsünün yaşadığı en büyük eğlence, döğenin kaldırılmasıyla birlikte verilen harman ziyafetleridir. Bu şenliklerde pilavlar kaynatılır, etler haşlanılır, ikizli dördüzlü zeybekler oynanır, türküler söylenir, ihtiyarlar gençlik hatıralarını anlatmaya başlar, gençler kendilerini karşı cinse göstermek için allanıp pullanır.

Küçük Paşa'da Frenk usullü pantolonlardan, halıdan ve yabancı uyruklu mürebbiyeden bahsedilir. Batının şeklen örnek alınmasının, tepeden (Paşalık kurumundan) başladığı görülür.

Naime Hanım, Fransız bir mürebbiye olan Aleksandrin'i giyim kuşam konusunda özel danışmanı yapar. Süse, moda düşkün olan kahramanın girdiği çevrede dikkatleri üzerinde toplamak onu mutlu eder. Suat Paşa, Salih'e okuma-yazma ve Fransızca öğretmesi için yabancı bir mürebbiye tutar. Salih'in eşyaları Frenk bir halıya sarılıdır. Pantolonları hep Frenk tarzındadır. Kısa pantolonları küçük bulan Haçça, Küçük Paşa'nın hepsinin çok yeni ve ancak birer ikişer kullanılmışlığı olduğunu söylemesine rağmen, böyle bir tasarımın olacağına inanamayarak hepsini oğlu Mevlüt'e giydirir.

Eserde daha çok farklı ve yeni olan pantolon modasını algılamakta ve kabul etmekte zorlanan gelenekçi zihniyetin tutumu yer almaktadır. Frenk usullü pantolonları, "İstanbul'da olsa bile köyde olamaz, burada baldırı çılbak Paşa'yı kimse dinlemez, açık baldın köpek ısırır, köylüler güler." (s. 111) düşüncesiyle Salih yerine kendi oğluna giydiren Haçça, üvey oğlunun tüm direnmelerine rağmen kirli basmadan bir don giydirerek onun toplum içinde küçük düşmesinden ve utanmasından hiçbir endişe duymaz.

3.1.2.4. Hayat ve Kutsal Öğretiler Bağlamında İnsan

3.1.2.4.1. İnsanın Dinî Tutumu

İncelenen romanlarda genel olarak yazarların İslamiyetin doğru anlaşılması ve özüne uygun olarak yaşanması konusunda gayret ettikleri ve din istismarına dikkat çektikleri görülür. Halide Edib, eserlerinde dindar ve samimi Müslümanları öne çıkarmakla birlikte Hristiyanlığı benimsemiş kişilere de yer verir. Bu tür insanları, iyi bir dost ve sadık bir hizmetkâr olarak gösterse de bu tutum vatan savunmasının söz konusu olduğu durumlarda (Damyanos'un karakterinde; *Vurun Kahpeye*) değişim gösterir. Yakup Kadri ise, karakter ile dinsel bütünlük ilişkisine dikkat çeker. Olumlu yönleriyle boy gösteren kahramanlar, genellikle dindar bir kişilik sergilerler. Reşat Nuri, yer yer İslamiyete ve Hristiyanlığa ait temayülleri eserine taşır; fakat din kavramını, insanı belirlemede ve ona yaklaşımda bir kıstas olarak görmez. Yazar, kahramanlarını daha çok insanlıkları ve ahlaklarıyla ön planda tutar. Müfide Ferit, *Aydemir*'de tartışma götürecek bir konu olan değerler arasında üstünlük rekabetine yer verir. Yazar, eserde Buda'nın yaydığı öğretilerin Hristiyanlıktan üstün olduğunu dile getirirse de, ülküsünü on iki talebesine aşıl原因an, hastalara şifa dağıtan, düşmanına dahi iyilik yapan Demir karakteri ile Hz. İsa'nın telmih edildiği gözlerden kaçmaz. Anadolu kırsalının anlatıldığı eserlerde (*Küçük Paşa, Aysel, Yalnız Efe*) ise, insan ögesinin dindar kimliğinden ziyade inançlı duruşuyla öne çıkarıldığı görülür. Bu insanlar kimi zaman dinsel bilgi konusunda eksiklik ve yanlışlık içinde bulunsalar da, temiz yürekli oluşları ve iyi niyetleriyle olumlu vasıfların temsilcisi olurlar.

Seviye Talip'te dinsel anlayış ile geleneksel tutumun kimi zaman iç içe girdiği görülür. Macide, Numan'ın evine gitmek istememesini dinî gerekçelerle savunur:

“O isterse (Samime'yi kastediyor) çıksın. Kim bilir, nasıl şıllık şey! Yeni hürriyet kadınlarından olacak... Ben Türk kızıyım, Müslüman kızıyım? Öyle şeylere gelemem ...” (s. 21)

Fahir eşiyile yaptığı sohbetlerin birinde Macide'nin henüz vatan bilincini oluşturamadığını, bu değeri dinsel kimlikle bir tuttuğunu fark eder.

“Vatan fikri onda pek belirli değil, daha çok Müslümanlık, Hristiyanlık olarak dünyayı ikiye ayırıyor. Kendisine bunun üzerine çok şeyler söyledim. Vatan ile dinin birbiriyle ilgili olmadığını, bir Rum, bir Ermeni Osmanlı, bir Türk, bir Müslüman

Osmanlı kadar vatani sevebileceğini söyledim. Ve gelecekte çocuklarımıza bütün bu görüşü aşılamanız gerekeceğini anlattım. Dinledi, dinledi, başını inanmadan salladı.” (s. 19)

Genç kadının dinî duyguları sağlam temele oturmamış olacak ki inançlarının değişeceği konusunda kaygı duyar:

“– Peki, senin dediğini kabul edeyim, ama bu gidişle korkuyorum ki çocukluğumdan beri inandığım şeylere karşı olanlara da beni inandıracaksın...” (s. 19)

Yazar, tepkili oldukları konuları dinle ilişkilerin insanların aslında bu konuda hiçbir şey bilmediklerini anlatmak ister.

Halide Edib *Yeni Turan*'da yüzünü yeniliklere dönmüş dindar bir milliyetçi tutumu sergiler. Ademimerkeziyetçiler oldukça dindar, inançlı, ahlaklı, konserlerinde Mevlevilik²⁴³ kültürünün özelliklerinin yaşatan samimi insanlar olarak tanıtılırken, muhalifler din istismarcısı olarak gösterilirler. Yazarın kahramanlarını bu denli keskin hatlarla ayırmasında siyasal kaygılarının etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Yeni Turan Partisi'nin Türklüğü merkeze koyan yaklaşımdan sonra ikinci sırada Müslüman kimliği ön plana çıkar. Yazar, İslamiyeti uygarlıkla bağdaştırmayan anlayışı eleştirir. Yeni Turan'ın dinamik ve ateşli lideri Oğuz, konuşmasını tamamladıktan sonra “dindar bir içten ve kendinden geçişle” (s. 39) ellerini açarak kendisini dinleyenleri ülkelerinin gerçekleşmesi için dua etmeye davet eder.

Konserlerinde daha çok Mevleviliğin musiki tarzını yaşatan Yeni Turancıların kadın üyelerinin giydiği kıyafetler yine Müslüman kimliği ile ilişkilendirmeye çalışılır. Programını ademimerkeziyet düşüncesi üzerine kuran Yeni Turan partisinin din ile ilgili politikası, İslamiyetin uygarlıkla bağdaşamayacağı iddiasını çürütmektir. Komşularına tanınacak olan mezhep hürriyeti bunun ilk adımı olacaktır:

“Yeni Turan, bütün komşularına mutlak bir mezhep hürriyeti vermekle kendisi ilk defa olarak dünyaya İslâmiyetin uygarlığa engel olmadığını ispat edecek. Bugün, bizim yüzümüze uygar Avrupa'nın fırlattığı en büyük «manevî darbe» nedir? «İslâmiyet

²⁴³ Halide Edib'in eserlerinde Mevleviliğin ön plana çıkarıldığı, eserin dokusuna itinayla işlendiği görülür. Yazarın bu tutumunda Haminne dediği büyükannesinin bu tarikata ilgi duymasının; çocuk yüreğini sevgiyle harmanlamasının etkisi söz konusudur. Bkz. Halide Edib Adıvar (2011), *Mor Salkımlı Ev*, s.18-20

uygarlıkla bağdaşamaz iddiası» değil mi? Ve bunu bize birer birer çöküp giden öbür Müslüman ülkelerini ve bizim Avrupa'daki başarısızlığımızı göstererek, ispata çalışıyorlar. İşte maddî belgeler değil mi? Biz de ona hayır diyeceğiz...” (s. 39)

Yeni Turan'ın samimi duygularına karşın Yeni Osmanlılar inanç sömürüsü yapmayı partilerinin bekası için lüzumlu görür. Asım, Yeni Turan'ın halk üzerindeki etkisini kırıp, onların gözden düşmeleri için yaptığı din temelli provokasyonu: “Muhalefetin vasıtaları ne kadar şiddetlendi ise o kadar da küçüldü. Bundan tabîî vatani kurtarmak için, «İslam Birliği» politikasına döndük. Bu Türk ulusseverliği karşısında Müslümanlar dağılıyor diye tehlike bayrağını kaldırdık. Yeni Osmanlı Partisinin seçkin üyeleri kalemleri ile; Arabistan'a ve Kürdistan'a dağılarak Kürt, Arap üyeleri propagandaları ile bu fikri yaymaya başladı. Adeta bu akım biraz da Türk'e karşı oluyordu. Türkleri putatapıcılıkla ve Türklük akımına kapılarak Macar Türkler, Finler gibi Hıristiyanlığa eğilimli olmakla bile suçluyorduk... İşte bunun için ilk defa, bir kere daha, İslâmlığı öne sürerek taassup silahıyla, İslâmiyete, hatta uygarlığa bir engel çıkarmaktan bile çekinmeden, propaganda başladık.” (s. 87) sözleriyle anlatır.

Hamdi Bey, Yeni Turanı din ögesi ile gözden düşürmeye son derece karardır. Çünkü “Dini, komşusunun her hareketine karışma ve sırf her uygarca şeye karşı bir duvar bilen cahil takıma, bu yeni yetişen gençleri dinsiz göstermek kabildi.” (s. 19)

Yaşlı adam umduğu başarıyı yakalamak için aklına gelen her fikri, her haberi propaganda malzemesi olarak kullanır.

“Biz bu propaganda ile uğraşırken ekmeğimize yağ sürecektir bir haber ortada çalkalanmaya başladı: Yeni Turan kadınlarının bazıları eski Arap Müslüman kadınları gibi «icazet alıp» camide ders vermek istiyorlarmış, veriyorlarmış, mış mış! Bin sene önce Peygamber vaktine daha yakın bir zamanda kadınların yaptığı bir şeyi bin sene sonra dine aykırı diye gösterebilecek hal övülmeye değer olmamakla beraber, yine bundan da yararlanmaya kalkıştık.” (s. 19)

Yazar Yeni Osmanlılara karşı aldığı katı tavrı dinsel konularda da devam ettirmiştir. Çıkarları uğruna halkın dinsel duygularını istismar etmekten çekinmeyen bu insanlar aşağılık, bayağı, değerlerini yitirmiş... olarak tasavvur edilmişlerdir. Ayrıca

“Osmancılık” fikir hareketinin yanı sıra “İslamcılık”²⁴⁴ düşüncesinin de yazarın hedef oklarına maruz kaldığını söylemek mümkündür.

Halide Edib *Handan*'da dini, günah-sevap temeline oturtup, insanların yüreklerine kuşku, kaygı, korku düşüren insanların en çok bu kavrama zarar verdiklerini anlatır. Denilebilir ki, hiçbir edebiyatçı Halide Edib gibi İslamiyetin tam ve doğru anlaşılmasını bu denli kaygı etmemiş, onun özüne yakışır bir biçimde tanıtılmasına gayret etmemiştir.

Handan dindar bir insan olmamakla beraber inançlı bir kahramandır. Onun babasının ahabplarından Selim Bey’le tanışması İslami değerlere bakışını değiştirecektir. Handan’ın yaşlı dostunun inancını kendi inancıyla karşılaştırıp yeni bir dinsel algıya sahip olması şu tespitler ışığında gerçekleşir:

“Onun inandığı Allah hiç de benim çocukluğumda söyledikleri gibi bu kadar çok insana bu kadar çok ceza eden mabuda benzemez. Çocukluğumda tasavvur ettiğim Allah, kadir-i mutlak surette günahları, sevapları tartardı, müthiş olan adaletine hiç de merhamet karıştırmazdı. En küçük yaramazlıkları bile görünmez bir gözün gözetlediğini ve bellediğini hissederdim. Çocukluğumun bütün neşesini kaçıran bu kudrette korkunç ezeli bir güzellik vardı...”

İşte İslamiyet, Selim Bey’in İslamiyet’i: Kimseye cennetten kovmuyor. Kimseye, ama hiç kimseye işkence etmiyor. Aylarca gecelerim cehenneme gidecek milyonca insanların işkencesi hayaliyle nasıl karanlık bir sıra azap kâbusu olmuştu. Ne kadar yanmış, ağlamıştım. Hatta çok zaman namaz kılarken Allah’a, beni başkaları yerine ebediyen yaksın da onları kurtarsın diye yalvarmıştım.

Şimdi Selim Bey’i dinlerken bütün insaniyete kapısını açan bir dine mensubiyet hissi geliyor. Hepsi, günahkârlar ve sefiller, hepsi, hepsi yanmaktan kurtulacak ne güzel, ne samedani bir şükranla doluyum.” (s. 44-46)

²⁴⁴ İslamcılık, “İttihad-i İslâm” adı altında Sultan II. Abdülhamit döneminin hâkim siyasi düşüncesi olmakla beraber, bir fikir cereyanı olarak ortaya çıkışı II. Meşrutiyetle birlikte olmuştur. İslamcılar ahlak, meşrutiyet, ilerleme, adalet, kadın hakları, milliyet gibi meselelere dini yorumlar getirmişlerdir. Devletin gerilemesinin sebebini İslami esaslardan ayrılmasında bulan İslamcılara göre, İslâm dini gelişmeye engel değildir. Bu sebeple imparatorluğu kalkındırmanın tek yolunu, İslâmın esas akidesine dönmekte buluyorlardı. Batı’nın dini, ahlaki, kültürel, sosyal fikirlerine ve milli bir toplumu amaç edinen Türkçülüğe karşı çıkıyorlardı. Bkz. Yusuf Sarınoy (2008), *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008. s. 91-92

Handan'ın bakıcısı Sister Janette kiliseye gidip dua ettikten sonra mütebessüm olarak döner. Alafranga bir hayat sürmesinden dolayı "imansız" olarak gördüğü Handan'ın cenazesine komşusu Hacı Murat Efendi gitmez. Ayrıca, "Acımana şaşıyorum. Allah ona ahrette yatacak yer verecek mi sanıyorsun? Bütün ömrü gâvur memleketlerinde geçti." (s. 215) diyerek memleketinde yaşamış ve ölmüş olmayı dinsel bir öğreti olarak algılar.

İslamiyeti sevap-günah kavramlarından ibaret gören ve yurt dışında yaşayıp, ölmek gibi insani bir olayı dinsizlik olarak gören Hacı Murat Efendi'nin aksine, Harbiyeli oğlu Haşim; daha olgun ve hoşgörülü bir anlayışa sahiptir. Handan'ın cenaze merasimine katılan delikanlı, yaşanlar için de üzüntü duyar. Eserde dikkat çeken bir diğer nokta ise İmam Efendi'nin cenaze namazına katılan insanlara yönelttiği "iyi tanıklık" sorusunun eleştirilmesi konusudur. Yazar ahrete gitmek için insanların iyi tanıklığına ihtiyaç olmadığını belirterek, dinsel ritüeli sorgu çemberine alır. Sonuç olarak yazar, kaynağı "sevgi çemberi" olan İslamiyetin geleneksel kabullere ya da kişisel ön yargılara alet edilmemesi gerektiğini savunur.

Mev'ut Hüküm'de kahramanların dinsel yönüne neredeyse hiç yer verilmemiştir. Eserde yalnızca Ayşe Kadın'ın, Kasım'ın kendisine yaptığı iyilikler karşısında minnet dolu gözlerle ona bakıp, Allah'a dua ettiğinden bahsedilmektedir.

"O, Ayşe kadının hayatında, sessiz, gösterişsiz bir dayanak, âdeta bir Hızır olmuştu... Fakat Kasım'ın dut ağacından kestiği bir dalla Mehmed'in beğenen ve sevinçli gözleri önünde bir düdük yaptığını görünce, bütün dayanıklılığı çözüldü, oracığa çömelerek, başı ağaca dayalı, ta yüreğinden kopan hıçkırıklarla, Kasım'a derin derin duaya başladı. Elleri ve siyah gözleri en içten bir dua ile göğe kalkan kadın, şaşkın küçük çocuk, sakın ve iyi Kasım, bu üç kalp arasında anlayış ve minnet akımı dolaştı." (s. 77)

Bütün zorluklara rağmen çaresiz kadının umudunu yitirmediği ve yine eserdeki en huzurlu insanlardan biri olduğu görülmektedir.

Halide Edib *Ateşten Gömlek*'te, Türk askerinin asıl gücünü inançsal değerlerden aldığını belirtir. Bu manevi zenginlik yokluklar içindeki neferlerin topu, silahı olur.

Eserde güçlü bir inançsal kültür vardır. Düşman teçhizatının çok gerisinde kalan, derme çatma silahlarla savaşan askerinin temel dayanağı ağızından hiç eksik etmediği

“Allah” kavramıdır. “Allah, Allah!” (s.157) sözleri ile hücumu giden insanlar ölüm ve hayat arasındaki en ince çizgide inandıkları varlığı derinden hisseder, ona güvenir ve sığınır. Askerin arkasında dualarıyla onları yalnız bırakmayan insanlara da yer verilir. Ayşe, Teğmen Seyfi ile aynı odada kalan yaşlı kadının Müslüman inancına uygun ibadetlerde bulunduğunu gözlemleriyle paylaşır:

“Öyle, derin derin ağladı ki; karşıdaki evliyaların, ölümlerinin hepsinin kızgınlığını İngilizlerin üzerine çevirmek için sabaha kadar namaz kıldı.

Elinde tespih:

– Tanrım, sen kâfirleri yerle bir eyle, diye dua ediyordu.” (s. 55)

“*Vurun Kahpeye* romanında Halide Edib, çocukluğundan beri içinde yaşadığı İslâmiyeti farklı cepheleriyle ele alan iki tip çizer. Bunlarda dehşet verici olan, kötü kalbli, dinin gerçek mânâsını anlamamış, menfaatperest hattâ vatan haini, softa Fettah Efendi, diğeri de kasabadan geçmekte olan ve Çanakkale şehitlerinin ruhuna Mevlit okuyan Mevlevî dedesidir. Eserde Fettah Efendi’nin çok çarpıcı, yadırganan çehresi bir bakıma, munis mevlevî dedenin çehresini karanlıkta bırakmıştır denebilir.”²⁴⁵ Din istismarcıları ile Mevlevî dedesini karşılaştırılarak İslamiyet’in özüne ulaşmaya çalışan yazar yaptığı din tanımlamasıyla, bu özün derinliklerinde merhamet duygusunun yer aldığına dikkat çeker.

Aliye güçlü dinsel inanişe sahip bir insan olarak eserde yer alır. İlk sayfadan itibaren başlayan “Toprağınız toprağım, eviniz evim, burası için, bu diyarın çocukları için bir ana, bir ışık olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım, vallahi ve billâhi!” (s. 19) yemini eser boyunca tekrarlanır. Kasabanın eşraflarından Latif Ağa’nın Çanakkale’de şehit olan oğlu için okunan mevlit için camiye gider. Namazını kıldıktan sonra kasabadan tesadüfen geçen bir İstanbullu Dede tarafından okunan mevlidi adeta kendinden geçercesine dinler. Dede’nin ruhani yüzü, güzel sesi onda mistik duygular uyandırır. Aliye’yi saran bu büyülü atmosfer hayatının sayılı mutlu dakikalarına bir pencerede açar. Önce kendini çocukluk günlerinde -Süleymaniye’de Beyazıt Kubbesi altında geçirdiği Ramazan gecelerinde- hayal eder, cami avlularında mahalle arkadaşlarıyla oynadığı dakikalar, ona mutluluk verir. Sonrasında verimli annesinin ızdırapları, izi kaybolan babasının çocuk yüreğinde yarattığı hasret yüreğinden taşarak

²⁴⁵ İnci Enginün (2004), *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 571

gözyaşlarıyla şekil bulur. Bu buruk geçmiş Hz. Amine'nin doğum ve loğusa sancılılarıyla kaynaşır. Beşeri açılardan kanayan yüreği Hz. Muhammed'in (s.a.v.) dünyaya gelişinin sevinciyle yeni bir ruhani uzama yol alır.

Beşeri ile ilahi olanın, sevinç ile hüznün, gerçek ile metafizik dünyanın bu denli iç içe geçmesi kahramanın derin ve zengin bir manevi yapıya sahip olduğunu gösterir.

Oğlu için mevlit okutan ve bütün insanlar için:

“– Rabbim, sen, nefes almamızı bile bize kendi lûtufları diye gösteren zalimlerden bizi bir an için tahlîs et.” (s. 81) sözleriyle dua eden Latif Ağa, Aliye'yi öz evlatları gibi koruyup gözeten Ömer Efendi ile eşinin selameti için her akşam beş bin besmele ve beş bin kez “Ya Vedüd” ismini zikreden Gülsüm Bacı, Aliye'nin sözleriyle Allah'a yemin eden Tosun Bey, Müslüman kimliğine sahip diğer insanlardır.

Çocukluğunu karanlık ve kuytu bir kilisede dua ederek geçirmiş olan Yunan Komutanı Damyanos, Hristiyanlığın öğretilerini benimsemiş bir kişidir. Odasında Meryem Ana'nın resmini bulunduran komutan, Müslüman olan Aliye'ye âşık olduğu için vicdan azabı duymaya başlar. Rüyalarında Hz. İsa'ya Aliye'nin bütün Hristiyan evliyasının gazabına uğraması için dua eden komutan uyandığında, genç kıza olan özel hislerinin değişmediğini görünce inaçları ve duyguları arasında çatışmalar yaşar. Ruh bunalımları sayıklama nöbetlerine dönüşünce hastalanır ve perhizlerle sağlığına kavuşturulmaya çalışılır. Kendini teskin edecek şifanın Aliye'nin varlığında olduğunu düşünerek kasabaya geri döner.

Kantarcıların Hüseyin Efendi'nin oğlu Uzun Hüseyin ile Hacı Fettah Efendi ise din istismarcılığının birer sembolü olarak gösterirler. Kuvayımillie birliklerinin ve Aliye'nin aleyhine söylediği sözlerle fitne ve fesatlığın tohumlarını saçarlar. Kantarcıların Uzun Hüseyin'in maksadı güzelliğiyle göz kamaştıran Aliye'yi ikinci eş olarak almak ve Ömer Efendi'nin topraklarına sahip olmaktır. Hacı Fettah Efendi ise Kuvayımillie ruhunu yok etmek, askerlerin bakımı için kendinden para isteyen Tosun Bey'in ortadan kaldırılmasını istemektedir. Ülkenin kurtuluşu için para vermeyi neredeyse halk ayaklanmasına dönüştüren insanlar Damyanos'la kirli bir pazarlık sonucu yaptıkları anlaşmaya uygun olarak kesenin ağzını cömertçe açarlar. Üstelik bu paralar ziyafet masalarına, içki ve kadın masraflarına gitmekte; Damyanos'un çalıp çırptığı servetine de zenginlik katmaktadır.

Ömer Efendi'nin tutuklanması, aslında Aliye'nin karargâha gelmesi ve ona "kahpe" damgasının vurulması için hazırlanan bir komplodur. Oysa hiçbir şeyden haberi olmayan genç kız manevi babası Ömer Efendi'yi kurtarmak için planladıkları gibi Damyanos'u ziyaret eder.

Aliye, Tosun Bey'in evden kaçıp köprüyü uçurabilmesi için de karargâha son kez gider ve kendine dokunmaması karşılığında Damyanos'un ayırdığı odada yalnız kalır. Köprü uçurulmuş, Türk ordusu kasabaya gelmiş ve düşman ordusu bozguna uğratılmıştır. Ne var ki Aliye'nin yaptığı fedakârlık ölümüne mal olmuştur.

Yunan ordusunun peşinden giden Türk birliklerinin yokluğundan yararlanmak isteyen insanlar –Kantarcıların oğlu Uzun Hüseyin ile Hacı Fettah Efendi- halkı galeyana getirerek Kurban Bayramı günlerinde Aliye'yi taş ve sopalarla linç etmişlerdir. Aynı zaman da içki masalarına sundukları biçare ve kimsesiz kadınları da aynı şekilde kurban etmekte tereddüt etmemişlerdir.

Eserde din olgusunun benliklerdeki tezahürleri yer almaktadır. Yazar, İslamiyet'in gönüle ve imana dayalı yorumlanışlarından olan Mevlevilikteki mutluluk ve huzuru, kalplerini dünyevi hesaplara bağlayıp, dinin kural ve kaidelerini tam ve doğru olarak algılayamamış anlayış ile aynı platformda karşılaştırmaya çalışmıştır. Samimi Müslümanlar ile Müslüman geçinenler arasındaki uçurum ve çatışmaları konunun ana eksenine taşımıştır. Halide Edib bu endişeden hareketle bir din tanımlaması yapmayı gerekli görür:

"Hayır, din bu değildi, bu çirkin ve galiz Hacı Fettah Efendi'nin temsil ettiği şey değildi. Din, nurlar içinde nihayetsiz bir rahmetin, şefaatin tecellisiydi, Kundakta ümmeti için şefaah taleb eden Peygamber'in, asi ümmetine melce olan büyük Muhammed'in dini idi." (s. 126)

Çalikuşu'nda ise, İslam ve Hristiyan inancına uygun temayülleri görmek mümkündür. Hacı Kalfa'nın: " 'İslam muhadderatları'nın yanına öyle sallapatı girilmez...' (s. 118) şeklindeki söylemi Feride'ye öncelikle şaşırtıcı ve ilginç gelse de yalnızlığından bunalan genç kızın dört gözle kapısını çalacak birilerini beklemesinden dolayı anlamsız gelir.

Zeyniler Köyü'nde okulun hem temizlik işleriyle ilgilenen hem de çocuklara din eğitimi veren Hatice Hanım "... pek Müslüman bir kadınımış. Tarikata da mensupmuş.

Köyün ölüsüne, dirisine o yetiştirmiş. Mevlitleri o okur, gelinlerin yüzüne o yazar, sekeratta bulunan hastaların ağzına son zezem damlasını o akıtır, kadın cenazelerini o yıkayıp yaşmaklarmış.” (s. 172-173) sözleriyle anlatılır.

Sör Mektebini bitiren Feride'nin Hristiyanlık konusunda sahip olduğu bilgiler kaldığı otelin görevlisi Hacı Kalfa'yı çok şaşırtır:

“Bu ne iştir ki! Bir Müslüman muhadderat benim dinimi papazlardan iyi biliyor. Ben, seni şöyle böyle bir hanım sandımdı, anladın mı? Meğerki, sen hakikat eli öpülecek bir ulema imişsin...” (s. 157)

Hacı Kalfa, Feride'den kızı Hayganuş'a öğretmenlik yapmasını rica eder. Katolik mektebine gitmesine rağmen Hristiyanlık öğretileri hakkında temelsiz ve asılsız bilgilere sahip olan küçük kızın bilgisizliği Feride'yi hayretler içinde bıraksa da, genç kız ona peygamberler tarihini, Hz. İsa ve vaftiz olayını dinsel kabullere uygun olarak vermeye çalışır. Feride'nin bu konuda bilgi sahibi olmasında Dam dö Siyon mektebinin yeri büyüktür.

Feride ile Kâmran'ın birlikte yürüdükleri bir sırada yol üzerinde çocuklu bir dilenciye rast gelirler. Kâmran'ın para uzatmasıyla dilenci kadın: “Allah birbirinizden ayırmasın, Allah güzel hanımcığımı sana bağışlasın” (s. 409) şeklinde duada bulunur. Bu temenni, yıllar sonra ilk kez bir araya gelmiş olan kahramanları çok mutlu eder.

Yakup Kadri'nin, **Kiralık Konak** romanında, inançsal yönü zayıf insanları (Seniha, Servet Bey, Faik Bey) hoppa, çıkarıcı, ahlaksız, maddi hazlara düşkün kişiler olarak gösterdiği, buna karşın namuslu, dürüst, cömert, iyi niyetli bir insan olarak gösterdiği Naim Efendi'yi ise, güçlü bir dinsel kültürle bezediği görülür.

Yazar, bu tutumuyla dini bilgiye sahip olma ile karakter arasında bir ilişki kurmaya çalışır. Eserde inanan bir insan olarak yer alan Naim Efendi'nin bu özelliğini: “Naim Efendi o terbiyeli kimselerdendir ki evliya, enbiya isimlerinin sonunda ‘Radiyallahû anh’ demeyi, hiç unutmazlar ve ‘Paşa’ kelimesini med ile telafuz edip mutlaka ‘hazretleri’ ile nihayetlendirirler. Bu gibi kimselerin başlıca fazileti, itaat ve hürmettir.” (s. 22) cümlelerinden; yağmurlu bir kış günü Seniha'nın elinde tuttuğu kamçıyla duvarlara, kapılara ve eşyalara vurması karşısında yaşlı adamın “Lâhavle, Lâhavle.” (s.30) çekmesinden ve yine Seniha'nın kaçtığı günün sonrasında başlayan

şiddetli fırtınadan dolayı yaşlı kahramanın, sevgisine yenik düşüp torunu için: “Allahım, Seniha kulunu sen koru!” (s.149) şeklinde dua etmesinden anlamak mümkündür.

Nur Baba'da adı geçen dergâhın her yönüyle (mürşitleri, ritüelleri, felsefesi, hizmetkârı...) eleştiri oklarına hedef olduğu görülür. Yakup Kadri, halkın inançlarını sömüren, yanlış din algılamalarına neden olan insanları Nur Baba şahsında eleştirmeye çalışırken, Osmanlı ordusuna yüzlerce yıl yön vermiş köklü bir kurumu ve inançsal bir dokuyu da yerden yere vurur. Bilindiği gibi inançlara ve kendinden farklı olanlara saygı duymak, onları aşağılamamak bugün birçok ülkenin eğitim sistemine girmiş kavramlardır. Dünyayı çepeçevre saran “Yaşayan Değerler Eğitimi” bağlamında düşünüldüğünde Nur Baba'nın kırıcı bir eser olduğunu söylemek yerinde olur. Söz konusu bu durum Türkçe öğretim Programında²⁴⁶ yer alan ilkelere de uygun düşmemektedir.

Eserde, Bektaşilik ve Bektaşiler ile ilgili kavramlar yer yer alaycı bir tavırla hakir görülmeye çalışılmıştır.

Dergâhların birer sevişme yeri olduğu belirtilir:

“– Şimdiki Hanımlar, dergâhları sadece birer muaşaka [sevişme] yeri zannediyorlar; muaşaka... Bari bunun ne demek olduğunu bilseler. Yalnız Rauf Bey'le Nasib Hanım'ı sevişirken görmek insana muhabbetten, aşktan tiksinti veriyor; Allah vermesin, tıpkı hayvanlar gibi... Gücenme amma bu nesil, sizin nesliniz doğrusu her şey gibi muhabbetten de bihaber... Onu da beceremiyor, ağzına yüzüne bulaştırıyor. (s.50)

Bektaşî abdestinin hükmünün sonsuza değin sürdüğü belirtilerek onunla dalga geçilir:

Bu Bektaşî abdesti büsbütün başka bir şey: Su, vücudun malûm olan kısmına beş vakit alınan abdestlerden daha az temas ettiği halde, yine hükmü hayatın sonuna kadar devam ediyormuş.” (s. 91)

Zenginlik ve bolluktan dolayı dergâh, Asyalı bir emirin kasrına benzetilir:

²⁴⁶ MEB (2006), *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*, s. 56, <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx> Erişim tarihi: 10 Temmuz 2013

“Hülâsa, bu öyle bir sofraya ki, insan onun başından ağız ağıza dolu ve taşkın kalkıyor; en tatlısından, en acısına kadar manevî gıdaların her türlüünü tadıyor.

Asyaî [Asyalı] bir emirin kasrında gibi...” (s.73)

Düldül ve Zülfikâr’ın resimlerinin kendi nazarında bir oyuncaktan ehemmiyetsiz olduğu anlatılır:

“Şeyh, bana ayrıca Hazreti Ali’nin ‘Düldül’ü ve ‘Zülfikâr’ının resimlerini de gösterdi; o bütün bu oyuncaklara az çok ehemmiyet verir gibi görünüyor ve zannedirim ki bu çizgiler ve renkler vasıtasıyla beni biraz sonra gireceğim tarikatın remizlerine [işaretlerine] ve sırlarına şimdiden irşada yelteniyordu.” (s. 87)

Ayrıca tekkeye asılmış olan resimlerin bir çocuk eliyle çizilmiş ve bir eliyle boyanmış kadar basit ve çirkin olduğu anlatılır.

“... fakat odanın içinde asıl tuhafıma giden şeyler, duvardaki levhalar ve resimlerdi. Bu resimleri muhakkak bir küçük çocuk çizmiş ve bir deli boyamış olacak; bazıları bir küre üzerinde bağdaş kurmuş çubuk içen bir dervişi; kimi dört başlı ejderler, sekiz ayaklı kaplanlar ve birtakım insan gözlü yırtıcı kuşlar ortasında düşünceye dalmış bir mutekifî, diğer bir kısmı da muhakkak Hazreti Ali’nin muharebelerini gösteren bu resimler o kadar iptidaî ve acemi bir elden çıkmışa benziyorlar...” (s. 86)

Bektaşilerin dinsel ritüellerinden sayılan deyişlere mani denilir:

“Gece yarısına doğru meydanı şeyda bir coşkunluk istilâ etti. Mürşid semaa, kadınlardan birkaçı raksa kalktı. Alhotoz Afife Hanım başta olmak üzere, ona benzer bazı geçkin kadınlar ötekinin berikinin önüne diz çöküp âşıkâne mâniler söylemeğe başladı.” (s.102)

Bektaşilerin kutsal saydıkları postun çok pis koktuğu anlatılır:

“Evvelâ o beyaz taş, Balım Sultan taşı öpülüyor, sonra Hacı Bektaş Veli postu, daha sonra Ahçı Baba postu ve nihayet... Ve nihayet zannedirim, artık, yeni Bektaşî yorgun, sersem bir halde kendine tahsis edilen postu üzerine yığılıyor.

Bütün postlar, bu üzerine kapanılan, bu öpülen, mukaddes postlar ne kadar fena kokuyor! Âdeta hepsi de bir tekenin sırtından yeni sıyrılmış gibi...” (s.95)

Tarikatta cinsiyet ve sınıf ayrımcılığının yapıldığından bahsedilir:

“Mürşid, başında siyah sarık, dilim dilim bir külâh, sırtında geniş ve beyaz bir aba ile bu taşın yanında kendi postunun üstüne diz çökmüş, ellerini abasının yenlerine sokmuş, gözleri kapalı bir ölü gibi hareketsiz oturuyor, bu dinî dekor içinde Asyalı bir ilâh tasvirini andırıyordu. İçeriye evvelâ zevcesi girdi. Elleri çaprazvari, göğsü üzerinde, her üç adımda bir anî bir duruşla serî birer rükû [öne doğru eğilme] hareketi yaparak meydan boyunca o beyaz taşla doğru yürüdü, eğilip taşı öptükten sonra ayağa kalktı ve hep o yürüyüş ile sağdan sola bir yarım daire çizip mürşidin dizlerine kapandı ve nihayet kendi postuna da aynı hürmeti göstererek yerine oturdu.

Onun arkasından sıra sıra erkekler girdiler, ilk nazarda, kadınlara hiç olmazsa zahirî bir müsavat hakkı verdiği zahip olduğum [düşüncesine kapıldığım] bu tarikatın erkânında da arka sırayı yine kadınlar teşkil ediyor ve yaş, kıdem gibi takaddüm [öncelik] verdiği üstünlük hakkı önünde ancak ikinci derecede kalıyor.” (s.92)

Tarikattaki bütün muhib ve muhibbelerin sabaha dek içtikleri, pervasızca seviştikleri ve muhabbetlerini ancak kendinden geçtikten sonra sona erdirdikleri anlatılır:

“– Çocuklar, dedi, vallahi ne dediğinizi, ne yaptığınızı, bilmiyorsunuz. Bu kadar demlilik [içkili oluş] elverir; sekiz saattir mütemadiyen içtik. Nerede ise şafak sökecek...” (s.22)

Tarikat lideri ve mürşitlerinin ahlaksız, düşkün birer insan olduğu anlatılır:

“Nur Baba, çehresinin bütün mânasıyla huzuzi [zevkine düşkün] Türk’ü ifade ediyor... Nigâr da bilmem neden âdetâ bir Şehzadenin gözdesine benziyordu. Ziba Hala’nın ise, kuytu divanhanelerde üç etekli bir entariyle dolaşan veya geniş sedirlerle uzun saçlı cariyelere dizlerini uğuşturur o mutantan [gösterişli] eski hanımefendilerden hiç farkı yoktu... Nasib Hanım ne kadar bir Şark aşiftesi nümunesi, Rauf Bey ne kadar hususî bir İstanbul zamparası idi! Bacı’nın hemşirezadeleri iki genç çengiyi ne kadar andırıyordu.” (s. 101-102)

Bektaşî fıkraları kullanılarak, bu dergâha girenlerin para düşkününü, Allah’ın kuvvet ve kudretinden habersiz, inançsız ve cahil insanlar olduğu anlatılır:

“... çünkü o [Çinarî] da meşhur bir Bektaşî fıkrasındaki derviş gibi altına ‘yuvarlak olmasaydı Allah!’ diyeceklerden biridir! Hem onun için altının Cenab-ı

Hakk'a iki cihetten benzerliği vardır. Biri elle tutulmaz, gözle görülmez oluşu, ikincisi de füsün [büyü] ve kudretini her şeyde belli edişii..." (s.78)

Refik Halit Karay *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde, Bektaşiliği bir kusur olarak görse de (s.47) bu tarikata yakınlığı ile bilinen Dilara Hanım'ı şanlı, şöhretli bir kadın olarak gösterir. Onun, Bektaşı tekkesini onarıp, kullanıma açık duruma getirdiğinden bahseder.

Tekkenin enkaza dönüşmüş hâlini görüp çaresizce üzülen Baba Efendi, Hanımefendi'nin yardımlarına çok sevinir. Yardımlaşma kaynaşmayı da beraberinde getirir. Dilara Hanım bütün sorunlarını, şikâyetlerini yalnızca Baba Efendi'yle paylaşır. İbadet yerinin tekrardan kullanıma hazır duruma getirmesi Bektaşı ailesiyle olan ilişkilerinin de güçlenmesine vesile olur. Herkese karşı kibar, alçakgönüllü olan Dilara Hanım her yerde adı hürmetle, muhabbetle anılan bir insandır.

Rum hizmetçilerini din değiştirmeğe teşvik eden, başlarına birer yeşil yemeni bağlayarak namaz sûrelerini öğretmeye kalkan, dini sohbetlerinde cehennemden bahsediişiiyle yüreklere korku, cenneti anlatışiişiiyla da mutluluk veren, Arapça kasideler, Acemce gazeller okuyan Damat İshak Bey'in temel amacı, kadınların ilgisini çekerek, onlarla birlikte olmaktır. Zamparalığı ve çapkınlığıyla konaktaki kadın çalışanların korkulu rüyası olan düşkün adamın bir diğer tanımlayıcı niteliği de dedikoducu ve yalancı oluşudur.

Düğününden altı ay sonra İshak Bey kimseye haber vermeden ortadan kaybolur. Kırk gün sonra hiç bir şey olmamış gibi evine döner ve kendini ibadete verir. Elinde tespih, cebinde Kur'an ile oruçlu gezinen kahraman karısını da ibadete teşvik eder. Çift, türbe türbe İstanbul'u dolaşır, yoksullara para dağıtır, çocukların eğitim masraflarını karşılar. Günlerini hayır işleriyle geçiren İshak Bey'in evden kaçışları karısını ve konaktakileri kuşkuya düşürür. Nihayet Damat Bey'in sütüne ile birlikte yaşadığı ve herkesi aldattığı gün ışığını çıkar. Ayrıca bir imam olmasına rağmen halkın arasına nifak sokan, onların birbirleriyle didişmesinden mutluluk duyan kahramanın yaptıklarından bahsedilir. Eserde genel olarak olumsuzluk kişilik özelliklerini dinsel maskeyle gizlemeye çalışan istismarcı insanlara yer verilmiştir.

Ömer Seyfettin *Efruz Bey*'de din olgusunun kişisel amaçlar uğruna istismar edildiğini anlatır. Eserde İslami temayülere uygun söz kalıplarını görmek mümkündür. Efruz Bey'in Müfat Bey'le karşılaşması:

- “– Evvelden teşerrüf ettik galiba?
– Esteğfurullah, evet efendim.
– Nasılsınız?
– Çok şükür, iyi. Siz?
– Biz de elhamdülillah...” (s. 175) şeklinde gerçekleşir.

Efruz Bey, Bucak reisini yerinden etmek ve başkanlığı oturmak için bir muhalefet yarışına başlar. Dinin unsurları kullanarak, Reis'in kabul ettirmeye çalıştığı yaz tatili projesinini değersizleştirmeye çalışır,

“Yaz tatili ne demek? diye Efruz Bey hemen itiraz etmiş; dört gece sıra ile yaz tatilini fenalığına, lüzumsuzluğuna, dine mugayir olduğuna dair serbest dersler vermişti, beşinci gece birkaç âyet, hadis Arapça cümleler okuyor, derin derin tefsirler yapıyordu. Meselâ, “Utlubu'l-ilme velev bis-sîn' diyordu.” (s. 129-130)

Ayrıca ilim öğrenmenin İslamiyet için önemli olduğuna, yaz tatilin de bu kutsal öğretiye engel olacağını ileri sürerek, ocaktakileri etkilemeye çalışır:

“– Evet bu ne demektir? İlim, Çin'de bile olsa gidip bulunuz, isteyiniz, öğreniniz değil mi? Pekâlâ Çin'e gitmek için iki yol vardır. On sene evvel okuduğum otuz bin sayfalık kocaman ve siyah kaplı bir coğrafya kitabında bu yollara ait pek mühim malumat edindim.

Biri İstanbul, Erzurum, Tahran, Kaşgar, Tibet, Mançuri yolu! Diğeri İstanbul, Marsilya, Cebelüttarık, Liberya, Ümitburnu, Madagaskar, Zengibar, Avusturalya, Filipin, Formoza, Şanghai yolu... Lâf arasında unutmayayım, size fazla malumat olmak üzere söyleyeyim: Filipin'de pek derin fıkıh, ilâhiyat âlimleri bulunduğunu müsteşrikler müttefikan beyan ederler. Bahsimize gelelim: Bu yollar ancak yazın işler. Kışın fırtınalar, tayfunlar münasebetiyle seyahat mümkün değildir. Hâlbuki biz yaz tatilini kabul edersek, zımnen Çin'e gitmek imkânını da kaldıracğız. O halde ne olacak? «İlim Çin'de olursa, yaz tatili münasebetiyle gidip onu aramayınız. Bulmayınız. Cahil

kalınız!» değil mi? Düşününüz efendiler, bu ne müthiş bir küfürdür. Bundan maada...” (s.130)

İlgi ve itibar görmek; gözüne kestirdiği makamı elde etmek için dinî temayülleri basamak yapan kahraman, sonunda düşüncesini benimseterek insanları etkilemeyi başarır:

“Bucaklıların alkış tufanından salonun havası sarsılıyor, elektrik lambaları titriyor, duvarda meşhur dâhilerin resimleri sallanıyordu:

– Lânet olsun yaz tatiline! Lânet ...” (s.130)

Zor zamanlarından dinsel alana sığınarak işin içinden kolaylıkla sıyrılan Efruz, aslında inançla, imanla ilgisi olmayan biridir. Kimi zaman kendini önemli şahsiyetlerden üstün görecektense kadar ukala ve küstah: “Allah’la Tûri Sinâ’da görüşen Musa’nın müminleri kaç kişi idi? Kızıoğlan kız anasından babasız doğan, doğuşuyla mucizelerin en büyüğünü gösteren İsa aleyhisselâmın kaç mümini vardı? Topu topu on iki kişi değil mi? Bu on iki kişinin içinde de bir hain çıktı. Zavallı peygamberin çarpmıha gerilmemek için şeklini değiştirerek genç yaşında göğe kaçmasına sebep oldu. Hâlbuki şimdi bütün İstanbul, yani bir milyon kişi ona tabiydi, ondan doğan güneşe tapıyorlardı.” (s. 40) kimi zaman da her söyleneni ciddiye alacak kadar da cahil ve boşboğazdır.

“Evet, hilkatten on bin sene evvel ilk ceddin nurdan bir sütun içinde «Kutlu Yeşim Dağı» üzerine inmişti. Yeşil, alacalı bir geyik oralarda geziniyor, arkasına düşen çapkın bir bozkurt onu kovalıyordu.” (s. 85)

Ömer Seyfettin *Yalnız Efe*’de ise, halkın güçlü inançsal temayüllere sahip olduğunu belirtir. Eserde ermişlik vasfınının yüklenildiği Kezban akıbeti konusunda bir metafizik bilmece olarak beyinlere işlenir.

Yörük Hoca ölmüş insanlar için karşılıksız mevlit okuyan, fakir ve zavallı insanlara yardım elini uzatan hayırsever bir insandır. Müslüman olan kahramanın haklı davası uğruna öldürülmesi, köy imamının onu şehit olarak görmesine, cesedinin bu mertebenin gerektirdiği şekilde gömülmesine yol açar:

“Yörük Hoca şehittir! diye haykırdı. Şehit yıkanmaz, şehidin esvabı üzerinden soyulmaz.” (s. 39)

Kezban, -babasının ve içinde bulunduğu toplumun sahip olduğu- İslami inanç sistemin öğretileri çerçevesinde şekillenen bir dinsel kültüre sahiptir. Başında yeşil bir namaz bezinde ve geyik postundan yapılmış seccadeye sahip olan kahramanın caminin bakımını gerçekleştirmeyen insanları sert bir dille uyardığı belirtilir. Ölümü ile ilgili olarak uçurumdan atlayabileceğini düşünen yazara, kılavuzun, “Hâşâ! Tövbe!.. O Allah’tan korkardı. Dini bütündü.” (s. 53) şeklinde verdiği yanıt genç kızın inançsal yönü hakkında okuyucuya bilgi vermektedir.

Aysel’de genel olarak Anadolu köylüsünün inançlı bir yapıya sahip olduğu, dinsel kimliğiyle ön plana çıkan şahsiyetlere büyük hürmet gösterdiği, onların zaruri ihtiyaçlarını karşılama konusunda seferber olduğu anlatılır.

Annesi, oğlu Ali için dua eder, babası abdest almaya özen gösterir. Oğlunun dokuz köyün salgın kâtipliğine terfi ettiğini öğrenen yaşlı adam bu lütfun Allah’tan geldiğini ifade eder. “Allah yaptı, Gariplerin yuvasını yapan Allah yaptı.” (s. 88) diyerek şükran duyguların dile getirir.

Hacı Nazif’in karısını döverek çocuğunu düşürmesiyle suçladığı Günahsızın Veli: “Aman beyim ben müslümanım.” (s. 102) şeklinde masumiyetini inançsal değerlere dayandırır. Hasat zamanı köylüyü ziyaret ederek okuduğu dualarla uğur ve bereket getirdiklerine inanılan Hintli Derviş ile Arap Hacı, köylülerin değer verdiği şahsiyetlerdir.

Ebubekir Hazım *Küçük Paşa*’da, eğitimin ulaşmadığı, halkın cehaletiyle baş başa bırakıldığı köşelerde halkın güçlü bir inançsal kültüre, fakat oldukça yanlış bir dinsel bilgiye sahip olduğunu belirtir.

Bir köylü kadın olan Selime’nin Küçük Hanımefendi’nin (Nüzhet Hanım’ın) iki gündün beri süren sancıları karşısında “Allaan izniile” (s.27) söylemi ve her gece yatağa girince “Yattım sağıma, döndüm soluma, melekler gelsin yanıma şahat olsun dinime, imanıma” (s. 33) duası inanç kültürünün kuvveti hakkında bilgi vermektedir. Selime’nin duaları kısa bir süre içinde konak görevlileri tarafından ezberlenilir. Bu durum, Paşa’nın kulağına kadar gider. Suat Paşa, bu konuda bilgi edinmek için Nazikter Kalfa’yı görevlendirir. Selime ile Nazikter arasındaki sohbet, sütanne Selime’nin ne denli İslami kural ve kaidelerin gerçeklerinden uzak farklı ve bir o kadar da yanlış bilgiler içinde olduğunu gösterir.

“–Allah’ı nasıl bilirsin?

– İyi bilirim, lâkin görmedim.

Nazikter, Selime’nin yüzüne bakıp lâtifeyi benzer bir eser göremeyince, kuşkulandırmayarak bütün malumatını anlamak için sözlerine devam etti:

– Pekâlâ, Peygamber kimdir?

– Allahın torunu.

– Babası kimdir?

– Adem babamız.

– Anası da Havva anamız olduğunu tabi bilirsin. Sormaya hacet yok; namaz nedir?

– Köyde erkeklerden bazıları boş kaldıkça kılar; dişi ehliler kılmaz sevaplı bir iştir.” (s. 34)

Yazar, inançsal kültürü yanlış ve eksik bilgiler üzerine kurulmuş olan halkın bir an önce eğitilmesi gerektiğini anlatmaya çalışır.

Aydemir’de ise, dini istismar eden Ahunt Ömer’e karşı Demir, dinsel ve inançsal kültürü zengin bir insan olarak görülür. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlıya karşı savaşan Rusya, hâkimiyeti, altındaki Türkleri cepheye göndermek ister. Demir’in yetiştirdiği öğrenciler başlarında Osman Baba olmak üzere hasta yatağında olan Demir’i ziyarete gelirler. Almanlara ve Osmanlılarla savaşmanın mümkün olmadığını ve bu yüzden de savaşa gönderilmemek için isyan çıkarmanın vakti geldiğini savunurlar. Demir Han ise, bunun doğru bir karar olmadığını, savaşmak zorunda kalsanız bile Allah’ın kullarını affedeceğini, isyan için de doğru zamanın gelmesini beklemenin yerinde olacağını anlatır:

“Muharebeye girmek iyi, Almanlara ateş etmemek iyi, fakat Türk milletini ezdirmemek, daha iyi; şimdi isyan zamanı değil. Henüz Rusya kuvvetli. Şimdiden biz kuvvetimizi göstermemeliyiz. Sonra o kuvveti ezmek için senelerle sürecek bir zulüm devri başlar. Hükümet acele takviye alır ve hepinizi idam eder. Kurtuluş, zannettiğinizden daha çok yakındır.

Beni dinleyiniz, biraz bekleyiniz... Zannediyor musunuz ki Allah sizin mazeretinizi anlamaz ve sizi affetmez? Allah büyüktür ve farz ettiğinizden pek çok akıllı ve rahimdir; hele sizin gibi esir kullarını pek sever. Cebren yapmaya mecbur eyledikleri hataları affeder. Haydi, hepiniz işinize dönünüz. Muharebede ateş etmemenin imkânı vardır. Sakın milleti ezdirmeye, esareti azdırmaya vesile çıkarmayınız. Biraz sabrediniz, yakın zamanda kurtulacağız.” (s.109-110) diyerek ziyaretçilerini sakinleştirmeye çalışır.

Demir ve arkadaşları Ahunt Ömer’in medresesini onararak burayı Avrupa’nın en mükemmel okulu durumuna getirirler. Mektebin yenilenmesi bütün Türk çocuklarının oraya gitmesine neden olur. Bu durumdan oldukça memnun olan Ahunt Ömer, Mirza Uluğ’un medresesinin de onarıldığını görünce Demir ve talebeleri aleyhine vaazlar vermeye başlar. Onları itibarsızlatırmak için icraatlarını kötülemeye çalışır. Bunu yaparken de inançsal öğeleri kullanmaktan geri kalmaz.

“Bazı müfsitlerin ahaliyi lüzumsuz düşünceler ve muzır teşebbüslerle doğru yoldan çıkardıklarını duydum. «Amele Şirketi» diye bir cemiyet teşkil edecekmişiz, dedi. Ve bu cemiyetin ne kadar günah olduğunu kendi delilleriyle anlatmaya girişti. Evvela ihtiyarlık zamanını ve ölüm halini düşünmek ve onların vereceği sefaletlere çare aramak ve Allah’ın iyiliğine inanmamak, kadere boyun eğmemek, daha ziyade İslâm dininin esasını teşkil eden tevekküle isyan etmektir diyor. Allah hiçbir kulunu açlıktan öldürür mü? Herkesin rızkını verir... Eğer açlıktan ölse bile onun yazısı bu yolda olduğundan onu zahire ambarına da koysanız yine ölür!

Ahalinin esnemesi birden durmuş, gözleri büyük açılmış, semaverin sesini unutarak şimdi bütün dikkatleriyle vaazı dinlemeye başladılar: ‘Sonra bu para işletilecekmiş, demek faiz getirecek bu paranın zekâtı düşünüldü mü? Hayır değil mi?’ ” (s. 96)

Halkı arkadaşlarına karşı kışkırttığını gören Ziyet “Günah, Ahunt Ömer, günah, bu söylediklerinin hepsi günah. Birbirine yardım etmek isteyen şu amele değil, günahı sen işliyorsun, çünkü söylediklerine sen de inanmıyorsun. Tellekar Medresesi’nde Hristiyan lisanı okunurken böyle söylemiyordun. Şimdi mi fena oldu?

Ziraat Bankası senin çiftliğini büyütürken böyle söylemiyordun. İşin bittikten sonra mı muzır oldu?” (s. 97) diyerek Ahunt Ömer’in çıkarları için halkın dinî duygularını sömürmeye çalıştığını belirtir.

Zorluklar karşısında Allah’a sığınan Demir, öğrencileri ile birlikte darağacına giderken İslami terminolojiye ait olan “Allahu Ekber” ve “Kelimeyi tevhid” ifadelerini dilinden düşürmez. Hazin, Ziyetullah Hoca ile birlikte Demir ve on dört arkadaşının mezarlarını ziyarete gelir. Gözyaşlarıyla ıslattığı kabirlere dua eder, fatiha okur.

Yazarın din konusunda çelişkiler yaşadığı görülmektedir. Buda’yı Türk olarak gören Demir bir şefkat medeniyeti sergileyen bu inançsal kültürün ancak Türklerden doğabileceğini ihtimal verir. Ayrıca “Bu medeniyeti Hristiyanlığa vermeyiniz. Hristiyanlığın İsa’sı ve şefkati Buda akidesinin biraz değişen, fakat asla ona yetişemeyen bir taklidinden başka bir şey değildir.” (s. 18) diyerek Buda öğretilerinin Hristiyan inancından daha ileri ve üstün olduğunu ifade eder. Oysa Demir’in hastalara şifa dağıtan kendisine kötülük yapanlara canını vermekten çekinmeyen, sevgi ve hoşgörüde bir deniz olan ve ülküsünün öğreticisi ve savunucu olan on iki talebesiyle diyar diyar dolaşan varlığı Hz. İsa’nın telmihinden başka ne olabilir? Nitekim Fuat Köprülü de “hikâyenin asıl canlı cihetini, yani merkez-i sıkletini, Aydemir’in adeta Mesih’i andıran şahsiyeti teşkil ediyor.”²⁴⁷ diyerek bu benzerliği ileri sürer. Eserinde yer yer Hz. İsa’ya telmihte bulunan yazarın Buda’yı Türk bilmesi ve onun öğretilerinin Hristiyanlıktan üstün olduğunu ifade etmesi, eserin tutarlığına ve evrensel niteliğine gölge düşürmüştür. Yazarın, Hristiyanlığa yönelik bu tavrı, *Pervaneler*²⁴⁸ adlı yapıtında daha da belirgin bir hâl alacaktır. Müfide Ferit, bu eserinde J.C. (Hz. İsa) Cemiyetini ve Heybeli’de kurulan Bizans Koleji’nin asıl maksadının, hayırseverlik görünümü altında Protestanlığı ve Amerikan kültürünü yaymak olduğunu ileri sürer. Eserin merkezine yerleştirdiği Leman, Nesibe gibi zayıf karakterli kahramanları ateşe doğru uçan pervanelere benzeten yazar; Hristiyan misyonerleri karşısında Türk ve Müslüman kimliğinin bir kültür sömürüsü içinde olduğunu anlatmaya çalışır.

²⁴⁷ Fuat Köprülü (2007), *Bugünkü Edebiyat*, Hzl. Mehmet Akif Çeçen ve Ahmet Balcı, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 127

²⁴⁸ Müfide Ferit Tek (2002), *Pervaneler*, Kaknüs Yayınları, İstanbul

3.1.2.4.2. Hayata Tutunan İnsan

İncelenen eserlerde genel olarak güçlü iradeye, sağlam bir karaktere ve iyimser bir dünya görüşüne sahip kişilerin, karşılığı zorluklar karşısında yılgınlığa düşmedikleri arzu ve emellerine ulaştıkları anlatılır. Halide Edib yaşama gücünü ülküsüne bağlılıktan ve aşktan alırken; Yakup Kadri, güzel günlerin geleceğine duyduğu inançtan alır. Reşat Nuri için sabır ve tevekkül, acılar karşısında birer panzehirdir. Ömer Seyfettin göğsünü toplum meselelerine siper etmiş halkçı insanların kendi benliğini aşarak toplum için yaşadığını ve yine toplum için öleceğini anlatır. Aka Gündüz yaşam sevincini iyi ve güzel olana duyduğu inançtan alır. Ebubekir Hazım, ekonomik yapının hayat mücadelesine olan etkisine yer verir. Fakir insanların aslında yaşamadığını, ayakta kalmaya çalıştığını belirtir. Müfide Ferit'in can suyu ise, büyük Turan hayalidir.

Halide Edib *Seviyye Talip*'te çocukların ebeveynlere yaşam gücü verdiğini, güçlü bir iradeye sahip insanların kolay kolay yıkılmayacağını dile getirir. Fahir, Seviyye'nin yol açtığı iç benlik savaşında çok mücadele verir; fakat galip gelmez. Hareket ordusuna katılıp öldüğü için, bir hürriyet kahramanı olarak görülse de aslında zayıf yönlerinin üstesinden gelememiş yenik bir insandır. Hürriyetin değil, duyguların kurbanıdır.

İhanetin açtığı yaralar Macide'nin ruhunu karartır. Oysa Macide yalnız bir eş değil, çocuğuna karşı sorumluluğu olan bir annedir. Genç kadının annelik güdüleri, ona güç ve sabır verir.

Yazar, insanların zorlukları ve sıkıntıları aşma konusunda çocuklarından güç aldıklarını belirtirken, zayıf iradeli insanların hayat mücadelesini her alanda kaybetmeye mahkûm olduklarını anlatmaya çalışır.

Yeni Turan'da ise, Oğuz, Kaya, Sungur... gibi Turancı gençler güçlü kişilikleriyle öne çıkarlar. Hiçbir zaman pes etmeyen, sıkıntıların basamak yapan bu insanlara karşı Yeni Osmanlılar, her geçen gün biraz daha sevdiklerinin ve halkın gözünden düşmektedirler.

Kaya sevmediği hatta nefret ettiği Hamdi Paşa ile dört yıl süren evlilik hayatında çok zor günler yaşar. Uzun süre uykusuzluk hâlleri nevrasteniyeye kadar ilerler. Yeni Turan'ın yükselişini hazmedemeyen yaşlı eşinin aşağılamalarına boyun eğmek zorunda kalır. Bütün bu sıkıntılar sevdiği erkeğin yaşaması ve öyküsünün yarım bırakılmaması

içindir. Geleceğe dair umutları onu hayata bağlar. Çevresindeki yoksul insanlara yardım elini uzatarak, dikiş dikip, kitap okuyarak esaret olarak gördüğü bu evlilik sürecini tamamlar.

Oğuz'un hayat mücadelesi ise, daha çocukluk günlerinden itibaren başlar. Hayattaki tek varlığı olan annesini mutlu etme çabası, onun yegâna amacı olur. Zor ve ağır işlerde çalışarak evine ekmek götürür. Zayıf omuzlarına erkenden binen bu yükten hiçbir zaman gocunmaz. Maddi yokluklardan dolayı eğitimini yarım bırakmak zorunda kalır; fakat hayatın kendisine sunduğu imkânları avantaja dönüştürerek tahsilini tamamlar. Rakiplerinin kıskançlığı sonucu tutuklanır ve idama mahkûm edilir. Kaya'sız geçen günlerini Yeni Turan aşkıyla dindirmeye çalışır. Partisinin seçimleri kazanmasını sağlayarak ülküsünü başarıyla tanıştır. Ayrıca eğitim, kadın hakları konusunda meclise teklif ettiği yasalar, onu hayata daha sıkı bağlamasını sağlayan birer güçlü halat olur. Muhalif partinin öne çıkan ismi Hamdi Bey ise; politik yenilgilerden sonra duygusal yıkımlarla sarsılır ve kendini toparlayamaz.

Eserde, güçlü kişiliğe sahip insanların kolay kolay pes etmediği, sıkıntılarını basamak yaparak başarıya doğru yürüdükleri anlatılmakla beraber, olumlu hasletlerin yalnızca belirli karakterlerde ve kimliklerde toplandığı görülür. Yazarın farklı kutuplara bakışındaki taraflı tutumu insanın çok yönlülüğü ve derinliği ilkesiyle bağdaşmayacak ölçüdedir.

Halide Edib *Handan*'da güçlü bir görünüşün altında hassas ve duygusal bir yapıya sahip insanları konu edinir. En büyük zaafı aşka düşmek olan bu insanlar, hayat karşısında güçlü bir duruş sergileyemezler. Ya intihar eder, ya hastalanıp ölür ya da kabuğuna çekilirler.

Nâzım, Handan'ın Hüsnü Paşa ile evlenmeye karar vermesinden sonra aşk acılarının üstesinden gelemeyerek hayatına son verir. Oysa Handan, Nâzım'ı sevmiş olmasına rağmen Hüsnü Paşa ile evlenmiştir. Ardı arkası kesilmeyen ihanetler, sefalet, sokağa kadar yükselen kavga ve tartışmalar, nihayetinde de kocasının ilgisizliği genç kadını yıkmaya da onu yıpratmaya ve zayıflatmaya nedenler olur. Handan güçlü bünyesi sayesinde toparlanıp iyileşir. Yalnızca Neriman'a karşı duyduğu vicdan azabı onu ayağa kaldırmaz. Handan'ın iyileşmeme konusundaki ısrarcı tavrı, genç kadının ölüm yolculuğunu hızlandırır.

Mev'ut Hüküm'de ise, dinsel bütünlüğe sahip insanların zorlukları kolay aştıkları anlatılır. Romanda, inançlı bir görünüm sergileyen Ayşe Kadın'ın zorluklar karşısında yıkılmadığı ve hep kazanımlar elde ettiği anlatılır. Manevi zenginlik kadar kahramana açılan yardım kapılarının da bunda payı büyüktür.

Ayşe Kadın eşi Arabacı Ahmet'in sağlık durumundan ötürü ailenin geçimini üstlenerek tek başına hayat mücadelesini verir. Tek evladı Mehmet'in varlığı, eşinin iyileşme umudu ve güçlü dinsel inancı ona hayat sevgisini aşılar. Zengin insanların çamaşırlarını yıkaması, dikişlerini dikmesi onu gocundurmaz. Doktor Kasım'la tanışması kendisi için bir dönüm noktası olur. Genç doktor, Ahmet'in bakımını üstlenir, kendisine hastanesinde yöneticilik verir ve oğlu Mehmet'in de eğitim masraflarını karşılar.

Eserde, ekonomik açıdan olmasa bile sağlık ve ruhsal bakımdan Sara'nın bir mücadele içinde olduğu gözlerden kaçmamaktadır. Aslında tam olarak mücadele demek doğru olmaz. Çevresindekilerin ilgi ve şefkatine kayıtsız kalmama ifadesi daha yerinde olur. Kahramanın trajedisi genç kızlığından başlar. Annesi babasının ikinci eşidir ve diğer rakibi tarafından dışlanmakta, horlanmakta ve ezilmektedir. Entrika ve oyunlarla bahtsız kadın aklını kaçıır.

Sara, baskı ve dayatmalardan kurtulmak için Süruri ile gizlice evlenir. Zaman içinde kocası Süruri'nini kendinden uzaklaşarak kadın, içki ve eğlenceye düşkün olması ayrıca kocasından aldığı hastalık da onun bedeninden ve ruhundan tiksinti duymasına neden olur. Kederli kadın, Kasım'ın uzattığı yardım eliyle hayata tutunur. Sağlığına kavuştuktan sonra, doktoruyla evlenerek kendisine yeni bir sayfa açar. Ne var ki sadakatinden şüphelenen eşinin mektuplarına yanıt vermemesi kahramanın ashabını bozar. Bu durum onu çok yıpratır. Eşinin ölüm seronomisine kayıtsız teslim olur. İç dünyası çöküntü içinde olan kahraman hayatın zorluklarını çevresindekilerin desteği ile dayanmaya çalışmış olsa da bir cinayet sonucu hayata veda etmiştir.

Eserde ayrıca, Kasım'ın, hayata dair birçok arzusunu gerçekleştirmesine rağmen, kıskançlığına yenilip hayatını mahfetmesi anlatılır. Aslında böyle bir son, kıskançlığın küçümsenmemesinin vurgulanması açısından önemli olsa da, güzel değerlerin (çalışkan, zeki, akıllı, başarılı, idealist, yardımsever, alçakgönüllü, adil, insancıl, cömert...) bileşkesi olan bir insana eğreti durmuştur.

Her ne kadar kahramanın inançsal boşluğunun, bu duruma neden olduğu, düşünülse de böyle bir son, yazarın kıskançlığı anlatan bir kitaba sahip olmak istemesinden ve karakter-irade ilişkisini göz ardı etmesinden kaynaklanıyor olabilir.

Halide Edib *Ateşten Gömlek*'te haksızlıklar ve zulümler karşısında morallerini yüksek tutan, yaşam ümidini bağımsızlık özleminden alan Türk insanının güçlü duruşuna yer verir. Bu anlayış, tüm zorluklara rağmen onları başarıya götüren adres olur. Eserdeki kahramanlar haksız işgallere karşı direniş gösteren ve vatanlarının bağımsızlığı için elinden gelen her çabayı gösteren kimselerdir.

Ayşe eşini ve çocuğunu kaybetmesine rağmen İzmir'in düşmanlardan temizlenmesi için Anadolu'yu köşe bucak gezinir. Askerlerin yaralarını tedavi eder, ruhlarına sıcaklık verir. Başarılı bir alay komutanı olan Binbaşı İhsan, zorluklar içinde verdiği mücadeleyi son nefesini vererek tamamlar.

İhsan gibi vatansever bir asker olan Mehmet Rıfkı şehit edildiğinde bir iç gömleği bile yoktur. Peyami de diğer dava arkadaşları gibi kimi zaman doğa koşulları kimi zaman bir sıtma gibi askeri saran Ayşe'nin aşkı, kimi zamanda düşman kuvvetlerine karşı bir mücadele içindedir. Onun en ızdırap verici savaşı ise iki bacağını kaybettikten sonra kafasındaki kurşunla yaşamasıdır. Bu süreç onu gerçek bir düşün sınırları içinde gidip gelmesine sebep olur. Ameliyatı onun acılarının son noktası olacaktır. Binbaşı Cemal önce eniştesi ve çok sevimli bulduğu yeğeni, sonrasında tek varlığı olan kız kardeşi ve hemen sonarsında silah arkadaşlarını kaybetmesine rağmen askeri mücadelesini sekteye uğratmaz. Onu hayatın zorlukları değil, güç ve askeri teknolojinin dengesiz ve orantısız dağıldığı savaş meydanı öldürecektir.

Babasını kaybeden Kezban, ağabeyinin cepheye gitmesi üzerine yengesi ile birlikte yaşamaya başlar. Yengesinin aşığılama, hakaret ve dövmelerine katlanamayan genç kız, İhsan'a sığınır. Amacı düşmanla savaşmak olan Kezban, İhsan'a âşık olur. Alay komutanının yüz vermemesi onu çok üzer. Aşkına karşılık bulamadığı gibi Mehmet Çavuş'un baskılarına maruz kalır. Bütün bu yaşananlar onun yalnızca acı haznesini doldurur.

Halide Edib *Vurun Kahpeye* romanında ise, içli ve narin yapılarıyla bir gelincik gibi süzülen kimi insanların (Aliye gibilerin), aslında yıllara meydan okuyup tüm haşmetiyle yükselen bir çınardan farksız olduklarını anlatmak ister. Yazar, insanın

olumsuz hadiseler karşısında aldığı tavrın, verdiği mücadelenin dayanma gücü konusunda belirleyici olduğunu ifade eder.

Aliye anne ve babasının ilgi ve sevgisinden yoksun, bahtsız bir çocukluk döneminden sonra Dârümuallimatın tahta sıraları arasında yalnızlık ve çaresizliğini yaşamaya devam eder. Hayatındaki boşluklar onun karakterinin biçimlenmesinde önemli rol oynar. Öğrenciler arasındaki sınıfsal çatışmalar, eşraf takımının çocuklarına göstermesini istediği ayrıcalık, gençliğine ve alımlığına dikilen gözler, iffetine ve namusuna uzanan diller onu acılarla dolu hayatına yenilerini ekleyerek, acının yalnızca ismini değiştirir. Genç kız, başına gelenlerden kasabaya gelişini sebep görüp pişmanlık duysa da asla isyan bayrağını dalgalandırmaz. Sabırlı ve olgun bir ruh hâliyle sıkıntılarının üstüne cesurca yürür. Kendini tehdit eden anlayışa hiçbir zaman dizginlerini kaptırmaz, her zaman için doğru bildiği değerlerin gözü kara savunucusu olur.

Nazlı bir gelincik iken, çınar ağacı gibi dayanıklı ve güçlü benliğinin farkına varır. Kasabanın ağzından çıkan her sözcüğü düstur olarak kabul ettiği Hacı Fettah Efendi'ye, kendisinin halayığı olarak gördüğü Maarif Müdürüne, evlerini, okulunu kuşatan Yunan askerlerine ve çocuk, yaşlı herkesin korktuğu Damyanos'a karşı kendinden emin, yiğit bir duruş sergiler. Böylelikle cehaletin, bağınazlığın ve sonu gelmez hırsların önünde bir kale gibi durur.

Çalıkluşu'nda Sör Aleksî'nin, öğrencilerine aşladığı tahammül ve tevekkül kavramlarının zorluklar karşısında birer kalkan olduğu anlatılır. Feride ilk aşkın güzelliği ile ihanetini birlikte tadar. Sevdiği adamı, yakınlarını geride bırakarak bilinmeyene doğru bir yolculuğa yelken açar. Nişanlısına duyduğu sevgi, özlem, öfke ve nefret ile birleşince kendisine oldukça girift bir iç âlemin savaşını yaşatır. Ruhunu yakıp kavuran duygular; Zeyniler'de dış dünyanın sıkıntıları ile harmanlanınca genç kız zor günler geçirir.

Okulun bakımsızlığı, mezarlığa bitişik olması, kabristandan korkmasına rağmen yalnız kalmak zorunda kalışı... gibi nedenler onun üzülmesine neden olsa da Sör Aleksî'nin dilinden düşürmediği: “Kızlarım, ümitsiz hastalıkların, mukadder felaketlerin son bir ilacı vardır: Tahammül ve tevekkül. Elemlerde bir gizli şefkat var gibidir. Şikâyet etmeyenlere, kendilerini güler yüzle karşılayanlara karşı daha az zalim

olurlar.” (s. 178-179) sözleri onun iyimser bir dünya görüşüne sahip olmasına yardımcı olur. Kahraman bu durumu:

“Zeyniler’deki bir ay içinde öyle saatlerim oluyordu ki, bunalıyordum. ‘Uğraşmak beyhude! Daha fazla dayanamayacağım!’ diyordum. İşte o zaman, Sör Aleksi’nin bu peygamberce sözleri imdadıma yetişiyordu. İçim kan ağlarken gülmeye, şarkı söylemeye, ıslık çalmaya başlıyordum. O kadar ki, kalbim, nihayet bu neşenin yalanına inanıyor, suya konan kuru çiçekler gibi titreye titreye canlanmaya başlıyordu. Sonra etrafımda yaşayan şeylerde teselli aramaya koyuldum. Elime geçirdiğim taze bir yaprağı yanağıma, dudaklarıma sürüyor, bahçede bulduğum cılız bir kedi yavrusunu göğsüme bastırıyor, nefesimle ısıtıyordum. Daha olmazsa kendi kendime: ‘Feride, aptallığın lüzumu yok. Biraz gayret. Biliyorum ki, yaşamak için artık güler yüzden, cesarettten sermayen kalmamıştır.’ diyordum.

Bu neşenin uydurma, uçucu bir şey olduğu malum. Varsın öyle olsun. Kapalı bir mahzende sızan bir ışık parçası, yıkık bir duvarın taşları arasında açmış cılız bir çiçek, her şeye rağmen bir varlık, bir tesellidir.” (s. 179) cümleleriyle anlatır. Kâmran’ın bir akşamüstü yüreğinde sevinç tomurcuklarını solduran ihaneti, Munise’nin evlatlık verilmesi ihtimali ile neredeyse unutulur duruma gelir. Feride: “Bu çocuğu, bana bırakırlarsa ne kadar mesut olacağım Yarabbi! O vakit ne gecedem, ne fırtınadan, ne de sefaletten, hiçbir şeyden korkum kalmayacak. Onu, kendi elimle büyüteceğim, mesut edeceğim.” (s. 206) anlayışındadır.

Feride her gittiği yerde gençliğinden, güzelliğinden ve sıcakkanlılığından dolayı dikkat çekmiş ve dedikodu malzemesi olmaktan yakasını kurtaramamıştır. Kendisine duyulan platonik aşk, taliplerinin birbiriyle rekabetleri mesleki alanda işlerini kolaylaştıracak hatırı sayılır insanların olmayışı, Munise’nin zamansız ölümü ve Hayrullah Bey’le baba- kız ilişkisini yaşamasına rağmen hakkında açılması düşünülen soruşturma... gibi daha pek çok neden onun “Üzülme Çalığı, hiçbir şey kazanamadınsa, geçinmenin, yaşamamanın ve tahammül etmenin ne olduğunu da mı öğrenemedin? Bu az kazanç mı? Bundan sonra artık çocukluğu bırakır, kadın kadıncık olursun kızım!” (s. 234) düşüncesiyle yerini sabır ve umuda bırakır. Aslında yaşadığı sıkıntı ve zorluklara rağmen yaşama inancını kaybetmek bir yana, önüne çıkan fırsatları şansa döndüren ve güleryüzünden bir şey kaybetmeyen Feride’yi iyimserliğin ve

umudun sembolü Polyanna ile özdeşleştirmek mümkündür; çünkü her iki kahraman da acılarını yüreğinin en derinine gömüp olumsuzluklardan mutluluk çıkarmasını bilen yapılara sahiptir.

Anne-babasını küçük yaşta kaybedip teyzelerinin kucağında özlemlerini dindiren kahramanlar (Feride, Polyanna) yaramazlık ve haşarılıklarla dikkatleri çekmelerine rağmen hiçbir zaman başkalarının öfke ve nefretine hedef olamamışlar, aksine bu hiç büyümeyen afacan çocuk tabiatı ile onların sevgilerini kazanmışlardır.

Yakup Kadri'nin *Kiralık Konak* romanında, kimi insanların manevi güzellikleri, kimilerinse maddi beklenti ve hırslarını geleceğe yürümede basamak yaptığını söylemek mümkündür. Çekingen ve silik bir insan olmasına rağmen Naim Efendi yaşadığı zorluklara ve yediği darbelere rağmen (beş yıl önce eşini kaybetmesi, iç güveysi damadının konağın hâkimi durumuna gelmesi, torunlarının ahlaka uygun olmayan hayat tarzları, değerlerini küçümseyişleri, sevdiği torunu –Seniha- ile arasının açılması, kızı ve torunlarının konağı terk etmeleri ve kendisini yalnız bırakmaları, kız kardeşinin ısrarıyla konağı kiralamaya zorlanması, kiracıları caydırmak için girdiği oyunlar, ekonomik sıkıntılar, hıçkırıklarla başlayan ve yatağa mahkûm eden hastalığı, Hakkı Celis'in ölümü) hayat mücadelesini kaybetmez. İnançlı, sabırlı bir insan olan yaşlı kahramanın konağı satmamaktaki amacı, güzel günlerin tekrardan yaşanılacağına inanmasıdır.

Yaşadığı mekândan, birlikte olduğu insanlardan sıkılan Seniha, kabuğunu kırarak hep özlemini duyduğu Avrupa'ya gitme hayaliyle yaşamaktadır. Kahraman öncelikle kendine hitap etmeyen çevre ve düzeni sorgular. Sahip olduklarından dolayı duyduğu mutsuzluk ve doyumsuzluk, ruh bunalımlarına neden olur. Sinir nöbetlerinin etkisiyle kimi zaman bağırıp çağıran genç kız kimi zaman da eşyaları ve duvarları kırbaçlayarak huzurun peşinden koşar.

Gyp'in romanlarındaki kahramanlar gibi özgürlüğün doruğuna varmak ister. Madam Kronski'nin öğretileriyle bunun tek yolunun zengin ve mevki sahibi kocalardan geçtiğini düşünüp, flört tarzı ilişkiler yaşamaya başlar. Seniha sonunda Avrupa'ya giderek emelini gerçekleştirir. Oysa bir kere değil, oraya hep gitme arzusundadır. Gözünde büyüttüğü, uğrunda sevdiklerini ezip geçtiği hayali gerçekleşmiş, oysa benliğini doyuma ulaştıramamıştır. Ailesini ve toplumu karşısına alan, elmaslarını satın

yabancı ülkeye kaçan, kendini affettirerek yalnızca cebini dolduran ve flörtvari ilişkilerin peşinde koşan Seniha, manevi boşluk ve açlığa rağmen yaşamdan keyif alma gayretini eserin son sayfasına kadar sürdürür.

Yakup Kadri *Nur Baba*'da ise, duyguların kontrolünde olan hassas, içli, zayıf insanların (Nigâr) karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmayacaklarını, hayat iksirini insana zarar verecek unsurlarda (bağımlılık yaratan maddelerde) bulduklarını anlatır.

Eserdeki kahramanları hayata tutan nedenler tekkedeki zevk, eğlence ve içki muhabbetleridir. Sabaha dek elinde kadehini düşürmeyen Alhotoz Afife Hanım, Miralay Hamdi Bey, Nesimi Bey gibi kahramanlar beş altı yıl gibi bir süre sonra bu âleme daha fazla dayanamayarak ölürlür. Nur Baba, yeni aşkları, tekke lideri olmanın ayrıcalıkları ile hiç ölmeyecekmiş gibi hayatını sürer.

Ziba Hanımefendi servetini ve Nur Baba'nın aşkını kaybettikten sonra dergâhtan ayrılarak ticarete başlar. Kocasının ihanetlerini dergâhın selameti için yüreğine gömen Celile Bacı bu düşünceyle avunur. Dergâha gelen yüzlerce kişiye tek başına yemek hazırlayan Çınarî ise, bu görevi gerçekleştirmenin gururu ve uyuşturucuya bağımlılığı ile hayata tutunur.

Nigâr Hanım iki çocuk sahibi bir annedir. Kocası görevi dolayısıyla Madrid'e gitmiş, kendisi kayınvalidesi ve çocukları ile birlikte yaşamaktadır. Maddi olarak herhangi bir eksikliği olmayan, bir insanın hayalini süsleyen birçok varlığa sahip olan kahraman, halasına olan yakınlığından dolayı Bektaşiliğe merak sarar ve tekke liderinden nasip alır. Nur Baba genç kadını baştan çıkarmak için bütün kozlarını kullanır ve sonunda başarır. Nigâr kocasını, çocuklarını ve evini terk ederek dergâha yerleşir, Baba ile evlenir. İlk geldiği günlerde mutluluk ve huzur içinde olan kahraman, eşinin ilgisizliğinden, insanların samimiyetsizliğinden dolayı büyük bir boşluk içine girer. Ruhundaki yalnızlığı alkol ve uyuşturucu ile gidermeye çalışır.

Bir süre sonra da yaşam sevincini, mantık ve muhakemesini kaybedip, bakımsız, sefil bir insana dönüşür. Afyon ve haşhaşa olan düşkünlüğünden dolayı basireti bağlanan genç kadın çocuklarına ve eski yaşantısına dönmek istemez. Duygularının kontrolünde olan Nigâr Hanım'a karşın Macid de düşüncelerinin kontrolündedir. Bektaşiler ve Bektaşilik dışında her kavramı hatta Nigâr Hanım'ın ihanetini ve

çocuklarından vazgeçişini bile hoş gören kahraman değer yargılarından dolayı hayata kuvvetli bağlarla bağlanan bir insan profili çizer.

Ömer Seyfettin *Yalnız Efe*'de babasının ölümüyle yıkıldığı bir anda kin ve öç alma duygularıyla ayağa kalkan, toplum huzuru ve sevinciyle yaşam kaynağına ulaşan Kezban'ın yaşadıklarına yer verir. Yazar, bu eseriyle halka hizmet etmenin, geçmişteki bütün kişisel acı ve yıkımlara sünger çektiğini anlatmaya çalışır.

Kezban, küçük yaşta annesini, on altı yaşlarında da babasını kaybeder. Baba-kız ilişkisi çok güzel bir seyirde devam etse de genç kız babasının haksızlık ve zulmün kılıcı olacak bir erkek evlat özlemini içinde olduğunu bilmekte ve bu yüzden de cinsiyetinden dolayı üzülmektedir. Babasının yok yere öldürülmesiyle yıkılan genç kız haklı davasını hükümet kanallarıyla gerçekleştirmek istediğinden hakarete, aşağılamalara ve fiziksel şiddete maruz kalır. Adaleti sağlamadığı bir dönemde on beş yıl sürecek bir mücadeleyle adaletin temsilcisi olur. Zalim ve zorba insanlara karşın, borca mecbur bırakılıp faiz ateşiyle yanan ve elindeki her şeyi kaybeden çaresiz halkın kahramanı olur.

Aka Gündüz *Aysel*'de "Gün doğmadan neler doğar." sözünü desteklercesine hayatın acılar kadar güzellikler de gebe olduğunu ve Ali, Aysel gibi sabreden, umudunu yitirmeyen insanların er geç aydınlığa çıkacağını anlatır. Yazarın tasarrufundaki bu kurmaca düzlemin -Alicengiz oyunlarına, sınıfsal ayrışmalara rağmen- hep iyilerin galibiyetiyle neticelenmesi meltemlerin masal ikliminden dalga dalga yükseldiğinin birer tatlı göstergeleridir. Bu durum Aka Gündüz'ün gariban insanlara şefkat duyup, onları kayırmasından yahut iyiliğin gücüne duyduğu inançtan gelir.

Ali sevdiği kız uğruna işinden olur, anne ve babasını istemeden de olsa sıkıntıya sokar. Maruz kaldığı hakaret ve aşağılamalar benliğini yaralar, onurunu incitir. Terfi ve nüfuz sahibi olduktan sonra da yüzü gülmez. Zalim Hacı Nazif'in iftiralarıyla her şeyini kaybedecek duruma gelir. Onu bu durumdan Aysel kurtarır. Babasının üçüncü hilesi yani Alicengiz oyunu böylelikle gençlerin nikâhlanmasıyla sonuçlanır.

Küçük Paşa'da ise, ıssız bir Anadolu köyünün sefalet ve zorlukları içinde gömülmüş, güzelliğe dair her ne varsa hepsinden mahrum bırakılmış küçük bir çocuğun (Salih'in) hayat mücadelesi anlatılır.

Babasının Yemen seferi için askere alınmasından sonra üvey annesi Haçça'nın yoğunlaştırdığı işkenceler karşısında tek mükâfatı bir kuru ekmekten başka bir şey olmayan Salih, öncelikle köyden kaçarak annesinin yanına gitmek ister, amacı kendine yeni bir hayat kurmaktır. “Fakat orada dövülmüş, kovulmuştu. Babası evinde ise üvey anadan hayli sitekler, cefalar çekiyordu. Anasının hazin duruşlarını, yaşlı gözleri, üvey babasının yüzünde beliren nefret eserlerini, pekmez şerbeti, dutkurusu, Memiş haydutunun (üvey kardeşi) her türlü tecavüzlerinin acılarını izale edebilir miydi?” (s. 149-150) düşüncesi onun kolu ve kanadını kırarak kaderine boyun eğmeye iter. Salih küçük yaşına rağmen birçok sıkıntı yaşasa da bir gün mutlaka güzel günlere kavuşacağını düşünür.

“Sudan, topraktan mahrum olan yalçın kayalar arasında görülen otlar ağaçlar gibi hayat için en ziyade muhtaç olduğu şeylerden mahrumluğuna rağmen ölmüyor, ancak zelilâne ölmek yaraşan bu köyde, bu evde tatlı bir ümit ile yaşıyordu.

Ne Haçça'nın yumrukları altında ezilecek, ne açlıktan ölecek, ne soğuktan donacaktı. Bunlara dayanacak, büyüyecek, İstanbul'a asker olarak gidecek, muharebelerde hiç kimsenin yapamayacağı kadar büyük kahramanlıklar gösterecek; zabıt, daha sonra gerçekten paşa olacak. Fakat paşa oluncaya kadar beklemeyecek; zabıt olur olmaz kılıcı taktığı gün yeni ve parlak bir çizme giyerek konağa gidecek. Naime Hanımefendi'yi bulacak: «Bak geldim, eski çarıklarımı değil, parlak çizmeyle kılıcı sürükleyerek.» diyecekti.” (s. 155) hayalini başta üvey annesi olmak üzere herkesten gizler. Sandığından çıkarılıp üvey kardeşi Mevlüt'e verilen bütün oyuncaklarının elinden alınması gibi düşlerinin de çalınmasından korku duyarak onları yalnızca benliğiyle paylaşır. Güzel günler görme fikri Salih'in her geçen gün artan işkenceleri karşısında kayan bir yıldız döner. Soğuk bir kış günü dışarıya fırlatılan hastalıklı bedeninin kurtlar tarafından parçalanması sonucu Küçük Paşa da yüreğinde yaşattıklarıyla gömülür.

Müfide Ferit *Aydemir*'de, anne ve babasını, sevdiği kadını, kaybetmesine rağmen ülküsüyle ayakta duran ve gayesinin yeni canlarda yeşermesiyle hayat bulan Demir'in yaşadıklarına yer verir.

Demir anne ve babasını kaybetmesine, sevdiğine kavuşamamasına rağmen Türk birliğini sağlama ülküsüyle hayata tutunur. Babasının ilgisizliğine, annesinin özlemine,

Hazin'in yüreğini yakan aşkına, bedenini çökerten hastalığa, iyiliklerine kötülükle yanıt veren iç düşmanlara... rağmen her zaman affedici, sabırlı, hoşgörülü, inançlı ve iyimser bir insan olur.

3.1.2.4.3. Ölüm ve Ötesi Karşısında İnsan

Halide Edib ve Müfide Ferit'e göre ölüm, sevdiğini kaybedenler için, insanın yaşayabileceği en büyük yıkım olarak gösterilir. Özellikle Halide Edib'in, küçük yaşta kaybettiği annesini bir türlü unutamadığı ve bu özlemi yer yer eserlerinde yücelttiği görülür. Yazarlar ayrıca, ülküsü uğruna mücadele verip, bu yolda can verenleri ise aslında ölmemiş, yüce bir makama nail olmuş olarak görürler.

Ömer Seyfettin ve Reşat Nuri manevi çöküşü, bedensel yok oluştan daha elem verici bulur. Ölüm, Yakup Kadri için, gayri ahlaki hayattan daha üstün bir makamdır. Yazar, insanın eti ve kemiğiyle değil, şeref ve itibarı ile anlam kazandığını düşünür. Refik Halit, ölümü basit ve sıradan bir olgu gibi değersizleştiren zihniyeti ironik bir üslup ile eleştirir. Aka Gündüz, toplumsal mutluluk ve huzurun olmadığı bir düzende insan hayatının ucuzluğuna dikkat çeker. Ebubekir Hazım, insanın dünyadaki son eylemi olan ölümü, hayatın yükü altında ezilmişler için bir kurtuluş, zalim insanlar içinse bir ceza olarak ifade eder. Ülke topraklarını karış karış gezmiş olan Reşat Nuri ile hayatın her yüzüne aşına olan Ömer Seyfettin eserlerinde ölüm ötesi uzama da yer verirler. Yazarlar, halkın, ermiş insanların ölümsüzlüğüne ve kendilerine lütuflarda bulunacaklarına inandıklarını anlatırlar.

Halide Edib *Seviyye Talip*'te, ölümün ayıpları örten, utançları gizleyen ve günahları temizleyen bir kavram olduğunu belirtir. Fahir; eşi ile oğluna verdiği acıların ve sevdiği kadına yaşattığı utancın ancak ölümüyle dinebileceğini düşünür; çünkü genç adam, ülküsünü gerçeğe dönüştürememenin, dava arkadaşlarına sırtını dönmenin ağırlığı altında bir benlik savaşı içindedir:

“Evet, ben de kendimden korktum; çünkü isteğime kavuşmak için kanlı alanlar açtıktan sonra, çocuk, karı, namus, her şeyi bırakacak bir adamdım. Bir kadının ufak bir işareti ile memleketin hayat çekişmesinde yerim var zannederek yeni elemanların zorlu ödevini kendinde toplamayı söz veren ben, bir korkak gibi her şeyi bırakarak, kaçacaktım. Eğer artık onsuz yaşayamazsam, bari ölecek kadar da cesaretim yoktu. Alın yazısı bana neler, ne istekler, ne gençlikler feda ettirmişti... Tanrım, yenilikten yana

olanların ahlâkına leke sürmek, memleketi kurtaracak bu insanları zayıf düşürmek... Yurda, kariya, çocuğa, hatta geleceğe ihanet! Zavallı, zavallı gençler! Hep, daha dayanıklı, daha iyi olmak için çatışmalarınız bir kadın eliyle yerle bir mi olacak? Aşk karşısında bütü çatışmalar böyle yararsız mı?" (s. 73-74)

Genç kahraman, Hareket Ordusu'na katılarak ölüm şerbetini tadar. Onun ölümü, özellikle şehit oluşu ailesini için bir kıvanç olur. Arkasından dualar edilir, mevlitler okunur. Böylelikle Fahir, hayatında veremediği ve eksikliğini hissettiği övünç ve gururu, ölümünden sonra sevdiklerine yaşatır.

Ölüm, *Yeni Turan*'da, son dakikalarını yaşayan Oğuz için hatırı sayılır bir misafir, kendisini sevenler içinse büyük bir yıkım ve acı olarak tasvir edilir. Oğuz Yeni Osmanlıların din propagandası sonucu bir deli tarafından vurulmuş ve kendisi için artık yapılacak bir şey olmadığından evine getirilmiştir. Yaralı kahraman, çocukluk arkadaşı Sungur'dan ne kadar vaktinin kaldığını öğrenmek ister:

“Doktor şimdi bir daha söyle, kaç saatim var?”

Doktorun gözünde yaşlar var. Fakat çekinmeksizin:

– Sessiz geçerse on iki saat, belki de fazla. Fakat çok heyecanlanırsan üç saata bile iner, kardeşim.

– En aşağısı üç saat mi?

– Evet!

– O halde çok vaktim var, annemin dizine başımı koyup da bir saat, son saat yatmaya bile! Saat kaç! (s.108)

Hayatının son bulmasına saatler kalmasına rağmen Oğuz, öleceği için çaresiz ve umutsuz değildir. Bu anı olabildiğince dolu ve anlamlı yaşamak ister. Asım'ı çağırır. Ona Kaya'nın evliliği ile ilgili merak ettiklerini sorar. Asım'dan istediklerini öğrenmeye de ona sevgiyle “kardeşim” diye hitap eder. Sungur'dan kımız getirmesini ister. Sevdiklerinin şefkat ve acı dolu bakışları arasında ölümü bekler. Oğuz'un ölüm hâli hasta annesi olmak üzere çevresindekilerin gözyaşı dökmesine neden olur.

Kaya, Oğuz'un yaşaması için büyük özveri sergilemiş insanlardandır. Genç kadının son dakikalarında Oğuz'un yanında olamayışı, sinir krizi geçirmesine ve evini, eşini terk etmesine neden olur.

Ölüm, *Handan*'da ise, kimi zaman sevenleri buluşturan bir köprü kimi zaman da metafizik bir olgu olarak gösterilmeye çalışılır. Sosyalist oluşuyla ve siyasal yönetime karşı duruşuyla eserde yer alan Nâzım, tutuklandıktan sonra intihar ederek, hayatına son verir. Onu ölümün kıyısına sürükleyen ise, sevdiği kadın olan Handan'ın başka bir erkekle olan yakınlığıdır. Böylelikle Nâzım yalnızca kendisini değil, Handan'ı ve diğer sevdiklerini de cezalandırmış olur.

Selim Bey iyi niyetli ve inanca bir insandır. Yıllar önce kaybettiği karısına kavuşabilmek için ölümü tek çare olarak düşünür. Ölüm, yaşlı adamı sevdiğine kavuşturan bir köprü olacaktır. Handan ve Neriman küçük yaştan beri güzel ilişkileri olan insanlardır. Mutsuz evlilik günlerinde ve hastalık dönemlerinde Handan'ı yalnız bırakmayan kişiler ise, Neriman ve eşi Refik Cemal'dir. Handan'ın Refik Cemal'e özel hisler taşıması, ruhuna azap vermeye başlar. Fakat son derece kötümser ve karamsar olan genç kızın bu ıstırabını dindirmede ölüm bir kurtuluş olmayacak, günahları her yerde karşısına dizilerek cenneti düşlemesine engel olacaktır.

“Ben ebediyen hiçbir yerde kendime yer bulamamalıyım. Hava, deniz ve esir beni reddetmeli, vücudumu tabiatın hiçbir unsuru kabul etmemeli, ruhumu hiçbir ahret, hiçbir mabut, ebediyen kovularak, ebediyen yüzümü, mülevves yüzümü, günahkâr ruhumu örtmek, saklamak için bucak bucak gitmeli, sürünmeli, kahrolmalıyım!” (s. 202)

Eserde ölüm merasimi de yer almaktadır. Handan'ın tabutunun üstüne Neriman'ın yatak örtüsü olarak işlediği çuhanın örtülmesi, onun da üstüne yemeni yerine Handan'a ait kül rengi uzun bir tülün serilmiş olması, komşusu Hacı Murat Efendi tarafından: “Bunlar yeni icat yavrum, estağfurullah.” (s.214) olarak değerlendirilir. Ayrıca ölünün ardından cemaate yöneltilen iyi tanıklık sorusunun çok da gerekli olmadığı anlatılmaya çalışılır.

“Sonra kapının önünde İmam Efendi cemaate sordu. Bu ne tuhaf şey babacığım. Sanki ahrete gitmek için insanların teveccühünden yapılmış bir hüsn-i şehadet tezkeresi lazımmış!” (s.214)

Kıyası ölüm; kimi zaman sevenleri buluşturan bir yolculuk, kimi zaman günahları silemeyen metafizik bir kavram, kimi zaman da Allah ile kul arasındaki ilişkide kimsenin varlığına ihtiyaç duymayan bir süreç olarak görülür.

Mev'ut Hüküm'de manevi dünyası zayıf insanların ölümü bir yıkım, iç dünyası güçlü kişilerin ise hayatın bir gerçeği olarak algıladıkları görülür. Birçok doktora giderek sağlık durumundan emin olmak isteyen Süruri en son Kasım'a gelir. Kasım da yaptığı tetkikler sonucu, meslektaşlarından farklı şeyler söylemez.

Tehlikeli ve bulaşıcı bir hastalığın pençesine düştüğüne kanaat veren Süruri kadın ve içkiyi hayatından kaldırır. Eşine ve çocuğuna bağlı bir insan olur. Çevresindekilere karşı sergilediği küstah ve alaycı tavırları terk eder. İlimli, alçakgönüllü ve sorumluluk sahibi bir görünüme kavuşur. Bu değişiklikler sağlığına da yansır. Kahraman frengiyi bir süreliğine atlatır. Karısıyla yaptığı kısa bir balaydan sonra eğlence hayatına geri döner. Bu dönüş onun sonunu hazırlar. Sara, eşi öldüğü gece yanı başındadır. Son derece korkunç olan bu sahneden hem uzaklaşmak istemiş, hem de onu terk edememiştir. Süruri'nin ölüm şekli evdeki hizmetçileri de dehşet içinde bırakmıştır. Kendini kaybeden Sara, neredeyse delirme noktasına gelir.

Hayata iyimser bakan, manevi yönü güçlü Ayşe Kadın için eşinin ölümü takdir-i ilahidir. Kahraman bu acılı olaydan sonra kendini kaybetmez. Ayrıca kendi acısını bir yana bırakarak Necibe Molla'nın bahtsız torunu ile ilgilenir. Fatma'ya yardım eli aramaya başlar. Gösteriş düşkünü, kibirli, bencil ve hırslı bir kadın olan Behire oğlu Hayri'nin ölümüyle yıkılır. Evlat acısı onu sakin, mutsuz, dalgın ve çaresiz yapar, fakat kendini topladıktan sonra eski benliğine geri döner.

Eserde manevi yönü zayıf insanlar için ölümün büyük bir yıkım olduğu dile getirilir. Ayrıca ölüm fikrinin, insan karakterinde önemli bir değişime neden olduğu da anlatılmaya çalışılır.

Ölüm, *Ateşten Gömlek*'te vatanın kaderi söz konusu olduğunda, insanların bölük bölük tatmak istedikleri bir şerbet, ulaşmak istedikleri yüce bir makam olur. Eser, bağımsızlık mücadelesi veren kahramanların, gönüllü birer nefer olarak ölümüne yürüdüklerini anlatmaktadır. Yazar, savaşa gitmenin heyecanı içindeki askerleri ateşe doğru ilerleyen pervaneler alayı olarak tasavvur eder. Maksudı düşünüldüğünde ölüm yüce bir makam olsa da onun soğuk yüzü geride kalanların yüreğinden silinemez. Ayşe

ve Peyami, Ahmet Rıfki'nın ölümünden üzüntü duyarlar. İhsan'ın ağır yaralanması ve kurtulma şansının olmaması Peyami'nin gördüğü en derin acı olarak tarif edilebilir. Peyami arkadaşları Ayşe ile İhsan'ın gömülüşünü bir düğün merasimi olarak görür. Ona göre, gençlerin yan yana gömülmeleri bu kutsal ve ebedi birlikteliğin bir başlangıcıdır:

“Ayşe ile İhsan'ı ben evlendirmedim mi? Onları el ele ben vermedim mi? Şimdi yan yana şu sarı topraklar altında yatıyorlar. İhsan'ın mezarı Ayşe'nin mezarına o kadar bitişik. Adeta koyun koyuna yatıyorlar.” (s.158-159)

Bu olgu *Vurun Kahpeye* romanında, acı ve kederler içinde kıvranan insana bir kurtuluş, dünyaya kök saldığını düşünüp hırsları içinde boğulan kişiye ise, bir ceza, ağır bir bedeldir. Bu bağlamdan hareketle ölüm ile ilgili farklı algılamaların bireyin kişilik özellikleri, değer yargıları, duyuş ve düşünüş dünyası, tecrübe ve birikimleri ile doğrudan ilişkili olduğunu söylemek gerekir. Ayrıca eserde temeli din istirmarcılığına dayanan ölüm cezalarında insanın, insanlıktan çıkıp, akıl almaz bir vahşetin mimarı olabileceği gösterilmeye çalışılır.

Aliye küçük yaşta anne ve babasını kaybetmiş bir insandır, yani ölüm gerçeğiyle erken tanışmıştır. Sevdiklerinin ölümü onun hayata dirayetini kaybettirmemiş, kendi ayakları üzerinde durabilen, zorluklardan yılmayan, cesaretli bir karakter kazanmıştır. Dârümuallimatı bitirdikten sonra bir başına Anadolu'ya gelmesi, eşraf çocuklarına ayrıcalıklı davranmaması, haksızlıklar karşısında sesini yükseltmesi onun bu yönüne örnek kişilik özellikleridir. Aliye'nin hayatını süsleyen en güzel varlıklardan biri Tosun Bey'dir. Onu kaybetmek ölümle eşdeğerdir. Kendisine evlenme teklifinde bulunan Yunan Komutanı Damyanos'a: “Bunu yapmayınız Kumandan; benim nişanlım yalnız haydut değil, biraz da eski bir Türk'tür. Bir gün işler düzelse beni, erkeklerle ne suretle olursa olsun konuştu diye almaz. Yine söylüyorum, siz iyi bir adama benziyorsunuz, eğer beni nişanlımın bir gün almayacağını bilsem yaşamak imkânım yoktur. Siz de, tabii, ölmüş bir kızla konuşmaktan bir şey anlamazsınız değil mi? Ölüler ne Rumca, ne de Türkçe konuşur.” (s.109) sözleriyle verdiği yanıt kahramanın ölüm olgusunu yalnızca bedeninin yok oluşu olarak algılamadığını gösterir.

Çekiciliği, güzelliği Aliye'nin başına bela olur. Kantarcıların Uzun Hüseyin Efendi ile Damyanos ona özel alaka göstermekte, genç kız ise bu ilgiden tiksinti duymaktadır. Hacı Fettah Efendi ise, onu “şeytanın kızı” olarak damgalamaktadır. Öte

yandan nişanlısı Tosun Bey'den ne haber alınmakta ne de manevi babası Ömer Efendi'nin tutukluluğu kaldırılmaktadır. Bütün bu yaşanan olumsuzluklar Aliye'nin hayattan uzaklaşmasına, yaşam sevincini yitirerek ölümü arzulamasına neden olur.

“Hayat çok zor, çok zor olmuştu. O, uzun meydanı geçerken genç kalbinde şimdiye kadar hissetmediği bir kırıklık, bir bıkkınlık taşıyor ve ölmek, hakikaten ölmek istiyordu. Hayatının güzide saadeti, bu kasırgalı, korkunç felaket arasında bir an parlamış, çakmış, geçmişti. Ne bekliyordu? Ne bekleyebilirdi? Bu Tosun Bey nasıl adamdı? Acaba bu en uzun hayattan uzun olan saadet saatinde bağlandığı bir adam kendisine hiç kimse ile bir tek haber gönderemez miydi? Acaba o da sağ mıydı? Ne umumî ve ezelî bir ümitsizlik ve karanlık vardı. Şüphe yok, ölmek istiyordu.” (s.135-136)

Ölüm, zorluklardan bir an için kurtulmak isteyen Aliye'nin nazarında kurtuluş olarak görülürken, Hacı Fettah ve Uzun Hüseyin gibiler için, günahlarının bedeli olarak insana verilecek en büyük ceza olarak algılanmaktadır. Şuur ve iradesini yıkıcı duygulara teslim etmiş insanlar, eline aldığı taş ve sopalarla linç girişimini gerçekleştirirler. Onun bir pelteye dönüşmüş kanlı bedeni gözünü kin ve nefret bürümüş insanların hınçlarını dindirmeye yetmez, bu durum, Aliye'nin başının kesilmesiyle ancak son bulur. Aliye son nefesinde mevlide gittiği geceyi hatırında kalan güzellikleri ve babasının bir kurban bayramı bahçelerinde kuzusunu kesişini anımsar. Küçük kız: “Kuzudur, yazıktır, kurban olmaz!” (s.174) haykırışlarında bulunmuştur. Ölümün nefesini duyarken hayatına dair unutamadıklarını bir film şeridi gibi gözünün önünden geçiren Aliye'ye gibi, kasaba halkı da hiç bir delile dayanmayan, yalnızca söylentiler üzerine kurulu suçlamalar sonucunda Aliye'nin başının, bedeninden ayrılmasını bir sinema filmi gibi izler.

Çalikuşu'nda başta ölümlerden korkan Feride'nin Yusuf Efendi'nin yanağını ve Munise'nin avuçlarını öperek bu korkusunu yendiği görülür. Onun, anne ve babasının ölümüyle erken yaşlarda tanıştığı yok oluş gerçeği, Kâmran'ın ihanetinin yanında hafif bir olgu olarak kalır. Yazarın manevi çöküşü, maddesel varlığın son bulmasından daha yıkıcı bulduğu görülmektedir.

Eserde bir diğer dikkat çekici nokta ise yaşarken insanların takdir ve sevgisini kazanan keramet sahibi kişilerin, öldükten sonra bile zor durumdaki insanlara iyilik

edeceklerinin düşünülmesidir. Bu durum, ziyaret ve yatırların bir kabirden ziyade ermiş insanların makamı, yurdu, ocağı olarak varsayılmasından ileri gelmektedir. Zeyniler köyüne geldikten sonra Feride'nin ölüm olgusuna bakışı değişir:

“Bu köyün evleri, sokakları; mezarları gibi çocuklarında da siyah bir neşesizlik var. Renksiz dudakları gülmenin ne olduğunu bilmiyor, durgun gözleri ağır bir melal içinde ölümü düşünüyor gibi. Ben bile, yavaş yavaş onlara benzemeye başlamıyor muyum? Eskiden ölümü ben başka türlü düşünürdüm.

İnsan elli sene, altmış sene, hülasa istediği kadar yorgunluktan bitap düşünceye kadar gezer, koşar, eğlenir. Sonra, gözleri tatlı bir uyku ihtiyacıyla mahmurlaşmaya başlar. O vakit bembeyaz, temiz bir yatağa uzanır. Yeni başlayan uykuların hafif sarhoşluğu içinde gülümseye gülümseye sönüp gider. Güneşe karşı parlayan beyaz mermerler üstünde kucak kucak çiçekler... O mermerdeki küçük yalıklardan su içmeye gelmiş birkaç kuş... İşte ölüm denince benim gözümde böyle sevimli ve hemen hemen neşeli bir hayal uyanırdı. Şimdi, onun acı lezzetini, ödağacı ve servi kokuları içinde dilimle tadıyor, ciğerlerimle kokluyor gibiyim!” (s.187)

Mektebin ikinci muallimi Hatice Hanım'ın baktığı, dokunduğu her şeyde ölümü hatırlaması, bunu öğrencilerin belleklerine kazınması, çocukların sürekli ölüm oyunu oynamalarına ve Feride'nin bu manzaradan ürperti duymasına sebep olur.

“Çocukların bu kadar ağır ve neşesiz olmalarına Hatice Hanım'ın da hayli yardımı dokunmuş. Bu kadıncağız, hocanın vazifesini, kalplerde dünya emelini söndürmek diye öğrenmiş. Her fırsatta yavrucakları ölümle yüz yüze getiriyor. Duvardaki birkaç tabiiye levhasını sırf bu maksatla mektebe gönderilmiş sanıyor. Mesela:

“Bu dünya fanidir, kimseye kalmaz!

Yürü dünya yürü, ahir zamanıdır!”

kabilinden korkunç bir ilahi okuduktan sonra iskelet levhasını ortaya koyuyor: ‘Yarın biz ölünce etlerimiz böyle çürüyecek, kemikler böyle kuruyacak!’ diye ölümün dehşetini ve kabir azaplarını anlatmaya başlıyor. İhtiyar kadına göre, öteki levhalar da aşağı yukarı aynı şeyi ifade etmektedir. Mesela çiftlik resmini gösterirken: ‘Allah bu koyunları kullarım yesin de bana ibadet etsin diye yarattı. Koyunları kör boğazımız

zifleniyor da, Allah'a borcumuzu ödüyor muyuz? Ne gezer? Amma, yarın toprağa girdiğimiz vakit, bakalım ne cevap vereceğiz?' yolunda bir şeyler söylüyor ve tekrar ölümün tasvirine geçiyor. Yılan levhasına gelince: Hatice Hanım, onu Şahmeran diye tanıtmış. Hasta olan köylülerin isimlerini yılanın karşısına yazmak suretiyle, onların tedavisine de çalışıyor.

Evet, bu biçare çocukları bir parça neşelendirmek, güldürmek için ne maskaralıklar yapıyorum. Fakat, emeklerim boşa gidiyor.” (s. 188)

Musiki hocası Şeyh Yusuf Efendi'nin, hastalığından dolayı ölüme yaklaşması Feride'nin hastayı son dakikalarında yalnız bırakmamasına neden olur. Feride farkında olmadan bastığı org tuşunun çıkardığı sestten dolayı Yusuf Efendi'nin son kez gözlerini açmasını ve oradakilerin heyecanlanmasına sağlar. Bu olaydan çok kısa bir süre sonra musiki hocası ruhunu teslim eder. Feride ise ölen insanlardan korkmasına rağmen, merhumun yanağına bir buse kondurur.

Munise'nin ateşinin yükselmesi, günlerce düşürülememesi doktorları ve hem anne hem de sevgili dostu olarak gördüğü Feride'yi çaresiz bırakır. Uzun süren hastalık nöbetlerinden sonra Munise de hayata gözlerini yumar. Sevdiğini kaybetmenin acısını yaşayan kahraman ölümün küçük yavrusuna yakışmadığını; fakat ölüm sessizliğinin bir anne busesi gibi insana huşu verdiğini anlatır:

“Ne bir feryat, ne üstüne atılmak gibi bir telaş... Kollarım ihtiyar doktorun boynuna kilitlemiş, başım omzunda, adeta acı bir saadetle bu güzelliği seyrediyordum. Ölüm, yavruma bir ay ışığı tatlılığıyla yaklaşıyor, bir ana dudağı gibi korkutup ürkütmeden anlından, dudaklarından öpüyordu.” (s. 362)

Yüzünü son defa öpmeye cesaret edemeyen Feride, Munise'nin avuçlarını öper. Kendisine yaşattığı güzelliklerden sonra teşekkür etikten sonra on yedi gün sürecek bir beyin humması geçirir. Uyanır uyanmaz kahkahalar atan kahraman tekrar uyur. Aşağı yukarı kırk gün süren travmanın etkisiyle saçları demet demet dökülen genç kız bir makas isteyerek, onları ensesinin hizasında kestirir. Munise'nin ölümünden sonra yaşanan bu humma Feride'nin son üç yılda yaşadığı ve kalbine gömdüğü bütün zehirlerin akıp gitmesine neden olur. Munise'nin ölümünü kabullenemeyen kahraman babasının ölümünü olgunlukla karşılamıştır.

“Anlamıştım. Bir şey söylemek istiyordum. Fakat Sör Süperiyör gibi benim de dilim tutulmuştu. Başımı çevirerek açık pencereden karşığı ağaçlara baktım. Güneş vurmuş tepelerinde kırlangıçlar uçuyordu.

Birdenbire bana da onlar gibi bir canlılık geldi:

– Anladım Ma Sör, dedim, üzölmeyiniz... Ne yapalım, hepimiz öleceğiz.” (s. 26)

İhaneti, ölümden daha büyük bir yıkım olarak gören kahraman, arkadaşına nişanlısının öldüğü yalanını söylemek zorunda kalır. Böylelikle onun bu olguya, maddi ve manevi bir değer yüklediğini söylemek mümkündür. Eserde, ölüm ötesi ile ilgili olmak üzere Zeyni Baba’dan bahsetmek mümkündür.

Hatice Hanım’ın her gece üç kandil yaktığı bu muhterem zat, hikmet sahibi ulu kimselerden biri olarak anlatılır. Kötürüm insanları iyileştiren, dilekleri gerçekleştiren bu insan, ömrünü kanaat ve sefalet içinde geçirmiştir. Öldükten sonra süslü ve işlemeli örtüler istememesinden dolayı gönderilen örtülerin parça parça çürüdüğü söylenir.

“– Köyde birisi öleceğı vakit, Azrail aleyhisselam, evvela Zeyni Baba’ya misafir olur, o vakit bu ışık kendi kendine söner.” (s. 177) şeklinde anlatılan Zeyni Baba’nın metafizik özellikleri ile dikkat çektiğini söylemek mümkündür.

Yakup Kadri **Kıralık Konak**’ta ölüme yürüyen bir gencin -Hakkı Celis’in- hikâyesini anlatır. Seniha’ya âşık olduğu günlerde ölümü soğuk ve ürpertici bulan genç adam, cepheye gittikten sonra ölümün, gayr-i ahlaki hayattan daha üstün olduğunu düşünmeye başlar.

Hayatında en üstün yere koyduğu vatani onu niçin en sevdiği ve en güzel varlığı olur. Denilebilir ki ölüm vatan gibi yüce bir değer uğruna gerçekleştirilen bir yolculuktur.

Hakkı Celis, Avrupa’dan dönen Seniha’yı görmek için evine gider. Asker ocağında yaşadıklarını Seniha’ya anlatır. Gördüğü sıkıntılardan dolayı çok yıprandığını, yorulduğunu, oysa Seniha’nın her zamanki gibi arzu ve emel içinde görüldüğünü belirtir. Seniha alaylı bir kahkaha ile, “Sen hiç bir zaman hayat adamı olamayacaksın, hiç bir zaman, zavallı Hakkı!” (s. 167) der. Bu cümleye çok iççerlenen delikanlı: “Öyleyse ölüm adamı olurum.” (s. 167) şeklinde karşılık verir. Önceleri düşünmeden,

sırf bir şeyler söylemek için söylemiş olduğu bu sözün soğukluğundan ürperse de sonraları bu kararı hayatının emeli yapar. Onun için askerlikte “Ya gazi, ya şehit.” (s.168) olmak büyük bir zaferle eşdeğer olacaktır.

Seniha’yla görüşmelerinden kısa biri süre sonra Hakkı Celis savaşta yaralanır. Yanındaki askerden (Binbaşı Hüsnü Bey’den) birkaç yudum su ister. Suyun ölümüne neden olabileceğini söyleyen askere: “Daha iyi ya, bir an evvel kurtulurum.” (s. 235) yanıtını vererek bu fikre çok önceden kendini hazırlamış olduğunu gösterir. Genç adamın su içmeden gerçekleşen şehadeti, zengin bir tüccarın şerefine verilen davete katılan konuklardan bazılarını gözyaşlarına boğar. Bu atmosferi dağıtmak isteyen Seniha, Hüsnü Bey’in susmasını rica eder. Daha on beş gün önce görüştüğü kuzeninin ölümüne gözyaşı dökmek bir yana olanları dinlemek istemeyen genç kız, vurguncu şeker tüccarını ağına düşürmüş olmanın keyfini sürer. Oysaki Naim Efendi, böylesine üzüntülü bir haberin kendisine verilmemesini Cenân Kalfa’dan çok önceden rica etmiştir.

“Cenân, bu çocuğa bir şey olursa, rica ederim, benden saklayınız; zira, işitir işitmez, dayanmam mutlaka derhal ölürüm!” (s. 211)

Naim Efendi’yi yıkacak etkiye sahip olan bu haber, Seniha için üzerinde konuşulmaya ve neşesini kaçırmaya değer bir konu olarak görülmemektedir.

Yakup Kadri *Nur Baba*’da ise, yaşadığı sıkıntılardan, ruh çalkantılarından, pişmanlık ve hayal kırıklarından dolayı bireyin (Nigâr’ın) ölüme özlem duyacağını anlatır. Nur Baba, hastalığından dolayı Nigâr Hanım’ı sorumlu tutar. Genç kadın kendisini arkadaşı Macid’den kıskanan Nur Baba’nın yatağa düşmesine sebep olduğunun düşünülmesi karşısında çok üzülür. Ayrıca açıklamalarla kendini savunmaya çalışır. “Nur Baba:

– Kasdınız beni öldürmekse, söyleyin! dedi, ben ölümden korkmam. Fakat bilin ki herhangi bir ateşe öyle körükörüne yalnız da atılmam. Pirim hakkı için yanarım, kavrulurum. Fakat sizi de kül haline, bir yığın kül haline koyduktan sonra... “ (s. 129)

Nigâr Hanım dergâh bahçesinin sol tarafında bulunan mezarlığa bakarak: “Öldüğüm vakit burada yatacağım.” (s.155) düşüncesiyle biraz teselli bulur. Ölümü huzur ve sükûnet dolu bir âlem olarak algılayan kahramanın bu düşüncesine yaşadığı sıkıntılar, ruh çalkantıları, pişmanlık ve hayal kırıklıkları neden olmaktadır.

Eserde ölüm ile geçen bir diğer nokta ise Bektaşî lideri Nur Baba'nın, muhib ve muhibbelerinin mezar taşlarına, şairane bir şekilde ölenin kişilik özelliklerini telmih edici sözler söylemesidir. Örneğin, kendisine yapılan her haksızlığa sesini çıkarmayıp "Eyvallah!" diyen merhum Hamdi Bey için:

" – Ne itseler ana şakir, ne kılsalar ana şâd" (s.157) dizesini yazdırır.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde, eşlerini kaybeden insanların kısa bir süre sonra yeni gönül maceralarına yelken açtıkları anlatılır. Ayrıca, eğlence muhabbetleri, ziyafet sofraları, daha çok kazanmanın ve tanınmanın yollarını arayış... insanların ölüm olgusuna oldukça uzak olduklarını gösterir. Ölenin boşluğunu doldurma, kırılan biblonun alınması gibi kolay olur. Bu durum, insanlar arasında güçlü sevgi bağlarının olmadığı bir işarettir.

Ömer Seyfettin, *Efruz Bey*'de insanları küçük düşürmenin, etkisiz kılmanın manevi ölümle eşdeğer olduğunu anlatmaya çalışır.

"Bütün salon bu «cürmümeşhut» karşısında sessiz kaldı. İki senedir tapındıkları mabutları işte böyle kazayla devriliyordu. Bucağın bu anda ruhuna, hissiyatına ancak Frenklerin «Moment Critique» dedikleri terkibi tercüman olabilirdi. Reisin gözleri parlıyordu. İşte nihayet düşmanı yere sermişti. Fakat... Fakat yere serdim sandığı hasmı yavaş yavaş bacaklarının arasından yükseldi. Kafasını meydana çıkardı. Bir eliyle reisin omzunu tuttu. Diğer elini Bucaklılara uzattı:

– Hiç biriniz kımıldamayın. Ey reis, sen de kımıldama. Ama sen manen öldün... Çünkü cehaletin fena halde meydana çıktı." (s.134)

Efruz'un türlü şarlatanlıklar karşısında söyleyecek söz bulmada zorlanan Reis'in sessiz hâli, onun yıkımı; Efruz'un da yükselişi olur.

Yalnız Efe'de, Kezban'ın ölümüyle ilgili farklı algılamaların yer aldığı görülmektedir. Realist dünya görüşüne sahip yazar, Kezban'ın intihar ettiğini, mistik yöre halkı ise erenlere karıştığını düşünür. Sonuç itibariyle genç kızın ölümü üzerindeki sır perdesi bir türlü aralanmaz.

Yörük Hoca kendi ölümünü isteyen Eseoğlu için:

"– Ecel yaşa bakmaz oğul! Sayısı, sırası yoktur." (s. 20) düşüncesindedir.

Hoca'nın ölümü üzerine köylü, "Fatıha" okur; elinde yağdanlıklarla ölüyü yıkamak ister. Kahramanın şehit makamında görülmesinden sonra esvaplarıyla gömülen yaşlı adamın ölümü, başta kızı Kezban'da olmak üzere bütün köylüde büyük bir üzüntü yaratır. Eserde beden ölümün yanı sıra ruhsal ölümden de bahsedilir. Malları, tarlaları, özgürlükleri ve haysiyetleri elinden alınmış, zulüm kapılarında aç açına çalışan insanların gerçek anlamda yaşamadıklarından, manevi bir ölüm içinde olduklarından bahsedilir. Eserde, maddi ve manevi ölümle birlikte, ölüm ötesi uzama da yer verilir.

Köyü gezinen yazarın, "Yalnız Efe askerlerin eline düşmemek için buradan kendisini aşağıya atmış olmalı." (s. 53) fikrine karşın yazın hayvan süren yörüklerin Efe'nin kaybolduğu yamaca her gece nur indiğini gördüğünü söylemeleri kahramanın ortadan kayboluşuyla ilgili farklı yaklaşımların olduğunu gösterir. Ölüm gerçeğine realist açıdan bakan anlayışın yanı sıra intihara olumsuz bakan ve bunu yücelttiği şahsiyete yakıştırmayan Anadolu köylüsünün daha çok metafizik bir algılama içinde olduğunu söylemek mümkündür.

Aka Gündüz *Aysel*'de, sosyal adaletin sağlanmadığı, iktidarın bey, ağa gibi unvanlara ya da birer piyondan öteye gidemeyen yetkililere bırakıldığı bir yerde; insan hayatının, son derece ucuz ve basitliğine dikkat çeker. Eserde Günahsızın Veli'nin, oğlunun öldürülme tehlikesi karşısında kaygı duyduğu görülür:

"Meselâ bir gün Sadık Çavuş Ali'yi bir تنها yerde kısıtırır da canı isterse kafasına bir kurşun da sıkabilir, sonra gelir, asker kaçakları soygunculuk için vurmuşlar diye bir de kâğıt düzerdi. Olur mu olur, bu sırada candarmanın, aralı ağaların işlerine akıl sır ermezdi." (s. 59)

Evlat acısını yaşamak istemeyen yaşlı adam, oğlunun, Aysel'i kaçırmaya engel olmak için yalana başvurur. Kısaca, eserde insan hayatının mevki sahibi ve arkası güçlü insanların keyfi isteklerine bağlı olacak kadar ucuz olduğu anlatılmak istenmektedir.

Küçük Paşa'da bir tabiat kanunu olan ölümün, mutsuz ve çaresiz insanlar için bir kurtuluş, kötü kalpli kişiler (Naime Hanım) içinse, ilahî adaletin tecellisi olduğu vurgulanır. Suat Paşa'nın ölümünden sonra konakta bir feryad ü figan kopar. Herkes ağlar. Küçük Paşa olanların farkında olmasa da Nevnihal'in, Nazikter'in yaşlı gözlerinden, Şirin Dadı'nın hüznü bakışlarından etkilenerek ağlayanlara dâhil olur.

Ağıtlar, keder nöbetleri ancak bir sonraki geceye kadar devam eder ve bir hafta içinde de matem havası dağılıp gider.

Naime Hanım on gün içinde eşinin yasını tamamen bırakır, İslam anlayışına göre kocasız kalan kadının tekrar evlenmek için beklemeye mecbur olduğu dört aylık srenin son gününü takip eden cuma günü kendinden yaşça küçük yakışıklı bir delikanlıyla evlenir. Bu evlilikle birlikte konakta çok tatlı bir hayat devresi başlar. Bu mutlu süreç Naime Hanım'ın çocuğunu kaybetmesi ve Büyük Paşa'nın hayalini görmesiyle son bulur. Suat Paşa, eşinin Salih'e yaptıklarından dolayı çok öfke duymaktadır. Uzun yıllar bekledikten sonra özlemine duyduğu çocuğunu kuşağına alamayışının hüznü üstüne kendisinden hesap soran Paşa'nın hayali, Naime Hanım'ın aklını kaçırmasına ve kendisine deli gömleği giydirilmesine neden olur. Bu sırada Salih'in kurtlar tarafından parçalandığını bildiren bir telgraf konağa ulaşır. Mürebbiye: "Adaletin pek sabırsızca hükmünü icra ettiği bir konakta bulunuyoruz." (s. 187) sözleriyle ilahi adaletin tecellisine dikkat çekerken Nevnihal Kalfa da: "Hanımefendi de, bir köylü çocuğu da Allah'ın kuludur. Hangisinin daha ziyade kıymetli olduğunu yalnız o bilir." (s. 188) sözleriyle kibir ve gururun eleştirisini yapar. Yazar, Naime Hanım'ı cezalandırırken yalnız bebeğin ölümüyle değil, ölüm şekliyle de ilahi adalete vurgu yapmaya çalışır. "Parala(mak)" eylemi bu açıdan önemlidir; çünkü Salih kurtlar tarafından parçalanırken, anne karnındaki bebek de geleneksel doğum yönteminin yetersiz kalmasından dolayı parçalara ayrılarak anneden alınabilmiştir.

Salih'in ölümü, kendine hizmeti geçen insanlarda şok etkisi yaratır. Onun, köy mezarlığında iki arşımlık bir çukur bile işgal etmeden uçup gitmesi kendisini sevenleri çok zer. Hayat ve ölüm arasındaki ilişkinin ifadesi olan "İnsan nasıl yaşarsa, öyle ölür." sözü Salih'in yaşadıkları ile doğruluğunu teğit etmiş olur. Eserin son sayfasında geçen "Zavallı Küçük Paşa, Suat Paşa konağında küçük bir köpek kadar olsun bir yer tutamadığı gibi, köy mezarlığında da iki arşımlık bir çukur işgal etmedi." (s. 187) sözleri durumu özetlediği gibi yazarın kabir kavramına bakışını da gösterir. Buna göre ölenin bir mezarının olması yaşayanlar için teselli verici bir durumdur.

Yazar lm yaşlı, ge, zengin, fakir... her insanın yaşayacağı bir gerçek olarak yansıtır. Gerçek ödülün, insani zenginliklere bağlı olduğunu ve buna ancak Allah'ın karar verebileceğini belirtir. Ayrıca sevdiklerinin ölümünden dolayı üzüntüye

kapılsalar bile sancılı günlerin ve zorlu hayat koşullarının kimi insanlar için (Salih için) bir kurtuluş olduğunu, olabileceğini anlatmaya çalışır.

Müfide Ferit *Aydemir*'de sevdiğini kaybeden insanın (Hazin'in) büyük bir yıkım yaşadığı, ulvileştirdiği değerler uğruna ölüme yürüyenlerin (Demir, Hasan, Şakir ve on iki öğrenci) ise bundan pek de şikâyetçi olmadıklarını göstermeye çalışır. Yazar, yüce bir amaç uğruna ölmeyi, sıradan bir insan olarak hayat sürdürmekten üstün tutar.

Hastalığın pençesine düşmüş olan Demir, “Ne olmuştu? Bütün hayatının vakur fedakârlığı, milletine feda ettiği hayatı, bütün kavmini dolaşarak gurup edeceği anda mı çizdiği yoldan çıkarak çalışmasının bekâretini kaybedecekti?” (s.102) şeklinde kendisiyle bir iç hesaplaşma geçirir. Ölümün yaklaştığı günlerde büyük bir arzu ile Hazin'i görmek ister. Bedenini her dakika biraz daha edebî yokluğa yaklaştıran rahatsızlığı, Hazin'in aşkı ile nöbete tutulan ruhu ile bir çatışma hâlidir. Hazin'e yazdığı mektupla ölümü olgunlukla karşılayan, fakat son isteği sevdiğini görmek olan tutkulu bir âşık gibi yüreğindeki itiraf eder.

“Hayatımın büyük emelini ancak size emanet ederek ölmek istiyorum, bu emel benim hayatımın sebebi ve gayesi, mevcudiyetimin, mensubiyetimin hakimi ve amili idi. Onu sizden başka kimseye emanet edemem... ve size verirsem, ömrümü bitmemiş, hayatımı sönmemiş zannedeceğim. Büyük emelin benden sonra da yaşayacağına emin olarak öleceğim.

Hazin Hanım, uzatınız ellerinizi öpeyim. Siz beni ölüme rağmen yaşatacaksınız değil mi?

Eğer siz benim yanımda olsa idiniz, ihtimal ki ben ölmezdim ve şimdi harbe gönderilen kardeşlerin ortada kalacak yetimlerine, dullarına, öksüz annelerine teselliler dağıtabilecek, onları himayesine alacak cemiyetleri, yaralarını tedavi edecek hastaneleri hazırlayabilecektim... Sizi bekliyorum; düşününüz birkaç saat geç kalırsanız belki gelemezsiniz; hâlbuki gelmeniz lazım... Anlıyor musunuz? Gelmelisiniz. Sizi görmeden ben ölmek istemiyorum... Öf geliniz, emel için de, biraz benim için de... Sizi görmeden ölmeyeceğim... çünkü... çünkü... sizensiz yaşayacağımı zannettiğim için ölüyorum... Sizin aşkınız önünde eğilmek istemediğim için ölüyorum. Oh, Hazin Hanım, hayatımı mahveden o müthiş fırtınayı siz anlıyorsunuz değil mi? Beni haklı

buluyorsunuz değil mi? Fakat ben dayanamadım, dayanamıyorum... geliniz, artık geliniz, sizi istiyorum, anlıyor musunuz? İstiyorum...” (s.104-105)

Demir talebeleriyle darağacına giderken bedenlerin yok olmasının emellerinin yok olması anlamına gelmediğini, bu ülkünün yaşatılacağı ümidini taşıdığını belirtilir. Hasan, Şakir ve diğer on iki öğrenci de Demir’le ölüme yürümekten büyük bir sevinç duyarlar. Hazin sevdiğini kaybetmenin acısıyla gözyaşlarına boğulur. Demir’in son bulan maddi varlığının aşkı ve ülküsüyle kendinde vücut bulacağını belirtir.

“– Senin sevgili ve mukaddes mezarın üstüne yemin ederim ki Demir, seni öldürmekle fikrini, emelini, mevcudiyetini öldüremezler...”

Senin vazifeni, senin emelini kendime mübarek bir vazife edinerek senin yerine çalışacağım... Hayatında senin olamadım, sensiz inledim, fakat şimdi, sen öldükten sonra herkese, hattâ ölüme rağmen aşkım seni yaşatacak sevgilim... (s. 127)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DÖNEM ROMANLARININ TEMEL DİL BECERİLERİ BAKIMINDAN TÜRKÇE ÖĞRETİMİNE KATKISI

4.1. DÖNEM ROMANLARI ARACILIĞI İLE TEMEL DİL BECERİLERİNİ GELİŞTİRME

İnsanoğlunun öne çıkan özelliği, herhangi bir dile ve o dili kullanma becerisine sahip olmasıdır. Genel olarak “*Dil insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta; kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık; milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir kurum, seslerle örülmüş muazzam bir yapı; temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar ve sözleşmeler sistemidir.*”²⁴⁹

Dil ile Türkçe eğitimi arasında sıkı bir ilişki vardır; çünkü insanlar arasında iletişimi sağlayan, kültürel bir bağ dokuyarak sosyal yapıyı güçlendiren, doğasının gereği olarak kendini yenileyip güncel olmayı başarabilen bu kurallar birliği, okullarda Türkçe dersi aracılığıyla verilmektedir. Aslında okul, dilin öğrenildiği tek mekân ve ortam değildir.

Dil eğitiminin verildiği ilk basamak olan aile, sonrasında arkadaş ve iş çevresi, yaygın (informal) eğitim kurumları yahut diğer bilgi kaynakları (internet, gazete, dergi, kitap...) bu yükümlülüğü dolaylı da olsa yerine getiren diğer birim ve birliklerdir. Okulu diğerlerinden farklı kılan, dil becerilerini sistemli bir şekilde ve bir program çerçevesinde insana kazandırmasıdır.

Yapılandırmacı yaklaşımı benimseyen ve öğrenciyi merkeze alan yeni Öğretim Programında dinleme-izleme, konuşma, okuma ve yazma gibi temel becerilerin yanı sıra görsel okuma-sunu gibi öğrenme alanları da yer almaktadır. Türk Eğitim Sistemi için yeni denilebilecek bu öğretim düzeneğinde öne çıkan husus; “*öğrencilerin edindikleri birikimler üzerine yenilerini inşa etmeleri ve sözü geçen dil becerileri birbiriyle etkileşim hâlinde olduğundan bir bütünlük içinde ele*”²⁵⁰ alınması gerektiğidir. Kısacası bilginin bir yapı gibi üst üste inşa edilmesi ve temel becerilerin yeri geldikçe birlikte kullanılması söz konusudur.

²⁴⁹ Muharrem Ergin (1994), *Üniversiteler İçin Türk Dili*, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul, s.12

²⁵⁰ MEB (2006), *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*, s. 2,

<http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx> Erişim tarihi: 10 Temmuz 2013

Türkçe dersi, öğrencilerin anlama ve anlatım becerilerine katkıda bulunmayı amaç edinen bir disiplindir. Akıcı ve etkileyici konuşabilme, doğru ve düzgün okuyabilme, duygu ve düşüncelerini yazıya dökebilme, iyi bir dinleyici olabilme gibi kazanımlar bu dersin kapsamı dâhilindedir. Bunların yanı sıra “eleştirel düşünme; yaratıcı düşünme; iletişim kurma; problem çözme; araştırma; karar verme; bilgi teknolojilerini kullanma ve girişimcilik gibi öğrencilerin hayat boyu kullanacakları temel beceriler”²⁵¹ de bu dersin hedefleri arasındadır.

Türkçe eğitiminin temelini oluşturan kavramlar ise dinleme/izleme, okuma, yazma, konuşma ve görsel okuma/sunudur. Türk eğitim sistemi için yeni bir kavram olan “Görsel okuma, yazılı metinlerin dışında kalan resim, kroki, grafik, sembol, şekil, renk vb. ile doğa ve sosyal olayları anlamlandırma, zihinde yapılandırma sürecidir. Öğrenciler, dinleme ve okumada olduğu kadar gözleyerek de bilgiler ve düşünceler edinirler.”²⁵² Görsel sunu ise duygu ve düşünceleri görseller aracılığıyla ifade etmektir. Bilgilerin pekiştirilmesi konusunda bu alandan yararlanmak yerinde olacaktır. “Özellikle resimler, şekiller, grafik sunumlar vb. yeni kavramların anlamının daha kolay aktarılmasını sağlamaktadır. Görsel sunu, bilgileri düzenlemeyi, kavramları sınıflamayı, sıralamayı da kolaylaştırmaktadır.”²⁵³

Eğitim hayatının ilk basamağı olan “Okuma, bir yazıyı, sözcükleri, cümleleri, noktalama işaretleri ve öteki öğeleriyle görme, algılama ve kavrama sürecidir.”²⁵⁴ Bu süreç “sürekli ve planlı olarak yapılan bir çalışma sonunda gerçekleşir. Okumada amaç, okunulana anlamaktır.”²⁵⁵ Öğrenciye okuma sevgisi ve alışkanlığı kazandırmakla zevk ve beğenin gelişmesine katkıda bulunan okuma becerisi; aynı zamanda ufku geliştirmenin, olay ve olgulara mantıksal bir açıdan bakmanın ön koşuludur.

Okuyucu, okuduğunu anladıktan sonra, onu bir değerlendirmeye tabi tutabilmelidir... Eğer okuyucu, okuduğunun doğruluğunu, mantıklılığını, güvenilirliğini kontrol ediyorsa;

²⁵¹ MEB (2006), *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*, s. 5, <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx> Erişim tarihi: 10 Temmuz 2013

²⁵² Firdevs Güneş (2007), *Türkçe Öğretimi ve Zihinsel Yapılandırma*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s.249

²⁵³ Firdevs Güneş (2007), *Türkçe Öğretimi ve Zihinsel Yapılandırma*, s.252

²⁵⁴ Cahit Kavcar, Ferhan Oğuzkan ve Sedat Sever (2005), *Türkçe Öğretimi* (8. Basım), Engin Yayınevi, Ankara, s. 41

²⁵⁵ Şükrü Ünal (2006), *Türkçe Öğretimi* (3. Basım), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s.80

okuduğunu eleştirebiliyor demektir. Yine okuyucu, metinde birbiri ile çelişen bilgiler olup olmadığına dikkat ediyorsa; okuduğu ile kendi bilgi ve yaşantılarını kıyaslayabiliyorsa, yazarın hangi gerekçeyle bu metni yazmış olabildiğini anlamaya çalışıyorsa, eleştirel okuma yapabiliyor demektir.²⁵⁶

2006 tarihli yeni Türkçe Öğretim Programında okuma kurallarını uygulama, okuduğu metni anlama, çözümlenme ve değerlendirme, söz varlığını zenginleştirme, okuma alışkanlığı kazanma gibi amaçlar üzerinde durulmuş ve bu kazanımlar etkinlik örnekleri ile desteklenmiştir. Sessiz okuma, sesli okuma, göz atarak okuma, özetleyerek okuma, not alarak okuma, işaretleyerek okuma, tahmin ederek okuma, soru sorarak okuma, söz korosu, okuma tiyatrosu, ezberleme, metinlerle ilişkilendirme, tartışarak okuma ve eleştirel okuma programda belirtilen okuma türleridir. Türkçe öğretiminin bir diğer önemli alanı ise “dinleme”dir.

“Dinleme, işitmekten ayrı, ruhsal bir olaydır; işittiğini anlamak amacıyla dikkat harcamak ve bir sonuç çıkarmak için konuşmayı izlemektir. Zihin işittiğini sözcüklerle değil, tümce tümce anlar. Bu nedenle, dinleme süreci, tümceden tümceye tamamlanmış olur. Dinleme ve anlama, birbirinin başlangıç ve sonucu olan zihin olaylarıdır.”²⁵⁷

“Dinleme/izleme, iletişim kurmanın ve öğrenmenin temel yollarından biri olup verilen iletiyi doğru bir şekilde anlama, yorumlama ve değerlendirme becerisidir. Bu becerinin geliştirilmesiyle, öğrencilerden dinlediklerini/izlediklerini sıralama, sınıflama, sorgulama, ilişkilendirme, eleştirme ve bunlarla ilgili çıkarımlarda bulunma gibi üst becerileri gerçekleştirmesi beklenmektedir.”²⁵⁸ Öğrenciye kazandırılacak bu beceriye yönelik olarak programda yer alan yöntem ve teknikler şöyledir: Katılımlı dinleme, katılımsız dinleme/izleme, not alarak dinleme/izleme, kendini konuşanın yerine koyarak dinleme/izleme, yaratıcı dinleme/izleme, seçici dinleme/izleme, eleştirel dinleme/izleme.

²⁵⁶ Şükrü Ünal (2006), *Türkçe Öğretimi*, s.80-83

²⁵⁷ Beşir Göğüş (1978), *Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi*, Gül Yayınevi, Ankara, s.228

²⁵⁸ MEB (2006), *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*, s. 5, <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx> Erişim tarihi: 10 Temmuz 2013

Temel dil becerilerinden bir diğeri de yazma etkinliğidir. Yazma kurallarını uygulama, planlı yazma, farklı türlerde metinler yazma, kendi yazdıklarını değerlendirme, kendini yazılı ve sözlü olarak ifade etme alışkanlığını kazanma, yazım ve noktalama kurallarını uygulama gibi amaçlar programda üzerinde durulan konulardır. Yazma etkinlikleri çerçevesinde “Hikâye, roman, şiir gibi türlerde ürün vermek, bireysel yetenek ve yaratıcılık gerektirse de öğrencilerin duygu, düşünce, hayal ve izlenimlerini doğru, açık, anlaşılır ve yazma kurallarına uygun şekilde anlatmaları yazma tekniğine uygun bilgi ve beceriler kazandırılarak sağlanabilir.”²⁵⁹

Dil eğitimi sırasında, bu bağlamda yazma eğitimi çalışmalarında metin türlerine ayrı bir önem verilmelidir. Metin dil biliminin, bu yönüyle yazma eğitimine sağlayabileceği katkılar göz ardı edilmemelidir. Anı, biyografi, gezi yazısı, eleştiri, hikâye, roman vb. metinlerin, türünü yansıtan özellikleri incelendiğinde her birinin yazılış amacının, ana fikri ifade ediş biçiminin farklı olduğu; türler arasındaki bu farkların yazarı, nasıl bir üslup ve hangi anlatım biçimlerini kullanmaya sevk ettiği görülecektir.²⁶⁰

Not alma, özet çıkarma, boşluk doldurma, kelime ve kavram havuzundan seçerek yazma, serbest yazma, kontrollü yazma, güdümlü yazma, yaratıcı yazma, metin tamamlama, tahminde bulunma, bir metni kendi kelimeleriyle yeniden oluşturma, duyulardan hareketle yazma, grup olarak yazma ve eleştirel yazma programda adı geçen yöntem ve tekniklerdir.

“Konuşma, insanın, öteki insanlarla ilişkilerini sürdürebilmesi için, en çok gereksinim duyduğu ve yararlandığı önemli bir dil etkinliğidir.”²⁶¹ Kısaca “duygu, düşünce ve isteklerin seslendirilmesi olarak tanımlanan konuşma becerisi aynı zamanda okuma ve yazma gibi dil becerilerinin çıkış noktasıdır. Bu nedenle bu becerinin, öğretimin diğer becerileriyle (dinleme, okuma, yazma) bütünlük içinde geliştirilmesi

²⁵⁹ MEB (2006), *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*, s.7, <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx> Erişim tarihi: 10 Temmuz 2013

²⁶⁰ Mehmet Akif Çeçen (2011), *Yazma Eğitimi Açısından Metin Bilgisi*, Murat Özbay (Editör), *Yazma Eğitimi* (2. Basım), Pegem Akademi, Ankara, s.135

²⁶¹ Şerif Aktaş ve Osman Gündüz (2011), *Yazılı ve Sözlü Anlatım* (16. Basım), Akçağ Yayınları, Ankara, s.100

gerekir.”²⁶² “Programda, konuşma becerisinin geliştirilmesiyle, öğrencilerin Türkçenin estetik zevkine vararak ve zengin söz varlığından faydalanarak kendilerini doğru ve rahat ifade edebilmeleri amaçlanmaktadır.”²⁶³

Konuşma kurallarını uygulama, sesini ve beden dilini etkili kullanma, hazırlıklı konuşmalar yapma, kendi konuşmasını değerlendirme, kendini sözlü olarak ifade etme alışkanlığı kazanma gibi amaçlar etkinliklerle desteklenmiştir. Türkçe Programı’nın öne çıkardığı yöntem ve teknikler ise ikna etme, eleştirel konuşma, katılımlı konuşma tartışma, kendisini başkasının yerine koyarak konuşma, güdümlü konuşma, kelime ve kavram havuzundan seçerek konuşma, serbest konuşma, yaratıcı konuşma ve hafızada tutma tekniğidir.

Temel dil becerilerinin öğrencilere kazandırılması etkinlikler yoluyla gerçekleşmektedir. “Öğrenmeyle ilgili yapılan araştırma ve gözlemlerde, uygulamayla edinilen bilgi ve becerilerin daha kalıcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum dil öğretiminde daha somut olarak gözlenebilir. Bütün öğrenme etkinliklerinde olduğu gibi Türkçe dersinde de öğrenciyi etkin hâle getirmek, önemli bir noktadır.”²⁶⁴

“Metinler, bilgi, duygu ve düşüncelerin yerleştirildiği örüntülerdir. Bu örüntülerde bilgiler tesadüfen yer almaz, tam tersine bilgilerin bir düzenleniş biçimi vardır... Bu biçim metindeki bilgilerin kolayla izlenmesini ve alınmasını sağlar.”²⁶⁵ Türkçe dersi metinler üzerinden yürütüldüğünden, kazanımların gerçekleşmesi de bir ölçüde bu eserlerin niteliğine bağlıdır; çünkü “Türkçe öğretiminde metinler, dil, zihinsel, sosyal ve zihinsel bağımsızlık becerilerini geliştirmek için birer araçtır. Yani metinler öğrencilere çeşitli becerileri öğrencilere öğretmek için kullanılmaktadır... Metinden öğrenmek için yararlanılmalıdır. Metin dinleme, okuma, yazma, konuşma, görsel okuma ve sunu gibi dil becerilerini geliştirmek için kullanılmalıdır.”²⁶⁶

Kısaca; amaca uygun olarak seçilmiş metinler, kazanımların gerçekleşmesine, bu durum ise etkili bir Türkçe öğretimine dayanak olmaktadır. İster bir romandan

²⁶² Şükrü Ünal (2006), *Türkçe Öğretimi*, s. 89

²⁶³ MEB (2006), *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*, s. 6, <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx> Erişim tarihi: 10 Temmuz 2013

²⁶⁴ MEB (2006), *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*, s.2, <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx> Erişim tarihi: 10 Temmuz 2013

²⁶⁵ Firdevs Güneş (2007), *Türkçe Öğretimi ve Zihinsel Yapılandırma*, s.215

²⁶⁶ Firdevs Güneş (2007), *Türkçe Öğretimi ve Zihinsel Yapılandırma*, s.216

isterse bir hikâyeden ya da denemeden alınmış olsun metin seçimine özen göstermek gerekir.

4.1.1. Dönem Romanlarının Türkçe Öğretim Programındaki Amaç ve Kazanımlara Uygunluğu

Yeni Türkçe Programında “amaç” sözcüğü üzerinde durulmamakla beraber, kazanımlar ile ilgili olarak “*Kazanımlar; öğretim sürecinde öğrencilerin edinecekleri bilgi, beceri ve alışkanlıkları kapsamaktadır. Öğrencilerin dil becerilerinde gelişme sağlamaları, bu kazanımların edinilmesine bağlıdır. Dil bilgisi ve yazım ve noktalama ile ilgili kazanımlar, öğrencilerin gelişim düzeyine göre altıncı sınıftan sekizinci sınıfa doğru aşamalı olarak verilmiştir. Temel dil becerilerine yönelik kazanımların sıralanmasında bu yaklaşım gözetilmemiştir.*”²⁶⁷ ifadelerine yer verilmiştir. Ayrıca programda hedeflenen bilgi, beceri, tutum ve alışkanlıkların kazandırılması ve kazanımların hayata geçirilmesi için etkinliklere önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte etkinliklerin birden çok beceriye yönelik olabileceği, öğrencinin etkin bir rol üstlenmesini sağlayacak şekilde hazırlanması gerektiği öne çıkan diğer hususlardır. Bu bölümde dönem romanları Türkçe öğretim programında belirtilen amaç ve kazanımlara²⁶⁸ uygunluğu bakımından incelenecektir.

Temel Dil Becerisi: Dinleme/İzleme

Amaç: Dinlenen/izlenen anlama ve çözümleme

Kazanım(lar):

1. Dinlediklerindeki/izlediklerindeki anahtar kelimeleri fark eder.
2. Dinlediklerinin/izlediklerinin konusunu belirler.
3. Dinlediklerinin/izlediklerinin ana fikrini belirler.
4. Dinlediklerinin/İzlediklerinin yardımcı fikirlerini belirler.

²⁶⁷ MEB (2006), *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*, s.8, <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx> Erişim tarihi: 10 Temmuz 2013

²⁶⁸ MEB (2006), *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*, s.13-50, <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx> Erişim tarihi: 10 Temmuz 2013

5. Dinlediklerindeki/izlediklerindeki olay, yer, zaman, şahıs ve bunlarla ilgili unsurları belirler.
6. Dinlediklerinde/izlediklerinde amaç-sonuç/sebeup-sonuç ilişkilerini belirler.
7. Dinlediklerine/izlediklerine ilişkin sorular oluşturur.
8. Dinlediklerinde/izlediklerinde yer alan öznel ve nesnel yargıları ayırt eder.

Uygulama: Dönem romanlarından herhangi biri seçilir. Romanın özeti gönüllü öğrencilerden bir veya birkaçı tarafından yapıldıktan sonra içerik çözümlemesine geçilir. Dinleyicilerden romanın konusu, ana fikri, yardımcı fikirleri ve diğer unsurları (olay, yer, zaman, kahramanlar) konusunda konuşmaları, sorular oluşturmaları, cümleler arasındaki ilişkileri tespit etmeleri ve öznel-nesnel ifadeleri bulmaları istenir.

Amaç: Dinlediklerini/izlediklerini değerlendirme

Kazanım(lar):

1. Dinlediklerini/izlediklerini dil ve anlatım yönünden değerlendirir.
2. Dinlediklerini/izlediklerini içerik yönünden değerlendirir.
3. Dinlediği/izlediği kişiyi sesini ve beden dilini etkili kullanma yönünden değerlendirir.

Uygulama: Öğretmen eline aldığı romandan bir bölüm belirler. Bu kısmı yüksek sesle okutur. Öğrencilerden dinledikleri metni içerik ve dil-anlatım yönünden değerlendirmelerini ister. Ayrıca metni okuyan kişinin sesini, beden dilini etkili kullanıp kullanmadığını sorar.

Temel Dil Becerisi: Konuşma

Amaç: Konuşma kurallarını uygulama

Kazanım(lar):

1. Olayları ve bilgileri sıraya koyarak anlatır.

Uygulama: Herhangi bir öğrenciden “Küçük Paşa” romanında geçen olayları sıraya koyarak anlatması istenir.

Uygulama: Aşağıdaki cümleler “Kiralık Konak (s.141)” eserinden alınmıştır. Karışık olarak verilmiş bu cümleleri anlamsal bir bütünlük içinde yandaki kutuya sıralayınız.

1. Bu haberi Naim Efendiden ne kadar saklamak istedilerse de, kabil olmadı.
2. O da, ertesi gün, akşama doğru bütün felaketi öğrendi.
3. Bir hafta Seniha’dan ses çıkmadı.
4. Sabahleyin Seniha’nın kaçıışı havadisi konağın içine bir ölüm haberi gibi yayıldı.

1)
2)
3)
4)

Amaç: Hazırlıklı konuşmalar yapma

Kazanım(lar):

1. Konuşma konusu hakkında araştırma yapar.
2. Konuşma metni hazırlar.
3. Konuşmasını bir ana fikir etrafında destekler.
4. Konuşmasını sunarken görsel, işitsel materyalleri kullanarak anlatımını zenginleştirir.
5. Konuşmasını belirlenen sürede ve teşekkür cümleleriyle sona erdirir.
6. Konuşma yöntem ve tekniklerini kullanır.

Uygulama: Öğretmen, öğrencilerden Halide Edib Adıvar’ın hayatı, sanatı ve eserleri konusunda araştırma yapmalarını ve çeşitli kaynaklardan (kitap, ansiklopedi, dergi, internet) edindikleri bilgileri sınıf içinde arkadaşlarıyla paylaşmalarını ister. Ayrıca konuşmanın başında ve sonunda uygun ifadelerin kullanılması gerektiğini ve çeşitli materyallerle (fotoğraf, CD) desteklenmiş anlatımın konuşmayı daha etkili hâle getireceğini belirtir.

Amaç: Kendini sözlü olarak ifade etme alışkanlığı kazanma

Kazanım(lar):

1. Duygu, düşünce, hayal, izlenim ve deneyimlerini sözlü olarak ifade eder.

Uygulama: Öğretmen (...) romanının beğenilip/beğenilmediğini öğrenmeye çalışır. Öğrencilerden bu tutumlarının arkasındaki nedenleri dile getirmelerini ister.

	Bu eseri beğendim; çünkü.....
	Bu eseri beğenmedim; çünkü.....

Temel Dil Becerisi: Okuma

Amaç: Okuma kurallarını uygulama

Kazanım(lar):

1. Sesini ve beden dilini etkili kullanır.
2. Akıcı biçimde okur.
3. Kelimeleri doğru telaffuz eder.
4. Sözün ezgisine dikkat eder.
5. Okuma yöntem ve tekniklerini kullanır.

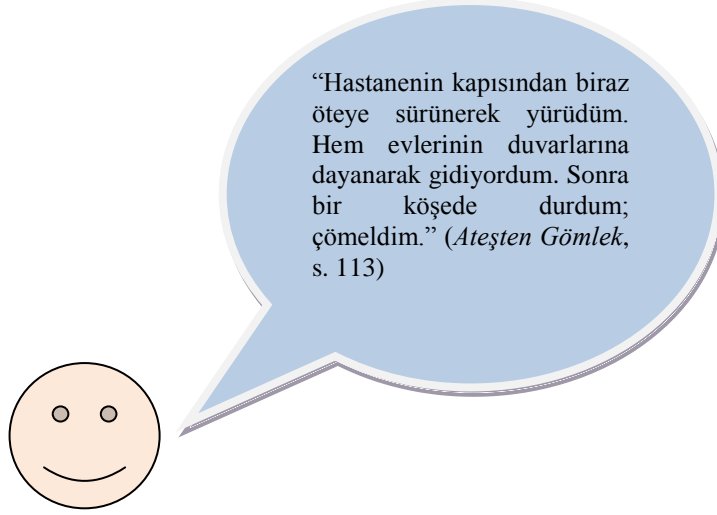
Uygulama: “Seviyye Talip” eserinden bir bölüm seçilir ve değişik öğrencilere okutulur. Metni yukarıdaki kazanımlara uygun olarak okuyan öğrenci alkışlanır.

Amaç: Okuduğu metni anlama ve çözümleme

Kazanım(lar):

1. Anlatımın kimin ağzından yapıldığını belirler.

Uygulama: Öğretmen bakış açısı ve anlatım durumu ile ilgili bilgileri kişi (ben/biz-o/onlar) zamirlerinden ve yüklem sonuna getirilen kişi eklerinden hareketle verdikten sonra, konuyu örneklerle pekiştirir. Örnek: Aşağıdaki cümlelerde anlatım kaçınıcı kişinin ağzından yapılmaktadır?

Uygulama: Öğretmen tahtaya aşağıdaki metni yazar. Anlatımın kim tarafından yapıldığını sorar.

“Bugün sabahleyin deniz kenarına indik. Biz Selim Bey’le yeşillikte otururken Nâzım deniz kenarında çıplak ayaklı Rum çocuklarıyla beraber denize taş atıyordu. Âhenkar sesiyle, büyük ve canlı evzıyla (tavırlarıyla) yazın kaynayan havasını o dolduruyor, o ısıtıyor gibiydi.” (Handan, s. 49)

2. Okuduklarındaki öznel ve nesnel yargıları ayırt eder.

Uygulama: Öğretmen aşağıdaki cümleleri tahtaya yazar. Bu cümlelerden öznel olanların başına (Ö), nesnel olanlarınkine ise (N) harfini getirmelerini ister; öğrencilerin öznel ve nesnel yargıları birbirine karıştırmaması durumunda ise; şu açıklamalarda bulunabilir:

“Öznel sözcüğü öz ifadesinden türemiştir. Türkçede “öz” “kendi” anlamına gelmektedir. Kendi düşünceleriniz, bakış açınız, yorumunuz, kişisel görüşleriniz öznel ifadeleri verir. Nesnel sözcüğü ise “nesne”den gelir. İnsanların nesneye bakışı ayırdır. Kitap, herkes için kitaptır. Suyun kaynama noktası, en küçük asal sayının 2 olduğu, camın saydamlığı, dünyanın yuvarlak oluşu... konusunda insanlar birbirinden farklı

görüşler ileri süremezler. Bu yüzden nesnel yargılar kanıtlanabilen ve herkesçe aynı olan durumları ifade eder.

(...N...)	Sonra otomobiline bindi, kasabanın içinde gezmeye gitti. (<i>Vurun Kahpeye</i> , s. 114)
(...Ö...)	Numan o kadar samimi ve içten başlamıştı ki Samiye bile elinden olmayan bir beğeni ile onu dinliyordu. (<i>Seviyye Talip</i> , s. 44)
(...N...)	Masanın çevresinde hiç sandalye yoktu. (<i>Yeni Turan</i> , s. 23)
(...Ö...)	O gece Büyükkada'da zümrüt renginde tatlı ve durgun bir mehtap vardı. (<i>Kirallık Konak</i> , s. 64)

3. Metnin başlığı ile içeriği arasındaki ilişkiyi ortaya koyar.

4. Okuduğu metne farklı başlıklar bulur.

Uygulama: Öğretmen kazanımlara yönelik olarak şu soruları sorar:

“Çalığışu” romanında başlık ile içerik arasında nasıl bir ilişki vardır? Bu esere başka hangi başlıklar verilebilir?

Amaç: Okuma alışkanlığı kazanma

Kazanım(lar):

1. Okuma planı yapar.
2. Farklı türlerde metinler okur.
3. Okuduğu kitaplardan kitaplık oluşturur.

Uygulama: Öğretmen, öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırmak için bir kitap listesi hazırlar. Öğrenciler okudukları eserleri bu listeye yazarlar.

Kitap Okuma Listesi

	Kitabın Adı	Yazarı	Okunduğu Tarih
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			

4. Kitaplık, kütüphane, kitap fuarı ve kitap evlerinden faydalanır.
5. Ailesi ile okuma saatleri düzenler.
6. Beğendiği kısa yazıları ezberler.

Uygulama: Öğrenciler tarafından okunan romanlar sınıf ortamında tanıtılır. En iyi tanıtılan kitap haftanın kitabı seçilir. Ayrıca eserlerin özetleri farklı kişiler tarafından bir bir yapılır. Okuduğu kitabı en güzel şekilde anlatan öğrenci ödüllendirilir.

Temel Dil Becerisi: Yazma

Amaç: Farklı türlerde metinler yazma

Kazanım(lar):

1. Olay yazıları yazar.
2. Düşünce yazıları yazar.
3. Bildirme yazıları yazar.
4. Şiir yazar.

Uygulama: Okunan eserlerden bir tanesi seçilir. Buradaki kahramanların isimleri, sosyal konumları, fiziksel ve ruhsal özellikleri belirtilir. Hikâyede geleceğe doğru bir kapı aralanır ve bu karakterlerin 10 yıl sonrası hâllerinin anlatıldığı bir hikâyeye yazmaları istenilir. Öğretmen bu uygulamanın öncesinde tür ve şekil bilgisini pekiştirmek için aşağıdaki formları öğrencilere uygulayabilir.

Olay Yazılarını Tanıma Formu²⁶⁹

Sevgili Öğrenciler,							
Aşağıda edebî türlerle ilgili tanımlayıcı bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerin hangi türe ait olduğunu kutucuklara (✓) işareti getirerek belirtiniz.							
	Hikâye (Öykü)	Roman	Anı (Hatıra)	Masal	Fabl	Destan	Tiyatro
Gerçek ya da gerçeğe yakın öğelerin (olay, yer, zaman, kahramanlar) yer aldığı kısa yazılardır.							
Gerçek ya da gerçeğe yakın öğelerin (olay, yer, zaman, kahramanlar) yer aldığı uzun yazılardır.							
Unutamadığımız olayları anlatan yazılardır.							
Olağanüstü unsurların (olay, durum, kahramanlar) görüldüğü yazılardır. Bu tür yazılar genellikle bir tekerleme ile başlar.							
Milletlerin tarihiyle ilgili önemli olayları (savaş, deprem, göç, kıtlık, kuraklık) anlatan ve kahramanlık, yiğitlik gibi değerleri öne çıkaran yazılardır.							
Yazılanların sahnede canlandırılmasıdır.							
Genellikle insan dışındaki varlıkların konuşTURULMASIYLA OLUŞAN EĞİTİCİ, ÖĞRETİCİ yazılardır.							

²⁶⁹ Bu form, Türkçe Öğretim Programı dikkate alınarak araştırmacı tarafından hazırlanmış olup, uzman kişilerin görüşüne sunulmuştur.

Düşünce Yazılarını Tanıma Formu²⁷⁰

Sevgili Öğrenciler,					
Aşağıda edebî türlerle ilgili tanımlayıcı bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerin hangi türe ait olduğunu kutucuklara (✓) işareti getirerek belirtiniz.					
	Deneme	Makale	Söyleşi	Gezi Yazısı	Eleştiri
Bir konudaki düşüncelerimizin içimizden geldiği gibi dile getirilmesidir. Bu edebî türde düşünceler daha çok öznel yargılarla dile getirilir.					
Bu edebî türde alıntı, bilimsel araştırma sonuçları gibi kanıtsal ögeler yer alır. Düşünceler nesnel anlatımla dile getirilir.					
Yazar karşısındakiyle konuşuyormuş gibi bir anlatım içine girer.					
Bir konu ile ilgili olumlu ve olumsuz değerlendirmelerde bulunmaktır.					
Gezilir görülen yerlerin farklı ve öne çıkan özelliklerinin anlatılmasıdır.					
Bu anlatım türünde betimlemelere çokça yer verilir.					
Bu anlatım türünde açıklamalara çokça yer verilir.					
Bu anlatım türünde soru-cevap cümlelerini görmek mümkündür.					

²⁷⁰ Bu form, Türkçe Öğretim Programı dikkate alınarak araştırmacı tarafından hazırlanmış olup uzman kişilerin görüşüne sunulmuştur.

Amaç: Kendi yazdıklarını değerlendirme

Kazanım(lar):

1. Yazdıklarını biçim ve içerik yönünden değerlendirir.
2. Yazdıklarını dil ve anlatım yönünden değerlendirir.
3. Yazdıklarını yazım ve noktalama kurallarına uygunluk yönünden değerlendirir.

Uygulama: Öğretmen “Yalnız Efe” romanının ana düşüncesinden hareketle bir deneme yazmalarını ister. Yazma işlemi bittikten sonra öğrenciler, çalışmalarını bir arkadaşıninkiyle değiştirir; onu biçim ve içerik yönünden değerlendirirler. Bu değerlendirme için aşağıdaki ölçekten yararlanılabilir:

Yazılı Anlatım Değerlendirme Ölçeği²⁷¹

	DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ	Evet	Hayır	Kismen
BİÇİM	Sayfa düzenine (alt, üst ve kenar boşluğu, sayfanın temiz olması, başlığın ortalanması) dikkat etmiş mi?			
	Sözcükler, cümleler ve paragraflar arasında yeterince boşluk bırakmış mı?			
	Yazım kurallarına ve noktalama işaretlerine dikkat etmiş mi?			
	Okunaklı, düzgün ve güzel bir Türkçe kullanmış mı?			
İÇERİK	Yazdıklarını konu ve ana fikir etrafında toplayabilmiş mi?			
	Ana fikri yardımcı fikirlerle desteklemiş mi?			
	Savunduğu fikirleri destekleyen özlü sözlere (atasözü, deyim ve özdeyiş) yer vermiş mi?			
	Cümleler arasında bir ilişki (sebep-sonuç/ amaç-sonuç) var mı?			
	Metinde bir konu bütünlüğü var mı?			
	Konuyu günlük hayatla ilişkilendirmiş mi?			
	Başlık, içeriğe uygun mu?			
DİL ve ANLATIM	Açık ve sade bir dil kullanmış mı?			
	Sözcük ve cümle tekrarına düşmüş mü?			
	Uzun cümleler kullanmış mı?			
	Genellikle eğlenceli ifadeler yer vermiş.			
	Genellikle duygusal ifadeler yer vermiş.			
	Genellikle düşünsel ifadeler yer vermiş.			

²⁷¹ Bu ölçek Türkçe Öğretim Programı dikkate alınarak araştırmacı tarafından hazırlanmış olup, uzman kişilerin görüşüne sunulmuştur.

Amaç: Yazım ve noktalama kurallarını uygulama

Kazanım(lar):

1. Yazım kurallarını kavrayarak uygular.
2. Noktalama işaretlerini işlevlerine uygun olarak kullanır.

Uygulama: Öğretmen, tahtaya aşağıdaki metni yazar. Yay ayraç içine, uygun düşen noktalama işaretlerini getirmelerini ister.

“Nevin(...) Hazin(...)in cümlesinin sonunu işitmedi bile(...) Orada gördüğü son gülleri koparmak için ayrıldı(...) O, uzaklaştıktan sonra Hazin(...) zihnini işgal eden bir meseleyi artık saklayamayanların kararı ile sordu(...)

(...) Türkistan(...)da çok mu kalacaksınız(...)

(...) Kim bilir?” (Aydemir, s.40)

Dil Bilgisi (6. Sınıf)

Amaç: Kelimenin yapı ve özellikleriyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama

Kazanım(lar):

1. Kök ve eki kavrar.
2. İsim kökü ile fiil kökünü ayırt eder.
3. Yapım eki ile çekim ekini ayırt eder.
4. Birleşik kelimeyi kavrar.
5. Basit, türemiş ve birleşik kelimeleri ayırt eder.

Uygulama: Öğretmen tahtaya bir paragraf yazar. Altı çizili sözcükleri yapılarına göre incelemelerini ister.

“Bir pazartesi akşamı idi. Amcam her vakit alıştığı şık ve düzenli asker kıyafetini birdenbire gençleşen bir hayatla giyinmişti.” (Yeni Turan, s. 59)

Amaç: Kelime türleriyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama

Kazanım(lar):

1. İsimlerin, zamirlerin, sıfatların, edatların, bağlaçların, iyelik ve hâl eklerinin işlevini kavrar.
2. Kelime türlerini işlevine uygun kullanır.
3. Kelimeleri cümlede farklı görevlerde kullanır.

Uygulama: Öğretmen tahtaya iki cümle yazar. Yazılışları aynı olan sözcüklerin farklı türlerde kullanılabileceğini öğretmeye çalışır.

“Bizim kızımızın söyledikleri inşallah canınızı sıkmadı. ○, kasabayı çok sever... ○ yalnız onların değil, bütün kasabanın kızıydı... ○ zaman boğazı tıkanıyor, ağzı köpürüyordu.”
(*Vurun Kahpeye*, s. 61-145)

Dil Bilgisi (7. Sınıf):

Amaç: Kelime türleriyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama

Kazanım(lar):

1. Fiillerin anlam özelliklerini kavrar.
2. Bildirme kipleriyle dilek kiplerini ayırt eder.

Uygulama: Öğretmen bildirme ve dilek kiplerinin karışık olarak verildiği bir kutucuk hazırlar. Bu sözcüklerden zaman ifade edenleri yandaki boşluğa işaretlemelerini ister.

Geliyorum (...)	Başlayacağım (...)	Okumalıyız (...)
Dinlemişler (...)	Yazayım (...)	Öğrenseler (...)

3. Fiillerin olumlu, olumsuz, soru ve olumsuz soru çekimleriyle ilgili uygulamalar yapar.

Uygulama: Öğretmen aşağıda verdiği örnekten hareketle, öğrencilerden diğer eylemleri çekimlemelerini ister.

FİİLİN			
Olumlu Şekli	Olumsuz Şekli	Soru Şekli	Olumsuz Soru Şekli
Geldin	Gelmedin	Geldin mi?	Gelmedin mi?
Koşmalıyım
Getirecekler
Söylüyor

4. Zarfların cümledeki işlevini fark eder, zarfları işlevine uygun olarak kullanır.

Uygulama: Öğretmen okuduğu cümlelerde zaman ifade eden sözcükleri mavi, durum ifade edenleri ise kırmızı, soru anlamı veren sözcükleri ise pembe balona yazmalarını ister.

“Geçen sene bir gün, arkadaşım Sermet’le Şişli’ye doğru gidiyorduk... Bugün bütün kütüphanelerde bir kitap arayacağım, dedi.” (Efruz Bey, s. 113)

“Mesut Efendi’nin adamları çekine çekine sordular.” (İstanbul’un Bir Yüzü, s. 86)

“Tosun, ne zaman ve nasıl çıkacaktı?” (Vurun Kahpeye, s. 148)

Zaman zarfları

Durum zarfları

Soru zarfları

Amaç: Fiillerin yapı özellikleriyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama

Kazanım(lar):

1. Basit, türemiş ve birleşik fiillerin kuruluş ve anlam özelliklerini kavrar.

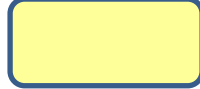
Uygulama: Öğretmen tahtaya aşağıdaki cümleleri yazar. Basit fiilleri mavi, türemiş fiilleri sarı, birleşik fiilleri ise turuncu kutucuğa yazmalarını ister.

“İlk defa olarak Handan’a darıldım ve bir daha konuşmamaya yemin ettim. Fakat bu yemini uzun müddet tutmak nasip olmadı. Cemal Bey’den bir mektup aldım. Handan’ın evlendiğini, fakat acayip bir surette evlendiğini yazıyordu... Ben ertesi günkü vapurla İstanbul’a hareket ettim. İki gün sonra rıhtımda gözleri yaşla dolu Cemal Bey Amcamın kolları arasında bir zaman ağlaştık.” (Handan, s. 75)

Basit Fiiller

Türemiş Fiiller

Birleşik Fiiller

Amaç: Ek fiille ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama

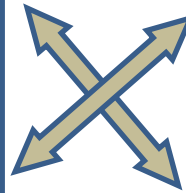
Kazanım(lar):

1. İsim türünden kelimelerin kip ve kişi açısından biçimlenerek çekimlenebileceğini kavrar.
2. Ek fiili işlevine uygun olarak kullanır

Uygulama: Aşağıdaki cümlelerde yer alan ek fiillerin uygun düşen ifadelerle eşleştirilmesi istenir.

“Bahçede iki büklüm, lahanaların olmuşturunu olmamışlarından ayırmakla meşguldür.” (Nur Baba, s. 14)

“Şehzadebaşı’nda onun görüştüğü birçok Daniştay üyesi, kalem büyükleri, mümeyyizler vardı.” (Mev’ut Hükmü, s. 126)

Ek fiilin geçmiş zamanı

Ek fiilin geniş zamanı

Dil Bilgisi (8. Sınıf):

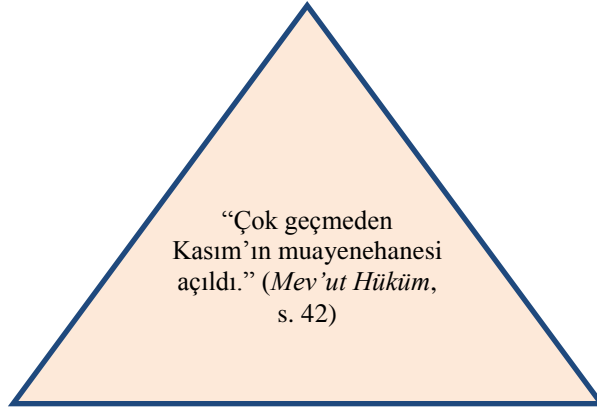
Amaç: Cümleyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama

Kazanım(lar):

1. Cümlenin temel ögelerini ve özelliklerini kavrar.
2. Cümlenin yardımcı ögelerini ve özelliklerini kavrar.
3. Cümlede vurgulanmak istenen ifadeyi belirler.
4. Cümledeki fiillerin çatı özelliklerini kavrar.
5. Kurallı ve devrik cümleleri, anlam ve kullanım özelliklerine uygun biçimde kullanır.
6. Cümlenin yapı özelliklerini kavrar.
7. Cümleler arasındaki anlam ilişkilerini kavrar.
8. Cümleye hâkim olan duyguyu fark eder.

Uygulama: Öğretmen metinlerden seçtiği cümleleri tahtaya yazar ve öğrencilerden, yer tamlayıcısının (dolaylı tümlecini) bulunduğu seçeneği işaretlemelerini ister.

A.

B.

C.

“Ertesi gün, öğle
üzeri, şehre
iniyordu.” (*Nur
Baba*, s. 109)

D.

“Zarif Bey tarif olunmaz bir
şaşkınlıkla uyanıp başını
kaldırdı.” (*Küçük Paşa*, s. 180)

Amaç: Anlatım bozukluklarını belirleme ve düzeltme

Kazanım(lar):

1. Cümlede anlatım bozukluğuna neden olan kullanımları belirler.
2. Anlatım bozukluklarını düzeltir.

Uygulama: Öğretmen okuduğu metinden bir paragraf seçer ve bu paragrafta geçen anlatım bozukluklarını belirtmelerini ister.

“Her on dakikada bir hademe elinde kahve tepsisi ile geldikçe susuyorlar, sonra yine ağızlarından savrulan sigara dumanları ile başlıyorlardı. Bu iki asker nazır, ikisi de kılıçlarını çıkarmışlar, ceket düğmelerini çözmüşler; biri koltuktan ayaklarını ta masaya uzatmış, öteki kanepede, her an artan bir içtenlik ve hararetle yaptıkları tartışmaları, bir yurtseverlik konuşmalarını andırıyordu.” (*Yeni Turan*, s. 44)

4.1.2. Dönem Romanlarının Sınıf İçi Etkinliklere Uygulanabilirliği

Aşağıda, romanlardan hareketle oluşturulmuş etkinliklere yer verilmiştir. Temalarla ilişkili olmak üzere romanlardan alınacak olan kesitlerle çocukların temel dil becerilerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılabileceği gibi, kitap incelemeleri konusunda da bu yapıtlardan yararlanılabilir. Nitekim kitap sevgisini kazandırma, okuma kültürü aşılama Türkçe Eğitimi'nin kazanımları arasında yer almaktadır.

Etkinlik 1:

Öğrenme Alanı: Konuşma

Yöntem ve Teknikler: Güdümlü konuşma

Temel Beceriler: Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma

Amaç: Metnin ayrıntılarını kavrama/ Okuduğu metni anlama ve çözümleme

Öğretmen dönem romanlarından birini seçer ve eserden hareketle aşağıdaki soruları cevaplamalarını ister. Bu sorular 5N1K (Ne, Nerede, Ne zaman, Niçin, Ne kadar ve Kim?) şeklinde sorabileceği gibi bu tekniğin biraz daha görsellerle desteklenmiş biçimi olan hikâye haritası ile de yönlenebilir. “*Hikâye haritası, hikâye türü metinlerde bulunan türe ait unsurların haritasını çıkararak onların daha kolay anlaşılmasını, öğrenilmesini ve hatırlanmasını sağlayan bir yöntemdir.*”²⁷² Örnek:

1. “Ateşten Gömlek” romanında anlatılan olay nedir?
2. Romanın kahramanları kimlerdir?
3. Olayın geçtiği yer ve zamanı belirtiniz.
4. Bu eserde verilmek istenen mesaj nedir?
5. “Siz-Ayşe, İhsan, Peyami, Kezban- yerinde olsaydınız bu durum karşısında ne yapardınız?” türünden sorular sorar.

Örnek: Feride, İstanbul gibi güzel bir şehirden ayrılarak Zeynilere gelmiştir.

Burası genç kızın hayallerini süsleyen köyden oldukça uzaktır; fakat onun çalışması ve bir süreliğine de olsa burada kalması gerekmektedir. Feride'nin köye alışması ve mutlu olması için neler yapması gerekir?

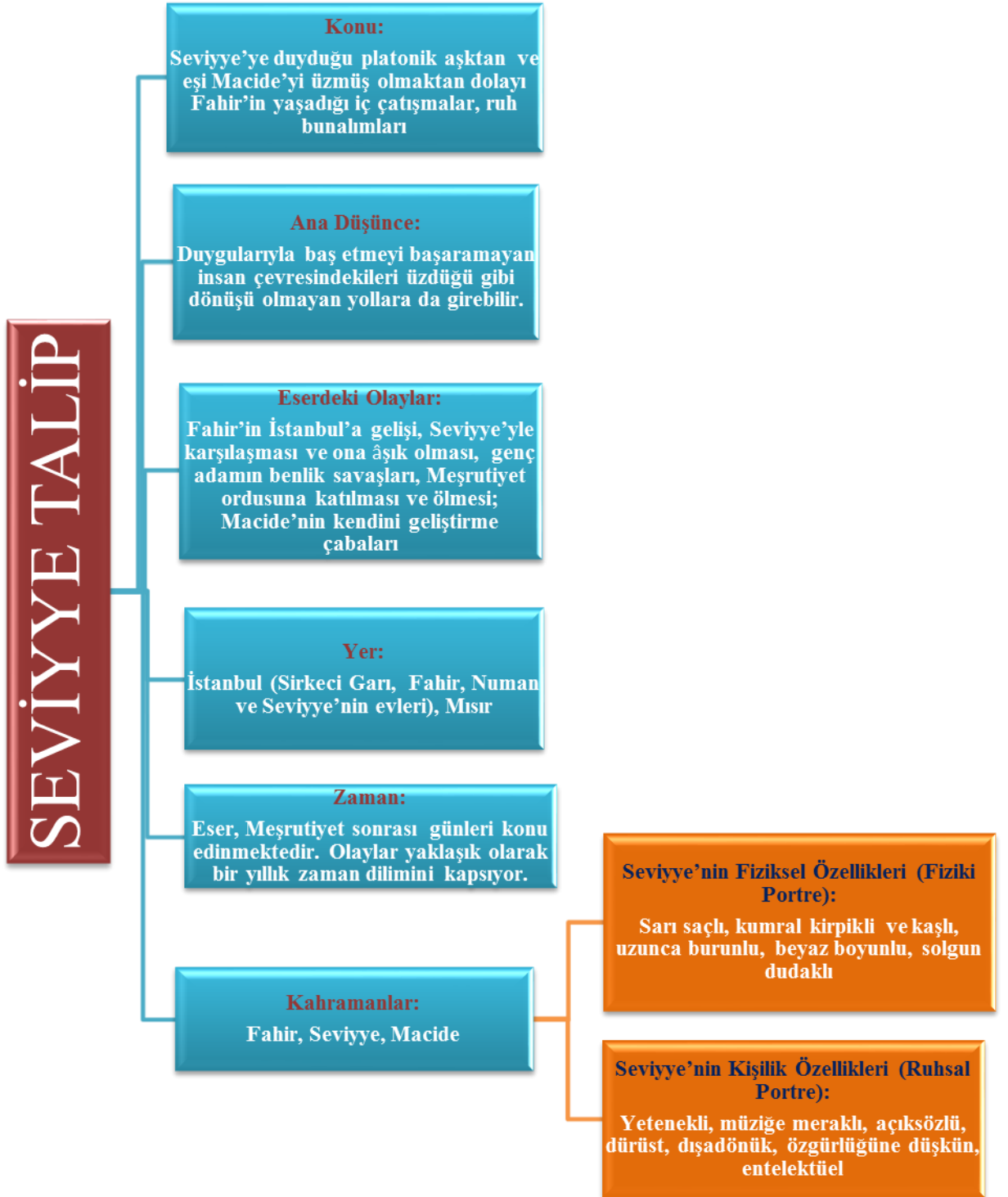
Ben Feride'nin yerinde olsaydım;.....

²⁷² Mehmet Akif Çeçen (2011), Çocuk Edebiyatı Ürünlerinin Türkçe Eğitimi Açısından İncelenmesi (Hikâye Örneği), Şener Demirel (Editör), *Edebi Metinlerle Çocuk Edebiyatı*, (2. Basım), Pegem Akademi, Ankara, s. 122

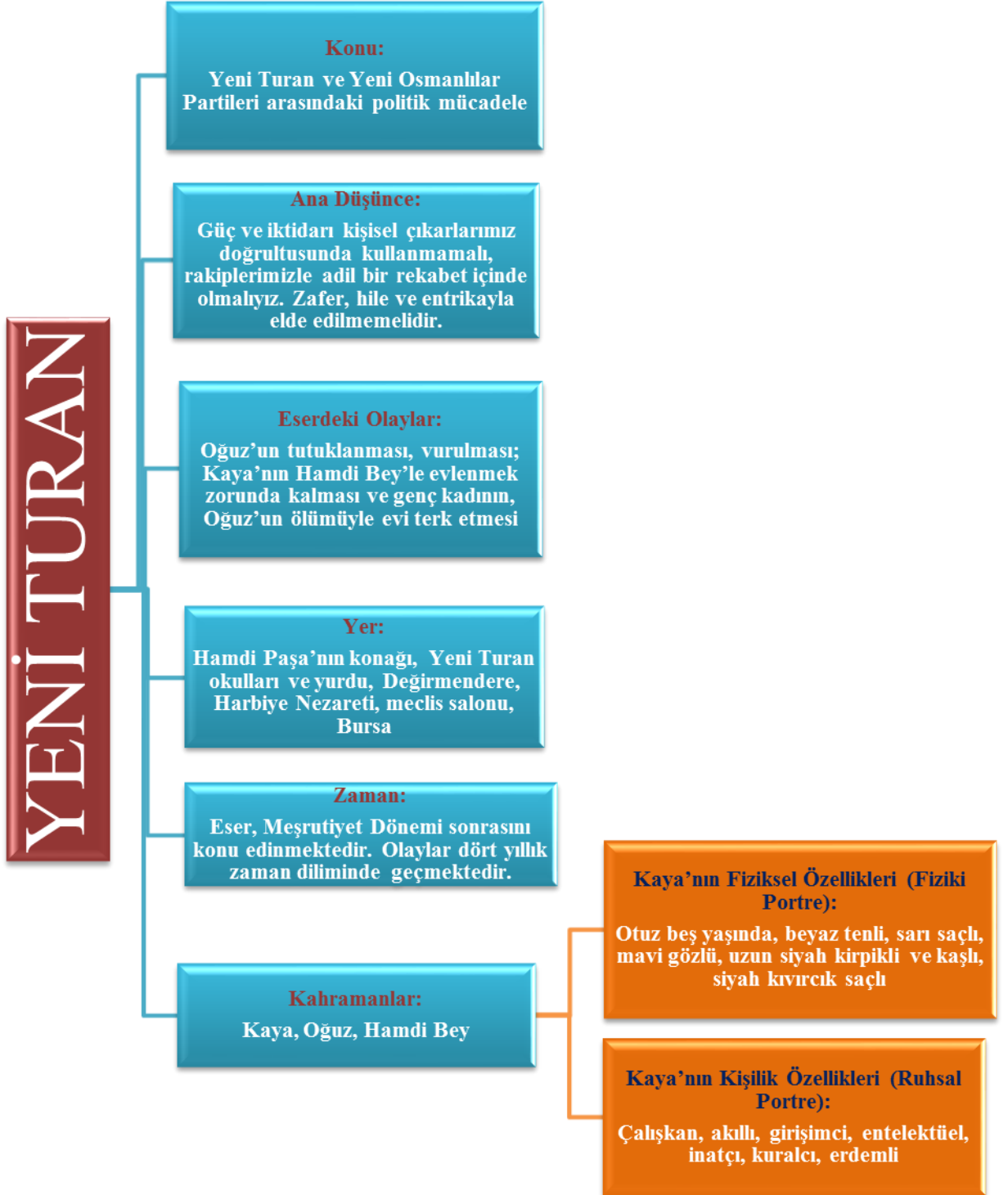
Aşağıda, çalışmaya konu olan eserlerin hikâye haritaları yer almaktadır. Türkçe Öğretim Programında belirtilen ilkelere uygun olarak hazırlanan bu haritalarda öne çıkan bilgi ve bulgular “sevgi, millî kültür, toplum hayatı, iletişim, hak ve özgürlükler, kişisel gelişim, alışkanlıklar, zaman ve mekân ile duygular”²⁷³ temalarıyla ilişkilidir. Romanların ana dokusunu belirlemeye yönelik olan hikâye haritaları, temel unsurların özümsemesi ve içerik analizinin hangi yöntemlerle yapılabileceğini göstermesi bakımından okuyucuya yardımcı olacak niteliktedir:

²⁷³ MEB (2006), *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*, s. 58-59, <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx> Erişim tarihi: 10 Temmuz 2013

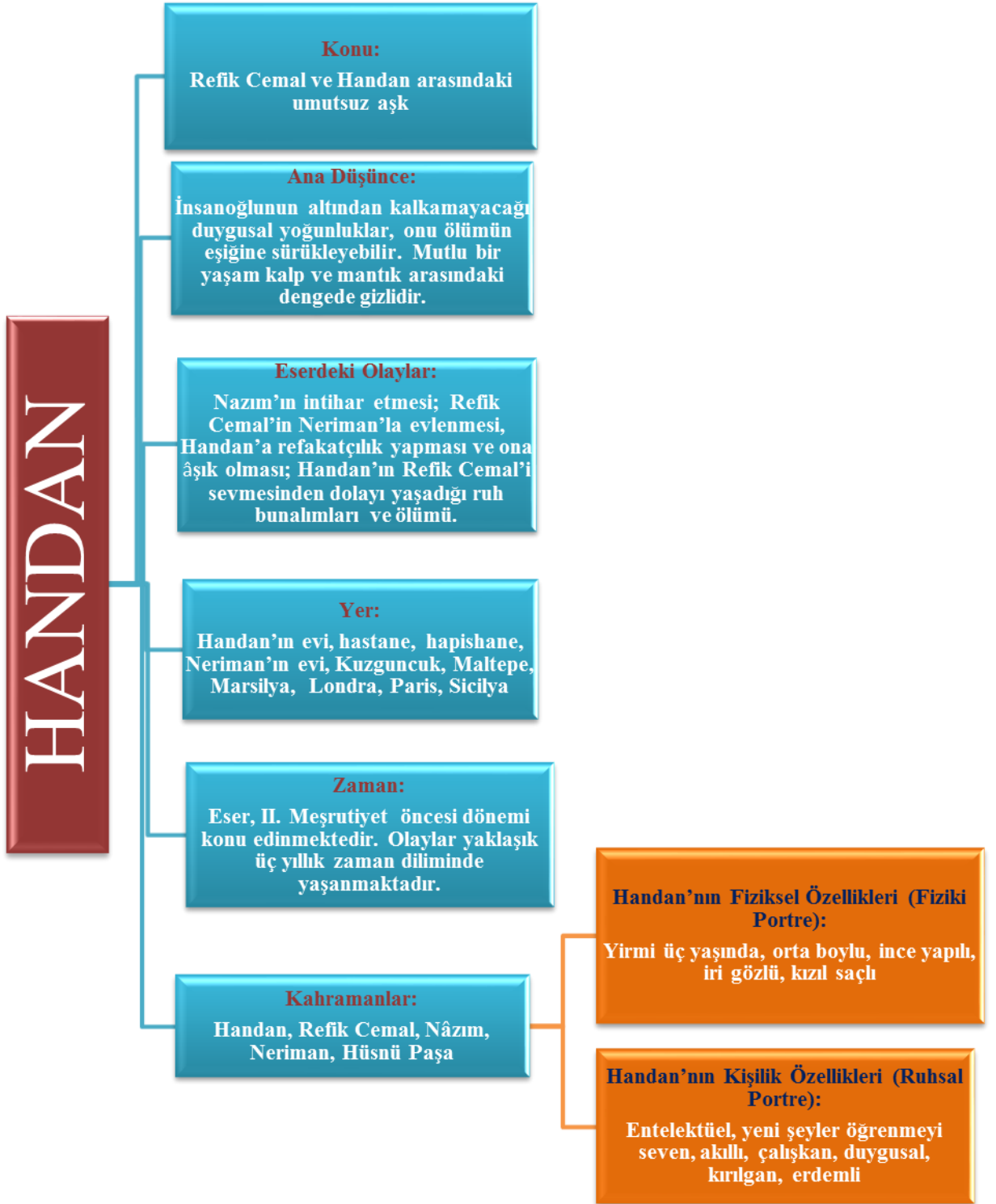
1. “Seviyye Talip” Romanına Ait Hikâye Haritası

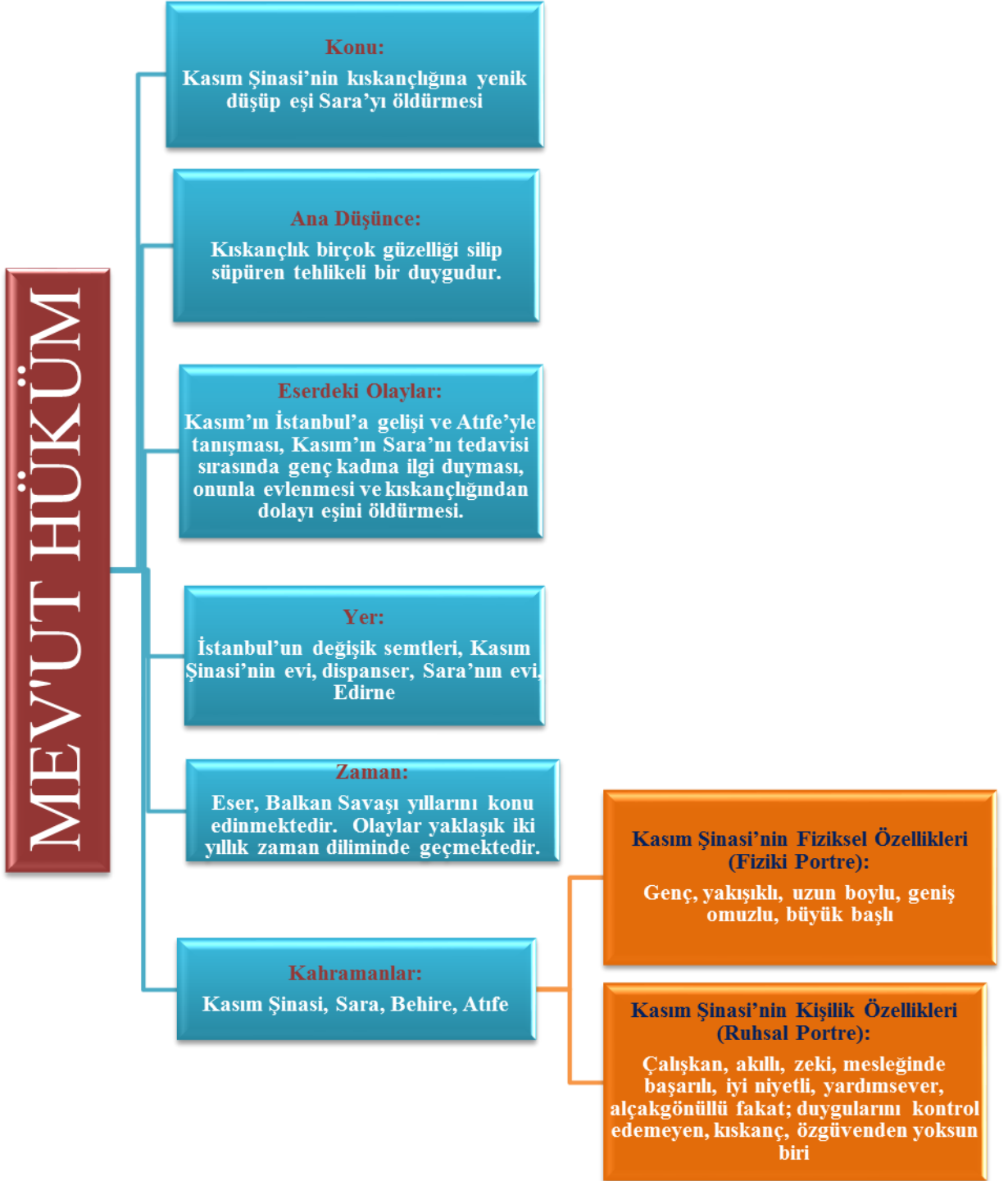
2. “Yeni Turan” Romanına Ait Hikâye Haritası

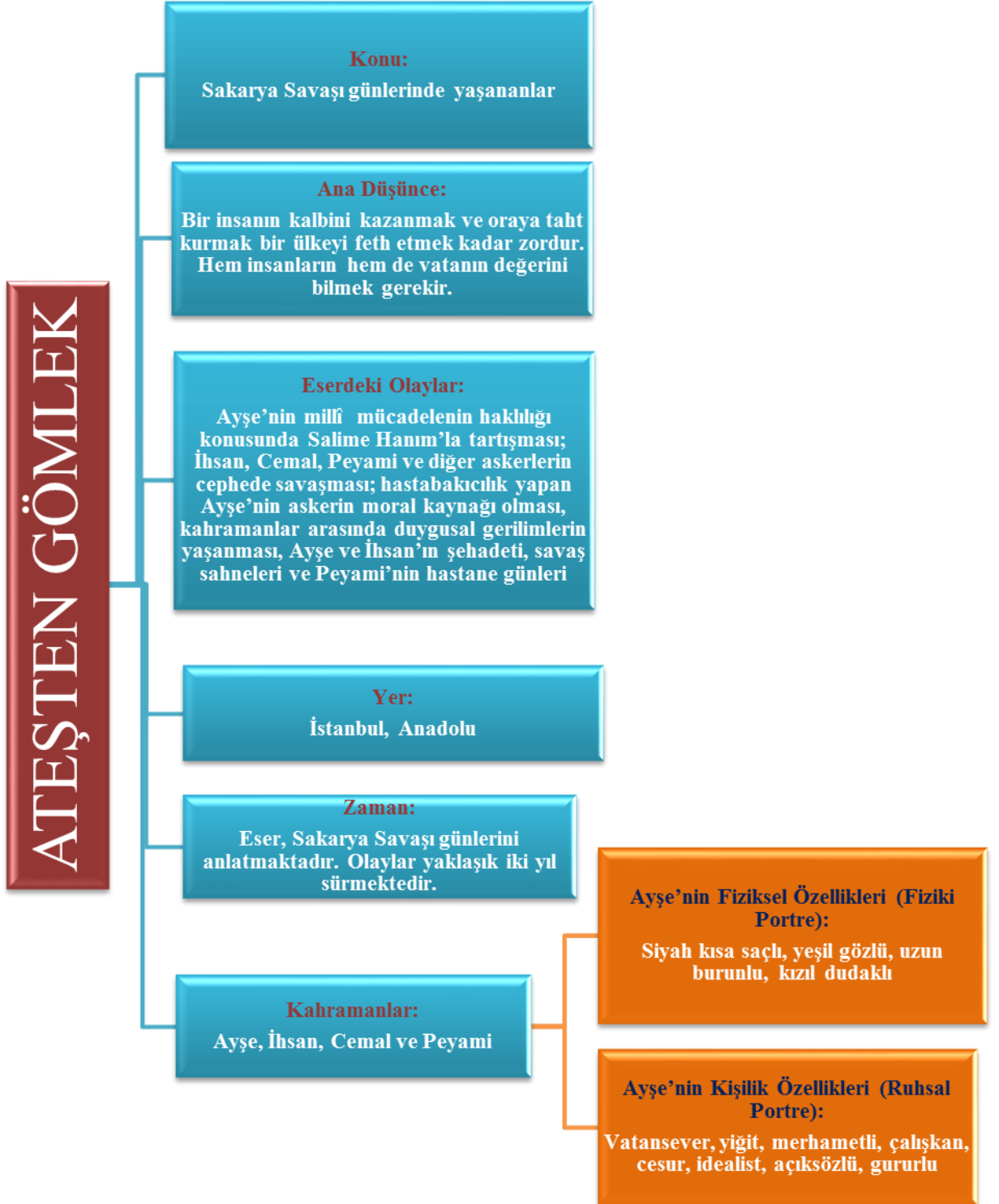
3. “Handan” Romanına Ait Hikâye Haritası

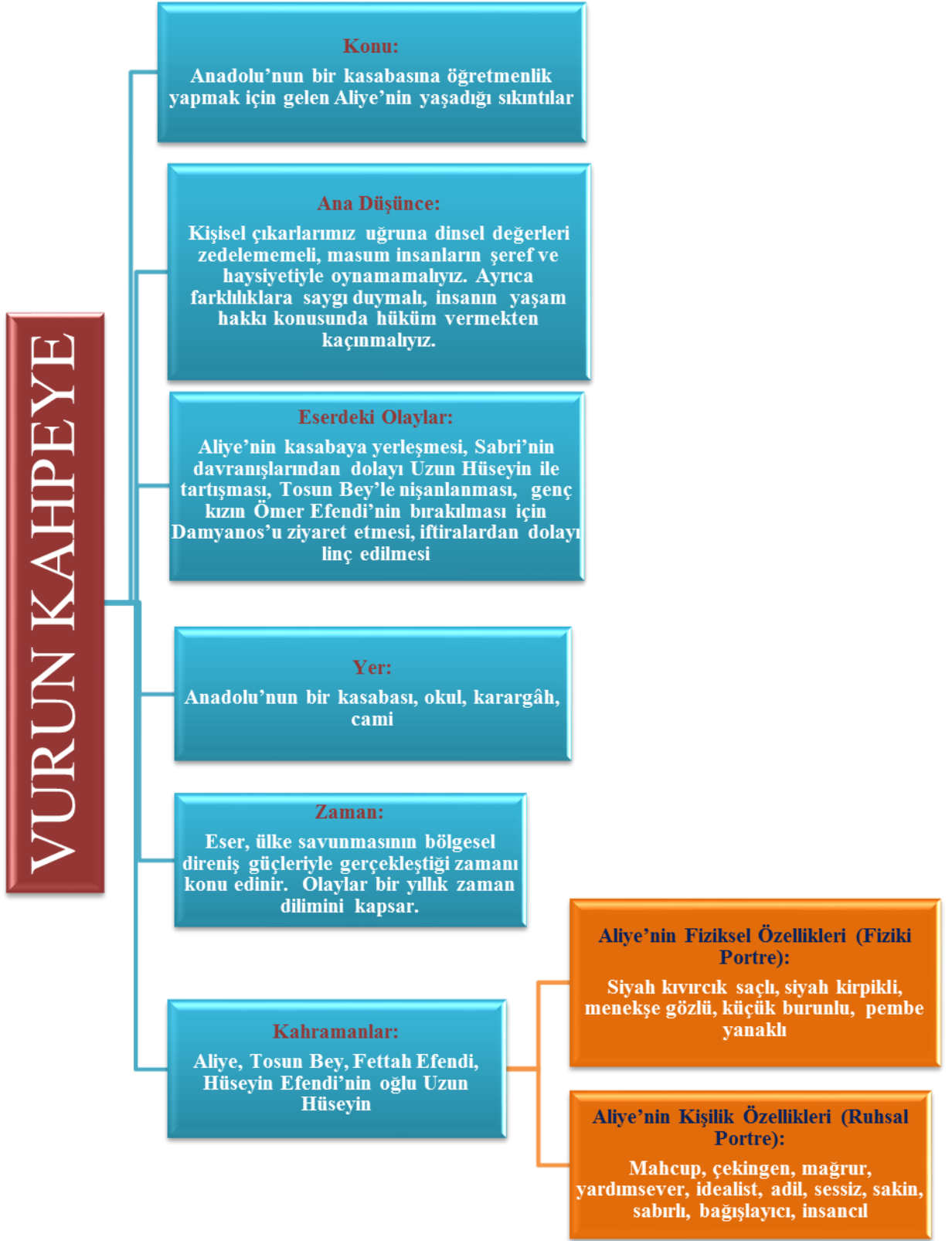
4. “Mev’ut Hüküm” Romanına Ait Hikâye Haritası

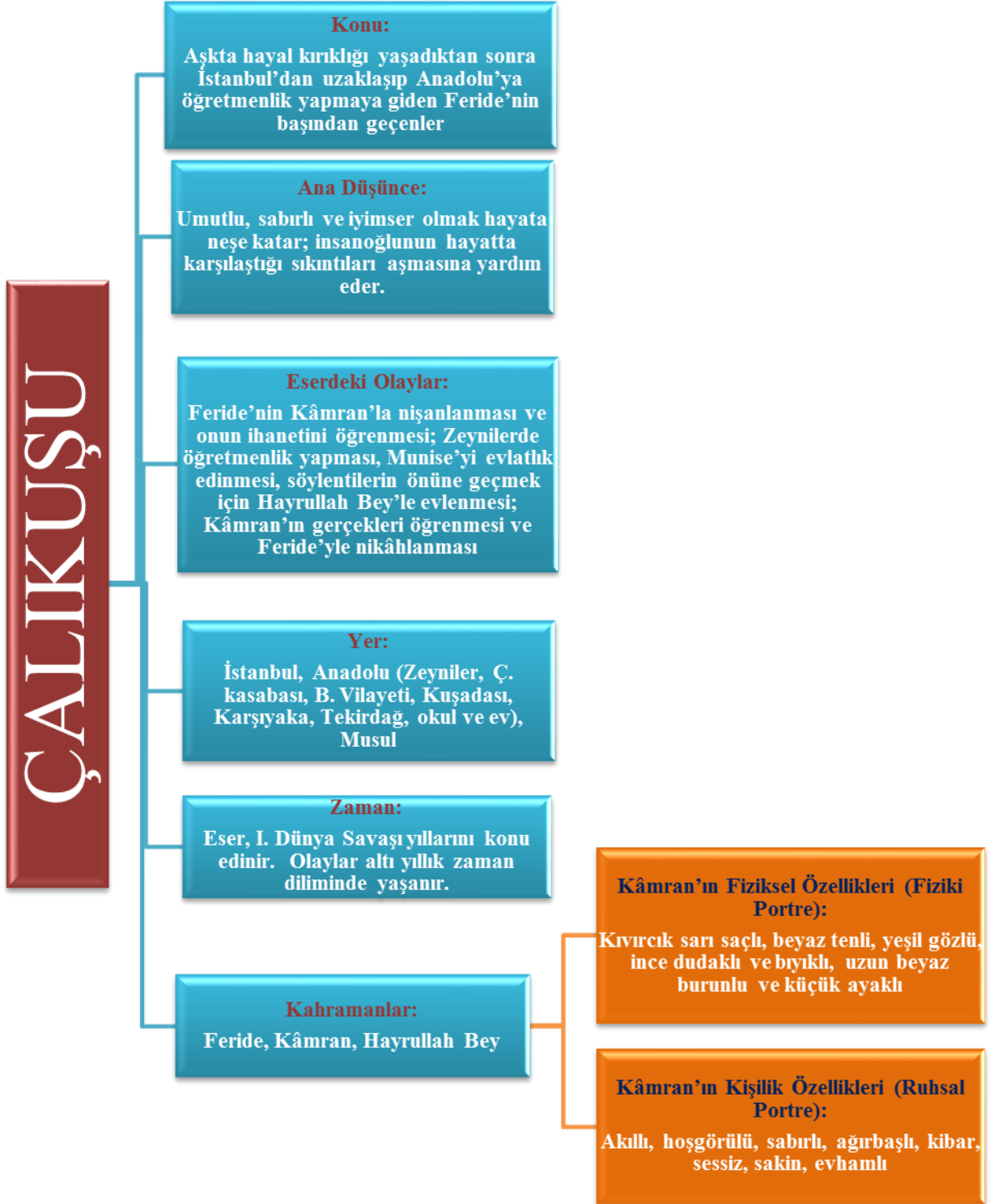
5. “Ateşten Gömlek” Romanına Ait Hikâye Haritası

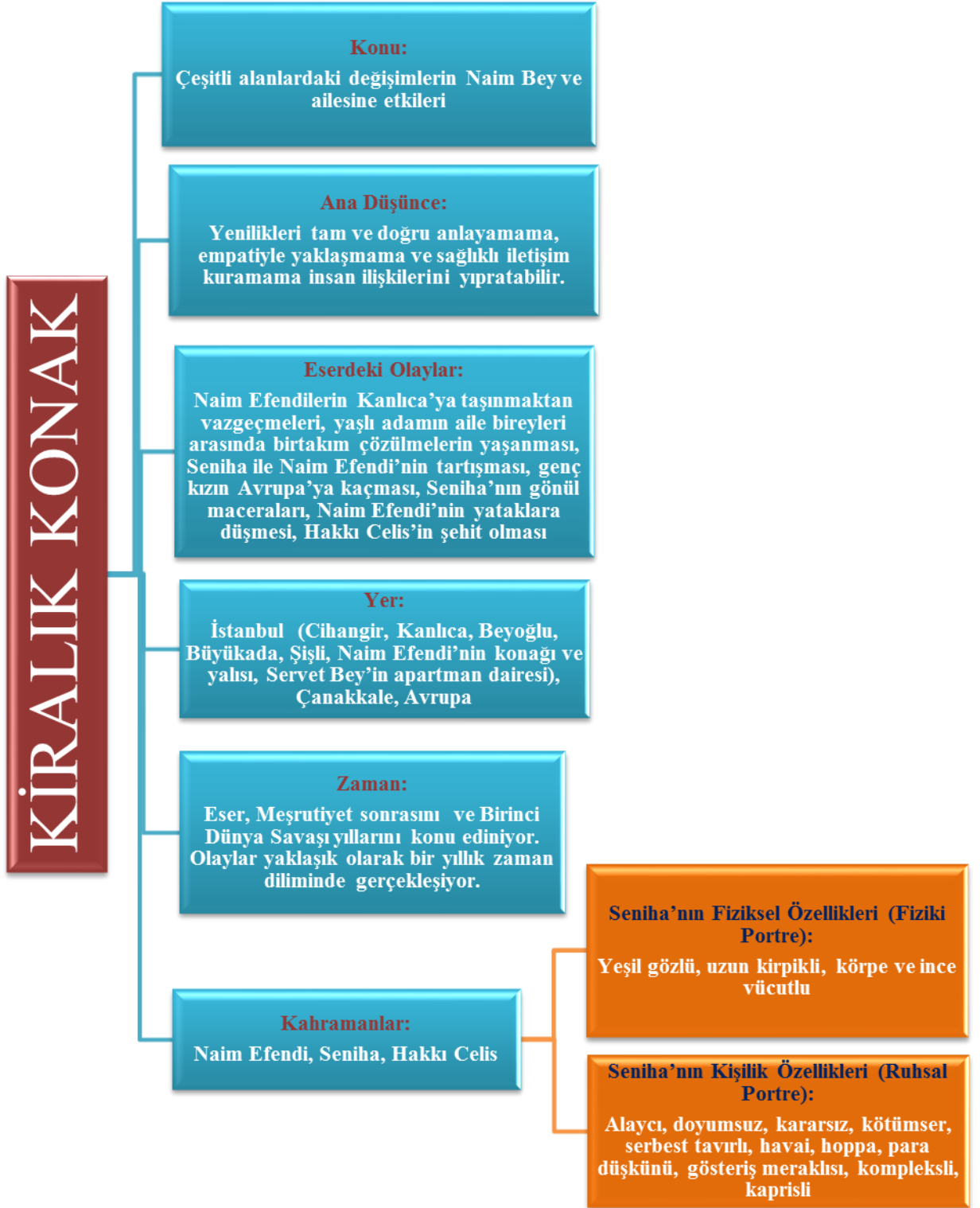
6. “Vurun Kahpeye” Romanına Ait Hikâye Haritası

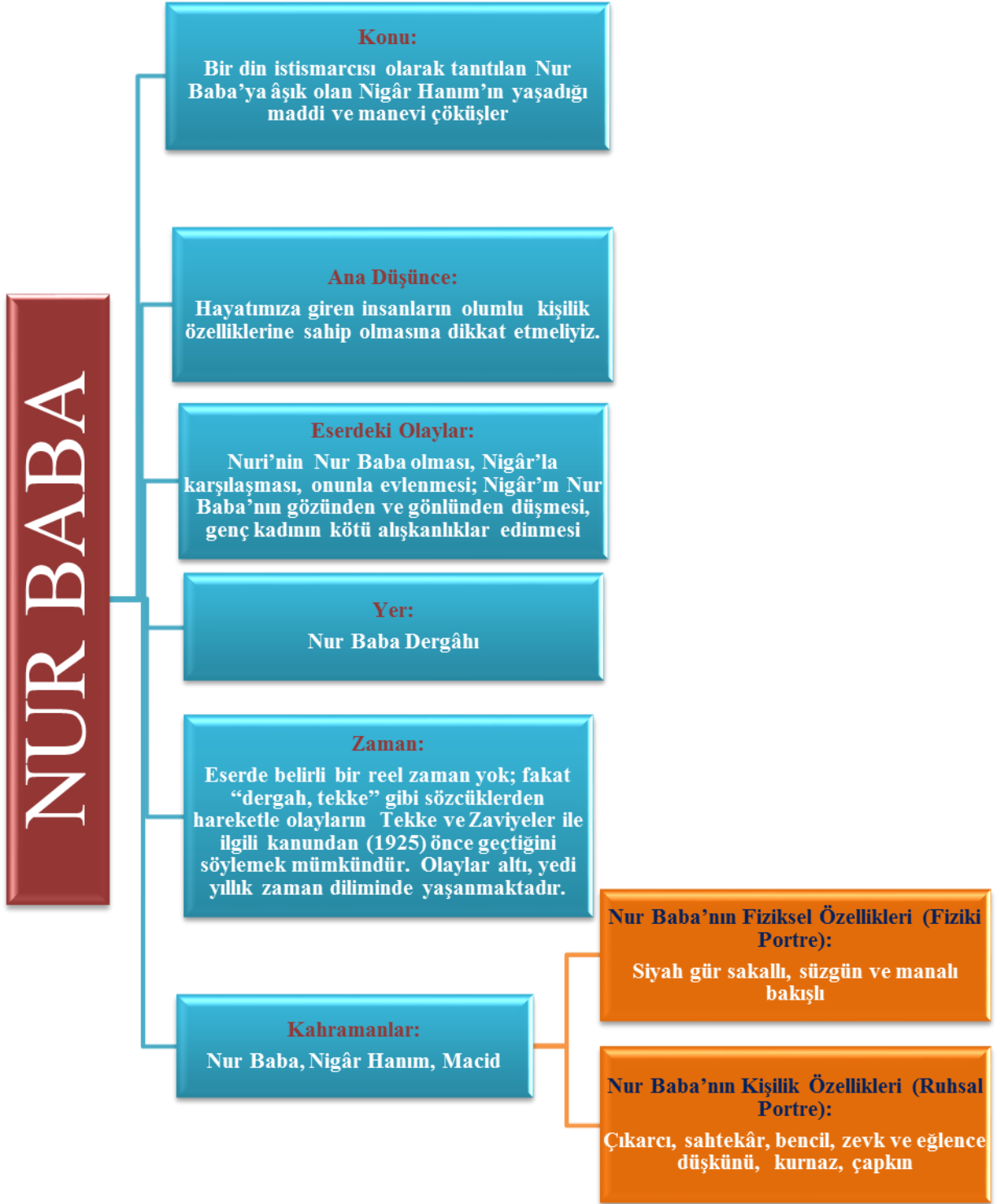
7. "Çalıkuşu" Romanına Ait Hikâye Haritası

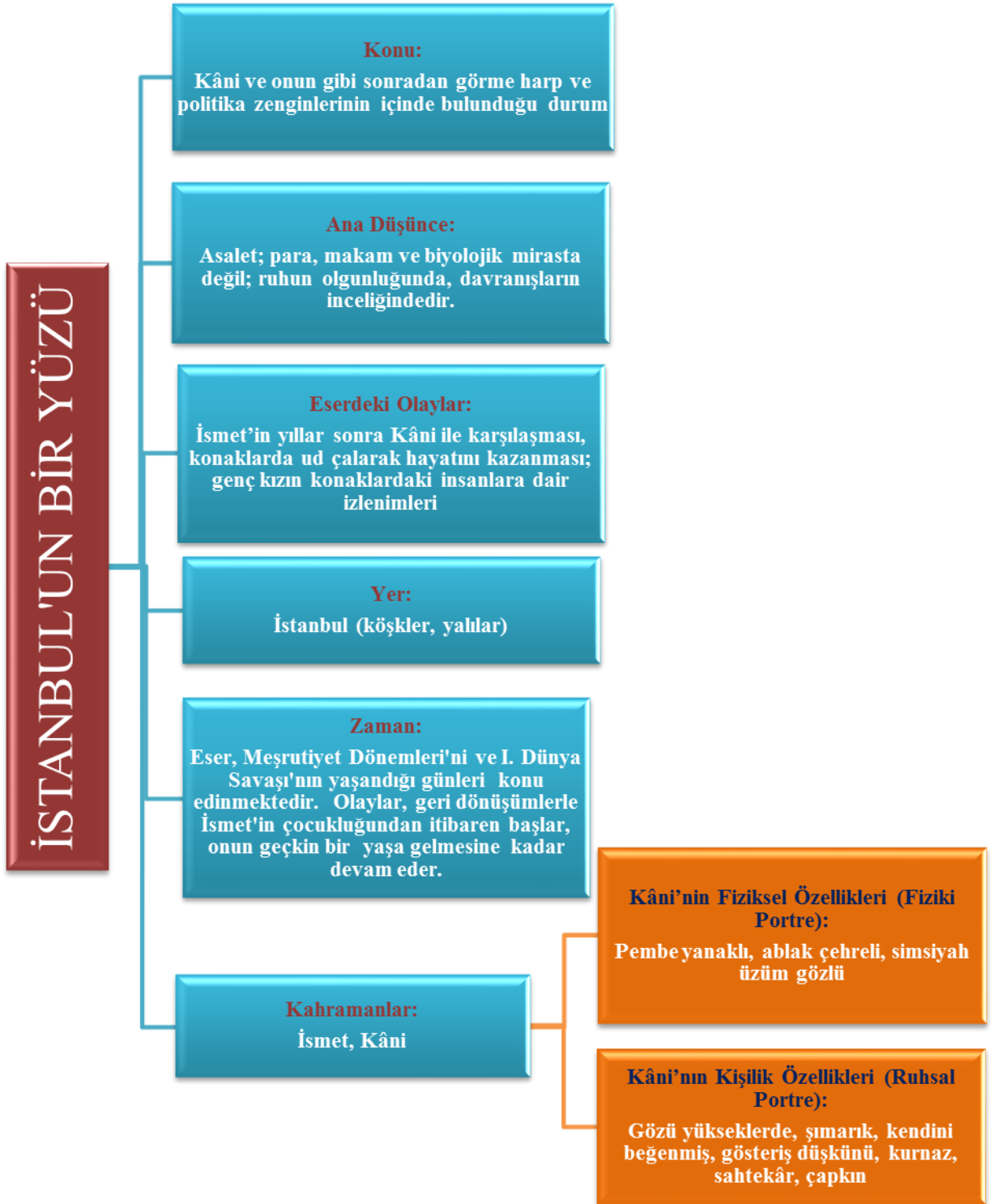
8. “Kiralık Konak” Romanına Ait Hikâye Haritası

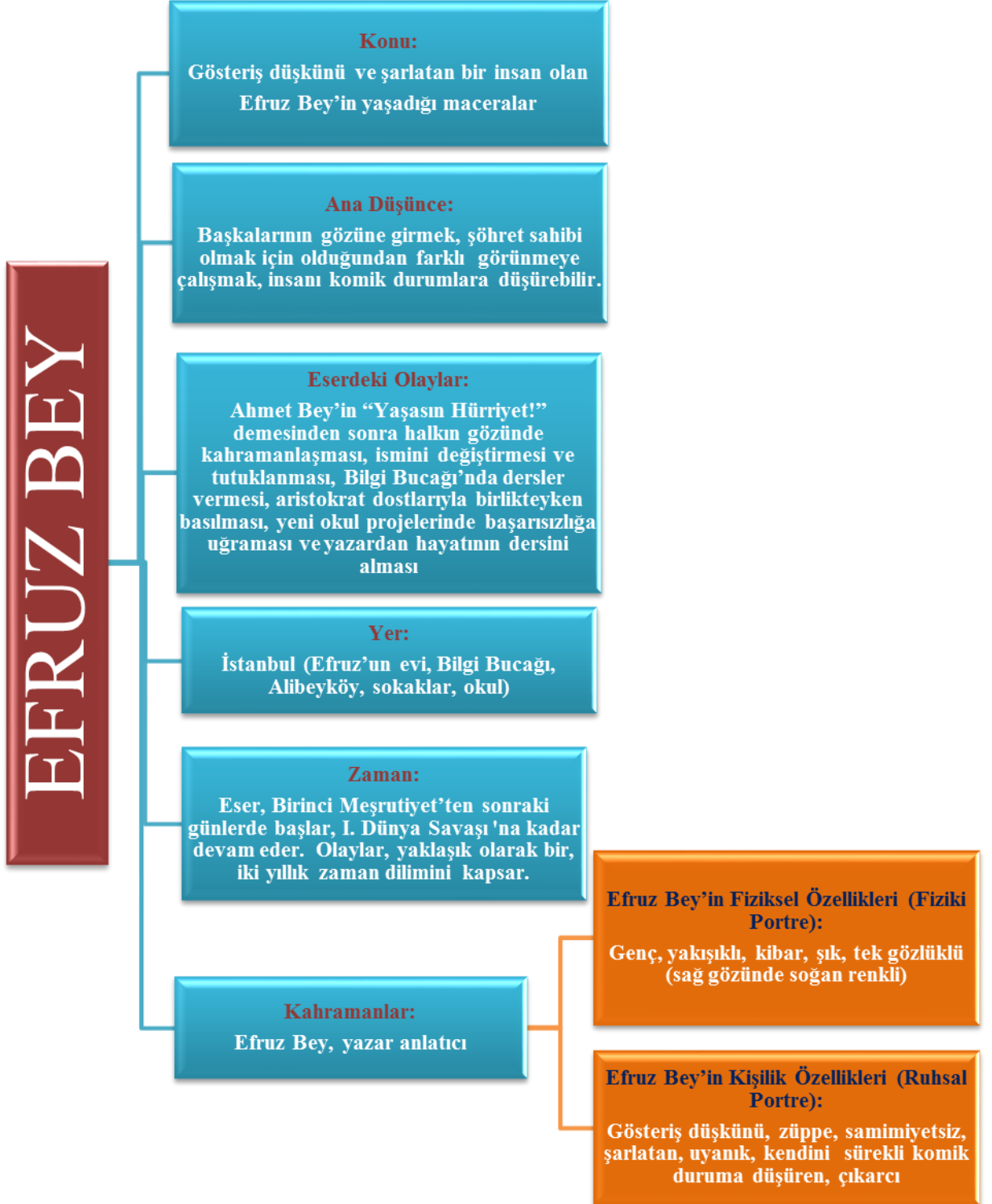
9. “Nur Baba” Romanına Ait Hikâye Haritası

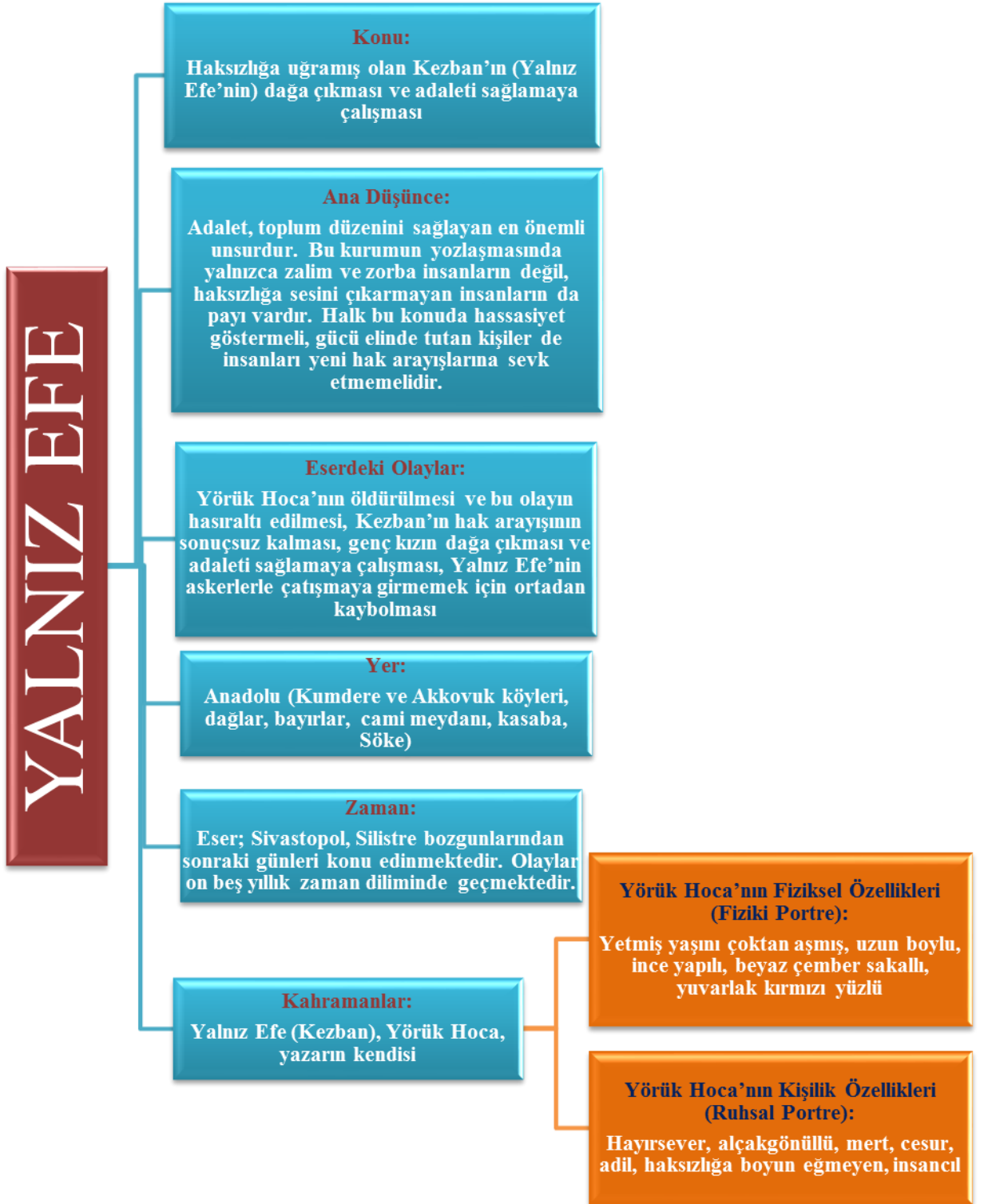
10. “İstanbul’un Bir Yüzü” Romanına Ait Hikâye Haritası

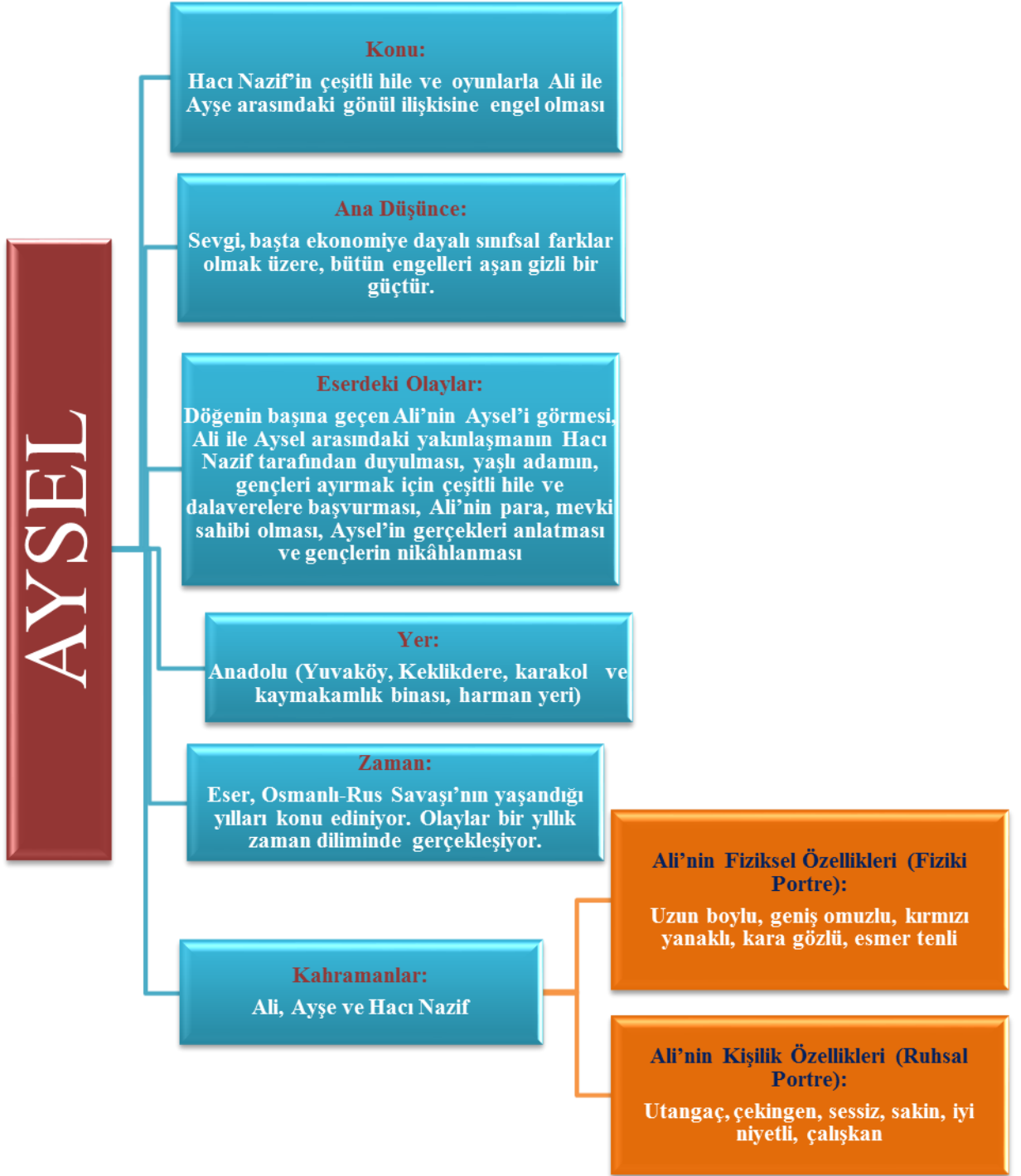
11. “Efruz Bey” Romanına Ait Hikâye Haritası

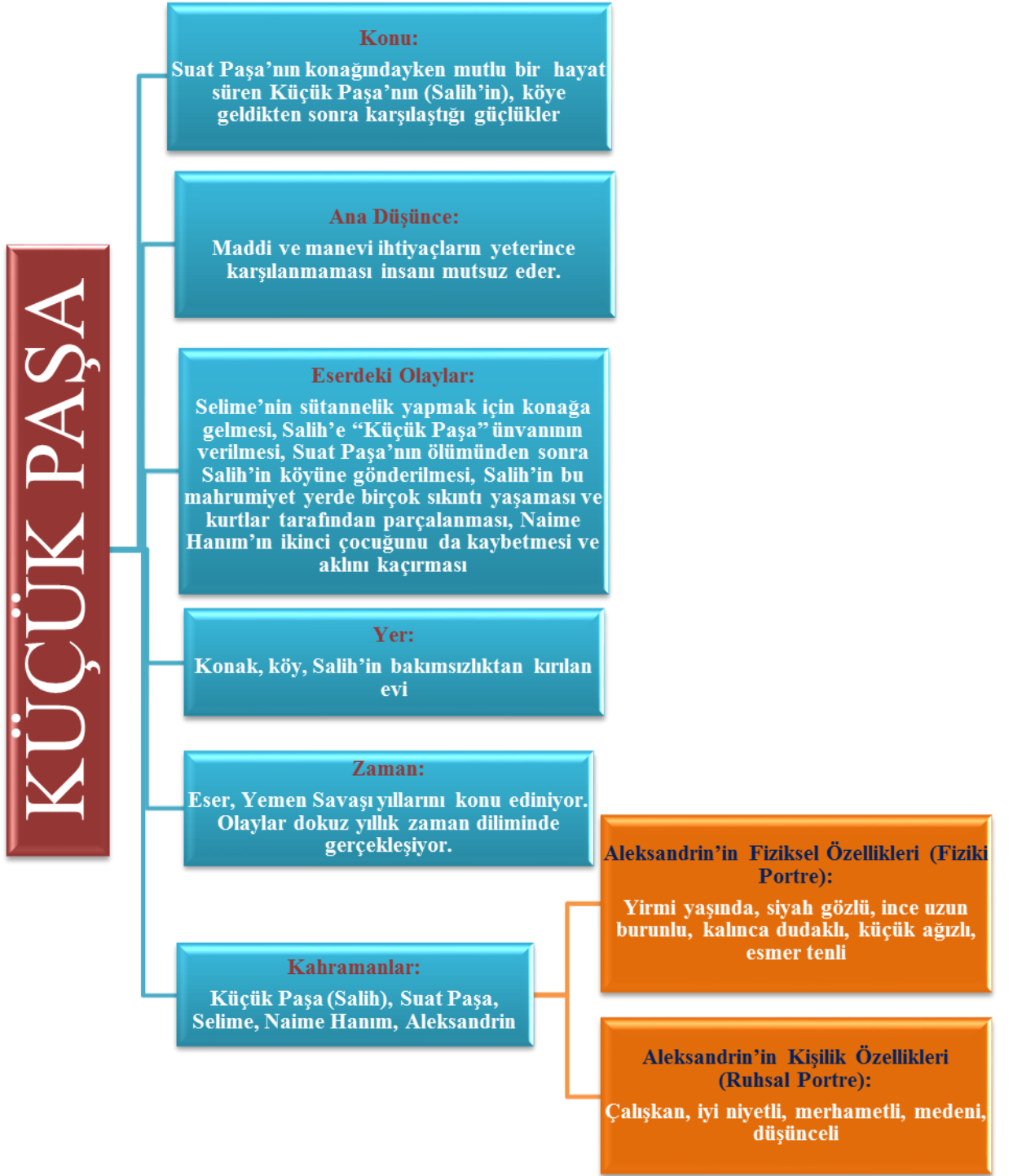
12. “Yalnız Efe” Romanına Ait Hikâye Haritası

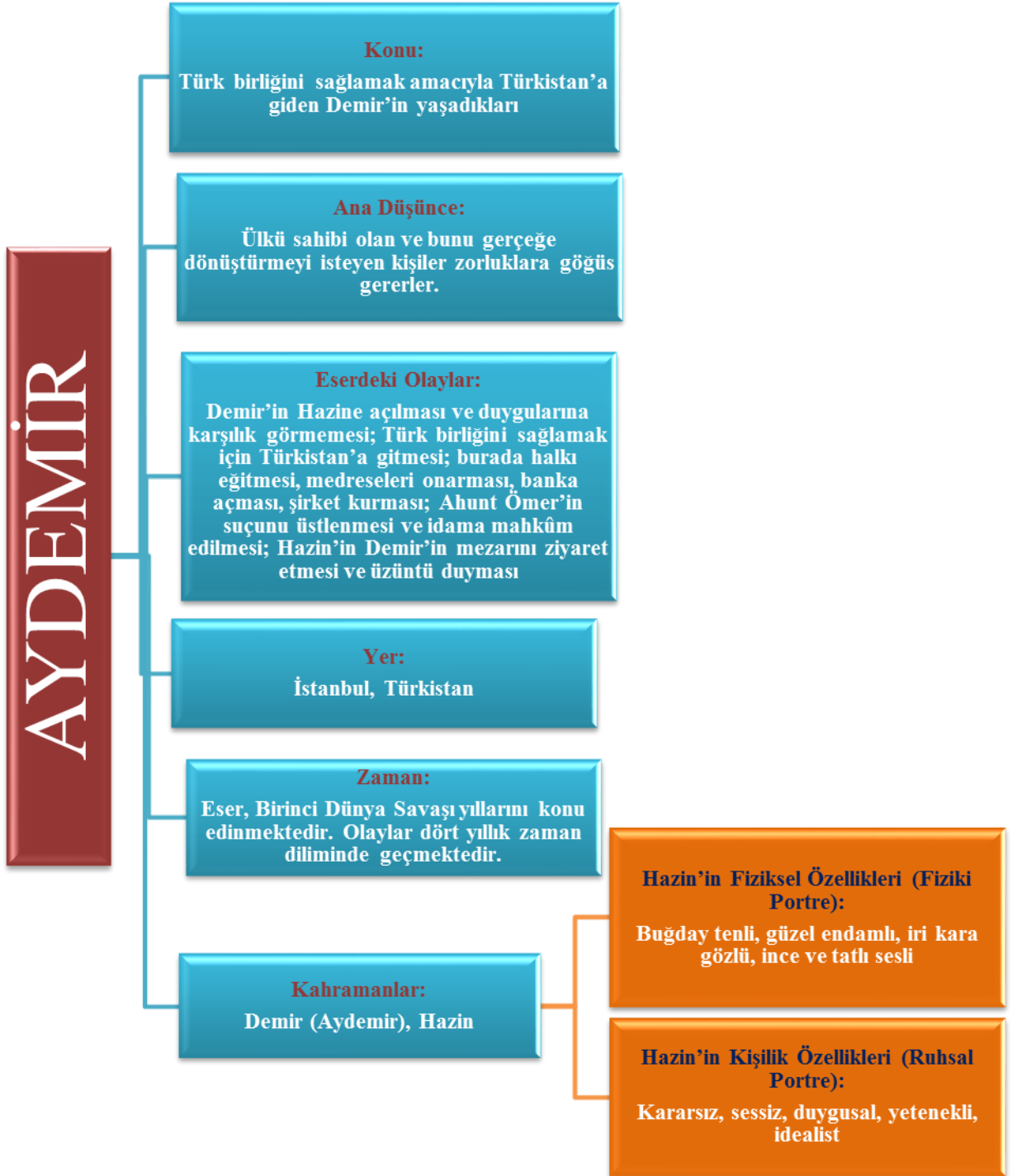
13. “Aysel” Romanına Ait Hikâye Haritası

14. “Küçük Paşa” Romanına Ait Hikâye Haritası

15. “Aydemir” Romanına Ait Hikâye Haritası

Etkinlik 2:

Öğrenme Alanı: Konuşma

Yöntem ve Teknikler: Gündümlü konuşma, hazırlıksız konuşma

Temel Beceriler: Kişisel ve sosyal değerlere önem verme, yaratıcı düşünme

Amaç: Değerleri kavrama

“Aliye'nin ağzından sık sık dökülen ‘Sizin toprağınız benim toprağım, sizin eviniz benim evim, burası için, buranın çocukları için bir ışık, bir ana olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım, vallahi ve billahi!’ (s. 56) ifadesi onun hangi özelliğini gösterir?”

“ ‘Çalığışu’ eserinden hareketle güzel arkadaşlar edinmek ve sağlam dostluklar kurmak için ne yapmak gerekir?”

Etkinlik 3:

Öğrenme Alanı: Konuşma

Yöntem ve Teknik: Kelime ve kavram havuzundan seçerek konuşma

Temel Beceriler: Sözcük hazinesini zenginleştirme

Amaç: Kavram bilgisi

“Öğretmen; hoşgörü, vatanseverlik, alçakgönüllülük, merhamet, fedakârlık... gibi kavramlardan birini seçer. Öğrencilerden bu kavramının çağrıştırdığı sözcükleri söylemelerini ve bunları birer cümlede kullanmalarını ister. Örnek:

“Vatanseverlik kavramının çağrıştırdığı sözcükleri yazınız. Bu sözcükleri birer cümlede kullanınız.”

Sözcük

.....
.....

Cümle

.....
.....

Etkinlik 4:

Öğrenme Alanı: Yazma

Yöntem ve Teknik: Eleştirel yazma, yaratıcı yazma

Temel Beceriler: Farklı türlerde metinler yazma, eleştirel düşünme

Amaç: Duygu ve düşüncelerini yazılı olarak ifade edebilme

“Eserlerde birçok öğretmen tipi görülmektedir. Bunları dikkate alarak idealinizdeki öğretmen modelini anlatan bir deneme yazınız.”

“Eserlerde iyiliksever kavramının çeşitli yansımaları görülmektedir; yani iyilik yapmanın bir değil; birçok şekli olduğu anlatılmaktadır. Bunlardan sizi en çok etkileyen durumu, sebebi ile belirtiniz.”

“Aliye'nin öğretmenlik yaptığı okul ile günümüz okullarından herhangi birini ya da kendi okulunuzu karşılaştırınız. Kendinizi bu konuda şanslı görüyor musunuz? Bu konuyla ilgili duygu ve düşüncelerinizi anlatan bir yazı yazınız.”

Konu: Edebî Tür:	
	BAŞLIK
(Giriş/Serim).....
.....
.....
(Gelişme/Düğüm).....
.....
.....
.....
.....
(Sonuç/Çözüm).....
.....
.....

Etkinlik 5:

Öğrenme Alanı: Yazma, Görsel Sunu

Yöntem ve Teknik: Yaratıcı yazma

Temel Beceriler: Farklı türlerde metinler yazma, ilişki kurma

Amaç: Duygu ve düşüncelerini yazılı olarak ifade edebilme ve görsellerle destekleme, duyguları ve değerleri tanıma

“Hoşgörünün önemini anlatan bir şiir yazınız. Şiirinizi bir resimle süsleyiniz.”

Aşağıdaki metni tamamlayan bir öykü yazınız. Çalışmanızın “çözüm” kısmını bir resimle anlatınız.

“Sabahtan beri yürüyorduk... Ayı avına gidiyordum. Kılavuzum Kumdere köyünün en namlı nişancılarındandı. Beraber tırmanacağımız yüksek ormanlı dağların daha çok uzağındaydık. Vakit vakit ince bir yağmur serpeliyordu... İyice yorulmuştum. Omuzumdaki tüfek gittikçe ağırlaşıyordu.

-Biraz dinlensek, dedim.” (*Yalnız Efe*, s. 47)

Etkinlik 6:

Öğrenme Alanı: Okuma

Yöntem ve Teknik: Sesli/ sessiz okuma

Temel Beceriler: Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma

Amaç: Söz varlığını zenginleştirme

Aşağıdaki paragrafta anlamını bilmediğiniz sözcükleri belirleyiniz. Bu sözcüklerin anlamlarını öncelikle metinden hareketle tahmin ediniz. Daha sonra sözcüklerin anlamları için Türkçe Sözlükten yararlanınız ve onları birer cümlede kullanınız.

“Bununla beraber, onun bir kitapta anlayamadığı şey, ne eserin terkibi mahiyeti, ne muharririn maksat ve gayesi idi, doğrudan doğruya kelimelerin manasıdır ki ona müphem geliyor, doğrudan doğruya cümlelerin teşkilindedir ki bir yabancılık, bir gariplik buluyordu.” (*Kiralık Konak*, s. 25)

Mahiyet
Tahminim:
Sözlükteki Anlamı:
Cümle:

Etkinlik 7:

Öğrenme Alanı: Dinleme

Yöntem ve Teknik: Katılımlı dinleme

Temel Beceriler: Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma

Amaç: Duyguları tanıma, dinleme kurallarını uygulama

Öğretmen aşağıdaki cümleleri tek tek okur ve bu cümlelerde hangi duygunun yansıtıldığını sorar:

♥ “Sizin olsun çayınız, ben yatıyorum, diye homurdanarak, kapıyı yüzümüze kapadı gitti.” (*Handan*, s. 109) (...**Öfke**...)

♥ “Ne olurdu, İstanbul’dan hiç çıkmasa ve bu içinden çıkılmaz felakete düşmeseydi.” (*Vurun Kahpeye*, s. 122) (...**Pişmanlık**...)

♥ “Bir kelime söylemeye cesaret edemedim; peçemin altında ağıya ağıya eve gittim.” (*Çalılık*, s. 359) (...**Üzüntü**...)

♥ “Ömründe hiç kimse ve hiç bir şey ona bu çocuk kadar tiksinti vermedi. Bazen konağın içinde avazı çıktığı kadar: «Ya o, ya ben!» diyecek kadar bağıracağı gelirdi.” (*Kiralık Konak*, s. 94) (...**Nefret**...)

♥ “Zavallı babasız çocuk.” (*Yeni Turan*, s. 109) (...**Acıma**...)

♥ “Atife’nin yüzü sararmış, annesinin yüzüne büyük bir korku ile gözlerini dikmiş, elleri Kasım’ın elinde titriyordu.” (*Mev’ut Hüküm*, s.103) (...**Korku**...)

♥ “Prens Eternel dö Kara Tanburîn!.. Hepsi bu muhteşem ismi tekrarladılar. Prens Eternel’in badem gözleri hazdan parlıyor, yüzü daha ziyade aylaşıyordu.” (*Efruz Bey*, s.88) (...**Mutluluk**...)

Etkinlik 8:

Öğrenme Alanı: Yazma (Dil bilgisi)

Yöntem ve Teknik: Tümevarım, Uygulama

Temel Beceriler: Dilin kurallarını kavrama, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma

Amaç: Kelime türleriyle ilgili bilgileri kavrama, ekleri yerinde kullanma

Aşağıdaki cümleler *Yalnız Efe* romanından alınmıştır. Bu yargılardan doğru olanların başına **(D)**, yanlış olanlarınkine ise **(Y)** harfini koyunuz.

(...**Y**...) 1. “İhtiyar, yemek torbasını, kebeyi sırtlıyordu.” (s. 53) cümlesinde adlaşmış sıfat yoktur.

(...**D**...) 2. Bizim zamanımızda kimse kimseye haksızlık etmezdi.” (s.15) cümlesinde belgisiz zamir vardır.

Aşağıdaki boşluklara uygun düşen ekleri getiriniz.

“Babası gençliğin(..**de**..) bizim köy(..**e**..) ... göçmüş, kızından başka kimsesi yokmuş.” (s. 49)

Aşağıdaki cümlede geçen sesteş sözcükleri bulup, bunları birer cümlede kullanınız.

“Kılavuzum güldü. Onun da kır çember sakallı şen çehresi pembeleşmişti.” (s. 47)

Sözcük	Cümle
1. Anlam:.....
2. Anlam:.....
3. Anlam:.....

SONUÇ

Yakın dönem Türk tarihinin sancılı bir kesitinden adını alan ve köklü değişimlerin yaşandığı kavşaklarından biri olan Millî Edebiyat Dönemi, bugüne kadar pek çok akademik çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmada ise, dönem edebiyatına insan ögesi açısından bakılmış ve incelemeye esas alınan eserlerin Türkçe eğitime katkıları araştırılmıştır.

Bu bağlamdan hareketle eserlerin temel dil becerilerine, değerler eğitime dolayısıyla kişilik gelişimine katkıları tespit edilmeye çalışılmıştır. İnsanı her yönüyle anlatmaya son derece uygun olan, sanatsal nitelikleriyle okuyucunun öncelikli tercihleri arasında düşünülen roman, hem dönemin tanığı hem de olay ve olguların vitrini olarak çalışmanın amacına hizmet edecek en uygun araçlardan biri olarak düşünülmüş ve “insan” ögesi bu düzlemde keşfedilmeye, yorumlanmaya çalışılmıştır.

“Millî Edebiyat Dönemi Romanlarının (1911 - 1923) İnsani Değerler ve Türkçe Eğitime Katkıları Bakımından İncelenmesi” adlı çalışmada, belirtilen başlıklar doğrultusunda bir metafor olarak incelenen insan, kimi zaman millî beklentilerin kimi zaman evrensel normların ve kimi zaman da benlik çatışmalarının yön verdiği duyuş, düşünüş ve algılamalardaki farklılıkların sonucu olarak sahip olduğu renk, desen ve biçimlerle her sanat yapıtında farklı bir biçimde ele alınmıştır.

İncelemeye esas alınan eserler öncelikle “Değerler Eğitimi” ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Bu bölümün ilk alt başlığı olan “**Eğiten ve Eğitilen Olarak İnsan**” şu bölümlerden oluşmaktadır: Medreseden Okula, Muallimden Öğretmene, Talebeden Öğrenciye. “**Medreseden Okula**” konusu ile ilgili olmak üzere ulaşılan yargı, ütopyik okul projelerinin yanı sıra gerçek eğitim kuruluşlarına yer verildiği, okul tercihinin daha çok ekonomik yapıyla ilişkili olduğudur. “**Muallimden Öğretmene**” başlığı altında ise çocuğunu hayata hazırlayan eğitici anne modeline, eğitimci kişiliğini politik misyonu ile özdeşleştirmeye çalışan öğretmen tipine, öğretmen-öğrenci arasındaki umutsuz aşka yer verilir. Bu bölümde ayrıca mürebbiyelik kurumunun eleştirildiği görülür. Toplumun yozlaşmasından, değer yargılarının değişmesinden mürebbiyeler de sorumlu tutulur. Öğretmenliğin maddi beklentileri karşılamada yetersiz kaldığı düşüncesi ve eğitimde disiplin konusu öne çıkan diğer

başlıklardır. Eserlerde genel olarak öğretmenin orta yollu bir disiplin anlayışına sahip olması istenilir. “**Talebeden Öğrenciye**” ile ilgili olmak üzere, derslerine özen gösteren, sorumluluklarını aksatmayan öğrenci modeli tasvip edilir. Ayrıca düzenli ve sürekli eğitimin önemine vurgu yapılır. Yurt dışında eğitimini tamamlayan, doktorasını yapan, istediği mesleği seçen modern öğrenci profili ise Müfide Ferit’in eserinde vücut bulur.

İnsanın beşeri eğilimleriyle incelendiği “**Beşeri Eğilimleriyle İnsan**” konusu ise, dört alt başlıktan oluşmaktadır. Bunların ilki “**Erdemleriyle İnsan**”dır. Yazarlar kişilik gelişiminde önemli bir role sahip olan bu değerleri insan ögesi ile ilişkilendirilerek telkin etmeye çalışırlar. Dönem romanlarında meşrutiyete, millî mücadeleye hizmet edenler, Turan birliğini gerçekleştirmeyi ülkü edinenler ile vatan savunmasında görev alanlar birer “**kahraman**” olarak gösterilir. Bunların yanı sıra haksızlık ve zorlu yaşam koşullarıyla mücadele etmenin de insanı kahramanlaştırdığını söylemek mümkündür.

“**Vatanseverlik**” cephede veya cephe gerisinde düşmana karşı mücadele vermek olarak algılanır. Meşrutiyeti benimsemek, Kurtuluş Savaşı’na katılmak, bölgesel direnişe destek vermek ya da Turan’ı düşlemek bu değer farklı tezahürleridir. Bununla beraber ülkeye hizmet etmenin ve onu kalkındırmanın da vatanseverlik göstergesi olacağı anlatılır. Eserlerde genel olarak kadınlara (hasta, eşini kaybetmiş, yalnız, dışlanmış) ve çocuklara (üvey annenin ellerine bırakılmış, ebeveynlerini kaybetmiş yahut onların ilgisinden mahrum kalmış) yönelik bir “**merhamet**”in sergilendiği görülmektedir. “**Fedakârlık**” teması, genel olarak kadınlara yüklenen bir değer olarak yer alır.

“**Alçakgönüllülük**”, Türk ecdadına ve ordusuna, Osmanlı hükümdarlarına ve mesleğinde idealist tutum sergileyen kişilere atfedilir. Yakup Kadri ise, her yeniliği toplumun dirlik ve düzeni için potansiyel bir tehlike olarak gören gelenekçi zihniyeti alçakgönüllü göstermeye çalışır. Refik Halit, bu meziyeti padişaha yakın isimlere yakıştırırken, Ömer Seyfettin evrensel bir tutum sergileyerek erdemlerden süzölmüş benliği tevazuya yakıştırır görür.

“**İyilikseverlik**” ile ilgili olmak üzere denilebilir ki hasta, yoksul ve sevdiklerini kaybetmiş insanlar ile yenilikler karşısında bocalayan kişilere yardım edilmesi gerektiği belirtilir. Ayrıca her benliğin kendisine uzatılan yardım elini kabul etmeyeceği, iyiliğin bireye dolaylı ya da örtük yapılması gerektiği vurgular. Bununla beraber iyilik yapmada ölçülü olunması gerektiği de tespit edilen yargılardan bir diğeridir. Romanlarda, “**Hoşgörü**”nün önemli bir değer olduğu ve istismar edilmemesi gerektiği belirtilir.

“**Arkadaşlık ve Dostluk**” konusunda, çocukluk yıllarından itibaren başlayan tanışıklığın ortak noktaların çokluğu ile dostane ilişkilere dönüştüğü anlatır. Ayrıca dost seçiminde ihtiyatlı olması gerektiği belirtilir. Samimi akrabalık ilişkilerinin de dostluğa giden bir yol olduğunu söylemek mümkündür. “**Amaç ve Azim**” ile ilgili olmak üzere denilebilir ki Meşrutiyeti ilan etme, vatanın bağımsızlığına kavuşmasını arzulama, Turan birliğini gerçekleştirme, bilgiyi en ücra köşelere taşıma, haksızlıklara baş kaldırma ve insanın insan olmakla değil, insanlıkla değer kazandığını vurgulama tespit edilen ülkülerdir.

“**Duyularıyla insan**” adlı kısımda insanoğlunun temel duyguları incelenmiş, kahramanların tecrübeleriyle duyguların tanınması, daha iyi anlaşılması sağlanmıştır. Yazarlar yeri geldikçe duygulara yer vermiş ve öfke, kıskançlık gibi yıkıcı olanların kontrol edilmesi ve güzel hislerin geliştirilmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir. Romanlarda somut ve soyut **korkulara** yer verilmiştir. Korkularla yüzleşmenin bu psikolojik rahatsızlığı ortadan kaldıracağına vurgu yapılırken, makul çözümler üretmeyen bireyin bu durumdan kurtulamayacağı belirtilir.

İnsanın duygu dünyasının belirleyicilerinden bir diğeri, “**kıskançlık**”tır. Bu duygunun güven (özgüven sahibi olamama veya başkasına güvenmeme) kavramının eksikliğinden kaynaklandığı, varlıklı insanlarda daha çok kadın- erkek arasındaki özel ilişkilerde, yoksul insanlarda ise maddi değerlere sahip olamama karşısında ortaya çıktığı ve netice itibarıyla kişiye fayda getirmediği hatta onu üzdüğü görülmektedir. İncelenen eserlerde genel olarak insanların, hoşuna gitmeyen söz, eylem ve tavırlar karşısında “**öfke**”ye kapıldıkları anlatılır. Mantık, muhakeme ve sağduyunun ortadan kalkmasıyla kendini kaybeden bireyin, bundan son derece olumsuz etkilendiği, şeref ve itibarına gölge düşürecek durumlardan kendisini alamadığı görülür.

Yıkıcı duygular arasında görülen “**kin ve nefret**”in genel olarak, farklılıkları (farklı düşünme, hissetme, algılama, yaşama, giyinme...) hazmedememekten kaynaklandığı görülür. Ayrıca aşktaki rakibe duyulan kıskançlığın önce nefrete, sonrasında da tehlike arz edecek bir kine dönüştüğü belirtilir. İncelenen eserlerde “**hüznün**”, asil bir duygu olarak gösterilmeye çalışıldığı; kıskançlığı tetikleyen “**şüphe**”nin ise daha çok, güvensizlikten kaynaklandığı görülür.

Ülkenin geleceği, sevdiklerini üzme ve onları kaybetme, şeref ve haysiyetini yitirme, **kaygının** nedenleridir. Özgüven sahibi olmak ve evhamlı ruh hâinden kurtulmak sıkıntıların giderilmesinde bir çözüm olarak gösterilir. Söz konusu eserlerde “**Pişmanlık ve Vicdan Azabı**” ile ilgili olmak üzere, düşünülmeden verilen kararların, yapılan tercihlerin, yanlış davranışların, yasak ilişkinin bireye pişmanlık ve vicdan azabı verdiği tespit edilir. “**Utanç/Utandırma**” insanın sosyal bir varlık olması sonucu yaşadığı bir ruh hâlidir. Yazarlar estetik kaygılar içinde olan bireyin ezikliğini, aile mahremiyetinin başkalarınca duyulmasını, cinsel yolla bulaşan hastalığı, namus ve iffete sürülecek en küçük lekenin, cinsiyete uygun giydirilmemesinin bu duygunun nedeni olarak görür.

Bir diğer evrensel değer olan “**Mutluluk**” kavramının; ülküsünü gerçeğe dönüştürme konusunda mücadele vermek, aşkta aradığını bulmak, çocuk sahibi olmak, mesleğinde doyuma ulaşmak, adaleti sağlamak, maddi güç ve zenginliğe ulaşmak... neticesinde ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bununla beraber iyimser ve kötümser ruh hâllerinin de bu duyguyu etkilediği belirtilir.

“**Zayıf Yönleriyle İnsan**” adlı bölümde insanın eksiklikleri, hataları üzerinde durulmuş, birer rol model olan kahramanlar aracılığıyla bu kavramlarla nasıl başa çıkılacağı anlatılmaya çalışılmıştır.

Eserlerde ruh bunalımlarının neden olan bedensel rahatsızlıklara yer verilir. Stres, sıkıntı ve depresyonun **hastalıkları** tetiklediği belirtir. Hasta insanlara ilkel ve modern tıp tekniklerinin yanı sıra “hava değişimi reçetesi” de uygulanır. Hastalıkların önemsenmesi gerektiği, aksi takdirde ölümlerle sonuçlanabileceği belirtilir. “**Yalan**” konusu ile ilgili olmak üzere, Yeni Osmanlılar ülküsüne bağlı olanların, kocasının şiddetine uğrayan kadının ve istemediği durumdan ve insanlardan yakasını sıyırmak

isteyen bireyin yalana başvurduğu belirtilir. Ayrıca bazı insanların çıkarlarını gözetmek uğruna, eğitim ve kültür seviyesi düşük halkı oyunlarına kolaylıkla alet edebilecekleri anlatılır.

Üvey anneleri bir tarafa koyacak olursak, dönem romanlarındaki baskın kanaate göre, “**zalim**”liğin erkeklere özgü bir kavram olduğu görülmektedir. Bu durumu sosyal yapıya yön verenlerin ve gücü elinde tutanların erkek olmasıyla ve kadınlara pasif bir rol yüklenmesiyle ilişkilendirmek mümkündür. Ayrıca bu konuyla ilgili olmak üzere insan tutum ve davranışlarında görülen sapmaların nedenleri olarak cehaleti, ekonomiye dayalı eşitsizliklerden doğan alt-üst oluşları, ihmalkârlığı, haksızlığı ve bencil eğilimi sıralamak mümkündür.

İncelenen eserlerde insanların sahip olduğu maddi zenginliklerin, farklılıkların, yaptığı kötülüklerin “**dedikodu**”ya sebep olduğu görülür. Halkın en çok alakadar olduğu mevzu ise, kadın-erkek arasındaki münasebetlerdir. Yazarlar “**Zevk, Eğlence ve Gösteriş Düşkün İnan**” adlı bölümde, eserlerinde toplumun daha çok orta ve üst tabakasında kendini hissettiren yenilik ve değişim rüzgârı ile bu akıma kapılan insanları konu edinmişlerdir. Değer yargılarındaki farklılıklar kimi zaman değişim kimi zaman da yozlaşma şeklinde algılanmıştır. Romanlarda yeniliği düşünsel gelişme bazında değil de, fiziksel objeler yönünden kavrayan insanlar ile yaşamayı dünyevi zevklerden tat almak olarak gören kişiler eleştirilir.

“**Hayat ve Kutsal Öğretiler Bağlamında İnan**” konusu şu çerçeveler bakımından ele alınır: İnsanın Dinî Tutumu, Hayata Tutunan İnan, Ölüm ve Ötesi Karşısında İnan. “**İnsanın Dinî Tutumu**” ile ilgili olmak üzere, yazarların İslamiyetin doğru anlaşılması ve özüne uygun olarak yaşanması konusunda gayret ettikleri ve din istismarına dikkat çektikleri görülür. “**Hayata Tutunan İnan**” ile ilgili olarak incelenen eserlerde, güçlü iradeye, sağlam bir karaktere ve iyimser bir dünya görüşüne sahip kişilerin, karşılaştığı zorluklar karşısında yılgınlığa düşmedikleri arzu ve emellerine ulaştıkları anlatılır. Çalışmanın son konusu “**Ölüm ve Ötesi Karşısında İnan**”dır. Ölüm, sevdiğini kaybedenler için, insanın yaşayabileceği en büyük yıkım, sıkıntılar içinde yaşama tutunanlar için de bir kurtuluştur. Ayrıca eserlerde manevi çöküşün, bedensel yok oluştan daha elem verici olduğu vurgulanır. Kimi insanların

ermiş kişilerin ölümsüzlüğüne ve kendilerine lütuflarda bulunacaklarına inandıkları belirtilir.

Netice itibariyle; siyasi tercihlerin, kişisel önyargıların, toplumsal değer yargıların, beşeri eğilimlerin, duygu ve düşünce iklimindeki algılamaların, yaşanmışlıkların ve yaşanacaklara duyulan kaygıların insanı ele almada etkili olduğu görülmektedir. Bu tespitler ışığında araştırma süresince elde edilen yargıları birkaç cümleyle toparlamak gerekirse:

1. Kimi zaman insanın sosyal yönünü geliştirerek toplumsal bütünleşmeyi sağlayan kimi zaman da birey-toplum çatışmasına zemin hazırlayarak ayrışma ve çözümleri beraberinde getiren süreçte, değerlerin algılanışı ile ilgili olmak üzere birtakım farklılıkların yaşandığı görülür. Meşrutiyet'e, Turan birliğine ve mevcut yönetime karşı alınan tavır, ulusal mücadeleye verilen destek, liyakata uygunluk, iktidar ve gücü kullanma biçimi, yandaşlık... gibi kavramların bazen yükselen bazen de önem yitiren değerler olarak görüldüğü tespit edilir.

2. Dönem romanları merhametli olma, vatanseverlik, kahramanlık, hoşgörü, alçakgönüllülük, fedakârlık, ... gibi erdemlerin öğretilmesi bakımından önemli birer kaynaktır. Eserlerin bu yönüyle son yıllarda yaygın bir eğitim politikası hâline getirilen "Değerler Eğitimi"yle doğrudan ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

3. Eserlerin, duyguların tanınması, olumlu hislerin geliştirilmesi, yıkıcı olanların ise dizginlenmesi konusunda bireye tecrübe kazandırdığı ve dolayısıyla duygu eğitimine katkıda bulunduğu söylenebilir.

4. İnsanın zayıf yönleriyle anlatıldığı bölümde ise; insanoğlu zaaf ve eksiklikleriyle anlatılmaya çalışılmıştır. Kimsenin mükemmel olmadığı, her insanın hata yapabileceği düşüncesi, kişinin hayata dair aldığı kararları sorgulamasına ve benliğini eleştirmesine olanak sağlayacak türdendir.

5. Yazarlar insanın hayatla mücadelesinde ve din, ölüm gibi metafizik öğelere bakışında manevi zenginlik, başarma arzusuna dayalı motivasyon, ruhsal bütünlük, samimiyete dayalı iman gücü gibi değerlerin önemine dikkat çekmektedirler. Bu durum karakter eğitimi bakımından destekleyicidir.

6. Romanlar genel olarak Türkçe Öğretim Programında (2006 tarihli) belirlenen amaç ve kazanımlar ile sınıf içi etkinliklere uygundur ve temel dil becerilerini (dinleme/izleme, konuşma, okuma, yazma) geliştirecek niteliktedir. Fakat şunu da belirtmede yarar var ki; bu eserler daha çok yetişkinler için kaleme alındığından, söz konusu yapıtlarda eğitim değerleri açısından tartışılacak noktaları da bulmak mümkündür. Evrensel normları, çocuk hassasiyetini dikkate almayan bu bölümlerin tasnifinden sonra eserlerin metin hâline getirilmesi ya da okunması sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

İncelenen Eserlerin Künyeleri

- Adıvar, H. E. (1973). *Yeni Turan* (5. Basım). İstanbul, Atlas Kitabevi.
- Adıvar, H. E. (2009). *Handan* (4. Basım). İstanbul, Can Yayınları.
- Adıvar, H. E. (1974). *Ateşten Gömlek*. İstanbul, Atlas Kitabevi.
- Adıvar, H. E. (2009). *Vurun Kahpeye* (3. Basım). İstanbul, Can Yayınları.
- Adıvar, H. E. (1973). *Mev'ut Hüküm* (3. Basım). İstanbul, Atlas Kitabevi.
- Adıvar, H. E. (1973). *Seviyye Talip*. İstanbul, Özyayın Matbaası.
- Karay, R. H. (2005). *İstanbul'un Bir Yüzü*. İstanbul, İnkılâp Kitabevi.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2005). *Nur Baba* (12. Basım). İstanbul, İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1979). *Kiralık Konak*. İstanbul, Birikim Yayınları.
- Güntekin, R. N. (y.t.y.). *Çalılıkusu*. İstanbul, İnkılâp Kitabevi.
- Seyfettin, Ö. (2001). *Efruz Bey*. İstanbul, Cümle Yayınları.
- Seyfettin, Ö. (2007). *Yalnız Efe* (3. Basım). Akvaryum Yayınevi.
- Tek, M. F. (2002). *Aydemir*. İstanbul, Kaknüs Yayınları.
- Tepeyran, E. H. (1984). *Küçük Paşa*. De Yayınevi, İstanbul.
- Gündüz, A. (1943). *Aysel*. İstanbul, Semih Lütüfi Kitabevi.

Yararlanılan Kitaplar

- Adıvar, H. E. (2010). *Sinekli Bakkal*. İstanbul, Can Sanat Yayınları.
- Adıvar, H. E. (2011). *Türk'ün Ateşle İmtihanı* (6. Basım). İstanbul, Can Yayınları.
- Adıvar, H. E. (2011). *Mor Salkımlı Ev* (8. Basım). İstanbul, Can Yayınları.
- Adler, A. (1998). *İnsanı Tanıma Sanatı* (8. Basım) (Çev. K. Şipal). İstanbul, Say Yayınları.
- Adler, A. (1998). *Yaşama Sanatı* (6. Basım) (Çev. K. Şipal). İstanbul, Say Yayınları.
- Adler, A. (1998). *Yaşamının Anlam ve Amacı* (Çev. K. Şipal). İstanbul, Say Yayınları.

Adler, A. (1999). *Cinsiyetler Arasında İşbirliği* (Çev. S. Selvi). İstanbul, Payel Yayınevi.

Adler, A. (2000). *İnsan Tabiatını Tanıma* (Çev. A. Yörükan) Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Adler, A. (2000). *Sorunlu Okul Çocuğu* (Çev. K. Şipal). İstanbul, CemYayınevi.

Akarsu, B. (1994). *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (5. Basım). İstanbul, İnkılâp Kitabevi.

Akarsu, B. (1998). *Mutluluk Ahlakı*. İstanbul, İnkılâp Kitabevi.

Akbayır, S. (2010). *Eğitim Fakülteleri İçin Cümle ve Metin Bilgisi* (6. Basım). Ankara, Pegem Akademi.

Akı, N. (1960). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*. İstanbul, İletişim Yayınları.

Aksan, D. (2005). *Türkçenin Gücü* (9. Basım). Ankara, Bilgi Yayınevi.

Aktaş, Ş. ve Gündüz, O. (2011). *Yazılı ve Sözlü Anlatım* (16. Basım). Ankara, Akçağ Yayınları.

Aktaş, Ş. (2007). Millî Edebiyat 1911-1923, Halman, T. S., Horata, O., Çelik, Y., Demir, N., Kalpaklı, M., Korkmaz, R., Oğuz, M. Ö. (Editörler). *Türk Edebiyatı Tarihi* (C. 3), TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 189

Aktaş, Ş. (1991). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara, Akçağ Yayınları.

Akyol, H. (2012). *Programa Uygun Türkçe Öğretim Yöntemleri* (5. Basım). Ankara, Pegem Akademi.

Akyüz, K. (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. İstanbul, İnkılâp Kitabevi.

Akyüz, Y. (2001). *Türk Eğitim Tarihi* (8. Basım). İstanbul, Alfa Basım Yayımları Ltd. Şti.

Alangu, T. (1965 – 1968). *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman* (3 Cilt). İstanbul, İstanbul Matbaası.

Alangu, T. (1968). *Ömer Seyfettin- Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, İstanbul, May Yayınları.

Aristoteles (2009). *Nikomakhos'a Etik* (2. Basım) (Çev. S. Babür). Ankara, BilgeSu Yayıncılık.

Arslan, A. (2005). *Felsefeye Giriş*. Ankara, Adres Yayınları.

Arslan, N. (2007). *Türk Romanının Oluşumu*. Ankara, Phoenix Yayınevi.

Arslantürk, Z. (2001). *Araştırma Metod ve Teknikleri* (5. Basım). İstanbul, Çamlıca Yayınları.

Ateş, K. (1998). *Gülten Dayıoğlu'nun Çocuk Romanları*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ayaz, H. (1998). *Divân- Harputlu Abdülhamid Hazmî*. İstanbul, Elazığ Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları.

Aydın, A. (2002). *Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası*. Bursa, Alfa/Aktüel Kitabevi.

Aydın, M. (2004). *Dinler Tarihine Giriş*. Konya, Din Bilimleri Yayınları.

Aytaç, G. (1999). *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*. Ankara, Gündoğan Yayınları.

Aytaç, K. (1972). *Avrupa Eğitim Tarihi*. Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Bakırcıoğlu, N. Z. (2001). *Başlangıcından Günümüze Türk Romanı*. İstanbul, Ötüken Yayınları.

Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi* (C. 2). İstanbul, Millî Eğitim Basımevi.

Benazus, H. (2009). *Çağlar Ötesini Aydınlatan Işık Mevlana Felsefesi*. İstanbul, Bizim Kitaplar.

Bilgin, A. (2000). *Ümmî Sinan Divânı*, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi

Bilmen, Ö. N. (1959). *Muvazzah İlm-i Kelâm*. İstanbul, Engin Kitabevi.

Birleşmiş Kitabı Mukaddes Cemiyetleri (1992). *Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*. İstanbul, Kitabı Mukaddes Şirketi.

Bozdağ, M. (2009). *Sevgi Zekâsı* (56. Basım). İstanbul, Yakamoz Yayınları.

Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. Türkçesi: İ. D. E. Sarıoğlu, İstanbul, Kaknüs Yayınları.

- Carnegie, D. (2001). *Dost Kazanma Sanatı* (Çev. L. Yarbaş). İzmir, İlya Yayınevi.
- Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara, Anka Yayınları.
- Cemiloğlu, M. (2001). *Türkçe Yazılı Anlatım ve Anlatım Teknikleri Öğretimi*. İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Charles, C. M. (2003). *Öğretmenler İçin Piaget İlkeleri* (Çev. G. Ülgen). Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Cin, H. ve Akgündüz A. (1996). *Türk Hukuk Tarihi* (2. Cilt). İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Çeçen, M. A. (2011). Çocuk Edebiyatı Ürünlerinin Türkçe Eğitimi Açısından İncelenmesi (Hikâye Örneği), Şener Demirel (Editör). *Edebi Metinlerle Çocuk Edebiyatı* (2. Basım). Ankara, Pegem Akademi, s. 121-140.
- Çeçen, M. A. (2011). Yazma Eğitimi Açısından Metin Bilgisi, Murat Özbay (Editör). *Yazma Eğitimi* (2. Basım). Ankara, Pegem Akademi, s. 127-144.
- Çetin, N. (2010). *Edebiyat ve Bilinç*. Ankara, Öncü Basımevi.
- Çetişli, İ. (2007). *Batı Edebiyatında Edebî Akımlar* (8. Basım). Ankara, Akçağ Yayınları.
- Demiray, K. (1971). *Edebiyatta Türler*. İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Doğan, A. (1989). *Aka Gündüz*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Doğan, H. Z. (1987). *İnsan Davranışları İnsan İlişkileri*. İzmir, Uğur Ofset Matbaacılık ve Ticaret.
- Doğan, O. (2007). *Osmanlı Mektepleri*. İstanbul, Çamlıca Yayınları.
- Dönmezer, İ. H. (1997). *Eğitim Psikolojisi*. İzmir, E. Ü. Basımevi.
- Durakbaşa, A. (2000). *Halide Edib- Türk Modernleşmesi ve Feminizm* (2. Basım). İstanbul, İletişim Yayınları.
- Duymaz, R. (2011). *Türk Edebiyatı Tarihinde Millî Edebiyat Dönemi* (2. Basım). İstanbul, Akademik Kitaplar.

- Eflatun (1973). *Devlet* (Çev. H. Demirhan). İstanbul, Hürriyet Yayınları
- Ekşi H. ve Katılmış, A. (2011). *Karakter Eğitimi El Kitabı* (2. Basım). Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Eliade, M. (1990). *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu* (Çev. M. Aydın). Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eliade, M. (1997). *Dinler Tarihi Sözlüğü*. İstanbul, İnsan Yayınları.
- Eliade, M. (2003). *Dinsel İnanışlar ve Düşünceler Tarihi* (Çev. A. Berktaş). İstanbul, Kabalıcı Yayınevi.
- Emil, B. (1989). *Reşat Nuri Güntekin*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Enginün, İ. (2001). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Enginün İ. (1995). *Halide Edip Adivar'ın Eserlerinde Doğu Ve Batı Meselesi*. İstanbul, MEB Yayınları.
- Enginün, İ. (2004). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları* (5. Basım). İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Enginün, İ. (2006). *Yeni Türk Edebiyatı: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e* (1839-1923). İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Ergin, M. (1994). *Üniversiteler İçin Türk Dili*. İstanbul, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı (1923). *İnsaniyet-i Kâmile*. İstanbul, Matbaa-i Âmire, Dersaadet.
- Esen, N. (1997). *Türk Romanında Aile Kurumu (1870-1970)*. İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası.
- Faroqhi, S. (2003). *Anadolu'da Bektaşilik*. İstanbul, Simurg Kitapçılık, Yayıncılık ve Dağıtım Ltd. Şti.
- Foulquière, P. (1994). *Pedagoji Sözlüğü* (Çev. Cenan Karakaya). İstanbul, Sosyal Yayınlar.
- Freire, P. (2008). *Ezilenlerin Pedagojisi* (6. Basım), (Çev. D. Hattatoğlu-Erol Özbek). İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Friedrich, N. (y.t.y.). *Zerdüşt Böyle Dedi* (4. Basım), (Çev. S. Irmak). İstanbul, İktbal Kitabevi.

Frolov, İ. (1991). *Felsefe Sözlüğü*. Türkçesi: A. Çalışlar, İstanbul, Cem Yayınevi.

Gasset, Y. O. (1992). *Tarihsel Bunalım ve İnsan* (Çev. N. G. Işık). İstanbul, Metis Yayınları.

Geçtan, E. (2003). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*. İstanbul, Metis Yayınları.

Goleman, D. (2007). *Duygusal Zekâ*. İstanbul, Varlık Yayınları.

Göğüş, B. (1978). *Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi*. Ankara, Gül Yayınevi.

Gökalp, Z. (1976). *Türk Töresi*. Hzl. M. Cumbur, Ankara, Güneş Matbaacılık.

Gökalp, Z. (1976). *Yeni Hayat*. Hzl. M. Cumbur, Ankara, Güneş Matbaacılık.

Gökalp, Z. (1977). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul, Kadro Yayınları

Gökberk, M. (1979). *Felsefenin Evrimi*. İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Gözler, H. F. (1976). *Edebiyat Akımları* (Cilt 1). İstanbul, Damla Yayınevi.

Guenon, R. (1991). *Modern Dünyanın Bunalımı* (Çev. N. Avcı). İstanbul, Ağaç Yayıncılık.

Güleryüz, H. (2000). *Yaratıcı Çocuk Edebiyatı*. Ankara, Pegem A Yayıncılık.

Gündüz, O. (1997). *Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema* (Cilt 1-2). İstanbul, MEB Yayınları.

Güneş, F. (2007). *Türkçe Öğretimi ve Zihinsel Yapılandırma*. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.

Güngör, E. (2010). *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar* (4. Basım). İstanbul, Ötüken Neşriyat A. Ş.

Güntekin, R.N. (y.t.y.). *Acımak*. İstanbul, İnkılâp Kitabevi.

Gürsel, N. (1997). *Başkaldıran Edebiyat*. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

- Güvenç, B. (1991). *İnsan ve Kültür*. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Hacıkadiroğlu, V. (2000). *İnsan Felsefesi*. İstanbul, Cem Yayınevi.
- Hayber, A. (1988). *Ebubekir Hazım Tepeyran*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hennenhofer, G., K. D. Heil (2001). *Korkuyu Yenmek* (Çev. L.Yarbaş). İzmir, İlya Yayınevi.
- Hökelekli, H. (2013). *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi* (2. Basım). İstanbul, Timaş Yayınları.
- İbn Sina/İbn Tufeyl (2012). *Hay bin Yakzan* (Çev. M.Şerafettin Yaltkaya, Babanzâde Reşid). Hzl. N.A. Özalp, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- İleri, S. (1978). *Çağdaşlık Sorunları*. İstanbul, Günebakan Yayınları.
- Jacobi, J. (2002). *C. G. Jung Psikolojisi* (Çev. M. Arap). İstanbul, İlhan Yayınevi.
- Kabaklı, A. (1994). *Türk Edebiyatı* (1. Cilt). İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kabaklı, A. (1997). *Türk Edebiyatı* (3. Cilt). İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kâğıtçıbaşı, Ç. (1983). *İnsan ve İnsanlar*. İstanbul, Beta Basım-Yayım-Dağıtım.
- Kanad, F. (1948). *Pedagoji Tarihi* (2. Cilt). İstanbul, Millî Eğitim Basımevi.
- Kanad, F. (1948). *Pedagoji Tarihi* (1. Cilt). İstanbul, Millî Eğitim Basımevi.
- Kansu, N. A. (1952). *Pedagoji Tarihi*. İstanbul, Millî Eğitim Basımevi.
- Kantarcıoğlu, S. (2004). *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm* (2. Basım). Ankara, Akçağ Yayınları.
- Kaplan, M. (1987). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar – II*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (1992). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar – I*. İstanbul, Dergâh Yayınları.

- Kaplan, M. (1995). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. Hzl. Z. Kerman, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2001). *Kültür ve Dil* (14. Basım). İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Karaalioğlu, S. K. (1975). *Edebiyat Terimleri Kılavuzu*. İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevi.
- Karaalioğlu, S. K. (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi* (3. Cilt). İstanbul, İnkılâp Kitabevi.
- Karal, E. Z. (1996). *Osmanlı Tarihi* (IX. Cilt). Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karaman, H., Bardakoğlu A., ve Apaydın Y. (1998). *İlmihal* (C. I.). İstanbul, DİVANTAŞ.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1990). *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları* (2. Basım). Hzl. Atilla Özkırmımlı, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1999). *Anamın Kitabı*. Hzl. Atilla Özkırmımlı, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Karasar, N. (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara, Nobel Yayınevi.
- Karataş, T. (2004). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul, Akçağ Yayınları.
- Karpat, K. H. (2006). *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*. Çev. D. Özdemir, Ankara, İmge Yayınevi.
- Karpat, K. H. (1962). *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular*. İstanbul, Varlık Yayınevi.
- Kaufmann (1997). *İnsanı Anlamak* (Çev. A. Yardımlı). İstanbul, İdea Yayınevi.
- Kavcar, C., Oğuzkan, F. ve Sever, S. (2005). *Türkçe Öğretimi* (8. Basım). Ankara, Engin Yayınevi.
- Kavcar, C. (1988). *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim*. Malatya, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Kavcar, C. (1999). *Edebiyat ve Eğitim* (3. Basım). Ankara, Engin Yayınevi.
- Keller, W. (2001). *İnsan Doğası* (Çev. A. Kanat). İzmir, İlya Yayınevi.

Kemal, N. (1984). *İntibah*. Hzl. Mehmet Kaplan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Kılıç, O. (2004). *Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*. Elazığ, Fırat Üniversitesi Basımevi.

Kırkklıç, A. ve Akyol, H. (Editörler). (2013). *İlköğretimde Türkçe Öğretimi* (3. Basım). Ankara, Pegem Akademi.

Kocatürk, V. M. (1964). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara, Edebiyat Yayınevi.

Koçer, H. A. (1992). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*. İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Kolcu, A. İ. (2007). *Milli Edebiyat II-Nesir* (3. Basım). Erzurum, Salkımsöğüt Yayınevi.

Köknel, Ö. (1998). *Zorlanan İnsan*. İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi.

Köknel, Ö. (1999). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik* (4. Basım). İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi.

Köknel, Ö. (2005). *İnsanı Anlamak* (8. Basım). İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi.

Köprülü, F. (2007). *Bugünkü Edebiyat*, Hzl. M. A. Çeçen ve A. Balcı. Ankara, Akçağ Yayınları.

Köprülü, M. F. (1332). *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı – I*. İstanbul, Şirket-i Mürettibiye Matbaası.

Köprülü, M. F. (1920). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul, Matbaa-i Amire.

Kudret, C. (2004). *Türk Edebiyatı'nda Hikâye ve Roman* (2. Cilt). İstanbul, Dünya Yayıncılık.

Kurdakul, Ş. (1976). *Çağdaş Türk Edebiyatı- Meşrutiyet Dönemi*. İstanbul, May Yayınları.

Kurdakul, Ş. (1999). *Şairler ve Yazarlar Sözcüğü*. İstanbul, İnkılap Kitabevi.

Kurdakul, Ş. (2002). *Çağdaş Türk Edebiyatı* (3. Cilt). Ankara, Bilgi Yayınevi.

Kutlu, Ş. (1970). *Başlangıçtan Günümüze Türk Romanları*. İstanbul, Türkiye Yayınevi.

Kutluer, İ. (2000). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 22). İstanbul, DİVANTAŞ.

Lauster, P. (2001). *Özgüven Öğrenilebilir* (Çev. L. Yarbaş). İzmir, İlya Yayınevi.

Levend, A. S. (1973). *Türk Edebiyatı Tarihi* (1. Cilt). Ankara, TTK Yayınları.

Lock, J. (2003). *Eğitim Üzerine Düşünceler* (Çev. H. Zengin). İstanbul, Morpa Kültür Yayınları.

Matthews, G. B. (2000). *Çocukluk Felsefesi* (Çev. E. Çakmak). İstanbul, Gendaş Kültür A.Ş.

Mengüsoğlu, T. (1988). *İnsan Felsefesi*. İstanbul, Remzi Kitabevi.

Montaigne (1996). *Denemeler*. Türkçesi: Sabahattin Eyupoğlu, İstanbul, Cem Yayınevi.

Moran, B. (1994). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış – I* (4. Basım). İstanbul, İletişim Yayınları.

Moran, B. (1994). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* (9. Basım). İstanbul, Cem Yayınevi.

Müncî Baba (1924). *Tarikat-ı Aliyye-i Bektaşiyye*. İstanbul, Kütüphâne-i Sûdi, Dersaadet.

Naci, F. (1981). *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*. İstanbul, Gerçek Yayınevi.

Naci, F. (1995). *Reşat Nuri'nin Romancılığı*. İstanbul, Oğlak Yayınları.

Naci, N. (2002). *Yüzyılın 100 Türk Romanı*. İstanbul, Adam Yayınları.

Necatigil, B. (1979). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*. İstanbul, Varlık Yayınları.

Necatigil, B. (1983). *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*. İstanbul, Varlık Yayınları.

Nıkıforuk, A. (2001). *Mahşerin Dördüncü Atlısı ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi* (Çev. S. Erkanlı). İstanbul, İletişim Yayınları.

Oğuzkan, A. F. (1983). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara, Emel Matbaacılık.

Okay, O. (1991). *Kültür ve Edebiyatımızdan*. Ankara, Akçağ Yayınları.

Okay, O. (2005). *Millî Edebiyat Akımı* (C. 30). Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı.

Okay, O. (2005). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul, Dergâh Yayınları.

Okay, O. ve Aktaş, Ş. (1992). *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri* (C. 11). İstanbul, Ötüken Neşriyat.

Öksüz, Y. Z. (1995). *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*. Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları.

Önertoy, O. (1984). *Türk Roman ve Öyküsü*. Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Özdemir, E. (1979). *Türk ve Dünya Edebiyatı Üzerine Notlar*. Ankara, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayınları.

Özden, Ö. (2007). *Aşk Felsefesi*. İstanbul. Arı Sanat Yayınları.

Özdenoğlu, Ş. (1949). *Edebiyatımızın Beş Ana Meselesi*. İstanbul, İnkılâp Kitabevi.

Özgül, H. (1976). *Psikoloji Dünyasının 3 Büyüklüğü- Freud, Adler, Jung*. İstanbul, Ararat Yayınevi.

Özkırımlı, A. (1983). *Edebiyat İncelemeleri*. İstanbul, Cem Yayınevi.

Özön, M. N. (1985). *Türkçede Roman*. İstanbul, İletişim Yayınları.

Öztürk, N. (2001). *Türk Edebiyatında İnsan*. Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Parla, J. (2010). *Don Kişot'tan Bugüne Roman*. İstanbul, İletişim Yayınları.

Piaget, J. (2000). *Çocukta Zihinsel Gelişim*, (Çev. H. Portakal). İstanbul, Cem Psikoloji.

Platon (1998). *Yasalar* (1. ve 2. Cilt), (Çev. C. Şentuna). Saffet Babür, İstanbul, Kabalcı Yayınevi.

Püsküllüoğlu, A. (1995). *Türkçe Sözlük*. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Bilmen, Ö. N. (1959). *Muvazzah İlm-i Kelâm* (3. Basım). İstanbul, Yeni Matbaa.

Rousseau, J. J. (2007). *Toplum Sözleşmesi*. İstanbul, Öteki Yayınevi.

- Sarınay, Y. (2005). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihî Gelişimi ve Türk Ocakları* (3. Basım). İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Saygın, O. (1999). *Kişisel Değişim Stratejileri* (6. Basım). İstanbul, Hayat Yayıncılık.
- Selçuk, Z. (2001). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara, Nobel Yayınları.
- Sena, C. (1969). *Büyük Filozoflar Ansilopedisi* (4. Cilt). İstanbul, Okat Yayınevi.
- Seyfettin, Ö. (1998). *Sanat ve Edebiyat Yazıları* (2. Basım). Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Sezayi-i Gülşeni (1985). *Divân* (Hzl. Ş. Çelik). İstanbul, Yazı Yayıncılık.
- Shakespeare, W. (1985). *Othello* (Çev. Ö. Nutku). İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Sınar, A. (2007), *Aka Gündüz'ün Romanlarında Kadın*, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Sigmund, F. (1998). *Psikanaliz Üzerine* (10. Basım). Türkçesi: A. Avni Öneş, İstanbul, Say Yayınları.
- Slaikeu, K., Lawhead, S. (2001). *Yenilgilerle Başarı-Phönix Faktörü* (Çev. L. Yarbaş). İzmir, İlya Yayınevi.
- Smith, A. (1979). *İnsan, Yapısı ve Hayatı* (Çev. E. Onur – N. Tektaş). İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Sofuoğlu, E. (2004). *Osmanlı Devletinde Islahatlar ve I. Meşrutiyet*. İstanbul, Gökkuşbu Türk Tarihi Dizisi: 2, Bilimevi Basın Yayın Ltd. Şti.
- Solok, C. K. (1980). *Örneklerle Edebiyat Bilgileri*. 2. Cilt, İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınları.
- Sönmez, V. (1996). *Eğitim Felsefesi* (4. Basım). Ankara, Pegem Yayıncılık.
- Stendhal (2003). *Aşk Üzerine* (Çev. M. M. Yakupoğlu). İstanbul, Adam Yayınları.
- Störig, H. J. (2000). *İlkçağ Felsefesi* (2. Basım). İstanbul, Yol Yayınları.
- Sunar, C. (1975). *Tasavvuf Tarihi*. Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Tanpınar, A. H. (1995). *Edebiyat Üzerine Makaleler* (4. Basım). Hzl. Zeynep Kerman, İstanbul, Dergâh Yayınları.

Tanpınar, A. H. (2006). *19'uncu Türk Edebiyatı Tarihi* (4. Basım). İstanbul, Çağlayan Kitabevi.

Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi (2001). "Halide Edib Adivar". C. 1, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi (2001). "Reşat Nuri Güntekin". C. 1, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Tarhan, N. (2011). *Duyguların Psikolojisi* (9. Basım). İstanbul, Timaş Yayınları.

TDK (2012). *Yazım Kılavuzu* (27. Basım). Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tek, M. F. (2002). *Pervaneler*. İstanbul, Kaknüs Yayınları.

Tepe, H. (2003). *Felsefede Doğruluk ya da Hakikat* (2. Basım). Ankara, İmge Kitabevi.

Tokarev, A. S. (2006). *Dünya Halklarının Dinler Tarihi* (Çev. R. Aksungur). İstanbul, Ozan Yayıncılık.

Tuncer, H. (1994). *Meşrutiyet Devri Türk Edebiyatı*. İzmir, Akademi Kitabevi.

Tümer, G. (1992). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 6). İstanbul, DİVANTAŞ.

Türkçe Sözlük (1974). *İnsan*. Ankara, TDK Yayınları.

Uygur, N. (1975). *İnsan Açısından Edebiyat*. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ülken, H. Z. (1967). *İslâm Felsefesi*. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ülken, H. Z. (2001). *Ahlâk* (2.Basım), İstanbul, Ülken Yayınları.

Ülken, H. Z. (2004). *Aşk Ahlâkı*. İstanbul, Dünya Basımevi.

Ünalın, Ş. (2006). *Türkçe Öğretimi* (3. Basım). Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.

Ünaydın, R. E. (1334). *Diyorlar ki*. İstanbul, Kanaat Matbaası, Dersaadet.

Velioğlu, S. (2000). *İnsan ve Yaratma Edimi*. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yalçın, A. (2002), *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı*, Ankara, Akçağ Yayınları.

Yaman, E. (2012) *Değerler Eğitimi*. Ankara, Akçağ Yayınları.

Yetkin, S. K. (1945). *Sanat Meseleleri*. İstanbul, Nebioğlu Yayınları.

Yetkin, S. K. (1967). *Edebiyatta Akımlar*. İstanbul, Remzi Kitabevi.

Yıldız, C. (Editör). (2010). *Türkçe Öğretimi* (3. Basım). Ankara, Pegem Akademi.

Yule, J -D. (1987). *Bilim ve Teknoloji Ansiklopedisi*. İstanbul, Remzi Kitabevi.

Yurdaydın, H., Dağ, M. (1978). *Dinler Tarihi*. Ankara, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı- Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayınları.

İlgili Tezler

Akın, H. (2009). *Milli Edebiyat Dönemi Romanlarında Çocuklar*. Yayınlanmamış doktora tezi, 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Akın, K. (2009). *Sevinç Çokum'un Romanlarında Eğitim Değerleri ve Türkçe*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Akpınar, S. (2002). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarının Yapı ve Muhteva Bakımından İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Altaytaş, M. (2009). *Varoluşsal Açından İslam İnancında Ölüm*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Arık, Ş. (2001). *Cumhuriyete Kadarki Türk Romanında Değerler Çatışması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Atalay, A. (1991). *Kurtuluş Şavaşı Siyasal Akımları İçinde Halide Edib'in Yeri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aydın, Y. (2006). *Reşat Nuri Güntekin'in Çalığışu, Acımak, Yeşil Gece, Kan Davası Romanlarında Öğretmen Tipleri ve Toplumun Öğretmen Algılaması*.

Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Aykaç, M. (2011). *Türkçe Öğretiminde Çocuk Edebiyatı Metinleriyle Kurgulanan Yaratıcı Drama Etkinliklerinin Anlatma Becerilerine Etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Aytekin, H. (2006). *1914–1924 Yılları Arasında Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Eğitimleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Bayrak, Ö. (2009). *Milli Edebiyat Dönemi Romanlarında Batılılaşma*. Yayımlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Çanaklı, L. A. (2007). *Türk Romanında Bürokrasi ve Memurlar (1872-1950)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Dilidüzgün, Ş. (2008). *Türkçe Öğretiminde Metinbilimsel Bağlamda Uygulamalı Bir Yaklaşım*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Doğan, R. (2008). *Kur'an'a Göre İnsanın Evrendeki Yeri*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ensar, Y. (1996). *Yakup Kadri'nin Romanlarında Toplumsal Değişme*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Erdal, K. (2005). *Halide Edib Adivar ve Halide Nusret Zorlutuna'nın Eserlerinde Öğretmen ve Eğitim*. Yayımlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Gökçe, B. (2008). *Gülten Dayıoğlu'nun Çocuk Öykülerinde Değer Eğitimi ve Öykülerin Türkçeye Katkısı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Günaltılı Gündüz, Ö. (2008). *Oğuz Tansel'in Masal Kitaplarının Eğitim Değeri ve Türkçeye Katkısı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Güneş, Z. (1997). *Millî Edebiyat Romanlarında Aydın Tipi*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karatay, A. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Küçükbatır, Y. T. (1999). *Herman Broch ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Yitirilmiş Değerlerin İncelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Oktay, M. (2008). *Aka Gündüz'ün Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Özcan, R. (2008). *Türk Romanında Aşk (1872-1900)*.Yayınlanmamış doktora tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Özçelik, N. (2002). *Güzide Sabri'nin Romanlarında Kadın ve Aile*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Özden, M. (2009). *Türkçe Kaynak Metinlerin Türkçe Öğretiminde Kullanılabilirliği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özher, S. (2001). *Hikâye ve Romanlarıyla Güzide Sabri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Polat, M. S. (2000). *Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Şiirlerinde Çocuk Teması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Uslucan, F. (2003). *Orhan Kemal'in Romanlarında Aile Olgusu*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Yenen, Y. (2007). *Cahit Uçuk'un Masallarında Dil ve Çocuk Eğitimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

İlgili Makaleler

Akdemir, R. (1977). Pervaneler Hakkında. *Milli Kültür Dergisi*, Ankara, s. 70.

Akın, H. (2009). Milli Edebiyat Dönemi Romanlarında Çocuk Eğitimi. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/8. Erişim: [http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi21/28-akinhusrev1858\(Duzeltme\).pdf](http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi21/28-akinhusrev1858(Duzeltme).pdf)

Akpınar, S. (2008). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Alafrangalık Teması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 1/4, s. 62-76. Erişim: <http://turkoloji.cu.edu.tr>

Atak, S. A. (2006). J. J. Rousseau'nun İnsan Hayatına Bakışı. *SBrD*, S. 7, s. 119-126.

Aslan, A. K. (2001). Eğitimin Toplumsal Temelleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 5, s.16-30.

Erişim: <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/index.php?option=com>

Aytaş, G. (2002). Batılılaşma Maceramızda Türk Romanına Yansıyan Tipler II. G. Ü. , *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 22, S. 3, s. 199-220.

Aytaş, G. (2003). Batılılaşma Maceramızda Türk Romanına Yansıyan Tipler III. G. Ü., *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 23, S. 1, s. 133-146.

Bender, M. T. (2005). John Dewey'in Eğitime Bakışı Üzerine Yeni Bir Yorum. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, C. 6, S. 1, s. 13-19.

Bilgegil, K. (1978). Bir Medeniyeti Tasfiye Teşebbüsleri (I). *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Ankara. S. 8.

Birinci, N. (2004). Osmanlı Dönemi Türk Edebiyatı, *Milli Eğitim Dergisi*, S. 163, Ankara.

Cihan, M. (2004). Spinoza'nın İnsana Bakışı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, Sayı 2, Erzurum, 177.

Çatak, A. (2012). Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Nefs Anlayışı, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 217-218.

Enginün, İ. (1985). Halide Edib Adıvar'ın Eserlerinde Çocuklar. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. LXIX, S. 400, s. 247-258.

Emil, B. (1990). Öğretmenler Romancısı Reşat Nuri Güntekin I. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, S. 2, s. 73-83.

Erdal, K. (2008). Halide Edib Adıvar'ın Romanlarında Evlilik Meselesi. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Kültür Ocağı Vakfı Yayınları, İstanbul, ISSN 1302-4787 S. 18.

Esin, E. (1976). Aydemir. *Orta Doğu Gazetesi*, s. 1/8

Gülendam, R. (2007). Türk Kadınının Aile İçindeki Yeri ve Rolünün Modern Türk Romanına Yansıması: 1960-1980. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 15, s. 165-182.

Günay, Ç. (2003). Türk Romanında "Kötü"lüğün Retoriği: Sarmaşık, Aşk ve Tecavüz. *E Dergisi*, S. 47 <http://turkoloji.cu.edu.tr>

Gündüz, O. (1988). Batılılaşma Kavşağında Bir Yeni Kimlik Arayışı: Mürebbiye. *Türk Dili*, S. 436, s. 212-217.

Hamarat, E. (2010). Türk Milli Eğitim düşüncesinde Ziya Gökalp. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Necatibey Eğitim Fakültesi 100. Yıl Özel Sayısı, C. 12, S. 22, s. 56-60. Erişim: <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/index.php?option=com>

İşeri, K. (1998). Okuma Ediminin Eğitimsel İşlevi. *Dil Dergisi*, Sayı 70, s.5. Ankara.

Kaplan, R. (1924). Aydemir. *Milli Kültür*. Nr. 70, s. 32-34.

Kavcar, C. (1969). Çalığışu ve Türk Eğitimindeki Yeri, *A. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.2, S.1-4, s.167-187.

Kavcar, C. (1984). Ömer Seyfeddin'in "Efruz Bey" Tipi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı:1, Ankara, s. 359-375. Erişim: http://dergiler.ankara.edu.tr/detail.php?id=40&sayi_id=517

Koç, M. (2008). Ömer Seyfettin'in Eserlerinde II. Meşrutiyet ve İttihat ve Terakki. *Bilig*, S. 47, s. 121-146, Ankara.

Mat, C. (2007). Çanakkale Muharebelerini Konu Edinen Romanlar Üzerine. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 17, s. 81-100 Erişim: <http://sbe.balıkesir.edu.tr/dergi/index.php?option=com>

Metin, C. (2008). II. Meşrutiyette Türkçü Ütopya: “Yeni Hayat”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 3, s. 75-90 Ankara.

Nemutlu, D. (2003). “Montaigne ve Montesquieu’de İnsan. Erdem ve Trogloditler”, *C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. , 27, No. 1, s. 143-155.

Onur, B. (1979). Ahlak Eğitiminin Psikolojik Temelleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 1, s. 1-13.

Erişim: <http://dergiler.ankara.edu.tr/search.php>

Önder, H. (1995). Türkiye’de Batılılaşma ve Değerlerin Araçlaşması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 28, S. 2, s. 293-311. Erişim: <http://dergiler.ankara.edu.tr/search.php>

Önertoy, O. (1972). Küçük Hikâyeci Olarak Ömer Seyfettin. *A. Ü. Dil ve T. C. Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C.4, S.1, s.137-145.

Özcan, T. (2002). “Nur Baba Romanında Nigâr Hanımın Niyet ve Eylemleri Üzerine Bir Çözümleme”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.12, 1, s. 87-95.

Öztürk, H. (2001). Don Kişot’tan Bugüne Roman. *Dergâh*, S. 136, s. 21-22.

Parlatır, İ. (1986). Türk Romanında Tipler: Feride (Çalıkuşu). *Türk Dili*, S. 413, s. 368-375.

Parlatır, İ. (1986). Türk Romanında Tipler: Naim Efendi. *Türk Dili*, S. 411, s. 242-248.

Savran, H. (2004). Dede Korkut Kitabı’nda Anne-Çocuk İlişkisi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 12, s. 89-103. Erişim: <http://sbe.balıkesir.edu.tr/dergi/index.php?option=com>

Süreyya, R. (1919). Aydemir. *Şair Nedim*, C. 1, Nr. 5, s.70-71.

Uğurcan, S. (1987). Aka Gündüz. *Türk Dili*, S. 427, s. 33-44.

Uğurcan, S. (1990). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Kahramanlarında Değişme. *Türk Dili*, S. 463, s.46-55.

Yıldız, A. (2004). Çocuk, Ölüm ve Kayıp. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 12, s.125-144. Erişim:

<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/index.php?option=com>

Diğerleri

<http://livingvalues.net/context.html#program> Erişim tarihi: 26.07.2013

<http://tr.wikipedia.org/wiki>

<http://www.bilgesozleri.com>

<http://www.egitimmezuat.com/index.php/Table/2013/> Erişim tarihi: 27.07.2013

<http://www.meshursozler.com/oku/5487-nefret-basarisizliga-ugramis-sevgidir.html>

MEB (2006). *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*, <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx> Erişim tarihi: 10 Temmuz 2013

ÖZ GEÇMİŞ

Yıldız YENEN AVCI, 1981 tarihinde Adıyaman'da doğdu. Aynı kentte Yunus Emre İlkokulu (1991), Karacaoğlan Ortaokulu (1994)'nu ve Adıyaman Anadolu Öğretmen Lisesi (1998)'ni bitirdi. Üniversite eğitimini Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünde (1998-2002) tamamladıktan sonra Türkçe öğretmeni olarak göreve başladı. İnönü Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümünde hazırladığı teziyle *-Cahit Uçuk'un Masallarında Dil ve Çocuk Eğitimi-* (2005-2007) bilim uzmanı unvanını aldı. 2008 tarihinde Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Bölümü'nde doktora çalışmasına başladı. "*Millî Edebiyat Dönemi Romanlarının (1911 - 1923) İnsani Değerler ve Türkçe Eğitimine Katkıları Bakımından İncelenmesi*" adlı çalışmasıyla doktor ünvanını aldı. Araştırmacının çeşitli dergilerde yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır.